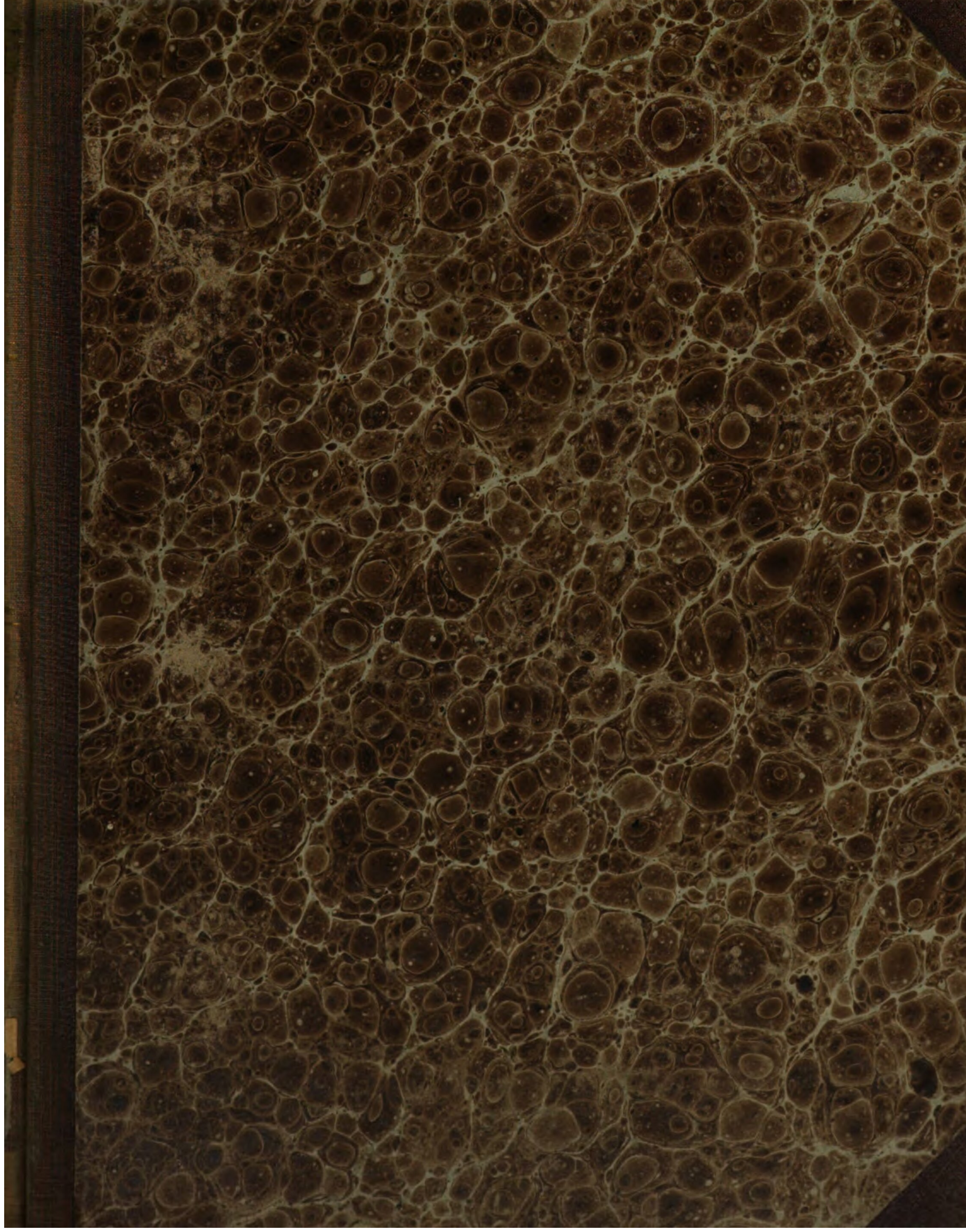

Logm. 1236^e (2)

00

JO. LAURENTII
BERTI
FLORENTINI

FRATRIS EREMITÆ AUGUSTINIANI

O P U S

DE THEOLOGICIS DISCIPLINIS

*Nunc primum novem voluminibus comprehensum, & præter uberrimum,
generalemque rerum indicem in calcem oppositum, nec non
Melchioris Cani volumen unum De Locis Theologicis,*

INTEGRA ETIAM ADVERSARIORUM IN AUCTOREM OPUSCULA,
QUÆ HACTENUS PRODIERUNT:

Tum Apologeticas omnes ejusdem Dissertationes complectens.

EDITIO NOVISSIMA

Ab Auctore ipso aucta, & ad usum quoque Scholæ Fgidianæ accomodata, cui
accedit etiam ejusdem Auctoris DISSERTATIO in Defensionem Encyclicæ
BENEDICTI XIV. adversus quatuor dubiorum consarcinatorem.

TOMUS SECUNDUS,

In quo de summa TRINITATE, de Angelis, ac de rerum
Corporearum productione disputatur.

NEAPOLI MDCCLXXVI.

SUMTIBUS CAJETANI MIGLIACCIO

EX TYPOGRAPHIA RAYMUNDIANA

SUPERIORUM PERMISSU.

Ta 70 / 510

IO. LAURENTII
B. E. R. T
FLORENTINI
FRATRI EREMITE AUGUSTINIANI
O P U S
DE THEOLOGICIS DISCIPLINIS

Haec prima novem voluminibus comprehensa, & postea auctore
quodammodo rebus in casum oppidum, et non
Mileviti Cuiusdam nomine de hanc l'edificavit.

INTEGRA ETIAM ADVERSARIORUM IN AUCTOREM OPUSCULA,
QUE HACTENUS PRODIGERUNT:

Tum Apologice omnes, tum Critice omnes
Bayerische
Staatsbibliothek
München

EDITIO NOVISSIMA

Ab Augusti ipso anno, & ad hunc usque Scholz fidem accommodata, cui
auctore quodammodo Augustus dixerat in De hanc l'edificavit.
Benedicti XIV. ad hunc usque hanc l'edificavit.

TOMUS SECUNDUS

In quo de summa TRINITATE, de Angelis, ac de rebus
Corporum productione disputatur.

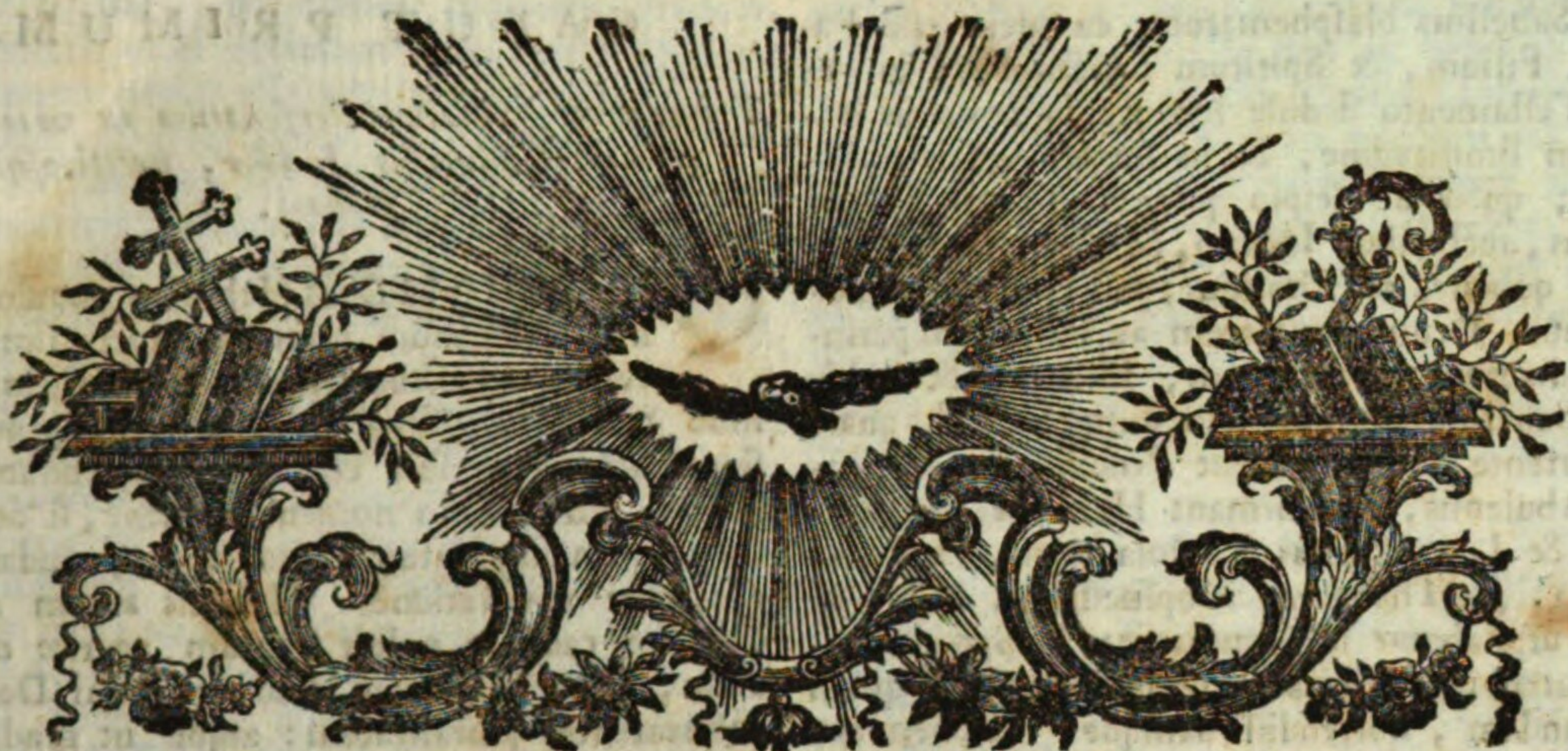

NEAPOLI MDCCXXVI

SUMMIBUS CASTANI MIGLIACCIO

Ex Typographia RAIMUNDIANA

SUPERIORUM PERMISSU

DE THEOLOGICIS DISCIPLINIS LIBER SEPTIMUS

*In quo adversus hæreticos pro fide individuæ
Trinitatis pugnatur.*

DE ELECTORUM, ac Reproborum sorte, quæ videbantur necessaria, fuerunt superiori libro absoluta. Sequitur, ut de altissimo Trinitatis mysterio, quod Catholicæ Fidei fundamentum est, dicere instituamus. Ut vero in rerum amplitudine ac varietate, missis iis, quæ absque delectu discuti consueverunt, & harum loco collocatis utilioribus, aliqua a nobis methodus teneatur, in qua suum quæque locum servare valeant: tres libros de hoc uno argumento duximus conscribendos. Erit primus Polemicus; eoque adversus Judæos, Samosatenarios, fratres Polonos, Arianos, Græcosque a Romanæ Ecclesiæ communione sejunctos, divinarum Personarum pluralitatem, divinitatem Filii, ac Spiritus Sancti,

Berti Theol. Tom. II.

necnon hujus a Patre, Filioque originem vindicabimus. Alter erit Apologeticus; atque in eo Antenicænorum Patrum doctrina, ac Liberii Papæ, aliorumque fides ad rectam crisin dilucide revocabitur. In postremo, qui Scholasticus erit, quæstiones ceteræ, quæ aut ad humanæ rationis normam exiguntur, aut in utramque partem, salva fide, agitantur, erunt breviter resolvendæ. Atque ita fiet, ut neque a Scholarum recedamus consuetudine, neque validiores hæreticorum impetus declinemus.

Hæresim ergo principio refutandam aggredimur longe lateque serpentem; nam præter Judæos, a divinitate Personas eliminarunt innumeri propemodum Heterodoxi. In unius Personæ angustias Trinitatem coarctare Montanistas, genus perditissimorum hominum secundo Ecclesiæ sæculo exortum, scribit in Epistola ad Marcel-

lam Hieronymus. Proximo seculo Noetus, deinde Sabellius blasphemarunt eundem esse Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum, & in veteri Testamento dedisse legem: in novo in hominum similitudine, & in linguis igneis apparuisse; quod de seipso pridem dixerat Simon Magus, auctoribus Irenæo, & Augustino. Marcellus quoque, ac Photinus, post Paulum Samosatenum, Deum singularem ac solitariam personam dixerunt: ac Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum nomine solo distinctos. His quarto vertente seculo adhæsit Priscillianus Episcopus Abulensis, ut affirmant Her. lxx. Augustinus, & Leo Magnus Epistola tertia, & nonagesima. At Theodorus Mopsuestenus, & Nestorius, ut habetur in Œcumenica V. Synodo quaternitatem pro Trinitate dogmatizarunt: ob quam execrandam, horrendissimamque blasphemiam Anastasius Imperator anno 518. fulmine ictus interiit. Mahomet etiam Pseudopropheta Sarcenorum, qui eo appellantur nomine a *Saraca* Arabum civitate, septimo Christiani nominis sæculo solum binarium numerum in divinitate constituit, ipsam scilicet divinam essentiam, ejusque Animam. Subsecutus est circa annum 1531. omnium hominum impudentissimus Michael Servetus, qui præexcellsum Trinitatis mysterium *Tricipitem Cerberum*, ejusque Cultores *Tritheitas* dicere non erubuit; combustus postea Genevæ urgente Calvino, & impio diaboli ministro impiissimum condemnante. Subscripsere Serveto Valentinus Gentilis, Bernardinus Ochinus, Lambertus Danæus, alique dicti a recessu Transilvani, Franciscus David Polonus, Nathanael Elianus, Christianus Francus Cracoviensis, Theodosius Schimbergius, & alii innumeri. Adde Socinianos recentiores Crellium, Wolzogenium, aliosque Polonos: qui a Lelio, & Fausto Senensibus civibus sectæ nomen acceperunt; nam hi patria pietatis, ac sapientiæ Emporio deserta, in Poloniam, ac Transilvaniam sese recipientes una cum his, quos memoravi, hæresim inter rudiores, efferosque populos propagarunt. Atque his connumerandi sunt hæretici, qui divinam substantiam dividere ausi sunt, ut Manichæi, quos refutavimus priori libro, & Ariani, atque Macedoniani inferius exagitandi. Consilium namque est primum Trinitatem divinarum Personarum, deinde singularum divinitatem adversus Impugnatores comprobare: quod divino implorato Numine facere instituimus.

CAPUT PRIMUM.

Trinitatem divinarum Personarum ex veteri Testamento adversus Judæos, hæreticosque probari.

QUAMQUAM Deus Hebraico populo Trinitatis arcanum principio apertissime revelare opportunum minime existimavit; illud tamen altissima divinarum Scripturarum significatione censuit esse præcontinendum: ut fideles, qui Christo nomen dedissent, si novitaris suorum dogmatum arguerentur, Judæorum eluderent cavillationes. Hebræis autem duplicem ob causam noluit tantum aperire mysterium; & ne in cultum idolorum proni Deorum suspicarentur pluralitatem: atque ut gradatim, & quasi per incrementa altissimarum rerum cognitione humana fragilitas imbueretur. Harum causarum primam affert in Orat. de Moyse Basilii Seleuc. & Isidorus Pelusiota lib. 2. Epist. Ep. 143. Alteram magnus Augustinus in Quæst. vet. Testam. cap. 86. Hinc paullatim Sacrosancta Trinitas nobis innotuit: & in libris Moysi unitas divinitatis specialiter prædicata est: in Prophetis Dei Verbum annuntiatum, & Personarum binarius diligentius commendatus: Trinitas denique in nova lege evidentissime demonstrata. At quoniam superno accedente lumine, & Christi divinissimo Magisterio plura apparent in sacris Libris, quæ olim sub cortice literarum latebant; observarunt Patres ac Theologi, in veteri quoque Testamento Trinitatis deprehendi vestigia; quæ data opera hoc loco erunt producenda.

Momentum I.

Ex versu primo Geneseos.

In principio creavit Deus calum & terram.
qui Hebraice legitur: **הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ בְּרֵשִׁית כְּרָא אֱלֹהִים.**

Hoc primum momentum, quod innititur vocabulo *Elohim* **אֱלֹהִים** pluralis terminationis conjuncto cum verbo *creavit* **כְּרָא** numeri singularis, in gratiam Scholasticorum, qui eo usi sunt, nisi invictissimum, probabile quidem adversus morosos criticos arbitramur. Advertendum est autem, nos nequaquam asserere nomen **אֱלֹהִים** significare Personas, ut quidam falso dixerunt: nam cum designet supremum Dominum dignum adoratione, ut diximus lib. 11. cap.

cap. 1. revera divinitatem significat, vel aliquid Deo, tamquam uni, tribuendum. Neque asserimus notari eo nomine triplicem gradum divinitatis, quod Arianum esset, atque Macedonianum; neque esse admittendos tres *Elohim*, ut ludit in dissertatione de hoc nomine Zanchius Socinianus: sed affirmamus in plurali illius nominis terminatione latere mysterium, neque phrasim esse Hebraicam, uti contendunt complures, pluralis numeri nomen cum verbo numeri singularis.

Ergo ita ex eo textu ratiocinamur. Cum Trinitatis opera *ad extra* inseparabilia sint, & producantur per omnipotentiam, quæ una cum substantia in tribus Personis est eadem, ad hanc significandam unitatem sapientissimus legislator Moses unius numeri verbum apposuit, idest **כָּרָא** *Creavit*. Cum vero in eadem essentia tres subsistant hypostases, pluralis numeri vocabulum usurpavit **אלהים** *Elohim*, cum in promptu esset singulare *Eloha* **אלה**, aut tetragrammaton **יהוה**, aut quodpiam aliud ex recensitis II. lib. cap. 1. Non enim id exigit, ut plures putant, Hebraicæ linguæ syntaxis, neque Hebræi plurali numero utuntur honoris causa. Innuitur ergo eo loco divinarum pluralitas Personarum.

Quod id non exigat Hebraica phrasis, ostenditur. Nam etiam si in sacris libris sæpe plurale nomen cum verbo nequitur singulari, ut observavit quoque Hieronymus, non est phrasis, quam postulet linguæ proprietates, sed in qua aliquid latet significationis. Etenim in Berescith Ketana legitur: *Nisi hic sermo scriptus fuisset, non licuisset dicere, Creavit Elohim*. Habet consimilia Rab. Moyses Hadar, & alii apud Galatinum lib. 1. cap. 19. Ex Hebræorum ergo antiquiorum confessione non phraseos natura est, sed occultæ significationis arcanum terminatio ista pluralis. Deinde etiam si id eveniret alicubi, ut apud Hebræos non semper nomina, & verba casus similitudine copularentur; ea tamen est divinarum literarum œconomia, ut ubicunque plurali numero de Deo nomen **אלהים** usurpatur, ne Pagani possint Judæis opponere in horum quoque libris multitudinem contineri Deorum, & ne ipsi Judæi idololatriæ sumant inde occasionem, e vestigio remedium apponitur, ut advertit Rab. Joannan. Sic ubi in Genesi legitur, *Faciamus hominem*, ne possint Polythei plures Deos suspicari, subditur: *Et creavit Deus hominem*. Genes. xi. dicitur: *Descendamus, & confundamus linguam eorum*; & post hæc: *Descendit Dominus*. Cap. xxxv. scriptum est, *Apparuerunt Dii*, & statim: *Fas ibi al-*

tare Deo, qui apparuit tibi. Jerem. xxi. *Pervertisti verba Deorum viventium, & protinus: verba Domini exercituum*. Ergo propter hanc eandem œconomiam, & non ex hebraica phrasi, ne ex numero plurali *Elohim* inferri possit multitudo Deorum, verbum additum est singulare. Postremo quod præfatum nomen aliquem numerum ratione terminationis insinuet, arguitur etiam, cum verbis pluralis numeri connectatur, ut 2. Regum cap. vii. *Iverunt Dii*: Genes. xxxv. *apparuerunt Dii*: & xxv. *Abduxerunt me Dii*: aliisque in locis, ubi nostra Vulgata habet Dei nomen singulari numero expressum.

Neque Hebræi juxta familiarem Europæorum consuetudinem causa honoris nomen pluraliter efferunt. Nunquam enim legimus e plebe infimos primoribus salutem dicere, **אלהים** *אלהים*. Vobiscum Dominus, sed ajunt semper, **יהי עמך**. Nec mulier Tekoitis 2. Regum cap. xiv. ita Regem allocuta est **הושיעני המלך** *Servate me, o Rex*: sed **הושיעני** *serva*, inquit; idque constat ex toto Bibliorum Sacrorum volumine, etiam ubi summus Deus, vel imperans, vel jubens ad homines loquitur.

Præter vocabulum *Elohim*, addo priorem vocem, **בראשית** *In principio*: quam nonnulli antiquiores legerunt, *In filio*: ut Auctor libri, qui inscribitur, *Altercatio Jasonis, & Papisci*, quem scriptum nonnulli dixerunt a Jasone Thessalonicensi, cujus meminit Paulus in Epist. ad Romanos cap. 16. Hunc autem librum summo opere commendat in iv. adversus Celsum Origenes. Ita legit quoque Tertullianus cap. contra Hermogenem xx. neque videtur dissentire Chaldaicus Paraphrastres, qui vertit: *In sapientia sua*. Hieronymus tamen principio *Quæstionum* in Genes. videtur hanc lectionem rejicere: quod revera hebraicam **בראשית** significet *In principio*. Verum quod affirmat Hieronymus de grammaticali literarum sensu, possumus rectissime accipere de Theologico. Scribit enim S. P. Augustinus in Q. ad Dulcitium viii. *Trinitas insinuat Creatoris, dicente Scriptura: In principio fecit Deus cælum, & terram*. Et causam afferens, ait: *Intelligimus Patrem in Dei nomine, & Filium in principii nomine: qui non Patris, sed per seipsum creatæ primitus, ac potissimum spiritualis creaturæ, & consequenter etiam universæ creaturæ principium est*. Quare non est prorsus rejicienda lectio illa Jasonis: *In filio creavit Deus cælum, & terram*.

Ingeniosa est observatio Pici Mirandulani, qui in fine Heptapli Cabbala præfatum lectionem

nem nititur comprobare. Facta enim literarum partitione, priores tres אבא significant *Creavit*: אב Patrem: בן filium, sola ב, in: unde habes *Creavit Pater in Filio*. Alii Patrem innuunt in litera א, Filium in ב, ac Spiritum Sanctum in ג, quæ sunt prima elementa nominum אב, בן, רוח. At hæc solos Judæos urgent, qui hanc interpretandi rationem plus æquo sectantur.

PELLUNTUR CRITICORUM, ET GRAMMATICORUM OBJECTA.

Opp. 1. Ex primo Geneseos versu probari pluralitatem divinarum personarum negant viri in hebraica lingua doctissimi, idque probat Bellarminus lib. 2. de Christo cap. vii. exemplis clarissimis, quibus ex hebraicæ linguæ proprietate pluralis numerus pro singulari adhibetur. Etenim Genes. xxiv. 9. ubi legimus: *Posuit manum suam super femur Abraham Domini sui*, habet hebraicus codex plurale nomen ארונני, *Dominorum suorum*. Item Exodi xx. 3. ubi Vulgata nostra legit: *Non habebis Deos alienos*: habent Hebræi אלהים אחרים לא יהיה לך, *Non erit tibi Dii alieni*. Rursus falsum est nomen *Elohim* tantum cum singulari verbo conjungi, nam 2. Regum cap. vii. ut diximus, habetur: אלהים הלכו Iverunt Dii; quibus similia plura alibi reperiuntur. Præterea nullus hæcenus ea verba: אלהים ברכו vertit, *Creaverunt Dii*; fecissent autem, si nomen illud pluralem significationem haberet. Denique si in vocabulo illo pluralitas personarum lateret, essent in divinis Scripturis contradictiones apertissimæ: ubi enim legimus Deum esse unum, sensus esset, Deus est unus, & non est unus. Hæc Bellarminus.

Resp. Longe plures etiam in hebraica lingua doctissimos in hoc Genesis loco mysterium animadvertere, ut Hebræi, quos memoravi, inter suos antiquissimi, & ex Scholasticis Magister Sententiarum, S. Thomas, Alphonsus Vivaldus, Franciscus Arretinus, Catharinus, &c. Item nobilissimi Sacrarum Scripturarum Interpretes Augustinus Steuchus, Lyranus, Paulus Burgenfis, Joannes De la Haje, alii. Addo hæreticos homines saltem ob linguæ Sanctæ peritiam valde celebres, Ludovicum Cappellum in Diatriba de nomine *Elohim*, Salomonem Glassium lib. 111. Gram. Can. xxv. Alstedium Calvinianum in Lex. Theolog. cap. 3. Meisnerum Phil. Sobr. p. 11. & alios, qui cum Catholicis adversus Socinianos pugnarunt. Nec refert Aben-Hezram in Comment. nullum in voce *Elohim* agnovisse mysterium, & ad hebraicam phrasim

confugisse: quoniam id fecit hominis ignorantia, & divinorum arcanorum incomprehensibilis altitudo.

Itaque ad primum Bellarmini argumentum dicimus 1. *Jod* non significare semper pluralitatem; sed poni sæpenumero ad distinguendum affixum pronominis, ut in his vocibus אהת דבריו: דגהיו, quæ significant *pedem ejus, verbum ejus*, non *pedes*, non *verba*: quare in nomine ארונני litera *Jod*, cum sequatur suffixum, non est nota pluralis numeri, sed pronominis; quemadmodum aliquando est signum regiminis, ut Gen. xlii. 30. *Dominus terræ*, אדוני-הארץ: quibus in locis *Jod* a Grammaticis dicitur *Redundans*. Dicimus 2. quod licet ex proprietate linguæ Sanctæ nomina appellativa, quale est *Adonai*, numero plurali pro singulari efferantur, id locum minime habet in voce aliqua primitiva, qualem esse vocabulum *Elohim* demonstrant etiam hæretici Amama, & Glassius. Tertio reponimus in sacris Bibliis, ubi habetur sermo de Deo etiam phraseos abjici consuetudinem: & si aliqua de Deo pluraliter enunciantur, statim singulariter repeti, ne plurium Deorum exoriatur suspicio. Quamobrem additur *Elohim* singulare verbum causa hujus œconomiae, non proprietate sermonis. Cap. vero Exodi xx. *Elohim* enunciat de Diis Gentium, qui cum plures sint, consultò numero efferuntur plurali: ac verbum minori numero ponitur, *Non erit*, quod plures illi Dii non sint adorandi cultu illo, atque honore, qui debetur Deo unico, ac summo. Regum 2. cap. vii. tam verbo הלכו Iverunt, quam nomine אלהים Dii personarum significatur distinctio: neque ex plurali verbo Iverunt Deorum inferri potest pluralitas, nam subditur caute aliud verbum singulare הפדותו ut redimeret sibi, ut intelligatur de uno Deo haberi sermonem. Quæ unitas etiam manifestius colligitur ex verbis sequentibus אפני עמך אשר פדית לך ממצרים *A facie populi tui, quem redemisti tibi ex Ægypto*: ubi vides, & singulare verbum, & singulare pronomen. Ad ultimum Bellarmini argumentum facilis est responsio; nam hoc nomen *Deus* usurpatur a Latinis ad significandam substantiam, & consequenter nullus vertit unquam *Creaverunt Dii*. Quæ versio esset sane perversa, dicente Hieremia cap. x. 11. de Diis Gentium: *Dii cælum & terram non fecerunt*.

Opp. 2. Bellarmini argumenta aliis innumeris firmari possunt exemplis. Etenim ea vox hebraica אלהים quæ *Dominos*, ac *possessores* significat, passim de uno idolo, de uno homine effertur. Evenit idem de nomine ארני, quod

Esaiæ xix. 4. cum singulari adjectivo copulatum est, *Dominorum fortis* אֱלֹהֵי הַקֶּשֶׁת. Nomen Dei אֱלֹהִים, etiam de unico idolo enunciatum pluraliter in Exodo, ubi vitulus aureus appellatur אֱלֹהֵי יוֹהָר; de uno Moyse, quem Deus constituit, אֱלֹהִים לְפָרְעָה *Elohim Pharaonis*; de uno Samuele, de quo clamavit Pythonissa, Vidi אֱלֹהִים: de una Arca foederis, quæ i. Regum cap. 4. dicitur אֱלֹהִים נָא. Aqua etiam, cum una sit, vocatur מַיִם: & in xxxvi. Ezech. ubi legimus *Aquam mundam*, habent Hebræi plurale, מַיִם טְהוֹרִים. His ergo exemplis constat, esse linguæ Sanctæ idiotismum, quotiescunque pluralis numerus usurpatur pro singulari.

Resp. nego ant. Atque ad 1. Exemplum, dico nunquam legi in Scripturis אֱלֹהִים, nisi cum de falsis Diis accipitur, qui cum plures sint, nihil mirum, si plurali legatur terminatione. In singulari habetur duntaxat, ubi additur nomen unius Idoli, ut Judicum viii. 33. & Num. xxv. 3. de Idolis *Baal*, & *Beelphegor*. Quum enunciatur de hominibus, & significat rei possessores, additur ei genitivus, ibique, ut supra dictum est, *Id* redundat; aut non ponitur absolute pro uno Domino singulari, sed indefinite pro omnibus, ut Esaiæ cap. 1. 3. Ad alterum exemplum responder Cappellus, אֱלֹהִים esse nomen substantivum, quo significatur *durities*: neque Hebræis inusitatum est substantivum pro adjectivo locare, & dicere E. G. *Dominos duritiei* pro *Dominos duros*. Sed verior est responsio, adjectivum singulare additum plurali significare apud Hebræos distributionem singulorum. Sic cap. præc. xvi. 8. ubi legimus, *Suburbana Hesebon deserta sunt*, habent Hebræi, אֲרָצוֹת שְׂדֵמֹת *Arva desertum est*: scilicet, *quodcunque arvum*. Gen. xlvii. 3. ubi nostra vulgata ait; *Pastores ovium sumus servi tui*, אֲנִי וְעֹדֵי הַצֹּאן *Pastor* Hebræi legunt, idest *Pastor unusquisque*. Itaque singulare adjectivum אֱלֹהִים *durus* additum plurali אֱלֹהִים *Domini* partitionem demonstrat, prædicitque *Ægyptiorum Reges singulos futuros esse crudeles*. Unde recte Vulgata: *Tradam Ægyptum in manu dominorum crudelium*. At nomen אֱלֹהִים de uno dicitur vitulo, propterea quod erectus fuit in cultum plurium Deorum, qui ab Ægyptiis adorabantur, atque loco Unius, Trinique Numinis substitutus. Hoc nomine nedum Moyses ac Samuel, sed Reges singuli, Iudices, ac Magistratus sunt appellati, quod hi omnes referant Dei maiestatem, gerantque vicem ipsius. Arca quoque præsentia summi Dei erat symbolum singulare. Aquæ demum, cum duo illarum sint genera, superiorum, quales sunt imbres, & in-

feriorum, quales sunt lacustres & fluviatiles, אֲנִי וְעֹדֵי הַצֹּאן appellantur.

Opp. 3. Manue Judicum xiiii. viderat unum Angelum; & tamen v. 22. dixit ad uxorem suam, *Morte moriemur, quia vidimus Elohim*.

Resp. Angelum, qui apparuit Manue, vocari אֱלֹהִים, quoniam Dei præferebat personam. Quod satis liquet; nam v. 18. ait: *Cur quaris nomen meum, quod est Mirabile?* Unde Manue hoc dum obtulit, & libamenta Domino, qui facit mirabilia; ibid. v. 19. Aut fortasse credidit sibi Deum ipsum apparuisse; & ideo ait: *Morte moriemur, quia vidimus Deum*. Memor quippe erat dictum fuisse Moyse Ex. xxxiii. 20. *Non enim videbit me homo, & vivet*.

Op. 4. In Hebraica, Ismaelitica, & Arabica lingua quælibet res eximie honoris causa plurali numero designantur. Ergo nomine plurali Elohim, non plurium numerus Personarum, sed unius Dei exprimitur altitudo. Ita ratiocinatur lib. 2. de Trinit. cap. vii. Petavius. Adde sortum honoris causa ita Salomonem adlocutum 3. Reg. i. 26. *Obsecro Domine, date illi infantem, & nolite occidere eum*.

Resp. Rationem illam usurpati pluralis numeri, quam ex Aben Hezra Petavius commemorat, scilicet gratia honoris ac dignitatis, ut ipse fatetur, viris quibusdam Eruditis nimis dilutam, insulsamque videri. Profert duntaxat exempla duorum nominum אֱלֹהִים, & אֱלֹהִים, quæ ad rem non esse jam diximus. Ac dato in his tale linguæ detegi idiotismum, non proinde accidit idem in אֱלֹהִים; quum illa appellativa sint, istud primitivum. Accedit œconomia Scripturarum ubi de vero loquuntur Deo, quam supra innuebamus. Pluralem numerum quandoque significare magnitudinem, atque excellentiam, etiam in Hebraica lingua multiplici causa contingit, quam expendit Glassius lib. i. Tract. de Nomine Can. xxxiv. Sed fieri id in vocibus primitivis ad exprimendam dignitatem personæ, fallum est penitus. Etiam si id fieret; non junguntur tamen ex linguæ proprietate singularia verba nominibus pluralis numeri, nisi ob aliquam significationem, ut vidimus exemplis præcedentium objectionum. Verba sortis ad Salomonem nullam exprimunt pluralitate numeri reverentiam, sed ea simul compellant Regem, & licentem tenentem gladium. Addo Verbum activum plurale usurpari in lingua Sancta pro impersonali singulari, & imperativum pro subiectivo, ut docent Grammatici. De his Cappellus in Diatriba de tribus Elohim. Profecto si plurale honoris esset characteristicum,

a Deo ferente legem fuisset adhibitum: neque citato loco Salomon dixisset lictori: *Date huic infantem vivum.*

Opp. ult. Divinæ Personæ, ut constat ex Symbolo, quod tribuitur Athanasio, Catholice appellari nequeunt Domini, vel Dii, sed debent dici unus Deus, unus Dominus: Atqui nomen *Elohim* significat Deum, vel Dominum: Ergo vel erit nomen singulare, vel error in Sacris Bibliis irrepsit. Falsum est igitur in 1. versu Geneseos nomen plurale cum verbo singulari conjungi. Ita arguit Cajetanus initio Com. in Genesim.

Respondet Catharinus in iv. Adnot. libro Cajetani sententiam Judaicam esse, & a Patrum auctoritate abhorrentem. At non conveniebat Ambrosio Catharino (ut verbis utar Sixti Senens. lib. iv. Bibliothec. S. annot. 1.) fratrem suum ob tam leves causas in suspicionem læsæ Trinitatis adducere. Quare dicimus certissimum esse apud Hebraicæ linguæ peritos *אֱלֹהִים* esse nomen pluralis numeri, cujus singulare est *אֱלֹהִים*, atque in hoc apertissime decipi Cajetanum. Quod autem scribit non consentire Symbolo Athanasii, si dicamus plures Deos aut Dominos, solutionem habet ex S. Thoma 1. P. Q. xxxix. art. 3. ubi ait: *Ad secundum dicendum, quod diversæ linguæ habent diversum modum loquendi: unde sicut propter pluralitatem suppositorum Græci dicunt tres hypostases, ita & in Hebræo dicitur pluraliter Elohim. Nos autem non dicimus pluraliter neque Deos, neque substantias, ne pluralitas ad substantiam referatur.* At de priori loco, quo utimur adversus Judæos, satis, superque dictum est.

Momentum II.

Ex versu 26. cap. 1. Geneseos.

Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram: qui habetur in Hebraico: *נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ בְּדְמוּתֵנוּ*

Utitur hoc loco ad probandam Trinitatem S. Joan. Chrysostomus Tom. v. hom. 2. Ambros. lib. vi. in Hexam. c. 7. Theod. Quæst. xix. in Gen. Justinus in Dialogo cum Tryphone, nec non Interpretes, ac Theologi omnes. Argumentum vero quod ex præfato textu deducitur duplex est. Primum literale, & obvium: Verba illa, *Faciamus*, &c. sunt unius Personæ alteram adloquentis: & quæ sequuntur, *Ad imaginem, & similitudinem nostram*, divinæ essentiae indicant unitatem. Est ergo in Deo

pluralitas personarum, & unitas essentiae. Alterum argumentum petitur ex verborum illorum expositione: Imago Patris est Filius: generatio enim est origo viventis a vivente in naturæ similitudinem: neque Filius esset Patris imago & similitudo, nisi eandem haberet potestatem, & ei esset consubstantialis: item Spiritus Sanctus, cum sit communis dilectio & amor Patris & Filii, appellari potest similitudo utriusque. Itaque in verbo *Faciamus* intelligimus Patrem: in *Imaginem* Filium: in *Similitudine* Amorem; recteque dictum est, *Ad similitudinem nostram*, quoniam Spiritus Sanctus est Amor Patris, & Filii.

RESPONDETUR OBJECTIS.

Opp. 1. Non infertur ex his verbis *Faciamus*, &c. Trinitatis arcanum, si ea protulerit unus Deus adloquens non alteram in divinitate personam, sed Angelos, quorum ministerio præsertim in opificio hominis usus fuit. Atqui verba illa ad Angelos dirigi nonnullis momentis suaderi potest. Primo auctoritate Rabbiorum, inter quos numerandi sunt Aben-Ezra, & R. Maimonides Hebræorum omnium doctissimi: deinde Philosophorum doctrina; nam Plato in *Timæo* docet in productione hominis a primo Deos abhibitos esse minores. Tertio testimonio divinarum Scripturarum, quæ innuunt Deum quotiescunque magnum aliquod molitur opus coelestium Angelorum exercitum consultare, ut lib. 3. Regum cap. xxii. 19. dum ageretur de Achab internecione ac deceptione, legitur Deum super solium suum assistentem sibi exercitum Angelorum consuluisse. Ait ergo Deus hominem fabricaturus, *Faciamus*, quasi de tam præclaro opificio cum sua familia deliberans.

Resp. Fieri nequaquam posse, ut prædicta verba dirigantur ad Angelos. Primo enim Hebræi hanc interpretationem excogitantes, ne cogerentur Dei Verbum tamquam distinctam a Patre personam fateri, maluerunt cum gentibus pluralitatem adstruere Deorum, ut scribit de hac illorum expositione Basilus; Enim vero ad creationem, cum sit productio ex nihilo, infinita requiritur potentia, neque ad illam Angelus, sive creatura aliqua potest adsumi. Quare illi, qui putant cum Platonice minores Deos ad opificium hominis advocatos, plurium Deorum videntur esse cultores: *Conticescant ergo* (inquit Amb.) *& Judæi, & Aiani cum suis paribus, qui dum unum a consortio divine operationis excludunt, plures inserunt, & prærogati-*

tivam, quam Filio negant, servulis donant. Atque etiam si creatura & Angelus possent esse alterius creaturæ principium, constat tamen ad hominis productionem Angelorum ministerium non accessisse. Quippe ex rationali anima, & corpore constat homo. Animam ab uno Deo fuisse creatam, constat ex cap. 11. v. 7., *Et inspiravit in faciem ejus spiraculum vite.* Similiter de corpore istuc legitur: *Formavit Deus hominem de limo terre.* Si ergo tam corpus, quam anima ab uno procreata sunt, non interfuit hominum productioni Angelicum ministerium. Propterea ne opinemur plures esse hominis conditores, post verba *Faciamus &c.* sequitur in singulari, *Et creavit Deus hominem.* Ulterius hominem fuisse creatum ad Imaginem Dei, non Angelorum, ibidem Scriptura testatur. Accedit, quod neque Angelus est exemplar, & idea hominis, neque una esse potest imago Dei, & Angelorum. Quod addebatur de Achab, habet cum generalem, tum particularem solutionem. Generalis est, a nobis non negari Deum uti quandoque ministris Angelis: utitur sane, & ubicumque id affirmat Scriptura; sed Angelos conditores fuisse hominis & Scriptura non docet, & demonstrat oppositum. Particularis vero solutio est, Factum Achab non suffragari Judæis, qui fabulantur Angelum, qui decepit Achabum, fuisse Animam Naboth, qui innocens fuerat lapidibus obrutus. At quoniam revera fuit Angelus malus de familia Sathanæ, respondendum est latissimam esse disparitatem. Dedecet enim summam Dei bonitatem homines in mendacium inducere, ideoque fefellit Achabum per Angelum malum, idque non jubendo, sed permittendo, ut diximus lib. 11. cap. vii. E contra cum creare sit opus Dei proprium, & ad ejus spectet omnipotentiam; non est cur in creatione hominis Angelorum exquisierit operam, ac ministerium.

Opp. 2. Prætores, Tribuni, & quotquot summis funguntur magistratibus solent sub numero plurium dicere, *Jubemus, scribimus, imperamus;* non ad personarum pluralitatem, sed ad majestatem, dignitatemque significandam: Atqui Deus reges ac principes dignitate antecellit: Usurpat ergo hac de causa illam proprietatem, formamque sermonis, *Faciamus.* Ita cum Judæis arguitur Marcellus Ancyranus apud Eusebium. Addit Socinus Deum sese more artificum ad hominis opificium hortari, ut Annibal venenum haustus, *Liberemus,* inquit, *diuturna cura populum Romanum.*

Resp. nego conseq. Non enim Deus more

procerum ac magnatum in Sacris literis de se pluraliter loquitur; siquidem in singulari numero verba fecit, etiam cum legem dedit, ac semetipsum Mosi manifestavit. Negari quoque potest etiam in latina lingua, quoties aliquis in plurali loquitur, quamdam declarari dignitatem; nam, ut scribit Laurentius Valla, non quidem in Sacris disciplinis, sed certe in latina lingua plurimum exercitatus, Elegant. lib. 111. cap. 110., *Quia gloriosius est quemvis unum per se, quam cum pluribus rem claram gessisse, Principes modestiæ gratia, ne soli videantur omnia gerere, loquuntur fere pluraliter; ut, Nos Maximilianus Romanorum Imperator, &c.* Sed quidquid de Latinis sit; Si Deus propter auctoritatem, ac majestatem de se loqueretur in plurali, oportuisset eum ita loqui vel semper, vel ut plurimum, præsertim cum legem daret in Sina; inquit Quæst. 20. in Gen. Theodoretus. Quod addit Socinus, olim his verbis refutavit Basiliius Hom. 9. in Hexam. *Quis enim faber aut ararius, aut lignarius solus ipse quidem, nec alio quoquam sibi cooperante stipatus, interque sue artis instrumenta desidens, sibipsi admurmurat dicens: Faciamus gladium, aut compingamus aratrum?* Atque etiam si hæc loquendi consuetudo locum haberet in hominibus, qui possunt operum magnitudine deterreri, & animo hærare suspensi; obtinere non potest in Deo, qui neque indeterminatus esse potest, neque rerum faciendarum amplitudine retardari. Annibal vero plurali locutus est numero, intuens regios milites, qui domus suæ occluserant fores: ac præterea nullum istiusmodi exemplum in sacris libris occurrit, etiam dum verba faciunt Pharaon, Abimelech, Achabus; alique principes superbissimi. Marcello denique Ancyrano opponimus Chrysostomum, Basilium, Theodoretum, ac fere omnes Patres, atque Interpretes: sed de horum traditione inferius.

Opp. 3. Veteres Rabbini, ut Moses Gerundensis, & alii, explicant hunc locum, quasi Deus adloquatur terram, ex qua hominem condidit.

Resp. dementiam esse singularem, causam materiale, ac patibilem commutare in causam suipsius effectricem, & mortuum elementum ad opitulandum omnipotenti advocare.

Opp. 4. Decipiuntur, qui hominem factum ad Dei imaginem arbitrantur; nulla quippe creatura potest esse similis Deo. Dicitur autem recte homo conditus ad similitudinem Angelorum, quoniam in mortali corpore spirituali anima donatus est. Sunt ergo verba laudata Angelorum, non Dei.

Resp.

Resp. nego ant. Etenim ad imaginem Dei, non Angelorum creatum fuisse hominem subsequencia verba demonstrant: *Et creavit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam*. Hanc imaginem alii in mente rationali, alii in eo quod homo præsit volatilibus, piscibus, atque animantibus terræ, alii in libero arbitrio constituunt. Eam in ratione consistere certum puto, quum id affirmet S. Pater xxiv. contra Faustum cap. 2. Hujus quoque imaginis partem saltem esse externum dominium, scribit hom. 8. & 9. in Genes. Joannes Chrysostomus. Quidam dixerunt, quod sicut Deus condidit Adam a nullo alio progenitum, Evam ex ipso Adam formavit, & humanum genus ab Adamo simul & Eva propagatum est; ita Pater a nullo est genitus, Filius a Patre, & Spiritus Sanctus a Patre, Filioque procedens. Quæ postrema imaginis ratio parum mihi probatur; nam si neque Evam, neque posteros Deus condidisset, erat nihilominus Adam factus in similitudinem Trinitatis. Verum de hac in hominibus existente divina imagine in altera horum librorum nostrorum parte.

Opp. 5. Quælibet locutio aut vocalis est, aut mentalis; vocalis fit, dum vox ab uno ad alterum dirigitur: mentalis, dum ab uno ad alterum dirigitur intellectio: Atqui non datur unius divinæ ad alteram locutio sive vocalis, sive mentalis; nam divinis personis deberet esse una eademque intellectio, ideoque una non posset ad alteram suam intellectionem dirigere; & ex alio capite vox a spiritibus invicem adloquentibus non emittitur: Ergo illa verba, *Faciamus*, &c. non sunt Patris ad Filium, sed unius Dei ad Angelos.

Resp. Locutionem divinarum personarum non esse vocalem, neque mentalem eo sensu, quod Pater manifestet Filio cogitationem aliquam occultam, quemadmodum contingit in Angelis: sed est locutio, qua dirigitur sermo unius Personæ ad aliam per communicationem, participationem, & identitatem omnium divinarum consiliorum, quæ una persona habet ab altera per originem suæ processiois.

Momentum III.

Ex cap. xix. Gen. v. 24.

Igitur Dominus pluit super Sodomam, & Gomorrbam sulphur, & igne, a Domino de cælo, hebraice *וַיִּהְיֶה כַּסְפִּית עַל סְדֹם וְעַל עֲמֹרָה* נִפְרִית וְאֵשׁ מֵאֵת יְהוָה מִן

Ut vim hujus loci percipias, animadverte hic nomen *יהוה* non solum repeti, verum etiam repeti cum tali emphasi, ut unius exprimatur origo ab altero, nempe cum præpositione *מֵאֵת* ex, ab. Observa quoque haberi istuc nomen Dei primum ac tetragrammaton, quod ubicunque occurrit, semper verum Deum significat, unde exponi nequit de Angelis, ut contendunt Grotius, & alii, quos tamen refutat Cantwrightus. Igitur constat ex allato textu duas saltem esse in Divinitate personas, quarum una originem habet ex altera.

Innuat quoque ineffabile Dei mysterium, saltem probabiliter, solum nomen *יהוה*, ut constat ex libro R. Heccados, qui inscribitur *Revelator arcanorum*; ubi ait: *Animadverte nomen quatuor literarum, prout scriptio ejus est, sic enim scribitur in lingua nostra hebraica יהוה significare generantem. At non potest generans esse absque genito; & propterea nos volumus generantem & genitum unam esse substantiam*. Plura vide apud Galatinum. Neque videtur carere mysterio, quod nomen istud sit, ut appellant *שם בדאברע אוחיות*. Nam *י* significat apud Hebræos principium: est enim litera, ex qua ceteræ ducunt originem, & videtur Patrem designare. *ה* idem est ac vivere, & esse; neque inepte videtur posita ad significandum Filium, per quem creaturæ omnes vivere, & esse cœperunt; & in quo, quæ facta sunt, vita erant. Tertia litera *ו* est nota nexus & unionis, ideoque denotat Spiritum Sanctum, qui est amor & caritas utriusque. Neque absque mysterio dixerim geminari literam *ה*, & repeti postremo loco; quoniam Filius duplicem habet naturam, divinam nempe, & humanam; sed hæc videantur ingeniorum exercitamenta.

RESPONDETUR OBJECTIONIBUS.

Opp. 1. Repetitio nominis *יהוה* fit loco pronominis: & idem est, *Pluit Dominus a Domino*, ac, *pluit Dominus a se, ex alto*. Non enim est in lingua Sancta inusitatum, aliquod nomen vice pronominis geminari; ut Genes. iv. Lamech alloquens uxores suas ait, *Audite me uxores Lamech*: pro uxores meæ: Possunt ergo Judæi facile argumentum istud eludere. Ita Vatablus, Petavius, & alii.

Resp. nego ant. Etsi enim sæpe nomina loco pronominum repetantur; tamen id non evenit, ubi de Deo sermo fit, ne Judæi idololatriæ sumant inde occasionem: quod hoc potissimum loco erat observandum, ubi propriam

Dei nomen apponitur, cum verbo tamen singulari. Sed & repetitur cum præpositione, ut diximus, significante originem, non absolute. Neque talis præpositio significare potest *ex se, ex alto*; id enim exprimitur sequentibus verbis, *de cælis*, מִן הַשָּׁמַיִם. Et etiamsi hic locus ad refutandos Judæos non foret aptissimus, maximum tamen adversus hæreticos robur haberet. Quippe probant hinc Trinitatem Justinus in Dialogo cum Tryphone, Irenæus lib. 3. adversus hæreses, S. Athanasius libro contra Sabellii Gregales, S. Hilarius lib. 1v. de Trinitate, Tertullianus contra Praxeam cap. 13. cæterique, ut Petavius fatetur, pene omnes. Quorum ductus auctoritate nimis ægre patior eruditos viros, qui ex proprietate Hebraicæ linguæ tantum elevant argumentum; præsertim cum extet anathematismus xvi. Synodi Sirmienensis: *Si quis, Pluit Dominus a Domino, non de Filio, & Patre intelligat, sed ipsum a se dicat pluuisse, anathema sit. Pluit enim Dominus Filius a Domino Patre.*

Dices: Sirmiensem Synodum fuisse conventiculum Arianorum, ut dicemus sequenti libro disputantes de causa Liberii.

Resp. Hanc Synodum celebratam fuisse contra Photinum, etsi ab Arianæ factionis Episcopis; qui una in re a fide deviarunt negantes Verbum esse Patri Omousion, vel potius hoc vocabulum supprimentes: in altera, fidei patrocinati sunt Photinum eo anathemate ferientes. Hac in parte Synodus illa recipitur, & commendatur in lib. de Synodis ab Hilario. Neque aliter sentiunt PP. primi Concilii Antiocheni in Epistola Synodica contra Paulum Samosatenum, ubi ex præcitato textu Personarum divinarum probant pluralitatem. Quare anathema Synodi Sirmienensis Catholicorum sensui coheret.

Opp. 2. Falsum est nomen יהוה soli Deo tribui, nam hoc nomine appellatur mons, in quo Abraham pro filio obtulit sacrificium Genes. xxii. Item altare erectum a Moyse Exod. 17. Urbs quoque Jerusalem Ezech. 40.

Resp. nego antecedens. Mons enim, altare, & Jerusalem non appellantur יהוה absolute, sed cum addito; Mons scilicet dicitur יהוה יראה Dominus videt: Altare יהוה נסתי Dominus exaltatio mea; Jerusalem יהוה שמה Dominus illic. Quapropter

designatur hoc loco Dei præsentia, ac majestas, ut constat ex divini nominis additamento.

Momentum IV.

Ex pluribus aliis locis veteris Testamenti.

Probatur præterea Trinitas pluribus aliis divinæ Scripturæ locis: quorum pleraque ad proximas dissertationes de Filii, ac Spiritus Sancti divinitate sunt reservanda. Occurrunt modo versus 22. cap. 111. Gen. *Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est.* Et cap. xi. 7. *Venite descendamus, & confundamus linguam.* Psalmo 11. 7. *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te.* xxxii. 6. *Verbo Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Et cix. *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis:* aliaque id genus permulta. Adversus Judæos urgendi quoque sunt versus 20. Genes. 44. *Est nobis pater senex, & puer parvulus, &c.* quem R. Hadarsan mystice de Deo, æternoque ejus Filio interpretatur; versus 3. Is. vi. *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth*, quem de pluralitate personarum divinarum explicat R. Jonadan, & versus 1. cap. lxi. *Spiritus Domini Dei super me*, quem de Spiritu Sancto inhabitante super Messiam exponit R. Kimchi.

SOLVITUR ARGUMENTUM.

Oppones. Primum testimonium ex cap. 111. Geneseos videtur intelligendum de Angelis, quorum scientiam concupierat Adam; non enim credibile est serpentem homini divinam sapientiam fuisse pollicitum, & ad hanc creaturam ratione præditam adspirasse. At alterum ex cap. xi. de Angelis accipiendum, tum Philo affirmat in libro de Confus. linguarum, cum Augustinus in xvi. de Civit. Dei cap. vi., & in 2. Moralium Magnus Gregorius. Quibus consentiunt qui tenent in veteri Testamento nunquam Deum apparuisse, quæ est opinio clarissimorum virorum quamplurium. Allata verba Psalmi 11. & cix. sunt Davidis ad Salomonem, quem ei peperit Uriæ uxor. In Psalmo xxxii. *Verbum* significat Patris vocem, & *Spiritus* anhelitum oris, non subsistentes Personas. Trisagium denique Isaiaæ max. mam Dei significat Sanctitatem. Tribus enim gradibus

ad perfectionem pervenitur, positivo, comparativo, superlativo.

Resp. breviter, priorem locum non posse Angelis tribui, quoniam præcedunt hæc verba *וַיֹּאמֶר יְהוָה* *Et dixit Dominus*: nomine ineffabili, ac divinissimo appposito. Illa autem phrasi Deus ironice loquitur, & veluti hominem irridens. Similitudinem vero cum Deo potuit homo concupiscere, quemadmodum & Angelus, peccato superbiæ, non quæ ignorantiam consequeretur, sed debitæ considerationis prætermissionem; ut alibi dicendum est. Fatemur Deum confusionem linguarum operatum mediis Angelis, eosque plura fecisse, quæ Deo tribuuntur, nempe apparuisse Abraham, dedisse legem, aliaque eximia patrasse; sed illi divinam majestatem verbis, signisque præseferabant. Idque præsertim hoc loco, in quo subditur, *Atque ita divisit eos Dominus, & dispersit eos Dominus*. Observavit Drusus, in Chronico templi secundi Senes reddidisse, *Descendam, & confundam*: & hanc attulisse causam, *Ne gentes existimarent Judæis plures esse Deos*. Verba Psalm. 11. de nullo alio possunt commodius intelligi, quam de Christo; quum Messia hæreditas gentium fuerit repromissa, & de filio Dei naturali, non adoptivo proferantur aperte. Hunc tamen locum adversus Socinianorum interpretamenta iterum discutiemus: nam Judæos, veteresque Sabellianos nunc perstringere cura est. In cix. non memorari Salomonem constat, quod neque Salomon sederit a dextris David, neque dici possit genitus ante Luciferum, neque fuerit Sacerdos secundum ordinem Melchisedech. Addo & istuc efferrī nomen Dei tetragrammaton. De versu Psalmi xxxii. hæc Juculenter Orat. iv. Catech. beatissimus Gregorius Nyssenus. *Neque enim dictio est Verbum, aut Spiritus anhelitus. Quenam enim tanta virtus proficiscitur a verbis, & ab anhelitu, ut sufficiant ad construendum cælum, & quæ in eo sunt virtutes? Si enim dictioni Verbum Dei est simile, & Spiritus anhelitui, similis est omnino virtus ex similibus, & quantas nostrum tantas vires habebit Dei verbum. Atqui operatione sunt carentes quicumque verbis transeunt spiritus: quo fit ut non agentes, & non consistentes illos omnino constituent, qui ad nostri Verbi similitudinem Dei verbum deducunt. Sin autem, ut dicit David, Verbo Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris ejus omnis vir-*

tuseorum, constat mysterium veritatis, quod dictat esse dicendum Verbum in essentia, & Spiritum in hypostasi. Hæc Nyssenus. Quod spectat demum ad Trisagium Esaiæ, ultro fateor superlativa quandoque fieri sola adjectivorum repetitione, ac præcipue in lingua Sancta, in qua non est diversa graduum in nomine terminatio. Verum hic latere mysterium colligitur ex trina repetitione, de qua vide accuratam observationem Ambrosii in lib. 2. de Fide ad Gratianum cap. 4. & ex textus prophetici *συναφῆς*; nam v. sequenti viii. ait Dominus: *Quem mittam, & quis ibit nobis?* Quo plurali numero vides Dominum exercituum sedentem super solium excelsum ter Sanctum vocari ob pluralitatem personarum. Sunt ergo, quidquid scribat Petavius, hæc loca ad retundendam pervicaciam Hebræorum idonea; neque, ut ille arbitratur, ex proprietate linguæ facile excutiuntur.

C A P U T II.

Judæorum, ac Sabellianorum solvitur argumentum, & demonstratur non posse illos accusationibus dogma Christianorum impetere.

ANTITRINITARIORUM sophismata in suum quæque locum distribui: sed restat vulgare illud, quo pervicaciter Christianam fidem quaterere moliuntur, petatum ex iis Scripturarum momentis, in quibus prædicatur Deus unus, excludens pluriū consortium. Hujusmodi sunt ea verba Deuteronomii vi. 4. *Audi Israel, Dominus Deus noster, Deus unus est*. Tum Esaiæ xlv. 6. *Ego primus, & ego novissimus, & absque me non est Deus*. Et ibidem v. 24. *Ego sum Dominus faciens omnia, extendens cælos solus, stabiliens terram, & nullus mecum*. Capite seq. xlv. 5. *Ego Dominus, & non est amplius: extra me non est Deus. Ego Dominus, & non est alter*. Atque id genus bene multa. Ex quibus ita possunt argutare: Si tres essent in divinitate personæ, non esset Deus unus, & singularis. At Deuteron. vi. dicitur *Deus unus*: Non sunt ergo plures in divinitate personæ. Deinde ubi plures personæ sunt, idem non potest dici primus & novissimus: Sed, ut inquit Isaias, idem Deus primus est, ac novissimus. Ergo non sunt plures in Deo per-

sonæ. Præterea soli Deo, quem Patrem appellamus, convenit omnia producere. Atqui, ut idem Isaias testatur, præter Deum, qui omnia condidit, *non est alius*: Ergo non est alius præter Deum Patrem. Possunt & istud urgere argumentum: In veteri testamento Deus appellatur Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Jacob: Atqui Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Jacob est una tantum persona; non enim potest esse Verbum, seu Filius, ut Christiani credunt, cum in horum Scripturis, scilicet Act. 111. scriptum sit, Filium fuisse glorificatum a Deo Abraham, a Deo Isaac, & a Deo Jacob: Est ergo Deus patrum nostrorum longe diversus a Filio, quem Deum esse existimant Christi fideles.

Breviter omnia expediam, quum singula probent tantummodo in Deo singularitatem naturæ, non vero unitatem personæ. Ergo cap. vi. Deuter. Dei prædicatur unitas adversus pluralitatem Deorum, quamquam non caret mysterio trina divini nominis repetitio: ut animadvertit R. Simeon Ben-Johai libro, qui inscribitur Zohar, & R. Ibba apud Galat. lib. 2. cap. 1. Cui addo in libro Raccanath, in quo de numerorum mysteriis agitur, notasse veteres Cabalistas nomen יהוה Deus ter repetitum una cum numerali אחד, *Unus*, conficere numerum xci., qui resultat etiam ex voce ודא *Veritas*; unde inferunt ודא Cabalistiche significare non esse summam veritatem, nisi ternarius numerus jungatur cum unitate. Ex quo testimonio probat Glassius Art. vii. de Allegoriis, vetustos Hebræos a doctrina nostra de SS. Trinitate non fuisse alienos. At Isaias 44. Capite Messiae vaticinatur adventum; qui dicitur *primus*, quoniam secundum divinam naturam ante luciferum est genitus: & *novissimus*, quod secundum humanam natus sit in temporum plenitudine, vel, ut explicat Epiphanius, venturus sit in extremis temporibus judicaturus orbem terrarum. Ad tertium respondendum est unum solum Deum creasse universa, quoniam trium personarum una est omnipotentia, ac divinitas: sed videant quomodo sibi constent, qui supra autumabant etiam Angelos fuisse hominum conditores, & modo nobiscum confitentur unum duntaxat Creatorem. Ad ultimum dicimus, Deum Abraham, Deum Isaac, & Deum Jacob glorificasse Filium suum indutum carne, nostraque circumdatum infirmitate; non autem in ea divina, ac

sempiterna substantia, quam Filius ipse habet cum Patre communem.

Pro coronide huius adversus Hebræos disputationis quædam addo, quibus eos possumus adigere ad deponendam mentis obdurationem, illamque altissimo captivandam mysterio. Ac primo percommoda videtur perpetua Scripturarum œconomia, profunda linguæ Sanctæ syntaxis, quam non ad regulas Grammaticæ exactam putandum est, sed ex ea potius grammaticales natas institutiones; cum illa primigenia sit, mundique exorta incubulis. Addendi sunt veterum Rhabbinorum libri Commentarii, & Cabalistarum observationes, inter quas licet multa occurrant puerilia, sunt tamen, quæ monstrant vetustis Hebræis aliquam fuisse mysteriorum nostrorum notitiam, quod ex dictis abunde arbitror manifestum. Juvat quoque exponere Judæis Theologiam Philonis viri inter suos nominis, doctrinæque fama conspicui. Is enim lib. de Sacrificio Abel, & Cain scribit in Deo esse Sermonem opificem mundi, qui neque est ingenus, quemadmodum Pater, neque est genitus, ut sunt homines: & conjungi, inquit, Deum duabus summis efficacis inter se distinctis, quarum una est *imperium*, altera *bonitas*; sed neutra mensuris capitur. Tradit similia lib. de Cherubim, & lib. 2. de Agricultura Noe, ut observat in notis ad v. de Veritate Religionis Christianæ cap. xxxi. Hugo Grotius. Quare eo pacto consistunt in una, perfectissimaque divinitate tres distinctæ personæ, quo juxta Philonem secernuntur invicem, & ab ingenito Patre, Sermo opifex creaturarum, & summa, incommensurabilis Bonitas. Rursus R. Maimonides in libro de Fundamentis, Joseph Albo, & Aben-Hezra ad Cap. xviii. Geneseos, putant in Deo reipsa distingui id quod cognoscit, quod cognoscitur, & cognitionem; quamquam hi omnes unicam statuunt, individuanque divinitatem. Etiam Cabalistæ, ut constat ex additamentis ad Lexicon Schindleri, Deum in tria diversa lumina dividebant. Ulterius in Gemara Hierosolymitana tit. de Docum. cap. 3. & in Gemara Babylonica tit. Joma cap. 1. memoratur Spiritus Dei, quem vulgo appellant *Schekina*, & in monte Oliveti diu Judæorum conversionem expectasse fabulantur. Quapropter si per Hebræos minime pugnat in unica divinitate Sermonem ab ingenito patre distingui; si non pugnat cognoscentem a cognitione, verboque secerni;

si non pugnat singularem Deitatem trino consistere lumine; si non pugnat procedere, & mitti a Deo *Schekina* increatum ad populi sui conversionem, divinumque, & omniscium Spiritum Prophetarum: fateantur oportet nec repugnare in Deitatis unitate plures personas. Quæ non ideo dicta sunt, quasi omnia Judæorum commentaria probemus; sed ut videant Hebræi ab ipsis reprehendi, quæ castigato a nobis, a se depravato sensu creduntur.

C A P U T III.

Divinarum Personarum Trinitas ex tribus novi testamenti locis contra hæreticos asseritur.

UBI de Verbi, ac Spiritus Sancti divinitate sumus disceptaturi, alioqui huc pertinentes afferentur textus Scripturarum. Producam modo tres solos, in quibus trinæ commemorantur Personæ; ac de tertio, quo res conficitur, agendum est accuratius.

Igitur primum testimonium depromitur ex cap. III. Matthæi, ex I. Marci, & III. Lucæ, ubi recensetur Christi baptismus, in quo tres personæ fuerunt declaratæ, Pater & Filius cœlesti illa, ac mirabili voce, *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*: & Spiritus Sanctus, dum super ipsum Christum descendit corporali specie sicut columba. Ad quod elevandum perperam reponunt Sociniani, designari istic personam Filii adoptivi, non naturalis. Nam de proprio Filio agi, indicant ea verba: *Hic est Filius meus dilectus*: quæ de nullo alio dicta leguntur: unde in Sexto de Trinitate inquit Hilarius: *Annon tibi in eo, quod dicitur, Hic est, non hoc significare videtur, alios quidem cognominatos ab eo in filios; sed, Hic Filius meus est? Donavi adoptionis plurimis nomen; sed iste mihi filius est.* Et quibus verbis, quæso, naturalis Filius potuerat melius designari? Addo emphasim, quam præfert in Græco codice inculcatio articuli; nam habetur, *ὁ υἱός μου, ὁ ἀγαπητός*, ille filius meus, ille dilectus. Perperam quoque ajunt per Spiritum Sanctum intelligendam esse gratiæ plenitudinem, qua donatus est Christus. Enimvero quis dixerit, gratiam descendere, & super aliquem manere, quemadmodum de

Spiritu Sancto legitur in Evangelio? Atque si Pater, ac Filius personæ esse creduntur, quare non Spiritus? Num dicent, descendisse columbam, eamque collatæ gratiæ fuisse signum? At non columbam descendisse, sed Spiritum in specie columbæ, Evangelistæ testantur. Legunt Græci *πνεῦμα τὸ Θεὸν καταβαῖνον ὡς περὶ περιστερὰν*: Spiritum Dei descendentem, quasi Columbam: Est autem *ὡς* particula, quæ nunquam ponitur pro ea, quam Hebræi appellant *Caph* veritatis, sed aut mensuram, aut similitudinem significat, ad differentiam particulæ *ὡς*, quæ aliquando est, ut Græci vocant, *ὡς ὁριστικὴν* definitiva, ut Joan. cap. I. 14. *δεξάμεν αὐτὸν, ὡς μονογενὲς* gloriam, quasi unigeniti. Si ergo non dicitur descendisse columba; quis, nisi Spiritus Sanctus descendit? Num vero reponent, virtutem Altissimi descendisse in specie columbæ, idest non vehementi ac repentino sonitu, sed leni? At Spiritum corporali specie, quæ proculdubio columbæ erat, descendisse asseritur apertissime. Atque sive leni, blandoque illapsu, sive vehementi descenderit, non inferes inde Spiritum non esse personam. Minus audiendus Schlictingius dicens, si in columbæ specie apparuit Spiritus, eundem & in linguis igneis fuisse super Apostolis dispersitum. Putidissima sane argutatio; quasi a signorum, & imaginum partitione fas sit divisionem concludere personarum, & ab effectuum pluralitate multipliciter causarum efficientium; & quasi nequeant esse unius artificis plures statuæ, & unius Principis plures imagines, aut virtus divinitatis unius linguæ symbolo circumscribatur. Sed quid moror Unitarios? Hæc leguntur I. Act. Apost. 3. *Et apparuerunt illis dispersitæ linguæ tanquam ignis; seditque supra singulos eorum.* Vides divisionem charismatum, & signorum in his verbis: *Et apparuerunt illis dispersitæ linguæ.* Vides Spiritus unitatem in sequentibus, *Seditque supra singulos eorum.* De primo autem testimonio satis.

Habetur alterum Matth. XXVIII. 19. *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti.* En expressa individuae Trinitatis confessio! Siquidem *τὸ in nomine* unitatem substantiæ, reliqua verba personarum indicant distinctionem. Quod ut eludant, nullum lapidem non movent Sociniani. Etenim

nim reponunt aliqui conferendum baptisma in nomine Patris, & Christi filii eius adoptivi, ac virtutis potestatisque divinæ. Quæ responsio frivola est, & cavillosa; tum quod si fatentur Patrem, & Filium personas esse distinctas, id pari jure de Spiritu Sancto profiteantur necesse est, qui hoc loco eadem ratione exprimitur, & alibi missus dicitur, descendens, sedens, Paraclytus, aliisque characteribus designatur, qui subsistentem personam evidenter demonstrant; tum quod inepta est prorsus, & inusitata istiusmodi phrasis, ac sensus extortus, si dixeris ablui baptizatos in potestate potestatis, aut in virtute virtutis. Alii inquiunt, baptizari in Spiritum Sanctum nil denotare, quam tingi in fidem, doctrinamque Christianam: horumque interpretatio nixa videtur Græcorum versionem, quæ habet *eis τὸ ὄνομα, in nomen*. His ultro, lubenterque fatebimur, quod baptizari *eis τὸ ὄνομα, in nomen*, sit ablui in fidem, & cum professione fidei Trinitatis; sed hinc nequaquam consequitur, & Filium, & Spiritum Sanctum non esse distinctas a Patre personas. Quin cum baptizari *eis τὸ ὄνομα in nomen alicujus*, sit sese ei auctorare ac devovere, necnon in ejus jurare doctrinam; quo sensu de Hebræis, qui Mose se dederunt, scribit Apostolus ad Corinth. x. 2. *πάντες εἰς τὸν Μωσὴν ἐβαπτίσαντο*, omnes in Moysen baptizati sunt; & idem Apostolus negat quemquam baptizatum in suum nomen eadem Epist. cap. 1. 13. 15. scilicet, neminem sibi mancipatum esse, tamquam novi dogmatis auctori: si, inquam, baptizari *eis τὸ ὄνομα*, est se fide, ac professione alteri devovere; ex baptismatis forma recte colligimus, baptizatos fidei Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, pari devotione, nulloque discrimine mancipari.

At insurgunt Sociniani dicentes posse conferri baptismum, & dirigi fidem in nomen plurium, quamquam unum non sint communionem naturæ. Quod probari videtur hisce contextibus. In priori ad Corinth. cap. x. v. 2. legimus: *Et omnes in Moyse baptizati sunt, in nube, & in mari*; ubi nullus dixerit unam esse Moysi, nubis, marisque naturam. Exodi quoque xiv. 31. habetur: *Et crediderunt Domino, & Moysi servo ejus*. Tum 1. Regum cap. xii. 19. *Et timuit omnis populus nimis Dominum, & Samuelem*. Adde commendari animam

in sui agone, ut proficiatur ex ergastulo carnis, *in nomine Patris, in nomine Filii, in nomine Spiritus Sancti, in nomine Angelorum, & Archangelorum &c.* ut habetur in appendice Breviarii Romani. Quid? Etiam fori consuetudo est, nomine simul Principis, & Magistratus, Judicisque subalterni, promulgari leges, ac proferri sententias.

Verum non sunt hæc Antitrinitariorum commentationes melioris notæ præcedentium. Quippe aliud est baptizari in Mose, & nube, & mari, aliud baptizari *in nomine &c.* Baptizari in Mose est Mose credere tanquam legislatori, ut diximus, & eo præeunte ingredi iter sub nube, & per mare. Baptizari in nomine Moysi, nubis, & maris, esset eandem auctoritatem, eandemque fidem tribuere Moysi, nubi, marique: quod cum ineptum sit, jure Apostolus hanc loquendi formam minime adhibuit. Ac præterea Apostolus ibi accipiendus est, veluti scribat: *Et omnes quasi baptizati sunt*: nempe, præfiguratum fuisse baptismum in Mose, in nube, & in mari: nam & ait, *omnes eandem escam spiritalem manducaverunt; & omnes eundem potum spiritalem biberunt: bibebant autem de spiritali confluence eos petra, petra autem erat Christus*. Omnia scilicet olim in figuris contingebant. Ex quo autem Apostolus affirmet transitum maris rubri, duce Mose, fuisse typum nostri baptismatis, neque aliud promat; ineptiunt profecto, qui contra formam nostri baptismatis deducunt inde argumentum. Me non latet communiter respondere Theologos vetare Paulum, ne Christiani dicantur baptizati in nomine creaturæ; & ideo, si baptizati sumus in nomine Filii, & Spiritus Sancti, est uterque cum Patre unus Deus; huc enim confugiunt omnes. At callidi Unitarii responderent, neminem baptizatum in nomine Pauli, quoniam is neque fuit institutor baptismi, neque novi dogmatis legisque propagator. Quæ, tametsi ad improbum sensum detorquentur, aliquid tamen continent veritatis. Paulus enim hortatur Corinthios, ut vitent schismata, neque dicat unusquisque, Ego sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cepha, ego autem Christi; quoniam omnes per baptismum in unius Christi doctrinam fuimus mancipati, hominesque sunt Evangelii ministri, non auctores. Non possumus ergo baptizari in nomine alicujus, qui non sit legis-

legislator: quod fatebuntur hæretici. Ego itaque dico, quod baptizari in nomen aliqujus, est se illi devovere fide, obsequio, obedientia, doctrina, tanquam primo institutori, ac Magistro; idque constat textibus, quibus Antitrinitarii abutuntur. Ex quibus infero tam Patrem, quam Filium, & Spiritum Sanctum esse Evangelii institutores ac Magistros primos, summos, maximos, non unum subministrum alterius; imo unum, eundemque auctorem, & institutorem, ratione potestatis ac divinitatis, ob quam dictum est, *In nomine*. Textus vero ex cap. xiv. Exodi non juvat Socinianos; quoniam asserit Israelitas credidisse Deo tanquam Domino, ac Mosis solummodo tanquam Domini *Servo*: neque ad rem est alter ex primo Regum; quippe possumus & Deum, & homines simul timere; at non Deo, & homini pariter obstringi, tanquam Sacramentorum Institutoribus, atque auctoribus Gratiae. In Animarum commendatione $\tau\omicron$ in nomine invocationis est nota; & non solum Deum, sed etiam Angelos æquum est invocare: in forma autem baptismatis præter invocationem, $\tau\omicron$ in nomine summam, ut diximus, auctoritatem, potestatemque significat. Forensis consuetudo, de qua supra, obtinet, ubi in Principe, & Magistratu propter aristocraticam politiam est æquale; aut divisum imperium: nam ubi principatur Monarcha, non recte diceretur, *Imperat Princeps, ac Magistratus*, sed, *Imperat Magistratus nomine Principis*. Et hæc de secunda auctoritate.

Tertio occurrit celebris versus 7. cap. v. Epistolæ i. Joannis: *Quoniam tres sunt, qui testimonium dant in cælo, Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus, & hi tres unum sunt*. Quo cum perquammaxime urgeantur Unitarii, multiplici via conantur ipsum elevare. Nam aliqui hæc verba assuta, & insita, non autographa esse contendunt, quam opinionem tuentur Erasmus quoque, & Richardus Simon, vir alioquin Catholicus, & Criticus haud vulgaris: alii saltem nullius roboris esse arbitrantur, quod eo textu nunquam Patres adversus Sabellianos, Arianosque pugnaverint: alii denique illorum verborum vim credunt penitus enervari, si comparentur cum versu viii. sequenti, *Et tres sunt, qui testimonium dant in terra spiritus, aqua, & sanguis, & hi tres unum sunt*. Quibus agi de unitate testimonii, non

substantiæ ac naturæ, manifestissimum est. Eapropter demonstrandum est versiculum illum genuinum esse, non insititium, laudatum a Patribus, atque ad comprobandum dogma Trinitatis aptissimum.

PROPOSITIO I. Germanus est præfatus versiculus vii. non adscititius, aut Catholicorum dolo, aut oscitantia ex margine, scholiisque in textum intrusus.

Hanc propositionem sic ostendo. Quamquam in nonnullis Mss. venerandæ antiquitatis versus iste desideretur, invenitur tamen in pluribus: nam Robertus Stephanus ex Codd. xvi. vetustissimis undique magna diligentia conquisitis septem duntaxat observavit hoc carere versiculo. Lovanienses ex magno Mss. numero testantur in quinque solis desiderari. Correctorium Bibliorum, quod asservatur in Bibliotheca Sorbonica, in paucis deesse testatur. Amelotius fidem facit extare in Vaticano codice omnium antiquissimo; in melioribus codicibus reperiri testantur Laurentius Valla, Calvinus, Theodorus Beza. Ipse Erasmus fatetur reperiri in vetustissimo codice Britanico: & Simonius non negat extare in Mss. Sangermanensi ante annos octingentos exarato. Grotius Tom. iiii. Theolog. Op. testatur penes se antiquissimum Ms. haberi, cujus auctoritate ait se plurimum duci, hunc versum exhibens. Laudat Salmeron Tract. viii. in Evangelicam historiam etiam perverustos Codices Hispaniensem, ac Rhodiensem, quos scribit lectos etiam, aut notos Erasmo. Ex tanto ergo testimonio, & codicum numero negari non potest, quin textus ille germanus sit, atque autographus.

Præterea quod desideretur in quibusdam Mss. non probat insitum esse, & assutum. Quotiescunque enim eadem verba secundo ponuntur, facile evenit, ut Amanuenses intermedia prætereant. Neque enim desunt exempla, quibus talis Scriptorum proberetur incogitantia; nam Jeremiæ cap. xxx. v. 15. & 15. in pluribus Græcis $\omega\omega$ lxx. quatuor desiderantur commata, quod repetantur ea verba, *Propter multitudinem iniquitatis tue*. Et Josue cap. xxi. 36. in pluribus hebraicis codicibus deest $\tau\omicron$, *Civitates quatuor cum suburbanis suis*: ob horum verborum repetitionem. Quæ non habebant vetusti codices conscripti tempore R. Kimchi circa annum Christi 1190. neque tempore Paraphrastæ Chaldæi, qui scripsit ante Christi ad-

adventum, neque tempore Masoretharum; & tamen habent codices aliqui antiquissimi, ut testatur Masius, Glassius, & præcitatus quoque Rhabbinus.

Uterius hujus loci germanitas ex Epistolæ contextu, & scopo corroboratur. Ex contextu; nam particula copulativa versus VIII. *Et tres sunt, &c.* & versus 9. *Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est;* haud obscure demonstrant verborum connexionem, & quod Apostolus de duplici testimonio divino, & humano egerit sigillatim. Quod confirmat scopus Epistolæ. Scripsit enim Joannes Epistolam illam, ut auctor est Athanasius in Synopsi, & in Comment. Beda, adversus Hæreses Marcionis, Cerinthi, & Ebionitarum, qui Christum ante Mariam non fuisse, quemadmodum & Sociniani differunt, opinabantur. Congruum erat ergo, ut Apostolus duplici testimonio præexistentiam, & divinitatem Christi, necnon veritatem Incarnationis firmaret. Ex fide igitur Mss. antiquiorum, ex consuetudine Amanuensium, & ex ipsa Apostolica Epistola demonstratur hujus loci autographia.

PROPOSITIO II. Prælaudati textus auctoritatem agnoverunt complures Ecclesiæ Patres.

Ut omittam Tertullianum in libro adversus Praxeam cap. 25. & Cyprianum libro de Unit. Ecclesiæ, qui citant quidem hunc locum, ut de S. Cypriano constat ex Fulgentio ad decimam Arianorum objectionem, sed tamen non adeo aperte, ut cogantur acquiescere Heterodoxi, cum postrema tantum laudent verba, *Tres unum sunt;* ut, inquam, istos omittam, de quibus vide Bullum, Hammondum, & Veronensem doctissimum Blanchinum in Pseudo-Athanasiana Enarrat. certe præfatum textum tanquam divinum proferunt Eugenius Carthagenensis Episcopus in Professione Fidei, quam nomine Confessorum Mauritanie exhibuit Hunnerico Regi Ariano anno 484. laudat quoque Auctor Prologi in Epistolas Canonicas, qui tribuitur Hieronymo: laudat Epistola 1. ad Orthodoxos Hyginus Papa: laudat Victor Vitenfis lib. 3. de Persecutione Vandolica: laudant Vigilii Tapsensis in libro ad Varimadum, qui Tomo VI. Biblioth. PP. inscribitur nomine Idacii Clari antiquioris Vigilii, Innoc. III. cap. *Quadam* extra de Celebrat. Miss. & in Ge-

nerali Concilio Lateranensi adversus Joachimum Abbatem, Bernardus Serm. 1. & 2. in Octavam Paschæ, & Hesylus, qui contestatur hanc lectionem reperiri in antiquissimo Codice Anglicano, atque in altero Hispaniensi. Quorum testimonia vide partim apud Honoratum Tournely, & Nicolaum L' Herminier, partim apud Bullum, & Blanchinum, partim vero apud Salmeronem citatis locis. Inter hos vero, aliosque, duobus sese dedant Unitarii, & Critici necessum est, scilicet Athanasio Africanæ Ecclesiæ Antistiti, qui floruit longe ante exortam hæresim Pelagianam, & semper adhæsit Italicæ versioni nondum emendatæ a Hieronymo; & Cassiodoro, qui floruit quidem sexto sæculo, & post emendatam versionem Italicam, sed utebatur antiquissimis, probatissimisque Codicibus undequaque summa diligentia collectis, ut ipsemet scribit libro divinarum Instit. cap. VIII. Quod animadvertendum est, ne reponant morosi Sugillatores Cassiodorum Versione jam deturpata fuisse deceptum. Athanasius ergo producit testimonium istud in Expositione Symboli, quam ex penu Bibliothecæ Veronensis Capituli vulgavit præfatus Blanchinus: & Cassiodorus illud affert in libro Complexionum, quas edidit alter Veronensis urbis vir celeberrimus Scipio Maffei. Quare hi duo ambo Itali, & ejusdem urbis Patritii videntur tandem controversiæ materiem penitus substilisse.

PROPOSITIO III. Supposita laudati versus Canonicitate, patens est trium Divinarum Personarum distinctio.

Constat, quandoquidem Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus dicuntur tres, & unum: sunt ergo tres personalitate, & hypostasi, unum divinitate, & natura. Quippe dici nequit quod sint plures, & unum secundum eandem rationem; neque quod unum sint solo consensu, & unitate testimonii, ut dicam infra.

RESPONDETUR ERASMO, AC SIMONIO.

Opponit autem Erasmus. Sanctus Cyrillus lib. 14. Thesauri cap. penultimo profert contra Arianos versum VIII. *Et tres sunt, qui testimonium dant in terra, &c.* Non omisset autem primum, seu antecedens, si in aliquo vetusto Codice reperisset. Nullam pariter hujus mentionem fecit Augustinus, qui

qui contra Maximinum Arianum omnia argumentorum genera complexus est : neque Beda, cui in observandis antiquis exemplaribus nec diligentia defuit, nec peritia linguarum. Ad hæc : Hieronymus, qui hunc versum intrusit, unde illum exscripsit? Certe ex Græcis exemplaribus; sed hæc aut variabant, aut non : si non variabant, cur prætermiserunt Cyrillus, alique Patres? Si variabant, quomodo docet Hieronymus utrum sit rectius, utrumve scriptum ab Apostolo? Præterea conqueritur Hieronymus, aliquos eum accusare tanquam falsarium, corruptoremque sacrarum scripturarum. Quis vero eum clamasset falsarium, nisi publicam mutasset lectionem? Rursus additio hujus loci nihil efficit adversus hæreticos; quia cum constet olim codices variasse, nihil hoc telum adversus illos valebit. Præterea Erasmus, qui ex codice Britannico hunc versum reposit, ne cui esset causa illum calumniandi, consuluit postea duos codices miræ vetustatis in Burgenſi Bibliotheca D. Donatiani, & neuter habebat. Accepit quoque a Paulo Bombasio deesse in vetusto codice Vaticano; in quo & auctoritas erat vetustatis, & Pontificis, quoniam ex illius Bibliotheca petitus est. Consentit editio Aldina, quæ eo caret. Hæc sunt, ob quæ Erasmus rediit iterum ad ingenium, postquam in editione Antuerpiensi anno 1534. lectionem Apostolicam restituerat.

Resp. Cyrillum, Augustinum, & Bedam hunc textum Arianis non objecisse, vel quod ad manus haberent codices, qui eo carebant, vel quia cum possent aliunde Arianos confutare, de *authenticitate* hujus loci contendere noluerunt. Uti sunt tamen hoc loco alii PP. quamplurimi, quos Prop. 2. memoravi; unde constat versum in omnibus Bibliis extasse, quæ hi Patres habuere præmanibus. Neque Hieronymus publicam mutavit lectionem; quandoquidem versus ille extabat in antiqua Italia, qua ante Hieronymi ætatem utebatur Athanasius Africanus Episcopus, necnon in vetustissimis membranis, unde exornavit Complexiones suas Cassiodorus. Hæc dicimus dato quod Prologus in Epistolas Canonicas auctorem habeat Hieronymum, quod inter eruditos non constat. Discerni autem potuit, quænam esset vera & Apostolica lectio ex codicum collatione, & numero; pluribus enim, & antiquioribus fides habenda est; præsertim

ubi apparet causa erroris Amanuensium, ut illic contingit. Neque omnes Ecclesiæ Hieronymum falsarium, corruptoremque divinarum scripturarum appellaverunt, ut fecissent, si publicam mutasset lectionem; sed omnes illum veneratæ sunt, & merito suspexerunt. Quod id ausus sit aliquis invidus & obrectator, famam Hieronymo non minuit, sed auget: neque indicio id est, communem mutasse lectionem, sed castigasse privatam. Hac emendata habemus telum efficax contra hæreticos, qui nequeunt reponere nos pro lubitu sacras literas depravasse, cum id factum sic ex Mss. melioris notæ, & ex Patribus. In Burgenſibus, quæ citat Erasmus, errorem dicimus irrepsisse; cujus non opus est, ut repetamus originem, aut exempla Erasmo ipsi notissima. Vaticanus codex, de quo Bombasius Erasmus reddidit certior, non est antiquior in Bibliotheca Pontificis; cum alium vetustior, in quo extat hic versus, viderit Amelotius; cui addendi sunt, quos 1. Prop. recensui, etiam Britannicus, qui invitum Erasmus ad Bibliorum suorum restaurationem impulerat. Quod ait non deesse Codici Vaticano Pontificis auctoritatem, quoniam ex illius petitur Bibliotheca, indignum est Erasmi eloquio, ac doctrina: non enim thecis, paginisque librorum continetur Romani Pontificis auctoritas; neque ullus ex Successoribus Petri decrevit prædictum Codicem, aut Aldinum, aut Burgenſem esse undequaque completum, & Apostolicum, quemadmodum de Vulgatæ nostræ lectione tum Papa, cum Tridentina Synodus statuerunt.

Opp. 2. cum Richardo Simonio. Tres sunt notæ, quibus dignoscitur hujus falsitas testimonii; quarum prima est, quod desit in septem Mss. Regiis, in v. Bibliothecæ Colbertinæ, in multis Græcis, Latinisque, in Syriacis quoque, Arabicis, & Æthiopicis. Altera, quod in multis Codicibus versus viii. præmittitur septimo, quod nempe Scholium ex margine in textum irrepsit. Tertia, quod nullus ante V. sæculum, & Victorem Vitenſem ipſus meminit; neque etiam Hieronymus, cui supponitur Prologus in Epistolas Canonicas, & falso illi adscriptus.

Resp. Has Simonii conjecturas nullius esse momenti. Etenim quantum ad primam: constat versum septimum in pluribus Codicibus

cibus inveniri, & cur in aliquibus desit: quæ duo priori propositione sunt demonstrata. Non minus levis est altera; nam cum amanuenses errorem in scribendo adverte-
rent, quæ omiserant reposuerunt: idque fa-
teri debet Simonius, qui parum sibi constans
Prima Parte cap. 18. Criticæ novi Testa-
menti laudat Codicem San-Germanensem
ante annos octingentos exaratum, in quo
versus septimus legitur, non per modum Scholii
& in margine; ut etiam in pluribus ex his,
quos recentuimus. Levissima quoque est ter-
tia; quandoquidem hunc textum laudarunt
Athanasius Africanus, & Hyginus Papa,
aliique bene multi ante ætatem Hieronymi.

Quod attinet ad Prologum in Epistolas
Canonicas, num sit Hieronymi, necne,
parum refert; cum alios præter Hierony-
mum Patres habeamus testes locupletissimos.
At Simonius minimis ductus momentis illum
Hieronymo abjudicavit, quem doctissimi
PP. Benedictini Tom. 1. divinæ Bibliothecæ
dignis Censuris exceperunt. Afferuit Ri-
chardus adscribi perperam Hieronymo, quod
in pluribus vetustissimis Mss. desideretur.
Respondent Benedictini extare in Regiis
num. 3561. & 3564. in Colbertinis n. 1. &
158. scriptis, nullo refragante, ante tempo-
ra Caroli Calvi: in quatuor quoque Biblio-
thecæ San-Germanensis, & in Corbejensi
antiquissimo. Addunt nonnullas præfationes,
quas omnes fatentur esse Hieronymi, abesse
a vetustissimis Mss., in Regio n. 3564. de-
siderari Præfationem in librum Esdræ, &
in tribus Exemplaribus Canonis Hebraicæ
Veritatis deesse Præfationem in Psalterium.
Deinde ait Simonius supposititium esse
hunc Prologum, quod extet in quibusdam Ms.
absque nomine Auctoris. At Benedictini
ex adverso demonstrant alias quoque Hiero-
nymianas præfationes, vel omnes, vel ali-
quas sine auctoris nomine reperiri in Co-
dice Ms. Montis Majoris prope Arelatem,
in Canone Hebraicæ Veritatis Carcassonensis
Ecclesiæ, in Colbertino antiquissimo num.
16. in San-Germanensi nu. 164. Tertio op-
ponit Simonius Prologi Auctorem esse Col-
lectorem illum, qui omnes libros novi, ac
veteris Testamenti uno volumine complexus
est. Et id conatur ostendere ex Præfatione
affixa initio Actuum Apostolorum, quæ non
est scripta a Hieronymo, sed desumpta ex
ejus Prologo Galeato. Verum respondent
Monachi in Prologo Galeato de libris novi

Berti Theol. Tom. II.

testamenti altum haberi silentium, ac me-
moratam Præfationem desumptam esse ex
Epistola Hieronymi ad Paulinum; ex qua
putant derivasse etiam Prologum breviorum,
qui reperitur in pluribus Mss. ante Aposto-
licas Epistolas. His eximuntur argumen-
tationes Simonii, de quibus laudati Patres,
Acta Eruditorum Lipsiæ anni 1693. a pag.
97. ad 110. & in Commentariis de Script.
Eccles. Tom. 1. Seculo 1v. in Hieronymo, Cap.
xi. Casimirus Oudin Monachus excucullatus.

Verum tamen est, quod iidem Monachi
gravioribus ducti argumentis censent Prolo-
gum, de quo agimus, non esse Hieronymi.
Primo, quod in ipso Prologo occurrit nomen
Epistolarum Canonicarum, quas alibi S. Do-
ctor appellat Catholicas, non autem Cano-
nicas, uti vocari cœperunt ab ætate Cassio-
dori, qui hoc nomine utitur viii. Capite
libri divinarum Institutionum. Ulterius quod
auctor Prologi gloriatur rem perutilem se
facere Ecclesiis, cum in priorem ordinem,
ac seriem Apostolicas revocet Epistolas; nam
& perpetuo talem ordinem servasse com-
peritur, neque res videtur tantæ, ut inquit,
utilitatis. Tandem ob styli barbariem, &
orationem indignam Hieronymo eloquentis-
simo: apud quem nullibi invenies illud in-
firmæ latinitatis; *Quod quia*, ut in hoc Pro-
logo offendes.

Cæterum neque hæc magnum habent
pondus, & respondet ad singula Honoratus
Tournely De Trinit. pag. 116. perantiquum
esse Canonicarum Scripturarum vocabulum,
usurpatum a Synodo Antiochena, & a iv.
Carthaginensi: hanc styli discrepantiam nec
Erasmus sagacissimum deprehendisse: Au-
ctorem Prologi non designare, num Episto-
larum ordinem inverterint veteres, num
sui coætanei. Quibus addo ex Confessione
eorumdem Benedictinorum, hunc Prologum
præferre nomen Hieronymi in Mss. antiquio-
ribus Corbejensi, Colbertino, San-Germani,
& S. Andreæ prope Avenionem. Nolo ta-
men certum proferre iudicium, dum solis
agitur conjecturis: Si prologus non sit Hie-
ronymi, cedit in reprehensionem Erasmi; si
vero sit, in confutationem Simonii, quum
interim uterque peccet: nam Hieronymus
in sacris literis versatissimus infidelitatis ar-
gui non debet, nec ipse omnium primus
versiculum in Apostolicam intrusit Episto-
lam.

RESPONDETUR ARIANIS,
ET SOCINIANIS.

Opponunt 3. Hæretici : In versu VIII. sequenti : *Et tres sunt, qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis, & hi tres unum sunt* ; non subintelligitur ulla substantiæ unitas, nullumque subest arcanum. Ergo neque in versu septimo præcedenti.

Resp. plures a Theologis adhiberi responsiones, quarum singulæ argutationem istam eludunt. Dicunt aliqui vetustissimos Codices non habere postrema verba, *Et hi tres unum sunt* : & Grotius diserte tradit addita fuisse ab Arianis ; in quam sententiam inducitur ex antiquissimo manuscripto, quod deprehendit cum aliis pluribus concordare. Observant alii haberi in textu Greco καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἰσὶν, *Et hi tres in unum sunt*. Animadverti ego legi apud Idacium Clarum, sive Vigilium Tapsensem, in libro contra Varimadum, *Et hi tres in nobis sunt*. His omnibus liquet magnum interesse inter versum VII. & VIII. discrimen. Repetunt alii responsionem ex versu 9. proximo : *Si testimonium hominum accipimus, Testimonium Dei majus est*.

Ego vero, etsi omnes sententiæ istæ probabiles sunt, & prima præsertim, cum Lovanienses testantur se quiddecim pervetustos legisse Codices, in quibus non erat, *Et hi tres unum sunt* : hæc tamen verba genuina esse profiteor. Nolo enim contra hæreticos disputans partem Apostolici testimonii avide arripere, partem timide rejicere. Autographum censeo undequaque, tum quia legitur in Vulgata Latina, quæ ceteris versionibus præstat ; tum quia legitur quoque a S. P. Augustino libro II. contra Maximum cap. 22. Sed operæ pretium est, ut evidenter ostendam, quomodo posteriora verba præcedentium vim non infringant. Primum ergo Spiritus, Sanguis, & Aqua sacramenta, & signa sunt : & quotiescunque de sacramentis, ac signis enunciatum quod unum sint, id non intelligitur quod sint una substantia, sed quod sint signum unius substantiæ ; veluti si dixerem, *Petra, & Aqua sunt unum*, volens significare in Petra Christum, & in Aqua Spiritum, non sequitur petram, & aquam unam habere naturam, sed sequitur tantum, quod unam naturam

habeant Christus, & Spiritus Sanctus, quorum sunt signa. Quod vero Spiritus, Aqua, & Sanguis sint sacramenta, vel signa, ostendit loco nuper laudato S. P. Augustinus ; ubi docet spiritum significare Patrem, de quo Joannes cap. IV. *Spiritus est Deus* ; Sanguinem significare Filium, de quo Joan. cap. I. *Verbum caro factum est* ; & Aquam significare Spiritum Sanctum, de quo idem Joannes cap. VII. *Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ* ; hoc autem dicebat de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Cum ergo Spiritus, Aqua, & Sanguis sint signa, dum dicitur quod sunt unum, demonstratur dumtaxat unitas in substantia Patris, Filii, & Spiritus Sancti, qui per hæc Sacramenta significantur : E contra Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus non sunt signa, non sunt sacramenta ; ideoque dum dicitur, quod sunt unum, ipsorum naturæ unitas demonstratur. Lege citato loco Augustinum.

Deinde hæc propositio *Unum sunt* proferri potest & de una substantia, & de rebus spectantibus ad unam substantiam. Enunciaretur de una substantia, si dicerem E. G. *Pater & Deus unum sunt* : proferretur de rebus spectantibus ad eandem substantiam, si dicerem, *Anima & corpus unum sunt*, scilicet, *unus homo*. Porro Spiritus, Sanguis, & Aqua pertinebant ad eandem substantiam Christi, exierunt enim de corpore ipsius ; & consequenter rectissime dictum est quod sunt unum, nempe spectant ad eandem Redemptoris humanitatem. Pater vero, Verbum, & Spiritus Sanctus non ideo dicuntur *Unum*, quod partes sint ejusdem substantiæ : & licet natura diversi, ad eandem spectent divinitatem ; propterea quod divinitas neque partes habet, neque plurium naturarum distinctionem. Dicuntur ergo unum priori sensu, hoc est, unum divinitate, ac substantia. Rursus ea verba : *Et tres sunt, qui testimonium dant in terra, Spiritus, Aqua, & Sanguis*, habentur græce : Καὶ τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα. Omnia sunt generis neutrius, πνεῦμα, τὸ ὕδωρ, τὸ αἷμα ; ideoque dicendum fuisset καὶ τρεῖς μαρτυροῦντα, non vero καὶ τρεῖς μαρτυροῦντες nisi hæc verba referrentur ad versum septimum præcedentem οὗ τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ ὕδατι. Quare Spiritus, Aqua, & Sanguis dicuntur *tres*, & *unum* hoc tantum sen-

sensu, quod addant testimonium in terra præter istud divinum, & coeleste, quod perhibetur a Patre, Filio, ac Spiritu Sancto. Postremo aliquid haberet ponderis hæreticorum cavillatio, si in 7. & 8. versu fieret comparatio inter unitatem, in qua conveniunt οἱ μαρτυροῦντες, testimonia cælestia, atque unitatem, in qua conveniunt Spiritus, Aqua, & Sanguis: at non fit comparatio hæc, sed inter rem, quam testificantur. Cum enim Apostolus agat de fide in Christum, quem verum Deum, ac verum hominem esse credimus; ostendit esse verum, & unicum Deum ex testimonio cælesti, verum & unicum hominem, ex testimonio terreno; idque ob hæreses, quæ tunc grassabantur circa Christi divinam, humanamque naturam.

CAPUT IV.

Expenduntur hæreticorum objecta ex novo Testamento petita.

HIS Itaque, aliisque momentis fides individuae Trinitatis adstruitur. Quorum pleraque de Verbi, ac Spiritus Sancti divinitate disputaturi proferemus in medium: nam in præsentiarum antiquorum Sabellianorum, necnon Crellii, Wolzogenii, aliorumque e grege Socinianorum objecta solvenda sunt, quibus in genere hanc fidem Catholicam quaterre moliantur. Sunt autem istiusmodi.

Opponit 1. Crellius. Joannis xvii. 3. Christus ita Patrem alloquitur: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant Te, solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum*: Solus ergo Pater Deus est, & aliæ personæ excluduntur a communione divinitatis. Ea quippe est vis adjectivi hujus *Solius*, ut ceteros omnes excludat a participatione rei enuntiatae, sive, ut inquiunt, *predicati*: V. G. Si dicas, *Solus Christus est hominum Redemptor*, erit sensus nullum alium Redemptorem hominum esse præter Christum.

Communis & vera responsio est, Patrem dici solum Deum per exclusionem Deorum, quos insana Gentilium superstitio venerabatur, non per exclusionem Filii, ac Spiritus Sancti. Observat Petavius lib. de Trinit. iii. cap. 1. haberi in Græco τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν, ubi articulus τὸν demonstrat

illud μόνον solum copulandum esse cum sequentibus ἀληθινὸν θεόν *Verum Deum*, non cum præcedenti pronomine Σε *Te*. Ait distare plurimum has duas propositiones, *Pater solus est Deus, Pater est ille solus Deus*, quemadmodum discrepant hæc. *Socrates solus est Philosophus, & Socrates est solus Philosophus*. In quarum prima significare Socratem Philosophum esse, & nullum alium præter eum esse Philosophum, in altera Socratis nullam esse scientiam præter Philosophiam. Norunt hæc pueri, qui non ignorant proprietatem vocabulorum, quam dicunt Dialectici *appellationem*.

Huic responsioni lucem addam ego clariorem, quamquam forte non eget. Sensus horum verborum *Hæc est vita æterna &c.* est: Vita æterna comparatur per practicam fidem in unum Deum, & in Filii ejus Incarnationem. Metonymia est enim, quemadmodum in versu 25. cap. xi. *Ego sum resurrectio, & vita*, & in 12. cap. xi. Epist. ad Rom. *Delictum illorum divitiæ sunt mundi*: id est, Ego resurrectionem, & vitam tribuo, & Gentium multitudo, atque opulentia ex delicto, & incredulitate Judæorum profecta est. Describitur itaque cap. xvii. Joannis modus parandæ æternæ vitæ, qui est ejurata Deorum multitudine, unum Deum confiteri, & Christi doctrinam, religionemque sectari. Vide Ignatii Martyris Epistolam ad Magnesianos ubi de Christo ait, τοῖς ἐξοκέλασιν εἰς πολυθεΐαν τὸν ἕνα, καὶ μόνον ἀληθινὸν θεόν καταγγέλλαντα τὸν ἑαυτῆ πατέρα: *Qui ad multitudinem impactis Deorum, unum, & solum verum Deum annunciat Patrem suum*. Confer cum Joanne, quæ habet Paulus in priori ad Thessalonicenses cap. i. v. 9. *Ipsi enim de nobis annunciant, qualem introitum habuerimus ad vos: & quomodo conversi estis ad Deum a simulacris, servire Deo vivo, & vero, & expectare Filium ejus de cælis &c.* ubi vides Deum verum, ac viventem appellari per oppositionem, non ad Filium, sed ad simulacra, & idola; quæ nihil sunt aliud, quam aurum, & argentum, opera manuum hominum.

Opp. 2. Apostolus in Epist. i. ad Corinth. cap. viii. nobis, inquit, *unus Deus Pater, ex quo omnia, & nos in illum. Et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum*. Habet similia ad Ephesios cap. iv. 5. Distinguitur ergo

Deus a Domino, & primum nomen soli Patri tribuitur, alterum Filio.

Resp. 1. Posse contra adversarios verba Apostolica retorqueri: sicut enim Jesus Christus dicitur unus Dominus sine exclusione Patris; ita Pater dicitur unus Deus absque exclusione Filii. Secundo respondendum est Patrem dici solum Deum ad exclusionem inanum Deorum: quod liquet ex verbis immediate præcedentibus: *Nam etsi sunt qui dicantur Dii, sive in celo, sive in terra (siquidem sunt Dii multi, & Domini multi) nobis tamen unus &c.* Quo in loco Deum vocari Patrem per oppositionem ad eos, qui εἰς λεγόμενοι οἱ θεοί, nomine tantum, non re, supervacaneum est demonstrare. Ac demum Corinthiis nuper ab idolorum cultu conversis Apostolus altissima Fidei arcana ratus est non statim esse exponenda; unde cap. 2. *Tamquam parvulis (inquit) in Christo lac vobis potum dedi, non escam.* Quamquam & præcitata verba obvium habent sensum Christianæ professioni valde consonum, videlicet: Nobis unus Deus Pater, ex quo omnia, primum rerum universalium principium, & divinitatis fons & origo: & unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, id est, nulli creaturæ subiectus, sed Sapientia Patris, per quem omnia creata sunt, omniaque instaurata.

Opp. 3. In prima ad Corinthios cap. xi. 4. & seqq. idem Apostolus ait: *Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus: Et divisiones ministrarum sunt, idem autem Dominus: Et divisiones operationum sunt, idem autem Deus.* Ibi tres designantur, & unus tantum, id est Pater, vocatur Deus. Quibus coherent cum Apostolicum Symbolum, tum Nicænum, & Constantinopolitanum, quæ solum Patrem appellant Deum.

Resp. Paulum alloqui homines, qui ad Idolorum simulacra proficiscentes dæmonum vaticinia plurimi faciebant. Ait enim v. 2. *Scitis quoniam cum gentes essetis ad simulacra muta prout ducebamini euntes &c.* id est, spe discendi futura ad idola agebamini, sive ad Deorum vates, quales erant in templo Pythio, Amphiarai, & Trophonii. Quærere ergo poterant Corinthii duo: primum, cum aliquando contingat, ut futura prædicant tam a Deo afflati, quam a Dæmone, quomodo possimus inter illos di-

scernere. Alterum, cur non omnes prædicendi futura donarentur scientia. Ergo ut priorem solvat dubitationem versu 3. immediate proximo, inquit: *Ideo notum vobis facio, quod nemo in Spiritu Dei loquens dicit anathema Jesu: Et nemo potest dicere, Domine Jesu, nisi in Spiritu Sancto.* Docet his Prophetarum oracula in veteri Testamento fuisse Divino Spiritu afflante, quoniam a Dei cultu homines non abducebant, & nunc pariter verum ab his narrari, qui non dicunt Anathema, id est, non execrantur Jesu Christi nomen, ipsiusque Evangelium. Ita perspicue primum dubium resolvit. Ut vero solvat alterum, versu 5. ait: *Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus &c.* id est, non omnibus omnia dantur; sed tamen singula gratiarum dona ex eodem principio, ac Spiritu proficiuntur, & ad eundem pertinent Dei cultum; quemadmodum diversi Ministrorum ordines ad unius Domini famulatum, omnesque operationes ad unicam supremam causam sunt referendæ. Quamobrem dividuntur fidelibus charismatum dona, sed ordinantur omnia ad unius Ecclesiæ utilitatem, & unius Dei religionem promovendam, quomodo diversa corporis membra, tametsi eundem actum non habeant, ad unius hominis vitam, & commoditatem: quo exemplo narratis variarum gratiarum officiis eodem loco utitur Apostolus. Atque istam esse germanam hujus loci interpretationem constat legenti.

Do tamen, ne quis obganniat, etiam aliorum interpretationem non malam. Dicunt ergo Theologi, & Interpretes, Apostolum nomine Spiritus, Domini, ac Dei, vel unum Spiritum Sanctum designare, vel tres personas. Si primum velis, congruit triplex illa appellatio diversis muneribus ejusdem Spiritus; nam charisma proprie respondet Spiritui, ministratio refertur ad Dominum, & operatio ad Dei spectat omnipotentiam. Si autem velis tres ibidem designari personas, dicunt Dei nomen accipiendum esse τριθεός, secundum proprietatem principii, ac fontis; quo sensu Pater speciali quadam ratione Deus appellatur. Quæ sunt proculdubio verissima, sed ut arbitror, præcedens responsio proprius accedit ad scopum, & sensum Apostoli.

Ex quibus patet quid ad Symbola, Fideique formulas sit respondendum. Cum enim hæc pri-

primum rudibus, & ab idololatria revocatis proponerentur, taliter institutæ sunt, ut expresse inanum Deorum superstitionem eliminarent, simulque Catholicæ Religionis continerent arcana. Atque hinc est quod ab eo exordiantur articulo, *Credo in Deum &c.* quod, ut scribit Cyrillus Alexandr. lib. 2. de Adorat. in Sp. *Fides Catechumenorum prima sit, ab opinione multitudinis Deorum removeri.* Sed sublimiori quodam stylo etiam divinitatis Filii in Symbolis insinuatur seq. articulo: *Et in Jesum Christum &c.* quippe ut scribit Ambros. in Caput 1. ad Galat. *nec minorem Filium significat cum eum Dominum nostrum vocat, nec Patrem majorem quia eum Deum nostrum appellat; quia non erit verus Deus Pater, nisi & Dominus sit; neque verus Dominus Filius, nisi & Deus sit.* Verum de Filii divinitate suo loco. Consimilia sunt, quæ ex aliis scripturarum divinarum libris opponunt Sociniani, nimirum ex 1. ad Timoth. 25. ex Epist. ad Romanos 111. 30 & xv. 28. ex cap. v. Joannis 44. ubi unius Dei mentio fit; sed ubique per oppositionem ad Deos Gentium. Quare necesse non est, ut singula proferamus.

Opponitur ulterius Joannes Ludovicus Wolzogenius in lib. qui inscribitur, *Præparatio ad utilem lectionem sacrarum literarum* cap. xxix. Pontificil, id est, Romanæ Communionis Theologi, etsi Trinitatis defensores acerrimi, tamen veritatis evidentiæ coacti agnoscunt, eam ex sacris literis probari non posse; sed opus esse recurrere ad Traditiones. Sic enim scribit Dionysius Petavius Jesuita doctissimus in magno Opere suo de Trinitate lib. 1. cap. 1. §. 3. *De tribus personis divinitatis, earumque una essentia, ante Nicænum Concilium perfecte sciri, & scribi non potuit, quia mysterium istud post certamen cum Arianis demum Catholicis est revelatum, & confirmatum.* Ita scribit quoque Sacroboscus in Defensione Tridentini Concilii pag. 1. cap. 6. Alius Jesuita Petrus Skarga in illa Christi verba, *Baptizate &c.* ait, quod Apostoli dogma Trinitatis initio reticere soliti erant. Et Bellarminus lib. iv. de Verbo Dei cap. 6. §. Jam vero: *Cum e Scriptura, inquit, non convincerentur Ariani, eo quod ejusdem Scripturas aliter exponerent, quam Catholici, damnati fuerunt ex sermonibus non scriptis, pie tamen intel-*

lectis. Idem habet Salmeron Comment. in Joan. xvi. 12. Florimundus in sua Historia de ortu, & progressu hæresum, Hosius, Feuardentius, Gordonus, Gretserus, & alii innumerari. Si ergo tam præclari, & summe docti viri fatentur e Sacris literis non evinci Trinitatem per legitimas, & irrefragabiles consequentias; constat quod in Sacris literis dogma istud nullum verum habet fundamentum.

Resp. nego aliquem ex Pontificiis Scripturibus asserere Trinitatis mysterium non posse ex Sacris literis evidenter probari. Docent quidem præter Scripturas, etiam per Traditionem Trinitatis dogma ad nos fuisse perductum; sed istud ex Scripturis non erui, nullus Romanensium asseruit. Traditio quidem necessaria est, & ad dignoscendum quænam sit vera Scriptura, cum sit Verbum scriptum ex Patrum documentis recipiendum; & ad sensum ejus intelligendum, ubi perobscura est, & eget Judicis vivi declaratione. Hæc docet Petavius cap. 1. de Trinitate; ubi nescio an sint verba citata a Wolzogenio, quæ forsitan me legentem fugerunt. Si ea scripsit alicubi, de verbo *Omoûsion* Petavius est exponendus, quod certum est Nicænam Synodum consecrasse, & de vocabulis *Ousîæ*, & *Hypostasis*, de quibus agit lib. 1. cap. 3. §. 3. At etiam primitus dogma Trinitatis profitebatur Ecclesia, & falsum est Nicænos Patres non pugnasse pro hac fide Scripturis. Audiatur Theodoretus lib. 1. Hist. cap. viii. *Talis fuit Arianorum corrupta sententia. Ibi animadversa fraude, allegarunt Episcopi ex Scriptura resplendentiam, fontem, flumen, characterem, ac substantiam, & hoc, In lumine tuo videbimus lumen, Et hoc, Ego & Pater unum sumus &c.* Docet postea quod struentibus Arianis impietatem vocibus illis *DE NIHILO*, & *FUIT*, alienis a Scriptura, Patres usi sunt verbo *Consubstantialis* ex præscorum Traditione. Nec aliter docent Sacroboscus, & Salmeron. Quamquam, etsi Patres ex sola Traditione damnassent Arium, esset judicium eorum irrefragabile, cum & Verbum traditum sit ad faciendam fidem aptissimum. Bellarminus autem falso citatur a Wolzogenio; ait enim: *Etsi quedam Scripturæ poterant adferri contra Arianos, tamen quia Arius etiam proferebat Scripturas: ex doctrina non scripta, sed tradita per manus*

Patrum sibi in Ecclesia succequentium eundem condemnauerunt. Non ait, non posse Arianos convinci Scripturis, minime: sed ait, cum multa sint Scripturæ testimonia, quæ videntur facere Christum minorem Patre, satius judicarunt Nicæni Antistites, Arianos his Scripturis abutentes ex Verbo tradito condemnare. Verum tamen est, Bellarminum testem advocare Theodoretum loco citato, ubi docet Patres adversus Arianos certasse quoque Scripturis, & vocabulum Omouision propter Patrum priscorum auctoritatem consecrassse. Petrus Skarga scribit Apostolos statim non aperuisse Neophytis Trinitatis arcanum, sed initio Deum unicum prædicasse, ut fecit Paulus Athenis in Areopago. Ex quibus non sequitur, aut non annunciasse Trinitatem, aut hanc ex Scripturis non demonstrari. Hosius, Feuardentius, Gordonus, Huntlaus in locis citatis a Wolzogenio inquirunt duntaxat, non omnia scitu necessaria ex sola Scriptura probari, neque Apostolicas rejiciendas esse traditiones: quod nos etiam opportuniori loco docebimus. Non tamen negandum est Scriptoribus istis, præsertim Petavio, aliqua verba nimis dura excidisse; sed & Petavium ex Verbo Dei scripto Trinitatem demonstrare constat legenti librum 11. cap. vii. & sequentibus.

C A P U T V.

Traditione Patrum divinarum Personarum numerus comprobatur.

PAUCIS me expediam: nam veteres Patres Trinitatem agnovisse, videntur fateri recentiores hæretici; qui ut tantum a se veritatis præsidium amoveant, ajunt impudenter, nimium Platoniorum placitis Scriptores seculorum priorum fuisse addictos, atque majori ex parte hæresi proximos Arianorum. Quod quanta injuria, ac falsitate dictum sit, alter liber monstrabit.

Fatetur ergo plures in Deo esse personas Clemens in Epistola ad Corinthios, quam genuinam esse constat ex Irenæo, Clemente Alexandrino, Origene, Eusebio, & Hieronymo, qui illam citant. Ex qua S. Basilii cap. 29. de Sp. Sancto producit apertissimum illud testimonium: *Vivit Deus, & Dominus Jesus Christus, & Spiritus Sanctus*. Meminit Trinitatis & Justinus Martyr in Dialogo cum Tryphone habito

circa annum 140. in quo præter Deum Patrem scribit esse *Filium, virtutem Dei, ac Deum, non ut solis lux vocabulo nominatur, sed numero alterum*. Athenagoræ, qui floruit circa annum 166. in Apologia hoc eodem anno, ut Pagius observat, exhibita M. Aurelio, & Lucio Vero, cap. ix. sententia est: *Christianos concipere etiam Filium Dei, nec esse cur quisquam ridiculum putaret Deo esse Filium; cum Pater, & Filius unum sint, sitque Filius in Patre, & Pater in Filio unitate, & potentia Spiritus*. Irenæus lib. v. adversus hæreses cap. 6. ait, *Patrem vere Dominum, & Filium vere Dominum esse*. Floruit autem Irenæus circa annum 180. de quo plura apud Massuetum dissert. 3. ar. 5. Lege & libri iv. caput 7. Dionysius Romanus circa annum 272. martyrio coronatus in celebri contra Sabellianos Epistola disertissime Trinitatem prædicat. Idem præstat Tertullianus, qui ad Fidem Christianam conversus est juxta Pameliū anno 196. Is in libro contra Praxeam tam aperte Trinitatem defendit, ut Joanni Clerico in Hist. Eccl. Sec. 2. Ann. 186. num. 4. videatur tres divinas admisisse substantias. Nam cap. 11. ait: *Tres autem non statu, sed gradu, non substantia, sed forma, unius autem substantiæ, & unius status, & unius potestatis; qua unus Deus, ex quo & gradus isti, & formæ, & species, in nomine Patris, Filii, & Spiritus Sancti deputantur*. Sed de Tertulliani fide alibi. Nam modo sat est vidisse in eo Sacrosanctæ Trinitatis Confessionem. De Patribus vero tam Græcis, quam Latinis, qui post 111. florere seculum, nulla exoritur dubitatio. Vide, si plura peroptas, Basilium Magnum in Exercit. Monast., Cyrillum Hierosolymitanum Catech. xvi. Gregorium Nazianz. Orat. 13. 29. 32. Epiphanium hæresi 56. & 62. Joannem Chrysostr. Hom. 11. in Marcum, Theodoretum quæst. 20. in Genes. Quid singulos censeo? Omnes, quos legere potui, qui ante me scripserunt de Trinitate, quæ est Deus, divinarum librorum veterum, & novorum Catholici Tractatores hoc intenderunt secundum Scripturas docere, quod Pater, Filius, & Spiritus Sanctus unius, ejusdemque substantiæ inseparabili aequalitate divinam insinuent unitatem; ideoque non sint tres Dii, sed unus Deus: quamvis Pater Filium genuerit, & ideo Filius non sit, qui Pater est: Filius a Patre sit

ge.

genitus, & ideo non sit Pater, qui Filius est: Spiritusque Sanctus nec Pater sit, nec Filius, sed tantum Patris & Filii Spiritus, Patri & Filio etiam ipse coequalis, & ad Trinitatis pertinens unitatem - S. P. Aug. lib. 1. de Trinit. Cap. iv.

Hujus perpetuæ Traditionis testes habemus locupletissimos Patres omnes Concilii Nicæni celebrati anno 325. Constantinopolitani an. 553. Toletani 1. anno 400. Arelatensis 4. an. 830. Lateranensis an. 1215. Tridentini an. 1545. &c. Romanos quoque Pontifices, ac præsertim Dionysium apud Athanasium in Epist. de Synodo Nicæna, Hormisdam Epist. 76. ad Justinum, Gregorium Magnum in Symb., Agathonem in Epist. ad Constantinum, Heraclium, & Tiberium Augustos, Leonem IX. ad Episcopum Antiochenum, Innoc. III. lib. 4. de Myst. Missæ cap. 11. &c. Imperatores etiam invictissimos atque Augustissimos, Justinianum in Conf. Fidei, Basilium Macedonem in Exhortatione ad Leonem Filium suum, Leonem Philosophum in Epist. ad Regem Omarum, Carolum Magnum ad Toletanum Episcopum Elipandum &c. Theologos denique, & Catholicos universos.

Neque est, quod adversus hanc perpetuam Ecclesiæ traditionem dicas, Gentiles nunquam Catholicis objecisse pluralitatem Deorum, aut absurda, quæ ex hoc Fidei mysterio consequi videntur. Enimvero neque omnes Gentilium libros extare credendum est, neque primos Catholicos fidei capita, cujusmodi est Trinitas, Incarnatio, Eucharistia, irrisoribus Ethnicis revelasse. Quamquam hi Christianos redarguebant, quod Christum tamquam Dei filium haberent; ut liquet ex prima S. Justini Apologia: imo revera Praxeas, & Celsus data opera conabantur ostendere, a Catholicis pluralitatem teneri Deorum; quos Tertullianus, & Origenes confutarunt. At lege Juveninum in Comment. de Sacramentis pag. 286.

Quoniam vero plurimi, ut faciant nubem testium ampliorem, supposititia Veterum scripta pro Sanctæ Triados fide commendant, & hæretici homines imperitiam nostram ridere solent; monitos juniores vellem, ut a citandis apocryphis, dubiisque sedulo abstineant, nec morem gerant simplicioribus Scholasticis; quorum aliqui probare nituntur Trinitatem ex lib. vi. cap. 11. &

lib. viii. cap. 15. Constitutionum Apostolicarum, quæ sub Clementis Romani nomine circumferuntur. At has suppositas censent complures Critici. Tribuunt enim (inquiunt) Apostolis, quæ profecto inferioribus evenerunt temporibus, ordinationes Diaconissarum, permultasque liturgias prorsus ignotas Apostolorum ætati. Scatent quoque pluribus absurdis, & anachronismis, quum doceant mulierum, non virorum barbam esse tondendam, quartas nuptias manifestam esse libidinem, septem Diaconos positos ante Paulum ab ipso benedicendos; cum Paulus ante Stephani mortem, & Diaconorum institutionem, imo ante annum Christianæ Æræ xxxi. blasphemus fuerit, & persecutor. Quare hi libri, plurimorum sententia, vel sunt Clementi abjudicandi, aut certe enormiter ab hæreticis depravati.

Afferunt quoque nonnulli Dionysii Areopagitæ textus apertissimos ex cap. 1. de Divinis Nominibus, & de Mystica Theologia cap. 3. Quos libros esse Areopagitæ multi quidem defendunt, & Sacra Parisiensis Facultas an. 1527. Erasmus negantem censoria virga notavit. Quidquid sit, certe non desunt, qui hac præsertim ætate judicent illos apocryphos. Habent vero & suæ opinionis argumenta, ut quod inscribantur Timotheo, & tamen Ignatii Martyris laudent Epistolam; cum Ignatius scripserit Timotheo jam vita functo. Tum quod Auctor scribat se interfuisse morti Deiparæ assumptæ, ut traditur, anno post Filii ascensionem quintodecimo, & longe ante conversionem Dionysii, qui Christo nomen dedit anno tantum decimo septimo, quo Paulus Athenas appulit. Addunt citari in his libris Ignatii Epistolam ad Romanos conscriptam post Dionysii Martyrium; nam Ignatius passus est Imperante Trajano anno cxvi. A. D. xx. Decembris, & Dionysius sub Domitiano anno xcvi. ministrorum conspiratione trucidato. His ergo dubiis, incertisque fides niti non debet Catholica: quamquam, ut dixi, sunt, qui libros Dionysii genuinos esse defendunt, eumque martyrio coronatum sub Adriano: inter quos Natalis Alexander Dissert. xxii. Seculi 1. & Annatus lib. iv. art. viii., sed negant Launojus, Morinus, Dupinius, alique quamplurimi.

Citat quoque in Thesauro Jodocus Coccius Epistolam Prochori, sive Historiam S. Joannis, quam fabulosam, & apocrypham, & in-

& indignam quæ nomen præferat unius ex septem primis Diaconis censent Baronius, Bellarminus, Natalis Alex., Dupin, & quotquot de Ecclesiasticis Scriptoribus accurate pertractarunt. Et quidem liber fabulis nugisque refertus est, præsertim ubi narrat Sanctum Joannem coram Apostolis procidisse, ne proficisceretur in Asiam; & in insula Pathmos non Apocalypsin, sed Evangelium scripsisse. Observarunt præterea docti viri stylum sapere posteriorem ætatem; cum in explicanda Trinitate adhibeat vocabula post exortam Sabellianam, atque Arianam hæresim usurpata. Fabulam quoque putant, quod 11. cap. narratur, fideles Joanni statim ac ex dolio ferventis olei exivit illæsus, Templum ante portam Latinam ædificasse, quod neque Apostoli permisisset humilitas, neque superstitiosa Romaui Senatus, populiue religio.

Accedit Hermæ, seu Pastoris liber scriptus circa annum lxi. in quo expresse traditur divinitas Filii; appellatur namque Deus antiquior omni creatura, & divinum Consilium ad conditionem, & productionem universorum. Extant ibi etiam Spiritus Sancti apertissimæ notæ divinitatis. Nonnulli hunc librum *Scripturæ* nomine cohonestarunt, ut Irenæus lib. iv. cap. 3. Origenes hom. 1. in Ps. 37. & pluribus aliis in locis. Athanasius vero lib. de Decretis Nicænæ Synodi ait in Canone Scripturarum Sanctarum desiderari. Rejiciunt tamen Eusebius lib. 3. cap. 25. Rufinus in Symbolo, Prosper cap. 30. contra Collatorem, Gelasius Papa in Decreto de Scripturis Canonicis, Tridentina Synodus, & universalis Ecclesia. Licet tamen non sit in Canone receptus, fatentur omnes esse librum optimæ notæ, & quamlibet demum subierit sortem, stylo simplicissimum, Ecclesiæ perutilem, & seculorum omnium approbatione celeberrimum. Videantur testimonia a Cotelerio hujus Operis editioni præmissa. Is ergo liber poterit tamquam specimen antiquæ doctrinæ, non tamquam divinus, & Canonicus commendari. Sed quoniam sunt, qui hujus libri Visiones, quæ præcipuam occupant partem, putant pias fraudes a prudentioribus spernendas, & perierunt insuper Græca exemplaria, si excipias fragmenta quædam e Veteribus collecta; nescio quo loco Hermam habituri sint Unitarii.

Hi sunt ergo antiqui Patres, quorum auctoritatem plures pro Fide Trinitatis pro-

ducunt: quibus connumerandus venit Sanctus Zeno Episcopus Veronensis. Huic plures attribuuntur Conciones editæ a Guarino an. 1508. & postea Bibliothecæ Patrum insertæ. Non sunt tamen genuinus Zenonis scetus; primo, quoniam is martyrium passus est sub Gallieni imperio, sive, ut aliquibus placet, sub Juliano Apostata, & nihilominus Concione v. perstringit data opera hæresim Arianam longa post tempora exortam, si tamen sub Gallieno occubuit, ut sententia fert probabilior. Deinde in Concione de Continentia enumerat plusquam quadringentos annos, ex quo Paulus suam ad Romanos dedit Epistolam; & consequenter quinto tantum Ecclesiæ seculo floruit harum Concionum Collector. Denique observatum est a viris doctis Conciones istas ex variis depromptas esse Auctoribus: nam quatuor integræ sunt Basilii, plures Hilarii, nonnullæ desumptæ absque delectu ex Græcis, Latinisque Scriptoribus. Quapropter non sunt beati Zenonis scripta pro certissimo antiquitatis monumento proferenda. Sunt ergo Theologis, dum a Traditione petunt argumenta, Opera supposita, & spuria a legitimis secernenda: & ubi lapsi sunt Scholastici, ne horum lectione decipiantur Tyrones, jure illos commonefacio. Quamquam etiam apocryphi libri, si tamen antiqui sint, nec interpolati probentur, produci possunt ad demonstrandam Traditionem, quæ vigeat in Ecclesia eo tempore, quo fuerunt conscripti, non ita tamen, ut a Patribus, quorum nomen præferunt, accipere videantur auctoritatem.

C A P U T VI.

Denegandum non esse Trinitatis Mystrium, quod illud humana ratio capere nequeat: nec dogma Catholicorum seipsum evertere.

JAM nos hæretici ad humanam provocant philosophiam. Opponunt primo credendum non esse quidquid in animo parit dubitationem, nec ullum esse tam sublime mysterium, ut ab ejus scrutatione, ac probatione sit abhorrendum. Quod inferunt primo ex Apostolo 1. ad Thessalonic. v. 21. ubi monet, ut probemus omnia, & quod bonum est retineamus. Ad hæc, inquit, modum indagandi veritatem dogmatis ali-

cujus esse solam Scripturam, ad quam velut ad Lydium lapidem religionis exigendæ sunt controversiæ: neque ad Christianam fidem pertinere, quidquid humana ratione non constat, in Sacro textu aut expressis literis contineri, aut hinc deduci per legitimam consequentiam. Addunt hanc vocem *Mysterii* inani tericulo rudo & inconditum vulgus absterre, ne persequatur veritatem. De unaquaque re, quæ cadit sub examen, duo quæri, An sit, & Quomodo sit: & res esse innumeras, de quibus sciri potest, & reipsa constat vere existere, licet quomodo sint, humanam fugiat scientiam. Has duas quæstiones, perinde ac in aliis rebus, in dogmate occurrere Trinitatis. Mysterium, inquiunt, est quando ignoratur: sed non est ulla ratione prohibendum, ne inquiretur, an sit? Hæc quæstio est solidis & irrefragabilibus argumentis resolvenda, & objectiones justis & idoneis rationibus sunt refellendæ, ut quisque erudiatur in fide; neque Religionis capita simpliciter, & absque probatione debent obtrudi. Si ergo ratione non constat esse Trinitatem, non est credenda.

Resp. non esse quidem cæco modo credendum quidquid nobis proponitur: esse tamen, ubi constat de veritate revelationis, sive in sacris expressæ literis, sive per manus traditæ, rationem fidei subjiciendam: neque temere scrutandas rerum divinarum causas, quæ mentis nostræ conatum superexcedunt. Quod monet Apostolus in 2. ad Corinth. x. 5. dum hortatur, ut simus *in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*. Salubriter vero idem Apostolus præcipit, ut omnia probantes teneamus quod bonum, & verum est, scilicet, ne credamus cuique spiritui, atque ne iis assentiamur, qui se Prophetas dictitant, docentes falsas doctrinas, ut etiam ait in 1. Epist. cap. 4. Joannes, scribens: *Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint: quoniam multi Pseudoprophetae exierunt in mundum*. Demus, quæso, solam Scripturam esse Lydium lapidem, normamque unicam pro controversiis fidei dirimendis (quod constantissime falsum esse contendimus), quare nos Sociniani philosophicis argumentis aggreuntur? quare Fidei capita denegant, quod videantur humanam superare rationem? Teneamus hanc regulam; & Scripturis Deum unicum annuntiantibus, & Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum prædicantibus, capti-

Berti Theol. Tom. II.

vetur infirmæ mentis obsequium. Nam quod verbis literarum Sanctarum inextricabiles nestantur cavillationes, facit ingenioli nostri audacia. Aut Scripturam insinuare manifesto Trinitatem putandum est, aut subobscuris vocabulis. Si manifesto, quid certamus syllogismis? si obscuritate aliqua terminorum, cur mysteria volumus ratione comprehendere? At hoc Trinitatis arcanum clarissime in novo præsertim Testamento revelatum, firmissima confessione conclamamus. Quod si proponeretur obscurius, hic æque ac in aliis, non ad humanæ rationis recurrendum esset iudicium, sed ad magistræ veritatis Ecclesiam: alias si humane pensanda sunt omnia, neque erit divina revelatio prima ratio credendi, neque Fides, quæ vincit mundum, Græcorum sublimior philosophia. Interim quomodo hæretici indagandi veritatem modum teneant, videant ipsi. Duo illa quæstionum genera, an sit, & quomodo sit res aliqua, & nos distinguimus: sed quando de prima certi sumus, negamus ratione esse alteram investigandam. Si enim de rebus ante oculos positis sæpenumero nequimus reddere causam, & in explicanda E. G. motus, & extensionis natura tantæ occurrunt difficultates; quantæ insurgant necesse est divina rimantibus? Dicant Unitarii, qui Deum in remotissima cœli parte putant abscondi, & fatentur omniscium, quomodo de tam longinquo intimas scrutetur cogitationes? Exponant quomodo animal ab animali generetur, & ingens e minutissimo semine crescat arbor? Narrent nobis conceptionis Virginis arcanum, resurrectionis modum, mundi productionem ex nihilo. Si hæc omnia se nescire scribunt Sociniani in altero Tomo Wolzogenii pag. 310. quare ergo ea credunt, si modum ignorant? Credimus, inquiunt, quia certi sumus de priori quæstione, etiam si non capiatur secunda. Et nos credimus Trinitatem, quoniam certi sumus existere, quæ est prima quæstio; tametsi non percipiamus quomodo consistat unitas substantiæ cum pluralitate personæ, quæ est quæstio altera. At inquit hæreticus, non est ergo Trinitas mysterium, nisi eo pacto, quo mysteria sunt res innumerabiles, quæ sunt in mundo, quarum novimus existentiam, sed modum nescimus? Etiam, mi Sophista; nam harum rerum existentiam scimus naturaliter vel sensu, vel discursu, sed existere in divinitate tres personas, nequaquam naturaliter notum est; sed

D

su-

supernaturali revelatione. Atque in hoc sita est natura mysterii, quod nec etiam priorem quaestionem, an sit, quisquam sciret, nisi Deus revelasset. Potius, inquis, culpandi erunt defensores Trinitatis, qui non modo docent Deum unum, & Trinum esse, verum etiam modum, quo id fiat, in specie determinant: nimirum Patrem generare, & concipere Filium contemplando seipsum, & ab utriusque voluntate æternam manare Spiritus Sancti processionem. Verum neque omnes Theologi id statuunt, ac definiunt, quibus & nos consentimus: & si plurimi discrimen illud probant generationis, & processionis, ducuntur argumentis, quæ suppeditare videtur ratio imaginis, & amoris, quam in Deo reperiri non decernunt ipsi audacter, sed a Deo revelante acceperunt. Quid ergo? credimus absque ratione? Minime, quoniam ratio ipsa suadet, divina esse intellectu nostro sublimiora, & non Fidem rationi, sed rationem Fidei esse accommodandam. Attamen, cum ea, quæ evertunt sese, falsa sint, nec possint consequenter a Deo revelari; videamus oportet quomodo probent Adversarii Trinitatem esse philosophiæ, ac rationi contrariam: siquidem rationem omnem naturalem excedere ultro concedimus.

ALTERCATIO SOCINIANI, ET CATHOLICI.

SOCINIANUS. Dogma Trinitatis seipsum evertit, quia ex eo sequitur unum tantum esse Deum; & simul quoque tres Deos esse. Unum tantum Deum esse, ore palam Catholici profitentur, tres autem Deos esse fateri nolunt; sed vis tamen hæc inest verbis eorum, cum dicunt tres esse distinctas Personas, quarum quælibet sit Deus. Nimirum Pater est Deus, Filius est Deus, Spiritus Sanctus est Deus. Ergo tres sunt distincti Dii. Quod facile intelligitur ab unoquoque, qui modo tria numerare non dedidit. Cum enim Trinitarii, quando volunt probare in Deo esse tres distinctas personas, ita argumentari soleant: Pater est persona divina, Filius est persona divina, Spiritus Sanctus est persona divina; Ergo tres sunt personæ divinæ, quia scilicet tres numerantur; utique pari jure concludere licebit: Pater est Deus summus, Filius est Deus summus: Spiritus Sanctus est summus Deus: Ergo tres sunt Dii summi.

Si urgeremus exempla a rebus creatis petita: Petrus est homo, Paulus est homo, Joannes est homo; Ergo tres sunt homines; Vel, Michael est Angelus, Gabriel est Angelus, Raphael est Angelus: Ergo tres sunt Angeli: si, inquam, hæc urgeremus exempla, exclamarent Adversarii, aliter se rem habere in creaturis, aliter in Deo. At nunc cum divinarum personarum exemplo utimur, quid sunt dicturi?

CATHOLICUS. Non consequitur tres summos Deos, ex quo singulæ tres Personæ Deus sint, cum unam habeant, eandemque naturam. Quod ut percipias lumine scripturarum sanctarum, Deus spectari potest dupliciter, quantum ad Essentiam, nempe summam, perfectissimamque naturam, & quantum ad substantiæ modum, in quo ratio personæ consistit. Ergo dum dicis, *Deus est Pater*, intelligis Deum habere excellentissimam illam substantiam cum modo subsistendi sibi proprio, quem appellamus Paternitatem. Et cum repetis, *Deus est Filius*, dicis Filium habere illam eandem substantiam cum sua hypothese, quam vocamus Filiationem. Idem de Spiritu Sancto dicendum est. Sophisma igitur præfatum sic solvitur. Pater est Deus, id est, habet divinam substantiam cum personalitate Patris: Filius est Deus, id est, habet divinam substantiam cum personalitate Filii: Spiritus Sanctus est Deus, id est, habet eandem divinam substantiam cum personalitate Spiritus Sancti. Ergo triplex est in eadem divina substantia personalitas: quæ illatio & vera est, & legitima. Neque valet paritas de trina personalitate; quandoquidem alterum sophisma pari ratione exponendum est: Pater est persona, id est, divina substantia non accepta indefinite, sed cum modo existendi, qui est *Paternitas*: filius est persona, id est divina substantia, non accepta indefinite, sed cum modo existendi, qui est *Filiatio*: Spiritus Sanctus est persona, id est divina substantia non accepta indefinite, sed cum modo existendi, qui est *Spiratio passiva*: Ergo sunt tres modi existendi in una eademque substantia. Quæ pariter consequentia vera est, & Catholica. Ex quibus sequitur falsum esse, eadem ratione numerari Deum in priori syllogismo, & numerari Personam in altero: quoniam Deus numerari non potest ratione naturæ, quæ una est, sed ratione duntaxat modi existendi, qui triplex est. Provenit id ex conditione naturæ, ac personæ: quippe natura, quæ dicitur absolute,

dividitur tantummodo propter limitationem ac finitatem, ideoque natura infinita dividi nequit, aut numerari. At persona dividitur & numeratur propter relationem ad aliam, quam necessario connotat. Enim vero numerus, & distinctio sive ex limitatione, sive ex ordine ad aliud necesse est oriatur. Quare natura infinita numerari non potest, etiam si numerari possint Personæ. Neque urget paritas ex numero Angelorum, vel hominum; quum in his multiplicetur natura ob priorem causam distinctionis, videlicet propter limitationem. Si enim natura humana, vel Angelica foret infinita, Petrus, Paulus, Joannes non essent tres homines, sed unus homo; & Michael, Gabriel, Raphael non essent tres Angeli, sed unus Angelus.

SOCIN. Quod dogma Trinitatis seipsum perimat, est, quia ex eo sequitur unam personam esse aliam, nempe Patrem esse Filium, & Spiritum Sanctum; & rursus filium esse Patrem, & Spiritum Sanctum: denique Spiritum Sanctum esse Patrem, & Filium. Ita enim argumentari licet: Deus ille unus est Pater, Filius est Deus ille unus. Ergo Filius est Pater. Major propositio extat in scriptura: Assumptio est Adversariorum sententiæ consentanea: Conclusionem ergo negare non possunt. Similiter etiam de Spiritu Sancto concludi potest: Unus ille Deus est Pater, Spiritus Sanctus est ille unus Deus; Ergo Spiritus Sanctus est Pater. Item: Unus ille Deus est Filius, Spiritus Sanctus est unus ille Deus. Ergo spiritus Sanctus est Filius. Atque hæc collectiones aliter solvi nequeunt, nisi dicatur alium Deum esse Patrem, alium Filium, alium Spiritum Sanctum, adeoque tres distinctos Deos esse.

CATH. Dicimus primo consecutiones illas, si spectentur regulæ syllogismorum, quas Adversarii tanto rigore servare conantur, falsas esse, & collectiones horum argumentorum peccare, ut inquit, in forma. Quotiescumque enim præmissæ particulares sunt, ut in adductis syllogismis, argumentatio vitiosa est, & nihil concluditur: veluti si dicas, Petrus est homo, Paulus est homo; Ergo Petrus est Paulus. Secundò respondeo ut supra, Deus ille unus est Pater, si *Deus* accipiat pro summa, perfectissimæque natura, ut a paternitate contrahitur ad unum modum existendi, concedo; si sumatur quatenus complectitur omnes existentia suæ modos, nego. Hoc enim sensu Pater non est ille unus Deus, nisi simul comprehendantur Filius, & Spiritus Sanctus. Sed

ex adverso argumentari fas est: Deus ille unus est Pater, prout Deus est divina substantia existens in supposito Patris: Filius non est Deus ille unus, prout Deus est divina substantia existens in supposito Patris; Ergo Filius non est Pater. Atque idem de reliquis dicendum est. Igitur ut collectiones prædictæ solvantur, sat est quod Pater, Filius, & Spiritus Sanctus in eadem simplicissima divinitate diversam habeant subsistendi rationem.

SOCIN. Sequitur ex hac de Trinitate sententia, neque Patrem, neque Filium, neque Spiritum Sanctum esse unum illum verum Deum. Sic enim potest concludi: Unus ille verus Deus est Pater: Filius non est Pater: Ergo Filius non est Deus ille unus. Item: Unus ille verus Deus est Filius: Pater non est Filius: Ergo Pater non est ille verus Deus. Priorem conclusionem Trinitarii non admittent: posteriorem nullius Christiani hominis aures ferent.

CATH. Eodem modo distinguo majorem: Unus ille verus Deus est Pater, quatenus Dei nomen importat divinam substantiam, & unum duntaxat modum existendi, concedo: prout Dei nomen cum naturam, tum modum omnem quo subsistit, complectitur, nego. Et dico probari tantum argumentatione præcedenti, Filium non esse illum summum Deum, prout concipitur divinitas unica hypostasi terminata. Ita enim valet ratiocinatio: Unus ille verus Deus est Pater, in quantum cum Deitate intelligitur relatio ad Filium, sine qua non est Pater: Filius ab ipso Patre distinguitur: Ergo Filius distinguitur a Deitate, quatenus hæc solummodo accipitur, prout refertur ad Filium. Ar Deitas sumpta duntaxat, prout refertur ad filium non est natura, sed persona, quoniam sola persona dicitur relative: Ergo Filius distinguitur a Persona Divina Patris, non a substantia, & natura divinitatis.

SOCIN. Ex dogmate Trinitatis sequitur quamlibet personam esse Trinam in personis. Ita enim argumentabor: Deus ille unus est Trinus in personis: Quælibet persona divina est Deus ille unus: Ergo quælibet persona divina est trina in personis. Hanc conclusionem ipsi Trinitarii falsam esse agnoscunt, necesse igitur est vel majorem, vel minorem propositionem falsam esse.

CATH. Nego sequelam. Et ad probationem dist. majorem ut supra: Deus ille unus est Trinus in personis, si Deus ille unus accipiat adæquate, & prout omnem existen-

di modum complectitur, sive tam secundum id, quod dicit absolute, quam secundum id, quod dicit connotative, concedo. Deus ille unus est Trinus in personis, si sumatur inadæquate, & prout divinitas ad unum subsistendi modum determinata est, seu secundum id, quod dicit absolute, at non secundum omne id, quod importat connotative: nego majorem propositionem.

SOCIN. Quæ sunt eadem realiter uni alicui rei, etiam inter se realiter sunt eadem. Atqui tres illæ personæ divinæ realiter inter se distinctæ, realiter sunt idem uni cuius rei, nempe essentiæ divinæ. Ergo personæ illæ tres realiter inter se distinctæ, inter se realiter sunt eadem. Conclusio est falsissima, & sibi manifeste contradicit. Itaque oportet præmissarum aliquam falsam esse. At prima præmissarum, seu major propositio in dubium vocari non potest, quia omnibus noto nititur principio: *Quæ sunt eadem uni tertio, inter se sunt eadem*. Hinc ipsi Trinitarii hoc principio alibi utuntur, cum probare solent, attributa divina non distinguere realiter inter se, sed esse eadem. Quare necesse est alteram præmissarum, seu minorem propositionem, quæ sententiam Trinitariorum continet, falsam esse.

CATH. Nego majorem; ad probationem dico prædictum axioma (licet applicari non debeat rebus divinis, quemadmodum, nec aliud, *Ex nihilo nihil fit*) nihil posse juvare Socinianos. Primo quia valet quidem in iis, quæ convertuntur ad invicem, at non in iis, quæ important oppositionem, vel relationem. Nam rationale & irrationale idem sunt cum animali, quum gradus, quos dicunt Metaphysicos, sola distinguantur ratione, & tamen rationale & irrationale, eo quod sunt differentię oppositæ ejusdem generis, realiter inter se distinguuntur. Cum ergo divinæ personæ importent vicissim oppositionem, & relationem, quamquam idem sunt cum essentia, non poterunt idem esse inter se. Deinde quotiescunque plura sunt idem secundum essentiam, sed necessario aliquem connotant terminum, non sequitur: Hi termini idem sunt cum essentia, Ergo idem sunt inter se. Etenim actio, & passio sunt idem realiter cum motu, & spectata sola motus essentia sunt idem inter se: sed quoniam actio connotat agentem, & passio passum; si actio, & passio non essentialiter accipiantur, sed ratione terminorum quos con-

notant, debent inter se realem dicere distinctionem. Similiter Paternitas, & Filiatio sunt idem cum essentia, & quatenus accipiuntur substantialiter, sunt idem inter se: at cum Paternitas, & Filiatio dicantur ad aliud, & connotent terminum diversum, sumptæ personaliter, connotative, & relative, realiter distinguuntur, salvo quoque axioma philosophico, quod tamen non cogimur in divinis admittere. Nec ratio est eadem de attributis, quæ sunt eadem inter se, propterea quod cum sint absoluta, non possunt aliqua opposita relatione distinguere. Solent autem respondere Theologi dist. maj: Quæ sunt eadem realiter uni alicui incommunicabili, sunt eadem inter se, conc. quæ sunt eadem uni alicui communicabili, nego. Hæc responsio communis est: sed cum remaneat difficultas, quomodo fieri possit, ut tertium aliquod communicetur pluribus, nec tamen hæc plura communicentur sibi invicem; & querantur Sociniani nos petere ubique principium, etiam si falsum sit; responsionem primam teneto.

SOCIN. Sequitur ex dogmate Trinitatis, quod in Deo simul una, & tres substantiæ forent. Unam esse Dei unius substantiam extra controversiam est: tres autem simul esse substantias in Deo inde colligitur, quia tres sint distinctæ in eo personæ, idest substantiæ intelligentes.

CATH. Resp. in Deo unicam esse substantiam, quatenus substantiæ nomen significat id, quod per se existit, neque indiget aliquo subiecto, vel sustentaculo: esse tres substantias, prout nomen substantiæ apud quosdam veteres significat substantiam, scilicet rationem existendi incommunicabilem alteri. Verum hoc nomen *Substantia* jam ab omnibus in priori sensu tantum accipitur. Vide cap. ultimum hujus libri.

SOCIN. Videmus in rebus creatis unius substantiæ intelligentis unam tantum esse personam. Monstretur vel unicum exemplum, sive hominis, sive angeli, qui non sit una persona, sed plures. Cum ergo Deus quoque una sit substantia intelligens, necessario sequitur, eum non tres personas, sed unam tantum personam esse. Hic vero objicitur ab adversariis, aliam esse rationem Dei, & rerum creatarum. Cur vero? Quia, inquiunt, res creatæ sunt finitæ: increata autem Dei essentia est infinita. Verum hæc differentia inter finitum, & infinitum nullum habet momentum. Tum enim demum momentum ali-

aliquid habitura esset, si persona increata non æque infinita foret, atque essentia, seu substantia, in qua subsistere creditur. Nunc cum aliter res se habeat, eadem ratio hic est finitæ, & infinitæ personæ, manetque tam creatam, quam increatam substantiam non posse esse plures personas. Cur enim finita substantia nonnisi unam personam constituere potest? nempe quia persona, aut suppositum totam in se substantiam complectitur, nec potest eadem substantia eodem tempore secundum idem bis esse idem; ac porro nec bis esse suppositum, bis persona. At eadem ratio est etiam in divina substantia. Siquidem persona quælibet divina totam divinam substantiam amplectitur, nec partem aliquam sibi tantum decerpit, aut decerpere potest, nisi persona, ac suppositum esse desinat. Quare non magis substantia infinita potest plura in se habere supposita, aut personas, quam finita; quia alioqui pluries quam semel infinita foret, toties nimirum, quot personæ sunt. Quo accedit, quod si ideo divina substantia plures personas contineret, quia infinita est, sequatur etiam infinitas personas esse posse. Nam ob quam causam tres personæ statuuntur esse in una Dei substantia, ob eandem possunt etiam quindecim, imo centum, quin & infinitæ personæ statui.

CATH. Resp. unius substantiæ non posse quidem esse nisi unam personam ejusdem rationis, ac muneris: posse tamen esse personam unam, & alteram, tribuens naturæ diversam subsistendi rationem. Nam multis Theologis placet tres simul personas divinas potuisse assumere eandem naturam humanam, illamque reddere triplici titulo subsistentem. In quorum sententia non sequitur eandem substantiam eodem tempore bis esse *idem*, sed tantum multiplici titulo existere, & ad plurimum Personarum jura transferri. Quod cum nostratibus tenet universa Schola Thomistica, præeunte Angelico tertia P. Q. III. art. 6. Scotistæ vero, qui opinantur unius naturæ creatæ unicum tantum posse dari suppositum, docent disparem esse rationem de substantia finita, & infinita; quod in illa personalitas sit merum complementum naturæ, in ista non indigentia existentiae, sed perfectio summæ fecunditatis. Sed prior sententia, loquendo de personis divinis in ordine ad naturam creatam, est verior. Duæ autem, aut plures subsistentiæ

creatæ esse nequeunt in eadem natura, non quod repugnet unam naturam ad plurimum jura pertinere, sed quoniam omnes res creatæ discrepant essentia. Quare plures personæ necessario distinctam arguunt substantiam; neque possunt in uno homine, vel uno angelo diversa adinveniri supposita, nisi multiplex reperiatur natura. Ergo tres personæ divinæ, quæ non discrepant essentialiter, eandem poterunt terminare naturam, non quod singulæ non complectantur totam substantiam, sed quoniam sunt substantialiter indistinctæ. Non decerpit quidem una persona partem divinæ naturæ, sed illam terminat sub uno tantum respectu; & cum hi respectus sint plures, plures sunt quoque personæ. Petis, cur non sint infinitæ? In primis, quia tres tantum proponit nobis Scriptura. Ulterius quia summum bonum non potest ad intra communicare sese nisi per generationem, & processionem. Etenim non potest esse nisi unus Pater. Unius Patris non potest esse nisi unus Filius consubstantialis; si enim plures sunt Filii, necesse est ut unus non adæquet generationem paternam. En generationis divinæ unicus terminus. Tum Pater, & Filius per mutuam dilectionem producant Spiritum Sanctum, quæ dilectio est una & eadem, & cum sit infinita habet unicum terminum, scilicet ipsum Spiritum. En una dumtaxat a Patre, Filioque Processio.

Si insurgas: quomodo Filius, & Spiritus Sanctus personæ infinitæ sunt, si carent potestate generationis? Quare Spiritus Sanctus & ipse aliam personam non generat? Cur non dantur termini infiniti omnium divinorum attributorum, quemadmodum dantur intellectus, & voluntatis? Si quod excellentius est plures habet operationes intrinsecas, ut constat de homine in comparatione animalium ceterorum, quare Deus non habet infinitas internas operationes, quibus communicatione naturæ constituantur infinitæ personæ?

Resp. infinitam perfectionem generationis esse etiam in Filio, & Spiritu Sancto, quoniam habent eandem essentiam a generatione indistinctam; non tamen generant, quia id spectat non ad perfectionem substantiæ, sed ad proprietatem personæ: Spiritum Sanctum non producere personam aliquam, eo quod oppositio relationis non permittit, ut habeat rationem principii respectu divinæ personæ, quia ipse procedit ab aliis Personis, quæ

quæ in divinis esse possunt; quod clarius exponam agens de numero processionum divinarum: Divina attributa non esse divinarum personarum principia, quia referuntur duntaxat ad creaturas, ut omnipotentia, ac providentia, aut ad essentiam, non ad terminum subsistentem, ut simplicitas, æternitas, infinitas; falsum demum esse quod perfectioris substantiæ plures sint operationes, cum in angelis pauciores sint operationes, quam in homine; videlicet, non est in eis neque sensuum exercitamentum, neque imaginatio, quia sola spirituali pollent natura: & Deus, qui simplicissimus est, unam habet operationem, quæ est sua substantia, multiplex sola terminorum connotatione.

SOCIN. Primarium fundamentum Trinitatis est distinctio excogitata inter essentiam, & Personas Deitatis. Verum arenosum est illud, & debile fundamentum. Quod ut clarius pateat, expendamus propriam significationem duarum istarum vocum *Essentia*, & *Persona*. Essentia alicujus est id, quod res est, sive propria rei natura, ex qua constat. In exemplo, id cujus gratia hoc lignum vocatur lignum, est ligni istius essentia. Simili modo essentia Dei altissimi nihil aliud est, quam divina ejus natura, per quam, & cujus gratia ille Deus est. Persona autem nihil aliud est, quam substantia prima completa intellectu prædita. Si ergo persona est substantia intelligens, tres personæ erunt tres substantiæ, vel essentiæ. Ad hæc; persona non est pars, aut membrum rei ullius, sed est res ipsa perfecta, completa, & per se subsistens, ideoque habet suam propriam singularem essentiam. Quod enim caret propria & peculiari essentia, id vel nihil est, vel pars tantum, vel accidens aliquod alterius rei, ut exempli gratia, manus, aut pes, aut longitudo hominis. Cum ergo Trinitarii affirmant in Deo esse tres distinctas personas, quarum quælibet non partem, sed integram essentiam habet, revera essentiam Dei multiplicant, & trinam faciunt. Rursus ubicunque multiplicantur subjecta, multiplicantur etiam quæcunque de illis dicuntur; nam quot sunt homines, tot sunt corpora, tot animæ, tot substantiæ, & quot sunt angeli, tot sunt spiritus, &c. Igitur multiplicatis personis, debet etiam multiplicari essentia. Corruit ergo fulcrum Trinitatis primarium.

Altera basis Trinitatis est, quod commen-

ti sunt Trinitarii in eadem essentia triplicem modum existendi, ineptum supra quam dici potest effugium. Nam I. Si una res pluribus modis uno tempore existeret, non esset una, sed multæ, tot nimirum, quot sunt vires, vel modi, quibus existit. II. Communitum hoc tam simile est opinioni Sabellii, quam ovum ovo. Ille enim sensit Deum summum esse unam solummodo personam, quæ se tribus modis revelarit, semel tamquam Patrem, secundo tamquam Filium, tertio tamquam Spiritum Sanctum. III. Deus Altissimus propter infinitatem essentiæ suæ unam habet essentiam, ergo unum existendi modum; cum per unum existendi modum haberi possit quidquid ad summam perfectionem ejus requiritur.

Tertium doctrinæ de Trinitate fundamentum est *περιχώρησις*, idest, mutua personarum circumincessio, seu immanentia, & unius personæ existentia in altera, & vicissim hujus in illa; quomodo vero homo rationalis, qui non fungum pro corde gerit, se ex isto labyrintho expediet? Primum enim difficile intellectu est, quomodo fiat hæc mirabilis personarum immanentia. Secundo, qui fieri potest ut tres personæ permixtæ sint, & habeant eandem essentiam, neque inter se confundantur? Tertio, si in qualibet persona est tota Trinitas, erunt tres Trinitates, una in Patre, altera in Filio, tertia in Spiritu Sancto: sicque erunt novem personæ Deitatis; quod si rursus istæ novem personæ sibi mutuo inexistant, tum erunt novies novem, idest, octoginta & una. Quarto, si quælibet persona est in tota Trinitate, sequitur Patrem esse in Patre, Filium in Filio, &c. quæ locutio quid significet nemo intelligit. Quinto, si verum est Spiritum Sanctum apud Jordanem apparuisse, & secundam personam humanam assumpsisse naturam, cum Pater in cælo remanserit, necessario personæ a se invicem digressæ, ac sejunctæ fuerunt.

Quartum hujus doctrinæ stabilimentum est duplex acceptio nominis *Dei*, essentialiter, & personaliter. At hujus distinctionis nec minimum vestigium est in Scripturis. Dein, verbi gratia, si Filius totam habet divinam essentiam, nulla est ratio, cur nomen Dei, etiam quando Filio tribuitur, non debeat accipi essentialiter. Denique qui nomen Dei audit, statim concipit Creatorem, ac Dominum universorum, & unicum profitemur; creare autem, & dominari munus personæ est: & ideo

& ideo nomen *Deus* significat unam tantum personam, neque alia est mirifica ejusdem nominis distinctio. Fucata ergo verborum specie, & absurditatibus maximis Trinitatis dogma a Catholicis explicatur.

CATH. Nos nequaquam Personam a substantia secernimus, non enim ignoramus traditam personæ definitionem, quod *sit rationalis naturæ individua substantia*. Putamus quoque, licet non idem statuunt omnes, personam naturæ nullam addere distinctam modificationem, aut formam: etiam concedimus unamquamque personam divinam esse totam substantiam, non partem, alias duæ vel tres simul personæ majores forent una, neque essent singulæ invicem cōæquales. At persona, & natura distinguuntur connotative, quod hæc dicatur ad seipsam, illa referatur in aliud. Quare non sequitur, sunt tres personæ, ergo sunt tres substantiæ completæ; sed istud duntaxat, sunt tres personæ, ergo sunt tres ejusdem substantiæ supposita, & connotata. Ratio est, quia essentia significat id quod est; & persona, id quod est alteri incommunicabile; unde si in una substantia sint plures proprietates incommunicabiles alteri, erunt distinctæ personæ in unitate substantiæ. Frustra quæritur in creaturis hujus mysterii exemplum. Scripturis credendum est. Audis Patrem; nomen est relativum, nomen Personæ. Audis Deum Patrem; & substantia significatur, & ordo ad alium. Hanc tantum ordinem addit supra naturam Persona: neque ulla implicantia est, unam indivisibilem substantiam trinam esse in personis; quia unitas ad absolutam naturam attinet, numerus ad relationem. Ad id, quod sequitur, dico unam tantum personam esse totam substantiam, sed non esse omnes terminos, omniaque connotata ejusdem substantiæ, ut monui in resp. ad septimum. Quod opponitur tertio loco verum est, quando multiplicatis subjectis multiplicari possunt quæ dicuntur de singulis; sed divina natura multiplicari nequit, cum sit infinita, & essentialiter una; nec adhiberi debent exempla a subjectis creatis petita.

Ad argumenta, quibus alterum Caput doctrinæ Catholicæ impetitur, respondeo falsum esse, quod plures modi existendi multiplicent rem existentem, cum multiplicent solummodo naturæ existentis ordinem, & respectum. Non enim diversus est homo dum sedet, & stat, quamquam modus standi, & sedendi diversi sint, diversaque ratione connotent lo-

cum. Quare autem distincti modi existendi nequeant esse eodem tempore in eadem essentia creata, diximus in resp. ad vii. Ad secundum constat, toto cœlo distare hæresim Sabellianam a doctrina Catholicorum; quippe ex diverso modo, quo persona sese manifestat, non sequitur personæ distinctio, ut sequitur ex diverso modo terminandi naturam. Ita E. G. potest eadem persona apparere modo in nube, modo in rubo, & idem Spiritus nunc in columbæ specie, nunc ignis; quoniam modus iste appellat aut rem creatam, aut locum, non terminat diversa personali proprietate substantiam. Hanc diversam proprietatem negavit Sabellius, & profitentur Catholici. Ad tertium dico, sequi ex infinitate substantiæ unitatem ejusdem, quia cum substantiæ discrepent invicem aut specie, aut separatione naturæ, importat utraque distinctio limitationem, quæ repugnat substantiæ infinitæ, ut demonstravi lib. i. cap. vi. Mom. iii. At personæ neutro modo invicem distinguuntur; & consequenter earum distinctio nullam importat imperfectionem. Vide cap. vii. ejusdem libri in Resp. ad 3. Ad personas non habere infinitatem, & perfectionem nisi ratione substantiæ; unde dicendum non est, sunt plures personalitates perfectissimæ & infinitæ, sed plures personalitates, quæ sunt unica perfectio infinita.

Quæ contra tertium Trinitatis fundamentum opponebantur, ex dictis facillime solvuntur. τὴν περιχώρησιν circuminseccionem, & immanentiam Divinarum Personarum, in eo sitam dicimus, quod ratione unius naturæ nequeant invicem abscindi & divelli. Itaque ad primum respondemus fieri hanc circuminseccionem per inseparabilem naturæ unitatem, quæ cum ubique sit tota, separationem non potest recipere personarum. Ad 2. dicimus personas non distingui ab essentia, quoniam illi relative non opponuntur; distingui inter se, quia referuntur ad invicem. Ad tertium reponimus unam personam esse intra aliam, quatenus unum sunt substantia, ac majestate, non quod proprietas unius personæ, sit proprietas alterius: & ideo non sunt tres Trinitates, quia non sunt tres substantiæ, in quibus tres hypostases uniantur, sed una eademque substantia in qualibet proprietate. Ad 4. dico Patrem esse in Patre, & in seipso, in quantum est sua substantia; & Filium esse in Patre in quantum nascendo recipit substantiam Patris: quo sensu

utraque propositio est vera, Pater est in se ipso, & Filius est in Patre; quia etiam si *Paternitas* non sit *Filietas*: utraque proprietas personalis eadem res est cum substantia communi. Ad ultimum satis liquet ex lib. 11. cap. 14. Prop. 2. Deo convenire immensitatem; neque Patrem in remotissimo coelorum recessu considerare.

Inepte adversus duplicem significationem huius nominis *Dei* nugantur Hæretici. Etenim cum sit ex genere eorum, quæ dicuntur concreta, significat primario naturam, deinde ejus extantiam in aliqua hypostasi, quomodo hæc vox *homo* directe naturam humanam, & de secundo individuum, in quo subsistit. Interdum ergo in Scripturis significat divinam substantiam, ut consistentem in aliqua definita hypostasi, ut in hac enunciatione Joan. 1. *Deus erat verbum*: interdum eandem divinitatem subsistentem in quamvis persona, indefinite, & universe, ut Genes. 1. *Creavit Deus cælum & terram*. Facile est utrumque dignoscere. Si enim enuncietur aliquid spectans ad munus personæ, debet accipi *Dei* nomen pro Persona, veluti si dicas, *Deus carnem sumpsit*. Si quodlibet pertinet ad naturam, pro natura; ut in exemplo, *Deus est unus*. Si aliquid demum conveniens personæ ratione naturæ, accipi debet pro natura in qualibet persona consistente: ut dum dixeris, *Deus est infinitus, omnipotens, Creator, & dominus universorum*. Imperite ergo in hisce salebris Sociniani versantur.

SOCIN. Ex doctrina Trinitatis multa consequuntur absurda. Sequitur primo, veras esse has duas contradictorias, *Deus est genitus, & Deus non est genitus*. Tum eandem rem communicari, & non communicari, quum Filius habeat communem cum Patre naturam, non paternitatem, quæ cum natura res una est. Item sequitur esse simul tres personas, & unam præcedere aliam, & opera certo ordine distribui inter plures, quorum una est operatio. In has casses incidunt (inquiunt novi Ebionitæ) adoratores Trinitatis.

CATH. Nullum absurdum ex fide Catholica derivatur. Non primum, quia si in his propositionibus, *Deus est genitus, & Deus non est genitus*, supponat *Deus* pro diversa persona, nulla est contradictio: si in prima supponat pro filio, in secunda pro omnibus personis indeterminate, non sunt hæ propositiones simul veræ: sed prima vera est, altera falsa. Non sequitur secundum, quoniam

Essentia patris communicatur filio, sed non communicatur personaliter, videlicet secundum rationem, quæ constituit personam patris, ut nono libro explicabimus. Non ultimum denique; sunt enim divinæ personæ simul æternitate, ac natura, sed tamen una habet originem, & procedit ab altera. Opera autem ad extra sunt quidem tribus personis communia, ut habetur Joan. v. 17. *Pater meus usque modo operatur, & ego operor*: &, *Quæcunque Pater facit, hæc & Filius similiter facit*. At in operibus diversæ rationes sunt distinguendæ: quarum aliquæ ad communem pertinent omnipotentiam, aliquæ ad personalem proprietatem. In exemplo sit, quando in Jordane vox Patris intonuit, *Hic est Filius meus dilectus, &c.* vocis sonum tota Trinitas creavit, sed verborum significatio ad solum Patrem pertinuit. Dominica pariter incarnatio, in quantum est conceptio, & productio hominis, etiam a Patre, & Spiritu Sancto peracta est; nam de Patre dicitur: *Quem Pater sanctificavit, & misit in mundum*: & de tertia persona, *Inventa est in utero habens de Spiritu Sancto*. Sed prout Incarnatio est assumptio, ac terminatio naturæ humanæ, est solius Verbi, quia terminare naturam non opus est omnipotentiae, sed munus hypostasis. Ita quoque columbæ species, in qua visibiliter Spiritus Sanctus apparuit, a tota Trinitate est perfecta, sed conditio Doni est soli Spiritui tribuenda. At de postremo hoc argumento plura S. P. Augustinus lib. 11. de Trinitate cap. v.

C A P U T VII.

Superiores responsiones exemplis, ac rationibus illustrantur.

PROPOSITA contra Trinitatem argumenta urgentur fere omnia a Wolzogenio Barone Austriaco Sociniano, qui Crelliana sophismata sub nova quadam larva produxit, postquam adversus Crellium doctissimi viri pugnaverant. Dignus autem videbatur, cui sigillatim responderetur, quod omnia Majorum suorum arma tractaverit, idque callida dexteritate: ceteri autem Scriptores ineant ut plurimum cum solo Crellio certamen. His ergo hæreticis concedendum est Trinitatem mysterium esse, quod mentem superat omnium creaturarum. Verum nec desunt in rebus crea-

tis exempla, quibus quodammodo comprobetur.

Tenent primum locum permulta Trinitatis vestigia, quæ in creaturis occurrunt. In his primum sunt generationes, quæ cum sint perfectiones rerum (est enim perfectio gignere sibi simile) non debet Deo repugnare: unde Isaias inquit, *Qui alios parere facio, ipse non pariam? qui ceteris generationem tribuo, sterilis ero?* Compertum quoque est esse in Deo summam felicitatem, & beatitudinem, ad quam requiritur societas, & consortium aliorum: Societas autem hominum, vel Angelorum ad Dei beatitudinem conferre nequit, cum summum bonum mutuari non debeat a re creata felicitatem. Idem affirmandum est de perfecta amicitia, qualem in Deo esse non videtur in dubitationem revocandum. Sunt pariter innumeræ similitudines, quæ ob oculos nostros versantur, quarum unam affert S. P. Augustin. serm. 38. de Verbis Ap. cap. 7. ex aqua, dicens, *Fons, Fluvius, & potio sunt aqua, & tamen nihil horum est alterum.* Aliam serm. 1. cap. 3. a sole, scribens: *In sole tria sunt, & sicut videmus, separari non possunt, cursus, splendor, & calor.* Tertiam petit de Fide & Op. cap. 9. ab igne, *in quo sunt simul splendor, motus, & calor.* Profert & quartam lib. XIV. de Trinitate his verbis: *Mens meminit sui, intelligit se, diligit se: hoc si cernimus, cernimus Trinitatem, nondum quidem Deum, sed imaginem Dei.* In omni creatura vestigium extat Trinitatis, secundum quod unum aliquid est, & secundum quod aliqua specie formatur, & secundum quod quemdam ordinem tenet, ut idem Augustinus explicat lib. 6. de Trin. cap. ultimo. Accedit perfectio numeri Ternarii, cujus invenimus ordinem in rerum naturalium principiis, in partibus temporis, in corporum dimensionibus, in animarum potentiis ac speciebus, in differentiis motuum, in unaquaque re, quæ producta fuit in mensura, numero, ac pondere, & cui inest terna perfectio, unitas, veritas, bonitas. Quare perfectissimam quamque rem hoc numero designamus, ut cum dicimus aliquem ter beatum, ter maximum. Sed de his plura apud Bongum de mysteriis numerorum. Legite & S. Thomam 1. P. q. 45. art. 7. Estium in 1. Dist. 3. §. x. & xi. & Contensonium lib. 3. dissert. 3. cap. 1. Speculat. 2.

Atque hisce exemplis possumus Trinitatis mysterium etiam rudibus insinuare. Quibus addam palmaria quædam ex Conflictu Sera-

Berti Theol. Tom. II.

pionis, & Arnobii, qui extat Tom. VIII. Biblioth. PP. pag. 203. Peto (ut quæ illic pluribus comprehenduntur, paucis exponam) cur Trinitas naturali rationi repugnat? Num quia fieri non potest, ut eadem sit multarum personarum operatio? Nequaquam. Duorum quippe oculorum est unus contuitus, duarum aurium unus auditus, duarum manuum unus tactus, duorum pedum unus gressus, duorum labiorum unus sermo. Si dixeris has operationes non esse perfectas in uno dumtaxat principio; ponantur tres pretiosæ margaritæ obscuro quodam in loco, & singulæ eodem lumine pariter conspiciuntur. Si ergo multi pretiosi lapides uno fulgore ornatum sui splendoris ostendunt, quomodo nequeunt plures personæ unica fidei luce in una divinitate discerni? At, inquis, tres margaritæ eundem numero valorem non habent. Ita est: sed possunt industria artificis ita necti, ut unum regis diadema componant: & si arte plures construuntur gemmæ, ut sint regni unius diadema, quare in uno divinæ fecunditatis thesauro esse nequeunt plures personæ ita naturaliter compactæ, ut singularum unum sit regnum, una potestas, una divinitas? Fieri non potest, dices, ut multorum unum regnum sit, atque indivisum imperium. Etiam; nam tres imperatores aliquando pari potestate regnaverunt, Augustus, Antonius, Lepidus, qui instituerunt Triumviratum; & iterum tres filii Constantini; & rursus Honorius, Arcadius, Gratianus, licet non tanta animorum, quanta decuisset, consensione. Cum ergo temporale imperium talem in se continere valeat concordiam pacis; quanto erit major consensio, & unitas personarum in regno, quod nulla potest animorum discrepantia turbare? Instas non posse divinæ majestati mortale regnum aptari, cum trium Augustorum unus sit genitus tempore ante alium, ac senior ætate juniores præcedat. Sed dicam e contra; hoc inter temporale, æternumque regnum interesse discriminis, quod in illo unus est semper altero anterior, quia ipsorum vita tempore præterlabitur, sed æternitas omnis successionis, ac mutationis est expers. Affirmas imperceptibile esse, quod una persona originem habeat ab alia, & tamen singulæ sint duratione coæquales. Verrum occurro asserens, non repugnare quod plura simul sint coæterna, & unum proficiscatur ab aliis: quandoquidem ex flatu vox, ex voce efficitur sermo; & uno eodemque mo-

E

men-

mento flatus, vox, & sermo oriuntur. Hæc aliaque permulta in citato Conflictu Serapionis, & Arnobii digna lectu reperies, valde utilia, si cum ingenii moderatione legantur: & longe plura, sed sublimiora, apud Augustinum toto libro ix. de Trinitate.

His addere possem plurima miracula, quæ reddunt Trinitatis mysterium evidenter credibile, demonstrantque non esse humana ratione temere investigandum, aut impugandum pertinaciter. Quædam vide in Magno Theatro vitæ humanæ Tom. vii. pag. 219., alia in vita Basilii, quam scripsit Amphilo-chius, nonnulla apud Victorem Vitensem lib. i. de Persecutione Vandalica, & Gregorium lib. i. Dialogorum cap. 32., lege & Baronium Tom. vii. ad annum Christi 583. n. 42. & 43. Unum narro tantum maximum ac perpetuum, nobis domesticum, & ad hæreticos convincendos aptissimum. In cista enim fellea B. Claræ Sanctimonialis nostri Ordinis reperti sunt post obitum tres globuli, in trianguli formam dispositi, imagine, colore, & pondere pares: quorum unus tantum pondus habet, quantum duo, aut tres: tres item quantum duo, vel unus; ita ut, five separatim spectentur, five omnes simul, five unus cum duobus comparetur, nullum vel minimum sit inter illos discrimen. Qui, ut Ecclesia loquitur, *Sanctissimæ Trinitatis Symbolum referentes* servantur adhuc in pretiosa cruce dispositi una cum passionis Christi mysteriis mirabiliter in corde ejus impressis.

Exemplis, ac miraculis accedit argumentum, quo simul demonstratur, Trinitatem personarum non officere divinæ simplicitati. Tantum abest, ut plures Personæ destruant divinæ substantiæ unitatem, uti opponunt hæretici, quin potius nisi in Deo esset distinctio trium personarum, non foret Deus summe unus, qualem esse ratio naturalis evincit. Etenim supponatur in divinitate una tantum persona. In ea, si aliæ divinæ personæ darinequeant, operationes intellectus, & voluntatis nullum terminum subsistentem producent; nam si producant, jam habemus Personas. Atqui si intelligendi, & volendi operationes nullum terminum substantialem producant, Deus non est perfecte unus, sed in substantia compositus. Ergo nisi plures dentur & personæ, non salvatur in divina substantia naturalis unitas, & simplicitas. Probatur minor: Aut divinæ operationes sunt eadem divina substantia, aut

sunt prolationes, & actiones a divina substantia distinctæ: si hoc asseris, compositum Deum pronuntias, ut recte ait Irenæus lib. i. cap. 18. Si vero propter unitatem, ac simplicitatem divinam non distinguas operationes a divina substantia: ob eandem causam non debes distinguere a divina substantia intelligente, ac volente, terminum intellectus. Quæ argumentatio non valet de operationibus transeuntibus, cum istæ connotent terminum extrinsecum, & natura sua a divinitate sejunctum. Ex quibus obiter nota, pluralitatem personarum divinaram nullam in Deo inferre compositionem, sed summam simplicitatem, ut dixi lib. ii. cap. i. Propositione ultima.

C A P U T VIII.

De Verbi divini ante Incarnationem præexistentia.

CETERORUM hæreticorum, qui in Christum Dominum impiissimas eructaverunt blasphemias, tres videntur, ac sunt profecto iniquissimi, Cerinthus, Arius, Socinus. Cerinthus circa annum vulgaris Æræ 80. illum purum hominem prædicavit adserens ante Mariam non fuisse; quem secuti sunt Ebionitæ sic dicti, vel ab Ebione quodam, vel quod ab Ethnicis, Judæis, & Christianis derelicti, fuerint עֲבִיּוֹנִים, idest pauperes ac miserrimi. Adversus hanc pestem scripsit Ephesi Evangelium Joannes, ut auctor est in lib. de Scriptoribus Ecclesiasticis S. Hieronymus. Arius deinde vertente anno 320., aut paullo ante, ex Schismatico, & fautore Meletii factus est ductor hæreticorum, & Filio Dei divinitatem negare ausus est; quem proscripsit sacrosancta Nicæna Synodus, & Patres quarti seculi confutarunt. Socinus Sabellianorum, ut supra vidimus, fermento corruptus etiam Ebionitarum, & Arianorum errores sectatus est, ita ut habeatur ætate quidem posterior, sed primus impietate, ac perfidia. Nam cum Sabellio unam statuit in divinitate personam, cum Ebionitis negavit Christum Deiparæ tempora præcessisse, & cum Arianis adversus Filii divinitatem pugnavit: neque paternam generationem fateri voluit, neque Verbi consubstantialitatem cum Patre. Itaque refutata hæresi Sabelliana, videndum est, an Christus ante temporalem sui conceptionem præextiterit: deinde utrum sit

fit verus Filius Dei: ac postea an sit æterno Patri consubstantialis. Nunc de priori questione.

PROPOSITIO: Filius Dei fuit in aliqua substantia, priusquam conciperetur a Virgine.

Id primum evincitur ex Evangelio Joannis cap. 1. quod tale habet initium: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum.* Per Verbi nomen designari Personam probatur. Ac primo, quoniam de hoc Verbo ait Evangelista, *Verbum caro factum est*, Et Verbum incarnatum aliquam personam esse, etiam hæretici profitentur. Deinde, quia Joannes declarat hoc Verbum fuisse Filium Patris, dicens: *Vidimus gloriam ejus, quasi Unigeniti a Patre.* Quod hæc persona fuerit ante assumptam humanitatem, ostenditur. Primo: Hoc Verbum erat in principio: Esse in principio idem est, ac esse ante omnes creaturas: Ergo ante omnes creaturas erat Verbum. Ita Joannes Chrysostomus Hom. 7. in Joannem: *In principio erat: ante omnia intelligibilia, & ante secula ipsum intellige.* Et Ambrosius lib. 1. de Fide ad Grat. cap. 5. *Erat apud Deum, erat, erat, erat. Ecce quater erat. Ubi impius invenit quod non erat?* Bene ex hoc loco Nicæni PP. damnaverunt Arium, qui dicebat, Verbum factum ex non extantibus, & fuisse aliquando, cum nondum esset: ut refert Socrates lib. 1. Historiæ cap. viii. Deinde sic arguo: Per ipsum Verbum omnia facta sunt; Ergo erat antequam omnia fierent. Item: Hoc Verbum caro factum est; extabat ergo, priusquam nasceretur ex Virgine. Rursus argumentari licet: Ex primo Geneseos, *In principio creavit Deus cælum, & terram*, sequitur nullam creaturam fuisse productam ante cælum, & terram; Igitur ex primo Joannis, *In principio erat Verbum*, inferitur nihil fuisse ante Verbum.

Secundo probatur ex eodem Evangelio Joannis cap. viii. 56. ubi legitur: *Dixit eis Jesus: Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.* Fuit ergo Dominus Jesus ante Abrahamum. Hæc verba a recentioribus Socinianis ita exponuntur, quod Christus fuerit, antequam fieret Abraham, divina, ut inquit Hugo Grotius, constitutione. Sed pessime impii Evangelica verba contorquent. Tum quod constitutione, & prædestinatione non solum Christus Abrahamum præcesserit, verum etiam quilibet prædestinatorum: tum quod ex visceribus textus infer-

tur evidentissime Abrahamo Jesum præexistisse ætate, ac tempore. Dixerunt etenim Judæi: *Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?* Hoc perinde est, ac si dixissent: Ut Abraham te videre potuisset, & tu illum, debuisses nasci in eadem Abrahami ætate: At cum nondum quinquagenarius sis, non es natus ætatem Abrahami: Igitur neque Abraham te videre potuit, neque tu illum. Judæos hæc objectare de præexistentia temporis, satis liquet. Igitur Christus, qui respondit, *Antequam Abraham fieret, ego sum*; facit se multo antiquiorem Abrahamo: & sensus horum verborum est, Abraham expetivit videre jam peractam Incarnationem, & spiritu, ac fide me vidit; Et ego qui non sum purus homo, sed Deus sempiternus, antequam Abraham crearetur, jam eram. Observarunt præterea Theologi, ac Patres his verbis, *antequam Abraham fieret, ego sum*, Verbi æternitatem significari. Primo quod *fi* fieret designans creaturam opponatur *ego sum*, non, *eram*, aut, *factus sum*, quæ magis priori verbo respondebant; quoniam illud *sum* designare solet æternitatem, ut Psalmo ci. 28. *Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient*: quod etiam de Christo repetitur in Epist. ad Hebræos cap. i. 12.; deinde, quod hæc verba Joannis simillima sint illis Ps. 89. 2. *Priusquam montes fierent, tu es, &c.*, quibus certum est divinam permanentiam, atque æternitatem describi. Quod observatum etiam ab Augustino Tractatu in Joannem tertio & quadragesimo.

Prob. 3. Nullus est, qui Deum Patrem præcessisse quamcunque creaturam inficias eat; idque neget probari ex cap. xli. Esaiæ v. 4. *Quis hæc operatus est, & fecit, vocans generationes ab exordio?* Ego Dominus primus & novissimus, ego sum. At similia enunciantur de Christo Domino Apocalypseos i. 8. *Ego sum αλφα, & ω, principium & finis, dicit Dominus, qui est, & qui erat, & qui venturus est*; & cap. ult. 13. *Ego sum αλφα, & ω, primus & novissimus, principium & finis.* Ergo & Christus creaturam omnem præcessit. Neque vero possunt textus Apocalypsis accipi tantum de Deo Patre; primo, quia cap. i. fit sermo de Judice, & Salvatore nostro, de quo versu proximo habetur: *Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt.* Rursus, quia cap. ultimo advertitur præfata verba esse Domini Jesu, v. 16. *Ego Jesus misi Angelum*

meum testificari vobis hæc in Ecclesiis. Ego sum radix, & genus David. Denique cap. xxi. 6. repetit eadem verba Agnus, qui sedebat in throno: quem esse Jesum pro nobis occisum non est dubitandum. Habet similiter Apostolus ad Hebræos xii. 8. *Jesus Christus heri, & hodie, ipse & in secula.* Et Michæas v. 2. *Et egressus ejus ab initio, a diebus æternitatis.* Et quidem hæc de parvulo nascituro in Bethlehem, Dominatore Israel. Hujus generis extant in Tabulis utriusque fœderis plurima.

Quarto probatur ex Traditione Patrum Antenicænorum; nam de aliis nulla occurrere potest dubitatio. Illorum quippe Patrum communis sententia fuit in veteri Testamento, quotiescunque Deum apparuisse narratur, Filium Dei sese sub variis speciebus hominibus manifestasse. Ita enim docet Justinus in Dialogo cum Tryphone, nempe fuisse Christum, qui ad Illicem Mambre apparuit Abrahamo, & in Bethel Jacob, atque Moyse in rubo ardenti. Neque dissentit Irenæus lib. iv. adversus hæreses cap. xi. & xii. Tradit idem Clemens Alexandr. in i. Pædagogi cap. 7. Tertullianus cap. xiv. & xvi. adversus Præxeam, Origenes in i. ac vi. contra Celsum. Quam fuisse opinionem omnium fere Græcorum constat ex Procemio Eusebii in Historiam Ecclesiasticam, ut animadvertit Estius in cap. i. Exodi v. 2.

SOSHISMATA DIABOLICA DILUUNTUR.

Argumenta prædicta gravissima, ac præsertim secundum Lælio Socino solum difficillimum visum est, eique responsionem a Deo ipso patefactam scribit Faustus in disputatione adversus Erasmus Joannis edita anno 1595. arg. 4. & Schmalzius in Resp. ad Parasophism. p. 5. Lælium ergo, quoniam non potuit Spiritus Domini oboccare, decepit profecto Diabolus. Cum spiritu nequitiae in nomine Jesu Christi pugnam itaque aggrediamur.

Opp. 1. Sensus verborum Joannis cap. vii. *Antequam Abraham fieret, ego sum,* est, priusquam Abraham fiat Pater multarum gentium in futura conversione, jam ego sum Salvator vester, ac pater. Non ergo inde evincitur Christum Abrahamo præextitisse. Probant. Græca verba sic habent, *Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι;* quæ si ad verbum latine reddere velis, ita

sonabunt: *Antequam Abraham fieri, ego sum.* Atque ita reddidit Arias Montanus. Est enim τὸ γενέσθαι, *fieri*, aoristus verbi γίνομαι, *fi*. Sed voces aoristicæ, ut norunt qui linguæ Græcæ aliquam dederunt operam, significationem mutuatur a verbis, quibus junguntur, ita ut si cum præterito tempore jungantur, præteritum, si cum præsentem, præsens significare soleant. Ergo in hoc textu, cum τὸ γενέσθαι *fieri*, jungatur τῷ λέγω, *dico*, & τῷ εἰμι, *sum*, præsentis temporis, præsentis significationem habere debet. Minor probatur: Joannis xii. 19. ubi legit Vulgata: *Amen dico vobis, priusquam fiat,* habetur in Græco, *Ἀπ' ἄρτι λέγω πρὶν τὸ γενέσθαι*, & xiv. 29. ubi legimus, *Dixi vobis, priusquam fiat*, est in græco *εἶρηκα ὑμῖν πρὶν γενέσθαι*; ubique Aoristus a verbo præcedenti temporis significationem mutuatur: neque huic regulæ contraria exempla, ait Wolzogenius, adhuc vidimus. Debemus ergo publica via incedere, non ferri per avia, & dum per ostium possumus, nolle ingredi per fenestram.

Resp. nego antecedens. Ad probationem concedo, voces aoristicas indeterminati temporis esse; an autem sint præteriti, vel futuri, dicimus inferendum esse ex contextu. Hoc loco & ex Judæorum cum Christo disputatione, & ex propositione πρὶν, *antequam*, constat aoristum γενέσθαι, *fieri*, præteriti significationem habere. Ad probat. 1. retorqueo adversus Socinianos ipsorum sophismata: quippe Joannis xvi. 29. aoristus γενέσθαι *fieri* est futuræ significationis, & nihilominus jungitur cum præterito εἶρηκα, *dixi*. 1.º Nego in orationis complexu nulla verba præterita reperiri, cum sint plura, ut illa, *dixerunt Judæi*, & *Abraham vidisti*, &c. 2.º Socinus contendit aoristum hic habere significationem futuri temporis, ita ut sensus sit, *Antequam Abraham fiat caput omnium credentium (quod post ascensionem meam futurum est) ego jam sum Christus, & Servator vester*; id enim probare conatur in lib. contra Bellarm. & Wiech. cap. 7. class. v. & tamen verbum λέγω, καὶ εἰμι præsentis temporis sunt: quomodo ergo aoristus a verbis, quibus jungitur, temporis significationem mutuatur? 4.º Verbum præsens *dico* insert tantum sermonis præsentiam, non rerum quæ dicuntur: alioqui quæcunque Christus futura enuntiavit, fuissent dum adhuc loqueretur, præsentia. Inquit Wolzogenius: Si Christus

simpliciter existentiam suam ante Abrahamum significare volebat, cur potius non dixit, *Ego eram, vel fui?* Sed supra dictum est, melius per verbum præsens significari æternitatem, allatumque exemplum illud aptissimum Ps. 89. 2. *πρὶν τὰ ὄρη γεννηθῆναι, σὺ εἶ, Antequam fierent montes, tu es.* Cur non ait Psalmista, *Tu eras, aut fuisti?* Nimirum id temporis, non æternitatis character fuisset. Quid? Mavult Wolzogenius, *Ego eram?* Ita habet Syrus, auctore Grotio.

Instat Wolzogenius. Genes. xvii. 5. Abraham prius vocabatur Abram, idest, Pater excelsus; quod nomen mutatum est in Abraham, significans Patrem multarum gentium: & hujus nominis significatio tum demum impleta est, cum gentes crediderunt in Christum; ut explicat Apostolus ad Romanos iv. 11. & seqq. Sensus ergo valde egregius, & Servatore nostro dignissimus prædictorum verborum est, Antequam Gentes in filiorum Abrahami censum recipiantur, ego sum illa, quam ab initio colloqui mei dixeram, lux mundi, seu Servator olim a Deo promissus, & nunc missus.

Resp. utique Patrem multarum gentium esse Abraham, & hanc prærogativam adeptum per fidem in conversione Gentilium. Sed non sumitur hoc loco Abraham juxta nominis etymon, idest, ut significat prærogativam paternitatis multarum gentium; sed quatenus significat personam, quæ longa ætate Christi Incarnationem præcesserat. Ratio manifesta est, quoniam ita accipitur, ut diximus, nomen Abraham in toto orationis complexu, & Christus Dominus respondit Judæis objicientibus, *Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?* Accedit discrimen esse maximum, si dicamus, Antequam Abram fiat Abraham, & Antequam Abraham fieret. Detur priorem enunciationem reddere sensum, quem Sociniani commenti sunt: at postremæ quis talem vim inesse censebit? Adde summam sagacitatem Joannis, qui ubicunque verba aliam præter literam significationem præferunt, caute solet advertere. Suam interpretationem obviam non esse, fateri debent Sociniani, qui illam credunt Lælio post multas preces divinitus revelatam.

Quoniam vero Faustus Socinus ait, Christum acute detorsisse nomen Abraham ab ipso homine, cui fuerat impositum, ad rem quam significat: præter dicta de scopo, & coheræntia hujus loci, adverte in Scripturis, ubi ex-

primitur Abrahami prærogativa & conditio, non haberi propositionem de secundo adjacente, *Abraham est*, sed de tertio, *Abraham est pater multarum gentium*, ut constat ex cap. xvii. Genes. 5. & ex Epist. ad Rom. iv. v. 18. iisdem scilicet locis, quæ vaferrimus Socinianus objectat. Quamobrem in cap. viii. Joannis, in quo occurrit propositio de secundo adjecto, *Antequam Abraham fieret*; non prærogativa conditionis exprimitur, sed existentia personæ.

Opp. 2. Wolzogenius contra argumentum ex 1. Joannis. Proposuit sibi Evangelista novæ creationis historiam describere, ob quam fideles novæ creaturæ appellantur. 2. ad Corinth. 5. 17. & Christus dicitur principium creationis Dei in Apocalyps. cap. 3. 14. Hinc orditur descriptionem suam iisdem verbis, *In principio*, prout Moses suam orsus est historiam. Et sicut Moses testatur Deum omnia creasse per verbum suum, sive sermonem, & jussum; ita Joannes indicat v. 3. omnia, quæ pertinent ad spiritualem structuram, facta esse per Christum. Præterea sicut in veteri creatione omnia acceperunt vitam, ita ait Joannes v. 4. etiam in Christo vitam fuisse, quæ in novis creaturis parata sit. Et quemadmodum Moyses inquit, tenebras fuisse super abyssum; sic v. 5. meminit Joannes lucis, quæ in tenebris lucet. Ita comparat Evangelista novam creationem spiritualem cum veteri. Ex quibus hæc consequuntur. Dum Moses inchoat historiam suam, *In principio creavit Deus cælum & terram*, principium illud ad historiam mundi conditi est referendum, quasi dicat, In principio rerum hujusmodi, seu ante omnes res in mundo factas, creavit Deus cælum, & terram. Ergo cum Joannes dicit: *In principio erat Verbum*, principium istud referri debet ad narrationem creationis spiritualis, & eorum quæ pertinent ad Evangelium, quasi dicat, Ante omnia, quæ ad Evangelium spectant, erat Verbum.

Confirmatur 1. quia ut constat ex Marci cap. 1. v. 1. & ex Act. Apost. cap. 1. 21. principium Evangelii inchoatur a prædicatione Joannis Baptistæ. Et Joannes postquam ait per Sermonem totum opus novæ creationis peractum esse, subnectit v. 6., *Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes.* 11. Quia multa reperiuntur loca Scripturæ, in quibus verba *In principio* simpliciter posita designant, non principium omnium rerum, sed earum tantum, de quibus est sermo, ut Joan.

15. 27. *Et vos testabimini, quoniam a principio mecum estis.* Sic etiam Epistolam suam primam orditur Joannes: *Quod erat a principio, quod vidimus &c.* 111. Quia dato etiam, quod Christus fuerit in principio creationis, non sequitur fuisse æternum; quoniam potuit illum Deus ante mundum creare, quemadmodum & alias res, quales in exemplo sunt Angeli.

Multo minus, inquit Organum diaboli, probatur Christi præexistentia ex versu 14. *Et verbum caro factum est.* Primo quia legendum est, *Et Sermo fuit caro*, cum sit verbum ἐγένετο, quod verbum denotat fuit, ut notum est omnibus, qui Græcam linguam vel primis degustarunt labiis, & habemus exemplum supra v. 6. *Fuit* (Gr. ἐγένετο) *homo missus a Deo.* Deinde si ita transferatur, *Verbum caro factum est*, sequitur Verbum incarnatum desuisse esse, quod fuerat, sicuti cum aqua in Cana Galilææ facta est vinum, non amplius fuit aqua: & quando uxor Loth facta est statua salis, non amplius mansit femina. Denique Evangelista per illa verba, *Et sermo fuit caro*, significat solummodo fuisse Christum quantum ad naturam infirmum, ac mortalem; quia cum præcedenti versiculo meminisset summi boni, quo cumulat eos, qui eum receperunt; ne quis crederet auctorem felicitatis nostræ diversum esse ab aliis hominibus; aut dubitaret, quomodo homo mortalis ad tantam dignitatem eveheretur, ut fieret Filius Dei, addendum erat, etiam Dominum Jesum fuisse hominem fragilem, ac mortalem.

Resp. Gratis, & ad libidinem Wolzogenium scopum præfigere Evangelistæ. Is, auctore Hieronymo, scripsit Evangelium rogatus ab Asiæ Episcopis adversus Cerinthum, aliasque tum grassantes hæreses, & maxime Ebionitarum, qui asserebant Christum ante Mariam non fuisse; unde compulsus est divinam ejus edisserere nativitatem. Addit Irenæus lib. 11. cap. 11. scripsisse adversus Nicolaitas, & Gnosticos, qui Christianæ simplicitati Platonice miscebant Philosophiam. Contendunt quidam respexisse initio Evangelii ad Philonem Alexandrinum, qui plura de Sermonem Dei disputavit, ne Christiani similitudine sermonis fallerentur. Quæ omnia vera simul esse possunt; nam omnes hæreses brevi noster piscator exclusit, ait lib. 1. ad Grat. cap. 5. S. Ambrosius. Vide quam bene cum hoc scopo

Evangelii verba cohæreant. Gnostici inter Aeones nominabant λόγον Verbum, ζῶν vitam, σωτῆρα Salvatorem, & μονογενῆ, unigenitum, quæ nomina extant etiam apud Proclum ad Timæum Platonis. Hinc fabula Valentiniana a nobis explosa lib. 2. cap. 5. Principio itaque Joannes demonstrat, τὸν λόγον Verbum esse ipsum Deum, dicens: *In principio erat Verbum &c.* Deinde cum Gnostici assererent, alium esse Deum Creatorem, alium esse Verbum fabricatoris filium, alium, ut inquit Irenæus, de superioribus Christum; ait Joannes, unum esse Deum, qui omnia fecit per Verbum suum, *Omnia, inquit, per ipsum facta sunt.* Destruit deinde aliud Gnosticorum figmentum, affirmans non aliam esse emanationem λόγον, Verbum, & aliam ζῶν Vitam, dicens in Verbo vitam in principio fuisse: *In ipso vita erat.* Sequitur hanc vitam simul esse lucem spirituales omnium hominum, neque aliunde expectandam æternam vitam, *Et vita, inquit, erat lux hominum &c.* ne quis putet diversum esse ζῶν Vitam, diversum σωτῆρα Salvatorem. Narrat deinde testimonium Joannis Baptistæ, qui venit, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes in ipsum crederent. Quid autem credendum est? Sane credendum nedum unum esse λόγον Verbum, ζῶν Vitam, σωτῆρα Salvatorem, sed etiam ab hoc Verbo indistinctum esse Christum, seu μονογενῆ Unigenitum: quod significat his, quæ sequuntur: *Et verbum caro factum est, &c.* Vides verborum ordinem, & coherentiam? Itaque cum talem fuisse scopum Joannis constet Patrum auctoritate, constet verborum complexu, constet ex comparatione errorum Ebionitarum, & Gnosticorum cum Evangelicis verbis; quis credet Wolzogenio fabellas propria imaginatione fingenti?

Sed concedamus quoque scopum Joannis esse, historiam nobis novæ creationis describere; quippe revera sumus in Christo nova creatura, novumque figmentum: quid inde adversus Catholicam Fidem fiet consequens? imo ita nobis fas erit argumentari. Demonstrat Joannes auctorem novæ creationis esse Verbum Dei: Ait hoc Verbum non esse diversum a Creatore rerum universalium; Igitur Creator rerum universalium idem est ac auctor novæ creationis. Major propositio est Secinianorum. Minor autem S. Irenæi lib. 111. cap. 21. & probatur. De hoc Verbo inquit Joannes: *Omnia per ipsum facta sunt.* Ergo per ipsum factæ

factæ sunt nedum novæ creaturæ, sed etiam veteres. Vide Augustinum in 1. de Trinit. cap. 6. 11. Ait Evangelista, *Et sine ipso factum est nihil*; ergo nulla creatura est, quæ non sit facta per Verbum. 111. Addit Joannes, *Mundus per ipsum factus est*; igitur, Verbum a quo nova creatura facta est, est idem Verbum per quod factus est mundus. Factus utique, ait Socinus, idest, *refectus*, idiotismo Hebræorum, qui utuntur verbis simplicibus pro compositis, Sed proh futile commentum! Hebræa lingua verbis compositis caret, & ideo verba simplicia habent aliquando apud Hebræos significationem compositorum; at non caret verbis compositis lingua Græca, qua certum est scripsisse Joannem. Adde consonantiam Scripturarum, quæ alibi docent per Verbum, & per Filium Dei creata fuisse omnia, ad Hebræos 1. v. 10. 1. ad Corinth. viii. v. 6. Proverb. viii. a v. 22. ad 31. &c.

Ex his facilis est ad Wolzogenii argumentum responsio. Ac primo illud retorquetur in adversarium; nam si Genesis 1. ea verba, *In principio creavit Deus cælum & terram*, significant ante omnes res, quæ creatæ sunt, creata fuisse cælum & terram; Ergo cap. 1. Joannis illa verba, *In principio erat Verbum*, designant, antequam esset Verbum, nihil fuisse. Deinde notandum est discrimen inter *τὸ creavit*, & *τὸ erat*. Si in principio cælum & terra creata sunt, ergo antea non erant. E contra, si Verbum in principio jam erat: ergo in principio creatum non est. Deinde non ait Evangelista simpliciter, *Verbum erat*: sed, *Verbum erat apud Deum*, *Deus erat Verbum*, idest, erat æternum: quod habet expresse Arabicus.

Ad 1. Confirmationem concedo, Christi prædicationem habuisse initium a Joannis baptismo, sed ea verba, *In principio*, non referuntur ad baptismum Joannis, sed ad Verbi existentiam; non enim scriptum est, *In principio fuit homo missus a Deo*, sed, *In principio erat Verbum*. Imo ita argumentum retorquetur: Evangelii prædicatione non habuit initium nisi a baptismo Joannis: Ea verba, *In principio erat Verbum*, non appellant supra baptismum Joannis: Ergo ea verba, *In principio erat Verbum*, minime appellant supra initium Evangelii. Ad 2. dico, quod significatio hujus vocis *Principii*, etsi indifferens sit, a verbis quibus nectitur, satis li-

quet. Quare, si 1. Joannis cap. 1. *τὸ*, *Quod fuit ab initio*, & *audivimus &c.* significat, ut contendit hæreticus, initium auditæ prædicationis, eo quod sequatur verbum, *Audivimus &c.* in cap. 1. Evangelii designare debet æternam existentiam apud Patrem, quum sequantur hæc verba, *Et verbum erat apud Deum*. Ad tertiam dico primum, Angelos prima die fuisse conditos, non ante mundum hunc aspectabilem. Deinde si velis ante cælum, terramque creatos, (quod tamen est falsum) id parum refert. Qui enim hanc tenent sententiam, exponunt verba Genesis, *In principio creavit cælum, & terram*, de Principio rerum corporearum, quarum narrationem prosequitur Moses: sed in Evangelio Joannis *τὸ In principio*, significat ante res omnes tam corporeas, quam spirituales; eo quod a Verbo facta sint omnia, idest tam visibilia, quam invisibilia, & sine ipso factum sit nihil: *ὃδ' ἐστίν*, idest, ne unum quidem eorum, quæ facta sunt.

Nec quidquam efficiunt sophismata Satanæ contra vers. 14. Nam ad primum respondeo optimam esse versionem nostram, *Et Verbum caro factum est*, quum, *ἐγένετο*, ita reddatur etiam ab Adversariis v. 3. ubi extat Græce, *πάντα δι' αὐτῆς ἐγένετο*, *Omnia per ipsum facta sunt*; & v. 10. *καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτῆς ἐγένετο*, *Et mundus per ipsum factus est*. Neque ad rem est exemplum v. 16. ubi *ἐγένετο* non simpliciter ponitur, ut v. 3. 10. & 14. sed cum participio, *ἀπεσπάλμενος*, *Missus*. Est autem certa regula, quod *ἐγένετο* quando cum participio jungitur, significat *fuit*, aut *erat*, ut observarunt quoque Val-la, & Erasmus. Alterum est argumentum procusum in officina Eutychianorum, qui post unionem Verbi divini cum humana natura, hanc fuisse absorptam putabant: quibus respondetur, Verbum factum non esse carnem conversione humanæ naturæ in divinam, sed assumptione humanitatis; ut probat Chrysostomus Hom. 11. in Joannem ex verbis sequentibus, *Et habitavit in nobis*: quæ non mutationem divinitatis significant, sed habitationem, & commorationem: ut dicam in lib. de Incarnatione. Quamquam si vera esset etiam hæresis Eutychiana, ita retorqueretur argumentum adversus Socinianos: Antequam aqua fieret vinum, erat aqua: antequam virga fieret coluber, erat virga; antequam

quam mulier fieret statua salis, erat mulier: Igitur antequam Verbum fieret caro, erat Verbum. Ad ultimum, concedo Verbum factum esse carnem mortalem & infirmam: at nego antequam id fieret, non præexistisse. Carnem autem, non animam, commemoravit Joannes, aut per synecdochen, ut Ps. 62. 2. *Ad te omnis caro veniet*, aut ad commendandam magis dilectionem, & humilitatem Filii Dei; ut probat lib. 83. Quæst. q. 80. S. P. Augustinus.

Opp. 3. contra 4. argumentum. Quod PP. Antenicani asserant Filium Dei olim Patriarchis apparuisse, nullum est ad probandam hujus præexistentiam argumentum. Ergo &c. Prob. ant. Exodi xix. 20. habetur descendisse Dominum in Sina, & cap. xx. dedisse legem Mosi, & in Epist. ad Hebræos cap. 2. v. 1. & in Act. Apost. cap. vii. v. 30. habetur legem datam fuisse per Angelos. Item Deus, qui Genes. xviii. 1. 2. apparuit Abrahamo, ut colligitur ex Epist. ad Hebræos cap. xiii. v. 2. fuit Angelus. Igitur nunquam in veteri Testamento Deus apparuit. Præterea hæc antiquorum PP. opinio non solum nullum habet in Scripturis fundamentum; verum etiam Scripturis e diametro opponitur: quippe ex eadem Epistola ad Hebræos cap. 1. Deus novissime locutus est nobis in Filio. Ergo non per Filium, sed per Angelos loquebatur olim Patribus, ac Prophetis.

Resp. nego ant. ad probat. dico, non unam esse Patrum sententiam circa apparitiones Dei in veteri Testamento; nam quidam arbitrati sunt apparuisse Filium Dei visibilem speciem assumendo, & propterea dictum fuisse Angelum, quasi missum a Patre, quemadmodum appellatur ab Esaia cap. ix. 6.: alii docent revera apparuisse Angelos, sed in his fuisse ipsum Filium Dei per singularem assistentiam, & præsentiam. Prima est opinio Patrum Antenicænorum; secunda Hieronymi, Augustini, Gregorii Papæ, Fulgentii, aliorum. *Apparuit Angelus*, (inquit S. P. lib. 3. contra Maximinum prope finem) *in Angelo autem Deum fuisse quis dubitat?* Sive uni, sive alteri sententiæ subscribas, fateri debes olim Filium Dei apparuisse, neque pugnare inter se recentiores, ac veteres Patres.

Certe quod ipsemet Filius Dei apparuerit, valde probabiliter Patres affirmarunt. 1. Quia Num. xx. 5. legitur Hebræos tentasse Dominum, qui eduxerat de Ægypto, & eam ob rem misisse Dominum in populum ignitos serpentes.

Et in 1. ad Corinth. cap. x. 9. habetur, tentasse Christum. Christus ergo erat Angelus, qui eduxit Hebræos de Ægypto, & de quo Deus Pater ait Exodi xxi. 20. *Ecce ego mitto Angelum meum, qui præcedat te, & custodiat in via.* 11. Observarunt eruditi viri in iis Scripturarum locis, in quibus Dominus apparuit, vel allocutus est homines, haberi in Onkelos, in Targum Jonathanis, & Jerosolymitano Dei *אֱלֹהִים*, Verbum: quod mire confirmat veterum opinionem. Tertio: Cum habeatur ex Proverb. viii. omnia facta esse per Dei Verbum, ac Sapientiam; incongrue dicitur etiam per Verbum, & Filium Dei mandata, & magnificentiam Patris hominibus innotuisse.

Hanc sententiam si substinere velis, dicas legem datam per Angelos fuisse, quoniam Filius Dei daturus legem choris Angelicis stipatus apparuit, ut habetur Deut. xxxiii. 2. Ex Angelis, qui apparuerunt Abrahamo, primum quidem fuisse Deum, & ceteros veros Angelos, cum ex toto cap. xviii. Gen. constet Abrahamum cum uno dumtaxat suppliciter egisse, a quo separati sunt alii duo, qui venerunt Sodomam; cum quibus Loth pluraliter loquebatur, & qui ministri erant illius summi Angeli, & Domini, quem Abraham adoravit. Novissime denique Deum locutum nobis in Filio unito substantialiter naturæ humanæ; per quem olim loquebatur multifariam, aut in specie visibili, non hypostatice unita, aut in visione, & in ænigmate. Verum propter aliorum Patrum, Magistrorumque auctoritatem nolo interim hanc definire quæstionem. Ut ut sit, affirmarunt veteres Filium Dei apparuisse Patriarchis: igitur tamquam certissimum supponebant, Filium Dei tunc extitisse.

CAPUT IX.

Dei Patris esse Filium unicum, verum, proprium, & naturalem.

SEQUITUR quæstio de æterna Patris generatione, quam Anti-Trinitarii aggreduuntur: de qua hanc thesim Catholice pronuntiamus.

PROPOSITIO: Est Deo Patri Filius ab eo genitus, idest, non adoptione, & gratia, sed generatione, ac natura.

Ex veteri Testamento probatur. Nam Ps. 2. 7. legimus: *Dominus dixit ad me: Filius meus*

meus es tu: Ego hodie genui te. Ad Davidem hæc referunt R. Kimchi, Saadiah, & etiam Grotius. Sed ad Messiam spectare fatentur R. Selomoh Jarchi, Jonathan, & Abenezra; imo mystice ad Christum pertinere primi quoque declarant. Profecto de Christo dictum constat ex Epist. ad Hebræos cap. 1. & ex Act. Apost. cap. iv. 24. & sequentibus. Christus ergo est Filius Dei: & quidem filius ab æterno, & filius generatione. Ait enim Ps. *Hodie genui te.* *Hodie* adverbium est æternitatis, ut in hunc locum observat S. P. Augustinus; quia in æternitate nec præteritum quidquam est, quasi esse desierit, nec futurum quasi nondum sit, sed præsens tantum. *Genui* absolute prolatus veram significat generationem. Ergo habet æternus Pater filium a se genitum, sibi que coæternum. In Ps. pariter cix. 3. habetur: *Ex utero ante luciferum genui te.* Quem psalmum de Christo dictum satis liquet ex cap. xxi. Matth. v. 44. Octavo Proverbiorum habentur similia. v. 22. *Dominus possedit me in initio viarum suarum.* 24. *Nondum erant abyssi, & ego jam concepta eram.* 25. *Ante colles ego parturiebar.* 30. *Cum eo eram cuncta componens,* &c. Perperam hæc de Sapientia, quatenus attributum est, hæretici interpretantur. Quis enim ignorat, possideri, concipi, parturiri, connotare Filii personam? Quis neget illum, qui adest summo Deo, qui cuncta componit, qui ludit in orbe terrarum, esse rem aliquam subsistentem? Si Filii generationem vellet quis recensere, posset ne expressius illam describere?

Probatur 2. Ex novo Testamento. Joann. i. 18. hæc extant, *Unigenitus filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Ubi de hoc filio dicitur v. 15. fuisse ante Joannem. 2.º Dicitur omnes de plenitudine ejus accipere: dicitur ipsum solum Patrem vidisse, quod de comprehensione constat accipiendum: dicitur tollere peccata mundi: dicitur esse auctorem gratiæ, quemadmodum Moses fuit auctor legis; & a priori versu ad ultimum plurimis divinitatis characteribus insignitur. Et cap. V. v. 17. ait Dominus: *Pater meus usque modo operatur, & ego operor.* Hinc Jesum verissimum esse Dei filium ratione multiplici evinco. 1.º Quia ut solveret Judæorum objectionem, quod non esset languidus sanandus sabbato, respondet se eadem opera Patris implere, & quæcunque ille facit, hæc & filium similiter facere; videlicet & Patrem,

Berti Theol. Tom. II.

& Filium post rerum creationem non posse ab opere revera cessare, & licet sabbato nihil fuerit productum, & hominibus ab operibus servilibus sit abstinendum; Patrem tamen, ac Filium suum, *usque modo*, continuo scilicet, & incessanter operari conservando, benefaciendo, sanando. 2.º Sequitur Joannes v. 18. *Propterea ergo magis querebant eum Judæi interficere, quia non solum solvebat Sabbatum, sed & patrem suum dicebat Deum, equalem se faciens Deo.* Habent Græca πατήρα ἴδιον Patrem proprium. Et ob hanc præcipue causam mortem illi intentarunt; quare si Filius non fuisset verus Deus, videretur Judæorum scelus aliqua ex parte excusandum; eo vel maxime, quod illum adjurante Pontifice, Matth. xxvi. 63. an revera esset Dei filius, se esse confessus est, nec diluit illatam sibi accusationem blasphemiae. 3.º Scribit ibidem Joannes, sicut Pater suscitavit mortuos, sic & filium vivificare quos vult: tam illum, quam istum habere vitam in semetipso: utrumque esse eodem jure honorificandum ob omnibus. Plura sunt hujus generis in Evangelio Joannis, quæ, ut simus breviores, omittimus.

Neque dissentit Evangelista Matthæus: cujus insignem locum produximus principio capituli iii. Adamus præclarissimam Petri confessionem cap. xvi. 16. *Tu es Christus filius Dei vivi.* Hac emphasi non intelligitur designat Jesum esse Christum, esse Messiam, esse filium Dei adoptivum: quippe id antea Petrus audierat ab Andrea, ut constat ex cap. i. Joannis 41. sed hæc fuit revelatio æterni Patris, non carnis & sanguinis, nimirum mortalis hominis. Quare ob talem veram, eximiamque confessionem meruit Petrus ceteris Apostolis anteponi, & distincto laudis præconio a Domino celebrari.

Prætermittendus non est Apostolus Paulus, qui in epist. ad Hebræos cap. i. v. 2. scribit: *Novissime diebus istis locutus est nobis in filio.* Ubi plurimis characteribus æternam signat generationem. Nam 1.º ait per hunc filium condita esse secula: ita appellantur metonymice spiritualia. Ac nota particulam *Per*, non vertendam esse *propter*, quasi propter Christum Deus mundum condiderit; tum quia græce extat διὰ, & propositio διὰ cum genitivo causam significat effectricem: tum quia v. 10. de hoc filio dictum asseritur: *Tu in principio, Domine, terram fundasti.* Ergo Filius iste omnium rerum creator est. 2.º

F

Ap-

Appellatur splendor, & character paternæ gloriæ; quibus demonstratur esse generationem ejus naturalem, cum sit splendor, & imago Patris, & ab eo tamquam lux a sole processerit: unde recte habet Syrus **ܢܦܕܝܐ** *Germen*. 1.º Dicitur: *portans omnia verbo virtutis sue*, idest omnia comprehendens, & continens, quibus exprimitur summa Christi potestas, ac plenissima omnipotentia. 4.º Ait Apostolus *hunc filium sedere ad dexteram majestatis in excelsis*. Extat græce **τὸ δρόναιον**, *μεγαλοσύνης*, & hebraice, **כִּסֵּא נֹדָד**, *Throni majestatis*. At Thronus majestatis ubique eandem summam Dei gloriam significat, ut in hunc locum ostendit Grotius. 5.º Affirmat Paulus, hunc Filium esse tanto Angelis sublimiorem, quanto differentius præ illis nomen hæreditavit: quod est nomen Filii Dei nulli Angelorum concessum; Cui enim (inquit v. 5.) *dicit aliquando Angelorum, Filius meus es tu, ego hodie genui te?* Atqui etiam Angeli dicuntur in sacris literis filii Dei, ut Psalm. lxxxvii., & Job i. 6. ii. 1.: eo quod & ipsi filii sint adoptione: Si ergo Christus singulariter Filius appellatus est, non adoptivus erit, sed proprius, unigenitus, ejusdemque consors naturæ. 6.º Vocat Apostolus hunc Dei filium v. 8. Deum, v. 12. immutabilem, v. 14. singulis Angelis, ac ministris longe præstantiorem: nec poterant de vero Deo digniora, ac sublimiora nuntiari.

Tertio probatur ex Patribus Antenicænis: inter quos afferunt primo quidam Eruditi Epistolam Sancti Barnabæ, sed cum dubiam censeat Joannes Baptista Cotelerius, incerti auctoris Menardus, & exaratam post tempora Barnabæ Jacobus Armachanus, non opus est, hanc proferre. Citabimus nos Hermam, de quo habes judicium nostrum supra cap. v. Is similitudine 1x. ait: *Filius quidem Dei omni creatura antiquior est*. Accedit Ignatius in Epist. ad Magnesianos: *Qui ante secula apud Patrem erat, & in fine apparuit*. Justinus philosophi ac Martyris in Apologia hæc sunt verba: *Porro filius ejus, qui solus proprie dicitur filius, Verbum simul cum illo ante creaturas existens, & nascens, quoniam per eum primitus cuncta condidit, & ornavit*. Tatianus etiam in Orat. contra Græcos, inquit: *Verbum igitur illud cæleste, Spiritus a Patre genitus, & ratio ex rationali potentia, &c.* Confimilia habet Athenagoras in Legatione pro Christianis, in qua appellat Christum *Primogenitam Patris progeniem, ex ipso*

prodeuntem, ut rerum cunctarum idea & energia foret. Irenæus denique lib. iv. adv. hæreses cap. 7. *Hic enim Filius, qui est Verbum Dei, ab initio præstruebat, non indigente patre Angelis, uti faceret conditionem, & formaret hominem, propter quem & conditio fiebat*.

Ex dictis etiam Theologica efficitur ratio: quippe Generatio definitur origo viventis a vivente in similitudinem naturæ: Verbi processio est hujusmodi: Ergo est generatio. Minor probatur; nam Joannis xvi. 28. ipsemet Christus ait: *Exivi a Patre, & veni in mundum*: Ps. 2. 7. inquit idemmet Pater: *Hodie genui te*: Ad Galat. iv. *Misit Deus filium suum*. Quibus constat Verbi a Patre origo, ac processio. Rursus Joannis i. 4. legitur, *In ipso vita erat*. v. 26. *Dedit filio habere vitam in semetipso*: & Epist. i. cap. i. 2. *Annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis*. His verbis Filium viventem esse nemo non videt. Et denique ad Hebræos i. 4. appellatur filius *Splendor gloriæ, & figura substantiæ patris*, quemadmodum Sap. vii. 26. *Candor lucis æternæ, speculum sine macula Dei majestatis, & imago bonitatis illius*. Iis vero paternæ Gloriæ ostenditur in Filio similitudo. Quare nulla in eo deest germanæ conditio generationis.

ARII, ET SOCINI GREGALIBUS RESPONDETUR.

Opponebant Ariani 1. Verbum non Dei filius unigenitus est, sed quasi unigenitus, dicente Joanne cap. i. 14. *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti, &c.* Non est ergo Unigenitus, proprius, ac naturalis. 2.º Cap. x. 36. *Quem Pater sanctificavit* (inquit Salvator noster) *& misit in mundum, vos dicitis, quia blasphematur: quia dixi, Filius Dei sum?* Filius est ergo non natura, sed adoptione per sanctitatem, & gratiam. 3.º Appellatur ab Apostolo ad Colossens. i. 15. *Primogenitus omnis creaturæ*, & v. 18., *primogenitus mortuorum*. At primogenitus alios ejusdem conditionis filios connotat. Quare cum omnes alii sint filii adoptivi, etiam Christus in istorum numero comprehenditur. 4.º In priori ad Corinthios cap. xv. 28. hæc leguntur: *Cam autem subiecta fuerint illi omnia, tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui subiecit sibi omnia, ut sit Deus omnia*

in omnibus. Est ergo Christus Filius Dei sola administratione, & principatu Ecclesiae, quam illi Pater cum plena potestate subjecit, ita tamen, ut absoluto temporalis Ecclesiae regimine ipsemet Filius commissum sibi resignet imperium.

Resp. ad 1. Verbum esse unigenitum Patris proprium ac naturalem, in sinu Dei reconditum, Patremque suum comprehendentem, ut affirmat Joan. cap. i. v. 18. Neque oppositum probat particula *quasi* superioris versus 14. nam græcum *ὡς* *quasi*, est ut plurimum *ὁριστικόν*, sive ut Hebræi appellant, *הַתְּמִינָה* scilicet definitivum, atque, ut scribit hom. 11. in Joannem Chrysostomus, *βαββαίωσης, ἀναμφισμύτης διοριστῆς Confirmationis, & indubitatae determinationis*. Ita Matthæi xiv. 5. legimus: *Quia sicut Prophetam eum habebant*, Gr. *ὡς προφήτην*, & in Epist. ad Philem., ut *Paulus*, Græcæ *ὡς Παῦλος*. Et est etiam consuetudo sermonis Regem majestate, regalique comitatu incedentem, sic paucis describere, vidimus magnificentiam, ut regis. Videatur citato loco Chrysostomus. Quod opponunt aliqui Lucæ 111. 23. in his verbis, *Erat incipiens quasi annorum triginta, & quasi diminutivum esse*, nihil efficit: quippe non exat hoc loco *ὡς ὁριστικόν*, *quasi definiens*, sed *ὡσαύτως*, *quasi indeterminatum*. Accedit participium *Incipiens*, quo innuitur sequentis adverbii, *quasi*, significatio: qui enim trigessimum annum incipit, nondum complevit. Sed neque conveniunt Chronologi de anno quo Christus ad baptismum accessit, & an inceperit, an expleverit annos triginta.

Ad secundum respondet Estius Com. in Joannem non probare Christum hoc argumento se esse filium Dei, sed se non male, & inconvenienter fecisse, quod se dixerit filium Dei. Si enim homines, propterea quod ad illos sermo Dei factus fuerit, Scriptura vocet Deos: quanto justius ille, quem Pater sanctificavit, & misit in mundum absque suspitione blasphemiae vocare se poterit filium Dei? Refellit ergo Judæorum calumniam argumento, quod appellant a minori ad majus. Ceterum hinc etiam eruitur Christum esse filium Dei naturalem. 1. Quia se præfert omnibus, quos vocat lex Dei filios; ideoque non est ipse, ut alii sunt, filius per adoptionem. 2. Quia nemo dicitur mitti in aliquem locum, nisi antea alibi fuerit; & consequenter ut ait S. Thomas lect. 6. in

cap. x. Joan., *Quem Pater misit in mundum, est filius Dei, qui in aternitate præexistit*. 3. Quoniam, ut argumentatur Augustinus Tract. 48. in Joan., dixerat Christus paulo ante, *Ego, & pater unum sumus*: quod constat accipiendum esse de unitate potestatis, ideoque & substantiæ: his enim probat neminem posse de manu ejus suas rapere oves, sicuti nequeunt rapi de manu Patris. iv. Quod Judæi substulerunt lapides, ut eum lapidarent, videntes se facere filium Dei. Ex qua criminatione colligitur revera Dei filium esse, quandoquidem si non agnovisset verum esse quod objiciebatur, debuisset pro Dei honore crimen objectum refellere, dicendo, *Non sum Deus*, sicuti fecit Joannes dicens, *Non sum ego Christus*. Neque refert, dici Christum sanctificatum a Patre: quandoquidem sanctificavit illum Pater, quando genuit, ait Augustinus. Sanctificavit quoque ipsius humanitatem, quando filium misit in mundum, inquit libro de Trinit. vii. S. Hilarius.

Ad 3. Resp. Christum dici jure ac merito *primogenitum*. Primo quia hæc vox non solum est ordinis (quo sensu non convenit Christo, qui est unigenitus) sed etiam dignitatis, ut Gen. 49. 3. vocatur *primogenitus major in donis, & prior in imperio*. Deinde quia prior est genitus a Patre, quam ulla creatura; ut habetur Prov. viii. 22. Est enim *Primogenitus*, quasi *prius genitus*. Præterea quia *Primogenitus* est princeps fratrum suorum, & Christus in Ecclesia primatum tenet, unde Apocalyps. i. 5. appellatur *Primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ*. Rursus, quia *primogenitus* erat hæres paternorum bonorum, a cujus manu reliqui partem capiebant hæreditatis: & Filius est *hæres universorum*, ut ait Apost. ad Hebræos i. 6., & ipse *fecit nos regnum Patri suo*, ut habetur 1. Apocal. 6.

Ad 4. respondent quidam, Filium debellatis hostibus, & omnibus in potestatem reductis, subjiciendum esse Patri in Corpore suo mystico, quod est Ecclesia: quorum responsio Athanasii, Theodoretii, Gregorii Theologi, & Ambrosii nititur auctoritati. At alii cum Hieronymo, & Augustino censent Christum subjici Patri juxta dispensationem carnis assumptæ. Et sane de Christo ut homine Apostolus toto illo capite verba facit. Inquit vero subjiciendum in fine seculorum, non quod subjectus modo non sit: sed, ut scribit S. Pater libro contra sermonem Aria-

norum cap. xxxvii. , *Ne quis in eo putaret spiritum, & corpus humanum aliqua conversione perituum*. Nec mirum; id enim opinati sunt Sabelliani, & Marcionitæ, de quibus agit Ambros. lib. v. de Fide cap. vii. nec non quidam Ariani, quos perstringit loco citato Augustinus.

Opponit 2. Wolzogenius. Causæ, ob quas Christus Dei sit filius, quatuor potissimum in sacris literis memorantur, quarum nulla est vera ac propria generatio. Prima causa est, quia absque operatione viri ullius, virtute Spiritus Sancti immediate in utero Virginis conceptus est, nullumque adeo alium patrem præter ipsum Deum habuit. Quam causam indicavit Angelus Mariam sic alloquens: *Spiritus Sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque quod ex te nascetur Sanctum, vocabitur filius Dei*. Altera causa est, quia a Patre sanctificatus, & in mundum missus, de qua supra. Tertia, quia eum Deus suscitavit a mortuis, atque ad vitam immortalem denuo quasi genuit. Hanc causam allegat Paulus in sua Concione, quam habuit Antiochiæ, ubi inter cetera sic fatur: *Annunciamus vobis promissionem, quæ facta est patribus, quod eam Deus impleverit nobis filiis eorum, dum resuscitavit Jesum; sicut etiam in Psalmo secundo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te*, Act. xiii. 32. 33. Quarta causa est, quia eum ad dexteram suam collocavit in cœlis, donavit illi nomen, quod est super omne nomen, constituit eum Judicem vivorum, & mortuorum: ob quam divinam sublimitatem, & similitudinem cum Deo est ille in summo gradu, & perfectissima ratione Filius Dei.

Resp. hæc omnia sempiternam, divinamque generationem non evertere, sed confirmare. Enimvero Lucæ 1.35. prænunciat Angelus: *Quod nascetur ex te, vocabitur filius Dei*; hoc est, non solum qui e sinu Patris in uterum tuum veniens obumbrabit tibi, sed etiam id quod de tua substantia sociabit sibi, ex hoc jam vocabitur filius Dei, quemadmodum is qui a Patre est ante secula genitus, tuus quoque amodo reputabitur Filius. Ita Bern. hom. i. de laudibus Virginis. In hujus autem interpretationis præsidium adverte primum, particulam *Ideo* ex præcedenti sermone consequentiam inferre: quapropter sensus est, *Quia Spiritus Sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi, quo*

simul mira naturæ divinæ, & humanæ declaratur unio, igitur quod nascetur ex te vocabitur, & erit Filius Dei. Ad hæc observo cum Gregorio Magno lib. xviii. Moral. Job. 17. *Obumbrationis* vocabulum utramque significare naturam: umbra enim a lumine formatur, & a corpore: & Dominus per divinitatem lumen est, & per humanitatem corpus. Rursus animadverto cum eruditissimis viris haberi etiam *Sanctum* neutrius generis, quod argumento est, Filio Virginis sanctitatem inesse essentialem, non, ut ita dicam, adjectivam. Item legi in Æthiopica versione, ubi nostra habet, *Hic erit magnus, Hic erat*, distinctis quoque characteribus: ut Tom. v. Polyglotta Waltonianæ p. 249. Noto etiam supernaturalem Christi conceptionem peractam virtute Spiritus Sancti satis declarari illis verbis, *Spiritus Sanctus superveniet in te*: sequentia ergo innuunt aliquid præstantius, nempe unionem divinæ, humanæque naturæ. Postremo neminem negaturum puto, quod Christus Dominus potiori jure sit filius Dei, quam Adam, quem tamen ex terræ sinu absque matre Altissimus procreavit; sed de priori causa jam satis.

Ad tertiam (de altera enim supra) de Wolzogenio illud Psalm. 2. *Ego hodie genui te*, etiam de Resurrectione dictum esse. Ita docent quippe nobilissimi Interpretes Origenes, Hilarius, Chrysostomus, Ambrosius. Sed excludi inde generationem æternam, perperam hæreticus jactitat. Locum Psalmi de imperceptibili, divinaque generatione exponunt Gregorius Nyssenus, Cyrillus Alexandrinus, Athanasius: de temporali Athanasius ipse, Fulgentius, Euthymius: de resurrectione illi, quos jam memoravi. Neque tamen discrepant inter se. Statuendum primo hic divinam probari generationem: quod præstat eruditissimus Bossuetius ita singulas particulas pensitans; *Dominus*, inquit, *dixit ad me*; non ad alios, sed ad me proprie, singulariter; *Filius meus es tu*; tu, inquam, & non alius. Ergo unicus, unigenitus, singularis. Quod nusquam ea emphasi dictum de quopiam. *Ego hodie genui te*: non ergo adscitus, non adoptatus, sed genitus: nec gratia, quod Angeli, quod homines; sed natura filius. Et quidem Apostolus ad Hebræos 1. de propria, ac vera generatione hunc locum accipiendum esse declarat. De temporali Christi conceptione dictum quoque perquam optime. Nam etiam si Pater de sua substantia ne-

nequaquam humanam Christi naturam genuerit; temporali tamen generatione factum est, ut filius hominis fieret filius Dei naturalis, ob unionem, quam dicimus hypostaticam. Non aliter de resurrectione dicendum est. Ad hanc spectat illud *Hodie genui te*, quoniam Christus resurgens a mortuis se verum filium Dei manifestavit. *Pulchre autem Pater dicit ad Filium: Ego hodie genui te, hoc est, quando redemisti populum, quando ad cœli regnum vocasti, quando implesti voluntatem meam, probasti meum te esse filium*, inquit lib. 111. de Sacramentis cap. 7. Ambrosius. Præterea Christi resurrectio nihil aliud fuit, quam æternæ ejus generationis progressus: cum enim natus sit filius Dei vivi, & ipse vita sit, necesse fuit, ut iterum ederetur, & quodammodo gigneretur, ait præcitus Mel-densis Episcopus. Ipse Christus Ioannis xvii. 5. ita Patrem oravit. *Clarifica me tu, Pater, claritate quam habui, priusquam mundus esset, apud te*. Ergo claritas & gloria resurrectionis nihil est aliud, quam revocatio Unigeniti Dei ad vitam, & jus originis suæ. Sive ergo de sempiterna generatione, sive de conceptione temporali, sive de resurrectione ex mortuis egregium Psalmi locum accipiamus, idem omnino concluditur.

Ad quartam causam satis erit, si dixerimus omnes recensitas, aliasque Christi prærogativas ab æterna generatione, tamquam a primo fonte manare.

Opp. 3. Zwickertus: Antenicæni Patres, præsertim Herma, affirmant Filium Dei esse antiquiorem omni creatura, non generatione, sed prædestinatione. Nam Visione 11. similia profert Herma de Ecclesia dicens: *Omnia prior creata est, ideo anus: & propter illam mundus factus est*. At Ecclesia est prior tantum prædestinatione: Ergo & Filius Dei. Addit Auctor Irenici Irenicorum, Hermam similitudine v. Filium cum Spiritu Sancto confundere, dum ait *Filius Dei, Spiritus Sanctus est*.

Respondet Joannes Ernestus Grabe in notis ad Bullum, Hermam putasse animas principio creatas antequam unirentur corporibus, (quem errorem tribuunt etiam Auctori Recognitionum Pseudo-Clementis, & defendit postea Origenes) atque Ecclesiam creatam initio seculorum ratione animarum. At quare non dicam potius creatam a principio ratione Angelorum, quorum pars ad Ecclesiam triumphantem pertinet? Nullum est igitur ar-

gumentum Zwickeri, & nulla erroris Hermæ probatio. Recte quoque Filius vocatur Spiritus, quod nedum est nomen particularis personæ, sed etiam Deo, Angelisque commune. Ita Filium dixerunt Spiritum Tertullianus in 1. contra Marcionem, Lactantius lib. iv. de Sapientia cap. 6. Cyprianus de Idolorum vanitate, & alii. Nota sunt carmina Prudentii in Apotheosi:

Spiritus ille Dei, Deus & se corpore Matris Induit, atque hominem de Virginitate creavit.

CAPUT X.

Joannis Ludovici Wolzogenii adversus divinam generationem sophismata.

HACTENUS argumenta directe contra Scripturas, ac Patres pignantia. Sequuntur ea, quæ syllogizando primum Ariani, deinde Fratres Poloni, & hos inter Wolzogenius, congefferunt. Sunt autem hujusmodi.

I. Si Pater, qui omnium confessione est summus Deus, aliam personam ex essentia sua genuerit, sequeretur alium Deum genuisse: quemadmodum fieri videmus in humana generatione, ut Pater, quando filium ex essentia sua gignit, alium hominem gignat. Itaque per istam generationem ex uno Deo fient duo Dii, sicut in humana generatione ex uno homine fient duo homines. Quemadmodum enim in generatione humana Pater, & Filius habent numero distinctam essentiam, quia Pater habet essentiam suam a seipso, Filius essentiam suam accepit per generationem a Patre: ita in divina generatione erit statuendum. Ideo hanc sententiam tempore Nicæni Concilii, in quo Arius damnatus est, viguisse inter Patres, ex Symbolo illius Concilii liquet; ubi Christus dicitur esse *Deus de Deo*.

Resp. negando sequelam. Quando enim inter Deum, & creaturas comparatio instituitur, debemus omnem imperfectionem istarum ab illo remove; quemadmodum in eo asserentes naturam, operationes, potentiam, aliaque id genus, omnem amovemus conditionem mutationis, accidentis, qualitatis, & ceteras imperfectiones, quæ insunt creaturis. Generatio est origo unius personæ ab alia cum naturæ similitudine. Quod gignens, & genitus sint res subsistentes, & ille huic naturam, ac proprietates communicet, perfectio generationis est. At quod Genitor tempore præ-

præcedat genitum, quod natura dividatur & abscindatur, quod generatio sit actio accidentalis, fiatque seminis decisione, quod fetus paulatim formetur, habeatque incrementa; id non ad generationis essentiam, sed ad defectum pertinet creaturarum. Itaque dico in hominum generationibus filium esse hominem diversum a patre, quoniam natura corporum non est simplex, sed fluida, & generatio ex materiæ effluxione peragitur: at Deus cum sit impartibilis, gignendo non dividit essentiam, nec influxio in ipso est, ut in hominibus. Atque ita respondent Arianis similia objicientibus Athanasius, Gregorius Nyssenus, Hilarius.

Quod de Patribus Nicæni Concilii addit hæreticus, maxima est ingenuæ ipsorum fidei calumnia. *Dei* nomen aliquando pro Persona, aliquando pro essentia accipitur, ut ait lib. III. cap. 4. & 11. Damascenus, & nos ostendimus cap. VI. ad 8. opp. Appellatur ergo Dei filius Deus de Deo, idest, Persona divina ex persona divina: quomodo dicitur Ecclesiastici ultimo, *Invocavi Dominum patrem Domini mei*, & Psal. 109. *Dixit Dominus Domino meo*: Quapropter hæc propositio, *Deus genuit Deum*, vera est: hæc autem, *Essentia genuit essentiam*, aut, *Deitas Deitatem*, a nullo Catholicorum admittitur. Etenim prior terminum habet concretum, altera abstractum. Ista autem, *Filius est ex substantia Patris*, vera est, & Catholica, quia substantia jungitur personæ generanti. At si absolute diceret, *Filius est ex essentia*, aut *divinitate*, falsa esset enuntiatio; quoniam essentia communis est, non generans, neque genita.

Dices. Si Deus genuit Deum, vel genuit se Deum, vel alium Deum; non genuit se, quia nulla res potest seipsam gignere; non alium Deum, quia unus est. Ergo Deus Deum non genuit. Resp. dist. majorem: vel genuit se, vel alium Deum; idest genuit aliam personam, quæ est Deus, conc. personam habentem aliam divinitatem, nego. Plura de hoc argumento Gregorius Ariminensis Distict. IV. Q. 1.

Insurges: Deus Pater genuit Deum, qui non est Pater: Deus, qui non est Pater, non est verus Deus: Ergo Deus, quem genuit Pater, verus Deus non est. Resp. dist. majorem. Genuit Deum, qui non est Pater, si nomen *Dei* supponat pro divinitate, nego suppositum: quippe, ut diximus, divi-

nitas non gignitur, neque gignit; si supponat pro Persona, concedo majorem, & nego minorem.

Opp. 2. Pater, & Filius eandem numero essentiam habent. Igitur Filius dum ex Patris essentia est genitus, simul & ex sua essentia genitus erit: Ergo est sui ipsius Filius, & sui ipsius etiam Pater.

Resp. dist. conf. Filius de Patris essentia est genitus, scilicet de Patre, qui est sua essentia, concedo: de essentia, quæ a Patris proprietate separata percipitur, nego. Dum profiteamur Filium ex Patris essentia esse genitum, non fatemur divinam essentiam absolute acceptam esse principium generationis; ita enim sequeretur præfatum absurdum, quod Filius sit ex essentia sui ipsius, quia habet eandem cum Patre naturam: sed dicimus Filium esse genitum ex essentia relative sumpta, & quatenus est essentia Patris, una nempe proprietate personali subsistens. Quamquam vero accuratius diceretur, Filium genitum esse a Patre, quam ex essentia, quia hæc nec gignit, nec gignitur; admittimus tamen hunc loquendi modum, propterea quod Pater, qui generat, est sua essentia, & Filius genitus est ipsamet essentia Patris. Sed legite Sanctum Patrem Augustinum xv. de Trinit. cap. 3. & 14.

Opp. 3. Ab omni æternitate Deus summus exstitit: Ergo si Filius Dei proprie generatus fuit, Deus summus non est; cum generatio proprie dicta sit mutatio de non ente in ens. Accedit quod omnis Pater semper tempore est prior filio. Si enim non est necesse, ut id quod generatur, antea non extiterit; poterit id generari quod jam reipsa existit: ac porro nihil prohibebit, eum qui hodie reipsa est, nec esse desinit, cras, aut in dies generari. Quis vero id absurdum esse non videt, & contra omnem generationis naturam?

Resp. nego consequentiam; siquidem necesse est, ut summus Deus sit ab omni æternitate; sed non est necesse, ut existens in omni æternitate sit innatum. Non enim ad generationem in Divinis præexistentia Patris requiritur, sed sufficit conditio originis: quam Patres adversus Arianos disputantes explicant comparatione coloris prodeuntis ex ignis natura, aut luminis, quod a sole diffunditur. Non enim fuit aliquando ignis priusquam gigneret insitum sibi calorem, neque sol processit de non esse principio luminis ad esse: sed statim ac producta fuerunt, ab illis ca-

loris, luminisque manavit proprietas. Ita Deus Pater, qui fuit ab æternitate, semper Verbum genuit, ut si extitisset sol ab æterno, semper illuminasset: unde universalis Ecclesia appellat Filium, *Deum de Deo, lumen de lumine*. Rationem hanc reddere possumus; quod generatio non sit in Deo energia, & operatio adveniens personæ, eamque de potentia trahens ad actum; neque connotet terminum extrinsecum, ac mutabilem: sed est substantialis, & intrinseca, eaque Deus pater semper est in potentia, & in actu. Quæ Woltzenius in Arianorum palæstris edoctus optime percepisset, si audito Eunomio, Cyrillum, Hilarium, aliosque Patres legisset. Nunc negamus generationem, quæ non est actio ac motus, esse transitum de non esse ad esse; & dicimus sufficere ad generationem æternam, ut Filius accipiat naturam a Patre, quam potest ab eo recipere, etiamsi sit illi coæternus. Negamus quoque omnem patrem præexistere filio; quum potius summa patris fecunditas, & generatio substantialis nullam inter genitorem, ac genitum differentiam patiatur ætatis; & illi tantum patres filios præcedant, quorum operatio non est natura, nec potentia est essentialiter actus. Postremo negamus posse hominem cras generari, qui nunc existit, quoniam generatio creaturæ perficitur tempore, in quo præteritum nequit esse futurum. At in æternitate, ubi non est antea, & post, sed immutabilis permanentia, semper Verbum gignitur, ac semper est.

Insistes: Quod corrumpitur desinit esse; ergo quod gignitur incipit esse. Resp. cum Estio dist. ix. §. iii. nego consecutionem; etenim gigni non aliud est, quam accipere esse, etiamsi non esse non præcesserit; corrumpi autem non est accipere non esse, cum non entis proprie nulla sit causa, sed est amittere esse: ideoque si proprie loquamur, sicut quod corrumpitur amittit esse, ita quod gignitur accipit esse: id, quod etiam in Filio Dei verum est. Hæc Estius.

Opp. 4. Si Deus ab æterno genuit Filium, nunc autem non amplius gignit, factus est ex generante non generans: quæ mutatio cum non ad creaturas spectet, sed intra ipsum Deum consistat, in Deum non cadit, nec cadere ab Adversariis agnoscitur. Adde quod Filius Dei, vel ex libera Dei voluntate, vel ex necessitate naturæ fuit a Patre genitus. Si ex libera voluntate, potuisset etiam

non generari a Patre. Si autem Filius Dei poterat non generari a Patre, adeoque non existere, non est Deus summus. Quod si vero Deus filium ex necessitate naturæ genuit, perpetuo gignit; cum natura ejus sit semper prorsus eadem, & immutabilis.

Resp. ad 1. ut supra, idest de ratione æternitatis esse, ut nihil in ea prætereant, nihil adveniat. Cum ergo generatio divina sit æterna, impium est dicere, Pater cessavit a generando: sed ita dicendum est, quemadmodum semper fuit, & est, ita Filius semper est natus, & semper nascitur: semper fuit genitus, & semper gignitur. Nec sequitur, quod olim objiciebant Ariani. si adhuc Pater generat, nondum erit Filius perfecte genitus. Est enim semper & perfecta generatio, & perfectus terminus; quippe, ut diximus, generatio divina non est actio adveniens, sed naturalis: neque ullus dixerit splendorem nondum perfectum, eo quod sol non cesset illum producere. Ex loquendi tamen consuetudine, etsi semper nasci filium diserte Patres affirmant, *melior est semper natus, quam qui semper nascitur*, ut ait Augustinus in lib. 83. Quæst. q. 37., nimirum accepto verbo nascendi in eo sensu, quo filius necdum perfecte natus intelligitur: vere enim semper natus est, quia semper Filius.

Huc spectat consimile reticulum Arianorum: vel Pater genuit Filium existentem, vel non existentem; si genuit existentem, frustra genitus est: si genuit non existentem, ergo Filius aliquando non fuit. Liquet enim ex dictis respondendum esse, generationem divinam, cum sit æterna, tribuere Filio, ut semper sit, & semper recipiat existentiam a Patre: nec proinde destruitur natura generationis, quia hæc non consistit in productione rei prius non extantis, quod proprium est creationis, sed in origine viventis a vivente, quæ stare potest cum sola conditione originis. Ad quam originem nulla requiritur præexistentia; sed sufficit, si, quod habet Filius, habeat a Patre, tamen ambo sint coæterni: quod idoneis exemplis supra explicavi. Ea propter dicendum est: Pater genuit Filium existentem, quatenus Pater semper est principium, ut existat Filius; & Filius semper recipit existentiam a Patre. Si hæretici, quibuscum pugno, Patrum reciperent testimonia, producerem modo aptissima ex Basilio lib. 2. contra Eunomium, Hilario lib. xii. de Trinitate, Cyrillo in x. Thesauri, & Augustino Epist.

Epist. 174. Sed pervicaces præstat refutare æternitatis natura, quam nequeunt summo Deo denegare.

Ad ultimum, de quo gravis olim fuit inter Catholicos, & Arianos conflictus, dico utrumque dici posse, Filium genitum necessitate, & Filium genitum voluntate, & utrumque posse etiam negari. Nam si necessarium accipias pro eo quod est naturale, & undequaque immutabile, dico cum Athanasio Orat. 2. Filium necessario productum, cum sit fetus substantiæ, non ex deliberatione natus, ut contendit olim Eunomius. Quod si necessarium accipias pro eo, quo quilibet indiget; dico cum Augustino in xv. de Trinit. cap. 20. Filium non esse necessitate genitum, quia necessitas indigentia in Deo non est. Pari ratione si voluntarium sumas, pro eo quod non est coactum, neque vim affert inclinationi, Filius natus est voluntate, ut inquit in lib. 1. contra Arium Marius Victorinus: non enim aut a seipso, aut a Filio, aut a Spiritu Sancto, aut a creaturis cogi potuit Deus, ut gigneret Filium; quum nemo cogat seipsum, neque productum cogere possit producentem. Si vero dixeris voluntarium, quod est liberum & indifferens, ut accepit Arius in Epistola ad Eusebium Nicomediensem, & Alexandrum Episcopum Alexandria, nego cum Fulgentio in libro 111. ad Monimum cap. viii. gigni Filium Dei voluntarie; quia in generatione Unigeniti nulla in generante præcessit deliberatio. Denique si simul comprehendas deliberationem, & indigentiam, assero cum Epiphonio Hæresi 69. & Augustino loco citato, Filium neque voluntate esse genitum, neque necessitate, sed natura.

Si quæras an Filius possit dici genitus ex Patris consilio; Resp. distinguendum esse; nam si consilium accipias, aut pro animi deliberatione, aut prout imperfectam significat sapientiam, Pater non genuit Filium consilio; si autem consilium accipias, quatenus opponitur corporali passioni, sive ut idem est cum divina substantia, quæ est sua voluntas, consiliumque: ex consilio Patris Filium genitum esse, Synodus Sardicensis definit.

Opp. ultimo Wolzogenius. Si essentia Patris etiam Filius est, sequitur necessario etiam intellectum Patris esse intellectum Filii; atque adeo etiam opera, quæ ab intellectu Patris proficiscuntur, a Filii intellectu proficisci, & promanare. Ergo si Pater per operationem intellectus sui generat Filium, se-

quitur Filium etiam seipsum generare. Imo etiam Spiritus Sanctus generavit Filium, cum habeat eandem essentiam, eundemque intellectum; estque adeo Filii Pater, & origo suæ originis.

Resp. utique intellectionem, qua Pater producit Filium, esse eandem essentiam Patris, hanc vero cum omnibus suis perfectionibus absolutis esse tribus Personis communem: nec tamen veram esse consecutionem, quam urget hæreticus: quippe intellectio, quæ producit Filium, non est substantia intelligens absolute accepta, quam appellant Theologi intellectionem *essentialem*; sed est substantia intelligens relative accepta, quam vocant intellectionem *notionalem*. At non repugnat unam, eandemque rem esse communem pluribus si accipiatur absolute, esse propriam unius personæ, si accipiatur relative. Quapropter negamus operationem, qua Pater generat Filium, communem esse, licet communis sit intellectio essentialis, & Pater omnia communicet Filio, excepta proprietate Personæ. Vide Responsionem nostram ad 1. Oppos. cap. vi. Quod enim de essentia diximus, idem de intellectu divino dicendum est. Atque hic sit finis nostri pro Verbi Generatione certaminis: in quo desinant aliquando hæretici humano sensu garrere, memores scriptum esse, *Generationem ejus quis enarrabit?* ab Esaia cap. liii. 8., & a Prudentino,

*Cum sit difficilis via, noscere principiorum
Semina: cui dabitur mortali exquirere,
quidnam*

*Ultra principium Deus egerit? aut quo
pacto*

*Ediderit Verbum, quod principio caret
omni?*

C A P U T XI.

Filium Dei esse Patri Consubstantialem.

SEQUITUR Quæstio, cujus gratia aliæ præmissæ sunt, de Verbi consubstantialitate, quæ licet ex dictis possit resolvi, cum nequeat Patri esse Filius naturalis, & coæternus, quin eandem habeat cum Genitore substantiam; cum tamen plura sint scitu necessaria pro Filii hujus divinitate, & item plura, quæ ab hæreticis opponuntur præter hætenus dicta; specialiter de Verbi natura hoc capite agendum est: quam eandem esse cum

Pa-

Patre, sequentibus argumentis demonstratur.

Momentum I.

Ex Nominibus Dei, quæ etiam Filio tribuuntur.

Tetragrammaton Dei nomen יהוה soli Deo vero, ac summo tribuitur, ut diximus cap. i. hujus libri: atqui nomen istud יהוה, *Jehova* tribuitur Filio: Ergo Filius est Deus verus ac summus. Prob. minor i. Esaias vi. ait: *Vidi Dominum* (יהוה) *sedentem super solium excelsum & elevatum.* De vero, ac summo Deo loqui prophetam constat ex nomine tetragrammato; ex Seraphim, quæ clamaverunt, *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum, plena est omnis terra gloria ejus;* ex verbis ipsius Esaiæ, *Et regem Dominum exercituum vidi oculis meis.* At Esaias vidit gloriam Christi, ut habetur Joannis cap. xii. v. 41. Ergo Christus est יהוה Deus ille verus, ac summus. 2.º Idem Esaias cap. viii. 13. ait: *Dominum exercituum* (יהוה) *ipsum sanctificate. Ipse pavor vester, ipse terror vester. Et erit vobis in Sanctificationem, in lapidem autem offensionis &c.* Dictum de summo Deo quis non videt? Atqui Esaiam hæc pronunciasse de Christo constat ex cap. ii. Lucæ v. 34. & ex Epist. ad Rom. cap. ix. v. 32. Christus ergo Deus summus est. 3.º Zacharias cap. xi. 12. scribit: *appenderunt mercedem meam triginta argenteos: & dixit Dominus* (יהוה) *ad me: projice &c.* Quæ de Christo prædicta esse liquet ex cap. xxvii. Matth. v. 9. Plura vide apud Huetium de Demonst. Evang. Prop. vii. Ludovicum Habert de Deo Trino c. iv. &c. Quæ possent objici soluta sunt supra cap. i.

II. Tribuitur etiam Verbo Dei nomen, quod nullibi absolute, & sine addito in novo testamento de creaturis enunciat, cum tam Latinum vocabulum *Deus*, quam Græcum Θεός proprium sit, non appellativum, ut demonstrat lib. iii. cap. 6. Irenæus. Exemplum ex multis sit Joan. i. *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.* Nonnulla de hoc textu dicamus. Respondent Sociniani Græce haberi, καὶ Θεός ἦν ὁ λόγος, scilicet nomen Θεός, *Deus* absque articulo: sine quo non potest summus ille Deus designari. Ita Faustus Socinus contra Bellarm. cap. 6. Classe 4. Hoc

miserum perfidiæ fulcrum acceperunt ab Asterio Arij Socio, de quo Orat. iii. Athanasius. At validissim is argumentis illud evertō. 1.º Ipse Socinus pag. 407. fatetur regulam istam ad articulos spectantem non esse in Græca lingua perpetuam. Et quidem ὁ Θεός cum articulo enunciat de falsis Gentium Diis 2. ad Corinth. iv. 4. ὁ Θεός τοῦ αἰῶνος, *Deus hujus seculi:* ad Galat. iv. 8. τοῖς μὴ φύσει ὄντι θεοῖς, *iis qui non natura sunt Diis, & alibi quam sæpissime.* E contra Θεός absque articulo verum Deum significat Matth. iv. 4. Et eodem cap. i. Joannis v. 6. Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, *Fuit homo missus a Deo:* v. 12. τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, *Filios Dei fieri:* v. 13. ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν, *sed ex Deo nati sunt:* v. 18. Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, *Deum nemo vidit unquam &c.* 2.º Si Θεός cum articulo designat unum summum ac verum Deum, ergo Deus summus & verus erit Christus, quem Thomas ita Joannis xx. 28. allocutus est, *Dominus meus, & Deus meus:* Græce cum Articulo Ο κύριός μου, καὶ Θεός μου: quo in loco Socinus ait pronomen μου impedire, quo minus de vero Deo intelligatur; sed adversus cæcam mentendi libidinem stant testimonia luculentissima Scripturarum, quæ eodem adjecto pronomine veram divinitatem compellant, ut Psalmo xxi. *Deus, Deus meus, respice in me;* Psalm. xxx. 15. *Ego autem in te speravi, Domine: dixi, Deus meus es tu;* aliisque locis compluribus. Ac multo minus valet, quod regerunt aliqui, præfata Thomæ verba non ad Christum referri, sed ad Patrem, quasi figuram habeant exclamationis. Etenim ex præmissa Græcorum lectione liquet, Thomæ verbis articulum, non signum admirationis præponi, & nominativum esse κύριος, καὶ Θεός, non casum vocandi: atque ex contextu patet referenda illa esse ad Christum cum quo Thomas loquebatur: quippe legitur, *Respondit Thomas, & dixit ei &c.* Quamobrem acerrimus Sociniani dogmatis propugnator Wolzogenius veritate cogente Comment. in Joan. pag. 1028. Nullo modo, inquit, audiendi sunt, qui Thomam hæc verba non ad Christum, sed ad Deum patrem protulisse censent: quasi mirabundus, oculis in cælum sublati, dixerit: *o Deum immortalem, quid video? quid tango?* 3.º Cur Joannis i. Θεός absque articulo sit, hæc est ratio apertissima, quod articulus subjuncto, non prædicato soleat præponi, ut animadvertit hom. 3.

in Joan. Chrysostomus. Cui nos hæc addimus exempla Matth. 11. 2. *οὐ ἐστὶν ὁ χριστὸς tu es Christus*. Jo. 1. 21. *ὁ προφήτης ἐστὶν σὺ; Propheta es tu?* Jo. 14. 24. *πνεῦμα ὁ θεός, Spiritus est Deus*; ubi articulus semper *subiecto* præponitur. Neque omittam ingenuum Wolzogenii testimonium, qui pag. 715. scribit: *Initio advertendum est, in Græco ordinem Verborum esse transpositum, & recto ordine ita legi debere, Et sermo erat Deus, ut nimirum Sermo subiectum sit, Deus prædicatum: quod etiam alii, nempe Beza, Piscator, Maldonatus, & e veteribus Hilarius, & Basilii observarunt. Quibus nos causam adversus Socinianos vicisse arbitramur.*

Neque Verbum appellatum est Deus, quomodo Moses, & Prophetæ dicti sunt aliquando. 1.º Quia id in novo Testamento est, ut diximus, penitus inusitatum, nec ullus absolute Deus nuncupatur: imo neque in veteri Testamento nomen istud reperies substitutum loco nominis יהוה *Jehova*, ubi accipi minime debeat de vero Deo. 2.º Quia teste Apostolo 1. ad Corinth. 8. etsi Gentilibus sint Dei multi, & Domini multi, *Nobis tamen unus Deus est Pater, & unus Dominus J. C.* ideoque si Verbum Deus est, esse debet ille idem Deus unus, qui est Pater. 3.º Quia Sociniani fatentur Verbum esse Deum titulo quodam sublimiori ac præstantiori, qui nulli convenit creaturæ; imo contendunt veram illud habere divinitatem; & ne obijciatur illis, servire eos duobus Diis, reponunt Dominum Jesum esse Deum, & quidem verum, non vero Deum illum Altissimum, qui tantum unus est. Nam, inquit divinitatem, & potestatem Filius non ipse sibi sumpsit, sed eam a Deo illo uno. Altissimo accepit. De hac Filii vera divinitate disputat Wolzogenius in Joan. cap. viii. Quæ nam stare possint cum veræ divinitatis perceptione, judicet cordatus lector. Itaque si Verbum, horum confessione, Deus est specialissimo quodam titulo: non est profecto Deus, quemadmodum Moses, Judices, & quotquot fuerunt divino nomine afflati.

III. Non tantum Deus appellatur Christus, sed in Epist. ad Romanos cap. 11. 5. *Deus super omnia benedictus in secula*: At qui iisdem verbis describitur Deus Altissimus in Epist. ad Ephesios cap. 14. 6. Est ergo Christus Altissimus ille Deus laudibus, gratiisque in secula prædicandus. Cui argumenta tria reponere solent Sociniani, Primo So-

cinus ait, Deum hoc loco poni cum restrictione *Super omnia*; sed quis mente omnino non destitutus dixerit propositionem 111, *Super*, quæ rei ac personæ denotat præminentiam Matth. xxiv. 47. Lucæ 1. 33. Act. viii. 27. & ad Eph. 14. 9., nunc deprimere, & coarctare sensum verborum, sequente præsertim nomine res universas comprehendente? Porro erit Deus ille Altissimus, de quo citato loco Apostolus: *Qui est super omnes, & per omnia, & in omnibus.*

Secundo responder Erasmus esse *Epiphonema*, idest, acclamationem ad Patrem; ita ut verba illa sint a præcedentibus, *Ex quibus est Christus*, interpunctione secunda. Sed contra Erasmus hæc gravissima urgemus. 1.º Quod in Græco extat articulus, qui si *Epiphonema* foret, perperam esset appositus. 2.º Quoniam additur etiam principium *εἰς* *uv* quod relationem dicit ad præcedentia, neque nota est novæ orationis, sed veteris. 3.º Quia nullum Erasmus antiquorum, & optimæ notæ Bibliorum proferre potest exemplum: quod cum ipse adverteret, abiit in deteriorem sententiam, de qua mox disseram. 4.º Quod ipsemet Socinus interpunctionem rejiciat, ut faciunt viri fere omnes, quos Criticos sacros appellant. 5.º Quia Erasmi regula est Græcum articulum, dum Dei præponitur nomini, determinatam significare Personam.

Tertio censet idem Erasmus, & etiam Grotius, nomen Dei in Paulinam Epistolam irreplisse. Quod probat Erasmus, quia Cyprianus, Hilarius, & Chrysostomus videntur legisse: *Qui est benedictus in secula*, Dei nomine prætermisso. Grotius vero inquit neque in Syriaca reperiri versione, neque consuetæ locutioni Pauli convenire, qui Patri nomen *Dei*, Filio nomen *Domini* solet tribuere. Verum respondeo decipi Erasmus. 1.º Quia necesse non est, ut ubique a Patribus Scripturarum textus integri proferantur. 2.º Quia Erasmus, Auctore Petavio lib. 11. de Trinit. cap. 19. n. 11. mendoso Cypriani Codice deceptus est. 3.º Quia Erasmus temeritatis damnat & consensus vetustissimorum Codicum, & antiquorum Patrum auctoritas. Germanam namque esse lectionem nostram, constat ex Irenæo lib. 111. cap. 18. Tertull. contra Praxeam cap. 13. Novatiano de Trinit. cap. 13. August. libro 1. contra Faustum cap. 3. & 6. & aliis pluribus, quos in hac de Verbi divinitate *Quæstione* citant L'Herminier, & Petavius, & qui

& qui hos præcessit, & Erasmus impugnavit Alphonsus Salmeron. Grotio autem respondeo non solum in Syriaca versione nomen *Dei* reperiri, sed etiam ad Christum referri; ita enim habet Syrus: *Apparuit Meschicho in carne, qui est Deus super omnes: cui sint laudes & benedictiones in seculum seculorum Amen.* Idem habet etiam Arabicus, ut vidimus in Polyglottis. Atque his versionibus mira accedit firmitas Catholicorum sententiæ. Neque Apostolus ubi nomen Domini tribuit Filio, negat esse Deum: quod alibi demonstravimus. Sed & tribuit Christo Dei nomen ad Titum 11. 10. & 111. 4. 13. &c. Denique etiamsi *Dei* nomen deesset, probaretur inde Filii divinitas, quoniam esse benedictum in secula juxta Scripturarum sanctarum phrasim non potest nisi soli Deo convenire.

Momentum II.

Ex Attributis summi, & altissimi Dei.

Ille supremus Deus est, cui summi Dei conveniunt Attributa: Filio summi Dei attributa conveniunt; Ergo Filius summus Deus est. Prob. minor. Summus Deus dicitur Psalmo 76. 14. *Deus Magnus*: quo nomine etiam ab Apost. ad Titum 2. 13. Christus afficitur. Ait enim Apostolus: *Expectantes beatam spem, & adventum gloriæ Magni Dei, & Salvatoris nostri Jesu Christi.* Nec valet responsio Arianorum dicentium dividendum comma, ita ut magnus Deus sit a Salvatore nostro diversus; quippe non Pater, sed Filius venturus est ad judicium; & in Græco non præponitur σούτος Salvatoris articulus, quomodo præponendus esset, si Salvator alius esset a Magno Deo. 2.º Filio tribuitur Æternitas Mich. v. 2. *Egressus ejus ab initio, & a diebus æternitatis*, Quod extat hebraice *מִקְדָּם מִיּוֹם עוֹלָם* Ante principium, ante dies seculi. Ubi perperam Schlichingius, & Wolzogenius solam antiquam profapiam Christi autumant designari, cum *Egressus* nativitatem, originemque significet, non familiæ nobilitatem. Nam quod ait Wolzogenius haberi hebraice plurali numero *De egressibus* ad demonstrandam longam seriem majorum; id quidem nihil nos urget, sive dicamus cum Galatino duplicem a Propheta memorari Christi generationem: sive cum linguæ Sanctæ peritis, plurali numero ma-

gnitudinem & excellentiam antiquæ nativitatibus ostendi. Egressum vero, & originem, quod idem opponit hæreticus, non repugnare æternitati, superiori capite demonstravimus. 3.º Convenit Filio etiam Omnipotentia, dicente Apostolo ad Colossens. 1. 16. *Omnia per ipsum, & in ipso creata sunt.* Et ad Hebræos 1. *Portans omnia verbo virtutis suæ.* De aliis Attributis vide Tournely Tom. 2. pag. 195. Juenin dissert. v. de Incarnat. Estium dist. 9. §. viii. &c.

Momentum III.

Ex Dei Altissimi Operibus.

Inter opera, quæ Deo conveniunt, neque possunt nisi infinita virtute perfici, connumerantur remissio peccatorum, mortuorum Resurrectio, collatio Spiritus Sancti, & intima secretorum cordium cognitio; quæ a solo Deo propria omnipotentia patrari, & Sacræ literæ docent, & evidens ratio demonstrat. At Filius Dei hæc omnia virtute propria peregit. Primo Matth. ix. 2. ait Paralytico: *Confide fili, remittuntur tibi peccata tua.* Atque, ut ostenderet se habere potestatem remittendi peccata, *Surge, inquit, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam.* Significari autem hoc loco potestatem divinam, non excellentiæ, quæ etiam Sacerdotibus competit, constat; nam cogitantibus quibusdam Scribis Christum blasphemare, & dicentibus in corde suo, *Quis potest peccata dimittere, nisi solus Deus?* videns Jesus cogitationes eorum dixit: *Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris, &c.* Fatetur ergo se illum verum Deum esse, qui solus habet potestatem dimittendi peccata: atque, ut animadvertit Chrysostomus, talem se esse tribus miraculis comprobavit: nempe cogitationum Scribarum cognitione, peccatorum remissione, & paralytici curatione. 2.º Filium Dei propria virtute a mortuis surrexisse liquet tum ex cap. 11. Joan 19. *Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*, quod, ut Evangelista scribit, *Dicebat de templo corporis sui*: cum ex cap. x. 17. *Ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam a me: sed ego pono eam a me ipso, & potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam.* Quorum verborum vim non tollunt quæ consequuntur: *Hoc mandatum accepi a Patre meo;*

ex quo Dei mandato pendeat (inquit Wolzogenius) utraque illa potestas Christi, & ponendi animam, & eandem resumendi. Quippe præceptum ad opus meriti spectat, non ad gloriam; videlicet ad passionem & mortem, non ad resurrectionem ex mortuis. Præterquamquod non pendet a Dei mandato potestas, sed supponitur. At habebat, inquit hæreticus, Christus potestatem moriendi proprie, improprie vero potestatem resurgendi, quoniam ejus resurrectio tribuitur Patri ad Galat. 1. 1. ad Ephes. 1. 17. Act. xiii. 15. Verum hanc ego ex adverso infero consecutionem: A seipso habet Christus potestatem ponendi animam suam, & potestatem iterum sumendi eam: si prior potestas est propria, igitur & altera. Atqui potestas propria mortuos resuscitandi competit soli Deo; unde Christus dicitur resuscitatus a Patre: Ergo Christus Deus est, & habet eandem cum Patre potestatem. Præterea: Si potestas resuscitandi mortuos propria est Patris, quia ipsius virtute Christus surrexit: pari jure propria erit hæc potestas in Filio, quia in novissimo die ipsius voce, ac potentia resurgent omnes, qui sunt in monumentis; ut scribit idem Evangelista cap. v. 25. 28. Cetera, quæ addit hæreticus, se non potuisse non ridere, cum legeret apud Maldonatum, quod solius Dei est potestatem habere ponendi animam suam, non moror. Deum namque posse mori ratione humanitatis assumptæ ridet tantum impii homines, qui Incarnationis mysterium ignorant: atque ita ponere animam, ut nemo hanc possit tollere vi tormentorum, quomodo ponere habuit potestatem Salvator, qui ibidem ait, *Nemo tollit eam a me*: id quidem probat Personam posse mori, non necessitate naturæ, sed libera voluntate, & ratione formæ servilis, quam induit, non divinitatis, quam non potest amittere. Hæc vero quomodo fieri possint, dicam de Verbi Dei Incarnatione. Tertia operatio solius Dei est dare, conferre, ac mittere Spiritum Sanctum: quod competere Filio ostendam inferius. Nunc præstat audire Augustinum xv. de Trinit. cap. 26.: *Quomodo Deus non est, qui dat Spiritum Sanctum? Imo quantus Deus est, qui dat Deum? Neque enim aliquis discipulorum ejus dedit Spiritum Sanctum. Orabant quippe ut veniret in eos, quibus manus imponebant, non ipsi eum dabant.* Postremo, ut mittam creationem, & gubernationem rerum

universarum, quam convenire Filio docet Joannes cap. 1. 3. & Apost. 1. ad Hebræos &c. scrutari corda certus est divinitatis character, ut habetur Jeremiæ xviii. 10. *Ego Dominus scrutans cor, & probans renes.* Quod tribuitur etiam Filio Apocalyps. 11. 13.; eique competere constat ex Evangelica historia. Profero exemplum unum ex cap. xxi. Joannis, ubi Petrus v. 17. ait: *Domine, tu omnia nosti: tu scis, quia amo te.* Quo in loco neque Petrus erravit, qui a Christo mercedem accipit; neque Christus ex sola Patris revelatione cordis alieni penetralia cognovit, qui ideo vidit, quia novit omnia.

Momentum IV.

Ex perfecta Filii æqualitate cum Patre.

Fieri non potest, ut non sit summus Deus, qui eadem cum Patre indiscriminatim opera perficit: qui est cum illo eadem beatorum æterna vita, ac felicitas: qui unam cum eo habet divinitatis substantiam. Talis est Filius: Ergo Filius summus & altissimus Deus est. Minor probatur quantum ad primam partem. Joannis cap. v. 17. ait ipsemet Christus: *Pater meus usque modo operatur, & ego operor.* Sunt ergo eadem opera Patris, & opera Filii. Quod argumentum ut melius percipias, animadvertite primo, quod supra notavimus, Judæos hæc audientes voluisse ipsum Christum interficere: *Quia Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.* Intelligent ergo Judæi, quod non intelligunt Ariani, ut inquit Tract. xvi. in Joannem Augustinus. Deinde recale quæ de hoc Testimonio diximus cap. ix. prob. 2. quoniam non solum veram Filii generationem demonstrant, sed etiam inseparabilem operationem. Rursus observa, Evangelistam non scripsisse, quod Judæi quærebant Jesum interficere, propterea quod ex eorum malevolentia arbitrentur illum se facere æqualem Deo; sed, *Quia Patrem suum dicebat Deum, & æqualem se illi faciebat*; ideoque ea verba non ex malignantium corde, sed ex Apostolica proficiscuntur auctoritate; quomodo probat Petavius lib. 11 cap. viii. n. xiv.

Prob. 2. pars. Idem Joannes cap. xiv. 9. refert hæc verba Christi: *Philippe, qui videt me, videt & Patrem.* Ergo dummodo videatur Filius, habetur æterna vita, & semper-

piterna beatitudo, & consequenter Deus est. Pro qua pariter argumentatione notanda sunt aliqua: Ac primum cum Augustino Tract. in Joannem 70. non videri unum viso alio, nisi sint perfecte similia. In exemplo, ex uno homine non cognoscitur alius, si diversam habeant staturam, diversum colorem, diversaque lineamenta. Ea propter si viso Filio videtur Pater, sunt ambo modo perfectissimo similes. At nulla creatura omnimodam habere potest cum Deo similitudinem; ideoque Filius, in quo Pater videtur, creatura nequaquam erit. Præterea, ut scribit Hom 74. Chrysostomus, si duæ res diversam habeant substantiam, in una non potest alia videri: non enim ex auro argentum, ex equo hominem possumus recte cognoscere; Si ergo qui videt Filium, videt & Patrem, erit una, eademque substantia utriusque. Adde his quæ Joannes scribit 1. Epist. cap. v. 12. *Qui habet Filium, habet vitam: qui non habet Filium, vitam non habet*: & cap. xx. *Hic est verus Deus, & vita æterna*. Male Grotius, qui Sociniani in Explicatione Joannis sæpe sæpius cohæret, illud *Hic est verus Deus*, ad Patrem refert, ut contendit ipse Socinus in Comment. & contra Bellarm. cap. v. classe 3. argum. 12. Quamquam enim græcum pronomen demonstrativum *ἐτός*, aliquando ad remotiora refertur (quod accidit perraro), communiter tamen ad proxime præcedentia spectat, ut Joan. 1. 1. 7. 30. & cap. v. 6. & c. Atqui proxime præcedit, *Filius*. Ergo ad Filium attinet pronomen istud. Accedit, quod scopus Joannis in illa Epistola est demonstrare Filium esse verbum vitæ, & vitam æternam, ut constat ex cap. 1. 1. 2. Igitur scopus Apostoli exigit, ut ad Filium spectent postrema verba, *ἐτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεός, καὶ ἡ ζωὴ αἰώνιος*. Perperam ergo conantur hæretici hoc evertere testimonium, quod sanctus Athanasius in disput. contra Arium habita in Nicæno Concilio, appellat *Scriptam Demonstrationem*.

Tertia pars probatur ex verbis Christi Joannis cap. 10. 30. *Ego, & Pater unum sumus*. Videndum est, num de unitate substantiæ loquatur Filius. De hac reapse loqui hæ argumentationes evincunt. 1.º Hæc Christi sententia eo tendit, ut probet, non posse rapi de manu Patris quidquid non potest rapi de manu filii: Ergo Patris, & Filii eadem potestas est, adeoque substantia. Quod est argumentum Hilarii in vii. de Trinit. & Cy-

rilli lib. 11. & viii. in Joannem. 2.º Ex quo nemo possit rapere oves de manu Patris, sequitur quod is *major sit omnibus*, ut habetur ibid. v. 29. Igitur major omnibus erit & Filius, qui addidit, *Et nemo potest rapere de manu Patris mei: Ego, & Pater unum sumus*. Vide Chrysostomum Hom. 61. 3.º Judæi ad præfata verba sustulerunt lapides, ut lapidarent eum de blasphemia, quia cum homo esset faceret seipsum Deum. At opinionem Judæorum non corrigit, sed confirmatum argumento a minori ad majus supra producto: cum ex operibus Patris, quibus ostendit Patrem in Filio esse, & Filium in Patre. Fatetur itaque semetipsum verum Deum esse, ac talem sese appellavisse. Præterire nolo præclaram Augustini sententiam Tract. lxxi. in Joannem. *Audi Sabelliane: usque adeo non ipse Pater, ut eum Arianus inæqualem asserat Patri. Audi Ariane: usque adeo Filius æqualis est Patri, ut Sabellianus eundem esse dicat & Patrem. Tu adde quod tollis, tu adimple quem minuis; & nobiscum ambo consistitis. Quia nec tu tollis, nec tu minuis eum, qui & alter est a Patre, ut convincas Sabellium, & æqualis Patri, ut convincas Arianum. Utrisque enim clamat, Ego, & Pater unum sumus. Quod ait, unum, audient Ariani: quod ait, sumus, audiant Sabelliani: & nec illi æqualem, nec illi alterum negando sint vani.*

Reponunt Ariani Patrem & Filium unum esse voluntatis, & operationis consensu, quomodo Christus Joannis xvii. orat Patrem, ut Fideles sint unum dicens: *Rogo, ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint*. Et infra: *ut sint unum, sicut & nos unum sumus*. Legitur & Act. iv. 32. *Multitudo credentium erat anima una, & cor unum*. Similiter in prima ad Corinth. vi. 17. *Qui adheret Deo unus Spiritus est*. Item cap. iiii. ejusdem Epist. 8. *Qui plantat, & qui rigat unum sunt*. His locis, inquiunt, sermo est de voluntatis concordia, non de unitate substantiæ. Ergo idem est affirmandum de v. 30. cap. x. Evangelii Joannis.

Resp. i. Quidquid sit de aliorum locorum significatione, Evangelica verba præter unionem consensus, etiam substantiæ demonstrare unitatem, sive attendas Joannis scopum, qui est commonstrare Patri, Filioque unam esse *manum* ac potestatem, ut paulo ante dicebam: sive cum Eugenio Carthaginiensi

nensi in Fidei Professione ad Hunnericum, advertas non de voluntate sua Christum agere, sed absolute proferre, *Unum sumus*, non *Unum volumus*: sive cum Augustino in vi. de Trinit. cap. 3., nullibi inveniri in Scripturis dictum simpliciter *unum sunt*, de iis, quorum est diversa natura; quod observat quoque S. Thomas lectione in hunc locum quinta.

Deinde singula expendam. Joannis xvii. 21. 22. non potest unitas designari naturæ. Quod particula *καὶ*, sicut, similitudinis nota est, non vinculum æqualitatis, ut Lucæ vi. 36. & Matth. v. 48. ubi non æqualitas perfectionis & misericordiæ Patris injungitur, sed præcipitur imitatio. Vide Orat. 3. contra Arianos Athanasium. 2°. Quia non petit Dominus, ut simus unum in natura humana, sed ut simus unum in Patre, & Filio, *Ut & ipsi*, inquit, *in nobis unum sint*: quibus aperte significatur unitas caritatis, & dilectionis. Vide Augustinum in iv. de Trinit. cap. 9. 3°. Falsum est nos cum Deo sola voluntatis concordia necti, cum ipsi uniamur etiam quodam vinculo substantiali tum in Incarnatione, qua Verbum nostram sibi copulavit naturam, cum in Eucharistiæ Sacramento, in quo eius corpore pascimur; ut disputant Cyrillus, & Hilarius quorum sententiam accurate tractat insignis Theologus Cardinalis Gotti Quæst. i. de Trinit. Dub. 2. §. 2. n. xxviii. 4°. Cum Ambrosio lib. iv. de Fide cap. 2. retorqueretur Arianorum argumentatio. Nam nisi Christus se a creaturis separaret, non præmitteret, *Ut unum sint*, sicut tu Pater in me, & ego in te; sed potius dicendum *Sicut tu in nobis, & nos in te*: At Filius unit se Patri, & priora verba præmittit: Ergo Filius separat se a creaturis. Quod additur ex Act. iv. 32. & i. ad Corinth. vi. 17. & cap. iii. 17. ita resolvitur ab Augustino in iii. contra Maxim. cap. 20. *Quando de rebus duabus, aut pluribus dicitur unus est, vel una est, & additur quid unus, vel quid una; & de his, quæ diversæ, & de his, quæ sunt unius substantiæ dici potest. Diversæ sunt enim substantiæ spiritus hominis, & spiritus Domini, & tamen dictum est, Qui adheret Domino, unus Spiritus est: Unius autem substantiæ sunt animæ hominum, & corda hominum, de quibus dictum est, Erat illis anima una, & cor unum. Ubi autem dicitur de duobus, aut pluribus, unum sunt, nec additur quid unum sint, non diversæ in-*

telliguntur, sed unius esse substantiæ: sicut dictum est, *Qui plantat, & qui rigat unum sunt: Et, Ego & Pater unum sumus.*

Addam ego *Animam, spiritum, & cor*, frequenter accipi in Scripturis pro motu animæ, & desiderio. Ita anima accipitur Genes. xxi. 8. *Si placet animæ vestræ*, & Joan. x. 14. *Quousque animam nostram tollis?* Ita spiritus Num. xiv. 23. *Caleb plenus alio spiritu secutus est me*. Et ad Rom. xi. 8. *Dedit illis Deus spiritum compunctionis*. Ita & cor Deut. xxix. 18. *Cujus cor aversum est a Domino*. Et Matth. vi. 21. *Ubi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum*. Sunt exempla hujusmodi frequentissima. Quid ergo stupent hæretici, si præfata testimonia de unionis voluntatis explicamus, & non item alia, ubi neque animam, neque spiritum, neque cor memorantur? Plura alia argumenta tractant Theologi; sed nos ea fusiori stylo complexi sumus, quæ valeant quempiam convincere, dummodo non sit in errore cæcus, & pertinax.

C A P U T XII.

Solvuntur contraria opinionis argutationes.

LATEBRAS Transylvanorum tentavimus: ubi hæretici plurium errorum portentis hæresim perniciosissimam tutantur, Christum & verum Deum, & Unigenitum Patris, & divino honore dignum confitentes, & tamen æternum, & genitum ex substantia Patris, Deumque altissimum denegantes. Horum autem tergiversationes tantæ sunt, ut nullus error pari machinationum numero propugnetur: quas & Crellius in libro de uno Deo Patre, & Socinus contra Volanum, & Wiekum, & Joannes a Wolzogen ex Calvinista novus Samosatenicus, & alii copiosis voluminibus editis, Satana magistro, invenerunt. Adversus harum machinarum fragorem nos ipsos valido præsidio munivimus. Nunc jungunt se Arianis, eorumque armis nos iterato certamine laceßire non desinunt: atque hæc obijciunt. 1°. Ipse Filius Joannis xiv. 28. profitetur se Patre inferiorem, dicens: *Pater major me est*. Itaque non est Patri consubstantialis.

Resp. dist. antec. profitetur se inferiorem Patre ratione humanitatis assumptæ, concedo: ratione personæ ac naturæ, cui copulavit humanam, subdistinguo; profitetur se mi-

norem origine, concedo; minorem potestate aut substantia, nego. Quippe si Patre hoc pacto esset minor, quomodo eodem cap. v. 9. dixisset; *Qui videt me, videt & Patrem?* Quomodo verum est, quod scripserat Joan. cap. v. 18. *Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo?* Quomodo cap. xvi. 15. ait ipse Filius: *Omnia quæcunque habet Pater mea sunt?* si omnia Patris, ut arguit 1. de Trinit. Victorinus, sunt & substantia, & potestas, & dignitas. Quomodo denique ait Apostolus ad Philipp. 11. *Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo*, videlicet, rem alienam non usurpavit, dum se Patri suo fecit coæqualem? Itaque in hac scripturarum sanctarum diversitate, ad diversam Christi naturam est recurrendum, ut ait Augustinus 11. de Trinit. cap. 1. *Filius est æqualis Patri secundum formam in qua erat, & minor Patre secundum formam servi, quam accepit.* Id priori distinctionis nostræ membro complexi sumus. Nam in altero Patrum Græcorum indicata est responsio, qui dicunt Filium minorem Patre secundum *habitudinem* causæ, eo quod Pater origo sit Filii, ut loquitur in 1. adversus Eunomium Basilus, Orat. v. Gregorius Nazianzenus, & hom. 75. Chrysostomus. In quorum scriptis advertendum est nomen causæ, ac principii indiscriminatum usurpari, quod usitatissimum est Græcis omnibus. Videtur tamen mihi verior sententia Latinorum, qui dicunt Filium se minorem fecisse Patre propter humanitatem; primo quia inquit Christus: *Gauderetis utique quia vado ad Patrem; quia Pater major me est.* At ad Patrem ibat non ratione divinitatis, secundum quam nunquam a Patris gloria recessit, sed ratione duntaxat humanitatis. Deinde quia nullibi scriptum est Patrem esse majorem Spiritu Sancto, aut Spiritum Sanctum minorem Patre, quia Spiritus non sic creaturam assumpsit, sicut a Verbo assumpta est natura hominis; inquit Augustinus in 11. de Trinit. cap. 6. Hæc tamen salva Græcorum Patrum dignitate dicta sint.

Obstrepiť Faustus Socinus in Animadvers. ad Theses Collegii Posnaniensis pag. 437. Continent hæc affirmantia verba, *Pater major me est*, aperte negationem hanc, *Ego non sum tam magnus, ut Pater.* Atqui simpliciter de persona quapiam nullo pacto quicquam negari potest, quod ei secundum aliquam naturam competeret. Ergo nullo pacto negari potest, Filium esse tam magnum, ut Pater, si Filio id secundum ali-

quam naturam competeret. Probatur minor. Nemo simpliciter negaverit hominem quantum esse, quia ejus anima revera non sit quanta: satis est enim, si Christus secundum divinitatem tam magnus esset ut Pater, nullo pacto id simpliciter negari potuisset, quamvis revera secundum humanitatem tam magnus non sit.

Resp. nego *suppositum* minoris: non enim de Persona Filii simpliciter negatur, quod sit tam magnus ut Pater; quomodo nec simpliciter affirmatur illum Patre minorem esse: sed cum duplici constet natura, secundum unam æqualem, secundum alteram minorem Patre pronunciamus. Ita nemo simpliciter negat hominem esse quantum, licet quanta non sit ejus anima, quia cum homo constet ex anima & corpore, quantus est ratione corporis, non quantus ratione animæ. Quare concedo consequentiam, & retorqueo argumentum: Ex quo homo sit quantus ratione corporis, non sequitur quin sit spiritualis ratione animæ; & absque ulla contradictione vera est utraque propositio, *homo corporeus est, homo spiritualis est.* Igitur ex quo Christus sit minor patre secundum humanitatem, non infertur quin sit æqualis Patri secundum divinitatem: & vera est enunciatio, *Ego & Pater unum sumus: vera & altera, Pater major me est.*

Instat Wolzogenius in libro de *Utili lect. novi Testam.* p. 328. Dici nequit, Christum nec conceptum esse de Spiritu Sancto, nec natum ex Virgine, nec crevisse, nec edisse, nec bibisse, nec flevisse, non mortuum, non resuscitatum, nec alia innumera, quod ei nihil horum competat secundum divinam naturam. Ergo neque dici potest esse æqualem Patri, extitisse ab æterno, creasse mundum, fuisse in coelo antequam nasceretur ex Virgine, & alia hujus generis, quia nihil horum ei competit secundum naturam humanam.

Resp. nego consequentiam. Cum enim Christus sit ex duplici natura compositus, debent de eo affirmari quæcunque utrique naturæ conveniunt, quomodo de homine, qui constat ex corpore & anima, affirmatur quod sit corporeus, & quod sit spiritualis. Quare dici nequit Christum nec conceptum esse, nec mortuum; quia id ei competit secundum naturam humanam; & dici nequit non esse æternum, non esse Deum altissimum, non esse Conditorum seculorum, quum id illi competat ratione divinitatis.

Dices: Multa alia sunt sacrarum literarum

rum loca, quibus Filii cum Patre ostenditur inæqualitas. 1. Petitur ex Jo. v. 19. ubi Christus ait: *Non potest filius a se facere quicquam, nisi videat Patrem facientem.* Et v. 30. *Ego nihil possum a me ipso facere.* Quomodo igitur Filius potest esse summus Deus? 2. Id illa loca confirmant, in quibus Christus ostendit se non esse auctorem suæ doctrinæ: ut cum inter alia inquit Jo. vii. 16. 17. *Doctrina mea non est mea, sed ejus qui misit me.* 3. Huc spectant ea loca, quibus testatur se missum a Patre Jo. iii. 16. ab ipso accepisse mandata Joan. x. 18. ad Patrem fuisse preces Joan. xvii. 1. 4. Accedunt loca, quibus Filius vocat Patrem Deum, ac Dominum suum, ut xx. 17. *Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum.* Et Paulus i. ad Corinth. 3. 23. ait: *Christus est Dei.* 5. Fatetur etiam Salvator se habere aliam voluntatem a Patre, Matth. xxvi. 39. *Non sicut ego volo, sed sicut tu.*

Resp. hæc, quæ olim Ariani, nunc Sociniani opponunt, Divinitati Salvatoris nostri non adversari. Ad 1. enim Resp. cum Gregorio Nazianz. lib. iv. Theologiæ, Filium non posse a se facere quicquam, quia una est Patris, ac Filii potestas, una, eademque operatio. Quæ responsio constat ex verbis immediate sequentibus: *Quicumque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit;* atque etiam ex præcedentibus: *Pater meus usque modo operatur, & ego operor.* Vide & Ambrosium lib. iv. de Fide cap. 3. Possumus textum etiam de Filio, ut homine, exponere.

Arguit Wolzogenius: Si Filius videre debeat Patrem facientem, Pater erit norma, & regula Filio: At qui se in operibus suis ad normam & regulam alterius componit, non est Deus summus: Ergo Filius Deus summus non est.

Resp. dist. majorem. Si Filius videre debeat Patrem facientem, ut discipulus artificem, a quo docetur, conc. Si videre illum debeat, ut unigenitus Patrem, a quo per generationem accipit essentiam ac sapientiam, nego. Vide Gregorium Nyssenum lib. contra Eunomium xii., ubi explicat omnem operationem Filii ad formam operationis Paternæ, similitudinem imaginis eandem motionem habentis cum suo archetypo, dum se contemplatur in speculo.

Quod secundo objicitur, nullius est momenti. Quærit enim Tract. in hunc locum

S. P. Aug. Si mea, quomodo non mea? Si non mea, quomodo mea? Brevis responsio: mea, quia sum Dei Verbum, ac Sapiencia. Non mea, quia non a me originaliter profecta. Sicut enim Filius Dei esse suum habet a Patre, ita quidquid ejus est, sive vita, sive scientia, sive operatio, similiter est a patre. Propterea etiam appellat doctrinam Patris, ne credatur per humanam industriam comparata. Aut loquitur ex hypothesi, & sensu Judæorum, qui opinabantur ipsum diversum voluntate, ac doctrina a Patre, suam facere voluntatem, & doctrinam suam spargere; cum una sit ipsius, ac Patris voluntas. Et quidem sæpissime negativæ propositiones in sacris libris non negant simpliciter, sed secundum hypothesim, & cogitationem eorum, ad quos dirigitur sermo: ut Joan. i. 21. Baptista negavit se esse Prophetam, & Eliam, scilicet eo modo, quo intelligebant Judæi, cum esset revera Propheta, & etiam spiritu, & virtute esset Elias. Hæc postrema responsio non patitur instantias Socinianorum.

Nam urget Wolzogenius: Si Filius tantum doctrinam suam retulisset ad Patrem, potuisset intelligi, eum una cum Patre esse illius auctorem: At negat eam suam esse, & soli Patri eam adscribit: Ergo non est auctor suæ doctrinæ.

Itaque respondeo dist. minorem: Negat secundum hypothesim Judæorum, concedo: negat simpliciter, nego. Aut dico negare se auctorem esse doctrinæ, quatenus illam habet a Patre.

Ad testimonia tertio producta resp. S. P. Augustinus lib. contra Serm. Arianorum cap. vi. *His testimoniis Sanctarum Scripturarum, quid persuadere conantur, nisi propterea Patris, & Filii diversas esse naturas, quia obediens Patri ostenditur Filius? Quod tamen de hominibus non utique diceret: neque enim si homo filius homini Patri sit obediens, ideo amborum diversa natura est.* Fuit ergo Filius missus a Patre, eique obediens spectata natura humana, neque sive missio, sive obedientia probant necessario inæqualitatem personæ.

Instat Wolzogenius: Mandata accepit Christus a Patre, quatenus legatus ipse fuit: Legatum autem statuit Christum Trinitarii, in quantum Deus est: Igitur Christus in quantum Deus, Patris mandato subicitur.

Resp. dist. minorem. Statuimus nos Christum legatum Patris secundum Divinitatem, itane

itaque divinitas sit *forma*, quæ Mediatoris nostri obedientiam, ac mortem reddiderit summe dignam, concedo; ita ut Mediator, ac Redemptor noster secundum formam Dei fuerit Patri subiectus, mortemque subierit; nego. Præterea mandatum Patris etiam ad Filium pertinet divinitatem, in quantum Dei mandatum idem est, ac Patris Verbum, & *ὁ λόγος*, ut cum Augustino explicat Petavius in vi. de Trinit. cap. iv. n. 5.

Ad quartum dupliciter S. P. respondet, 1.º in priore libro de Trinit. cap. vii. *Patrem etiam Deum esse unigeniti filii, quoniam factus est homo, & natus ex semina.* 2.º Tract. in Joan. cxxi. *Non ait, Patrem nostrum: aliter ergo meum, aliter vestrum: natura meum, gratia vestrum; Neque dixit Deum nostrum: ergo & hic aliter meum, aliter vestrum; Deum meum, sub quo & ego homo sum; Deum vestrum, inter quos & ipsum Mediator sum.*

Wolzogenius insurgit: Deum alicujus esse hebraica phrasi significat benefactorem esse alicujus, ut constat ex cap. xx. Lucæ, v. 38. Ergo quod Christus Patrem Deum suum vocat, ex eo validissime probatur non esse Deum summum, sed beneficio Patris fuisse a mortuis suscitatum.

Resp. transf. ant. quippe Lucas ait Deum non esse mortuorum, hoc tantum sensu, quod omnia illi vivant, faciantque verbum ipsius: & nego consequentiam. Nimirum Deus summus assumpsit naturam humanam, in quam potuerunt Patris beneficia diffundi. Verba Matth. xxvi. 39. probant tantummodo fuisse in Christo duplicem voluntatem, & in humana naturale desiderium propriæ vitæ, quæ tamen perfecte rationi subesset, neque cum deliberata voluntate pugnaret. At de his in libris de Verbi Incarnatione, adversus Monothelitas.

Opp. 2. Summus Deus habet essentialem bonitatem, plenitudinem potestatis, perfectissimamque scientiam: Hæc non habet Dei Filius. Ergo Dei filius non est ille verus ac summus Deus. Prob. minor; Matth. xix. 17. dum vocaretur Filius Magister bonus; ait: *Quid me dicis bonum? nemo bonus, nisi unus Deus.* Item cap. xx. 23. respondit filiis Zebedæi: *Sedere ad dexteram, & sinistram non est meum dare, &c.* Rursus de extremo iudicii die cap. xxiv. 36. inquit: *De die autem illo, & hora, nemo scit, neque angeli cælorum, nisi solus Pater.* Igitur Filius, ne-

Berti Theol. Tom. II.

que bonitatem divinam, neque summam potestatem, neque plenitudinem habet sapientiæ.

Resp. nego min. quandoquidem Christus se bonum appellat Jo. x. 11. 14. sibi que collatam omnem potestatem in cælo, & in terra testatur Matth. xxviii. 18. In ipso etiam omnes thesauros sapientiæ, & scientiæ esse absconditos ait ad Coloss. 13. 3. Apostolus. Quare ad r. vera est responsio Gregorii Nazianz. Orat. 36. & Augustini in 111. contra Maxim. Christum juveni sic occurrisse, *Quid me dicis bonum?* quasi diceret: Si me arbitraris purum hominem, cur bonum appellas? Si bonum fateris, oportet ut Deum credas, cum solus Deus sit vere bonus, & omni boni fons, & origo. Quibus non propriam negat bonitatem, sed adolescentis fidem attollit.

Insistit Wolzogenius: longe aliter Christus argumentatur, nempe sic: Solus Deus altissimus est bonus: Ego non sum Deus Altissimus; Ergo non sum bonus.

Resp. dist. min. Inquit Christus, Ego non sum Deus altissimus revera, & in me ipso, nego. Ait, non sum Deus Altissimus in sensu illorum, qui me tamquam legisperitum, hominemque purum interrogant, concedo. Vide supra responsionem nostram ad v. 16. vii. Joan. & Chrysostomum in hunc locum, qui observat Christum interrogari, quasi unum quempiam legis Magistrum.

Alter locus cap. xx. 23., quamquam cum Aug. in 1. de Trinit. cap. xii. possit exponi, quod regnum dare non sit humanæ potestatis; melius cum eodem S. P. in Ps. cxxvi. ita explicatur. Meum non est dare superbis, qui illud petunt aut terrenum, aut jure consanguinitatis; sed meum est dare humilibus, quibus paratum est a constitutione mundi, ut supra cap. xxv. 34. Quibus verbis filios Zebedæi a studio φιλοπρωτείας ad humilitatem revocavit: *Quid est, inquit S. P., non est meum dare vobis? non est meum dare superbis; hoc enim adhuc erant.* Habemus ex parte consentientem Socinianum, qui pag. 346. ait: *Sensus est, non est meum dare præter eos, quibus paratum est a Patre meo.*

Sed inquit: Ecce Christus non haberet potestatem regnum istis duobus dare, si Deus summus esset? Et cur non dixit potius: Sed quibus a me, vel a Patre meo, & a me paratum est?

Respondeo: Deum summum non habere potestatem dandi regnum superbis, quia il-

H

lud

lud paravit humilibus. Paratum vero a Patre, quoniam is fons est summi imperii, ac potestatis: quam sibi competere diserte Filius testatur Lucæ xxii. 29. Neque dicendo, a Patre, excludit seipsum, qui Jo. xvi. 15. ait; *Omnia, quæ habet Pater, mea sunt*. Imo quod apud Matth. dicitur *paratum a Patre*, Marci x. 40. legitur absque Patris mentione. Meminit quoque Patris, ut ostenderet, etiam Patrem, cui est una cum Filio voluntas, non petitionibus deferre regnum, sed meritis.

Postremæ objectionis ex cap. xxiv. Matth. 36. missis variis responsionibus, quas erudite persequitur Petavius lib. 2. cap. 3. hæc solutio sit. Nescit Filius diem judicii, ut singularis persona est, & Deus homo plenus gratiæ & veritatis, nego. Nescit, ut Caput Ecclesiæ, in quantum non debet diem illum manifestare, ut homines continuo adventum Judicis formident: conc. Qui legislatoris, aut judicis officio fungitur, dicit se nescire quidquid nefas est revelare. Nec mentitur tamen quamvis ut singularis persona noverit, quæ a se ignorari fatetur. Ita judex ait se nescire rei crimen: ita Confessarius poenitentium peccata. Recte Augustinus in 1. de Trin. c. 12.: *Hoc enim, inquit, nescit, quod non ita sciebat, ut tunc discipulis indicaret.*

Dicet hæreticus: hoc pacto etiam Pater, qui nobis diem judicii non revelavit, illum diem dicendus est ignorare.

Resp. nego assumptum; nam Pater revelavit Filio; nec ipse officio enunciandi aliquid, aut legatione apud homines fungitur: quod manus est Filii.

Opp. 3. Ille non est Deus Altissimus, qui gratia divinitatem obtinuit. At Filius gratia adeptus est divinitatem. Ergo Filius non est Deus altissimus. Minor prob. 1.º ex Epist. ad Philip. ii. 9. *Donavit illi nomen, quod est super omne nomen*. 2.º Ex Epist. ad Hebr. v. 5. *Christus seipsum non glorificavit, ut Pontifex fieret*. 3.º Ex Jo. v. 22. *Pater omne judicium dedit Filio*. 4.º Ex Act. 2. 36. *Dominum eum, & Christum fecit Deus*. 5.º Ex 1. ad Corinth. v. 30. *Factus est nobis sapientia a Deo, & justitia, & sanctificatio, & redemptio*. 6.º Ex Apocalyp. v. 12. *Dignus est agnus, qui occisus est, accipere virtutem, & divinitatem, &c.* Itaque Filius & nomen, & gloriam, & judicium, & sapientiam, & Redemptoris characterem, & divinitatem ipsam munere, & beneficio

Dei Patris obtinuit.

Resp. nego minorem. Ad probat. dico Filium hominis factum fuisse Dominum ac Deum, sapientiam, sanctificationem, & redemptionem nostram, quando Verbum caro factum est; ita ut hæc omnia sint & naturalis proprietas, & beneficium. Quippe si humanam naturam spectas ante Incarnationem divini Verbi, quemadmodum gratia est ipsius assumptio, ita est gratia quidquid ad ipsam Incarnationem consequitur. At ex quo Verbum factum est caro, transit jure naturali ad filium hominis quidquid Verbum erat, divinitas, sapientia, potestas, & rerum omnium dominium. Ita ergo Christus ratione humanitatis factus est Deus, quia humana natura nexu substantiali ad jura divinitatis transivit. Prædestinatus est autem Christus, ut homo, ad tantam nominis exaltationem etiam propter passionis humilitatem, qua gloriam promeruit, ut per crucis mortem, & obedientiam singularem acquireret, quod jure hæreditario suum erat. Decretum enim fuerat, ut pateretur, & ita intraret in gloriam suam. Neque enim absque passione glorificatus esset titulo Redemptoris, aut factus esset caput Ecclesiæ, quam acquisivit sanguine suo; licet sine passione absolute potuisset glorificari in sua persona, & jam a primo conceptionis instanti Patris sui frueretur contuitu. Hac ratione Agnus occisus accepit virtutem, & divinitatem, quia merito passionis suæ habuit potestatem divitias misericordiæ, & dona Spiritus Sancti hominibus largiendi. Sic in Apocalypsi v. 12. ubi legimus *divinitatem*, habet Græcus, καὶ πλῆτον, & *divitias*, sensu non malo. Imo suspicatur, qui Estii prosequitur Commentaria, pro *divinitatem*, olim scriptum *divitatem*, quomodo legitur apud Gellium lib. iv. cap. 1. *divitare*. Sed quæ vix attigi, erunt studiosis, post assiduam sacrorum Interpretum lectionem, vulgatissima.

Opp. 4. Verbum in ea quoque substantia, in qua ante Incarnationem præexistit, creatura est: Non est ergo Patri consubstantialis. Prob. antecedens. 1.º Ex Prov. viii. 22. *Dominus creavit me in initio viarum suarum*. 2.º Ex cap. xii. Matth. 18. *Ecce servus meus electus, quem elegi*. 3.º Joannis 1. 15. *Qui post me venturus est, ante me factus est*. 4.º Eadem verba Joannis 1. 3. *Omnia per ipsum facta sunt*, demonstrant, Verbum esse instrumentum productum a Patre, ut eo in mundi creatione uteretur. Hæc Ariani.

Resp.

Resp. nego ant. quod non probant producta Scripturarum sanctarum loca. Primum enim ex cap. viii. Prov. 22. quod nos ad divinam Verbi naturam fatemur esse referendum, licet Athanasius Orat. 3. contra Arianos accipiat pro humana, ob triplicem causam frustra nobis objicitur. Nam legendum est *Dominus possedit me*: non, *Dominus creavit*; cum id habeat latina versio, & fons hebraicus, יְיָ הוֹדִי, & Græcis facile fuerit substituere κύριος ἐκτίσέ με, *Dominus creavit me*, pro, κύριος ἐκτίσάτο με, *Dominus possedit me*, ut non solum Aquila animadvertit, sed etiam hæresi 69. Epiphanius. At *possidere*, generationem, non creationem significat, ut Gen. xv. 1. *Possedi hominem per Deum*. Dein admissa Græcorum lectione, quæ minime antiquis Patribus displicuit, nego verbum κτίζαν, *creare*, solum dici de rebus, quæ producuntur ex nihilo, cum & filii, & Magistratus, & urbes κτίζεσθαι dicantur, & Græcum verbum aliquando gignere, aliquando creare, aliquando constituere, aliquando condere significet, ut demonstrat in lib. contra Adv. legis S. Augustinus. Præterea hoc verbo κτίζαν pro *creare* accepto, non repugnat Dei Sapientiam dici creatam, quatenus quidquid creatum est habet in Dei Verbo rationem sui: quomodo in domo dicimus productam ideam artificis. Quod & explicat S. Pater in vii. de Trinit. cap. 3. & stylo parabolico congruit. Sed ad primum responsum est: pergamus itaque ad reliqua.

Cap. xii. Matth. concedo hæreticis hanc lectionem, *Ecce servus meus*, tametsi tam Græcus, quam Latinus legat, *puer meus*. Siquidem & παῖς pro δούλος, & *puer* pro *servus* sumitur aliquando, quomodo utrumque notat hebraicum עֶבֶד. Sed Isaia 42. 1. non habet Hebræus עֶבֶד *puer*, sed יָדָע, *servus meus*. Quare non video, cur quidam Theologi detrectent concedere Christum dici servum, quod neque Græca, neque Latina Biblia id habeant; si utrumque sensum patitur & Latinum *puer*, & Græcum παῖς. Nego tamen Filium dici servum ex conditione personæ, cum dicatur dumtaxat propter obedientiam humilitatis. Imo Esaias loquitur ad literam, aut de toto populo Judaico, ut verunt lxx. aut de seipso, ut aliis placet, & ejus verba sublimius in Christo fuerunt impleta, cujus figuram aliquam ipse gesserat. Quapropter ex quo Matthæus pronuntiat verba Esaiæ, non sequitur hunc, & Christum

æquali modo esse servum, sed Prophetam conditione, Christum obedientia. Atque cum his cohæret sententia Patrum, qui docent nunquam Christum in rigore, ac proprietate verborum *Servum* dici.

Verborum Joannis cap. i. 15. sensus est, *Factus est ante me*, scilicet, antepositus, & prælatus est mihi, quia cum æternus sit, & me præcedat ætate, debet etiam præcedere dignitate. Nam sequitur: *Quia prior me erat*, Græce ὅτι πρῶτος με ἦν. Alioqui si priora verba significationem habent creationis, sensus erit, *Ante me creatus est*, quia ante me creatus est: sententia nullo digna Scriptore. Memoravi autem lectionem Græcam, quod πρῶτος etiam Dominum & Principem denotet; unde hoc loco prærogativa simul ostenditur temporis, & potestatis.

Versus 3. in caput recidit Arianorum. Ait enim Augustinus tract. in Joan. *Quomodo potest fieri, ut Verbum Dei factum sit, quando Deus per Verbum fecit omnia? Si & Verbum Dei ipsum factum est, per quod aliud Verbum factum est? Si hoc dicis, quia hoc est Verbum Verbi, per quod factum est, illud ipsum ego dico unicum Filium Dei. Si autem non dicis Verbum Verbi, concede non factum, per quod facta sunt omnia. Vide quæ cap. viii. diximus ad 2. opp. Falsum est autem quod ajunt Ariani particulam, per διὰ, significare ubique causam instrumentalem, cum sæpenumero denotet effectricem, & principalem, ut Genes. iv. *Possedi hominem per Deum*, & Prov. viii. *Per me reges regnant*. Vulgaribus hisce exemplis addo unum singulare, Osee cap. i. 7. *Salvabo eos in Domino Deo suo*: ubi est in Hebræo, בַּיהוָה Per Jehovah. Dixi singulare exemplum, quo & Filii divinitas ex principali Dei nomine confirmatur; & per affixum Per penitus objectio diluitur.*

Opp. v. Argumenta Eunomii a ratione petita: quorum 1. est, Dei proprietas est esse *ingenitum*; Filius *ingenitus* non est: Ergo Filius non habet Dei proprietates. Alterum, Filius est similis Patri: similitudo est inter plura, quæ sunt diversæ substantiæ; ergo diversæ substantiæ sunt Filius, ac Pater. Tertium, Pater est persona divina: Filius non est Pater: Ergo Filius non est divina persona.

Resp. ad 1. dist. majorem: *Ingenitum* scriptum Græce unico N, ἀγέννητον, quod significat *non factum*, & *non creatum*, est proprietas Dei, conc. Scriptum geminato N, ἀγεννητόν

quod significat *non natum, non genitum*, subdist. est proprietas personæ, conc. naturæ, nego. Vide Cyrillum lib. xi. Thef. cap. 1. & S. Thomam 1. part. q. xxxiii. art. 4. ad 2. Ad alterum dist. majorem. Filius est similis Patri secundum identitatem substantiæ, conc. secundum qualitatis proprietatem, nego. Lege Basilium Epist. ad Cæsarienses 141. Ad tertium dist. pariter majorem: Pater est persona divina, & nomen Patris significat divinitatis substantiam, nego: significat *habitudinem* & relationem, conc. Ita lib. 3. Theologiæ Nazianzenus. Hæc omnia constant ex dictis cap. x. præcedenti.

Opp. ultimo. Filius est Verbum, & sermo Patris: Ergo non est Patri consubstantialis. Prob. conseq. Augustinus lib. vii. de Civit. Dei cap. xiv. & Arnobius lib. iv. pag. 62. demonstrant Mercurium non esse Deum, si est sermo: Si Mercurius, inquit S. Pater, ipse sermo est: etiam ipsis (Ethnicis) confidentibus Deus non est. Si ita licet argumentari, cur fas non erit Arianis arguere, Si Verbum sermo est, ergo ipsis Catholicis confidentibus Deus non est?

Resp. dist. ant. Filius est *sermo* prolatitius contextus syllabis, & foras erumpens, nego. Est *sermo* vivus, subsistens, & intus permanens, concedo. Dei Filius appellatur Verbum, quia mente gignitur, & habet quamdam cum Verbo nostro similitudinem, de qua legendus Augustinus tract. in Jo. xiv. Melius autem dicitur Verbum, & λόγος, quam sermo, quum sit eadem Patris ratio, & intelligentia, ut priori nomine significatur. In Deo autem ratio a substantia nequit separari: unde si Filius est Verbum, & ratio Patris, non potest aliam habere naturam. Quod ergo Filius Verbum est, non tollit ejus divinitatem, sed comprobatur. Non valet id de exteriori sermone, qui syllabis formatur, & ore profertur, nec subsistit, sed transit; ideoque non est substantiale Verbum, sed qualitas adventitia. Porro Augustinus, & Arnobius citatis locis observant Mercurium sermonem esse foris personantem, & ore, labiisque prolatum. Audias Augustinum: Quod si sermo dicitur esse Mercurius, sicut illa, que de eo interpretantur, ostendunt, (nam ideo Mercurius dicitur appellatus, quasi medius currens, quod sermo currat inter homines medius: ideo alas ei in capite, & pedibus ponunt, volentes significare, volucrum ferri per aera sermonem; ideo & mercibus præ-

esse, quia inter vendentes, & ementes sermo sit medius: ideo nuntium dictum, quoniam per sermonem omnia cogitata nuntiantur;) si ergo Mercurius ipse sermo est, etiam ipsis confidentibus Deus non est. Scribit Arnobius similia. Quare validissima est horum argumentatio, cum nequeat esse Deus sermo humanus, prolatitius, transiens, per medium currens, ut fingitur esse Mercurius. At dum Arianus cum suo ductore in Thalia argumentatur, Si Filius est Verbum prolatitium, vocis strepitus, & ipsa Dei jussio, Deus non est; ex falso antecedenti falsam infert consequentiam, quum Filius Dei non sit tale Verbum, ut demonstrat Oratione 3. Athanasius. Hæc dixi, ut appareret quam inscite Joannes Phereponus in Appendice Augustiniana p. 580. scripserit: Miror non timuisse Augustinum, ne sibi objiceretur, quod passim habet de Verbo; nam similis objectio potuit fieri, responsioque Augustini pariter eludi. Sed hanc censoriam Phereponi animadversionem Laminus Britannicus in libro iii. de Ingeniorum moderat. cap. ultimo, alique viri doctissimi castigarunt.

CAPUT XIII.

An Synodus Nicæna jure definierit Filium esse Patri OMOOTΣION.

ARIANORUM hæresim profligavimus, qui Filium ex non extantibus factum esse dicebant, & fuisse aliquando tempus quando non erat, neque genitum ex substantia Patris, sed creatum, licet præstantioris, quam aliæ creaturæ sint, conditionis. Horum errore per Synodum Nicænam damnato, fuerunt qui Verbum Patri per omnia simile fatebantur, non tamen ὁμοῖον, scilicet consubstantiale. Hi Semiariani dicti sunt, quod partim cum Ario convenirent, partim ab eo discreparent. Reiciebant quippe vocabulum ὁμοῖον sed Patri ὁμοῖον, & substantia Filium assimilari docebant. Non solum hi, verum etiam recentiores quidam hæretici vocabulum istud criminantur, alii tamquam natum a Valentinianis, & Gnosticis, ut Sandius; alii vero tamquam ad exprimendam Catholicorum sententiam incommodum, ut in Prolegomenis ad historiam Eccles. Clericus.

Ante quæstionis resolutionem est nominis etymon exponendum. ὁμοῖος vox composita est ex ὁμοῖ simul, & ὅτι substantia-
Vis.

Vis adverbii *quā*, *simul*, est significare ambo eandem rem esse, ut cum dico, *ὁμοῦνς*, ejusdem speciei, *ὁμώνυμος*, ejusdem nominis; aut rem esse simul, ut cum dico, *ὁμοκλήνς*, simul una atate, *ὁμότροπος* simul nutritus. *Οὐσία* autem idem est, ac *natura*, *substantia*, *essentia*, ab *ὤς* *ῥα* *ens*, participium verbi *εἰμι* *sum*. *Οὐσία*, ait Clericus p. 2. Artis Criticæ lib. 1. cap. xiv. essentiam, aut substantiam significat, non personalitatem, ut sic loquar. Nullum mihi unquam occurrit exemplum, neque ab ullo allatum vidi, in quo *οὐσία*, ubi de Persona quadam dicitur, eam significet, quatenus in ea spectatur personalitas, seu id quo fit, ut seorsim ab omni alia re, aut persona sit, & prout distinguitur ab ipsa substantia. Semper illius personæ essentiam, aut substantiam, aut naturam significat, quæ proprie est personalitatis subiectum, ut loquuntur Scolastici. Ita Criticus reprehendens Valesium, quod male expresse- rit opinionem Berylli Bostorum Episcopi lib. 1v. cap. 33. Hist. Eusebii. Hanc Clerici opinionem non improbo, quamquam nonnulli post Hilarium scripserint, vocabulum *ὁμοῦνς* proscriptum a Synodo Antiochena, quia Paulus Samosatenus per hanc unius essentiae nuncupationem unicam Personam esse Patrem, & Filium prædicabat; ideoque usiam pro persona, non pro natura accipiebat. De qua Hilarii sententia dicam infra in responsione ad 3. opp.

PROPOSITIO : Vocabulum *ὁμοῦνς* rite, atque opportune a Sacrosancta Nicæna Synodo adversus hæresim Arianam fuit receptum, symbolo additum, & consecratum.

Marinus Victorinus vir Consularis hanc propositionem tribus argumentis probat, quæ scholastice, ac brevissime ita possunt proponi. Sit primum. Duo impie Ariani asser- bant, & Filium ex nihilo esse, & aliquando cum Patre non fuisse, quæ duo Arianæ per- fidie capita a Sacrosancto Patrum Nicæno- rum Conventu damnanda erant: At per *ὁμοῦνς* condemnatur utrumque: Ergo voca- bulum istud rite, & opportune fuit usurpa- tum. Prob. minor. Ex dictis *ὁμοῦνς* aut si- gnificat esse ambo eandem rem, eandem- que substantiam, aut in eadem substantia esse simul; si Filius est *ὁμοῦνς* priori significatio- ne, non est productus ex non extantibus, sed ex Patris substantia, & refellitur Arius, qui dixit, *Ex nihilo Filius*. Si dicas *ὁμοῦνς* al- tero sensu; igitur nunquam Pater fuit in sua

essentia absque Filio; & rejicitur Arius, qui dixit, *Fuit aliquando, quando non fuit*. Re- titur ergo hac voce *τῷ ὁμοῦνς*, & confoditur jugulum Arianorum. Alterum Victorini ar- gumentum est: Profitetur Catholica Fides non tantum Filium esse a Patre, sed etiam esse Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero; nam esse a Deo com- petit etiam creaturis, quæ a Deo factæ sunt: esse autem Deum de Deo significat produci a Patre, & unius esse cum illo substantiæ: At esse Deum de Deo, est esse *ὁμοῦνς*: Ergo, ut exprimatur Filium non esse a Pa- tre, quomodo sunt creaturæ, sed unam ha- bere cum Patre naturam, percommodum est, aptissimumque vocabulum *τῷ ὁμοῦνς*. Tertium argumentum Victorini: Fuerunt qui dixerunt Filium similem substantia, & hoc sensu non Filium *ὁμοῦνς*, sed *ὁμοιῦνς* appellaverunt, quomodo loquebantur Semiariani. Contra quos asserendum est, Filium *eandem* esse cum Patre, & *simul* substantiam; quod per *ὁμοῦνς* rectissime exprimitur: Hæc igitur vox adver- sus eos, qui Filium similem substantia dicunt, & negant Consubstantialem, recte atque uti- liter pronuntiatur. Hæc summa est disputa- tionis Victorini in libro de *τῷ ὁμοῦνς* reti- nendo. Necessè non est Patrum de hoc vo- cabulo testimonia producere: quippe omnium una vox est, displicere iis tantum, qui Fi- lium Patri consubstantialem fateri nolunt. Ita Athanasius, Hilarius, Basilus, Augusti- nus, Fulgentius, & alii apud Petavium lib. 1v. de Trinit., & Christianum Lupum in Append. ad Synodum Chalcedonensem.

RESPONDETUR HETERODOXIS.

Opp. 1. Vocabulum *ὁμοῦνς* in sacris li- teris non reperitur; ergo haud prudenter ad Fidei dogma adstruendum symbolo insertum fuit.

Resp. 1. Si in Fidei dogmatibus nefas est aliquod nomen usurpare præter ea, quæ in Scripturis leguntur; quare Ariani pronuncia- bant *Verbum esse ex non extantibus, fuisse aliquando, quando non erat, esse quidem a Patre, sed non ex Patris substantia*? Ubi- nam Arius, Eunomius, Aetius, aut alii hæ- retici, qui præcesserunt, aut subsequuti sunt Nicænum Concilium, istiusmodi verba lege- runt? Quod si his subit animum ad ever- tendam fidem nova superstruere vocabula; cur Fidei defensoribus vitio imputatur, quod ad

evertendam hæresim voce usi fuerint, qua una & Verbi significetur æternitas, & in eo Patris affirmetur substantia? Deinde quare non refugiebant Ariani voces *ἀγέννητον*, & *ὁμοούσιον* innascibilem, & similis substantiæ, quæ in nullo sacrarum Scripturarum libro inveniuntur, & tamen his suum in crustabant errorem? Præterea, ut inquit Orat. 40. Nazianzenus: *Si ita credendum est* (nempe Filium esse Patri Consubstantialem) *cur non ita profitemur?* Secundo respondeo; falsum est in Scripturis *ὁμοούσιον* illative saltem, & æquivalenter non reperiri. Quid est *ὁσία*? Id quod est. Deus est lumen, est vita, est veritas, est suum esse: At legimus in Evangelio Filium esse lucem, esse vitam, esse veritatem, esse illum, qui est; Legimus ergo esse Deo Patri *ὁμοούσιον*, atque de lectis licet nobis non lecta componere. Item jubemur petere quotidie *τὸν ἄρτον ἐπίσκιον*, Panem supersubstantialem, qua voce commode etiam Filium designamus, qui est Panis vivus de cælo descendens. Quod si Filius *ἐπίσκιον* est, & Patris splendor atque Imago, cur non *ὁμοούσιος*? Lege Augustinianam ad Pascentium Epistolam num. nunc 238. alias 164. in qua S. Pater ait: *Prius interpretandum, & exponendum esse quid sit ὁμοούσιον, tum demum in divinis literis requirendum: quia etsi fortasse nomen istud non inveniretur, res tamen ipsa inveniretur. Quid est enim contentiosus, quam ubi de re constat, certare de nomine?* Et subinde allato exemplo hujus vocis Ingeniti, inquit, *fieri posse, ut etiam ὁμοούσιον neque scriptum in sacris paginis inveniat, & tamen dictum in assensione fidei defendatur, sicut Patrem in illis literis nusquam Ingenitum legimus, & tamen dicendum esse defenditur.* Quibus Augustianis verbis responsa nostra concordant.

Opp. 2. Ante Nicænam Synodum nullus, præsertim ex Patribus *Omoousion* pronunciavit.

Resp. 1. Singulas hæreses intulisse Ecclesiæ novas quæstiones, novasque voces, quibus adversus impiorum vafritiem diligentius Catholica veritas custoditur, ut ostendimus in Frolegomenis disputantes pro defensione Scholasticæ. Deinde respondetur vocabulum *ὁμοούσιον* perantiquum esse, non a PP. Nicænis inventum. Aristoteles, quem citat Auctor Anonymus editus cum Origenis Philocalia scribit *ὁμοούσια δὲ πάντα ἄρτα*, omnia astra esse ejusdem naturæ. Irenæus lib. 1. cap. 1. de fabulis Valentianis narrat Valen-

tinum docuisse Achamoth esse quidem Deo simillimum, *ἀλλ' ἔχ' ὁμοούσιον τῷ θεῷ*, sed non Deo consubstantialem. Auctor qq. ad Oth. inter Opera Justiniani, ait animas habere sibi *ὁμοούσιους τῷ θεῷ ἀγγέλους, καὶ τοὺς δαίμονας*, Consubstantiales Angelos, & Demones. Meminit hujus vocabuli, tribuitque Dei Patrio Dionysius Alexandrinus, de quo Athanasius in Paulum Samosatensem tom. II. Bibl. PP. pag. 277. Tribuit Pamphilus Martyr in Apologia pro Origene: tribuit Tertullianus initio libri adversus Praxeam: tribuit Auctor libri qui inscribitur *Ποιμάνδρης*, sub nomine Trismegisti, prope tempora Apostolorum conscriptus. Quid plura? vocabulum perantiquum esse fatetur Eusebius in Epist. ad Cæsarienses suos apud Socratem lib. 1. Hist. Eccl. cap. 8.

Dicit Sandius: Originem habuit τὸ ὁμοούσιον a Gnosticis, ut Æonum suorum fabulam contexterent.

Resp. Errare turpiter Sandium; nam Gnostici Æones suos nequaquam Omoousios credebant, ut constat ex citato loco Irenæi.

Inquit Clericus sect. 111. Prolegom. cap. 1. Una eademque numero *ὁσία*, aut essentia, sibi met ipsa dici non potest *ὁμοούσια*, si ve Consubstantialis: nec veteres eo nomine significarunt quidquam aliud, quam quod est particeps ejusdem speciei substantiæ: quod constat etiam ex supradictis. Igitur cum Divina Essentia nequeat habere rationem speciei, incommode intrusa fuit vox *Omoousios*, ac præter nativam propriamque significationem.

Resp. Non essentiam Filii, sed Personam dici Consubstantialem; essentiæ autem, ac Personæ diversam significationem esse testatur Clericus; cujus verba consulto præmisimus. Veteres autem *ὁσίας* nomine speciem intelligebant, & per *Omoousion*, quod est particeps ejusdem speciei substantiæ, quatenus *Usia* est essentia generaliter considerata, & minime definita, quemadmodum Persona est id, quod componitur ex communi essentia, & ex notis quibusdam peculiaribus, si ve proprietatibus. Hæc *Usia*, si ve dicas, hoc esse commune notis particularibus non definitum in creaturis habet rationem speciei, & in singulis individuis multiplicatur; in Deo autem est in tribus Personis penitus indistincta. Quare ejusdem speciei divinæ Personæ dici nequeunt, & tamen sunt *ὁμοούσιαι*, cum sint idem, ac simul *Usia*.

Dices: Quidquid in creatis est *ὁμοούσιον* in essen-

essentia, dividitur ac partitur; Ergo in Deo non est admittendum *Omoousion*, ne in Deo videamur admittere sectionem, partitionemque substantiæ.

Resp. nego consequentiam; non enim hanc naturæ partitionem significat *Omoousion*: neque nomina Deo & creaturis communia rerum, quibus imponuntur, admittunt comparisonem. Alioqui male appellaretur Deus Pater, quod in creatis, qui generat, natura dividatur a Filio, & male Filius, quod in hominibus genitus aliam habet substantiam a Patre. Quomodo ergo separamus decisionem, ac partitionem a nomine Patris, & Filii, ita sejungendam dicimus a vocabulo *ὁμοούσιον*.

Opp. 3. Antiochena Synodus sexaginta circiter annis ante Nicænam celebrata hanc vocem *Omoousion*, qua Paulus Samosatensis abutebatur, proscripsit: Non ergo probare illam debebant Nicæni Patres.

Resp. dist. ant. Synodus Antiochena proscripsit *Omoousion* corporaliter acceptum, & quatenus in rebus creatis significat, ut nuper dixi, naturam & essentiam specie unam, quæ in singulis individuis scinditur ac dividitur, quomodo hanc vocem urgebat Paulus Samosatensis; concedo. Damnavit *Omoousion*, prout nativa ac propria significatione demonstrat plures personas, quibus eadem essentia communis est, absque naturæ partitione, & scissione, quæ partitio & scissio non ex hac voce infertur, sed ex conditione creaturarum; nego. Ita se res habet. Antiqui Patres *Omoousion* diserte confessi sunt, ut dixi in Resp. ad 2., neque Antiochena Synodus poterat hanc vocem in sensu proprio acceptam proscribere, salva Antiquorum auctoritate. At Paulus Samosatensis, quia eodem modo admitteretur a Catholicis vocabulum *Omoousion* in Deo, sicut asseritur a Philosophis inter individua unius speciei; consimili argutatione Fidem Catholicam quaterre moliebatur: *Omoousios* ille est, qui spectat ad eandem speciem alterius, inter quos eadem natura dividitur; si ergo Filius esset Persona distincta a Patre, eique *Omoousios*, scinderetur ac divideretur divina essentia: Igitur Filius neque Persona est, neque Patri *Omoousios*. Ad hæc quid Synodus Antiochena? Negat in Deo hoc sensu *ὁμοούσιον*, idest ut cogitabat Sabellianus, & quomodo *Omoousia* dicuntur plura individua unius speciei. Constat responsio ex Athanasio in libro de Synod. Arim.&

Seleuc. ubi sic loquitur. Qui contra Samosatenum sustulerunt hanc vocem, Consubstantialis, corporaliter acceperunt; cum igitur Paulus sophisticari vellet, & diceret, si non ex homine Christus Deus factus est, igitur Consubstantialis est Patri, unde necessario sequitur tres esse substantias, unam quidem, quæ prior sit, reliquas vero duas ea oriundas: ideoque merito vitantes illud sophisma Pauli, dixerunt Christum non esse Consubstantialem. Illi vero qui Arianam hæresim anathemate percusserunt, cum Pauli calliditatem animadvertissent, neque hoc modo in rebus corporeis, præsertim in Deo, consubstantialis accipiendum esse considerassent; merito inducti sunt, ut Filium Consubstantialem dicerent. Et Basiliius Epist. ccc. scribit, Patres Antiochenos vocem hanc ut minus congruam rejecisse, quatenus substantiæ distributionem, ac partitionem repræsentat. Quam responsionem pluribus confirmat etiam Juenin P. 2. dissert. 1. Art. 3. exscriptis tamen a Bullo sect. 2. cap. 1. §. 2.

Hæc cum ita sint, errant, ut opinor, nonnulli Scholastici, qui respondent ab Antiochena Synodo nomen *ὁμοούσιον* acceptum pro Persona non pro Essentia, & Paulum Samosatenum confessum fuisse *Omoousion*, ut Pater, & Filius per hanc nuncupationem unica & solitaria Persona prædicaretur. Nituntur auctoritati Hilarii, qui in libro de Synodis n. 86. ait: Male *Omoousion* Samosatenus confessus est: sed nunquid melius Ariani negaverunt? Hæc adversari videntur iis, quæ diximus cum Athanasio. Georgius Bullus putat Hilarium errasse: PP. Benedictini putant errasse Athanasium; quod probant ex Epistola Legatorum Ancyranorum, in qua legitur: Patres nostri cum Paulus Samosatenus hæreticus pronuntiatus est, etiam *Omoousion* repudiaverunt, quia per hanc unius essentiae nuncupationem, solitarium, atque unicum sibi esse Patrem, & Filium prædicabat. Arbitror neque Hilarium decipi, neque Athanasium. Etenim Sabelliani non intelligebant per *Omoousion* unicam ac solitariam Personam, sed, ut diximus, substantiam, quæ excinditur, ac separatur. Hoc sensu male Paulus Samosatenus confessus est *Omoousion*; ut scribit Hilarius: dicebat enim Sabellius Christum genitum esse ut hominem tantum, corporum more per defluxus divisionem, ut constat ex Theodoro lib. 1. H. E. cap. 1. Ex hac intelligentia *ὁμοούσιον* inferebat in Deo uni-

unicam esse Personam, quippe arguebat: Si Christus non est factus ex homine, & est Consubstantialis Patri, Patris substantia scissionem pateretur: quod cum fieri nequeat, Christus non est Consubstantialis Deo, sed tantum homini, ideoque Deus, cuius substantia non scinditur, & cui non est Filius Consubstantialis, unica & solitaria Persona est. Atque hoc sensu verum est, quod affirmant Legati Ancyran, Samosatenum per *Omoousii* nuncupationem, prædicasse in Deo unam esse Personam. Ergo neque fallitur Hilarius, ut contendit Bullus; quia revera Paulus Samosatenus male confessus est *Omoousion*, hanc vocem accipiens cum decisione, & defluxu. Nec decepti sunt Patres Ancyran, quoniam reapse ex *Omoousio* arguebat Sabellianus, Deum esse solitariam Personam. Neque erravit Athanasius, nam Samosatenus numquam revera accepit vocem *Omoousion* pro significatione ejusdem Personæ: quamquam id visum plurimis. Vellem valere hanc conciliaturæ rationem; alioquin erravi.

Ceterum Sabellianos nunquam confessos fuisse Christum *Omoousion* Patri, certa mihi argumenta suadent. 1. Nullum exemplum ante Sabellium proferri potest, quo *usia* vocabulum pro Persona, non pro Essentia accipitur; quam mvis scribit Estius Dist. 23. §. 3. Aristotelem in Categoriis nomine *Usia* intelligere substantiam subsistentem, adeoque essentiam simul, & personam. Quod falsum puto; nam Categoriæ Aristotelis sunt suprema genera rerum, & *Usia*, sive substantia enuntiatur de persona, ut ratio quædam communis de inferioribus: & Persona etiam in Aristotelis Philosophia præter rationem communem *Essentia*, requirit peculiarem notam, sive modum essendi, quem dicimus *Susistentiam*: cui & hoc titulo competit esse *Usiam*, quod sit modo præstantiori, & per se, ad differentiam accidentium. Quare ipsi Aristoteli cap. de Substantia, individua formis generibusque subjecta dicuntur *ἄτομα*, sive *ἄτομοι νοῦν*; & alia est *Usia* communis, alia singularis & individua. Itaque cum nullum proferatur exemplum, in quo *Omoousion* Personalitatis significet unitatem, credibile non est, Sabellianos hoc sensu confessos esse *Omoousion*, ut hoc nomine a Deo pluralitatem excluderent Personarum. Nam Patres Antiocheni illico respondissent, *Usiam* non Personam, sed essentiam significare. Deinde cum Athanasio consentiunt Basilus, Eusebius Cæ-

sariensis, Theodoretus, & alii, qui scribunt Sabellianos accepisse *Omoousion*, quatenus sectionem importat naturæ: quos omnes erravisse, haud facile credam. Rursus, ut Epistola 300. inquit Basilus: *Vox ista Omoousios Sabellii impietatem corrigit: tollit enim hypostaseos identitatem, perfectamque personarum notionem inducit; non enim idem ipse Consubstantialis est, sed alterum alteri.* Non ergo probabile est, Samosatenum hac voce adversus hæresim suam disputasse. Denique non *Omoousion* recipit Sabellianorum error, sed *ταυτοῦσιον*, quod priori vocabulo opponitur.

Insistes: Cum possit *Omoousion* sensum pati Sabellianum, & defluxum designare naturæ, magis opportunum erat hoc vocabulum reticere.

Resp. id in Concilio Nicæno fuisse sedula animadversione tractatum. Ob prædictam rationem respuebant *Omoousion* non solum Ariani: sed etiam Constantinus Imperator, ut scribit Socrates lib. 1. cap. 8. & Sozomenus lib. 3. cap. 18. & Basilus citata Epist. ccc. affirmat esse excusandos, qui *Omoousion* nolebant initio recipere. Receptum est tamen jure, ac merito. Primo quia, ut diximus, partitionem naturæ non significat nativa propriaque vi, neque ullus veterum hoc sensu vocabulum *Omoousion* protulit unquam; tametsi res creatæ, quæ ad eandem Speciem attinent, *Omoousia* sint cum sectione substantiæ. Deinde Ariani fatebantur hoc vocabulo reapse significari communionem naturæ, ut postea contestati sunt in sua Antiochena synodo sub Joviano apud Socratem lib. 3. cap. 25. & Sozomenum lib. 6. cap. 4. Præterea Nicæni Patres omnem pravam sensum accurate ab hac voce expunxerunt. Etenim definierunt Filium *Esse ex Patre unigenitum*, *γεννηθέντα τῷ πατρὶς μονογενῆ*, idest ex substantia Patris, *τῆς αὐτῆς οὐσίας τῷ πατρὶς*: appellarunt Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, *θεὸν ἐκ τοῦ θεοῦ, ὡς ἐκ φωτός, θεὸν ἀληθινὸν ἐκ τοῦ θεοῦ ἀληθινῆ* dixerunt, *Genitum non factum*, *γεννηθέντα ἢ ποιηθέντα*: demum addiderunt *Consubstantialem* Patri, *ὁμοῦσιον τῷ πατρὶ*. His omnem aditum fallaciæ præcluserunt hæreticorum.

Si quæras cur non probarunt potius Nicæni Patres vocabulum, *ὁμοῦσιον*, quod significat *Substantia similem*?

Dico, & illud posse de Filio affirmari, quia cum nulla creatura possit esse similis Deo, hoc etiam nomine Verbi divinitas propu-

pugnatur. Sed quia hoc tamquam propugnaculo utebantur Semiariani, ut excluderent *Omoousion*, & latet in illo hæreticorum perfidia, est aliquo sensu repudiandum. *Me movet*, inquit Hilarius in lib. de Synodis n. 89., *Omoousii nuditas. Multa saepe fallunt, quia similia sunt. Timeo aurum bractea, quia me fallere potest interius, & tamen auro simile est quod videtur. Timeo lactis similitudinem, ne oblatum mihi lac, non lac ovium sit, quia ei simile videatur & bubulum, &c.* Ac de voce *ὁμοούσιος* satis.

SCHOLION.

Pervulgatam, & communio rem ad oppositionem tertiam adhibui responsionem. A Synodo autem, vel a Synodis Antiochenis (neque enim unam, sed plures adversus Paulum Samosatensem habitas fuisse Synodos affirmat Eusebius lib. 7. H. Eccl. c. 28.) proscriptum non fuisse vocabulum *Omoousion*, asserunt, nec spernendis argumentis demonstrare nituntur viri quidam doctissimi. Neque sane id evinci posse videtur vel ex iis, quæ narrat præcitato, & sequenti capite prælaudatus Historicus, vel ex epistola a Patribus Antiochenis scripta ad Dionysium Romanæ urbis Episcopum, & ad Maximum Alexandrinum subjecta capite editionis Valesianæ tricesimo, vel ex disputatione contra Paulum Malchionis presbyteri, seu ut appellatur a Theodoro lib. 2. Hæreticarum Fabularum, nisi mendam ibi cubet, ut Valesius existimat, *Malachionis*, cujus dissertationis fragmenta quædam producuntur a Leontio Byzantino lib. 1. adversus Eutychianos, & Nestorianos, vel ex monumentis aliis exploratissimæ auctoritatis. Funditus tamen ab Antiochenis vocem illam fuisse repudiatam, scribit lib. 5. de Trinitate cap. 5. num. 3. vir præstantissimus Dionysius Petavius. Profecto ad responsionem illam, quam & nos supra tradidimus, confirmandam faciunt plurimum quæ habentur in libro de Synodis apud Athanasium tom. 1. pag. 759. Illic enim legitur: *Qui Samosatensem deposuere, vocem Consubstantialis corporali acceperunt modo, cum Paulus argutari vellet, ac dicere, Si Christus non ex homine Deus factus est: ergo consubstantialis est Patri, atque hinc necesse est tres esse substantias, unam* *Berti Theol. Tom. II.*

*priorem, duas vero ex illa procedentes. Neque enim Filius ita se habet respectu Patris, qualiter ille cogitabat. Verum hoc in loco adnotatum velim, inde non demonstrari invictissime, Antiochenos Patres rejecisse vocabulum illud *Omoousion*; sed tantummodo damnassee Paulum hæresiarum eo vocabulo abutentem ad asserendam in Deo Patre diversam a Filio, & a Spiritu Sancto naturam. Librum illum, sive Epistolam de Synodis laudans, ea ulus sum phrasi, *Apud Athanasium*, haud ignorans rejici a recentioribus Criticis inter Opera beatissimi Antiochensis Alexandrini spuria, vel saltem dubia. Continetur in editione Parisiensi græco-latina a Patribus Benedictinis adornata, parte 2. tom. primi, & refertur ad annum Christi 359. Incubuerunt huic editioni monachi eruditissimi Bernardus de Montfaucon, & Jacobus Loppinus, prodiiitque in lucem anno 1698. apud Joannem Anisson. Monita clarissimorum Editorum eo loci sunt perlegenda.*

CAPUT XIV.

Quod Spiritus Sanctus sit res subsistens, sive Persona.

ATQUE ad hunc modum controversia de Verbi divinitate se habet. Sequitur, ut de Spiritu Sancto agatur: de quo variae extiterunt hæreses, Sadducæorum, qui & Angelos, & Spiritum Sanctum negabant; Cataphrygum, sive Montanistarum, qui, ut plerique sentiunt, asseriebant Montanum ipsam esse Paracletum a Christo promissum: Sabelianorum, qui eandem cum Patre Personam Spiritum Sanctum jactabant; aliorumque multorum. Inter quos numerandi mihi sunt primum Macedoniani, deinde Socini Gregales, qui adhuc nos perturbant, & sese his Polemicis disceptationibus miscent. Macedoniana autem hæresis ex Ariana nata est; quippe de divinitate Spiritus Sancti Anomæi, & Semiariani impiissime statuerunt, creaturam esse affirmantes. A Macedonio tamen Constantinopolitano hæresis dicta est, quod is errorem circa annum 360. spargere nefario ausu tentaverit, damnatus opera Athanasii in Synodo Alexandrina paullo post obitum Constantis, anno 362. Hi vero, id est, Sociniani, Spiritum Sanctum esse putant virtutem, per quam Deus fideles suos sanctificat,

cat, eosque supernaturali potestate, ac sapientia exornat, sed nequaquam esse ipsum Deum summum, cujus divinitatem soli Patri censent tribuendam. Ita ne Macedonia- nis cedant, Spiritum Sanctum a Deo illo uno distinguunt; & ne videantur Sadducæis meliores, negant quoque aliquam esse personam. Utrumque contra Pneumatomachos istos, id est, Spiritus Sancti Impugnatores, debemus discutere.

Principio autem negandum non est, aliquando Spiritus nomine in scripturis dona, & charismata designari, quod sæpe effecta, ac munera demonstrantur nomine Personarum. Quis enim negat piam E. G. cordis affectionem significari Psal. L. 12. his verbis: *Spiritus rectum innova in visceribus meis?* aut doctrinam, ubi Joan. Epist. I. cap. IV. I. monet ne credamus *omni spiritui* aut virtutem in verbis Lucæ I. 17. *Præcedet ante illum in spiritu, & virtute Elia?* aut extasim, quando ait Joannes Apocalyps. I. 10. *Fui in spiritu in Dominica die &c.* His, aliisque pluribus divini Spiritus munera designari nullus negat: nec tamen consequitur Spiritum Sanctum nihil esse præter participationem divinorum donorum, cum effecta, ut diximus, pro suis causis frequentissime memorentur. Et tamen his fidunt perquammaxime Sociniani: quare sit

PROPOSITIO: Spiritus Sanctus vera est, & subsistens Persona.

Tertio hujus libri cap. Propositio validis probata est argumentis. Quorum summa hæc est. Descendere, mitti, sedere opera sunt Personarum. At de Spiritu Sancto legimus descendisse de cælo, missum fuisse, & sedisse super discipulos. Est ergo Spiritus Sanctus Persona. Item: Confertur baptisma in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti: Pater, & Filius Personæ sunt: Igitur Persona est etiam Spiritus. Rursus: Tres sunt qui testimonium dant in cælo, Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus: Duo priores, qui perhibent testimonium, sunt res subsistentes. Ergo subsistens erit etiam tertius. Inania hæreticorum subterfugia, citato Capite refutavimus; & quarto, & sexto solvimus argumenta, quæ generaliter divinarum personarum impetunt pluralitatem. Remanent quædam particularia, quibus solam tertiam Trinitatis personam subvertere nefarii hostes conantur. Sunt autem

ARGUMENTA SAUSTI SOCINI, TOM. 2. P. 438. ET SEQQ.

Nituntur probare Catholici, Spiritum Sanctum esse personam quibusdam sacris testimoniis, quæ evincunt oppositum: quod ita potest ostendi. Arguunt ex forma baptismi, & Matth. cap. III. I. legimus: *Ego quidem baptizo vos aqua, ipse vos baptizavit in Spiritu Sancto, & igni.* At persona non potest esse id, quo aliquis baptizatur; alias esset Persona aqua, esset Persona & ignis. Quare si baptizamur Spiritu Sancto, Spiritus Sanctus nequit esse persona. Neque obstat, quod cap. XXVIII. ponatur Spiritus Sanctus cum Patre, & Filio, qui sunt personæ; quum sæpe cum personis res non subsistentes jungantur, ut ad Eph. VI. 10. *Confortamini in Domino, & in potentia virtutis ejus.* Et I. ad Thessalon. I. 2. *Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, &c.*

Minus probant argumenta deducta ex operibus, quæ communiter notæ sunt personarum. 1. Sicut tribuitur Spiritui Sancto loqui Marci XII. II. ita loqui dicitur lex ad Rom. II. 19. *Quæcunque lex loquitur, iis, qui in lege sunt, loquitur;* & ad Hebræos XII. *Sanguinis asperisionem melius loquentem, quam Abel.* Sed lex, & Sanguis personæ non sunt; Ergo nec persona erit Spiritus Sanctus, qui loquitur. 2.º Lucæ XXII. dicitur de Spiritu Sancto: *Docebit vos.* At in I. ad Corinth. XII. 14. habetur, *Ipsa natura docet vos.* Et I. Jo. 2. 27. *Unctio ejus docet vos de omnibus.* Quomodo ergo neque natura, neque Dei unctio persona sunt, ita nec Dei Spiritus. 3.º Lucæ XI. 25. scriptum est: *Spiritus Sanctus erat super eum:* Atqui esse super aliquem non de personis, sed de aliis rebus dicitur, at Jo. 3. 36. *Ira Dei manet super eum:* & ad Galat. VI. 16. *Pax super illos & misericordia:* Igitur neque hinc efficitur Spiritum Sanctum esse personam. 4.º Neque id evincitur, quod Spiritus Sanctus dicatur venire, mitti, procedere, testimonium dare, mundum arguere: quæ munera videntur personæ. Etenim venire dicitur Dei regnum, mandatam, fides, ira, &c. Luc. 17. 20. Rom. 7. 9. Galat. 3. 23. &c. Item mitti dicitur auxilium Psalmo 20. 3. misericordiam & veritatem Psalm. 57. 4. Redemptionem Ps. 110. 9. Iram indignationis Ps. 78. 49. Procedere etiam Mare. 7. 15. de rebus dicitur, quæ non subsistunt.

Te-

Testimonium vero perhibent etiam opera Joan. x. 25. & aqua, & sanguis 1. Epist. v. 8. Rursus arguere aliquem dicitur malitia apud Jeremiam 2. 19. conscientia Jo. viii. 9. ad Rom. 2. 15. & lex Jacob 2. 19. Igitur nullum ex his operibus Spiritum Sanctum personam esse demonstrant. 5.º Neque id probatur ex quo Spiritus Sanctus dicatur Paracletus & Consolator, quandoquidem Ps. 22. 4. habetur: *Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt*. Nec quisquam refugiet hunc modum loquendi: Nos divinarum gratiarum ubertate consolamur. 6.º Neque probatur Spiritum Sanctum esse personam non Dei virtutem, ex quo nonnunquam jungantur simul virtus, & Spiritus Sanctus. Nam ad Romanos iv. 19. scriptum est: *In virtute signorum, & prodigiorum, in virtute Spiritus Sancti*. Si ergo persona non sunt signa, & prodigia, quare persona creditur esse Spiritus Sanctus? Hæc Socinus priori contra Spiritum Sanctum libro, sive explanatione locorum, quæ pro ejus divinitate afferuntur.

Resp. ad 1. Quod baptizari Spiritu Sancto significat quidem interius animæ lavacrum, id est, sanctificationem & gratiam, per quam baptismus Christi præstantior est baptismo Joannis, qui erat tantum in aqua, nec conferebat remissionem peccatorum, nisi per poenitentiam eorum, qui tingebantur baptismo. Neque directe hinc probatur Spiritum Sanctum non esse personam, sed eruitur oppositum: quippe remissio peccatorum, quæ metonymice dicitur Spiritus Sanctus, eo quod res effecta interdum accipitur pro persona efficiente, & e contra; atque, ut ait Joan. iii. 6. *Quod natum est ex Spiritu Spiritus est*: remissio, inquam, peccatorum, caritas, regeneratio, diffunditur in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, ut habetur ad Rom. v. 5. Si autem remissio peccatorum est Res a Spiritu Sancto effecta, & ab eo consequenter distincta; sequitur præter Spiritum Sanctum, qui est donum Dei, charisma, & salutare *ἐνέπνοια*, dari Spiritum Sanctum, qui est Persona nobis data, renovans corda, & sanctitatem efficiens. Quare concedo non esse rem subsistentem, veramque personam gratiam, qua baptizamur, quomodo persona non est aqua, qua abluimur; sed nego personam non esse Spiritum Sanctum, per quem gratia regenerationis diffunditur. Quod spectat ad cap. xxvi. 11. Matth. dico non ex sola unionem verborum effici Personam esse divinum Spi-

ritum, sed ex unionem simul, & in nomine. Baptizari enim in nomine alicujus est aut baptizari invocato ejus nomine, aut sese ei devovere, ac mancipari: atque Personarum invocatur nomen, in Personas juramus, Personis nos mancipia devovemus. At de his cap. 111.

Ad aliud argumentum: nemo sanæ mentis negat, nonnunquam in Sacris literis res inanimatas cum verbis necti, quæ Personarum significant operationes; sed certi sunt characteres, quibus Personæ a rebus ceteris discernuntur. Prima regula est enallages pronominis, per quod ubicunque non respondet proximo vocabulo, & conjungitur cum verbo significante operationem Personæ, semper vera Persona demonstratur. Ita Matth. xx. 19. legitur: *Docete omnes gentes, πάντας τὰς ἐθνας* baptizantes eos, αὐτοὺς, &c. ubi neutro masculinum pronomen respondet, quia sermo est de hominibus. Ita ad Rom. ix. 23. *Ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, ἐν τῷ σκέπῃ*, sequitur v. 24. pronomen relativum ὅς, quia de prædestinatis sermo est. Ad Coloss. pariter 11. 19. ubi agitur de Christi Persona ad femininum τὴν κεφαλὴν, *Caput*, sequitur masculinum ἐξ ἧς, *Ex quo*. Possent vero proferri innumera id genus exempla. Altera regula est, quod attendi debent verba antecedentia, & consequentia, unde facile προσωποποιία dignoscitur. Quippe nullibi legimus E. G. cælum enarrare quæ audit, terram audire quæ intelligit, jumenta cognoscere quæ meditantur; quemadmodum hæc legimus de Personis, tametsi per Prosopopœiam dicantur cæli, terra, jumenta loqui, audire, cognoscere. Tertia regula est, quod cum vocabula diversimode accipiantur, E. G. nomen Spiritus pro energia, & pro re subsistente, ubicunque non possunt accipi pro uno, necesse est, ut accipiantur pro altero: & consequenter ubi nomen Spiritus donum & energiam non significat, debet personam aliquam designare. Quare cum Joan. 7. 39. scriptum sit; *Nondum erat Spiritus datus, quia Jesus nondum fuerat glorificatus*. & 16. 7. *Si non abiero, Paracletus non veniet*, atque his locis nomen Spiritus, & Paracleti, nequeat significare solam virtutem & energiam, quoniam hæc ante glorificationem, & ascensionem Christi cum Patriarchis, tum ipsis Apostolis collata fuerat; consequens est, ut Spiritus Paracletus, qui glorificato Christo descendit, non sit sola virtus & energia, sed persona & sub-

stantia cujusque supernaturalis virtutis effectrix, & dispensatrix. Quarta regula sit, πνεῦμα, Spiritum, quamquam plures patitur significationes, quotiescunque ponitur cum articulo, unam rem certam, & singularem significare: articulus enim Græcorum singularitatis nota est, ut constat ex Tractatu Constantini Chienfis ad calcem Schrevelii. Didymus lib. 1. de Spiritu Sancto observat ut plurimum in Scripturis non simpliciter πνεῦμα dici, sed πνεῦμα cum articulo, & e contra ubi de Spiritu creato sermo est, articulum non haberi. Rejicit hanc regulam Sal. Glassius Can. 3. de Pronomine, quia πνεῦμα cum articulo Spiritus Sancti dona significat Eph. iv. 23. 1. Thess v. 19. & 1. Joannis iv. 1. Et vicissim πνεῦμα sine articulo Spiritus Sancti Personam significat Jo. 3. 5. 1. ad Corinth. xii. 1. Epist. Jud. vers. 19. At observat Didymus, quod sicubi raro sine articulo nominatur Spiritus Sanctus, est tamen cum additamento significante magnificentiam ejus. Quod & servatur locis citatis a Glassio. Etenim Jo. 3. v. 6. sequenti distinguitur inter Spiritum, qui est donum regenerationis, & Spiritum qui est Deus hujus generationis spiritualis auctor; ut diximus supra, & probat idem Glassius Tract. 1. Rhet. Sacrae pag. 1428. In 1. Ep. ad Corinth. xii. 11. non solum articulus invenitur, sed emphasi majori repetitur, τὸ ἐν, καὶ τὸ αὐτὸ, *Ille unus, ille idem*: & ibi distinguuntur etiam divisa charismata ab uno Spiritu qui ea dividit singulis, prout vult. In v. autem 19. Judæ non Personam Spiritus Sancti, sed pium desiderium, quod hujus Personæ donum est, rectissime intelligimus, & ex uno inferimus alterum. Quod vero πνεῦμα cum articulo interdum dona Spiritus Sancti significet, figura est metonymiæ, qua pro rebus effectis ponitur ipsa Persona, ut docet eodem libro Rhet. Glassius ipse. Itaque regulam Didymi constanter teneto.

Jam vero apparet vanitas argumentorum Socini, quandoquidem de lege, & de sanguine dicitur quod loquantur per figuram Προφωπείæ; at non dicuntur loqui quæ audiunt, quomodo dicitur Spiritus Sanctus Jo. xvi. 13. qui proinde loqui dicitur proprie, non tropo. Eodem cap. xvi Jo. in quo Spiritus Sanctus dicitur venire, mitti, docere, arguere, per enallagem pronominis demonstratur esse personam, quemadmodum & cap. xv. 26. ad τὸ πνεῦμα enim neutrius generis additur ma-

sculinum pronomen ἐκεῖνος, *Ille*. Habetur & nota singularitatis articulus. Additur ubique cum emphasi pronomen & demonstrativum, & relativum: quare Spiritus Sanctus proprie mittitur, proprie loquitur, perhibet testimonium, proprie est Paracletus & consolator, proprie munera exercet Persona, neque urgent metaphoræ ad numerum usque sextum prolatae. Lucæ etiam 11. 26. & 27. τὸ πνεῦμα est cum articulo; unde vel de persona accipiendum est, vel metonymice de ejus effectibus, ut dictum est supra: ac phrasis græca ἐπ' αὐτὸν, *super ipsum*, exprimit solum virtutem Spiritus Sancti divinam esse, & ex alto: unde cap. præced. v. 35. dicitur *supervenire*. Vulgata nostra legit prior loco: *Spiritus Sanctus erat in eo*. Demum in Epist. ad Rom. xv. 19. si per Spiritum Sanctum velis accipere effecta, & dona charismatum, liceat per me quidem: sed non est eadem ratio de omnibus sacris testimoniis, neque effectus & energia negat propriæ causæ substantiam.

ARGUMENTA EJUSDEM SOCINI IN LIBRO CONTRA WIEKUM CAP. X.

Rursus opponit Faustus Socinus. 1. Caritati tribuuntur actiones, quæ sunt propriæ Personarum: cujus rei plenissimam fidem facere potest Paulus Epist. ad Corinth. prima cap. xii. a v. 4. usque ad nonum. Quod si quis dixerit Paulum loqui figurate, & caritatis nomine eum intelligere, qui caritate præditus est, non video cur idem dici nequeat de Spiritu Sancto, cui interdum operationes Personarum attribuuntur.

Resp. disparem esse de caritate, quæ est gratiæ donum, & de Spiritu Sancto, rationem. Tropi namque & ex verborum complexu, & ex subjecto possunt cognosci, ut cum dico, montes exultant, plaudunt flumina, prata rident, nemo non videt metaphoram, cum neque montes, neque flumina, neque prata nomina sint Personarum. At Spiritus nomen Personæ est, neque significat solam energiam, sed aliquando rem subsistentem, præsertim ubi characteres reperiuntur Personæ; de quibus supra. Do etiam recte dici, Spiritus loquitur quæ sunt Dei, & alia innumera, de homine habente dona Spiritus Sancti: quomodo legitur, Caritas non æmulari, non agit perperam, & cetera hujus-

modi, de homine prædico caritate. At alia est caritas, quæ diffunditur in cordibus nostris, alia caritas, de qua dicitur 1. Joan. 4. 16.: *Deus caritas est*. Et alius Spiritus, qui est charisma & gratia, alius Spiritus, de quo ait ipse Jo. 14. 24. *Spiritus est Deus*. Videant ergo Sociniani dari duplicem caritatem, duplicem Spiritum, accidentalem & substantialem, effectum & causam, donum & Personam. Præterea Socinus statim post præfatam argutationem pag. 621. Deum Personam esse sic demonstrat: *Deum esse Personam declarat Paulus, cum ait, 4. Corinth. 2. 20., Nobis autem Deus revelavit per Spiritum Sanctum. Revelare enim est actio. Actiones autem sunt Personarum, seu suppositorum. Neque vero hic ulla prosopopœia, aut metaphora esse potest*. Bene habet. Actio revelandi non tribuitur nisi personæ. Quid vero annuntiare quæ ventura sunt? quid omnia operari? quid velle? quid præcipere? Hæc omnia Spiritui Sancto tribuuntur Jo. xvi. 13. 1. ad Corinth. x. 1. 11. Act. xiii. 1. &c. Si persona est, qui revelat, quare persona non est, qui annunciat futura? Quid inter revelare, & annuntiare futura, quæso interest? Vide & Apost. in 1. ad Timoth. iv. 1.

Arguit 2. Spiritus Sanctus est Spiritus Dei; Spiritus alicujus Personæ non est Persona ab ea, cujus est Spiritus, distincta; Ergo Spiritus Sanctus non est Persona distincta a Deo.

Primo hoc argumento probatur Spiritum Sanctum non solum esse Dei virtutem communicatam creaturis, ut contendunt Sociniani, sed præterea esse ipsam Dei substantiam, quemadmodum Spiritus hominis substantialiter in homine est; de quo vide Tertull. adversus Prax. cap. 8. Deinde conceditur totum argumentum, quippe Spiritus Sanctus non est Persona distincta a substantia Dei, sed tamen Persona est. Præterea dist. majorem: Spiritus non est Persona, si nomine Spiritus intelligas partem essentiæ, ut est Anima rationalis, conc. Si intelligas rem subsistentem, ut sunt Angeli, & qui in Trinitate ad Patrem & Filium refertur, nego.

Inquit Socinus: Ex Apostolo 1. ad Cor. cap. 11. 11. *Nemo scit, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est: ita & quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei*. Comparat S. Paulus Spiritum Dei cum Spiritu hominis. Igitur quomodo Spiritus, qui est in homine, non est Persona ab homine distincta, sic Spiritus Dei non est Per-

sona distincta a Deo.

Resp. retorqueo argumentum. Spiritus hominis pertinet ad substantiam hominis: Ergo Spiritus Dei attinet ad essentiam Dei. Cumque in Deo substantia sit impartibilis, Spiritus Dei totam habet plenitudinem divinitatis. Nunc quæro a Socino: Quis est ille Deus, in quo Spiritus est, ut Socinus ait naturaliter? Certo Pater, qui solus est Deus ille summus, si credimus Socinianis. At Apostolus statim addit, Spiritum esse ex Deo, *Qui ex Deo est*, inquit. Qui autem est ex Deo, scilicet a Patre, non est Pater. Est ergo Spiritus, qui non est Pater, & tamen plenitudinem habet divinitatis.

Instat. Unam Personam esse in alia naturaliter fieri non potest: Deus, in quo est Spiritus Sanctus, est Persona: Ergo Spiritus, qui est in Deo naturaliter, Persona non est.

Falsa est major, quandoquidem Joannis xiv. 10. 11. legimus Filium esse in Patre, & Patrem in Filio. Quomodo id fiat, dictum est cap. vi. ad 8. oppos.

Objicit 3. Socinus: Spiritus Dei nomine significatur virtus & efficacia, ut Esaiæ 40. 7. legitur exarescere herbam, & cadere florem, cum Spiritus Domini sufflaverit in eum. Quis autem virtutem, & efficaciam dixerit esse personam?

Resp. non solum virtutem & energiam hac voce Spiritus concedimus significari, sed etiam ventum, vocem, animum, affectum, substantiam, quæ corpori vitam subministrat, & alia, quæ collegit Joannes Clericus P. 2. Art. Crit. Sect. 1. cap. v. Frustra tamen hinc inferes nullibi eo nomine designari personam, præsertim ubi recensitæ personarum notæ reperiuntur. Imo, quod sæpe monui, efficientis personæ res effecta nomen sortitur; & Spiritus Sanctus propterea appellatur, quidquid ipse præstat. Nam & hoc pacto animam pro vita aut voluntate, Moysen & Prophetas pro eorum libris, linguam, labium, guttur pro sermone, gladium pro cæde, & manus pro conatu, & auxilio, consuetudine orationis memoramus.

Arguit 4. Socinus. Spiritus Sanctus appellatur bonus Psal. 14. 2. & per antithesim aliquando etiam Spiritus Dei malus, ut 1. Regum xviii. 10. & xix. 9. Sed Spiritus Dei malus est vis & efficacia divina, qua homines in reprobum sensum dantur, aut alia ratione affliguntur. Ergo Spiritus Dei bonus est virtus & efficacia, per quam san-

etificantur, & gaudio, bonisque replentur.

Respondeo spiritum malum, quo abreptus Saul coepit absurda effutire nesciens quid loqueretur, (quæ agitatio prophetarum verbis comparatur, quoniam & prophetæ sermonem intercidunt, & immisso sibi æstro ducuntur) fuisse spiritum nequam, ac dæmonem, Hebræorum, Patrum, omniumque interpretum consensione. Quod & ratione constat, siquidem malum non est a Deo, nisi permittente; neque efficientia sua tradit Deus quemquam in reprobum sensum, ut effutit hæreticus ad instar Saulis prophetans. Retorqueo itaque argumentum: Spiritus malus non solum est atra bilis, melancholia, & vis exagitans energumenum, sed etiam Diabolus, spiritus nequitiae, & princeps hujus sæculi, qui hæc operatur. Ergo Spiritus Sanctus nedum dicitur virtus, & efficacia bonorum, sed etiam Spiritus Dei, qui est Persona munerum & gratiarum effectrix. Neque vero aliquem movere debet, quod immundus Spiritus vocatur Spiritus Dei malus: quandoquidem & diabolus Dei servus est, ac mancipium, & Deo permittente Saulem invasit, & divinæ justitiæ minister est. Habet Græcus hoc loco: *Καὶ ἔπεσε πνεῦμα παρὰ θεοῦ πονηρὸν*, *Cecidit Spiritus a Deo malus*. Verbum *ἔπεσε* significat immundum Spiritum Deo permittente Saul invasisse: & propositio *παρὰ* hunc Spiritum Deum non esse demonstrat. Id colligitur etiam ex Chaldæo, qui legit: *Et mansit Spiritus malus ab ante Dominum super Saul*: *וְשֵׁרַת רוּחַ בִּישָׁא קָרָם יְיָ עַל שָׁאוּל*.

ARGUMENTA WOLZOGENII EX
LIBRO DE TRIBUS IN UNA
DEITATE PERSONIS
CAP. V. ET
XXVIII.

Argumenta Wolzogenii, præter superiora, quæ ipsi & Crellio, & Wolkelio communia sunt, Tom. 2. pag. 303. ita urgentur. 1.º Spiritus Sanctus Lucæ xi. 20. appellatur digitus Dei, Act. 2. 38. Dei donum, 2. ad Corinth. 1. 22. arrhabo. Ergo Persona dici nequit. Præterea de Spiritu Sancto legimus ad Tit. 3. 6. quod in homines effundatur; 1. ad Corinth. xii. 13. quod in eo homines potionentur; Act. 2. 18. quod aliquam habeat partitionem; ad Rom. vii. 23. quod dentur Spiritus Sancti primitiæ; ad Thessal.

1. cap. v. 19. quod possit a nobis extingui. Quæ omnia nequaquam possunt personæ competere. Item Jo. 7. 39. absolute dicitur, quod Spiritus Sanctus non erat.

Solvuntur omnia uno verbo, si respondeatur Wolzogenium Spiritus Sancti dona cum ejus Persona confundere. At quoniam hæc divinæ quoque Personæ non repugnant, hæc sit ad singula responsio. Primum digitus Dei summam Dei potestatem significat, ut constat ex cap. viii. Exodi 19. & diximus lib. 2. cap. 2. Summa autem virtus, sive virtus Dei debet esse idem ac Dei substantia, non enim in Deo virtus ac potestas ab ejus natura distinguitur. Quare si Spiritus Sanctus est digitus Dei, substantia Dei est, & Deus summus. Confer Psalm. viii. ver. 4. 11. Donum aliud est personale, accidentale aliud: donum accidentale est munus gratiose collatum; personale est ipsa persona, quæ aut seipsum donat, aut dono datur ab altera. Quo sensu & ipse Filius donum est, ut habetur Joannis 3. 16. Ita Levitæ appellantur donum datum Aaron Num. viii. 19. Ergo Spiritus Sanctus donum est personale, qui est Persona, quam ad nos in nomine Filii misit Pater. Imo donum est titulo quodam specialissimo, quoniam est Patris & Filii mutuus Amor: & quemadmodum amor & donum est, & causa donorum, ita Spiritus Sanctus & caritas est, & caritatis largitor. 3.º Arrhabo, de quo in 2. ad Corinth. 1. 22. fidejussionem significat. Etenim *ῥῆγμα* hebræa vox est ab *רָבַע* fidejubere, unde græcum *ἀρραβὼν*, latinum *arrha*; & proprie portio est rei quæ promittitur, & exprimit aliquid supra *pignus*; ut recte observat Augustinus serm. 13. de verbis Apost. Quare Spiritus Sanctus, qui non solum est pignus, sed etiam *ἀρραβὼν*, ad rem ipsam spectat, quæ nobis promittitur. Cum autem nobis promissa sit vita æterna, quæ est visio Dei; Spiritus Sanctus una cum Patre, & Filio est vita æterna, & ipse Deus. Præterea, si bellum inter se gerentes obsidem dare solent pro pace firmanda, aut principem nobilissimum; cur *ἀρραβὼν* nobis datus a Deo non poterit esse persona? Quod si pertinax sit adhuc Wolzogenius, & omnino velit Arrhabona esse pignus a Persona distinctum, ut Judæ annulus & armilla; etiam hoc animadvertat, scriptum esse *pignus Spiritus*, non *pignus Spiritum*, *ἀρραβὼν τὸ πνεῦμα*, non *ἀρραβὼνα τὸ πνεῦμα*. Inquit Wolzogenius, appellatur Spi-

Spiritus, Sanctus etiam signaculum, & unctio Dei. Ita est. Verum hoc signaculo, unctione ista fit homo Templum Dei, particeps Dei, imago Dei, per gratiam sanctificantem, quæ est participatio Divinæ naturæ. In hoc cognoscimus, ait Joannes Epist. 1. 14. 13. *quoniam in eo manemus, & ipse in nobis; quoniam de Spiritu suo dedit nobis.* Et Athanas. in Ep. ad Seraph. *Si participatione Spiritus divinæ naturæ participes efficimur; insanus est quicumque Spiritum creatæ conditionis & naturæ, non autem divinæ esse dixerit.* At de Spiritus Sancti divinitate proximo capite.

Textus secundo loco citati de effectibus, donisque Spiritus Sancti explicandi sunt. Dicitur ergo ad Tit. 1. 11. 6. effundi in gratiæ muneribus: nam hoc loco Spiritus sine articulo est; ac præterea habemus contextum Act. x. 45. *Gratia Spiritus Sancti effusa est.* Ulterius effusio largam communicationem significat, seu copiosam gratiarum exhibitionem. Etiam Christus Psalmo xxi. 15. effusus dicitur, sicut aqua, & tamen liquet eum esse personam. Dividitur vero Spiritus ratione symbolorum: in quorum divisione unitatem servat substantiæ, ut colligitur ex cap. 2. Act. Ap. v. 3. ubi recensetur multitudo linguarum, & unus Spiritus. In cap. viii. ad Rom. 23. primitiæ Spiritus Sancti dicuntur electi, quomodo & Apocalypsis xiv. 4. nec video quid hinc inferre valeant hæretici, cum & primitiæ dicantur de Christo, quem nullus ambigit esse personam, in 1. ad Corinth. xv. 20. 23. in Epist. ad Thessalon. 1. cap. v. 19. hortamur ne extinguatur Spiritus, posito per metonymiam nomine personæ pro re effecta; idque propriissima comparatione, cum Spiritus in ignis forma descenderit.

In cap. vii. Joan. 39. non omnia exemplaria concordant. Habent aliqua Græca *ἔτι οὐκ ἦν πνεῦμα ἁγίου ἐν αὐτοῖς ἐς*, *Nondum erat Spiritus Sanctus super ipsos.* Addunt quædam *δεδωμένον*, *datus*: atque his consentiunt Syriaca. Rectissime ergo Vulgata: *Nondum enim erat Spiritus datus.* Quare frustra colligit hinc Socinianus olim Spiritum Sanctum non extitisse. Etiam si genuina esset lectio, *Nondum enim erat Spiritus Sanctus*, subintelligeretur *datus* ex relatione antecedentium: quandoquidem hæc immediate præcedunt, *Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.* Sunt enim *accipere*, & *dare* correlativa. Puto Wolzogenium si-

guram non ignorasse Grammatices, quam vocant Ellipsim.

Arguit idem Wolzogen. cap. xxviii. Si Spiritus S. sit Persona, duos habebimus in Trinitate Filios: unum primæ Personæ solius, alterum primæ, & secundæ. Item habebimus duos Patres, unum primam personam, quæ duplici nomine pater erit, nempe quia secundam & tertiam Personam generavit; alterum secundam, quæ una cum Patre generavit Spiritum Sanctum. Atqui ex sacris literis accepimus unum tantum esse Patrem, & unum tantum Filium. Ergo vulgaris doctrina quod Spiritus Sanctus Persona sit, contradictionis gladio seipsam conficit.

Resp. nego sequelam majoris. Si enim Spiritus Sanctus est a duobus, ut contra nos arguunt Sociniani, quod verissimum est, & infra probabitur; jam ipsi rationem reddunt, cur unus tantum in Deitate sit Pater, itemque unus Filius. Nam Filius est ab uno Patre, & ab eo gignitur immediate. Si ergo Spiritus Sanctus est a Patre, & Filio, sive a Patre per Filium, non erit Filius Filii, quia procedit etiam a Patre; non erit Filius Patris, quia procedit per Filium. Quod verbis Augustini præstat exponere. *Utrumque* (ait S. P. in xv. de Trinit. cap. 27.) *etiam illud intelligitur, quantum a talibus, quales nos sumus, intelligi potest, cur non dicatur natus esse, sed potius procedere Spiritus Sanctus; quoniam si & ipse Filius diceretur, amborum utique Filius diceretur: quod absurdissimum est. Filius quippe nullus est duorum, nisi patris, & matris. Absit autem, ut inter Deum Patrem, & Deum Filium, aliquid tale suspicemur, &c.* Quamquam vero quid intersit inter generationem Verbi, & processionem Spiritus Sancti difficillimum est definire, & plures afferuntur rationes, quas proponam lib. ix. hæc a Petavio lib. vii. cap. xiii. n. 9. censetur enucleatior, & Wolzogenii argumentum omnino frangit, quemadmodum quæ opponit Crellius lib. 2. sect. 3.

Ultimo arguit Wolzogenius in libro, seu declaratione contrariarum sententiarum de essentia unius Dei summi pag. 38. Quando aliquis Filium generat per aliam Personam, certe hæc Persona magis est geniti Filii Pater, quam altera, quæ hanc ad illum generandum adhibuit. Atqui notum est, non Deum Patrem ipsum, sed Spiritum Sanctum supervenisse in Mariam Virginem, eam obumbrasse, & per obumbrationem istam Filium

Dei in ea produxisse. Ergo si Spiritus est Persona a Patre distincta, potius pro Patre Domini nostri Jesu Christi habendus est, quam Deus Pater.

Respondeo, Dominum nostrum Jesum Christum non esse genitum a Patre ratione humanæ naturæ temporaliter assumptæ, secundum quam non est Patri substantia similis, ideoque nec Filius: sed genitum esse ratione Verbi assumptis naturam humanam, nempe quia generatio temporalis terminata est ad Personam, quæ est Filius Dei naturalis. Distinguo itaque minorem. Pater per Spiritum Sanctum supervenientem in Virginem produxit Filium, idest naturam humanam, quam Verbum assumpsit, concedo minorem, & nego *suppositum*: quandoquidem spectata duntaxat natura humana, Christus est Filius genitus a sola Virgine, non genitus a Deo Patre. Pater per Spiritum Sancti obumbrationem genuit Filium, videlicet humanam naturam Spiritu Sancto superveniente formatam assumpsit Persona genita a Deo Patre, concedo; & nego iterum *suppositum*; siquidem hæc persona non est producta per Sancti Spiritus obumbrationem, sed erat in principio apud Deum, & ipsa Deus erat. Quod si petas, quare Spiritus Sanctus, cujus virtute formata est Christi caro, non sit Pater Christi; respondeo id esse, quoniam Christus secundum carnem non est similis Spiritui Sancto. Verum hæc non spectant ad nostram cum Socinianis disceptationem, cujus metam videor mihi attigisse.

CAPUT XV.

Macedoniana heresis impugnatur.

PLURA sunt, quæ pro Spiritus Sancti divinitate a Theologis afferuntur, & omnia fere collegit Didymus [duobus primis libris, quorum lectio erit in hac quæstione perutilis. Nonnulla quoque superius a nobis fuerunt pertractata; nec studiosis nostris ducimus repetenda. Exquisitoria autem illustrantur a Cyrillo in lib. Thesaurorum, ab Athanasio in Epist. ad Serapionem, a Basilio, & Ambrosio in libris, quos de Spiritu Sancto inscripserunt, ab Augustino contra Maximinum, aliosque hæreticos Arianos disputante, a Chrysostomo hom. 89. quæ est de Pentecoste, ab aliis.

Horum Patrum argumenta hæc sunt puris-

fima. Primum petitur ex nominibus, quæ Spiritui Sancto tribuuntur. Etenim appellatur Deus nomine quatuor syllabarum Isaia 6. 9. Psalm. 94. 8. 1. ad Corinth. 12. 11. Nam verba Isaia, ac Davidis de Spiritu Sancto accipienda, liquet ex Act. Apost. cap. 28. 25. & ex Epist. ad Hebræos cap. 3. 7. Vocatur etiam Dominus 2. ad Thessalon. 3. 5. & in 1. 3. 2. Quod etiam dicitur *arrha*, & pars hæreditatis electorum, *digitus* & virtus Altissimi, sunt ipsius divinitatis apertissimi characteres.

Petitum alterum argumentum ex proprietatibus ejus: quarum una est a Deo procedere. Nihil autem potest a Deo procedere diversum a divinitate, alias esset divina substantia origo accidentium, & ad instar arborum, quæ flores, aut fructus emittunt. Competit illi animam sanctificare: atque de hac ejus efficientia plura notatu digna scribunt Patres. Primo quod per gratiam sanctificantem dicitur Epist. 1. Joannis cap. 2. 24. Deus in nobis habitare. Quomodo non est Spiritus Sanctus Deus de Deo, si qui habet Spiritum Sanctum, habet in se Deum habitantem? Ad hæc per Spiritum Sanctum, & caritatem per eum diffusam recipit homo lavacrum regenerationis, & renovationis, ut loquitur Paulus ad Tit. 3. 5. Quænam vero creaturarum potest creaturam regenerare, & renovare? Item per hanc gratiam fiunt membra nostra *templum Spiritus Sancti*, ut loquitur Apostolus 1. ad Cor. 3. 16. Et templa non eriguntur, nisi aut vero Deo, aut iis, qui pro vero Deo reputantur. Tribuitur quoque Spiritui Sancto, quod suscitaverit Christum a mortuis, & vivificaturus sit corpora nostra, ad Rom. VIII. 11. Quare, cum verus Deus sint Pater, & Filius, de quibus ait Jo: v. 21. *Sicut Pater suscitavit mortuos, & vivificavit; sic & Filius quos vult vivificavit*; necesse est, ut Spiritum Sanctum verum Deum fateamur. Convenit illi quoque alium esse a Christo Consolatorem & Paracletum, & *τὸ αἷον* comparisonem simul, & personalem distinctionem importare arbitror manifestum. Alias non expediebat Apostolis Magistrum adire, si pro Domino Jesu Christo, aut creaturam, aut rem minime subsistentem accepturi fuissent.

Tertium argumentum promittitur ex divinis attributis, quæ Spiritui Sancto convenire prædicti PP. luculenter demonstrant. Etenim Spiritum Sanctum scrutari omnia etiam profun-

funda Dei probant ex Epist. Pauli 1. ad Corinth. cap. 2. 10. Esse creatorem universorum ostendunt ex verbis Job 33. *Spiritus Dei fecit me: & ex Ps. 32. Verbo Domini cæli firmati sunt, & Spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Effici ab eo operatione naturæ, & gratiæ ostendunt ex Psal. 103. 30. & ex 1. ad Corinth. 6. 11. Habere immensitatem, terramque replere inferunt ex Sap. 1. 7. & ex Ps. 138. 7. Misisse nobis Redemptorem arguunt ex Es. 48. 16. *Nunc Dominus Deus misit me, & Spiritus ejus.* Christi Corpus in utero Virginis procreasse demonstrant ex Lucæ 5. 35. Præesse regimini Ecclesiæ ex Act. Apost. 13. 2.

Argumentum quartum profertur ex perfecta Patris, Filii, & Spiritus S. communione: quam comprobant I. Quia tres Personæ simul fuerunt Dux Israelitici populi, Pater, de quo Hierem. 2. 6. *Dominus traduxit nos per desertum:* Filius, de quo Psalm. 79. 10. *Dux itineris fuisti in conspectu ejus:* Sp. S. de quo Esaias 63. 14. *Spiritus Domini duellor ejus fuit.* II. Quia tres pariter locuti sunt in Prophetis; Pater, de quo Zach. 1. 6. *Verba mea, & legitima mea, quæ mandavi servis meis Prophetis:* Filius, de quo Esaias 52. 6. *Ego ipse qui loquebar, ecce adsum:* Spiritus Sanctus, de quo Act. 1. 16. *Oportet impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus Sanctus &c.* III. Quia tres una Hierarchiam Ecclesiasticam instituerunt, Pater, de quo 1. ad Corinth. 12. 18. *Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primum Apostolos &c.* Filius, de quo ad Ephes. 4. 11. *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos &c.* Spiritus Sanctus, de quo Act. 20. 28. *Attendite vobis, & universo gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei.* IV. Quia tres implent ex æquo universum; Pater, de quo Hierem. 23. 24. *Cælum, & terram ego impleo:* Filius, de quo Sap. 1. 7. *Replevit orbem terrarum.* V. Quia tres dicuntur eadem ratione ignoti mundo; Pater, de quo Joan. 17. 25. *Pater juxte, mundus te non cognovit:* Filius, de quo cap. 1. 10. *Et mundus eum non cognovit:* Spiritus Sanctus, de quo cap. xiv. 17. *Quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum.* VI. Quia tres eadem ratione testimonium perhibent de Christi divinitate, ut Joan. Epist. 1. cap. v. 7. & unico nomine in administratione Baptismatis invocantur, ut habetur Mat. 28. 19. 7. De Bert. Theol. Tom. II.

nique tres eadem potestate singula efficiunt; Pater, de quo 2. ad Corinth. 5. 18. *Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliavit sibi per Christum:* Filius, de quo ad Ephes. 1. 10. *Instaurare omnia in Christo, quæ in Cælis, & quæ in terra sunt, in ipso:* Sp. S. de quo 1. ad Cor. 12. 11. *Hæc autem omnia operatur unus, atque idem Spiritus.* Quum ergo Spiritus Sanctus habeat nomen, proprietates, attributa, quæ summo Deo tantum competunt, perfectissimamque cum Patre & Filio communionem operationum, atque substantiæ; consequens est illum Deum esse ipsi Patri, Filioque consubstantialem.

Neque vero probaverunt tantummodo his momentis Sancti Spiritus divinitatem: sed etiam refutarunt quidquid poterant Macedoniani adversus dicta reponere. Hi principio dixerunt, in sacris literis Spiritus Sancti nomine virtutem & energiam designari, ut regerent modo Sociniani, contra quos cap præcedenti pugnâvimus. At instant ex adverso Patres, fieri non posse, ut cum Persona divina sit Filius, qui missus est a Patre, & Patrem glorificat, non sit divina Persona etiam Spiritus Sanctus, qui a filio mittitur, & glorificat Filium; & habet ad illum talem ordinem ac respectum, qualem habet ipse Filius ad Patrem. Addunt, quæ nos pluribus prosecuti sumus de operibus propriis personarum, & de emphasi, atque articulo, quo in Græcâ Scripturis exprimitur. Affirmant non esse alium nisi Spiritum Sanctum, quem Paulus in 1. ad Thessalon. 3. 12. vocat *Dominum*, qui multiplicat, & abundare facit caritatem nostram invicem, confirmatque corda nostra sine querela in sanctitate ante Deum Patrem, in adventu Domini nostri Jesu Christi. De eodem Spiritu Sancto interpretantur similia verba in altera ad Thessalonic. cap. 3. 5. *Dominus autem dirigat corda vestra in caritate Dei, & patientia Christi.* Quibus esse Dominum Personam aliquam a Deo Patre, & a Christo distinctam, monstrat vel ipsa orationis complexio.

Reponebant ulterius Pneumatomachi (quod & repetunt Novatores) inter Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum certis syllabis notari discrimen. Nam de Patre scriptum est in 1. ad Corinth. cap. viii. 6. *Ex quo omnia, & de Jesu Christo, per quem omnia:* quæ propositio *Per*, etiam Spiritui Sancto aptatur ad Tit. 3. 5. ideoque hi duo non videntur esse Deus ille summus. At inquiunt Patres

perinde esse si dicamus aut *ex*, aut *per*. Etenim de vero Deo legitur Genes. 4. 1. *Posse di hominem per Deum*. 1. ad Corinth. 1. 9. *Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus Christi*. Atque eodem pacto de Spiritu Sancto effertur aliquando *ex*, ut Joan. 111. 6. *Quod natum est ex Spiritu*; quæ verba conferenda sunt cum vers. 13. cap. 1., & aliquando *Per*, ut ad Rom. v. 6. *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum &c.* Quamquam particula *Ex* potiori quodam titulo spectat ad Patrem, qui est fons Deitatis totius.

Petebant 3. Heterodoxi qui fieri possit, ut Spiritus Deus Altissimus sit, cum tam hebræum *אֱלֹהִים*, quam græcum *πνεῦμα*, latinumque vocabulum *Spiritus* quandoque ventum, aliamve rem creatam significet, ut cap. 14. Amos. Atque respondent Patres, Spiritum Sanctum nunquam simpliciter Spiritum nominari sine additamento Dei, aut Patris, aut *a me*, hoc est ex Deo, vel absque articulo, vel Christi, vel Filii, aut quod non addatur Sanctus, aut Paracletus, aut veritatis, hoc est Filii, qui seipsum nominat veritatem. Dignosci præterea ex complexu sermonis, de quonam Spiritu agatur; quomodo apud Amosum, ubi memorantur flagella, quibus Deus in Israel prævaricantem animadvertit, Spiritus dictus est ventus urens: unde recte legit Vulgata cit. cap. 14. 9. *Percussisti vos in vento urente, & in aurigine*. Atque hæc sunt præcipua pro divinitate Spiritus Sancti argumenta apud Patres supra laudatos: quæ, si ad fontem venerit, hauriet quisque meis hisce rivulis puriora.

Ad priorem classem locorum, in quibus Dei nomen Spiritui Sancto tribuitur, spectat vers. 3. cap. v. Act. *Anania, cur tentavit Satanas cor tuum, mentiri te Spiritui Sancto?* Et infra vers. 4. *Non es mentitus hominibus, sed Deo*. Unde argumentantur Theologi: Ille, cui mentitus est Ananias, Deus est: Ananias mentitus est Spiritui Sancto: Ergo Spiritus Sanctus Deus est. Quem locum postremo recitavimus, ut ab hæreticorum, qui valde eo premuntur, vindicaretur argutiis.

Itaque respondet Crellius, in Græco haberi, *ψεύσας σε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον*: *mentiri te, & fallere Spiritum Sanctum*: Sed elusio est puerilis. Nam 1. demonstrat Grotius *ψεύσας*, *mentiri*, quod respondet Hebræo *אָמַר*, modo cum dativo construi, ut Job 34. 6. Psalmo lxxvii. 36. lxxxviii.

35. modo cum accusativo, ut 2. Regum 19. 16. Atque ita hic 3. commate cum accusativo construitur, sequenti cum dativo. Pari modo *εὐλογεῖν*, *benedicere*, modo dativum post se habet, modo accusativum. Sed & Græci sic loquuntur, ut Aristophanes, *μὴ ψεύσῃς γὰρ με*, *Non me falles*. Hæc Grotius. Glassius vero de propos. Can. v. demonstrat consimilibus exemplis ex Thucydide, Pindaro, & Hesiodo petitis propositionem *Ad*, vel *In* interdum reticere: & idem esse mentiri *τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον*, *Spiritum Sanctum*, ac, mentiri *εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον*, *in Spiritum Sanctum*. Particulam *eis* in haberi in quibusdam Mss. testatur Theodorus Beza, & legi in versione Syriaca testatur Lorinus, ac liquet ex Polyglottis. Dabo Socinianis testem locupletem, & omni exceptione majorem, Socinianum ipsum, qui edidit Comment. in Acta Sanctorum Apostolorum, nempe Wolzogenium. Qui p. 30. inquit: *Quadam exemplaria græca habent mentiri te in Spiritum Sanctum*. Ut & Col. 3. 9. dicitur, *Ne mentiamini in alios alii*, idest *erga alios*. Quæ propositio etiamsi hic esset suppressa, posset subintelligi. Sed sicut alia quadam verba construuntur aliquando cum dativo casu, aliquando autem cum accusativo, ut *evangelizo tibi*, & *evangelizo te*, *benedico tibi*, & *benedico te*, imo etiam *benefacere aliquem pro alicui*, Matth. 5. 44. & Marc. 14. 7., ita etiam græce dicitur non tantum, *mentior tibi*, sed & *mentior te*. Cujus constructionis exemplum citatur & ex Aristophane Comico Græco, & ex Græca versione Bibliorum, Prov. 14. 5. & 4. Regum cap. 4. 16.

Ex his infertur quam falsa sit eorum commentatio, qui scribunt Ananiam mentitum Spiritum Sanctum, quod se hypocritam simulaverit fraudando de pretio agri: quam interpretationem dolemus etiam Catholicis nonnullis probari. Quamquam enim ille simulate se gessit, attamen mentiri Spiritum Sanctum, ut constat ex dictis, & Wolzogenius ipse fatetur. Præterquam quod hypocrita dicitur quidem mentiri se Sanctum, non vero Spiritum Sanctum.

Inquiunt Sociniani, Ananiam mentitum Spiritui Sancto, quia mentitus est Apostolis, in quibus Spiritus Sanctus degebat. Ita est. At quoniam mentitus est Apostolis, in quibus Spiritus Sanctus degebat, dicitur sequenti commate mentitum fuisse Deo. Ergo Spiritus Sanctus, qui degebat in Apostolis,
Deus

Deus est. Si enim, ut consimili utar exemplo, arguero: Membra nostra sunt templum Spiritus Sancti, qui in nobis est. 1. ad Corinth. 6. 19. Qui fornicatur violat corpus suum, Ibi. v. 18. Ergo qui fornicatur violat templum Spiritus Sancti: At Templum, in quo Spiritus Sanctus habitat, est Templum Dei cap. 3. 16. Igitur qui fornicatur, violat templum Dei. Puto neminem sanæ mentis negaturum hanc consequentiam. Tale est argumentum petitum ex cap. v. Act. In Apostolis degebat Spiritus Sanctus: Ananias mentitus est Apostolis: Igitur mentitus est Spiritui Sancto: At quisquis mentitur Spiritui Sancto, mentitur Deo: Ergo Ananias qui mentitus est Apostolis, mentitus est Deo. Et hanc consequentiam nullus negat. Sed ex priori argumentatione inferitur, idem omnino esse Templum Dei, & templum Spiritus Sancti, quod in corporis pollutione violatur: Igitur ex argumentatione sequenti inferitur, eundem esse Spiritum Sanctum, & Deum, cui Ananias in Apostolis mentitus est.

Respondet idem Wolzogenius Comment. in Act. Apost. pag. 31. Simile huic dictum est Exodi xvi. ubi postquam v. 2. scriptum est congregationem Israelitarum murmurasse contra Moysen, & contra Aaronem; deinde versu 8. dicitur: *Non contra nos murmuraciones vestras, sed contra Dominum.* Et Num. 20. postquam dictum v. 3. iurgatum esse populum cum Mose, postea v. 13. dicitur ibi tunc iurgatos esse Filios Israel cum Domino. Vide etiam Mat. x. 40. xviii. 5. Marci 9. 37. Luc. 10. 16. 1. Cor. 8. 12. Non recte ergo hinc concluditur Spiritum Sanctum hoc loco expresse vocari Deum: non magis bene, quam si ex superius citatis aliquis concluderet Moysen esse ipsum Deum, & eos qui nomine Christi venientes vel recipiuntur, vel rejiciuntur, esse ipsum Christum.

Verum neque hæc subsistunt. Negativum adverbium pro comparativa particula *potius* sæpe ponitur, quomodo si quis injuria afficiat legatum, dicitur non hunc parvipendere, sed principem; & e contra qui ministro, præstat obsequium, regi dicitur obtemperare, non famulo. Hoc sensu Exodi xvi. 8. murmuravit congregatio Filiorum Israel non contra Moysen, sed contra Dominum, quia ille Domini vicem gerebat. Ob eandem causam contra Deum iurgati sunt Num. 20. 13. Ita Mat. 10. 40. Qui autem prophetam, aut pauperem suscipit, suscipit Dominum, quo-

niam ab ipso mittuntur, & de ejus familia sunt. Et qui peccat in fratres, ut legitur 1. ad Corinth. 8. 12., peccat in Christum, quoniam sunt illi membra corporis, cujus Salvator est caput. Similiter qui spernit doctrinam Apostolicam, illum contemnit, qui Apostolos elegit, docuit, & misit; ut habetur 1. Thessalon. 4. 8. Ibi ratio redditur manifesta. Ait enim Apostolus: *Itaque qui hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum; qui etiam dedit Spiritum suum Sanctum in nobis*, Gr. ἀλλὰ τὸν θεόν, ὃν δίδόντα τὸ πνεῦμα αὐτῷ τὸ ἅγιον εἰς ὑμᾶς. Sed inquit hæreticus: At Moyses non est Deus: Eccur Spiritus Sanctus Deus est? Nonne similia sunt verba verbis, ac sententiæ sententiis? Immo dissimilia. Exodi xvi. 2. habes: *Murmuravit omnis congregatio filiorum Israel contra Moysen, & Aaron.* Act. 21. 3. *Cur tentavit Satanas cor tuum, mentiri te Spiritui Sancto?* Ergo murmur adversus Moysen, mendacium adversus Spiritum Domini prolatum est. Consistentem habeo Wolzogenium hucusque. Exodi xvi. 8. legitur: *Nec contra nos est murmur vestrum, sed contra Dominum*, idest principaliter murmur vestrum fuit contra Dominum, deinde contra nos servos Domini. Act. v. 4. legitur: *Non es mentitus hominibus, sed Deo*; nempe potius, quam nobis hominibus Dei ministris. Neque arbitrator mecum Wolzogenium hæcenus dissentire. Jam vide hominis calliditatem. Quinam sunt, de quibus Exodi xvi. 8. lectum est: *Nec contra nos est murmur vestrum?* Sunt, ut vides, Moyses, & Aaron, de quibus vers. 2. legeras: *Murmuravit omnis congregatio filiorum Israel contra Moysen, & Aaron.* Ergo Moyses, & Aaron non sunt ipse Dominus, contra quem filii Israel principaliter murmuraverunt, quoniam ipsi sunt, de quibus, vers. 8. legisti: *Nec contra nos est murmur vestrum.* Redeamus ad cap. v. Act. Quinam sunt illi, de quibus v. 4. scriptum est: *Nec es mentitus hominibus?* Non est quidem Spiritus Sanctus, de quo v. 3. legimus: *Cur tentavit Satanas cor tuum, mentiri te Spiritui Sancto?* nam Spiritus Sanctus non est homo, non est Apostolus Petrus. Ergo Spiritus Sanctus est ipse Dominus, ipse Deus, cui Ananias principaliter mentitus est, de quo v. 3. *Mentiri te Spiritui Sancto.* Non enim Spiritus Sanctus excluditur dum dicitur, *Non es mentitus hominibus*, quomodo excluditur Moyses & Aaron, dum dicitur, *Nec*

contra nos est murmur vestrum. Quoniam Moses & Aaron v. 8. excluduntur, sequitur, neque Mosem, neque Aaronem esse Dominum. Quoniam Spiritus Sanctus versu 4. non excluditur, sequitur Spiritum Sanctum esse Deum. Idem valet de aliis locis perperam a Wolzogenio citatis: cujus calliditas me in hoc septimo libro exornando reddidit molestissimum.

Etiā traditione Patrum Spiritus Sancti confirmatur divinitas. Justinus Apol. 1. *Filium* (inquit) *& Spiritum Sanctum colimus, & adoramus, cum ratione & veritate venerantes*. Athenagoras in Apolog. *Quis non miretur cum audiat, nos qui Deum Patrem predicamus, & Deum Filium, & Deum Spiritum Sanctum, eorum in unitate virtutem, & in ordine distinctionem explicantes, Atheos vocari?* Lucianus, *Deum alte regnantem, magnum, immortalem, cœlestem, Filium Patris, Spiritum ex Patre procedentem, unum ex tribus, & ex uno tria*. Vide & Irenæum lib. 4. cap. 37. Clem. Alex. lib. 1. Pædagogi cap. 6. Tertull. contra Praxeam cap. 2. Cyprianum Epist. 73. Non multus hic ero, quum hanc traditionem confirmant Generalia Concilia, Nicænum, & expressius Constantinopolitanum primum in Symbolo, & in Epistola Synodica ad Episcopos Occidentis: neque id negant hæretici Sociniani, contra quos potissimum disputavimus: quorum aliqui Catholicam de individua Trinitate doctrinam appellant Commentum veterum Patrum ex Ethnica Platonis Schola in Religionem Christianam introductum, ut Wolzogenius cap. 6. in Joan. aliqui audacter proferunt, totius Orbis consensum non posse adversum id, quod divinis oraculis aperte est consignatum, ut dogma de unica in Deitate Persona, ut Faustus Socinus contra Wiekum p. 617. aliqui nos ad solas Scripturas provocant, ut Semiariani ceteri. His autem nos aliquantulum satisfecisse confidimus, quomodo, si Deus tantum otii, & valetudinis concesserit, iis quamplurimum facturi sumus, qui ausi sunt fidem antiquorum Patrum damnare. Viguit enim perpetuo in Christi Ecclesia Fides, de qua Victorinus in Hymno Tom. iv. Bibl. PP. pag. 294.

Hinc singulis vera, hinc tribus una substantia est, Progressa a Patre Filio, & regressa a Spiritu: Quia tres existunt singuli, & tres in uno singuli, Hac est beata Trinitas, hac beata Unitas.

CAPUT XVI.

Ad reliqua in contrarium argumenta.

EXPEDIAM nunc vulgares contra Spiritus Sancti divinitatem oppositiones. Quarum sit prima: In sacris literis quandoque Pater, & Filius nominantur nulla facta Spiritus Sancti mentione, qui neque alicubi expresse Deus nuncupatur. Non ergo Sp. S. Deus est, neque eandem habet cum Patre, & Filio communionem naturæ.

Resp. nego conseq. I. Quia interdum simul nominantur Pater, & Spiritus Sanctus, ut Is. 45. *Et nunc Dominus misit me, & Spiritus ejus*: nonnunquam vero tres personæ simul, ut Matth. xxviii. *Baptizantes eos, &c.* II. Quoniam revera Spiritus Sanctus appellatur Deus Act. v. 4. *Dominus* 1. ad Thes. 3. 12. eique tribuuntur opera, & characteres divinitatis, ut supra probatum est. III. Quia argumentum istud negativum potest in Adversarios retorqueri, quippe nullibi Spiritus Sanctus appellatur creatura, neque in his locis, ubi creaturæ omnes commemorantur, & ab benedicendum Deum invitantur Ps. 102. & 148. nec non in Cantico trium puerorum.

Opp. 2. Ad Rom. 8. 26. scriptum est: *Spiritus postulat pro nobis*. At postulare nota est indigentia, quæ nequit Deo convenire. Item Jo. 2. 3. habetur, omnia facta esse per Verbum; quare si Spiritus Sanctus est aliquid, factus est, ideoque res creata. Iterum Joan. vi. 13. habetur: *Non enim loquetur a semetipso*. Impotens est ergo, ac dependens. Notandum hic quoque verbum futuri temporis loquetur: in Deo namque futurum nefas est cogitare. Rursus *contristari* dicitur ad Ephes. 4. 30., & 1. ad Corinth. 2. 10. *Scrutari profunda Dei*: quæ duo sunt passionis, & ignorantia argumentum.

Resp. ad 1. Spiritum Sanctum hoc sensu postulare pro nobis, quia postulare facit, ut explicat S. P. August. Ep. 105. Cujus explanationis veritas constat, quia Spiritus Sanctus eodem cap. viii. 15. appellatur a Paulo Spiritus adoptionis, *in quo clamamus, Abba, Pater, Atque Zach. xii. 10. Spiritus gratia, & precum*. Nam actiones tribui iis solent, qui agendi conferunt δύναμις, potestatem, ut ipsi docent Grammatici. Quod nobis insinuans Apostolus, præmiserat: *adjuvat infirmitatem nostram*: nam quid oremus, sicut

sicut oportet nescimus. Adde in Græco inveniri *ὑπερεντυγχάνει*, superexpostulat. Est autem *ὑπερεντυγχάνειν* Advocatorum, qui dictant suspiria clientibus. Chrysostomus denique Hom. 14. in Epist. ad Rom. per Spiritum postulantem donum intelligit Orationis. Ad 2. dico Jo. 1. 3. per *Omnia* comprehendere universitatem creaturarum, a quibus ut distinguitur Pater, qui Verbo suo condidit cælum & terram, ita sejungitur Spiritus oris ejus, a quo est qualiscunque virtus eorum. Ad 3. resp. cum Augustino Tract. 99. in Joannem, Spiritum Sanctum non loqui a semetipso, quoniam ab illo, a quo procedit, est ei essentia, scientia, & audientia; nec movere debet, quod verbum futuri temporis positum est, quia & ponitur ratione termini, & in ordine ad creaturas, quibus Sp. S. mittendus erat, & de re sempiterna enuntiatur absque mendacio, fuit, est, erit. Ad 4. dico Spiritui Sancto tribui tristitiam metaphorice, & propter hominum ingratitude, qui ejus dona contemnunt; quemadmodum Genes. vi. 6. dicitur Deus *tactus dolore cordis intrinsecus*: & Ps. 77. 40. exacerbatus, & concitatus in iram. Ad 5. Resp. verbum scrutari non semper indaginem, & ignorantiam notare, sed sæpenumero certam intimamque notitiam, ut Psalmo vii. 10. Jer. xi. 20. Apoc. i. 23. dicitur Deum scrutari renes & corda: quo sensu accipiendum hoc verbum in 1. ad Cor. liquet, quod illic *τὸ πνεῦμα*, Spiritus, scrutari dicitur etiam *βάδι τῆ Θεοῦ*, profunda Dei; nimirum consilia occulta, & altitudinem sapientiae Dei, cujus viæ, & recessus sunt creatis mentibus ininvestigabiles.

Opp. 3. In 1. ad Corinth. 14. 42. hæc habentur: *Spiritus Prophetarum Prophetis subjecti sunt*. Spiritus prophetarum est Spiritus Sanctus, quo inspirante loquebantur Prophetæ. Igitur Spiritus Sanctus hominibus subjectus est.

Resp. dist. majorem. Spiritus Prophetarum humanus, nempe mens Prophetarum, quæ Spiritu Dei afflante agebatur, concedo; Spiritus Prophetarum, scilicet Spiritus Dei, qui Prophetarum mentem illustrabat, nego subjectum esse Prophetis. Loquitur Apostolus de Spiritu Prophetarum humano: quod constat tum quia *πνεύματα* absque articulo legitur, tum quia pluralis est numeri, cum Spiritus Dei unus sit. Spiritus autem Prophetarum subjecti sunt Prophetis, primo quia unius aut

alterius doctrina judicio Ecclesiæ subjecta est. Deinde quia divinitus afflati suæ potestatis sunt, neque ad instar Pythonicorum tanquam dementes agitantur; ut de Sybilla Virgilius: *At Phœbi nondum patiens immanis in antro Bacchatur Vates, magnum si pectore posset Excussisse Deum*.

Opp. 4. Spiritus Sanctus mittitur a Filio; ergo est Filio minor. Resp. dist. ant. Mittitur per imperium, ut servus a Domino, nego: per originem, concedo. Vide infra cap. xx.

Opp. ultimo. Spiritus Sanctus non est neque genitus, neque ingenuus; non genitus, quia genitum esse convenit Filio, non ingenuus, quia esse ingenuum proprium est Patri. At qui non est genitus, neque ingenuus, non est Deus. Ergo &c.

Resp. dist. majorem. Spiritus Sanctus non est Ingenuus, quatenus *ἀγέννητον* significat non factum, nec creatum, nego. Non est Ingenuus, prout *ἀγέννητον* significat Personam, quæ a nulla alia procedit, conc. Vide cap. xii. ad v. Falsa quoque est minor propositio, quia præter Personam Ingenuam, quæ non habet ab alia originem, & personam genitam, quæ est ab una, datur Persona, quæ est a duabus simul, & peculiari quadam ratione appellatur *PROCEDENS*, ut diximus cap. xiv. ad penultimum Wolzogenii argumentum. Atque hæc de suprema illius divinitate, de quo Nazianzenus in Carm. latine reddito:

*Nec rursus deitate carens, ab eaque remotus,
Sed Patri, & Nato unigeno par prorsus honore.*

CAPUT XVII.

Num Spiritus Sanctus a Patre, Filioque procedat?

MAGNUM versatur Latinos inter Græcosque de processione Spiritus Sancti a Filio dissidium: his, non quidem omnibus, sed levioribus tantum & Schismaticis, asserentibus a solo Patre procedere; illis propugnantibus originem habere ab utroque. Atque erroris Græcorum auctor creditur Theodoretus, qui in Confutatione ix. Anathematismi Cyrilli ait, quod dicere Spiritum Sanctum ita proprium Filii, ut ex Filio, aut per Filium extantiam intelligatur habere, id impium est, ac blasphemum: quamquam Theodoretus facile potest excusari,

fari, ut postea dicam: Non semel sopitus jam error fuit a Græcis instauratus. Ventilata fuit hæc quæstio Pipino Francorum rege, & definita in Synodo habita in villa Gentiliaco prope Lutetiam anno 1009. Tum vehementius exagitata adversus Latinos ab invasore Sedis Constantinopoleos Photio Spadone circa annum 863. quem hominem totius Orientis exitio natum an. 869. Synodus octava damnavit. Decertarunt iterum Græci cum Latinis Urbano II. Pontifice an. 1097. eosque in Concilio Barensi compescuit S. Anselmus Cantuariensis Episcopus; qui & magnum sibi nomen comparavit, & singularem pro Catholica fide navavit operam. Postea sub Innoc. III. ad Ecclesiæ Romanæ communionem in 14. Lateranensi Synodo redierunt Græci, & sedata contentio est. At relapsi quamprimum in antiquum errorem. Concordiam rursus inierunt imperante Michael Paleologo, & sedente Gregorio X. an. 1274. & rursus in pristinum schisma, erroremque relapsi. Pugnarunt interim adversus domesticos viri suorum Scriptorum laudibus celebratissimi Joannes Beccus, & Nicephorus Blemmydes, de quibus plura Peravius lib. vii. cap. 1. Tandem anno 1439. in Florentino Generali Concilio controversia finita est, & Græci Patres Catholico dogmati subscripserunt, uno excepto Marco Ephesio, cujus opera plures quidem subornati ad antiquum errorem sunt regressi, sed nulla publica fide fuit deinceps universa Græcorum Ecclesia labefactata. Dixi autem *publica fide*, quoniam licet magna ex parte Orientalis Ecclesia antiquum modo tueatur errorem, sunt tamen Græci complures, qui Orientalibus Patriarchis [minime obtemperant, sed cum Romanis rectæ fidei confessione communicant. Hanc utriusque Ecclesiæ communionem meritis beati Nicolai Tolentinatis acceptam refert Eugenius IV. quod etiam exprimitur in Ecclesiastico hymno:

Exorta ab annis schismata

Pelluntur ima ad tartara:

Græci a Latinis diffiti

Junguntur una fœdere.

PROPOSITIO: Spiritus Sanctus a Patre, Filioque procedit.

Triplici argumentorum genere hæc propositio probatur: Scripturis, auctoritate Patrum, ratione. Atque ex Scripturis hæc depromuntur. I. Spiritus Sanctus appellatur Spiritus Filii, ad Galat. iv. 6. *Misit Spiritum filii*

sui in corda vestra. Act. 16. *Non permisit Spiritus Jesu.* Joan. xiv. 17. *Spiritus veritatis*, idest ipsius Filii, qui est via, veritas, & vita. At appellari nequit Spiritus Filii, nisi hoc titulo, quod a Filio procedat. Ergo Spiritus Sanctus procedit a Filio. Prob. minor. Spiritus Sanctus aut nuncupatur *Spiritus Filii*, quod sit Filii Sanctitas extrinsecus ingrediens, & adventitia, aut quod sit eadem Filio Consubstantialis, (quomodo audio recentiores Græcos reponere,) aut Filii instrumentum, & virtus, aut denique quia a Filio habet esse. Non enim video quo alio titulo *Spiritus Filii* possit appellari. Sed Spiritus Sanctus non dicitur *Spiritus Filii*, quod sit filii adventitius, ut in iis evenit qui ejus munere sanctificantur; neque quod sit Filii instrumentum, & virtus accidentalis, quæ duo Græci fatentur. Rursus non dicitur *Spiritus Filii* eo quod sit Filio Consubstantialis; quippe diceretur etiam ipse Filius Spiritus Sancti propter Consubstantialitatem: quod cogitatu absurdum est. Ergo remanet quod Spiritus Sanctus dicatur *Spiritus Filii* propter relationem originis, & quia ab illo procedit.

Præterea Christus Dominus Joan. xx. 22. insufflavuit dicens. *Accipite Spiritum Sanctum.* Cur autem insufflavuit, nisi ut ostenderet a se Spiritum Sanctum procedere, quomodo corporeus halitus ab ore alicujus emittitur? Legite Augustinum Tract. 121. in Joan. & lib. 3. contra Maxim. cap. 14.

Tertio probatur; nam Spiritus Sanctus mittitur a Filio; Ergo a Filio procedit. Ant. constat ex cap. xvi. Joannis 7. *Si autem non abiero, Paraclitus non veniet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos.* Prob. conseq. I. Quia hic est ordo naturæ divinæ, ut qui a nullo est, a nullo mittatur, ut probat in Epist. ad Serap. S. Athan. & lib. 4. de Trinit. cap. 19. S. P. Augustinus. Si ergo Spiritus Sanctus a Filio mittitur, a Filio procedit. II. Quia probatur Filium a Patre procedere, quia de ipso scriptum est, *Misit Deus Filium suum factum ex muliere: & Exivi a Patre, & veni in mundum; atque, Evangelizare pauperibus misit me, &c.* III. Quia ille, qui ab alio mittitur, debet ab eo aliquam potestatem recipere, aut saltem mandatum ac præceptum. At Spiritus Sanctus, qui fatentibus adversariis Deus summus est, non accipit a Filio mandatum, quod nota sit subjectionis. Recipit ergo potestatem, quæ a divi-

divina substantia nequit esse distincta. Neque aliud respondere possunt Græci, nisi Spiritum Sanctum, qui a Filio mittitur, esse sanctificationis gratiam, non divinam Personam. Quæ responsio & supra impugnata est, & hoc eodem argumento rejicitur: quandoquidem misit Filius Spiritum Sanctum, qui a Patre procedit. At Spiritum, qui a Patre procedit, personam esse Græci non dubitant.

Rursus Joan. xvi. 14. habetur: *ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Omnia, quæcunque habet Pater, mea sunt: Propterea dixit: quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.* Plura hic occurrunt notanda. Ac primo: Spiritus Sanctus accipit esse a Filio. Quid enim accipere potest divina Persona, cui essentia est quidquid habet? Sed recipere esse idem est, ac procedere. Procedit ergo Spiritus Sanctus a Filio. Deinde: propterea dixit Christus Dominus, *De meo accipiet, & annuntiabit vobis, quia omnia, quæ habet Pater, sunt ipsius Filii.* Quare si Pater habet de sua essentia, ut Spiritus Sancti principium sit; similiter hoc habet Filius. Rursus divina Persona si habeat ab altera quidquid annuntiat, habet ab eadem extantiam: unde enim est in divinis *audientia*, inde est & essentia: Spiritus Sanctus accipit a Filio, ut futura annuntiet. Ergo a Filio recipit etiam ut sit. Demum λαμβάνειν hic non potest alium habere sensum, quam audire quæ loqui debeat, & quasi μαρτυρεῖν discere, ut Prov. i. 3. & Deut. xxxii. 2. Habet ergo Spiritus Sanctus a Filio Sapientiam. In Deo autem sapientia & essentia idem sunt. Igitur, &c.

Nil efficit Græcorum responsio, qui asserunt Spiritum Sanctum accipere essentiam, divinitatem, ac sapientiam a solo Patre, non a Filio; & ea verba ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, *De meo accipiet*, reddenda esse, *De Patre meo*. Nam diserte ipse Dominus sententiam suam explicat dicens: *Omnia, quæcunque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi, &c.* Si ergo Spiritus Sanctus procedit a Patre, & quidquid habet Pater, habet & Filius, sola excepta Paternitate, quæ propter relativam oppositionem ipsi Filio nequit communicari; necesse est, ut Spiritus Sanctus procedat etiam a Filio: alias frustra Christus ea verba protulisset. Sed vide Literas Unionis Eugenii IV. Atque hæc Latinorum Responsio variis perantiquis sacrorum Bibliorum versionibus roboratur, ut Persica, quæ legit: *A me ac-*

cipiet: Arabica, quæ habet, Nam accipiet de eo, quod meum est: Æthiopica, Totum, quod habet, meum est; Syriaca, Quippe qui de me accipiet. Ut Tom. V. Polygl. Waltonianæ p. 488. & seq.

Secundo probatur istud Ecclesiæ Latinæ dogma clarissimorum Græcorum auctoritate. Inter hos Epiphanius in Ancorato diserte scribit: *Χριστὸς ἐκ τοῦ πατρὸς πιστεύεται θεὸς ἐκ θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων* Christus ex Patre creditur, Deus de Deo, & Spiritus ex Christo, aut ex ambobus. Et Hæresi 74. *τὸ γὰρ ἅγιον πνεῦμα παρ' ἀμφοτέρων, πνεῦμα ἐκ πνεύματος. Sanctus autem Spiritus ex ambobus, Spiritus ex Spiritu.* 1. Cyrillus in Joelem cap. 2. *Καὶ ἐκ θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ υἱὸς (γεγέννηται γὰρ ἐκ θεοῦ, καὶ πατρὸς) ἰδίον αὐτοῦ τε, καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα ἐστίν.* Et ex Deo quidem secundum naturam Filius (genitus est enim ex Deo, & ex Patre). Proprius autem ipsius, & in ipso, & ex ipso Spiritus est. Et lib. 14. Thesauri: *Ὅτι ἐκ τῆς ὁσίας τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, & statim, πρόεισι δὲ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ* Quoniam ex essentia Patris, Filiique Spiritus. Qui procedit ex Patre & Filio. S. Basilii in 3. contra Eunomium ait: *παρὰ αὐτοῦ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ αναγγελλόν καὶ ὁλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον. Ab ipso habens esse, & ab ipso accipiens, & annuntians nobis, & omnino ex illa causa pendens.* Plura vide apud Leonem Allatum in defensione Synodi Ephesinæ, Joannem Beccum, Manuelem Calecam, Petavium, &c.

Græcorum responsio est: Epiphanium intelligendum esse de donis, non de persona Spiritus Sancti: Cyrillum affirmare Spiritum Sanctum proprium Filii ratione Consubstantialitatis: Textum ex Basilio productum ex mendoso, & falsato codice esse depromptum. Id Marcus Ephesius in Florentino Concilio conatus est demonstrare tum ex aliorum codicum lectione, tum ex scopo Basilii, qui scribens adversus Eunomium, numquam Spiritum Sanctum appellat in Trinitate ordine tertium, & natura secundum a Filio, nisi ex sententia Eunomii. Addit Andronicus Camaterus, neque Basilium, neque Athanasium in suis contra Sabellium & Arium libris alium fontem & originem divinarum personarum agnoscere, præterquam Deum Patrem.

Hæc omnia commentitia sunt, neque causam juvant Græcorum. Quippe Epiphanius Patris, Filiique nomine personas designat, & his

his duobus Spiritum Sanctum, nempe tertiam adnectit. Oportet ergo, uti Pater & Filius personæ sunt, ita & Spiritum Sanctum personam intelligamus. Deinde explicat ibidem Spiritus Sancti originem ac relationem, quæ proculdubio notæ sunt personarum. Ac præterea non recte dicitur, Spiritus Sancti dona esse ab ambobus, cum sint etiam ab ipso Spiritu, & quidem peculiari quadam attributione. Cyrilli autem verba non patiuntur Græcorum commentationem, tum quia asserit manifeste a Filio Sanctum esse Spiritum; tum etiam quia nullibi Filium, aut Patrem affirmavit proprium esse Spiritus Sancti: postremo, quia consubstantialitas præstat, ut divinarum personarum sit una substantia, non ut una persona sit propria alterius, sive ex altera, quomodo scribit Cyrillus. Basilii testimonium genuinum esse adversus Marcum Ephesium ostendit in Florentina Synodo Joannes inelyti Prædicatorum Ordinis Theologus ex vetustissimo Ms. exarato longe ante exortam de Spiritu Sancto procedente a Filio questionem, & Romam a Cardinale Nicolao Cusano Constantinopoli asportatum: ex quo Græcos, non Latinos Basiliana scripta corrupisse deprehenditur. Et quidem S. Basilium facere Spiritum Sanctum ordine a Filio secundum, liquet ex Epistola ejus trecentesima ad Canonicas, de qua consule clarissimum Petavium tom. 2. lib. vii. cap. 3. n. xvi. Contra Camaterum denique clamant clarissima Græcorum PP. testimonia, quibus etiam hæ responsiones, & dogma ipsum firmatur. Nam Athanas. Orat. de Incarnat. appellat Filium *Fontem S. Spiritus*, τὸν ὄντα τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος. Idem Basiliius tradit 2. contra Eunomium, vocans Filium πηγὴν ζωῆς, *Fontem vivificum*. Atque beatissimus Joan. Chrysostomus hom. in mysterium Baptismi. ait: Σωτὴρ δείκνυσιν αὐτὸν πηγὴν ζωῆς, καὶ ὕδωρ ζωῆς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον *Salvator ostendit seipsum fontem vite, aquam vero vitam Spiritum Sanctum*. Pater tamen potiori jure dicitur πηγὴ, *Fons*, quoniam fons aquam ex seipso scaturire facit, non aliunde.

Tertio probatur ex Patribus Latinis, quos Œcumenicæ Synodi a Græcis receptæ consecraverunt, & qui ea floruerunt ætate, qua Occidentales a Græcis tanquam veri Catholici habebantur: unde non est, cur Refractorii horum Sanctorum auctoritatem debeant excutere. Ambrosius ergo in lib. i. de Sp. San-

cto cap. x. *Spiritus quoque Sanctus*, inquit, cum procedit a Patre, & Filio, non separatur a Patre, non separatur a Filio. S. P. Augustinus Tract. 99. in Joannem: Cur ergo non credamus, ait, quod etiam de Filio procedat Spiritus Sanctus, cum Filii quoque ipse sit Spiritus? Et Leo magnus, cujus doctrinam generalis quarta Synodus appellavit *σήμερον ὀρθόδοξιας*, *Columnam fidei Orthodoxæ*, Ep. 93. scribit: *Alium esse qui genuit, alium qui genitus est, alium qui ab utroque procedit*. Cum Græci hanc esse fidem Latinorum Patrum ultro profiteantur, nec non statutum hoc dogma a Synodo Lateranensi iv. Lugdunensi ii. & Florentina pro hac præsertim causa convocata, necesse non est, ut hæc longiori oratione complectamur.

Postremo Theologicis rationibus roboratur assertum. Harum prima sit. Quæcunque habet Pater, sola excepta ratione Ingeniti, habet & Filius. Hoc siquidem ait ipsemet Christus in Evangelio, & contestantur PP. Græci, Damascenus vii. Cap. Operis Theologici, Nazianzenus Orat. in Pentecost. & communiter alii. In tantum vero ratio Ingeniti, sive paternitas non communicatur Filio; quia cum eo opponitur relative, ut dicam lib. ix. Si ergo quidquid habet Pater, πλην τῆς ἀγεννησίας, habet & Filius, profecto etiam ipse hoc habet, ut Spiritus Sancti principium sit. Accedit altera. Salvatur in Filio proprietas Unigeniti, quoniam immediate & proxime est ab uno, nimirum a Patre, ut docet Greg. Nyssenus in lib. ad Abilavium, & in Epist. tertia, & quadragesima S. Basiliius. Igitur si Spiritus Sanctus procederet immediate & proxime a solo Patre, haberet & ipse rationem geniti, neque ullum esset inter divinam generationem, processionemque discrimen. Tertia est ratio, (quamquam de hac non omnes Latini consentiunt), quod sublata processione, seu oppositione originis, Spiritus Sanctus non distingueretur a Filio; cum in divinis omnia sint unum, ubi non intervenit mutua relatio; at de hac iterum est disputandum. Denique, prima & immediata operatio Patris est generatio, per quam constituitur Pater, & hujus operationis terminus est Filius. *Spirare* autem non est operatio prima, sed ratione nostra ipsam generationem consequitur; est tamen essentialis, quemadmodum est generatio, & connotat terminum substantialem nempe Spiritum Sanctum. Sed necesse est

Filium consortem esse cujusque operationis essentialis, quæ non est prima, seu generatio; Ergo necesse est, ut Filius sit confors cum Patre hujus operationis, quæ est productio Spiritus Sancti. Minor probatur, quandoquidem habet Filius cum essentia, quidquid essentialis est, ut ex dictis, & per se satis est manifestum.

CAPUT XVIII.

Continet Græcorum contra Latinos argumentationes.

GRÆCI autem opponunt. I. Dogma Latinorum in Scripturis minime continetur, imo expresse habetur Joann. xvi. Spiritum Sanctum a Patre procedere, nulla facta Filii mentione. Ergo rejiciendum omnino est.

Resp. dist. ant. in Scripturis non continetur *explicite*, concedo: *implicite*, nego. Etenim eodem cap. xvi, Spiritus Sanctus appellatur Spiritus veritatis, dicitur mitti a Filio, ipsum glorificare, de illo accipere, habere ab eo, ut annuntiet quæ ventura sunt, omnia demum, quæ habet Pater, habere & Filius: quæ omnia, ut supra diximus, *Processionis* invictum sunt argumentum. Ideo autem Filius inquit Spiritum Sanctum procedere a Patre, ut ostendat, Patrem esse aliarum Personarum fontem atque originem, quemadmodum de se ait, non loqui a semetipso, opera, quæ patravit, fuisse Patris, doctrinam suam, non suam, sed ejusdem Patris habendam esse, & cetera hujusmodi: quæ Filio nequaquam denegant quidquid Patri adscribunt; sed parem eandemque demonstrant essentiam, potestatem, operationemque utriusque. Accedit non esse solam Scripturam ad dirimendas fidei controversias sufficientem, sed standum quoque Sanctorum Patrum traditioni, quam in hoc dogmate universalem, & omnino exploratam haberi testatus est in Florentina Synodo Josephus Patriarcha Constantinopolitanus.

Opp. 2. Adversatur dogma de Processione Spiritus Sancti a Filio clarissimorum Græcorum Patrum traditioni. Nam Dionysius libr. de Divinis Nominibus cap. 2. ait *Solum Patrem esse Divinitatis fontem consubstantialem*. Athanasius quoque in quæst. de Nat. Dei scribit, *Solum Patrem causam esse duorum*. Nazianzenus Orat. 24. ad Episcopos, inquit:

Berti Theol. Tom. II.

Quidquid habet Pater, idem Filii esse, excepta causa. Rursus in Passione Sancti Andreæ conscripta a Presbyteris Achajæ, legitur Spiritum Sanctum a Patre procedere, ac permanere in Filio. Quid plures memoro? S. Maximus in Epistola ad Marinum ait, *Patres non concedere Filium esse causam, idest, principium Spiritus Sancti*. Ex quibus arguitur: Si Spiritus Sanctus a Filio procederet, Filius foret Spiritus Sancti fons, causa, ac principium: At negant Patres Filium fontem esse, causam, ac principium Spiritus Sancti: Igitur Spiritus Sanctus nequaquam a Filio procedit.

Accedit quod si Patrum aliqui accurate de Spiritu Sancto tractarunt, hunc non a Filio, sed per Filium esse dixerunt. Quod caute pronuntiat in 1. adversus Eunomium Gregorius Nyssenus, Athanasius in Redargutione Eusebii, & Meletii, Cyrillus contra Palladium, & Patriarcha Tharasius in Epist. ad Orientis Episcopos. Hi omnes docent, Sanctum Spiritum ex Patre per Filium profluere. Est autem discrepantia inter particulam *dià*, *per*, & *ἐξ*, *ex*, quod hæc efficientem causam significat, non illa. Cum ergo docent Spiritum Sanctum extantiam habere *per* Filium, non *ex* Filio, negant aperte hunc illius esse principium.

Resp. nego antec. ad prob. dico primum, Patrem appellari causam, fontem, ac principium speciali quadam ratione, quod prima sit in Trinitate persona, nec originem habeat ex alia: id vero non efficit, quin etiam Filius Spiritum Sanctum producat, & quemadmodum est Deus de Deo, & lumen de lumine, sit pariter causa de causa, fons de fonte, principium de principio: aut, quomodo propter paternæ substantiæ communionem est idem Deus cum Patre, ita propter unitatem operationum, ac virtutis *spirandi*, sit cum illo idem fons, idemque principium. Non enim desunt Patres, qui Filium fontem, & causam Spiritus sancti fatentur, ut Basilus, & Joannes Chrysostomus, de quibus supra. Adde Epiphanium Hæresi 96. & Cyrillum Alexandr. in Expositione Symboli Nicæni, qui diserte scribunt, Spiritum Sanctum a Filio *profluere*; quem Filium etiam vocant *Fontem ex fonte*.

Falsum est etiam complures Patres negare Spiritum Sanctum habere extantiam *ex* Filio, quamquam nonnulli uti maluerunt particula *διὰ*, *per*, ut significarent Filium non esse

L

prin-

principium absque principio, & fontem, cui non sit ab altero scaturigo. Ceterum ex Filio Spiritum Sanctum dixerunt Greg. Nyssenus hom. 3. super Pater noster, scribens: *Ex Filio procedit, quia proprius ejus est, quemadmodum & Patris*; Cyrillus in Epist. ad Nestorium, dicens: *Spiritus veritatis nominatur, & Christus est veritas, & ex eo profuit*. Et Epiphanius in Ancorato: *Ex quo procedit, & a quo accipit*. Maximus quoque in Epist. ad Marinum Cypri presbyterum docet *Etiam ex Filio Spiritum Sanctum procedere, & inter se consentire Patrum auctoritates*. Sed de his vide dissertationem Gennadii Scholarii sect. v.

Quod vero particula *Per* producentem causam significet, constat. Etenim Gen. 4. legitur, *Possedi hominem per Deum*: Joan. 1. *Omnia per ipsum facta sunt*. Et ad Colossens. 1. *Omnia per ipsum, & in ipso creata sunt*. Audi præcitatum Gennadium sect. 2. *Nonne per verbum PER causam possumus intelligere, ubi dicit Sanctus Joannes Evangelista, Omnia per ipsum facta sunt? quis negaverit unquam hic dictionem PER esse causam, & per eam Filium creaturarum causam intelligi?* Quod vero idem denotet dictio *Per*, & *Ex*, Basilii & Chrysostomi in Expositione Gen. sentiunt, ubi dicit Adam: *Possedi hominem per Deum*, ac si diceret, *Ex Deo*: unde alter in tractatu ad Amphilochoium ita explanat, & dicit: *Jam vero secundum promiscuam significationem dictio PER transit sæpenumero in dictionem Ex, quia altera alterius significationem sibi vendicat, ut, Possedi hominem PER Deum, æque ac si diceret, EX DEO*. Alter vero 53. in Matt. homilia dicit: *Nam Scriptura solet, PER QUEM dicere, EX QUO: velut cum dicit: Possedi hominem per Deum, &c.* Sanctus quoque Cyrillus indiscriminatim has voces usurpat, nam in Epist. ad Theodosium scribit, *Christum natum esse PER Sanctam Deiparam Virginem*, & in Epist. ad Nestorium, *Natum, inquit, Ex muliere*, & rursus, *PER mulierem*, promiscue his præpositionibus usus. Addit Gennadius citato loco, designari unum principium creaturarum omnium, per has propositiones *Ex*, *Per*, *In*, ad Galat. iv. 6. & per dictionem *Ex* significari Patrem, ut primum ac principalem: per dictionem *Per*, Filium, ut opificem; & per *In*, Spiritum Sanctum tamquam causam rerum perfectivam: aliquando vero *Per* non dici de Patre,

& *Ex* de Filio, ne Patri principalem causam tollamus. Hæc ille.

Opp. 3. S. Joannes Damascenus lib. 1. de Fide Orthodoxa cap. xi. ait: *Spiritum Sanctum & ex Patre esse statuimus, & Patris Spiritum appellamus. At vero eum non esse ex Filio dicimus: sed Filii Spiritum nominamus*.

Quidam respondent Damascenum Græcorum imbutum errore, atque in hac controversia ejus dimittendam esse auctoritatem. Nec tamen id in ipsius injuriam cedere, cum hæc quæstio octavo sæculo, quo floruit Damascenus, nondum ab Ecclesia fuerit definita. Hanc de præclarissimo viro suspicionem ortam puto ex Historia Synodi Aquisgranensis, quæ anno 809. celebrata est contra Joannem Monachum negantem Spiritum Sanctum a Filio procedere: quem Pithoeus, alique perpauci Damascenum fuisse suspicantur. Sed cum Joannes, cujus causa Aquisgranum Synodus coacta est, fuerit Hierosolymitanus; non debet absque gravissima, certissimaque ratione Damascenus notari. Itaque respondeo viguisse Damasceni ætate adhuc hæresim Macedonii, & Eunomii, qui docuerant Spiritum Sanctum esse ex Filio, tamquam ex primaria, & unica causa *Creatrice*, ut facilius suaderent esse creaturam, non Patri, Filioque consubstantialem. Caute ergo adversus perniciosissimam hæresim pronunciat, Spiritum Sanctum esse Spiritum Filii, quomodo nominatur Spiritus Patris: sed non dici ex Filio, ne imperiti creaturam esse, & a solo Filio, tamquam a causa principe productum opinarentur. Consulto autem ait S. Pater, Spiritum Sanctum non dici ex Filio, non vero, Spiritum Sanctum non *Esse* ex Filio. Aliud quippe est aliquid *Non dici*, aliud *Non esse*: quod appposito explicatur exemplo. Certe beata Virgo Maria Christipara est, ut appellatur etiam ab Ephesina Synodo: sed quoniam impius Nestorius hoc utebatur vocabulo, ut duas in Christo insinaret personas, & verbum illud everteret, quo exprimitur beatissimam Virginem Deum peperisse; idem Damascenus cap. septimo ac septuagesimo scribit: *Christiparam Virginem Sanctam non dicimus*. Ita propter hæreticos, qui ex solo Filio Spiritum esse dicebant, ait Damascenus, *Spiritum ex Filio non dici*.

Resp. 2. cum Bessarione Orat. pro Un. Damascenum accepisse propositionem *Ex*, quatenus significat principium absque principio:

pio : quo sensu quidem Spiritus Sanctus Ex solo Patre dicendus est. Hanc responsionem amplectuntur fere omnes Theologi , & ex verbis , quæ cap. xi. laudato subnectuntur , possumus eam confirmare. Inquit enim Damascenus : *Quemadmodum videlicet ex sole est radius, & splendor, (ipse enim & radius & splendoris fons est,) per radium autem splendor nobis communicatur; atque ipse est, qui nos collustrat, & a nobis percipitur.* In quibus comparat Damascenus Patrem soli, Filium radio, Spiritum Sanctum splendori. At splendor est a sole, & radio: Ergo Spiritus Sanctus est a Patre, & a Filio. Vide cap. præced. prope finem.

Opp. 4. Theodoretus Spiritum Sanctum a Filio procedere, non solum aperte negat, sed etiam oppositam opinionem Cyrilli impiam ac blasphemam appellat. *Blasphemat, inquit in Epist. ad Monasteria, blasphemat & in Spiritum Sanctum, dum non ex Patre solo ipsum asserit procedere, sed ex Filio habere existentiam.* Habet similia in Confutatione ix. Anathematismi, ut hujus Capitis principio dictum est. Reponi solet, Theodoretum plus æquo partibus Nestorii contra Cyrillum fuisse patrocinarum: sed instant Adversarii in Ephesina Synodo lectum fuisse, ac diligenter examinatum Symbolum Nestorianum oblatum a Charisio Presbytero, & Œconomo Philadelphensi, qui accusarunt de communione cum Nestorio Antonium, & Jacobum Presbyteros, quod hæreticis conversis Symbolum istud tradiderint. Lectæ quoque fuerunt Confutationes Anathematismorum S. Cyrilli per Theodoretum conscriptæ. Utrobique vero Spiritum Sanctum a Filio non procedere continebatur. At neque Synodus Ephesina, neque ipse Cyrillus hac in parte Theodoreti scripta, aut Nestorianum Symbolum damnaverunt. Non ergo rejici debet dogma de Spiritu Sancti a solo Patre processione, traditum ac propugnatum a Theodoro.

Responsio communis est, Theodoretum ab aliorum sententia in hoc puncto recessisse, ejusque auctoritatem nihil valere, præsertim cum ipsius scripta adversus Cyrillum quinta Synodus cap. xiiii. & sexta cap. ix. proscripserint. Quod autem de recitato Symbolo Nestoriano, lectisque Confutationibus Anathematismorum Cyrilli additum est, solvitur a Theologis multipliciter. Et primo affirmant Theodoretum impiam blasphemamque

dixisse eorum sententiam, qui arbitrantur Spiritum Sanctum *ex Filio*, aut *per Filium* existentiam habere: quum tamen Spiritum Sanctum per Filium procedere, & tradant communiter Patres, & canant solemniter Græcorum Ecclesiæ in Canone Theophanis in Pentecosten ode sexta, & ipsi Schismatici palam profiteantur. Deinde negant Ephesinam Synodum silentio hanc quæstionem prætermisisse. Approbavit enim Epistolam S. Cyrilli ad Nestorium, & alteram ad Orientales, quibus dogma de Processione Spiritus Sancti continetur; & consequenter etiam dogma istud Synodus universalis recepit. Præterea Nestorius asserbat Spiritum Sanctum a Filio extantiam non habere, ut eundem Spiritum Sanctum, quem verum Deum profitebatur, a Christo faceret alienum. Cum ergo Synodus damnavit Nestorium, definivit simul Spiritum Sanctum non esse alienum a Filio, ab eoque procedere. Quod si hanc quæstionem ad causam Nestorianam dixeris non pertinere, addent Theologi & istud; nempe Synodum Ephesinam, & Cyrillum ideo de processione Spiritus Sancti a solo Patre Theodoreti non reprobasse sententiam, quod de ea tunc principaliter non ageretur.

Hæc cum a doctissimis viris passim audiantur, non debent a nobis censoria virga notari. Probabilius tamen asserimus, nunquam Theodoretum negasse Spiritum Sanctum etiam a Filio procedere. Primo quia neque a Cyrillo, neque ab ullo antiquo Scriptore legimus illum in hac parte reprehendi, quomodo factum novimus, cum videbatur adhærere Nestorianis: quibus ut dixit anathema, faustis acclamationibus a Chalcedonensis Concilii Patribus Catholicis & Orthodoxis Ecclesiæ Pastor fuit appellatus. Secundo quia ipse Theodoretus in Epist. ad Joannem Antiochenum protestatur se cum Cyrillo circa Spiritus Sancti personam concordem semper habuisse sententiam, & rectitudinem fidei, quæ tenet extantiam non non habere *ex Filio & per Filium*, etiam in literis Cyrilli inspexisse: omnem vero inter se discrepantiam ortam ex falsa intelligentia verborum. Si ergo Cyrillus Spiritum Sanctum a Filio procedere apertissime docet, consentit cum eo Theodoretus, & is nomine extantiæ a Filio, non processionem, sed creationem accepit. Tertio quia cum Patres omnes disertissime tradiderint Spiritum Sanctum per Filium procedere; non est credibile

bile Theodoretum id refutasse tamquam impium, ac blasphemum. Quarto quia in Con-
 sutatione Anathematismorum Cyrilli totus
 est, ut execretur hæresim Apollinaris, & Eu-
 nomii, & vicissim Cyrillus in suis respon-
 sionibus curat a se hujus hæresis depellere
 suspicionem: adeoque Theodoretus dixit hæ-
 reticum, ac blasphemum asserere Spiritum San-
 ctum habere extantiam *per Filium*, quia præ-
 latum id opinabatur a Cyrillo in sensu Eu-
 nomii, qui impie affirmaverat, Spiritum San-
 ctum in genere rerum comprehendere, quæ a
 Filio creatæ sunt. Postremo quia in Exposit.
 Epist. ad Romanos cap. VIII. n. II. sic Theo-
 doretus loquitur: *Sanctum Spiritum & Dei
 appellavit, & Christi; non quod, ut volunt
 hæretici execrandi, ex Deo per Filium creatus
 sit, sed quia est ejusdem cum Patre, &
 Filio substantia: & ex Patre quidem procedit
 juxta Evangelicam doctrinam; ejus autem gratia
 is, qui digni sunt per Christum, suppeditatur.*

Itaque ad argumentum resp. dist. ant. Ne-
 gat Theodoretus Spiritum Sanctum habere
 extantiam ex Filio & per Filium, in sensu
 Eunomii, qui ea loquendi ratione Spiritum
 Sanctum creaturam esse affirmabat, negans
 esse Patri & Filio consubstantialem, conce-
 do: in sensu Catholico, quo exprimitur ori-
 go Spiritus Sancti a Filio, salva unitate sub-
 stantiæ, nego. *Spiritum Sanctum*, inquit
 Theod. in Epist. ad Joan. Antioch., *non ex
 Filio, aut per Filium existentiam habentem
 dicimus; sed ex Patre procedentem; proprium
 vero Filii, uti CONSUBSTANTIALEM.*
 Hinc Synodus Ephesina, & Cyrillus, qui
 optime Theodoreti verba, ac sensa percepe-
 rant, id non reprobarunt: & Cyrillus Ana-
 thematismos suos a nota hæreseos Eunomia-
 næ sedulo vindicavit.

Opp. 5. Si Spiritus Sanctus a Patre, Fi-
 lioque procederet, duo essent Spiritus Sancti
 principia; id autem absurdum est, quippe
 res una petit ab uno principio produci. Item
 Pater de se est principium sufficiens Spiritus
 Sancti: cur ergo aliud Spiritus Sancti prin-
 cipium statuitur? Rursus aut *Spirare* proprie-
 tas est personalis, aut essentialis: si essentialis,
 etiam ipsi Spiritui debet convenire: si
 personalis, necesse est, ut uni tantum per-
 sonæ dicatur competere; nam proprietates
 personales nequeunt ad invicem communica-
 ri, alias Filio etiam ratio Ingeniti, ac pa-
 ternitas convenirent, quod repugnat.

Resp. ad 1. Patrem & Filium non duo es-
 se Spiritus Sancti principia, sed unum: quo-
 modo Pater, Filius, & Spiritus Sanctus unum
 sunt principium rerum creatarum. Quippe
 principia non multiplicantur ratione personæ,
 aut suppositi, sed operationis & formæ: qua-
 propter cum Pater, & Filius habeant eam-
 dem virtutem *Spirandi*, unum principium
 Spiritus Sancti dicuntur; quemadmodum tres
 simul personæ, quibus est eadem omnipo-
 tentia, & virtus creatrix, sunt unum prin-
 cipium creaturarum. Ad 2. nego *Suppositum*;
 siquidem virtus *Spirandi*, quæ est in Patre,
 est eadem omnino cum virtute spirandi,
 quæ est in Filio; unde dum Spiritus
 Sanctus est ab ambobus, est ab una dum-
 taxat virtute *Spirandi*, & ab uno principio.
 Præterea, quomodo non valet hæc argumen-
 tatio: Pater est sufficiens principium creatio-
 nis, ergo neque Filius, neque Spiritus San-
 ctus principium creationis sunt; sed ratioci-
 nandum est, Pater est Creator, ergo Crea-
 tor est Filius, Creator Spiritus Sanctus, quia
 Filius & Spiritus Sanctus eandem habent
 omnipotentiam cum Patre: Ita non tenet
 ista; Pater sufficiens est Spiritus Sancti prin-
 cipium: Ergo Filius non est principium Spi-
 ritus Sancti; sed id potius consequitur, Spi-
 ritus Sanctus procedit a Patre: Ergo procedit
 etiam a Filio, cui omnia, quæ habet Pater,
 communia sunt, sola excepta paternitate. Ad
 ultimum sunt qui respondent, *Spirationem* es-
 se proprietatem personalem; & falsum esse,
 quod personalis proprietas nequeat duabus con-
 venire personis. Sed quoniam proprietates Per-
 sonales proprie sunt, quæ singulæ singulis
 personis conveniunt, nimirum *Paternitas, Fi-
 liatio, & Processio*; dico quod *Spirare* non
 est proprietas personalis, neque essentialis,
 sed *Notionalis*. Sunt autem *notiones*, quibus
 divinarum Personarum distinctio nobis inno-
 tescit, non solum proprietates illæ tres, quas
 nunc memoravi, sed etiam *Innascibilitas*,
 & *Spiratio*: easque etiam Græci tenentur
 admittere. Nam & Patrem ingenitum pro-
 fitentur, & Paternitatem dicere ad solum
 Filium originis relationem, ignorare non pos-
 sunt. Ergo præter Paternitatem, quæ est pro-
 prietas personalis primæ Personæ, fateri de-
 bent aliam, quam nos cum Augustino in v.
 de Trinit. cap. 6. ampliori quadam significa-
 tione dicimus *Notionalem*. Atque hanc Pa-
 ter Filio communicare debet, cum Filiatio-
 ni

ni relative non opponatur, neque sit illa proprietas, quæ constituit primam Personam in esse Patris.

CAPUT XIX.

Haud recte Latinos de corrupto Symbolo a Græcis redargui.

CONSTANTINOLITANI Concilii Patres, quibus Macedonii, & Eunomii hæresim cura ac studium fuit penitus extirpare, Spiritum Sanctum non esse creaturam definierunt; sed nondum exorta de Processione Spiritus Sancti a Filio quæstione, cum hæretici assererent illum ex solo Filio extantiam habere, addiderunt Symbolo hæc verba: *Qui a Patre procedit*; quibus execranda hæresis directe confoditur. Suborto postmodum Græcorum schismate addita est & particula *Filioque*: quam contra Ephesinæ Synodi statuta insertam Græci queruntur. Hanc eorum expostulationem repellendam suscipimus, quare sit.

PROPOSITIO: Immerito Græci schismatis sui violatum Symbolum causam prætexunt.

Florentina Synodus hanc propositionem adversus Pœdisfragos, quorum caput olim fuerat Photius, tunc vero agmen ducebat Marcus Ephesius, in fidei definitione his verbis firmavit: *Definimus insuper explicationem verborum illorum, FILIOQUE, veritatis declarandæ gratia, & imminente tunc necessitate, licite ac rationabiliter Symbolo fuisse appositam.* Quod probatur. Ea est auctoritas, vigilantia, & consuetudo Ecclesiæ, ut novis erroribus emergentibus, si id sibi videbitur expediri, Catholicæ fidei professionem opponat, qua veritas Christianæ Religionis, accessione alicujus particulæ, non quidem contrariæ, & oppositæ, aut temere additæ, & a communi sensu abhorrentis, sed Scripturarum oraculis, ac Satrum traditionibus consonæ, a gliscente errore inviolata servetur. At appositio particulæ *Filioque* dogmati perfidiæ, quod negat Spiritum Sanctum procedere a Filio adversatur, & sacris literis, Sanctorumque doctrinæ concordat, ut præcedenti capite demonstravi: Istam ergo particulam symbolo inferere, jure, opportune, ac prudenter Ecclesia potuit, debuitque. Prob. major. I. Ratione; nam creditam sibi Fidem Catholica Ecclesia servare debet, tueri, & contra

portas inferi communire: atque ut depositum servet, ne a Christi ovili humilis plebs abducatur, eam docere ac formare contra doctrinas varias, & peregrinas. II. Probatur exemplis: nam Arianorum serpente hæresi Concilium Nicænum addidit symbolo Apostolorum vocem *ὁμοούσιον*, *Consubstantialem*. Exorta hæresi Macedoniana Constantinopolitani Patres inseruerunt Symbolo articulum de divinitate Spiritus Sancti: *Et in Spiritum Sanctum dominum, & vivificantem, &c.* Atque adversus Eutychianam hæresim Synodus Chalcedonensis hæc Symbolo adjecit: *Consubstantialem Patri secundum divinitatem, & consubstantialem nobis secundum humanitatem*. Quod ergo aliquando Ecclesiæ licitum fuit, cur non item licuit novo grassante errore? Quare violatum non est Nicænum symbolum a Patribus Concilii Constantinopolitani & Chalcedonensis, & a Latinis corruptum censetur symbolum Constantinopolitanum? Et cur additio particulæ *ὁμοούσιον* est antiquæ Fidei expositio, non altera, ac nova professio; accessio autem particulæ *Filioque* est alteram Fidem cudere, & professionem veterem violare?

Probatur 2. Contra præcipuum subterfugium Græcorum. Nullo Ecclesiæ decreto vetitum est ad Fidei professionem verbum aliquod adjungere. Immerito ergo insimulantur Latini de corrupto symbolo per additamentum particulæ *Filioque*. Ant. prob. Si id esset aliquo decreto vetitum, maxime Tertiæ, sive Ephesinæ Synodi, cujus part. 1. sess. 6. hæc definitio extat: *Alteram fidem nemini liceat proferre, aut conscribere, aut componere, præter definitam a Sanctis Patribus, qui in Nicæna cum Spiritu Sancto congregati fuerunt.* Hac vero generalis Synodi definitione prohibetur Fides, aut Symbolum contrarium Nicæno, non autem ejus additamentum, aut expositio: quod sequentibus momentis demonstratur. Primo: Exhibuit Charisius Ephesinis Patribus symbolum suum, quod non erat Nicænum, neque Constantinopolitanum, pium tamen, & orthodoxum; ac deinde protulit symbolum Nestorianum, seu formulam Fidei Anastasii, & Photii discipulorum Nestorii: quibus lectis Sancta Synodus præfatam edidit definitionem, & damnavit Nestorianum symbolum contrarium Nicæno, non autem symbolum Charisii Nicæno consonum. Dum ergo vetat Synodus alteram Fidem proferri, aut conscribi, damnat solummodo symbo-

bolum Nicænæ Fidei contrarium; alias etiam Symbolum Charisii improbasset. Præterea ex præmissa Synodi definitione, si quælibet veritas esset verborum additio facta symbolo, vetita esset additio facta symbolo Nicæno, quod solum commemorat; adeoque non liceret proferre, & canere symbolum Constantinopolitanum, cui accessit articulus de divinitate Spiritus Sancti. Sed symbolum Constantinopolitanum ipsi Græci canunt, ac proferunt, affirmantes istud in illo contineri virtute, & lecto uno intelligi alterum: Ergo non prohibuit Synodus Ephesina quamcumque verborum additionem, sed tantum *Fidei formulam alteram*, nempe Nicænæ Fidei contrariam. Tertio: ut docent Legisperiti, lex ex fine Legislatoris explicanda est. Igitur cum initio Actionis legatur convenisse Patres Ephesinos, ut approbarent quæ cum Nicæno symbolo concordarent, & proscriberent quæ ipsi viderentur opposita; infertur statuta lege nihil prohiberi, præterquam Professionem Fidei symbolo Nicæno contrariam. Postremo Flavianus in Pseudo-Ephesina Synodo, cui tyrannice interfuit Eutyches, contra hujus hæresim addidit symbolo expositionem, scilicet, *Consubstantialem Patri secundum divinitatem, & consubstantialem nobis secundum humanitatem*. Eutyches vero recitavit symbolum Nicænum, in quo duarum in Christo naturarum nulla fit mentio, clamavitque Flavianum contra decreta tertiæ Synodi Fidei formulam corrupisse. At Eusebius Dorylæi Episcopus inflavit pro Flaviano, Eutychetem mentiri, & nullum esse Canonem, qui novam Fidei expositionem novis hæresibus emergentibus prohiberet. Tum Dioscorus pro Eutychete tulit sententiam, & Flavianus & Eusebius Episcopatu privati sunt. Hæc Pseudo-synodi acta cum legerentur Act. i. Concilii Chalcedonensis dixerunt omnes Patres *Ἀνάθεμα τῷ Διόσκορῳ ὅτι κακῶς ἐκρίνε*, *Anathema Dioscoro, quia male judicavit*. At si Ephesina Synodus decrevisset, ne quid symbolo adderetur, recte Dioscorus dixisset sententiam contra Flavianum, cum in laudato Ephesino decreto definitum sit, ut qui *Fidem alteram* componunt, si Episcopi, aut Clerici sint, a Clericatu & Episcopatu arceantur. Ergo Ephesini Patres prohibuere dumtaxat, ne *altera*, & veteri repugnans cudatur formula Fidei, non autem ne heretico insurgente dogmate, cum ulla verborum accessione edi possit.

Ultimo probatur assertum. Si particula *Filioque* immerito esset symbolo inserta, id maxime, quod dogma de Processione Spiritus Sancti a Filio falsum esset, aut quia in aliis symboli verbis jam *virtualiter* continebatur. At neutro ex capite probatur hanc particulam temere superadditam. Etenim & Spiritus Sanctus procedit a Filio; & fas est ea inferere, quæ virtute in aliis sacris monumentis præcontinentur, quomodo plura addita sunt ad symbolum Apostolicum; & ad libros veteris Testamenti accesserunt libri Testamenti novi, ad unum Evangelii textum tres alii, ad hos vero Apostolicæ epistolæ; tametsi Fides Nicæna *virtualiter* præcontinebatur in symbolo Apostolorum, novum testamentum in veteri, postrema Evangelia in priori, & Apostolica documenta in parabolis, monitisque Evangelicis.

REFELLUNTUR OBJECTIONES.

At Græci opponunt i. definitionem Synodi Ephesinæ, de qua supra in secundo argumento. Deinde objiciunt decretum Concilii Chalcedonensis, quod recitato symbolo Nicæno, & Constantinopolitano, inquit: *Expositionem alteram nullus faciat. Sufficiunt, quæ exposita sunt. Alteram expositionem non licet fieri*. Sed respondetur Synodum Chalcedonensem sanxisse ne quis auctoritate privata novum symbolum conderet: quomodo Nestoriani, alique hæretici facere consueverant, præsertim ubi nulla adesset necessitas, sicut tunc non erat in causa Eutychetis: cujus error aperte a Synodo Nicæna damnatur, a qua Filius & Patri consubstantialis dicitur, & verus homo, ideoque duplici natura consistens. Neque ipsi Patres hac de causa novum symbolum, ut Judices postulabant, edere voluerunt, quod nulla compelleret necessitas. Ceterum ipsi Patres affirmarunt symbolum cum aliqua additione rectæ Fidei consona non esse *alteram Fidem*, cum in Allocut. ad Imperat. contestati sunt expositionem Leonis Papæ non esse *alteram Fidem*, ut quidam obloquebantur, neque sanctissimum Romanum Pontificem Conciliorum Canones violasse. Vide sess. xi. Florent. Concilii, & argumentum penultimum Juliani S. R. Eccl. Cardinalis.

Tertio opponunt Cyrillum, qui in Epist. ad Joannem Antiochenum ait, nemini licitum esse *Unam voculam Nicæni symboli immutare, aut unam etiam syllabam præterire*.

Et

Et ad Acacium Melitenensem de Ephesina Synodo scribens inquit, hanc necessario providisse, ne aliam Fidei expositionem in Ecclesiis quis auderet inferre præter eam, quæ jam extabat. Sed constat responsio ex dictis, Cyrillum hæc proferre adversus Nestorianos, quorum audaciam refrænans damnavit Ephesina Synodus symbolum Anastasii, & Photii discipulorum Nestorii, opportune definiens ne quisquam pro lubitu Fidei professiones conscriberet & vulgaret, & eas proscribens, quæ Nicænæ quomodolibet opponebantur. Addit Christianus Lupus, Ecclesiam Romanam, ut docet S. Leo Ep. 55. ea sola confirmare, propter quæ Synodus congregatur, & de quibus a Romano Episcopo habet suffragium & mandatum. Quare cum Synodus Ephesina, de qua loquitur beatus Cyrillus, propter hæresim Nestorianam fuerit adunata, & decretum de non immutando symbolo ediderit contra Nestorianam professionem exhibitam a Charisio, hoc decretum ab Ecclesia receptum est propter quæ Synodus fuit congregata, videlicet propter audaciam Nestorianorum. Atque contra eosdem, qui fidem contrariam Nicænæ profitebantur, & alteram ediderant professionem, scribit Cyrillus Alexandrinus: qui citata ad Joan. Antiochenum Epistola commendat summopere ejusdem Joannis, aliorumque Orientalium Episcoporum professionem, qui in symbolo se nihil addituros constantissime asseruerunt; & tamen post hanc solemnem protestationem, non symbolum Nicænum, ut jacet, sed ampliorem Fidei Confessionem scripserunt. Quamobrem ubi Cyrillus ait licitum non esse *vel unam vocolam* Nicænæ Fidei addere aut detrachere, loquitur de additione aut detractione, quæ symbolo sit contraria, non quæ Fidem orthodoxam exponat.

Quarto opponunt additionem hujus particulæ *Deipara* factam non esse symbolo a PP. Concilii Ephesini, quamvis apta esset contra hæresim Nestorianam. Neque hanc particulam addiderunt Patres Concilii Chalcedonensis, etiam si Act. v. nonnulli exclamarent: *Addetur ad symbolum, S. Mariam esse Deiparam*; quippe noverant Patres prohiberi qualecunque additamentum, licet ad symboli fieret expositionem. At parum hæc urgent. Siquidem Beata Virgo Maria & Christipara est, & Deipara; peperit enim Christum Deum. Sed quoniam impius Nestorius Dei matrem esse negabat, eamque subdole appellabat *Christotocum*, & ex adver-

so Eutyches *Deiparam* nominabat, ut doceret peperisse Christum quantum ad divinam naturam; in symbolo neque *Deipara* nominata est, neque *Christipara*: non *Deipara* propter hæresim Eutychetis; non *Christipara* propter hæresim Nestorianam. Nec ad Fidei confessionem videbatur hæc particula necessaria; quandoquidem Christum esse Deum expresse continebatur in illo articulo, *Et in unum Dominum, &c.* & Virginem hunc Deum peperisse, satis explicabatur in altero, *Et incarnatus est de Spiritu Sancto, ex Maria Virgine, & homo factus est*. Si tamen Ephesini Patres hanc particulam addere voluissent, quomodo Nicæni inseruerunt *ὁμοούσιον*, nemo poterat id impedire.

Ulterius objectant Agathonis Papæ Epist. lectam ac probatam Act. iv. Synodi Sextæ, & alteram Vigilii ad Eutychium Patriarcham Constantinopolitanum, necnon Septimæ Synodi definitionem; quæ omnia prohibent, ne quid symbolo addatur, vel minuat. At hæc eodem modo explicanda sunt, scilicet de additione Fidei contraria, ob quam sive dogma de duplici in Christo voluntate propugnatum ab Agathone, sive fides de futura corporum resurrectione asserta a Vigilio posset quoquo modo elevari. Etenim Agatho symbolum & ipse conscripsit, in quo plura extant præter Nicænum, ut constat ex Septima Florentini Concilii sessione: adeoque additionem quamcumque vetare ipse non poterat. Articulus vero de futura resurrectione, quem Vigilii jubet, ne ullatenus immutetur, jam in symbolo Constantinopolitano Act. v. Chalcedonensis probato erat sufficienter expressus. Est ergo additio, ut jamdudum Theologi tradiderunt, triplicis generis: una quando additur contrarium, & est crimen hæreseos; altera quando additur diversum ac disparatum, & temeritatis nota est: tertia quando additur consonum, & hujusmodi additio est expositio veritatis. Hanc vero, uti id videbitur expedire, potest ubique Ecclesia universalis apponere.

Objiciunt ultimo. Leonem III. noluisse hujus particulæ *Filioque* additionem anno 809. ulla ratione probare, quamvis id postulerent Legati Synodi Aquisgranensis. Imo ut se antiquitatis custodem ostenderet, jussit duobus scutis argenteis Symbolum Græcis, Latinisque literis inscribi absque tali additamento, & in Confessione S. Petri pro cautela Orthodoxæ Fidei locari. Idem jussit fieri

in Confessione S. Pauli in scuto argenti purissimi, ut refert Photius in Epist. ad Patriarcham Aquilejensem, & colligitur ex Anast. Biblioth. Rom. edit. pag. 305. Etsi Anastasius Symbolum absque particula *Filioque* scriptum fuisse non tradit, neque ad Ecclesiæ valvas locata scuta ante omnium conspectum, quomodo scribit Photius; rei tamen gestæ historiam veram esse fatemur. At Leo jure merito se antiquitatis tenacissimum præbuit, restititque Legatis Aquisgranensibus, ne quilibet privata auctoritate, & absque Romani Pontificis, & universalis Ecclesiæ consensu, addere symbolo vel minimam dictionem præsumeret. Tamen, ut inquit Cl. Pagius, & constat ex Collatione Legationis Aquisgranensium apud Baronium an. 809. & Sirmundum tom. 2. Conc. Galliæ, Leo III. non prohibuit absolute, ut symbolum cum tali additamento non caneretur, quod fecisset utique, si illicitum esset, & contra Ecclesiasticos Canones; sed rogavit tantummodo, ut consuetudo illam vocem cantandi in Regia capella intermitteretur, ratus fore, ut morem Palatii universa sequeretur Francia. Jam vero tale additamentum factum non est privata auctoritate, aut solo approbante Provinciali Concilio, sed definiente Generali Synodo Florentina, & annuente Pontifice.

A P P E N D I X.

Quærent Historici, quo tempore additio particulæ *Filioque* primum facta sit. Manuel Calecas, & Genebrardus hujus additionis auctorem faciunt Damasum. S. Antoninus, & Sisinius Patriarcha Constantinopolitanus illam tribuunt Nicolao I. & contigisse putant circa annum 858. Julianus Cardinalis, & Andreas Colossensis tenent hanc particulam insertam a Synodo Septima Generali anno 787. Horum sententiam amplectitur Baronius: I. quia Julianus Cardinalis sess. v. Conc. Flor. exhibuit vetustissimum Codicem exaratum ante exortam de Processione Spiritus Sancti inter Latinos, & Græcos controversiam, quem proinde suspicari non possumus fuisse corruptum. II. Quia reperitur hæc particula etiam in versione ejus Concilii Anastasii Bibliothecarii ad Joannem VIII. conscripta, & in antiquissimo Græco textu. III. Quia constat ex libro dicto *Capitulare adversus Nicenam Synodum* misso a Carolo Magno per Engilbertum, Tharasium ab Adversario

fuisse reprehensum, quod non dixerit *A Patre, Filioque*, secundum Nicæni symboli fidem. Attamen propter ea, quæ narrata sunt de Leone III. gravis oritur suspicio, num a Juliano Cardinale optimæ notæ Codex productus fuerit. Quin & negant aliqui mentionem hujus particulæ fieri apud Anastasium Bibliothecarium, uti revera nec nos invenimus. Vereor, ne pro Symbolo 2. Nicænæ Synodi Scriptores præfati memorare voluerint sermonem S. Athanasii de Passione Imaginis J. Ch. in Syriæ Civitate Beryto, qui habetur Act. iv. ejusdem Synodi, & in quo extant hæc verba: *Unus Spiritus Sanctus ab utroque procedens, per quem veraciter nos credimus esse salvandos*. Verum & hæc verba tam in Græco Conciliorum Codice, quam in Græca Operum Athanasii editione desiderantur, & videntur mihi a Latino Interprete superaddita. Nisi mavis abraza a Græcis, quomodo in Epistola Synodali Agathonis factum esse de consimili textu credidit Severinus Binius.

Inter hæc incerta penitus, & nondum satis explorata, id unum compertum est, particulam *Filioque* apud Hispanos obtinuisse vertente seculo sexto. Reperitur enim in Toletano III. Concilio celebrato an. 589. in iv. an. 633. atque deinceps in aliis. In Galliis autem, & in Germania receptam arbitramur post Synodum Aquisgrani, de qua supra. Sed quo præcise tempore Romana, & universalis Ecclesia hanc additionem probaverit, potius doceri volumus, quam temere definire.

C A P U T XX.

Quo sensu Filius, & Spiritus Sanctus dicantur Missi.

MISSIONEM divinarum Personarum duo importare concordissime docent Theologi, idest, unius Personæ æternam ab altera processionem, & temporalem aliquem effectum, qui præsertim ad ordinem gratiæ pertineat. Non enim in Deo locum habet *missio*, quæ dicitur per imperium, qualis ea est qua Dominus mittit famulum; nec etiam ea quæ appellatur per consilium, qua Consiliarii, & ministri Regem dicuntur mittere ad bellum: nisi mandatum, consiliumque accipiatur pro ipsa persona mittente, quæ sua voluntas est, &, si de Verbo loquamur, titulo

tulo quodam peculiari ratio, & βάλμα Patris; aut, nisi consilium præceptumve appellet supra Personam, ut inferiori natura circumdatam, uti est Filius, qui pro humani generis reparatione carnem assumpsit. Verum enimvero dare mandata alicui superioris est: consilium autem alterius sequi, aut spectare, rerum exitum timentis, vel ignorantis. Hujus ergo generis *Missionem* a Deo removendam esse concordi sensu arbitramur: at de ea, quam principio descripsimus, paulisper est disceptandum.

PROPOSITIO I. Pater neque a Filio, neque a Spiritu Sancto mittitur.

Breviter probatur S. P. lib. contra serm. Arian. cap. 4. *Solus Pater non legitur missus, quoniam solus non habet auctorem, a quo genitus sit, vel a quo procedat. Non enim splendor, aut fervor ignem, sed ignis mittit sive splendorem, sive fervorem.* Quibus verbis etiam Theologica ratio monstratur: quippe Persona, quæ mittitur, dicit processionem & originem a mittente: Pater non habet originem, nec procedit ab alia persona: Ergo Pater a nulla alia persona mittitur.

PROPOSITIO II. Filius potest dici Missus, ratione humanæ naturæ, ad homines redimendos.

Et hæc propositio breviter demonstratur. Ad Galat. iv. 4. legitur: *Ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum.* Et Joan. x. 36. *Quem Pater sanctificavit, & misit in mundum.* His verbis declaratur Patrem misisse Filium suum factum ex muliere. Quod autem etiam a Spiritu Sancto Filius missus fuerit, ipse Christus id affirmat Lucæ iv. 18. exponens de seipso verba Isaiæ 61. *Spiritus Domini super me: propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me.* Accedit & ratio. Etenim Filius a Patre genitus est, ab eoque una cum aliis personis est Incarnatio efficienter peracta: Ergo in Filio adinvenitur origo æterna a Deo Patre, & efficientia temporalis; in quibus, ut diximus, sita est vera ratio *Missionis*.

Quantum vero ad Spiritum Sanctum pertinet, levis oritur difficultas, quomodo ab eo Filius dicatur *Missus*, cum Filius a Spiritu non procedat. At licet non procedat quantum ad Personam divinamque naturam, tamen etiam a Spiritu ejus humanitas perfecta est, cum sit Christus Jesus totius Trinitatis operatione plasmatus; adeoque

in eo quod spectat ad naturam humanam, Filius etiam a Spiritu Sancto accipit, ut esset. Fortasse dicturus es: hoc modo etiam Filius, & Spiritus Sanctus *Mittuntur* a seipsis. Recte quidem loqueris, & cum Augustino, qui lib. 11. de Trinit. cap. 5. *Pater invisibilis, inquit, una cum Filio secum invisibili eundem Filium visibilem faciendo, misisse eum dictus est:* quæ subinde etiam de Spiritu Sancto magnus Augustinus declarat, a quo pariter creaturæ species facta est, quando veluti Columba descendit.

PROPOSITIO III. Spiritus Sanctus mittitur a Patre & Filio.

Et hæc probatur breviter & summam. Primo ex Scripturis: Joan. xiv. 26. habetur: *Paraclitus autem Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo; & xvi. 7. Si autem abiero, mittam eum ad vos.* Deinde ratione: Spiritus enim Sanctus procedit a Patre, & Filio: ideoque habemus originem & processionem, quæ primo ad *Missionem* requiritur. Est præterea effectus productus in tempore, qui aut Spiritus Sancti, ejusque præsentiae signum & vestigium est singulare, ut species Columbæ, & dispersitæ super Apostolos linguæ: aut Spiritui Sancto titulo particulari tribuitur, ut animarum sanctificatio, & caritas, quæ in cordibus nostris eo operante diffunditur.

Consequitur autem ex dictis primo, *Missionem* duabus tantum convenire personis; Filio, qui a Patre & Spiritu Sancto ad reparandum humanum genus missus dicitur: ita tamen, ut a Spiritu Sancto missus sit, quatenus Mittens idem est, ac producens effectum, vel prout *large* accipitur missio pro temporali efficientia, sive plasmatione Domini Corporis, & productione humanitatis; non vero pro sempiterna divinarum personarum origine. Pro qua vicissim si *Missionem* acceperis, etiam æterna Filii a Patre Nativitas, & Processio Spiritus Sancti ab utroque, *Missio* appellari potest; neque desunt exempla Græcorum Patrum, qui processionem illam æternam identidem dixerunt ἐκπερ-*τιν*, idest, *Emissionem*. Quare *Missio* proprie sumpta, ut originem effectumque significat, est Filii, qui mittitur a Patre, & Spiritus Sancti, qui mittitur a Patre & Filio. Sequitur præterea *Missionem* posse dici simul & æternam, & in tempore: æternam, ut Scholæ utar vocabulo, secundum *habitudinem* ad principium; atque in tempore secundum *habitudi-*

nem ad effectum. Insuper liquet ex dictis, *Missionem* aliam esse visibilem, aliam invisibilem: quod ex qualitate effectuum potest quisque dignoscere. Etenim quando E. G. Christus in Bethlehem natus est, aut Spiritus Sanctus corporali specie descendit, facta est visibile *Missio*: quando autem caritas in cordibus nostris diffunditur, *Missio* peragitur invisibilis. Una autem cum caritate, & sanctificationis gratia etiam Spiritus Sancti Personam dari & mitti, liquido confirmavi cap. xiv. in confutatione argumentorum ex libro Wolzogenii de Tribus in una Deitate Personis.

Adversus prædicta hæc obstare videntur. Infertur ex *Missione* unius personæ ab alia in Trinitate inæqualitas: neque enim hæreticorum disputationi satis occurritur, si *Missionem* explicemus de sola personarum origine, & de externa illarum efficientia. Quod enim conjunctum est in aliquo corpore, ab alia ejusdem corporis parte mitti non potest, nisi forte scindatur ac divellatur; ideoque si Spiritus Sanctus mittitur a Patre & Filio, necesse est, ut separetur ab utriusque divinitate. Insuper Christus Dominus Joann. xx. 21. ita discipulos allocutus est: *Sicut misit me Pater, & ego mitto vos*. Ergo quemadmodum discipuli minores sunt Christo, qui ab ipso missi, ita & Filius minor erit Patre, quia a Patre se fuisse missum testatur.

Resp. nego *Missionem* indicium esse inæqualitatis, aut separationis Personarum, etiam si *Missio* Filii in mundum, cum habeat externam efficientiam, quæ est assumptio naturæ humanæ, inferat in eo præter divinam substantiam, quæ est Patri *Omousios*, etiam naturam alteram, secundum quam ei subicitur; ut diximus capite xii. *Missio* ergo importat tantummodo externam alicujus effectus productionem, æternamque unius Personæ originem ab alia, quæ ilam mittit. Neque oppositum probat exemplum corporum, tametsi non videatur prorsus inusitatum dicere mitti ab homine manum aut pedem. Verum id, quod in aliquo corpore est conjunctum, idcirco non mittitur, quoniam corpore localiter moventur, & si una pars amoveatur ab alia, non erunt amplius in eodem corpore copulatæ. In divina autem *Missione* Persona, quæ mittitur, neque simili ratione movetur, neque loco, aut natura sejungitur a mittente. In cap. Joannis xx. habet Græcus codex καὶ οὕτως ἀπέσταλκεν με ὁ πατήρ: *Sicut*

misit me Pater. Et particulam καὶ οὕτως non esse semper notam æqualitatis ostendimus cap. xi. Eorum ergo verborum sensus est: *Ea vos caritate diligo, cum inter scandala persecutorum mitto, qua me caritate Pater diligit, quem venire ad tolerandas passiones fecit; ut inquit Homilia sexta ac vicesima in Evangelia Sanctus Gregorius.*

Potest rursus sic objici: Si Filius dicitur missus etiam a Spiritu Sancto, ut inquit Prophetæ: *Et nunc Dominus misit me, & Spiritus ejus*: & nos affirmavimus 2. proposit. infirmum erit argumentum, quo adversus Græcos cap. xvii. conati sumus probare Spiritum Sanctum procedere etiam a Filio, quoniam ab ipso mittitur. Instabunt enim Græci: Filius missus est a Spiritu Sancto, nec tamen Filius a Spiritu Sancto procedit: Ergo Spiritus Sanctus mitti potest a Filio, licet a Filio nequaquam Spiritus ipse procedat. Quod si respondeamus Filium fuisse missum a Spiritu Sancto, in quantum in Christi Incarnatione inseparabilis operatio Trinitatis agnoscitur, uti loquitur in Fidei professione xi. Synodus Toletana: poterunt & Græci respondere, Spiritum Sanctum missum a Filio, quatenus externa illa species, qua Spiritus Sanctus apparuit, a tota simul Trinitate producta est.

Resp. Firmissimum esse, validissimumque argumentum prædictum, quo utuntur Patres eodem cap. xvii. citati, & Theologi omnes, qui de Processione Spiritus Sancti pertractant adversus Græcos; nec posse illud hoc leviori momento perfringi. Fatemur enim Personam mitti etiam ab alia, a qua non procedit, imo & a semetipsa, si *Missio* accipiat *large*, atque pro externa duntaxat efficientia, ut docent Augustinus 2. de Trinit. cap. 5. & lib. 15. cap. 19. necnon Magister sententiarum Dist. 15. & S. Thomas q. 43. art. 8. At si *Missio* sumatur rigore, proprieque, utrumque simul requirit æternam processionem, & æternum effectum. Hæc duo in *Missione* Spiritus Sancti a Filio memorata cap. xvi. Joannis manifestissime comprehenduntur. Et de externa efficientia, vel ea sit visibile species linguarum, vel invisibilis affluentia donorum, conspirant nobiscum Adversarii. Æternam vero processionem Personæ ibidem significari constat, quoniam præter externum effectum etiam vera & realis Spiritus Sancti Persona a Filio mittitur. Id cap. 14. ex pronomini enallage, ex præpositio-

sitione Articuli, aliisque certis regulis adversus Faustum Socinum demonstravi, eodemque cap. xvii. nonnulla addidi. Quapropter neganda est consequentia hujus postremæ argumentationis: nam Filius missus est a Spiritu Sancto *Missione* illa *large* sumpta, quæ ad solam Incarnationis operam refertur, non ad Filii personam; & e contra Spiritus Sanctus mittitur a Filio *Missione* proprie accepta, quæ respicit cum externam efficientiam inseparabilis Trinitatis, tum etiam subsistentem personam procedentem a Filio.

Si nunc exquiras, quomodo species Columbæ dicatur *Missio* Spiritus Sancti, quando tres personæ illam inseparabiliter effecerunt; respondet Magnus Augustinus in lib. iv. de Trinit. cap. 21. *Quemadmodum cum memoriam meam & intellectum & voluntatem nomino, singula quidem nomina ad res singulas referuntur, sed tamen ab omnibus tribus singula facta sunt; nullum enim horum trium nominum est, quod non & memoria, & intellectus, & voluntas mea simul operata sunt. Ita Trinitas simul operata est & vocem Patris, & carnem Filii, & columbam Spiritus Sancti, cum ad singulas personas hæc singula referantur. Potuit ergo columbæ species esse signum Spiritus Sancti, licet totius Trinitatis esset effectus; quemadmodum vox, quæ intonuit in Christi baptismo, referri ad Patrem, & Incarnatio spectare tantummodo ad Filium, etiamsi exterior Trinitatis operatio sit penitus inseparabilis. Atque hæc de *Missione*, ne disputatio ultra, quam satis sit protrahatur.*

CAPUT XXI.

De Græcis, Latinisque vocabulis, quorum disputantibus de Trinitate frequens est usus.

AD extremum libri hujus Polemici perventum est, dummodo voces quædam crebro repetitæ, Patrumque usu probatæ explicentur: in quibus rectum ordinem tenebimus, si quæ communes sunt pluribus, priorem locum obtineant, postea vero sequantur, quæ uni tribuuntur personæ. Communes ergo sunt.

I. *Ὀυσία* *Usia*: idem significat ac *τὸ ὄν*, *Quod est*, vel *τὸ τί ἦν εἶναι*, quod respondetur sciscitanti quid sit res. Sit exemplum: interrogas, quid sit homo, & respondemus substantiam esse corpore, animoque præditam: est ergo hominis *Ὀυσία* esse substan-

tiam corpoream simul, & rationalem. Sabelliani, qui pluralitatem personarum negabant, *Ὀυσίαν* putabant idem esse ac personam, Deumque Trinum appellabant *μονόσιον*, idest unius *Usiæ*, ac Patris Filium *ταυτοσίον*, idest ipsiusmet *Usiæ*. Quamobrem etsi revera Deus est *μονούσιος*, καὶ λόγος ταυτοούσιος, erant hæc nomina in ore Sabellianorum blasphemiam. Plura de hoc nomine cap. 13. Post exortam Arianam hæresim, quæ ex adverso negabat in Deo Trino unitatem naturæ, & fatebatur pluralitatem personarum, dixerunt nonnulli Filium esse *γεννητὴν Ὀυσίαν*, genitam *usiam*, hoc vocabulum usurpantes pro persona, quæ habet cum aliis eandem essentiam. Respondet ergo Græcum nomen *Usia* Latino *Essentia*, quam indiscriminatim *Essentiam*, *naturam*, & *substantiam* dicimus: ideoque recepta post Nicænam Synodum consuetudine, ut docet S. P. Augustinus lib. v. de Trin. cap. 9. non audemus dicere neque tres *Usias*, neque tres *Essentias*, neque tres *Substantias*.

II. Natum hinc vocabulum *ὁμοούσιος*, *Consubstantialis*, nec non *ὁμοιούσιος*, *Substantia similis*: quæ non unum sensum patiuntur. Nam olim Platonici dicebant esse *Omoousios* Deos, stellas, homines, & quæcunque ejusdem speciei sunt; sed eandem naturam inter se individua proprietate scindunt, ac dividunt. Quo sensu Filium, aut Spiritum Sanctum esse Patri *Omoousios* negabant inculpatæ ante Nicænam Synodum nonnulli Patres. Causa tamen ventilata, & apposita cautione, quod *ὁμοούσιον* propria ac nativa significatione demonstrat id quod est *Consubstantialiale* alteri, nec ullatenus significat partitionem substantiæ: nequit hoc vocabulum rejici, nisi a pestilentissimis Arianis. Callide hi substituerant *ὁμοιούσιον*, quod similitudo versetur etiam inter plura, quorum non est una essentia: quia tamen Patri non potest similis esse persona non habens eandem divinitatem, (nulla enim creatura potest esse perfecte similis Deo,) etiam *ὁμοιούσιον* aliqui Catholici probaverunt.

III. Ut fecit imbecillitas intellectus humanæ plures in eadem re distinctiones, ita in *Essentia* aliud esse cogitat quod est, aliud principium quo est, aliud modum quo est: primum dicitur a Græcis *ὄσις*, secundum *φύσις*, tertium *ὑπαρξις*, respondentque Latinorum *essentia*, *natura*, *existentia*. Atque de essentia dictum nuper. *Φύσις* vero, hoc est *natura*, dicitur a *φύω*, *gigno*, *pario*,
M 2 na-

nascor; unde spectata sola nominis etymologia φύσις significare potest etiam personam, quemadmodum & ὁσία. Dicitur propterea a Nazianzeno apud Petavium lib. iv. cap. 2. Filius φύσις γεννήτορος ἰση, *Natura equalis genitori*. Τὰ πρῶτος primaria notio *Existentiam* designat; derivatur autem ab ὑπάρχω, quod est *sum*, aut *existō*. Aliquando tamen peculiarem existendi modum, seu proprietatem denotat personarum.

IV. Sequitur ὑπόστασις ab ὑπό, *sub*, & στήμι, *sto*. Est ergo *hypostasis* ὑπὸς ἑαυτὸν νοερόν, *res per se subsistens*, & *intelligens*: designatque proprie personam, nec recte enunciatur de rebus destitutis mente & ratione: etiam si conveniat illis ad differentiam accidentium substantiæ vocabulum. *Hypostasis* Latini dicunt *Subsistentiam*: Est autem diligenter notandum veteres usurpasse nomen *Hypostaseos* ad significandam substantiam suam existentia præditam, non abstractam subsistentiam: quam significationem probat etiam allata etymologia. Neque id soli antiqui Philosophi tradiderunt, ut demonstrant Curcellæus & Clericus, quorum vix ullam rationem arbitror esse habendam; sed Irenæus, Dionysius Romanus, Patres Sardicenses, alique apud Petavium lib. iv. cap. 1. qui *Hypostasis* nulla alia ratione ab essentia distinguunt, nisi prout etiam subsistendi modum comprehendit. Cum ergo substantia una in tribus personis sit, nil mirum si complures antiqui unam in Patre & Filio dixerunt *Hypostasis*, & Latini Patres, inter quos etiam Hieronymus, & Augustinus, aliquando tres *Hypostases* dicere detrectarunt. At si *Hypostasis* pro relativa subsistentia & persona, quæ per eam constituitur, accipiamus, æquum est tres *Hypostases* nominare. Et quoniam hac significatione *Hypostasis* usurparunt Constantinopolitanum primum, & Œcumenicum secundum Concilium, Chacedonense, & quintum, & sextum, & Patres, ac Theologi propemodum infiniti; recedendum est ab antiquiori consuetudine. & unius *Usiæ*, trium vero *Hypostaseon* confessio tenenda est. Ex quibus constat controversias omnes circa *Hypostaseos* unitatem, aut pluralitatem, esse a vocis ambiguitate derivatas. Inter Criticos, qui contendunt *Hypostasis* antiquioribus idem fuisse ac *Usiam*, & alios qui sustinent semper significasse personam, nos medium iter ingredimur. Addit revera *Hypostasis* ad *Usiam* subsistentiam; sed subsistentiæ, ut explicabimus lib. ix. cap. 6. duo distinguenda sunt

munera, id est, reddere rem perfecte subsistentem, & illam ita definire, ut sit alteri incommunicabilis. Itaque si contendas cum Bullo, Clerico, & pluribus etiam Catholicis semper *Hypostasis* significare apud veteres Essentiam præditam subsistentia, dicam id falsum esse accepta subsistentia prout reddit naturam incommunicabilem, constituitque personam; & ratio est apertissima, quoniam antiqui Patres confitebantur tres esse personas unius *Hypostasis*: ergo nomine *Hypostasis* non intelligebant proprietatem personalem, & peculiare munus subsistentiæ. Quod si velis e contra *Hypostasis* apud veteres idem fuisse cum Essentia, & *Usia*, ut scribit Hieronymus Epist. 57. ad Damasum: dicam id falsum esse de *Usia*, prout excludit omnimode subsistentiam, ac primum munus illius, quod est naturam complere, & reddere subsistentem: quod vel ipsum nomen *Hypostasis* non obscure demonstrat. E contra verum erit quod scribit Hieronymus, quia revera antiqui nomine *Hypostasis* designabant *Usiam*: & verum simul erit, quod recentiores Critici contendunt: quia revera *Hypostasis* significat apud omnes *Usiam*, non utcunque, sed subsistentem. Brevi dicam: Qui unam *Hypostasis* affirmaverunt, *Usiam*, & subsistentiam absolutam hoc nomine designarunt: qui tres *Hypostases*, *Usiam* & subsistentias tres relativas. Hæc autem ego, ad componendas eruditorum virorum circa significationem *Hypostaseos* graves, dissentaneasque conjecturas.

V. *Persona* vocabulum non substantiam, sed qualitatem solam demonstrare apud Latinos Scriptores, quidam falso dixerunt: quos refellere possumus multorum auctoritate. Sed unus sufficiat Cicero, apud quem stat incorrupta Latini sermonis integritas. Is Ep. 48. *Cesar*, inquit, *nunquam nisi honorificentissime Pompejum appellat, at in ejus persona multa fecit asperius*: aliaque sunt exempla in Thesauro Nizolii. Originem tamen nominis haud male Boetius repetit ab histriionibus, quos Græci vocant πρόσωπα, quod vultum obtegant. Est enim πρόσωπον *facies*, & pars vultus proxima oculis, quomodo docent nos Græci. Personam vero, esse *Rationalis nature individuum substantiam*, Philosophi tradunt; in qua definitione *individuum substantia* dicitur, quæ constat communi essentia, & certa proprietate, quæ non potest alteri convenire. Hanc autem proprietatem sola mente nostra distinctam ab essentia di-

cimus in prima Trinitatis persona *Paternitatem*, in altera *Filiationem*, in tertia denique esse *Spiratum*. Quæ omnia aut in superioribus fuerunt explicata, aut, si quid remanet dilucidandum, perspicuum erit in eo, qui ad proximum librum consequetur. Atque ita communibus vocabulis expositis, propria singularum personarum, quæ Græci appellant *τὰς τῶν τριῶν ιδιότητας*, jam persequor.

VI. Itaque personalis primæ Personæ proprietas est *esse Patrem*, & peculiare nomen ipsius, nomen *Patris*: quod, dum idem est ac procreator & fator, aut altor filiorum, convenit ceteris quoque personis, & nomen *πατήρ* est a *παύω*, *pasco*, curamque gero natorum; sed ut significat *Parentem*, ac generatorem, & derivatur a *Pariundo*, responderque Græco *γενέτωρ*, *A quo partus nascitur*, singulare est *Patris*, a quo æternus Filius gignitur, & substantialiter nascitur. Appellatur apud Patres, *Ingenitus*, *Principium*, *Causa*, *Auctor*, & *Fons* totius Trinitatis.

VII. *Ingeniti* vocabulum, græce *ἀγενήτης* non geminata media consona *v* significat *non productum*; est enim a *γίγνομαι*, *fit*; unde est unaquæque persona *ἀγέννητος*, id est, *Non facta*. Ea litera autem duplicata, est a *γεννάω*, *gigno*, ideoque significat *non genitum*, ut dixi cap. XVI. ad ultim. Addidi ibidem Spiritum Sanctum esse *ἀγέννητον*, non *ἀγέννητον*, nec male. Si dicas, cur non est *ἀγέννητος*, *Ingenitus*, si non est genitus? Quoniam scilicet Spiritus Sanctus licet non sit generatione, habet tamen principium: & nomen *Ingeniti* & personam significat, quæ non est genita, & quæ non est procedens a Genitore; quemadmodum nomen *Geniti* eam designat, quæ generata est, & procedit a Patre. Itaque Spiritus Sanctus, qui potest appellari *ἀγέννητος* in quantum non est *Genitus*, sed non in quantum a Genitore non procedit, cum ab eo procedat reapse, *Ingeniti* nomen non habet: quod utroque titulo remanet Patri, & quia ipse nequit esse genitus, & quia non potest ab alio Patre procedere.

VIII. Ob eandem causam appellatur *Principium*, *Auctor*, *Fons*, *Causa*, *ἀρχή*, *πηγή*, *αἰτία*; nam *αὐτόδυντην* Græci in divinis perraro, vel nunquam dicunt, quod hoc nomine is designetur, qui ceteros iure, ac dignitate antecedit. Ut illi a nomine *Auctoris*, ita Latini a nomine *Causæ* abstinere, cui inesse putant vim significandi non quaecunque principium, sed illud a quo producitur effe-

ctus natura alius. Atque hinc est, quod Patrem appellant principium Filii, & Deum causam creaturarum. Quam *Causæ* significationem non habet Græca vox *αἰτία*; adeoque Patrem *Causam* Filii vocant Græci sæpissime. Si vero Latini quidam *Causam* interdum dixerunt, ut Augustinus lib. 83. Quæst. 16. Græcorum morem secuti sunt; quomodo & Græci Latinorum, si aliquando negant Patrem esse *Causam* Filii; sed sunt hæc exempla rarissima. *Auctoris* autem nomen Cicero ad Act. 118. accepit pro duce, ac principe, alibi pro architecto, aut præfecto: & Livius lib. 4. dec. 4. & idem Cicero, pro tutore, & actore, idque non semel. Hoc ergo sensu Patrem *Auctorem* Filii non dicimus; ut docet lib. 3. contra Max. cap. 14. S. Augustinus, & S. Thomas in 1. sent. dist. 29. q. 1. art. 1. Sed *Auctor* idem quoque est Latinis, ac *Principium*, & *Genitor*, ut ibidem Augustinus, & Hilarius in 9. de Trinitate observarunt: atque hac significatione Patrem *Auctorem* Filii credimus, & profiteamur. Igitur hæc omnia, *Principium*, *Fons*, *Causa*, *Auctor*, & si quæ sunt his similia, dicuntur de Patre, quatenus est Filii, & Spiritus Sancti origo prima, quæ a nulla alia persona procedit.

IX. Secunda autem Persona passim vocatur *Filius*, *Verbum*, *Imago Patris*, *Splendor*, *Character*, *Sapientia*; Græce *υἱός*, *λόγος*, *εἰκὼν*, *τὸ πατρὸς*, *ἀπαύγασμα*, *χαρακτήρ*, *σοφία*: quorum tria magis propria videntur, & reliqua appellativa. Et *Filius* quidem ex Græco *φύω*, id est, *Gigno*, vel *Nascor*, *υἱός* aut *κύος* a *κυέω*, vel *κύω*, hoc est, *Gesto in utero*, demonstrat personam genitam, natam, & e sinu genitoris prodeuntem. *Verbum* autem, vel *λόγος*, hunc Filium non gigni externa productione foetus, & decisione, neque nasci avulsum ab utero, quomodo mortalium filii: sed in sinu Patris commorari; uti mentis nostræ verbum a mente, quæ illud concipit, non divellitur. Quare vocatur a Joanne cap. 1. *λόγος πρὸς τὸν Θεόν*, *Verbum apud Deum*; & infra v. 18. *μονογενὴς υἱός*, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τὸ πατρὸς, *Unigenitus Filius*, qui est in sinu Patris. Noto haberi hic in Græco cum præpositione *εἰς*, *In*, accusativum *κόλπος*, *Sinum*: quod monstrat Filium esse Patri maxime intimum. Dicitur etiam *λόγος*, quasi *Ratio*, & *definitio*, quoniam non solum comparatur ad Patrem, ut genitus ad generantem; sed etiam ad omnia, quæ facta sunt, ut *Ratio* & *idea* opificis, ad esse

effecta. Etiam *Verbum Patris* Filius appellatus est, quod Sermo nunciat occultas mentis cogitationes, & invisibilis Pater per Verbum nobis manifestatus sit: unde ait citato loco Joannes: *Deum nemo vidit unquam: Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarravit*. Imago non tantum appellatur, quod referatur ad Patrem, & sit ei similis in natura; id enim convenit etiam Spiritui Sancto; sed quia refertur ad Patrem solum, eumque repræsentat propriissimo Filii characterem; cujus primaria notio est esse Patris imaginem, ab eoque procedere in similitudinem naturæ.

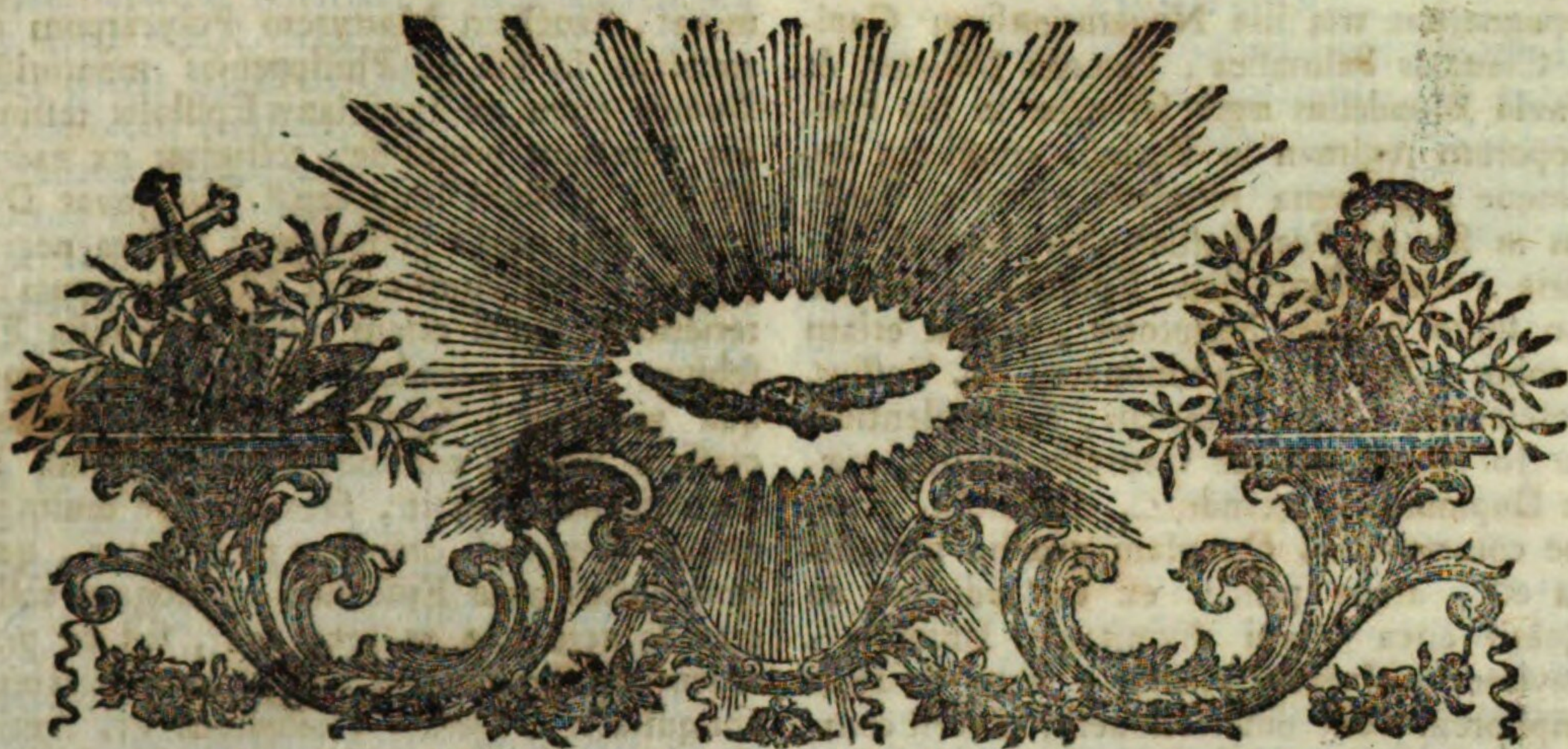
X. Alia autem nomina appellativa esse liquet; nam *Sapientia* primario significat perfectionem absolutam, ut veritas, magnitudo, potentia, & cetera ejusmodi, quæ singulis personis conveniunt. Esse *characterem* & signaculum Patris & Filii proprium est Spiritus Sancti, ut diximus cap. xiv. *Splendor* quoque trium Personarum gloriam, majestatemque significat. Erunt tamen & hæc propria Filio, si relative sumantur, E. G. si dixeris, *Sapientia* genita a Patre, *Splendor* Paternæ gloriæ, *Character* paternæ hypostaseos: at absolute prolata, nec sapientia, nec character, nec splendor demonstrant generationem, aut relationem ad Patrem, & consequenter non videntur nomina adeo Filii propria, ut sunt *Verbum*, λόγος, & *Imago*.

XI. Filio una cum Patre convenit esse Spiritus Sancti principium: unde *Spirationem* diximus esse proprietatem, quam appellant Theologi *Notionalem*. Sunt autem *Notiones* quædam nomina, quæ singulares divinarum personarum exprimunt characteres, quibus ab invicem distinguuntur. Cum ergo tertia Persona sit ab aliis diversa, debet a duabus procedere; quod non incongrue, ut mox dicam, appellatur *Spirari*. Ergo *Notiones* quinque erunt, *Innascibilitas*, *Paternitas*, *Filiatio*, *Spiratio activa*, & *Spiratio passiva*. Placet enim probata usu vocabula retinere. Quantum spectat ad *Paternitatem*, *Filiationem*, ac *Spirationem passivam*, quæ sunt trium personarum constitutiva, neminem puto ideam horum nominum non percipere. De *Spiratione* vero *activa* dictum satis cap. xvii. & xviii. & de ratione *Ingeniti* præcedenti numero vii. Gignere, nasci, procedere, & cetera istiusmodi non dicuntur *Notiones*, quoniam non exprimunt existentis personæ characterem, sed originem potius, ac productionem. Cætera nomina ab his sola voce, li-

terisque diversa sunt; & singula sunt hoc eodem loco explanata. Tantummodo est advertendum non designari his nominibus rem aliquam ab ea distinctam, quam significant vocabula essentialia & communia, de quibus supra. De distinctionibus vero Scholasticorum non est hujus libri differere.

XII. Tertia Persona appellatur *Spiritus Sanctus*, *Donum*, *Caritas*, *Consolator*, græce τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, δωρεὰ, ἀγάπη, παρακλητορ, quorum tria primo commemorata significant Personam procedentem a Patre, ac Filio: postremum illam, quam nobis impertitur Spiritus, suavitatem, donorumque affluentiam. *Spiritus* enim a *Spiro* dicitur, quoniam ut halitus ex corde, & ore spiratur, sic tertia persona a Patre, Filioque procedit: atque Græcum πνεῦμα similiter est a πνέω, *Flo*, *spiro*. Additur ἅγιος, *Sanctus*, ne credatur illum esse ad instar venti, aut flatus, sed *Spiritum* viventem, & vivificantem: & ne comparetur spiritui hominis peccatis obnoxio, vel Angelis non essentialiter sanctis, sed gratia. De *Dono* dictum satis cap. xiv. Huc etiam spectant vocabula *Amor*, *Caritas*, *Osculum*, & similia, quæ omnia notæ sunt duorum se diligentium.

XIII. *Paracletus* nomen Græcum est a παρακαλέω, *Rogo*, *hortor*, *consolor*, *advoco*. Designantur hoc nomine gratiarum charismata, præsertim mentis illustrationes, pia cordis desideria, gratia orationis, aliaque munera, quæ nos ad sanctitatis initium, atque incrementum alliciunt, vel trahunt. Tum sanctitas ipsa, quæ est quædam Spiritus Sancti in cordibus hominum habitatio. Denique hujus Sanctitatis ornamenta, quæ dicuntur fructus Spiritus Sancti, idest, gaudium, pax, & cetera, de quibus Apostolus ad Galatas v. 22. Quamquam vero etiam Filius *Paracletus* est, & *Consolator*, ut Sacræ literæ contestantur; gaudet hoc nomine præsertim Spiritus Sanctus, propterea quod munere caritatis ipsi præcipue attributo ubertates donorum conferantur, atque augentur. Ea re quidquid in hoc libro, cujus finem jam attingi, aut ad fidem Trinitatis firmandam, aut ad promovendam pietatem ac religionem, (quod vereor ne minimum sit) potest piorum Lectorum mentem accendere, etiam atque etiam obtestor, ne homini præ ceteris ignoranti ac flagitioso, qualem me esse cognosco, referatur acceptum; sed summo ac sempiterno Spiritui, qui ubi vult spirat, non acceptator personarum, sed largitor donorum.

DE THEOLOGICIS DISCIPLINIS

LIBER OCTAVUS

In quo aliquorum Patrum, præsertim Antenicænorum contextitur Apologia.

PRO Fide Trinitatis adversus veteres, ac recentiores hæreticos hæctenus pugnatum est. Nunc Patrum aliquorum, qui ante Ariana tempora, aut his percurrentibus in Christiana Religione floruerunt, auctoritatem studebimus vindicare. Compluribus enim, nedum exteri, præsertim vero Apostolicarum Traditionum impugnatores, verum etiam nonnulli Romanæ communionis Scriptores celeberrimi Arianorum teterrimam maculam asfricarunt. Sunt hi præcipue Ignatius, & Justinus Martyres præclarissimi, Athenagoras Atheniensis Philosophus, qui Servilio Pudente, & L. Sulidio Coss., idest, anno Æræ vulg. clxvi., M. Aurelio Imperatori notissimam obtulit Apologiam; Irenæus item S. Polycarpi Auditor, Clemens, & Dionysius Alexandrini, & quem hydram omnium hæreseon quidam nominarunt, Origenes Adamantius. Athanasium quoque, etsi nefarii dogmatis insectatorem acerrimum atque invictissimum, pestilentissimus Socinianorum

Wolzogenius 'diversam a Catholicis tenuisse sententiam confidentissime pronuntiavit. iSed & Basilium in crimen violati circa Spiritus Sancti divinitatem dogmatis quidam adducere, quamquam inani prorsus conatu, tentarunt. De his ergo Græcorum Patrum antiquissimis prima inquisitio est habenda: deinde fides Occidentalium aliquorum, impiarum linguarum flabellis ventilata, asserenda est; Tertulliani nimirum, Cypriani, Lactantii, & Arnobii. De Eusebio Cesariensi, de Liberio, & de Osio erit postrema hujus disputationis pars: hi enim damnato jam Ario ipsius blasphemiiis patrocinati dicuntur. Atque isti octavæ disceptationis, quam *Apologiam Antenicænorum* inscripsimus, fines erunt.

CAPUT I.

Ignatius Martyr suis in Epistolis Verbi divinitatem asseruit.

EPISTOLAS beati Ignatii Antiochenæ Ecclesiæ post Evodium Episcopi, qui im-

imperante Traiano ad bestias damnatus est, oppugnarunt tria illa Novaturiensium Capita Claudius Salmasius, Joannes Dallæus, & David Blondellus ægre ferentes in his Episcoporum regimen in Ecclesia constitui; eorumque argumenta recudit Casimirus Oudinus in sua de Ecclesiasticis Scriptoribus Historia. Defendunt illas Epistolas e contra non solum veteres Scriptores, verum etiam Jacobus Usserius, Hammonodus, Jo. Vossius, Cotelerius, Cave, Clericus, & luculentissime Jo. Pearsonius, & Georgius Bullus, præter Dupinum, Alexandrum, Annatum, aliosque communiter. Quoniam quæstio gravissima est, atque pendet ex ea judicium de Ignatii circa Verbi divinitatem sententia, breviter resolvenda videtur; nam quisquis ampliorem velit dissertationem, poterit commodius Ignatianas Vindicias legere in altero Tomo Patrum Apostol. Cotelerii. Sunt autem Epist. de quarum germanitate pugnatur, numero septem: *Ad Ephesios, ad Magnesianos, ad Trallianos, ad Romanos, ad Philadelphenos, ad Smyrneos, & ad Polycarpum*. Aliæ enim, quæ olim tribuebantur Ignatio, sunt unanimi Recentiorum consensione suppositæ ac pseudepigraphæ: & licet Epistolas Ignatii ad Mariam Virginem, & Joannem probaverint Dionysius Chartusianus, Petrus de Natalibus, Marcus Michael Presbyter Cortonenis, & absque ulla hæsitacione Canisius Tomo 2. de Corrupt. V.D. lib. v. cap. 1. perperam tamen adscriptas Ignatio suspicatur Baronius Tom. 1. An. 48. Posssevinus in Apparatu, Christoph. de Castro in Hist. Deip. cap. 23. & Auctor Indicis librorum expurgandorum Romæ editi an. 1607. Quare cum nullus veterum harum Epistolarum meminerit ante S. Bernardi tempora, nullumque extet illarum autographiæ vel minimum argumentum, paucis, credulisque nuper commemoratis nolumus assentiri. Ad priores itaque septem Epistolas coarctanda est disceptatio.

PROPOSITIO I. Ignatii septem Epistolæ ab Usserio ex vetustissimis Codicibus Anglicanis, dein ab Is. Vossio ex Florentino restitutæ, atque cum plurimis Latinis Interpretationibus concordēs purum sunt, ac genuinum Sancti Martyris opus.

Subscribit huic propositioni quisquis præjudiciis non laborat: eamque contractis hinc momentis possumus confirmare. Ac primo: Constat ex H. Eccl. Eusebii lib. 111.

cap. 37. ubi recensitas septem Epistolas memorat, Sanctum Martyrem Polycarpum earundem in sua ad Philippenses meminisse. Deinde plura ex Ignatianis Epistolis testimonia Irenæum protulisse, colligitur ex eadem Historia Eusebii lib. v. cap. 8. Nec juvat Dallæum, hæc modo inter Irenæi scripta nequaquam extare, cum multa Martyris opera interierint. Quod etiam addit Calvinista Eusebium errare, eadem facilitate refutatur, qua profertur. Quibus enim indiciis tam crassum Eusebii commentum revincemus? Ex antiquiorum, inquit, silentio. At multa genuina scripta ab omnibus recipiuntur, quorum nullus ante Eusebium catalogum collegit. Is vero non ex pena suo, sed ex præcedentium Scriptorum scriniis memorias eruit antiquitatis. Tertio Theophilus vi. Antiochenorum Episcopus Commentaria edidit in Matthæum, quæ se legisse affirmat Hieronymus, atque ex his Commentariis mutuatus est, quod ipsemet habet ad cap. 1. Matth. v. 18. *Martyr Ignatius etiam quartam addidit causam cur a desponsata conceptus sit, ut partus, inquiens, ejus celaretur diabolo.* Quod Ignatius tradidit in sua ad Ephes. Epistola. Atque idem Hieronymus in Catalogo Ecclesiasticorum Scriptorum septem Ignatianas Epistolas eodem ordine censet, quo supra fuerunt a me numeratæ. Neque sine stomacho audire possumus, qui reponunt Hieronymum lectione Eusebii fuisse deceptum; quum ex prolata sententia, quam in libris Eusebii non invenimus, liqueat Hieronymum summæ eruditionis hominem Ignatii scripta aliunde quoque, & præsertim ex memorato Theophilo cognovisse. Rursus Origenes Homilia vi. in Lucam nonnulla asserit ex Epistola Ignatii ad Ephesios, & in Prologo Commen. in Cantica ex Epist. ad Romanos: neque tam apertum argumentum excutere possunt adversarii, nisi pervicaciter negando hæc esse germana Origenis opera contra Hieronymi testimonium, qui ea latinitate donavit, universorumque Criticorum consensum. Nam quod respondent nonnulli Origenem verba Ignatii commendavisse, non scripta; id quidem ejus electione evidentissime refutatur; quippe ait ille: *Unde eleganter in cujusdam Martyris Epistola reperi, Ignatium dico Episcopum Antiochie, &c.* Denique Ignatii Epistolas, earumque doctrinam laudat S. Athanasius de Synodo Arim. & Seleuciæ; Theodoretus ad Monachos Constantinopolit. & ad

& ad Florentinum Patritium, alique posteriorum ætatum innumeri. Alia argumenta vide apud Natal. Alex. dissert. xxiii. seculi i. vel potius adeas copiosissimum fontem, ex quo ille bibit, doctissimum scilicet Pearsonium.

Probatur deinde assertum demonstrando vanissimas esse conjecturas, quibus paratragediant Dallæus, & Oudinus, mali corvi, ut quemdam ipse compellat, malum ovum. Etenim si spuria forent Ignatianæ Epistolæ, maxime, ut isti arguantur, vel propter distinctionem inter Episcopos, ac Presbyteros, quæ ex his comprobatur, vel propter stylum, quem Ignatio nuperi Calviniani putant indignum, vel ob res quas narrant, ac tradita in eis dogmata. At sunt hæc omnia levissima: Non ergo præfatæ Epistolæ sunt Sancto Ignatio abjudicandæ. Minorem sic probo. Quantum ad discrimen attinet unius Episcopi a cœtu presbyterorum, illud in Ecclesiastica Hierarchia perantiquum, & jure divino statutum didicimus, quidquid obganiant Presbyteriani. Stylum autem Ignatianarum Epistolarum redolere simplicitatem Apostolicam demonstrant Clericus accuratissimus, ut ab Adversariis habetur, Criticus in Hist. Eccl. ad an. cxvi. num. 12. Nec est, cur opponant duriore quasdam metaphoras, & frequentiam epithetorum, cum hæc fuerint Syrorum singulæ. Præterea, ut unicuique sua facies est, & sua vox, ita homines singuli propriam habent consuetudinem orationis, neque sunt omnes Magistrorum imitatores. Quare etsi Ignatii stylus habere quid tumidum videatur, parum ex hoc confici poterit adversus Ignatii opera genuina. Circa autem doctrinam, narrationemque Epistolarum istarum nullum ibi offenditur non Apostolicum dogma: egregiæ occurrunt ad omnium virtutum genera admonitiones: specimina ubique caritatis, qua flagrabat, in ea præsertim, quam Smyrnæ, ubi diu commoratus est, scripsit ad Romanos, & in qua, nescio qua fronte, ardentissimum quoque damnare audeant desiderium Martyrii. Quod si erroris omnino immunis non esset, quippe nullus hominum communi mortalium infirmitati est eximendus: quid hæc, obsecro, contra scriptorum ejus antiquitatem? Demum quod Dallæus objicit de antiquorum silentio, & quatuor capitibus, vel quinque magno verborum apparatu amplificare nititur, & negativum est, & falsum ex præmissis deprehenditur. Frivolis itaque conjecturis Ignatianas Epistolas quater conantur Presbyteriani.

Berti Theol. Tom. II.

SATISFIT RELIQUIS OPPUGNATIONIBUS.

Etsi plurima sunt Adversariorum argumenta, & solus Dallæus sexaginta sex urget, plura tamen militant adversus Epistolas Ignatii interpolatas, laciniisque ante Usserianam editionem refertas; alia vero ex dictis obviam habent solutionem. Diluenda remanent quæ sequuntur. Primo: Martyr Ignatius hæresim Valentini nondum suo tempore exortam non poterat confutare. At larvatus auctor in Epistola ad Magnesianos in Valentinianam Æonum fabulam superiori libro i. descriptam, etiam in Codice Mediceo ait: *Λόγος αἰδίου, ὃν ἀπὸ σιγῆς προελθόν, Verbum æternum non a silentio progrediens.* Item in Epistola ad Trallianos meminit Cleobuli, & Basilidis, qui post tempora Ignatii eruperunt. Ad Ephesios quoque commemorat Onesimum Episcopum tamquam adhuc superstitem, qui tamen sub Domitiano Martyr occubuit. Spuriæ sunt ergo & adulterinæ præfatæ Epistolæ etiam Usserianæ, ut dicuntur, seu Vossianæ.

Resp. nego minorem; non enim ad Valentini dogma refertur locus ille citatus ex Epistola ad Magnesianos, de quo viri doctissimi digladiantur; sed Verbum dicitur ab Ignatio non silentio progrediens, idest, sempiternum: quo sensu appellatur ab Augustino serm. 369. *Verbum, quod dicturus Pater non silebat;* & in altero de Nativit. Domini: *Verbum, quod labia nullius aperuit cœptum, clausitque finitum.* In quibus arbitror minime S. Patrem de Gnosticorum cogitasse commentum. Revera nunquam Valentinus affirmavit Logon natum ex Sige: sed constat ex Irenæo, natum ex Nou, & Aletheia; ex Epiphanio autem, ex Antropo, & Ecclesia. Et quidem Æonum genealogiam ex Irenæo dedimus differentes de summi Numinis æternitate: inserta autem in Panario Epiphanii hæc est.

Bythus — Sige

Pater

Pater — Sige

Veritas

Pater — Veritas

Homo — Ecclesia
Sermo.

Hoc

Hoc tamen fragmentum non esse Valentiniani sentiunt eruditi. Quidquid sit, nullibi invenimus Verbum proxime genitum a Bytho, & Sige. Dogma denique Valentinianum ex antiquiorum hæreticorum lacunis derivasse, & antiquas doctrinas in suum characterem Valentinum transtulisse tradunt & Irenæus lib. 1. cap. 5. & Epiphanius in xxxi. hæresi; quapropter potuit etiam esse notum Ignatio. Cleobuli vero & Basilidis nomina non reperies in castigatis Armachani, aut Vossii editionibus: sed in laciniosis dumtaxat; quamquam falsum est, Ignatium horum hæreticorum non habuisse notitiam; cum Basilides contemporaneus fuerit Cerintho, qui nefariam doctrinam spargere coepit circa annum, ut arbitror, lxxx. Cleobulus autem, seu Cleobius fuit Simonis Magi discipulus. Quod dictum est de Onesimo facilis est solutionis; nam præter Onesimum Pauli discipulum sub Domitiano trucidatum, fuit alter ejusdem nominis, qui post Gajum Epheso præfuit, imperante Trajano.

Præterea obijciunt: In Stichometria Nicephori, quomodo & in Indice, quem Historiæ suæ præfixit Anastasius Bibliothecarius, cum Ignatii, tum Polycarpi scripta tamquam apocrypha rejiciuntur.

Retorqueri potest hoc argumentum; nam & a Nicephoro, & ab Anastasio Dionysiana habentur pro genuinis Operibus Areopagitæ: at Dionysius in lib. de divinis nominibus ex Epistolis Ignatii disputans de Amore insignem locum exscribit. Sed respondemus neque Stichometriam esse Nicephori, neque ibidem Ignatii Epistolas, sed supposititia hujus scripta notari; neque alio sensu dici apocrypha, nisi quatenus cum libris Canonicis, quorum Catalogus illic contextitur, non sunt pari honore recipienda.

Opp. insuper Pseudo-Ignatium secum pugnantia conscribere, primo cum de Martyribus loquitur tamquam adhuc viventibus, quos paullo ante scripserat ad locum gloriæ debitum pervenisse. 2.º Dum ad Romanos scribens milites *Leopardus* appellat, vocabulo nempe ante Constantinum, ut Bochartus, & Gesnerus advertunt, inusitato. 3.º Dum asserit in Epistola ad Ephesios se in carne Christum vidisse, quod, etiamsi traditum a Hieronymo, aliisque, impossibile censent emunctæ naris Chronologi. Addunt mirificas Epistolarum inscriptiones, quas *Belle sribili-ginosas* dixit Oudin.

Resp. hæc omnia futilia esse: & primum quidem; nam Martyres appellat Ignatius Apostolos, Philippenses, & itineris sui socios, quorum aliqui ad Martyrii coronam pervenerant, aliqui erant superstites. Nec alterum argumentum melioris notæ est; cum *Leopardorum*, (genus militum) meminerit in vita Antonini Getæ Spartianus, & Scriptor Martyrii SS. Perpetuæ, & Felicitatis apud Holstenium, centum scilicet annis ante Constantinum Imperium: nisi majoris nomine *λεοπαρδαλων*, significari animal ferocissimum ex pardo & læna genitum, ut apud Athanasium in Vita Antonii; eoque vocabulo tropice tantum milites designari. Ad tertium vero; habent Græca verba: *Εγὼ γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν σαρκὶ οἶδα, καὶ πιστεύω ὄντα*. Ego enim etiam post resurrectionem in carne & scio, & credo (Christum) esse. Oīda enim est Scio, non vidi; & ita vertit Rufinus H. Eccl. lib. 111. cap. 36. Male ergo hæc verba ab aliquibus versa sunt, nisi aliquo falsato Codice usi fuerunt. Inscriptionibus denique amplioribus utitur etiam Apostolus ad Romanos, ad Galatas, ad Titum.

Ultimo oppones: In singulis Epistolis Ignatius dicitur *Theophorus*, quod cognomen ex fabula ortum est, qua fingitur Ignatius puerulus ille, quem Christus Matth. 18. sublatum in ulnis statuit in medio.

Resp. Etiam si fabula credatur, quæ legitur in vetere Græcorum Menæo, in Anthologio ad diem xx. Decemb. & apud Anastasium Bibliothecarium in Scholis ad viii. Synodum Act. 1., quod non opus est definire; potuit Ignatius vocari *Theophorus*, quod Christus in illo habitaret, quomodo ait Apostolus 1. ad Corinth. 6. *Glorificate, & portate Deum in corpore vestro*.

PROPOSITIO II. In Epistolis Ignatii Verbi divinitas apertissime traditur.

Testimonio apud Theologos notissimo ex Epist. ad Ephes. *Unus medicus est carnalis & spiritualis, factus & non factus, in carne Deus, in morte vita vera, &c.* alterum addo ex Epist. ad Magnesianos: *Non enim aliquid coæternum Patri, quod non est naturaliter ex ipso: ne etiam istud creaturis inesse dicamus, quod inest divine soli natura. Quamobrem, etsi Filius principium habet Patrem suum; tamen quatenus ex principio est, concurrentem cum ipso habens existentiam, non erit ei dissimilis substantia. Nam quia est ex principio, ideo consubstantialis principio.* Por-

no quod est Patri consubstantialia, id adventitium non est in tempore, ne & Pater ipse talis reperiatur. Non poterat evidentius & Verbi divinitas contra Arianos, & æternitas contra Socinianos affirmari.

Christophorus Sandius in Nucleo Hist. Eccl. lib. 1. ut Ignatium Arianis accenseat, octo profert argumenta, aranea omnia, & ex dictis præcedenti libro soluta. Sunt hæc, quod Christus in Epistolis etiam Ignatianis dicatur Patri subjectus, missus a Patre, Patris minister, & cetera hujusmodi Scripturis congruentia, & a nobis superius explicata. Restat hoc unum: Ignatius comparat Patrem Episcopo, Filium autem Presbytero; quo exemplo utebantur quoque Ariani, ut constat ex Dialogo 1. Athanasii, seu potius Theodreti, de Trinitate Orthodoxa. At exemplum in hoc sensu verum est, quod Filius habet divinitatis substantiam a Patre, quomodo Presbyter ab Episcopo Sacerdotii recipit characterem. Neque mirum est hæreticos abuti Sanctorum exemplis, dum etiam divinarum Scripturarum sensa detorquent.

At dices: In Epist. ad Smyrnicos inquit Ignatius, Christum esse Filium Dei *secundum voluntatem, & potentiam Dei*.

Resp. dist. propositionem: Christus est Filius Dei *secundum voluntatem, & potentiam Patris*, quatenus voluntas & potentia sunt principium creaturarum, nego: prout Filius *voluntarie*, & non coacte genitus est, ac procedit a Patre non invito, atque infirmo, sed omnipotente & volente, conc. Quomodo autem Filius dici possit *voluntate* genitus, dictum est supra cap. 10. libri præcedentis.

CAPUT II.

Justini Fides contra Sandium, & Simonem Episcopium defenditur.

NON moror Polycarpum, quem in suspectionem Arianismi adducit Auctor Irenici. Nugæ sunt enim, quæ contra sanctissimum Martyrem afferuntur, scilicet, quod Patrem antonomastice *Deum* appellaverit, Filium vero *sempiternum Sacerdotem*. Nam & Pater *Deus* dicitur titulo quodam speciali, quoniam fons est, & origo divinitatis; & Filius *Sacerdos* est ratione humanitatis, & *sempiternus* propter divinam naturam. Egregiam autem Polycarpi fidem contestatur ejus ad Philippenses Epistola, & oratio, quam

morti proximus protulit; de qua lib. H. E. 1v. 5. Eusebius. Utrobique enim Patri, Filioque æqualem gloriam attribuit. Sed & Epistolarum Ignatii assiduam commendavit lectionem; & discipulum habuit Irenæum, qui ex Apostolici viri antilogia vigentes ætate sua hæreses refutavit, ut ipsemet affirmat in Epistola ad Florinum. Quare & Ignatius Filii divinitatem docuit Polycarpum, & iste Irenæum.

Agendum est ergo de Justino Martyre præclarissimo, quem Cl. Petavius scribit in 1. de Trin. cap. 3. num. 2. putasse Filium *inferioris cujusdam conditionis, etiam antequam homo fieret*; novi autem Ariani in suas partes fidenter trahunt: & Episcopus lib. Theologicarum Institut. 1v. ipsius auctoritate probare nititur, ei, qui supremam Filii divinitatem perfracte negaret, dicendum non esse *anathema*. Petavius tamen in Præf. ejusdem Operis cap. 111. fatetur in scriptis Justinii reperiri divinitatis Christi non leviter impressa vestigia; ideoque hac præfatione posterius edita priorem sententiam temperavit. Sunt vero germana Justinii Scripta, unde causa dijudicanda est, duplex pro Christianis Apologia: quarum secunda, ut animadvertit Valesius, & fatentur omnes ferme eruditi, revera est prima: Dialogus habitus cum Tryphone, & nonnulla alia, quæ perierunt. Nam Orationem ad Græcos Paræneticam quamplures in dubium revocant, quod in ea Justinus non ex paganis, sed ex fidelibus se affirmet esse progenitum; atque scripta reliqua, quæ sub ejus nomine circumferuntur, supposita unanimiter censentur a Criticis.

PROPOSITIO: S. Justinus liquido divinitatem æterni Verbi & affirmavit, & credidit.

Et quidem in Apologia, quæ prima dicitur, Justinus tribuit disertissime Filio æternitatem: Porro *Filius ejus*, inquit, *qui solus proprie dicitur filius, Verbum simul cum illo ante creaturas existens & nascens, quoniam primitus per eum cuncta condidit, & ornavit*. Quæ verba jugulant hæresim nefariam Arii. Si enim Verbum æternum est, universamque creaturam præcedit, non est profecto creatum. In dialogo autem cum Tryphone docet genitum esse a Patre ante creaturas omnes non per naturæ abscissionem, quomodo generatio humana contingit, sed ejusdem participatione naturæ, allata comparisonem ignis, ex quo nullatenus imminuto

alter accenditur. *Primitus*, inquit, *ante creaturas omnes Deum genuisse ex se Virtutem quamdam rationalem. . . . non per refectionem, tanquam dispersita esset Patris essentia, prout a' i omnia divisa & secta, &c.* In Apolo a quoque, ut dicunt, secunda probat nos plurimum Deorum expertes, quoniam non dæmones, ut cultores simulacrorum, sed unum Deum Patrem, & Filium, ac Spiritum Sanctum adoramus. *Fatemur*, ait, *nos talium Deorum esse expertes, & atheos; sed non verissime illius Dei Patris, videlicet justitiæ, & castitatis, & virtutum aliarum, & ab omnis vitii mixtione, & labe alieni, expertes; verum hunc ipsum, & qui ab eo venit, (atque nos ista, & aliorum famulantium, assimulatumque bonorum angelorum exercitum docuit) Filium, & Spiritum Sanctum colimus, & adoramus.*

Hoc testimonio utitur Bellarminus ad probandum licitam esse adorationem Angelorum; eumque reprehendunt Scultetus, Bullus, & Clericus, quod validissimum contra Arianos argumentum penitus tollat; quippe si ex Christi adoratione ejus comprobatur divinitas, sequeretur etiam Angelos Deos esse. At inepta prorsus consecutio; de Filio enim inquit Justinus coli & adorari cum Patre, & Spiritu Sancto, & tamen nos esse plurimum divinitatum expertes; quod non esset consequens, si Filius Deus esset ordinis inferioris a Patre. Contra Angeli dicuntur hoc loco *famuli*; ideoque adorantur quidem, sed non cum Patre, Filio, & Spiritu Sancto, id est *dulia* cultu, non *latría*, qui est nota divinitatis. Quod pro defensione Bellarmini dictum sit. Credo tamen Justinum de Angelorum cultu minime istic fuisse locutum, contra quam sentit Bellarminus; & sensum obvium esse, nos unum Deum colere, cujus revelatione ac doctrina idololatriam, ac malorum angelorum superstitiosum cultum, & bonorum officia & magisterium dicimus. Quamquam enim Angeli religiose coluntur; Justinus disputat de unius Dei, ac trium divinarum Personarum adoratione: neque opus erat hic cultus angelici meminisse; neque Filio, ac Spiritui Sancto famulantes prætulisset Angelos. Verum hæc obiter dicta sint.

Nunc ita ratiocinari præstat. Catholicorum sententia est, Verbum non esse productum, creatumque, sed æternum, & ante quaslibet creaturas a Patre nascens, genitum non paternæ abscissione substantiæ, sed ejusdem com-

municatione naturæ; eodem latriæ cultu esse cum Patre, ac Spiritu Sancto adorandum. Martyr Justinus hæc omnia liquatissime profitetur. Veram ergo tenet Catholicorum de Verbi divinitate sententiam.

Opp. 1. Ex Petavio: Justinus in Dialogo cum Tryphone non semel appellat Filium Patre inferiorem, & Dei administrum, in secundo loco habendum, ac Potestatem post Parentem. Docet quoque Filium Moysi, ac Prophetis apparuisse, cum Deus invisibilis sit, hominumque subterfugiat intuitum. Vide Tom. II. de Theolog. Dogmat. cap. 3.

Resp. a Justino Filium dici inferiorem Patre, etiam priusquam naturam humanam assumeret, quoniam ab illo genitus est; inferiorem scilicet nomine, & ordine, ac propter rationem *Geniti*. Ita enim loquuntur cum Justino Alexander Præsul Alexandria, qui primus in Arium insurrexit, PP. Sardicenses in Epist. Synodica, Athanasius libro contra Arianos 2. alique plurimi apud Petavium ipsum lib. II. cap. 2. num. 2. & 3. Filius autem solus dicitur a Justino in Lege veteri apparuisse, non quod is naturam invisibilem, & incircumscriptam non habeat, qualis in Patre est, sed quia ad ipsum pertinebat legis dispensatio, hominumque redemptio: quare ipse, & nunquam Pater, visibilem formam induit, in qua se redderet aspectabilem. Enimvero illum, qui olim apparuit, Deum verum fuisse in eodem Dialogo Justinus demonstrat ex Scripturis; quas expendimus præcedenti libro cap. VIII. ad 3.

Opp. 2. Cum Sandio: Justinus in Quæst. & RR. ad Græcos docet genitum, & conditum non differre: & in Eversione dogmatis Arist. ait, *fuisse aliquando eum non fuisse id, quod genitum est*. Est illud Arianæ perfidiæ repetitum proloquium. Adde comparationes ex igne, & humano verbo deductas, quibus Filii declarat generationem, Arianorum explicandæ blasphemiae percommodas.

Resp. Spreta conscientia id objicere Sandium: quandoquidem Justino uterque liber supponitur, etiam auctore ipsomet Sandio. Nam primum, cum data opera Manichæorum impugnet hæresim, & Manetis mentionem faciat plusquam seculo posterioris, jure Sylburgius, Possevinus, N. Alexander, & Rivetus quoque cum aliis Criticis spurium habent. Alter vero, qui inscribitur, *Aristotelicorum quorundam dogmatum eversio*, nequit

quit esse, quem Justinum scripsisse testatur Photius in Bibliotheca; nam hic primum duntaxat & secundum librum Physices oppugnabat; & ille multo prolixior usque ad VII. Physicorum persequitur. Quamobrem falluntur, qui hujus animadversionibus tam hostiliter in Aristotelis Philosophiam debacchantur. Sed gratis utroque recepto, de mundo accipienda sunt loca, quæ obijciuntur; nam Græci proprietate sermonis promiscue dicitur mundus γεννῆτός, καὶ ἀνυμάρπητος genitus, & factus. Præfatis denique exemplis ostenditur Verbi generationem spiritualesse, neque illa substantiam imminui paternam: quod iisdem symbolis præstitit etiam Athanasius in lib. de Decretis Nic. pag. 410. & S. P. Aug. Tract. XIV. in Joan.

Oppones ultimo cum Episcopo. Inquit Justinus in Dialogo cum Tryphone probari ex Scripturis Jesum Nazarenum esse Christum Dei, idque certa fide tenendum esse, tametsi non constaret hunc esse Deum conditorem universitatis. Non ergo credidit Justinus divinitatem Verbi adeo certam esse, ut sit articulus Fidei, qualis est Redemptoris adventus.

Resp. Justinum in hoc Dialogo pluribus argumentis Verbi præexistentiam, ac divinitatem probare, deinde ejusdem Verbi Incarnationem. Quoniam vero Trypho, qui hanc negabat dicens nondum advenisse Messiam, respondit esse prorsus incredibile, quod nascatur in tempore Verbum æternum, & ante secula genitum; Justinus recte instat, frustra a Judæis denegari hac de causa adventum Messiae; quia ipsi non credunt futurum esse ipsum Deum, sed purum hominem. Quapropter in hac Hebræorum hypothese, etiamsi falsa esset, nec satis demonstraretur Verbi divinitas; constaret tamen ex impletis Prophetarum oraculis jam Christum venisse. Itaque dist. ant. Et Justinus arguit in falsa Tryphonis hypothese, conc. Absolute negat Verbum ante Incarnationem extitisse, nego. Imo id luculentissime probat, & asserit se non assentiri quibusdam illius ætatis hæreticis, genere quidem Christianis, dogmate autem Judæis: *Sunt enim, inquit, nonnulli ex genere nostro (Ebionitæ) confitentes ipsum esse Christum, sed hominem in hominibus genitum esse affirmant; quibus ego minime assentior.*

Zuikerus reponit Justinum Platonicæ Philosophiæ rudimentis fuisse deceptum, nec prorsus

ab eo Gentilismi oblitteratam esse memoriam. Verum cum in citato Dialogo Justinus Platonicis, Etnicisque omnibus præferat Prophetas, & Christi amicos, suamque, priusquam divinis imbueretur, scientiam fateatur fuisse stultitiam, necnon in suis Apologiis plurimum Deorum cultum invictissimis argumentis infectetur; non immerito Georgius Bullus Anglicanus circa finem libri de necessitate credendi in Verbi divinitatem, Zuikeri causas ab infelici ingenio asserit excogitatas.

CAPUT III.

De Athenagoræ Philosophi præstantissimi ad M. A. Antoninum, & L. A. Commodum pro Christianis Apologia.

CELEBERRIMAM Athenagoræ Apologiam, quam cum Pagio in Præfat. hujus Libri scriptam diximus anno 166. Labbeus vero editam censet inter annum 165 & 170. & Baronius tantummodo 179. in qua acerrimi vir ingenii trium flagitiorum de Religione Christiana dispellit rumorem, Atheismi, cœnæ Thyestæ, & Œdipodei, id est, de abdicato Deorum cultu, de carnis humanæ esu, & de promiscuo incestus concubitu; Apologiam, inquam, illam Epiphanius, Methodius, & in Codice ccxxiv. Photius commemorant; neque sanæ mentis est homo, qui censeat adulterinam. Hanc ergo, cum vir quidam eruditus a Sabelliano dogmate haud multum existimet abhorre, neque asserere Verbum Patri coæternum, ejusdemque substantiæ; operæ pretium est, ut ab immanium hæresum suspicione abstergamus.

PROPOSITIO: Nec Arianis favit, nec Sabellianis Athenagoras.

Qui enim Filii substantiam non productam e nihilo, sed a substantia Patris progressam contendit, & utriusque hypostasim credidit esse distinctam, non Arianis, non Sabellianis, sed Catholicis dicendus est consentire: Athenagoras tradidit progressum Filii e Patris substantia, & utriusque distinctam hypostasim: Ergo Athenagoras nec Sabellianis consentit, nec Arianis. Probatur prima pars. I. Athenagoras docet Patrem & Filium esse unum, Filium esse mentem & Verbum Patris, mentem Verbumque ipsum Deum. *Filius Dei, inquit, & Verbum Patris in idea & efficacia: ab ipso enim, & per ipsum facta sunt omnia, cum Pater & Filius unum sint,*

sint, ita ut Filius sit in Patre, & Pater in Filio per unionem, & potentiam Spiritus, siquidem mens & Verbum Dei Filius Dei est. Primigenia hic est Patris progenies, quæ non ut facta, a principio enim Deus, qui est mens æterna, ipse in seipso logon, hoc est Verbum & rationem habet, cum rationalis ipse æternum sit, sed ut rerum cunctarum idem & perfectio foret, progressa est. Ubi asserit Verbum genitum a Patre ab æterno quia ab æterno Pater ratione præditus est: esse essentia a Patre indistinctum, quoniam Deus Pater essentialiter est mens æterna habens in se rationem, ac Verbum: esse demum creaturarum omnium causam effectricem. Demonstrat quoque arctissimam divinarum personarum conjunctionem, qua una in alia existit *παπ' ἐμπρηχωρησιν*, per incircumsessionem. II. Deinde Athenagoras a se Atheismi calumniam pellit, quod Christiani unum Deum in Trinitate consistentem agnoscant, ait enim: *Quis igitur non miretur, cum audiat, nos qui Deum Patrem prædicamus, & Deum Filium, & Spiritum Sanctum, eorum in unitate virtutem, & in ordine distinctionem explicantes Atheos vocari?* Altera pars sequitur ex dictis; quandoquidem Athenagoras tradit Filium esse genitum & progressum a Patre, & ordine ac relatione unum ab alio distingui; ideoque Filio tribuit propriam, ac peculiarem hypostasim. Hanc vero negant Sabelliani, a quorum consequenter errore toto cælo distat eloquentissimus Apologista.

Objicies cum Petavio: Docuit Athenagoras prius fuisse substantiam Filii in Deo Patre, quam per generationem propriam haberet hypostasim. Ergo neque æternum Filium crediderit, neque, saltem aliquando, a Patris personalitate distinctum. Rursus affirmat Filium fuisse ab æterno Patris rationem ac mentem: at Patris ratio nullo pacto ab ipso distinguitur: Non ergo credidit Athenagoras Verbum, æternamque Personam diversam a Patre.

Resp. dist. ant. Fuit substantia Filii in Deo Patre priusquam peculiarem haberet hypostasim, ratione originis, & ordinis, conc. prioritate temporis, ac dependentiæ, nego. Etiam Alexander Episcopus Alexandriæ, fatente ipso Ario in Epist. ad Eusebium Nicomediensem, docet essentiam Filii semper fuisse apud Patrem, etiam antequam per generationem acciperet propriam hypostasim. Ergo ne Ario, & Sabellio consentit? Imo e diametro pu-

gnat cum Arianis, qui dicebant Verbum esse creatum, & productum ex nihilo. At minime, inquit, creatum est, minime e nihilo factum; cum genitum sit, atque ex ipsa substantia Patris; qui, cum sit Genitor, ordine tantum & relatione Filium præcedit; sed non causalitate, non tempore; quoniam (verba sunt Athenagoræ) *ab æterno Pater est rationalis*; ergo ab æterno λόγον, & Verbum habet: ab æterno a Patre progressa est idea, & perfectio cunctarum rerum; ergo hæc idea, hæc ratio, hoc Verbum, hæc primigenia Patris potentia a Patre hypostasi, & ordine erat distincta. At, inquis, Pater est sua ratio, sua mens, sua idea. Non moror istiusmodi sophismata præcedenti libro satis contrita. Est Deus Pater suamet ratio ac sapientia, acceptis his vocabulis *substantialiter*, concedo; *notionaliter*, nego.

Dices: Ait Athenagoras Verbum esse in efficacia, & prodiisse cum mundus ex nihilo eductus est.

Resp. id verum esse absque præjudicio sempiternæ generationis, quoniam per Verbum res omnes effectæ sunt, & in earum productione apparuit Dei sapientia ac potentia, sed tamen Filius Patris mens, Verbum, & ratio est; & a principio Deus, qui est mens æterna, in se ipso Verbum, & rationem habebat.

CAPUT IV.

De Irenæo Lugdunensium Episcopo.

SCRIPSIT Irenæus Asianus genere, & in Episcopatu Lugdunensi Pothini successor quinque adversus hæreses libros; in quibus Arianismi semina putant Sociniani se certo deprehendere. Sed Irenæi vindicias doctissimi viri prosecuti sunt, inter quos Bullus in Defens. Fid. Nic. sect. 2. cap. 5. §. 8. Nicolaus Le Nourry in App. ad Biblioth. VV. PP. diss. vi. cap. 6. & Renatus Massuet dist. 3. art. 5. in editione a seipso exornata; in qua Irenæi doctrinam, ob egregiam nostrorum dogmatum defensionem, fraudulenter corruptam immerito Ernestus Græbius conqueritur. Nam Massuetus ad vetustissimos Codices Mss. undique summa diligentia petitos scripta Irenæi castigavit. Sed editione hac missa, negare nequaquam possunt Sociniani traditam ab Irenæo æternam Verbi existentiam lib. II. cap. xxx. n. 9. his verbis: *Semper autem coexistens Filius Pa-*

Patri; & lib. iv. cap. xx. n. 3. *Filius semper cum Patre erat*; & cap. xiii. n. 4. in explicatione illius textus, quem obtorto collo pervertunt, *Antequam Abraham fieret, Ego sum*. Utrum vero cum Verbi præexistentia Irenæus etiam illius divinitatem, & quidem summam ac supremam agnoverit, inquirendum est modo.

PROPOSITIO. S. Martyr Irenæus Verbi propugnat divinitatem.

Argumenta hujus Propositionis sunt. I. Quomodo Irenæus veram, propriamque fateatur in Christo naturam humanam, ita profitetur divinam: At nemo dixerit per Irenæum Christum non esse verum hominem: Nullus ergo debet opinari, per Irenæum Christum non esse verum Deum. Constat maj. ex lib. iiii. cap. 21. ubi ait: *Est autem ipse proprie Deus, & Dominus*. Atque lib. iv. cap. 14. *Ab omnibus accipiens testimonium quoniam vere homo, & quoniam vere Deus est*. II. Docet Irenæus hominem peccando legem veri ac summi Dei transgredi: Docet insuper illum, in quem peccant homines, esse Christum: Igitur docet Christum esse verum, ac summum Deum. Ille, in quem peccavimus, donavit remissionem: ait lib. v. cap. 4. demonstrans J. Christi divinitatem ex historia Paralytici, cui dixit Dominus, *Remittuntur tibi peccata*. III. Juxta doctrinam Irenæi Filius apparuit Moyse, Filius dedit legis dispositionem, Filius Patres convocavit, & Filius est, quem sacræ literæ appellant Deum, Dominumque: sed, auctore Irenæo, nemo alius apparuit Moyse, nemo alius legem dedit, elegitque Patriarchas, nisi Deus supremus & unus, præter quem non est alius Deus: Ergo juxta Irenæum Filius est Deus ille unus, verus, ac summus. Cum declaratum sit inquit lib. i. cap. xv. n. 3., *quoniam neminem alium Deum vocaverunt, nisi solum verum Deum Patrem, & Verbum ejus, qui in omnibus principatum habet: manifeste est ostensum Factorem cæli & terræ, qui locutus sit cum Mose, & legis dispositionem ei dederit, qui convocaverit Patres, Dominum Deum confiteri eos, & alterum neminem nosse*. Quod argumentum invictissimum mihi videtur, si præsertim attendatur evertere Irenæum exitiosissimum dogma hæreticorum, qui a summo Deo *Demiurgon*, idest, rerum adspectabilem Conditorum comminiscabantur esse diversum. Vide cap. 6. ejusdem libri, & eruditæ Massuetii animadversiones citato loco n. 54.

Op. Irenæus plura affirmat, quæ cum Verbi divinitate pugnare videntur. Ac primo lib. iiii. cap. 8. Patrem solum Deum ait appellari. Deinde ait Verbo suo præcepisse, ut mundum conderet: quod est summo Deo Filium, veluti famulum subicere. Præterea lib. II. cap. 27. n. 6. & lib. iv. cap. 17. Christo diei judicii ignorantiam attribuit, propter quam minorem esse Patre declarat. His ergo prodit Irenæus suam haud ingenuam fuisse fidem.

Resp. falsum esse ant. Siquidem in lib. iiii. cap. 8. eos, ut diximus, perstringit, qui mundi Creatorem alium esse a Deo summo autumabant: ibidem ait, Patrem cum Verbo suo juste Deum appellari; & paullo ante docuerat neminem alium esse Deum, nisi qui Moyse apparuit, & legis dedit dispensationem, & qui Deus in sacris literis nominatur. Ergo dum Patrem solum Deum esse pronunciat, non Filium excludit, sed *Demiurgon*, quem Gnostici Mundi Conditorum esse credebant, aliaque profana numina Gentilitatis. Quare eodem modo explicandus est Irenæus, quo exponitur Apostolica sententia Joan. i. cap. 17. *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum*: de qua supra. Est enim Irenæus sui ipsius disertus Interpres eodem libro cap. xv. n. 3. Præceptum autem, ac mandatum creandi mundum, quod Pater dedit Filio idem est, ac ipsum Verbum & Filius Patris, qui natus, & genitus est paterna virtus ac potentia: non enim Pater loqui potest, aut præcipere, nisi per Verbum substantialiter a se indistinctum; alias præciperet, & loqueretur ad instar creaturarum, ut subtili disputatione demonstrat S. P. Aug. in Primo de Trinitate cap. 12. Hinc etiam Patres, qui post Nicænâ Synodum floruerunt, interdum scripsere Filium Dei Patris obtemperare præcepto; nam gignere Filium, qui divinæ communicatione naturæ est Verbum, & jussio Patris, *præcipere* dicitur more nostro. Usurpant hanc loquendi rationem Basilii lib. de Sp. Sancto cap. 16. Athanasii contra Gentes, Cyrilli lib. 29. Thessaurorum, alique. A quorum sententia non recedere Irenæum tum ex dictis constat, tum ex eius scopo. Scribit enim citato loco adversus Gnosticos, qui mundum hunc adspectabilem conditum ab inferioribus Angelis blasphemabant. Ea erit ergo Irenæi mens, Opificem mundi non fuisse Creaturam aliquam, sed Verbum illud qui generatione sua Patris *Vox* est, ac *præceptum*.

De ignoratione diei ultimæ dixi lib. vii. cap. 12. ad 2. nec est, cur fiam in tam proluxa de Trinit. disputatione etiam rerum repetitione molestior. Quantum ad præsens attinet, Bullus respondet Irenæum de Christo ut homine fuisse locutum: & arridet plurimum hæc responsio ceteris Protestantibus. Videtur tamen periculosa nisi caute explicetur, cum in Christo fuerit omnis plenitudo scientiæ, in eoque, etiam ut homine, inhabitaverint divinæ sapientiæ thesauri. Videtur ergo Patri Massuet, ea loquendi ratione castigari ab Irenæo impudentiam Gnosticorum, qui omnium mysteriorum altitudinem se investigare jactabant: ideoque ad illorum frangendam audaciam docere neque Filium diem judicii novisse, nisi quatenus habet a Patre cum participatione substantiæ plenitudinem sapientiæ; & neminem sibi debere tantam arrogare scientiam, quantam sibi inanis gloriæ captatores audacissime tribuebant. Quæ responsio & vera est, & scopo Irenæi valde conformis; neque video cur displiceat Clerico in Historia priorum seculorum ad annum Clxxx. num. xix. Possimus tamen & Bulli, & Massuetii responsionem sic una temperare, ut dicamus Christum ignorasse diem extremam, ut hominem; non quod humanitas Christi arcanorum cognitione fuerit destituta; sed quoniam horum cognitio non proficiscitur ex nativa vi humanitatis, qua Filius minor est Patre, sed ex divinitatis natura, quæ in Patre & Filio una est. Hæc autem responsio & salvat in Christo, ut homine, plenitudinem sapientiæ, & diversas veterum sententias conciliat, & ab Irenæi scopo non videtur esse aliena.

CAPUT V.

Contra Joannem Clericum, aliosque Impostores S. Clemens Alexandrinus ab Arianismi nota purgatur.

QUERITUR Clericus gravem a Caveo illatam sibi injuriam, violatamque æquitatem, quod in dissertatione de Eusebii Cæsariensis Arianismo eum censura ista inurat, inexploratum esse, utrum cum nostri temporis Arianis, vel Photinianis faciat ipse Clericus. Querelam vero sive justam, sive injustam in Epistola prima Critica repellens, primo pag. 3. carpit Pontificios Scriptores, a quibus nihil æqui soleant

impetrare, quicunque ab eorum recesserunt communione. Deinde, ut Caveum elegantiam quidem sermonis, at non candidam veritatis expositionem servasse liquido, ut credit, ostendat; a Clemente Alexandrino orationem orditur, quem Caveus ab Arianismo nititur excusare. In hac autem parte certe Iudicium Clerici in Pontificios Scriptores iniquissimum est; nam etiamsi aut Clemens, aut Eusebius a partibus stetissent Arianorum, quod de illo saltem falsum esse arbitramur, non posset sola horum auctoritas Apostolicam traditionem evertere: neque hæc de Clementis, & Eusebii Arianismo controversia talis est, qua Ecclesiæ Romanæ dogmata quoquomodo perstringantur. Etenim Guilelmus Caveus Pontificius Scriptor non est: & ex adverso in Clemente Arianismum olfacere doctissimum Petævium, vidit Clericus ipse. III. ejusdem Epistolæ. Alii insuper Pontificii Clementem aliqua incaute, & contra fidem historiæ fatentur scripsisse, atque in tanta omnigenæ eruditionis copia aliquando, quod etiam accuratissimis contingit, errasse; ut de annis prædicationis Christi, de incontinentia angelorum, nævisque istiusmodi, quibus nequit fides labefactari. Non video itaque, cur Clericus querelas ingeminet, Pontificios avide amplecti, non quid verum & æquum sit, sed quidquid ad eorum auctoritatem amplificandam existimant posse conducere; idque scribit in Epistola, in qua agit causam Clementis, qui etiam inter Protestantes patronos plurimos habet. Ego quidem divina gratia Pontificius & Orthodoxus tali non mihi videor ingenio; neque invidia in hæreticos, sed imperitia, ingenique parvitate quam frequenter erravero. At de Clerici in Pontificios Scriptores querimonia jam satis: nunc de Clementis Arianismo.

PROPOSITIO: Injuste Clemens Alexandrinus insimulatur ut Arianus.

Scripta Clementis, quæ etiamnum extant, sunt Adhortatio ad Gentes, tres libri Pædagogici, & Stromatum octo, de quibus, inquit Bellarm. de Script. Eccl.; nulla est dubitatio; quamquam de Octavo non id firmissime pronunciaverim. Ex his eligam ad Thesis probationem perpauca. I. In Adhortat. ad Gentes de Verbo ait: *Quod revera est Deus manifestissimus, fons vivificus, & pacificus, qui per universam terræ faciem diffunditur, per quem effecta sunt omnia, &c.* II. In 1. Pædagogici cap. 2. declarat idcirco

Filium Dei esse *Pedagogum*, idest, veritatis magistrum, ac puerorum, qui sumus nos ipsi, Doctorem & Institutorem, quod in eum duntaxat nullum omnino cadere potest peccatum, ac est animo impatibilis, nullique affinis reprehensioni: Atqui illico addit, unius supremi Dei esse nullo modo peccare penitus; cum sit id optimum, nullique rei creatæ possit attribui: ergo Clemens credidit *Pedagogum* nostrum impeccabilem, & impatibilem Deum summum esse. III. Stromateon VII. probat Christum esse Dominum universorum: primo quoniam is omnium curam gerere debet, in quem neque imbecillitas, neque invidentia cadere possit. Tum quia ipse sine principio genitus est, adeoque impatibilis. Tertio, quod ignorare nequeat quomodo gerenda est cura universorum, eo quod ignorantia Deum non tangat, & ipse sit potestas ac sapientia Patris, Verbumque ipsius maxime principale. Quarto quia Verbum illud est unum principium, a quo creata cuncta dependent, summum bonum per se amabile, quod ad sui contemplationem quemque allicit, adducitque. Hæc vero e longiori Clementis oratione in epitomen a me redacta non poterant de summa Filii divinitate proferri magnificentius. Postremo addam argumentum, licet negativum, non omnino spernendum; nunquam Arium ipsius Alexandrinæ urbis germen veneficum, neque alium quempiam Arianorum e scriptis Clementis verbum vel minimum protulisse: quod non solum constat ex Rufino in Apologia Origenis, sed etiam ex Patribus singulis, qui in refellendis hæreticorum illorum argumentis versati sunt.

Objicit Clericus citata Epist. judicium Photii parum Clementi honorificum, quo Cod. CIX. Biblioth. notans errores librorum, qui Hypotyposes inscribebantur, secundo loco istum censet: *Filium etiam ad creaturæ sortem deprimit.*

Verum demonstrandum est Clerico libros Hypotyposeon esse genuinos, neque fuisse falsatos: quod nos evincimus ex ipsomet Photio. Etenim eodem Cod. inquit: *Alia id genus sexcenta blasphemia voce nugatur, sive ipse, sive quis alius ejus personam indutus.* Deinde Cod. CX. de libris *Pædagogi*, ait: *Stolidis illis, ac blasphemis opinionibus omnino vacat.* Et Cod. CXI. in libro VIII. Stromateon, sive Clementis sit, sive ex aliis libris collectus, multa, inquit, quæ ibi (in *Berti Theol. Tom. II.*

libris Hypotyposeon) dicta fuerunt, oppugnat. Quare iudice Photio fabulosi sermones, in quos Hypotyposeon Auctor dilabatur, non sunt fortasse Clementis, & si illic in nonnullis haud recte dicere videtur incertus Scriptor, Clemens in genuinis operibus stolidis opinionibus vacat, & Hypotyposeon blasphemias condemnat. Addendum quod in Apologia pro Origene innuit Rufinus, fuisse Clementis plura ab Arianis interpolata.

At inquit Clericus: Sententiam traditam in libris Hypotyposeon, & quam postea defendit Arius, redolent etiam nonnulla loca, quæ in Stromatum opere leguntur. Sic libro V. Sapientiam, quæ omnia permeat, ait esse *primum a Deo creatam*. Libro vero VII. sic describit Filii substantiam: *Filii natura, quæ est soli omnipotenti propinquissima*. Illa autem propinquitas naturæ diversitatem saltem numericam indicare videtur. Fere eadem Petavius lib. II. de Trinit. cap. IV. n. I.

Resp. ad I. Nisi Arianorum fraude *πρωτοτοκος primogenitus*, in *πρωτοκτιστον primo conditum*, fuit commutatum. Clemens unum usurpat pro altero, quod non est apud veteres inusitatum, licet revera Græci sermonis proprietate *creare* magis consignificet quod *conditum* est, quam *genitum*, & quod ex producentis oritur substantia. Vel de Sapientia accipiendus est, quatenus a principio in rerum creatione ad hominum captum descendit, quo sensu dici *primogenitam* creaturarum notat in Orat. 3. contra Arianos Athanasius. Hinc Clemens Sapientiam appellat *quæ omnia permeat*, egregiam nempe creaturarum connexionem, & productionem. Neque aliter sentire potuit qui eodem libro demonstrat unum esse principium omnium, ingenitum, & improductum, de quo illa vera profuxit opinio, nempe, *Audi Israel: Dominus Deus tuus unus est*. Ac subinde illud unicum universitatis principium affirmat esse Patrem simul, & Filium. Hunc vero nominat *ingenitum*, & infra, *genitum absque principio*, quatenus non est ab alio principio creatus, ut rectissime animadvertit Hervetus. Ac priorem nodum ita solvimus. Secundus facile expediatur, si dicamus, naturam Filii propinquissimam esse Patri, quoniam in utroque est eadem, & una. Priusquam enim Alexandriæ tamquam dæmonium meridianum Arius nasceretur, Patres innocenter quædam, & minus caute locuti sunt, quæ non possint perversorum hominum declinare calumniam

niam ; ut docet in II. adversus Rufinum Apologia S. Hieronymus . Porro hunc esse Clementis sensum ex eodem loco probatur . Mox enim honorifice de Filio scribit : *Dei Filius non divisus , non dissectus , non migrans e loco in locum , sed ubique semper existens , nec ullo modo circumscriptus , totus oculus , omnia videns , omnia audiens , omnia sciens , potestates potestate perscrutans , &c.* Vidit hæc eruditus Petavius , & ait putasse Clementem Filium diversæ a Patre naturæ , sed excellentis , & supremo Deo proximæ .

At nonne appellat istic Filium immentum , infinitum , omnipotentem , ac Dominum universorum ? An non sunt hi supremi Numinis characteres ? Sed nutat Petavius hoc loco : & nonnulla deinceps affert ex Clemente summæ Christi divinitatis apertissima testimonia , uti quod habetur in primo Pædagogici cap. 9. *Universorum Deum unum esse , solum , bonum , iustum , opificem , Filium in Patre .*

Sunt qui argumento respondent cum Juenin Tom. 3. p. 54. vocem *naturam* ibi a Clemente sumi pro Persona ; idque mirum non esse , cum vox græca *οὐσία* eo in sensu nonnumquam ab aliis sumpta sit . Quod non improbo ; tamen non habetur hoc loco *οὐσία* vocabulum , sed *οὐσιος* : & utrumque per raro accipiatur apud veteres pro *hypothesi* .

C A P U T VI.

Origenem Adamantium a nota Arianismi vix posse excusari .

LIBER hic Apologeticus non debet in defensionem Origenis contra conscientiam excurrere ; neque tenemur ab homine , cuius scripta sanctissimi Antistites , & Alexandrina , necnon quinta generalis Synodus rejecerunt , nævos omnes abstergere , atque lavare , ut inquit , Æthiopem . Habet ille alios Apologistas , Eusebium Pamphili , Joannem Picum Mirandulanum , Sixtum Senensem , Jacobum Merlinum , Genebrardum , Petrum Halloixium , & non infimi subsellii Theologos , qui ætate nostra de Trinitate scripserunt ; quorum auctoritate , ac doctrina poterit quisque in partes Origenis decertare . Me vero amor veritatis in oppositas facilius trahit ; etsi compertum habeo strenuissimos esse , qui pro Origene pugnant . Non sunt tamen live numero , live eruditione cum Ad-

versariis , quos sequimur , comparandi ; quorum solo nomine recitato , magnum accedit nobis veritatis præsidium . Sunt hi Theophilus Alexandrinus , Anastasius Papa , Hieronymus , Epiphanius , Augustinus , Justinianus Imperator , & præter Theologorum maximam multitudinem , viri de Ecclesiastica Historia , & Patrum dogmatibus optime meriti Petavius libro 1. de Trinit. cap. 14. Daniel Huetius in Origenianis lib. 2. Norisius in dissert. de V. Syn. cap. 2. Natalis Alexander dissert. xvi. §. 2. seculi tertii , &c.

PROPOSITIO : Origenes a labe Arianismi nequit omnino purgari .

Ac primo : Cum a libris Origenis plura absurda prorsus , & impia fuerint resecta , quomodo a se factum fatetur in Præfat. Periarcho Rufinus ipse Assecla Origenis pertinacissimus ; æquum est ex antiquorum potius testimonio , quam ex monumentis assutis ferre de ejus opinione iudicium : At antiquiores Patres Origenem pessime de Trinitate sensisse affirmant : Id ergo erit de sententia Origenis existimandum . Minor probatur ex Hieronymo , qui in Epist. ad Avitum loquens de Nicænis PP. ait : *Origenem fontem Arianæ percusserunt .* Ex Epiphanio , qui ad Joann. Jerosolymit. scribit : *Arianæ patrem Origenem , & aliarum hæreseon radicem , & parentem laudare non debemus .* Ex Aug. in lib. de Hæresib. cap. 43. vet. edit. ubi testatur ab Origene creaturas constitui Filium , & Spiritum Sanctum , & præterea illum asserere , quod *Filius Dei sanctis hominibus comparatus veritas sit ; Patri collatus mendacium , & quantum distat Apostoli Christo , tantum Filius Patri .* Ex piissimo , doctissimoque Imperatore Justiniano , cujus in Epist. ad Mennam hæc sunt verba : *Ante omnia in ipsam sanctam & consubstantialem Trinitatem blasphemias ausus est dicere , Patrem majorem esse Filio , Filium Spiritu Sancto , Spiritum Sanctum aliis spiritibus . Porro hoc ad impietatem suam addidit , ut diceret non posse Filium Patrem videre , nec Spiritum Sanctum Filium : ipsum Filium , & Spiritum Sanctum creaturas esse , &c.* De qua Justiniani sententia lege , quæ adversus Halloixium profert cit. loco Norisius .

Defensores Origenis respondent I. alios Patres ipsum tanquam Orthodoxum commendare . II. Hieronymum , & Epiphanium libris Origenianis malevolorum arte corruptis fuisse deceptos . III. Origenem Apostolica doctrina

na a Clemente Alexandrino, & Ammonio imbutum fuisse, eandemque esse causam discipuli, ac Magistrorum. IV. Produci testimonia Origenis contra Arianos a S. Athanasio in libro de Decret. Nicænæ synodi. V. Ex ejus libris, non ex Patrum testimoniis hominem pingendum esse.

Sed hæc omnia minime Origenianam causam reddere possunt meliorem. Nam prima responsio impugnatur ab Augustino in eodem loco his verbis: *Defensores ejus dicunt, Origenem, Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum unius, ejusdemque substantiæ docuisse; sed qui ejus plura legerunt, contradicunt.* Præterea nemo unquam in Origenis lectione versatus fuit, ut Hieronymus, qui & plura latine reddidit ex græcis Origenianis, & de ipsius mente cum Rufino gravissimum iniit certamen, ac tantam hac in re servavit æquitatem, ut Ecclesia approbet libros Origenis, quos Hieronymus approbat, rejiciatque quotquot ille rejicit. Ad hæc, Rufinus ipse fatetur a se quædam absurda de Trinitate a libris Periarchon resecta: quare impuri sunt, & cœnosi Origeniani fontes, ipsorum Apologistarum confessione. Neque altera responsio melior est. Etenim Origenem dum adhuc viveret, damnavit hæresis Demetrius Alexandrinus Antistes, & in ejus damnationem consensit urbs Roma. Damnatum ab antiquis Patribus, & ab Heracla expulsum testatur Theophilus, imo integra synodus Alexandrina, ideoque in eo blasphema dogmata apparuerunt, nondum assutis laciniis. Adulteratos quoque non fuisse libros Origenis, demonstrat Hieronymus lib. 2. Apolog. contra Rufinum cap. 4. & 5. Constat insuper libros Periarchon temere a Rufino interpolatos a Hieronymo, qui magno literariæ Reipublicæ detrimento perierunt, fuisse officinam errorum. Quapropter interpolatio librorum Origenis ab affectis ejus, non ab adversariis peracta est, & potius emendata ejus scripta censenda sunt, quam conspurcata. Hujus generis est responsio tertia; nam & hæreticorum complures audierunt Patres inculpatæ doctrinæ; & Origenes adolescentulus evehus ad Cathedras fervidissimo indulgens ingenio Majorum momentis Platoniorum prætulit rudimenta. Ad IV. vero, missa Huetii animadversione parum Athanasio honorifica, dico Origenem affirmasse Filium quidem esse ex substantia Patris genitum, ut observat Epihanus, gradus tamen in Trinitate ex-

cogitasse, docendo Filium esse veluti efflu-
vium divinitatis, coexistens Patri ab æterno, ab eoque tanquam splendor a sole promanans: ita ut Pater sit lumen incomprehensibile, Filius vero splendor perpetuus, sed qui sub oculos cadat; illum Deum substantia, hunc vero participatione dumtaxat: quam fuisse sententiam Platonis demonstrat in lib. 4. contra Julianum Cyrillus; teneri autem ab Origene affirmat in Epist. ad Avitum Hieronymus, ac manifeste, nî fallor, probat in Origenianis idem Huetius. Hæc quamquam falsa sunt, probant ex principiis Arianorum Verbum esse Patri consubstantiale, licet id non consequatur ex principiis Origenis. Eccur? Negabant Ariani Verbi consubstantialitatem, propterea quod fuerit ex non extantibus, non e Patris substantia, sed ex nihilo procreatum. Quare Athanasius jure ac merito etiam Origenis auctoritate contra Arianos decertat: quippe fatetur Origenes Filium esse genitum, esse splendorem paternæ gloriæ, esse Patri cœternum: quamquam de hac postrema Filii dignitate hac subdola parenthesi loquitur: *Equidem audacter hoc etiam adjecerim.* Corruunt ergo ex Origene præcipua Arianorum machinamenta. Ceterum Verbum, uti genitum & cœternum, ita unum cum Patre substantia Origenem existimasse, neque verum est, neque ex verbis, quæ profert Athanasius, potest inferri.

Itaque contra postremam Responsionem Origenis perfidiam etiam ex ejus scriptis demonstro. Tom. 2. in Joannem scribit, unum esse verum Deum, & hunc in sacris literis intelligendum, quotiescunque δ Θεός cum articulo ponitur; cum autem legitur sine articulo, significari Dei Filium, & ceteros, qui sunt Dii tantum participatione. Item docet eos, qui Dei Filium adorant, medium tenere locum inter illos, qui Deum universorum habent, & alios, qui colunt solem, & lunam, omneque cœli ornamentum: unde manifestissime sequitur, non esse Filium Deum, ac Dominum universorum; quemadmodum Dii gentium non sunt cum Filio Dei æquiparandi. Hæc, aliaque plurima apud Natalem Alexandrum, & Huetium.

Respondent Defensores Origenis, inter quos Tournely de Trinit. pag. 225. velle Origenem hoc unum, quod præfixo articulo designetur, Patrem esse Personam distinctam a Filio, & fontem ac principium totius divinitatis; idque legenti Origenis textum pate-

scere. Præmonuerat supra pag. 222. de Origenis mente ex libris contra Celsum, qui indubitati sunt, & malevolorum corruptelæ minus obnoxii, ferendum esse iudicium. In his, quos ingenio per ætatem magis subactolimavit, illustria pro Fide Trinitatis inventi testimonia. Hæc ex Bullo sect. 2. cap. ix.

At neque hæc absolvunt Origenem. Enimvero citato loco in Joan. diserte ait *θεός* sine articulo designare multos Deos, qui tales sunt participatione, in eaque differentia etiam Verbum comprehendit. *Sed quoniam*, inquit, *verisimile est futurum, ut multi offendantur, quia dixerimus unum esse verum Deum, nempe Patrem; & præter Deum verum, multos factos Deos participatione Dei, verentes gloriam ejus, qui omnem creaturam præcessit, æquari reliquis obtinentibus appellationem Dei sine articulo. Præter datam differentiam, per quam Deum Logon diximus reliquis omnibus Diis ministrum esse Deitatis, etiam hæc differentia est apponenda. Hic proculdubio ait Verbum dici Deum sine articulo, non solum quod originem habeat a Patre, verum etiam quod sit Deus participatione, non Deus verus; neque æquare possit gloriam ejus, qui omnem antecellit creaturam, & sit Deus tantum appellatione, in hoc ceteris præstantior, quod reliquis Diis minister sit Deitatis. Pejor est altera differentia: sequitur enim: Ea ratio, quæ in singulis rationis capacibus inest, eandem comparationem habet ad illam rationem, quæ in principio apud Deum est, & Deus est Logos: quam habet Deus Logos, idest, ratio sine articulo ad Deum cum articulo. Ut enim Pater *αὐτὸς θεός*, hoc est, per se Deus, & verus Deus, se habet ad imaginem, & ad imagines imaginis: sic hunc in modum se habet ipse Logos, hoc est, ipsa ratio ad eam, quæ in singulis est, rationem. Quem locum quidam benigne explicant de origine Filii a Patre, non attendentes primigeniam imaginem, idest, Filium a vero Deo tantum juxta Adamantium distare, quantum distant a Filio Imagines imaginis, videlicet, creaturæ a Patre per Filium productæ.*

Postremo etiam ex libris contra Celsum, quos nullam violationem subiisse posset negari, affirmante doctissimo Huetio Origenianarum Quæst. pag. 233. corruptos esse libros, quotquot ex Origenianis ad nos fortuna transmisit: ex libris, inquam, contra Celsum comprobatur propositio. Nam lib. viii. hæc habet: *Religiose colimus Patrem veritatem, & veritatem Filium, duos quidem substan-*

tia, unum vero concordia, consensu, & voluntatis identitate. Neque enim Græcum nomen *hypostasis* sumitur hoc loco pro Persona; siquidem post assertam distinctionem personalem commemorasset unionem substantiæ, non voluntatis concordiam: quo eludunt Ariani Christi verba: *Ego, & Pater unum sumus.* Præterquamquod priscis temporibus *hypostasis* pro *usia* usurpabatur, ut constat ex Epist. Hieronymi 57. ad Damasum. Videtur tantum addere *usie* substantiam, ita ut diversæ *hypostases* sint diversæ *usie* ultimæ, & individuæ, sed multiplicata hypostasi etiam multiplicetur natura. Dixi priscis temporibus, & præcipue apud Origenem, qui personas appellare solet *ιδιότητες*. Nunc hypostasim solam substantiam, ac personæ rationem designare nullus ignorat.

Multa sunt, quæ ex his contra Celsum libris pro Origene profert Georgius Bullus. Hujusmodi sunt, quod lib. iiii. Verbum Deum, ac Dei Filium, sapientiam, veritatemque compellat. In iv. Christum immortalem, incorruptibilem, & passionis expertem, quantum ad substantiam divinitatis, fatetur. Affirmat in v. omnem creaturam transcendere, & præexcellentem habere divinitatem. Ait in vi. Primogenitum, qui factus non est, neminem nosse, quomodo Pater, qui eum genuit; neque Patrem quisquam, sicut animatum ejus Verbum, veritas, & sapientia. In viii. definit Filium non esse separandum a Patre, neque in Deo esse tantummodo trinitatis appellationis vocabulum.

Speciosa sunt ista, sed tamen in ore Origenis valde suspecta. Nam si cum Platone gradus in divinitate constituit, ut inquit Justinianus, & ex Patris substantia, non ex nihilo genitum, sed tamen creatum Verbum Dei pronuntiavit; ut docet hæresi 64. Epiphanius; contegunt hæc omni verborum cortice perfidiæ medullam, non prædicant incontaminatam de Trinitate doctrinam. Dixerit ergo Origenes Dei filium Verbum, ac sapientiam, quia genitus a Patre, & invisibilis ejus imago; impatibilem quoque & immortalem, cum sensibilis non sit, nec materiæ commixtione partibilis: non factum, non creatum, quatenus non est eductus a nihilo. Dixerit notum soli Patri, unumque cum eo unitione substantiæ; quoniam ceteras Dei imagines supergreditur: potuit nihilominus credere Filium inferiorem gradu altissimæ divinitati, atque ad eandem spectare tanquam individuum ad speciem. Hæc namque sunt Origenianis principiis coherencia.

tia. Quædam alia afferunt Apologistæ, sed ex libris, quos Rufinus flagitiose detruncavit, aut ex laciniis, quas temere affixit. Atque hæc est sententia nostra de viro alioquin clarissimo, cujus doctrinam non semel Romana Ecclesia damnavit; Animam vero cum Ario torqueri in inferis legitur in Prato Spirituali apud Bellarminum de Script. Ecclesiasticis; quod num verum sit, ille novit, qui habet claves abyssi.

CAPUT VII.

Perperam Arianos in sua hæresis patrocinium advocasse Epistolam Dionysii Alexandrini.

SUPPAREM Origeni Dionysium Ariana dogmata præformasse, & Anomæorum impietati semina præbuisse scribit Magnus Basilus in Epistola prima, & quadragesima; & lib. de Ecclesiasticis dogmatibus cap. 4. Gennadius. At celebrem virum defendunt Athanasius in peculiari libro, quem edidit de sententia Dionysii, libro 8. Facundus Herm. & recentiorum Theologorum quamplurimi. Neque controversia difficilis est, si rerum gestarum ordinem teneamus: quod, ut facilius percipiatur, dabo operam, ut ex ipso Athanasio, cujus libri contexam epilogum, Dionysianam historiam intelligamus.

Cum itaque in Pentapoli superioris Lybiæ quidam Episcoporum sententias Sabellii fuissent amplexi; Dionysius re cognita, ut eos a pravis opinionibus revocaret, primum legatos misit; deinde nihil de stultitia remittentibus, coactus est ad illorum retundendam improbitatem Epistolam scribere, in qua Evangelicis testimoniis humanitatem Christi comprobavit, ut Filium Dei abnegantes, & Patri ipsius imputantes humana, non Patrem, sed Filium pro nobis hominem factum esse doceret, eosque, demonstrata distinctione personarum, paullatim ad credendam Filii divinitatem perduceret. In hoc vero Dionysius & nihil simile habet cum Ario, & exemplum secutus est Petri, Pauli, Stephani; qui in Apostolorum Actis antequam enunciarent Christi divinitatem, eundem esse hominem ac Reparatorem semini Abrahamæ promissum collatis Prophetarum textibus prædicarunt.

Accepta Dionysii Epistola Pentapolitani illud apud Romanum ejusdem nominis Pontificem detulerunt, ejus scripta non integre, neque bona conscientia, sed pro libidine;

juxta obrectatorum consuetudinem, recitantes. Tria autem fuerunt præcipua accusationis Capita. Primum quod Christum non semper fuisse in laudata scripsisset Epistola, & Patrem aliquando sine Filio nominasset. Quam priorem accusationem repellit in Apologia, quæ sola ad Arianos damnandos sufficiens est, affirmans se de Christo ut homine fuisse locutum, ut divinarum personarum ex Incarnationis mysterio ostenderet distinctionem; prout susceptum adversos Sabellianos institutum postulabat. Videndum ergo erat qua occasione, & ad quos homines dedisset Epistolam; & observandum etiam agricolas pro subjecti soli ratione curare arbores, nec minime culpan- dos esse si unam inserant, istam amputent, evellant alteram: Ceterum nomina Patris & Filii inseparabilia profitetur, & Verbum semper Genitori suo coextitisse. Accusationis pars alia fuit, non scripsisset Dionysium quod Filius genitus sit e Patris substantia: quam impietatem supplodit, obtestans se hæc de sola natura humana enunciasse, & firmissime credere Filium Patri Consubstantialem. Ad eandem rem ait, allata a se exempla agricolæ & vitis, fabricatoris & navis: quorum primum etiam Evangelii testimonio Christi designat humanitatem. Addebant Pentapolitani & tertium crimen, appellavisse Dionysium Verbum a Patre conditum; quod profligat & excutit affirmans se voces illas adhibuisse, ut ostenderet non Patrem esse, sed Filium, qui creatum, conditum, & factum corpus induerit; ac proinde Filium, ut hominem, factum, conditum, creatumque censeret. Uno verbo, Dionysius Personarum distinctionem contra Sabellianos propugnat, radicis & plantæ, fontis ac fluvii additis comparisonibus; ut intelligerent Adversarii non esse unicam in divinitate Personam.

Ex hac historica narratione, quam ex memorato libro Athanasii, & inserta ipsius Dionysii Apologia iisdem fere verbis exscripsi, tria apertissime consequuntur. Primum, tertio Ecclesiæ seculo ubique terrarum dogma de Verbi divinitate obtinuisse; in Romana Ecclesia, ubi Dionysius Papa acceptis Sentapolitanorum literis adversus Alexandrinum coegit Synodum, jussitque ut illatis accusationibus responderet, quemadmodum is fecit memorata exquisitissima Apologia: in Lybia, ubi Ecclesiæ Antistites dogma de Verbi creatione execrati, apud summum Ecclesiarum

omnium Præsulem, Alexandrinum Episcopum accusaverunt: & apud Ægyptios, ubi Dionysius illatam sibi calumniam repulit, & de Verbi consubstantialitate tam illustria reddidit testimonia. Sequitur secundo Dionysii sententiam non ex priori Epistola ad Ammonium, & Euphranorem pensitandam esse, sed ex quatuor præfata Apologiæ libris; ex illa autem Sabellianam hæresim profligari, ex his Arianam. Infertur ultimo Basilium fidem Dionysii vellicare, propterea quod solam ejus adversus Sabellianos Epistolam legerit, Romæ accusatum noverit, & sparsos rumores audierit: quod haud obscure citato loco his verbis significat: *Impietatis Anomæorum, quantum scimus, primus iste humano generi semina præbuit: causam vero hujus rei non puto improbitatem animi fuisse, sed quod Sabellio vehementius oblectari cuperet.* Potius ergo credendum Athanasio, qui scripta omnia Dionysii pervolvit, atque de ipsius mente librum edidit peculiarem: nec audiendus Genadius Basilianæ Epistolæ lectione deceptus.

Ne autem in Historia Ecclesiastica peregrinos nonnihil commoveat Chronicon Eusebii, in quo ponitur obitus Dionysii Alexandrini anno ante electionem Dionysii Romani, unde illius Apologia censeretur adulterina: notandum est, eundem Eusebium istius Apologiæ meminisse lib. vii. H. E. cap. 26., Chronicum vero ita corrigendum esse, ut Dionysius renuntiatus sit Papa die 20. Julii anno Æræ vulg. 259. quo capto Valeriano a Sapore Persarum Rege solus regnare cœpit Gallienus, obierit autem regnante jam Aureliano die 26. Decembris an. 271. Dionysius vero Alex. vita functus sit xii. anno Gallieni, idest Æræ Vulgaris 266. Quæ constant ex anno passionis Xysti coronati martyrio, Cos. Tusco, & Basso, idest, anno quo occubuit Cyprianus, 258. & ex Epist. Synodica secundi Concilii Antiocheni ad Dionysium, de qua Eusebius in vii. H. E. cap. 30. Quod enim Dionysius successerit Xysto post xi. menses, diesque 17., & præfata Synodus coacta fuerit sub Aureliano circa annum 270. luce meridiana a Cl. Schelestrate Dissert. 2. Antiq. Eccl. redditur manifestius.

CAPUT VIII.

Exploditur Socinianorum de sententia Athanasii insignis hallucinatio; & de Symbolo nomine ejusdem inscripto varie recitantur opiniones.

NEQVE Athanasio, qui Nicænæ Synodo anno 325. interfuit, pugnavitque contra Arianos glorioso certamine Fidei causa atrocissimas persecutionum procellas imperterriti animo perpeffus, Hæreticorum malevolentia pepercit. Docuisse illum, Patrem, Filiumque unum esse sola voluntatis concordia, & dogmata pugnantia cum Symbolo, quod appellant Athanasianum, contendit Wolzogenius tom. 2. pag. 307. opponens Dialogum 1. de Trinit. ex Interpretatione, ut advertimus, Theodori Beza. At hostes permiscet Socinianus, victosque victoribus. *Nos quidem, ait Athanasius Orat. 1. contra Arianos n. 9., ex divinis Scripturis libere, & confidenter de pia, rectaque fide loquimur, quam tanquam lucernam super candelabrum collocantes, dicimus, Filius verus natura, & genuinus est Patris, ejusque substantiæ proprius, sapientia unigenita, Verbum verum ac unicum ipse est Dei, non res creata vel facta, sed proprius substantiæ Patris fœtus. Quocirca Deus est verus, veroque Deo consubstantialis existit.* Quam piam, rectamque fidem beatissimus Athanasius ubique confirmat.

Fallitur ergo Wolzogenius, & non quidem uno, sed duplici errore, utroque autem palmari. Error primus est, quod non advertit in præcitato Dialogo post voluntatis, & concordie unionem, etiam statui identitatem substantiæ, & omnem aliam in Deo negari distinctionem præter eam, quæ ex opposita relatione oritur. Nam petenti paullo post Anomæo, *Nulla est igitur differentia Patris, & Filii, & Spiritus Sancti?* respondet Orthodoxus: *Nulla sane neque in natura, neque in voluntate, sed in eo demum aliqua, quod gignere & gigni, emittere & procedere, sive emitti, inter se differunt.* Ex quibus constat etiam in hoc Dialogo Catholicam contineri sententiam, ac Wolzogenium maxima oscitantia, aut execrabili peccare malitia. Alter error est, & supinus, quod tribuit Athanasio Dialogos de Trinitate, quos illi abjudicant Eruditi. Joannes Garnerius in supplemento adscribit Theodoreto, Franciscus Com-

Combesius, Rivetus, Dupinius tribuunt Maximo fortissimo Monothelitarum debellatori. Petuntur prioris sententiæ argumenta a tempore & scopo Auctoris, quem ex Dialogo tertio liquet scripsisse post Secundam Synodum: & agere sigillatim adversus hæreses etiam Athanasio posteriores. Quæ Garnerii conjecturæ probant Dialogos non esse Athanasii, sed eas facile evertent, qui Dialogos adscribunt Maximo. Citant hi perantiquos Codices Romæ, Venetiarum, Ducangii, necnon Gregorium Protosyncellum, Acyndinum, Demetrium, aliosque Græcos, qui eos laudant sub nomine Maximi; styli quoque & phraseos observant similitudinem. His ego potius assentior, quam Garnerio; sed quidquid sit de vero Dialogorum Scriptore, *inter doctos omnes convenit non esse Athanasii*: ait tom. 2. Bibl. pag. 73. Dupinius. Atque his alter Wolzogenii error excutitur.

Quantum spectat ad Symbolum dictum Athanasii, me non fugit a recentioribus Criticis ex genuinis ejus operibus expungi; quorum validas argumentationes reperies apud Vossium dissert. 2. de tribus symbolis, Henricum Heideggerum tom. 2. Selectarum disputat. dissert. xviii. Casimirum Oudinum de Script. Eccl. tom. 1. pag. 346. Dupinium in notis ad scripta Athan. tom. 2. Biblioth. pag. 101. & ex Scholasticis apud Juenin tom. vi. Instit. diss. iv. cap. 2. art. 3. §. 4. In horum sententiam fateor me propendere, non ita tamen, ut certissimam esse definiam: & opposita non videatur mihi probabilis. Proferam pro utraque rationes, & ostendam quid certi exhibeant, quid dubii: & deinceps, salvo eruditorum virorum judicio, mentem meam patefaciam.

Septem argumenta, quæ cum subjectis responsionibus producā, inveniuntur apud recentiores Criticos, negantes esse opus Athanasianum: Primum est: Nullus ante annum millesimum Symbolum istud sub Athanasii nomine laudavit. Primi, apud quos Athanasiani Symboli fiat mentio, sunt *Ἀποκρίσεις* hoc est a Gregorio IX. Constantinopolim missi anno cixcxxxiii. ad Græcos Latinis conciliandos. Tribuit & Athanasio in Apologetica ad Reges Francorum Hugonem, & Robertum Abbo Floriacensis. Is omne præsidium est Casari Baronio ad annum cixi. At sunt hi pro vetusto Scriptore testes parum idonei. Huic tamen argumento respondere possumus, non solum Abbonem, qui vixit

a millesimo anno, sed Hincmarum, Radulphum, Aymonem, Hugonem, aliosque, qui circa decimum seculum vivebant, hoc symbolum tanquam Athanasii laudasse. Plurimum autem Scriptorum consensus quasi exploratam manifestat traditionem. Hanc viguisse etiam apud Græcos inde colligitur, quod Schismatici non ausi sunt negare esse opus Athanasianum, sed tum Apocryphiis, cum ceteris adversus eos disputationibus, ut constat ex prima disputatione Gennadii Scholarii, maluerunt respondere Athanasium ab aliorum sententia recedere; & quod summæ impudentiæ est, cum Symbolum edidit fuisse ebrium. Probabile quoque est meminisse hujus symboli Nazianzenum; & depromptas inde sententias contineri in Concilio Augustodunensi anno 670. & in IV. Toletano celebrato anno 633. Multa denique Patrum Opera tamquam genuina fuerunt recepta, quæ plurimum annorum curriculo latuerunt.

Argumentum secundum est, quod Symbolum istud inter vetustos Codices, sub nomine saltem Athanasii, minime reperiatur: quare inter dubia, incertaque reponitur ab Abrahamo Sculteto in Medulla PP. parte ii. cap. lx. Sed resp. Petrum Felcmannum Coronæum in Variantibus Athanasii lectionibus testari se tandem incidisse in Codicem Bibliothecæ Palatinæ, ubi Athanasii diceretur. Et quoniam Vossius ait, quod una hirundo non facit ver, addimus antiquissimum Ms. Bibliothecæ Vaticanæ, & pervetustum Germanensem Lutetiæ Parisiorum.

Tertium argumentum petitur a fabula, qua narrant Athanasium conscripsisse symbolum in puteo Trevirensi, ubi diu latuit, ut Ariarum subduceretur insidiis. Quod falsum est, & natum ex Historia Rufini, qui lib. i. cap. xviii. ait Athanasium per sexennium in sicca latuisse cisterna: verum id in Ægypto, non Treviris compertum est contigisse. Respondetur tamen plura haberi tamquam germana Opera alicujus Scriptoris, etiamsi ignoretur locus, & tempus, quo fuerunt elaborata; & verosimilius videri symbolum ab Athanasio conscriptum, quando apud Julium Papam ab Eusebiana factione iniquissimis petebatur calumniis, anno nempe 339., ut docet Manuel Calecas lib. 2. contra Græcos, & Baronius ad annum 340. Ait Vossius, Athanasium non fuisse accusatum de doctrina, sed tantum quod ipsius reditus magnum Alexandrinis civibus causasset incrorem, cædesque complu-

plures; & quod a Synodo damnatus, nec ab ea restitutus sedem contra Canones recepisset. Addit Athanasium in Epistola ad Antiochen-
ses asserere non esse proferendas Fidei formu-
las præter Nicænam, quomodo & decrevit
Synodus, quæ Sardis convenit. Gaspar Jue-
nin inquit, Joviano Confessionem fidei pe-
tenti, non aliam misisse Athanasium præter
Nicænam. At ex priori Vossii responsione
potius infertur Athanasio fuisse consilium, hu-
jus symboli exhibitione demonstrare se in Sy-
nodo Tyria præter fas, jusque damnatum.
In Epistola autem ad Antiochenes, & in
Sardicensi Synodo indicitur, ne altera conda-
tur fides contra illos, qui adversus Nicænam
symbolum, quasi quædam ei deessent, oblo-
quebantur: neque ullibi vetitum invenio Ca-
tholico viro propriam adversus obtrectatores
exponere professionem. Jovianum præter Ni-
cænam Fidem, ob exorientem Macedonii
hæresim, quædam alia postulasse Vossius ipse
non negat; & decipitur Juenin. Et quidem
ad refellendam hæresim eorum, qui deitatem
Spiritus S. negabant, videbatur etiam Ni-
cæno symbolo aliquid superaddendum, uti fa-
ctum in Synodo Constantinopolitana post an-
nos duodeviginti. Hinc jugulatam ab Atha-
nasio hæresim Macedonii ante commemora-
tam Synodum, auctor est Nazianzenus.

Quartum argumentum est, Auctorem Sym-
boli Athanasiani fuisse Latinum, cum Græ-
ca exemplaria variant, & Latina omnia con-
sentiant; id enim indicio est, ex Latino in
Græcum, non ex Græco in Latinum fuisse
translatum. Verum concedendum est primo
scriptum latina lingua, quam Athanasius aut
didicerat Alexandria, aut assecutus est profu-
gus; nisi mavis opera Latini Interpretis usum
dictando Fidem Pontifici Romano exhibendam.

Sequitur quintum argumentum, videlicet,
quod Latini hoc telo pugnassent adversus Græ-
cos circa controversiam de processione Spi-
ritus Sancti; cum tamen annis prope quingen-
tis, quando de ea disceptatum est, certum
sit neminem Athanasii symbolum produxisse.
At responderi potest non omnia Antiquorum
argumenta ad nos pervenisse, & hujusmodi
ratiocinium ejusdem generis esse, ac illud,
quo negant aliqui germanum esse illustrem
Joannis textum; de quo superiori lib. VII.
cap. 3. contra Erasmus, ac Simonium dispu-
tavi. Certum est hujus symboli auctoritate
urgeti Græcos a Manuele Caleca lib. II. con-
tra Græcos ipsos, cap. XX. a Gennadio Scho-

lario cap. I. sect. I. & ab Apocristariis, quo-
rum superius memini.

Sextum argumentum est, quod videatur
Anastasio Sinaitæ, tributumque Athanasio
propter vocabulorum vicinitatem. Sed in hoc
refutando non est necesse vagari: divinare
enim vellent Scriptores illi, quorum alii Sym-
bolum adscribunt Anastasio, quidam Eusebio
Vercellensi, nonnulli Vigilio Thapsitano, &
premuntur singuli iisdem argumentationibus,
quas petunt ex Antiquorum silentio.

Postremum, ac præcipuum argumentum
est, in symbolo Athanasii refutari apertissime
hæresim Eutychetis, & Nestorii his verbis:
*Unus omnino, non confusione substantiæ, sed
unitate Personæ. Nam sicut anima rationalis,
& caro unus est homo: ita Deus & homo
unus est Christus.* Post exortam itaque Eu-
tychianam, & Nestorianam hæresim, quas
Athanasius multis annis præcessit, symbolum
fuit exaratum. Respondet Franciscus Macedo
in Theologia Positiva Sch. IV. Coroll.
Spiritus Sanctum Ecclesiam suam adversus
futuras hæreses munivisse; & recensitos erro-
res, & impietatem Nestorii profligari in ex-
positione Fidei, quæ habetur tom. I. Ope-
rum Athan. p. 240. & citatur in Concilio
Hispalensi: damnari quoque Eutychetem in
Epistola ad Epictetum; hujus vero erro-
ris semina jam olim quosdam projecisse, au-
ctore Euthymio 2. p. Panopliæ. Et quidem
Eutychetis, & Nestorii in symbolo, de quo
agitur, non memorantur Personæ: traditur
tantum Fides Catholica, quæ semper eadem
perseverat.

Productis, solutisque argumentis contra
Symbolum Athanasii, videndum est quibus
vulgaris opinio, quæ prius invaluerat, fulci-
ri possit. I. Probatur ex communi sensu
Scriptorum, qui seculo decimo floruerunt; &
aliorum, quorum difficile esset inire nume-
rum. Plures laudavimus supra, alios profert
Vossius diss. 2. de tribus symb. cap. I. Ad-
do hostes alios Romanæ Ecclesiæ Valentinum
Gentilem, & Socianos complures, qui igno-
minia causa audacter appellant Symbolum
Satanasii; Græcos ipsos Refractarios, quorum
de Athanasio calumniam me pudet repetere.
Confessionem Wittembergensem Lutherano-
rum, & Conventum Hugonistarum; de quo
loco citato Franciscus Macedo. Sed respon-
detur juniores esse istos omnes, & magna ex
parte callidos Ecclesiæ hostes: recentiores Græ-
cos ut plurimum illiteratos; nonnullos autem
id

id pugnaciter negare, ut Meletius Alexandrinus apud Voss. cit. loco cap. xx. jam inter omnes convenire, quod falso nomen præferat Athanasii, ut inquit Dupinius tom. 2. pag. 71.

Secundo probatur ex pervetustis Codicibus, quos laudavi supra in responsione ad 2. Sed respondent, hos aut nomen Athanasii non præferre, aut non videri ab antiqua manu conscriptos, aut non esse cum iis comparandos, in quibus symbolum non reperitur, sive numerum, sive antiquitatem spectemus. His adde Vigilium Tapsitanum, cui symbolum adscriptum Quenellius, plura sub nomine Athanasii Opera supposuisse.

Rursus probatur auctoritate Ecclesiæ, a qua in Officio Dominicæ, & in Festo Trinitatis legitur ad Primam, & habetur genuinum, atque Athanasianum. Legendi sunt, qui de Divinis Off. scripserunt, Guillelmus Mimatenfis lib. iv. cap. xxx. & Joannes Beletus cap. xl. Neque a sola Latinorum Ecclesia, tribuitur Athanasio a Constantinopolitana, a Serviana, a Bulgarica, a Russica, a Moscovitica; ut scribit ad Calvinum Ep. 1. Joannes Sarmata. Verum qui modestiores sunt, respondent appellari Athanasianum, quoniam ex aureis Athanasii disputationibus a Latino Theologo mutuatum est, collectis contra subortas hæreses, quæ sparsæ erant, sententiis. Etenim ex Athanasio posteriores quoque hæreticos refelli, docere debent quicumque illi symbolum tribuunt, ut diluant argumentum postremum adversus illorum sententiam paullo supra productum.

Quarto probatur ex Augustino, qui in Psalmum cxx. super illud: *Per diem sol non avertit te, neque luna per noctem: De hoc sole*, inquit, *Pater Athanasius Alexandrinus Episcopus ita pulchre locutus est: Filius Dei a Patre solo est non factus, nec creatus, sed genitus*. Quo argumento utitur Bellarminus lib. 11. de Christo cap. xxv., & Possevinus in Apparatu sacro, voce *Athanasius*. Et quoniam si Augustinum inspiciamus, non adinventiemus nominatim exprimi Athanasium, & videbimus Possevinum, Bellarminum, Vasquesium, aliosque, bona fide deceptos, gloriatur Macedo se huius loci diligenter quæsisse authenticitatem, ac tandem profecisse consilio: extare nempe in vetusta Augustiniana editione ante Basileensem, non quidem in Commentariis in Psalmos, sed in Epistolam 1. Joannis, ubi S. Pater præfatum

Berti Theol. Tom. II,

versum Psalmi producit. Respondebunt tamen nullibi apud Augustinum legi verba illa, & etiam codici, quem vidit Macedo, a sciolo Amanuensi fuisse consuta, vel inserta ex marginis adnotatione: quod satis liquet ex optimorum Mss. collatione, ex parenthesi textum hunc intercipientem, ex Macedi hæsitacione, qui demum ait: *Videbatur additus veteri editioni*.

Probatur quinto ex Gregorio Nazianzeno. Is in Oratione de laudibus Athanasii, loquens de symbolo, quod misit Joviano una cum Epistola nomine suo, & illustriorum Episcoporum Ægypti, Thebaidos, & Lybiæ scripta, ait: *Nam cum ceteri omnes, qui doctrinam nostram profitebantur, trifariam divisi essent; ac multi circa Filium, plures circa Spiritum Sanctum agram fidem haberent: pauci autem utrinque sani, & incolumes essent; primus ille, & solus, aut cum admodum paucis, veritatem palam, apertisque verbis promulgare non dubitavit, unam trium personarum divinitatem & essentiam scripto confessus: & quod multis illis Patribus circa Filium prius concessum fuerat, idem ipse postea in asserenda Spiritus Sancti divinitate superno afflatu consecutus. Atque Imperatori donum vere regium, & magnificum offert*. Hæc sane verba intelligi non debent de Symbolo Nicæno, sed de alio expressius damnan- te hæresim postea dictam Macedonianam, & Spiritus Sancti divinitatem apertissime contestante: quod constat ex verbis Nazianzeni. Neque intelligi possunt de Epistola Athanasii, cui Nicænam Fidem inseruit; nam & videtur Nazianzenus appellare Confessionem, non Epistolam: & hæc brevis quidem, & clusi Symboli stragulum, non erat forte dicenda *δῶρον βασιλικὸν ὄντως, καὶ μεγαλ- πρεπὲς*, donum vere regium, & magnificum. Igitur de Symbolo dicto Athanasiano intelligendus est Nazianzenus, ut demonstrant Manuel Caleca supra laudatus, & Joannes Baptista Desbois in Addit. ad Bellarm. de Christo lib. 2. cap. 25. Respondent nihilominus Adversarii Nazianzenum ad utrumque respicere, & ad Symbolum Nicænum, & ad Epistolam Athanasianam: siquidem Athanasium misisse Confessionem Nicænam, testantur Theodoretus Hist. Eccl. lib. iv. cap. 3. & Nicephorus lib. x. cap. 42. Porro negantes verbum *ὑπούσιον*, solo Nicæno Symbolo refelluntur; & qui in Spiritum Sanctum loquuntur blasphemiam, citata Epistola refutantur.

P

Ex

Ex his infertur quæstionem de Symbolo Athanasii esse de genere illarum, quæ possunt in utramque partem defendi. Videntur tamen priori sententiæ momenta validiora: atque illam probabiliorem opinor. Ut unusquisque teneat quod magis approbat, ego tela, clypeumque suppeditavi.

CAPUT IX.

Basilium cognomento Magnum nunquam dogma Catholicum violasse.

FILII Divinitatem Basilii Cappadox Episcopus Cæsareæ tam secularium, quam sacrarum litterarum celebritate, disciplinæ studio, rectaque vivendi ratione vere Magnus in libris contra Eunomium, in Epistolis contra Eustachium, in Consolatoria ad Ecclesiam Antiochensem, & in omnibus ferme gravissimis operibus magnificavit. Haud recte sentire de Spiritu Sancto aliquibus visus est; idque cum in Conventu Episcoporum habito Cæsareæ an. 370. in Festo S. Euplychii de Patris, ac Filii divinitate fuscè disseruit, & nihil fere de Spiritu Sancto locutus est. De ipsius ergo fide breviter inquirendum.

PROPOSITIO: Basilii veritatem Catholicam nunquam prodidit, ejusque calumniatoribus nulla fides est adhibenda.

Ex scriptis Basilii, ex rebus ab eo gestis, & Gregorii Nazianzeni præclarissimo testimonio probatur hæc propositio. Primi generis argumenta petuntur ex Hom. 27. contra Sabel. ubi ait: *Neque Trinitas manet Trinitas detracto Spiritu: & si unum aliquid ex creaturis adjungatur, universa creatura simul introducetur, & Patri, Filioque annumerabitur.* Et in Epistola 60. docet Nicænam Synodum non definiisse doctrinam de Spiritu Sancto, propterea quod nondum apparuerant bellum contra eundem Spiritum Sanctum gerentes. Tum subdit: *Nihil prorsus in divina, ac beata Trinitate creatum adinvenitur.* Speciatim Spiritus Sancti divinitatem adstruit in Tractatu ad Amphilochoium, qui liber totus in hoc argumento versatur: idemque præstat in tertio contra Eunomium. Librum de Spiritu Sancto rejiciunt Protestantes, nec mirum, cum 27. Capite probet Catholicorum doctrinam firmissimo Traditionum præsidio. Frustra tamen, nulloque proventu rejiciunt librum hunc Refractarii; nam Erasmus, quem sequuntur, dimidium Operis recipit, postremam

partem nequaquam; quod, ait ille, videatur phrasis alium referre genium, & interdum ad tragicum cothurnum intumescat oratio, & rursus ad vulgarem sermonem subsideat: Et Robertus Cocus genuinum fatetur usque ad cap. xv. At Erasmus idem Orationis vitium in laudatissimis Scriptoribus Hieronymo, Athanasio, & Chrysostomo deprehendi, eodem loco indignatur; Male ergo damnat ob stylum alicubi varium partem Operis Basiliani. Contra laudant Basilii opus Nazianzenus, Hieronymus, Suidas, Theodoretus, Joannes Damascenus. Quid singulos memorem? Etiam Isaacum Casaubonum Exercitatione xvi. in Baronium, & Guillelmum Caveum, aliosque Heterodoxos proferre possumus, erumpente undique veritate. De Traditionibus autem alibi. Scriptis Basilii addenda sunt sunt egregia ejus pro Catholica Fide facinora: atque illud in primis, quod cum Eustathius Sebastenus junctus Eudoxianis cœpit Spiritus Sancti ingugnare divinitatem, Basilii sese ab antiqua hominis amicitia sejunxit, eumque permultis Epistolis confutavit. Denique Nazianzenus Orat. xx. Nam, inquit, *quod alioquin melius, quam quivis alii, Basilii Spiritum Sanctum Deum agnosceret, cum ex eo perspicue constat, quod & hoc sæpe de loco superiore, quoad per tempus licebat, predicavit, & privatim apud eos, a quibus interrogabatur, haud cunctanter confessus est: tum vero in suis ad me sermonibus apertius id demonstravit; non simpliciter hoc affirmans, sed, quod ipsi ante perararo acciderat, sibi rem omnium maxime horrendam imprecatus, nempe ut ab ipso Spiritu excideret, nisi cum Patre, & Filio ut consubstantialem, & honore parem veneraretur.*

Oppones: In binis Basilii ad Apollinarem Epistolis multi occurrunt circa Trinitatem errores: Athanasius Episcopus Ancyranus adversus Basilii impietatem expostulavit: Eundem Religiosi viri damnarunt, quod in Festo Euplychii de Trinitate differens, subdole divinitatem Spiritus Sancti reticuerit, & flavio, qui per alveum distenditur, illum comparaverit: non Deum, sed Dei Spiritum in Hom. 17. appellat: neque pari honore Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum glorificat, usus sæpenumero hac formula; *Gloria Patri per Filium in Spiritu Sancto.*

Resp. Nunquam Sanctum Basilium de rebus ad Fidem pertinentibus cum Apollinari habuisse Epistolarum commercium; & binas

CAPUT X.

*Agitur de Fide quorundam Occident-
alium, scilicet Tertulliani, Cypria-
ni, Lactantii, & Arnobii.*

scatentes erroribus citatas ab Athanasio Epi-
scopo Ancyrae, sub ejus nomine fuisse suppo-
sitas: quod ipse Basilius contestatur Epist. 59,
his Verbis: *Ut calumniam illam, qua ad-
versus nos invaluit, depellamus, conspicuum
facimus omnibus, nihil nobis cum illis esse
commercii, qui ad eum modum loquuntur.*
De Oratione habita in Festivitate Euplychii,
scribit Epist. 26. Gregorius Theologus Basi-
lium prudentem servasse Economiam: *loquens,*
ait, circa eum bellum est, cupientibus nimi-
rum hereticis nudam, & apertam vocem ex
ipsiusmet Basilii ore arripere, ut ipse quidem
ex Ecclesia expellatur, qui solus pene verita-
tis igniculus restat, & vitalis facultas, vi-
cinis omnibus captis, ac subjugatis. Praestat
itaque Economiam quandam ad veritatem ad-
hibitam fuisse, nobis videlicet tempori, quasi
nebula cuidam nonnihil cedentibus, quam ut
illa ob praedicationis perspicuitatem opprimeretur.
Non enim ex ea re nihil damni facimus,
si ex aliis quoque dictionibus, quibus id cer-
to colligatur, Spiritum Sanctum Deum agno-
scamus. Verum est quod nunnulli hanc Eco-
nomiam ignaviam esse judicaverunt, quod
teneamur veritatem palam profiteri: sed aliud
est non respondere quærentibus, aliud insidias
evitare silentio. Certe Basilius audita calum-
nia Epist. 33. ad Theologum ipsam tempo-
rum catastrophem causatur: neque alibi, ut
ostendimus, hanc adhibuit circumspeditionem.
At, inquiunt, Spiritum Sanctum non appel-
lat Deum, sed Dei Spiritum. Id quidem
non semper; nam Hom. 141. ait: *Confiten-*
dum est Deum esse Patrem, Deum Filium,
Deum Spiritum Sanctum. Quare ubi vocat
Spiritum Dei, usurpat Dei nomen, more ve-
terum, *notionaliter*: & habet præclarum imi-
tationis exemplum, idest, Paulum; qui, ut
plurimum Dei nomine intelligit Patrem, ut
animadvertit Chrysostomus Hom. v. de In-
comprehensibili. Demum cap. 25. de Sp. San-
cto, demonstrat in glorificationis hymno par-
ticulam *In eandem vim habere, ac particu-*
lam Cum: & perinde esse si dicamus, *Glo-*
ria Patri per Filium unicum in Spiritu San-
cto: Et, Gloria Patri, & Filio cum Spiritu
Sancto. Proximo cap. 26. illarum particula-
rum diversitate eloquenter divinarum Perso-
narum exponit originem: & cap. 27. etiam
alteram formam approbat ex Apostolica Tra-
ditione: ob quam, ut pramonui, liber ille
ad Amphilochem minus placet Protestan-
tibus.

NOVI Ebionitæ nobis Occidentales quo-
que Patres objciunt, præsertim Septi-
mum Tertullianum Afrum genere, patria
Carthaginensem, nobilitate conspicuum, &
prope finem secundi seculi literarum splendo-
re clarissimum. Illum etiam Clericus in Hist.
Eccl. ad an. 186. contendit docuisse contra
Praxeam tres esse divinas substantias; & am-
biguum esse in hoc Opere sensum, plures af-
firmaverunt. Scripsit tamen Tertullianus ad-
versus Praxeam jam Montanista, ut liquet
ex libri initio, in quo illius sectæ parentem
non semel commendat sub magno nomine Pa-
racleri. At hunc quoque librum ab errore
Ariano immunem facile mihi persuadeo ob
collationem locorum, Auctorumque perillu-
strum, cujusmodi sunt Bellarminus, Ale-
xander, Tournely, alique plurimi, testimo-
nium.

Id modo demonstraturus, duo notanda præ-
mitto. Primum est, Praxeam agnovisse uni-
cum Deum mundi conditorem, & improbas-
se Patris, Filii, & Spiritus Sancti distinctio-
nem, ex qua putabat consequi tres Deos es-
se, sive tres substantias suis distinctas proprie-
tatibus: idque fatetur ipse Clericus n. 111.
pag. 390. Ad oppugnandum itaque Praxeam,
quid incumbabat Tertulliano, nisi data ope-
ra in una divinitatis Natura demonstrare tres
Personas esse distinctas, & earum pluralitatem
non evertere unitatem substantiæ? Enimvero nisi
id efficit Tertullianus, necesse est aut con-
sentiat Adversario, aut illius argutationi suc-
cumbat. Advertendum præterea est, quod cum
generatio Verbi sit quædam quasi sermonis
prolatio, antiqui Patres nonnulli duplicem
Filii generationem ante conditas creaturas
distinguunt, quod dixerim ego æternam ge-
nerationem, ejusque progressum. Prima ge-
neratio est, cum Pater Verbum genuit intel-
ligendo seipsam; quam generationem constat
sempiternam esse, cum Deus semper fuerit
Pater, ac rationalis. Altera generatio, seu
potius externa Verbi prolatio fuit, quando
Verbo virtutis suæ mundum condidit. *Hæc*
est (inquit Tertullianus cap. 7. contra Pra-
xeam) *nativitas perfecta Sermonis, dum ex*

Deo procedit, conditus ab eo primum ad cogitatum in nomine Sophia. Dehinc generatus ad effectum, cum pareret cœlum. Hæc tamen analogia potius, quam proprietate sermonis dicta sunt: sed, ut videantur, mente ne decident.

PROPOSITIO: Sententia est probabilior, Tertullianum Verbi non improbasse divinitatem.

Et quidem Ariana perfidia est negare aut æternitatem Verbi, aut propriam ex Patre generationem, aut unam in utroque substantiam; quæ omnia quisquis profitetur ac propugnat, Catholice sentit de Trinitate. Atqui Tertullianus talem asseruit in Verbo æternitatem, generationem, substantiam: Ergo de Trinitate sensit Catholice, & prædaminavit Arianam perfidiam. Probatur minoris propositionis pars prima. Cap. 3. contra Praxeam inquit Tertullianus: *Ante omnia enim Deus erat solus, ipse sibi & mundus, & locus, & omnia. Solus autem, quia nihil aliud extrinsecus præter ipsum. Ceterum ne tum quidem solus: habebat enim secum, quam habebat in semetipso, Rationem suam scilicet. Rationalis enim Deus, & ratio in ipso prius, & ita ab ipso omnia.* Et cap. 8. *Sermo ergo & in Patre semper, sicut dicit, Ego in Patre; & apud Deum semper, sicut scriptum est, Et Sermo erat apud Deum; Et nunquam separatur a Patre, aut alius a Patre, quia, Ego & Pater unum sumus.* Secunda pars constat tum ex cap. 21. Apologetici, ubi ait: *Hunc ex Deo prolatum didicimus, & prolatione generatum, & idcirco Filium Dei, & Deum dictum ex unitate substantiæ:* tum ex verbis superius allatis ex cap. 7. contra Praxeam: *Hæc est nativitas, &c.* Tertia autem pars probatur ex illis verbis cap. xv. *Ita connexus Patris in Filio, & Filii in Paracleto, tres efficit coherentes, alterum ex altero: qui tres unum sint, non unus: quomodo dictum est, Ego, & Pater unum sumus, ad substantiæ unitatem, non ad numeri singularitatem.* Etiam in libro de Pudicit. cap. 21. *Trinitatem unius divinitatis. Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum* profitetur. Eisdem cap. 2. adversus Praxeam declarat esse *Unius substantiæ, & unius status, & unius potestatis.* Igitur Tertullianus, quod erat demonstrandum, Filii æternitatem, generationem, divinamque naturam propugnat.

OPPOSITIONUM REFUTATIO.

Arguit Clericus in Hist. Eccl. ad an. 186. Docet Tertullianus contra Praxeam, Sophiam, ac Verbum in Dei quidem sensu ab omni æternitate paratum, sed accepisse substantiam, ac genitum dumtaxat quando Deus universum condere instituit: tum profusum e corde Patris, veluti frutex a radice, fluvius a fonte, radius a sole; ideoque parem habere cum Patre, non eandem substantiam, & hanc in plures gradus secari. Superat ergo sententia Tertulliana absurditate Arianam. Probat id Clericus quatuor argumentis. I. Tertullianus post fidei confessionem, quam Praxeæ opponit, cap. 11. ait: *Tres autem non statu, sed gradu, nec substantia, sed forma &c.* Quæ ad Praxeam nihil facerent, nisi Tertullianus plures substantias intelligat: libenter enim ille relationes, aut modos in Essentia numero una admittebat. II. cap. 6. inquit: *Ut primum Deus voluit ea, quæ cum Sophia ratione, & sermone disposuerat intra se, in substantias & species edere: ipsum primum protulit Sermonem habentem in se individuas rationem, & Sophiam, ut per ipsum fierent universa, per quem erant cogitata atque disposita, imo & facta jam quantum in Dei sensu.* III. Sermonem generatum ad effectum, paulo post inquit, *habere substantiæ proprietatem, ut res, & persona quedam videri possit.* Existimabat ergo Tertullianus Sermonem esse accidens, priusquam Deus eum conderet initium viarum suarum, atque faceret sibi parem, & primogenitum. IV. Cap. 13. explanat Verbi prolationem exemplo fruticis e radice prodeuntis, fluvii manantis a fonte, radii a face: *quæ species, inquit, sunt probolæ earum substantiarum, ex quibus prodeunt.* Agnoscit ergo Tertullianus unam substantiam divinam specie, sed numero non unam, quod & totus liber ostendit. Habet consimilia Petavius lib. 1. cap. 5.

Clerici scopus, ut significat ibidem num. ix., est lectorem præmonere, ne Patribus, qui post seculum Apostolicum floruerunt, nimium credat: Traditionem evertere, & in sola Scripturarum revelatione regulam Fidei statuere: quod magno verborum apparatu molitur in iv. Epistola Critica, quæ est de usu Patrum. Id tamen non potest consequi ex paucorum errore: neque enim unus, vel alter

ter poterit universalem Traditionem labefactare. Peccare etiam videtur Petavius, qui fere de omnibus PP. Antenicanis sinistre judicat, augetque Hæreticorum audaciam tanti viri auctoritate pugnantium. Sed vir eruditus non advertit consequentiæ malitiam: & in Proemio magni de Trinitate Operis docet alios, si Tertullianum, ac Tatianum excipias, etsi in conscriptariis quibusdam nonnihil deflectunt a regula, dogmatis tamen tenere substantiam. Sed respondetur argumentationibus utriusque. Atque ad primam dico gradus, quos Tertullianus in Deo adstruit, esse relationum ac personarum, idest, unius ab alia originem: primo quia ibidem sequitur: *Tres autem non statu, sed gradu, nec substantia, sed forma, nec potestate, sed specie: unius autem substantia &c.* Deinde, quia contra Hermogenem cap. vii. ait: *Divinitas autem gradus non habet, utpote unica.* Præterea, quoniam nomine gradus, formæ, ac speciei non potest Tertullianus designare nisi ordinem Personarum; cum naturam, sive substantiam, unicam dicat semel, iterumque. Neque verum est Praxeam agnovisse in Deitate pluralitatem relationum, saltem ad Terminum substantialem, ut in priori adnotatione dictum est: alias tenuisset Catholicorum sententiam: sed adstruit relationem ad summum fictitium, non Personarum subsistentium; qualem proinde *graduum* distinctione Tertullianus designat. Ad 2. dico prolationem Verbi in molitione creaturarum, quam Tertullianus analogice vocat generationem, non excludere sempiternam productionem Sermonis: quod & supra animadverti, & ex eodem loco inferitur, qui objicitur. Si enim creaturæ factæ sunt per idem Verbum, ac Sermonem, a quo ab æterno fuerant dispositæ; profecto ab æterno extabat hoc Verbum, hic Sermo: & quod genitus sit *ad effectum*, idest, prolatus ad operis molitionem, non excludit Nativitatem perfectam *sermonis ad cogitatum*, scilicet, in sinu Patris. Ad 3. dico Deum non loqui more hominum prolatitio sermone; sed quando dixit ex. gr. *Fiat lux*, idem Verbum prolatum est, quod erat genitum ex Patris substantia; hæc autem locutio non connotat terminum intrinsecum ac sempiternum, sed extrinsecum, ac temporarium, idest, creaturam. In hac Sermo dicitur *factus primogenitus*, non quod tunc habuerit subsistentiam,

non antea: sed quoniam in productione universis Sermonis virtus est patefacta: quod Tertulliano dicitur gigni; quomodo etiam resurrectio Christi dicitur generatio, idest, quædam æternæ generationis progressio; ut explicavi lib. vii. cap. 9. Ac Tertullianus hoc etiam loco generationem illam sempiternam commemorat, dicens: *Filius factus est primogenitus, ut ante omnia genitus &c.* Observat insuper de eadem Sophia dici: *Ante Luciferum genui te*, propter originem a Patre; atque *Hodie genui te*, ob prolationem sermonis temporariam: quæ statutam roborant præmonitionem. Ad 4. ne molestum sit plura dicere; istiusmodi exemplis ostenditur Sermonem non esse ex nihilo conditum, sed progenitum e patris substantia. Innuquit autem Tertullianus maximum inter allatas comparationes, & Dei Sermonem, discrimen; dum illas appellat *substantiarum probolas*, sive emissiones: Filium vero alium a Patre, *Personæ, non substantiæ nomine*; & infra, *Ubique teneo unam substantiam in pluribus coherentem*; ubi naturæ unitatem, non paritatem, ut jactat Clericus, asserit Tertullianus, ac repetit. Illi vero satis, ut arbitrator, responsum est.

Rursus objicies: Tertullianus in 2. contra Marcionem Patrem invisibilem facit, at non Filium, quem ab initio conversatum ait, congressumque cum Patriarchis. Item in 3. cap. contra Hermogenem, Patrem, ac Judicem non semper Deum fuisse pronunciat verbis hisce absurdissimis: *Quia & Pater Deus est, & Judex Deus est: non tamen id eo Pater, & Judex semper, quia Deus semper; Nam nec Pater potuit esse ante Filium, nec Judex ante delictum. Fuit autem tempus, cum & delictum, & Filius non fuit, quod Judicem, & qui Patrem Dominum faceret, &c.* Rursus cap. 9. contra Praxeam Patri totam substantiam divinitatis attribuit, Filio autem portionem quamdam, ac propterea Patrem majorem esse Filio declarat.

Resp. ad 1. Filium per Tertullianum olim apparuisse, non Patrem, quoniam ad illum spectabat legis dispensatio, & Œconomia: ut diximus cap. 2. ad 1. de Justino; quod non obscure innuit ibidem Tertullianus, docens solum Filium ab initio conversatum, quia hunc Pater *proferendo Filium facit, & exinde omni dispositioni suæ, voluntatique præsemit.* Ad 2. Ratiocinatur argute ex principiis Hermogenis, qui probabat æternitatem ma-

terizæ, ex quo Deus ab æterno fuerit Dominus, & asseribat illam digestam a Filio, quem æternum esse negabat. Sic ergo doctrinam, hominisque acumen retundit. Si ab æterno Deus erat Pater per Filium gignendum in tempore; potuit etiam ab æterno esse Dominus *per ea, quæ sibi servitura fecisset*. Quod si pugnaciter contendas Tertullianum in proprio sensu locutum: dico Deum non semper habuisse Filium adoptivum, aut naturalem humana carne circumdatum; quippe consilium Tertulliani est demonstrare in Deo relationem Patris, Domini, Judicis, utpote extrinsecas non connotare terminum ab æterno existentem, ut fallaciam depellat Hermogenis. Atque hic ego Petavium appello ad librum contra Praxeam cap. viii. in quo tam diserte sempiterna Filii coexistentia enunciatur. Scio quosdam Theologos respondere, Deum non semper fuisse Patrem manifestum, in se tamen fuisse ab æterno; idque affirmare Tertullianum, ut solvat Hermogenis argumenta. At non video quomodo ea responsione refellatur Hermogenes, qui talia de materiæ æternitate somniabat, nempe ab initio fuisse occultam, digestam tamen ac formatam in tempore. Postremo argumento istud habeto responsum: portionem appellat Tertullianus *derivationem*, id est, originem: qua Filium minorem Patre illi quoque dixerunt, qui Arium debellarunt. Dicet aliquis, me pugnancia scribere, qui Tertullianum lib. 2. cap. 2. feci Anthropomorphitam; non enim potest intelligi rerum corporearum generatio absque defluxu, & divisione substantiæ. Verum & alterius generis Tertullianus corpus excogitavit, quod non repugnat divinitatis naturæ, nec divinæ repugnabit generationi: & nego ad veram corporis ideam illum mentem vertisse; ac præterea non absolute ibidem differui, sed opinanter. Denique Tertullianum non semper sibi constare docet Petavius, qui n. iiii. quamdam in eo observat præclaram de Trinitate sententiam, & tamen vult impietate Arium superasse.

De Cypriano non opus est specialem instituere disputationem, cum Christi divinitatem disertissime ostendat in 2. libro Testimoniorum contra Judæos: neque in contrarium opponantur, nisi quæ plenissime hucusque diluimus, ex gr. quod aliquando Filium fateatur minorem Patre, eique subiectum. Lactantius autem, & Arnobius fidem Ca-

tholicam profitentur: ille quidem lib. 2. Div. Institut. cap. 8. & lib. 4. cap. 29. Ille in ornatissimo opere adversus Gentes. In his, si aliqua offenderis duriora, ex dictis poterunt emolliri: neque debemus accuratissimam exquirere Thologiam ab iis, qui Rhetoricæ præcipuam operam impenderunt. De istis igitur, ut Capiti finem faciamus, hæc tantum.

CAPUT XI.

Eusebii Pamphili fidem adhuc in ambiguo pendere.

NULLUS est, qui Eusebium Cæsariensem, cognomento Pamphilum, Agapii in Episcopatu successorem, summæ eruditionis virum non admiretur: quam ei gloriam solus Scaliger in Animadversionibus Eusebianis perperam conatur eripere. Tale non est de illius circa Verbi Consubstantialitatem Orthodoxia commune judicium, plerisque Eusebium damnantibus, absolventibus aliis. Stant pro Eusebio Molinaus, Zanchius, Caveus, Valesius, Petitidier; oppugnant Baronius, Petavius, Alexander, Clericus: quos e magno Scriptorum numero satis est memorasse: nam hi de Eusebio plura, ceteri perpauca scripsere. Horum lectis lucubrationibus gravior, quam antea, visa est controversia: unde statui argumenta utriusque partis proponere, suæque vicissim responsa. Ac principio duo sunt mihi notanda: primum quidem falli Protestantes, qui asserunt Pontificios inter fautores Arianismi accensere Eusebium, ad elevandam de Baptismate Constantini Historiam, quasi in gratiam Arianorum mentitus sit tinctum Nicomediæ. Nam Augustissimum Imperatorem Romæ baptizatum negant eruditi viri, qui Eusebium connumerant Arianis, ut Natalis Alexander, Antonius, & Franciscus Pagi, alique: Et e contra quidam præter Pontificios Eusebii Arianismum propugnant, ut Epist. 2. Critica Joannes Clericus. Ea ergo de Baptismate Constantini quæstio, de qua nolumus hic disceptare, non est causa, ut a nostris sinistre de fide Eusebii judicetur: quamquam supposito ejus Arianismo ex libris ejusdem & veterum testimonio, inferant aliqui potuisse ad sectæ commendationem mentiri.

Præterea notandum est Eusebium lib. 1. contra Marcellum Ancyranum cap. 2. & lib. 3. cap. 7. & in Hist. Eccl. lib. 1. cap. 2. fateri

ri Filium ante omnia fuisse, & non e nihilo eductum, & creatum in tempore, sed ab æterno ex substantia Patris generatum: quod asserit quoque in Epist. de Decr. Nic. Syn. Sanctus Athanasius. Rejicit ergo Eusebius præcipuos errores Arii, neque Arianus dicendus est, sed ad summum Semiarianus. Nec tamen iniquissime dicitur a Hieronymo Arianorum signifer, ut inquiunt Valesius in Præfat. Hist. Eusebii, & Du-Pin in nova Bibliotheca: cum Arianorum nomine ii omnes comprehendantur, qui Filio denegant divinitatem, etsi unus sit in dogmate iniquior altero; imo Eusebium Ario impense favisse, eique maxima consuetudine conjunctum, nemo possit negare: & idcirco carpendus non erat tanta styli acrimonia beatus Hieronymus. Jam quæstionem propositam persequamur.

ADVERSUS EUSEBIUM.

Qui partes Accusatorum obtinent, his argumentis Eusebium damnant Arianismi. Proferunt 1. Eusebii scripta, unde senas Arianismi teterrimas notas apparere contendunt. Est prima distinctio divinitatis in plures gradus; nam lib. vii. Præp. Evangelicæ cap. 5. appellat Filium *secundam substantiam a primo principio conditam*: & non semel *principium alterum a primo*. Secunda nota Arianismi est, quod ait Filium post Patrem existere lib. iv. Demonstrat. Evangelicæ cap. 3. tametsi eo loco splendorem soli coexistentem esse pronunciet: ideoque magis Filium a Patre divellit, quam lucem a sole. Nota Arianismi tertia est, quod Verbum vocat artificem, Patris opificium, secundum Dominum, basim, & fundamentum creaturarum, quæ futuræ erant; id vero lib. iv. citati Operis, & lib. i. de Ecclesiastica Theologia; ac præterea γενντὸν, καὶ γεννιτὸν, idest, *genitum, & creatum*, more Arianorum, confundit. IV. In primo contra Marcellum cap. 7. in hoc divinam Monarchiam, & unitatem constituit, quod solus Pater sit caput ac principium, Filius autem non Deus, sed Dei unigenitus, ita ut sint *duæ usiæ, ac duæ potestates*. Quinta perversi dogmatis nota est, quod in eodem libro Filium declarat Mediatorem inter Deum & Angelos inspecta quoque natura, quam ante Incarnationem habuit a Patre. Et sexta Arianae labis macula in eo sita est, quod cap. 19. Patrem & Filium unum esse definit *tropica voluntatum*

unitione. Quæ omnia, etiamsi in antiquioribus Patribus possunt benigne exponi, impia sunt in ore Eusebii, qui Nicæno Concilio interfuit, eique dolo subscripsit. Hæc est synopsis argumentorum Petavii lib. 2. de Trinit. cap. xi. & aliorum, qui exinde scripserunt, illumque expilarunt.

Stat præterea pro hac sententia Septima Synodus Œcumenica, quæ Act. v. recitato Eusebii loco contra usum sacrarum Imaginum, declaravit rationes Eusebii nec flocci faciendas esse, cum fuerit homo *traditus in reprobum sensum, & ejusdem cum Ario opinionis*. Deinde Act. 6. clamarunt PP. quod Eusebius in synodo Nicæna *labiis veritatem honoravit, animus vero longe ab ea aberat, ut ostendunt Scripta ejus, & Epistolæ omnes: & mansit ut Æthiops minime mutata cute sua*. Nec solvitur argumentum, si cum Valesio reponas, actum in II. Nicæna synodo non de Fide Eusebii, sed de Imaginum cultu, ideoque cum Iconomachi testimonium protulissent ex Eusebii ad Constantiam Epistola, eoque maxime niterentur, PP. ad elevandam hujus auctoritatem exclamarunt Eusebium fuisse Arianum; verum obiter tantum, non data opera, aut cognita causa. Non valet, inquam, hæc reponere: nam Patres satis Arianismum Eusebii exploraverant, qui ejus scripta, Ariano fermento infecta statim opposuerunt, hoc est, Epistolam ad Euphrationem, & alteram ad Alexandrum Episcopum Alexandriae Ariana peste scatentes, necnon communem fidei opinionem. His Clericus Caveum condigna auctoritate revincit, ac simul Valesius refutatur.

Tertio vafritiem Eusebii detegit sua ad Cæsarienses Epistola; in qua profitetur se recepisse voces ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, ex *substantia Patris*, & ὁμοούσιον τῷ πατρί, *Consubstantialis Patri*, quatenus significant Filium ex Patre quidem esse, sed non Patris portionem: quod nullus Arianorum negasset. Addit se pariter admisisse voces γεννηθέντα καὶ ἠποινθέντα *Genitum non factum*: quoniam *Factum adjectivum est ceterarum creaturarum, quæ per Filium factæ sunt*. Ait probasse se voces alias, *Non erat antequam genitus esset*, quia omnes fatentur Filium Dei fuisse, priusquam secundum carnem gigneretur. Affirmat fuisse in Patre potentia, priusquam actu fuisset genitus. Concludit denique se idem credere, & docere quidquid præteritis temporibus crediderat, & docuerat. Veterator est ergo, vaf-

ferrimus, & vere Æthiops, cui detrahi nequit fuligo: & frustra ex descriptione Nicæna illum conati sunt aliqui dealbare.

Accedit argumentum quartum, ex veterum contra Eusebium testimonio. Nam Athanasius in lib. de Decr. Nic. Syn. tradit, illum prius temere errasse, & frustra pugnas adversus veritatem, & tamquam canem ad vomitum rediisse. Hieronymus eum appellat hæreticum hominem, apertissimum impietatis Arianæ propugnatorem, Arianorum signiferum, tam in lib. 1. Apolog. cap. 2. quam in Epist. ad Pamachium 65. Epiphanius Hær. 68. eundem inter Fautores Arianorum connumerat. In ejus scriptis Arianici dogmatis germina deprehendunt Theodor. lib. 1. Hist. Photius Cod. 19. alique permulti. Eos vide in Præf. Valesii.

Denique redarguunt Eusebium ipsius ingenium, & ratio agendi. Etenim in Concilio Nicæno propositæ Fidei formulæ initio subscribere recusavit, licet postridie annuerit, veritus piissimi Imperatoris minas, & ærumnas exilii. Absoluta autem Synodo, Arianorum partibus maxime studuit. Præfuit horum conventiculis Antiocheno, & Tyrio, ac Magnum Athanasium continuo vexavit. Episcopos Arianæ factionis in libris contra Marcellum eximia laudatione prosequitur: & pestilentissimæ cadaver hæreseos, quæ tantas orbis plagas infecit, in Ecclesiastica historia curavit alto sepelire silentio. Quinque sunt ergo contra Eusebium capita accusationis, ab ejus scriptis, a Synodali sententia, a simulata subscriptione, ab Adversariorum dignitate, atque a Personæ adjunctis.

IN EUSEBII DEFENSIONEM.

Quoniam proxima est accusandi, ac defendendi ratio, alia quinque pro Eusebio, eodemque ordine argumenta producam. Sit primum ex ejus scriptis. In his adinvenio sex divinitatis Filii characteres. Nam 1. Eusebius, quamvis frequenter solum Patrem appellat Deum, quia solus caret principio, & est totius fons Deitatis, nihilominus lib. 1. de Eccl. Theolog. cap. 20. ait de Filio: *Deus est, ac Dominus similiter atque Pater, & Dominus ac Deus, quomodo per Scripturas universas annuntiatur.* Atque exponens illud *Deus erat Verbum*, declarat non *Dei* appellari, sed *Deum*, quia habet divinæ dignitatis excellentissimam naturam. Dei ergo no-

men Filio non denegat. II. Libro 1. & 2. contra Marcellum tribuit Filio omnipotentiam, infinitatem, & gloriam miraculorum. Fatetur itaque illi convenire attributa, quæ sunt propria summi Dei. III. In vii. Demonstr. Evang. cap. 2. recitato de Christo insigni loco Micheæ, *Et egressio ejus a diebus æternitatis*, hæc habet: *Quod ab æterno existat, cui est accomodandum nisi soli Deo?* Igitur in Christo etiam coæternam Patri divinitatem agnovit. IV. De Eccl. Theolog. 2. cap. 4. Eusebius Filium docet revera esse *αὐτὸς θεός*. Huic vocabulo apud veteres duplex inest significatio ob geminam vim hujus pronominis *αὐτός* in compositis; aut enim significat quod a nullo principio originem habet, & hoc sensu Filius non est *αὐτὸς θεός*, *Deus a seipso*; aut significat quod non est tale participatione, sed suamet substantia, & ita Filium esse *αὐτὸς θεός* fides tenet, eoque nomine Athanasius in fine Protreptici egregie Arianos refellit. Vide Petavium præcipuum Eusebii hostem, lib. vi. de Trinit. cap. xi. hæc docentem, & acute probantem. At Eusebius non credidit Filium esse *αὐτὸς θεός* priori sensu, neque enim Sabellianus erat, aut filium a Patre generatum negabat. Ergo Filium putavit *αὐτὸς θεός* in altero sensu, nimirum ipsissimum Deum, non participatione, sed substantia. Sufficit, inquit Valesius de voce illa *αὐτὸς θεός*, *ad repellendas omnes calumnias eorum, qui Eusebium nostrum Arianæ dogmatis labe aspersum crediderunt.* V. Filium esse Unigenitum Dei filium naturalem, non adoptatum, ex substantia, non ex Patris potentia genitum, disertissime scribit Eusebius lib. 1. contra Marc. lib. v. Demonstr. Evang. cap. 4. & alibi quam sæpiissime. VI. In generatione Patris Verbum eandem recipere Deitatis naturam non poterat Eusebius fateri expressius, quam in 1. de Eccl. Theologia hisce verbis: *Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex Spiritu, Spiritus est. Deus autem Spiritus: Consequens igitur est, ut intelligamus quod natum est ex Deo, Deum esse; &c.* Jam vero si Filio dat Eusebius Dei nomen, Dei attributa, Dei æternitatem, Dei *θεϊότης*, Dei naturalem imaginem, Dei veram propriamque substantiam: quomodo Arianica labe contabuit?

Producam modo alterum ab insigni auctoritate argumentum. Cum Occidentales, uno fere excepto Hieronymo, de Eusebio hono-

rificentissime locuti sint, Romani pontifices Eusebium tamquam Orthodoxum agnoverunt: ex alio autem capite horum iudicium Patribus secundæ Nicænæ Synodi videtur præferendum. Hujus argumenti priorem partem demonstro ex libro Gelasii de duabus naturis, ubi Eusebius inter Catholicos Scriptores refertur; atque ex testimonio Pelagii, qui illum nominat inter Historicos honoratissimum. Vide Præfationem Valesii. Partem alteram probo, quia in Epistolis recitatis in VII. Synodo asseritur quidem Patrem esse Filio priorem, secundam causam, aliaque id genus nonnulla: at hæc omnia, si cum iis æquiparentur, quæ nuper recitata sunt, debent explodi de prioritatem originis, & de relativo ordine Personarum. Cum tamen in se dubia sint, & aliunde nota esset familiaris Eusebii cum Arianis consuetudo, atque ob Orientalium scissuras Cæsariensis tamquam Arianus audierit; recte PP. Nicæni noluerunt scripta Eusebiana probare: eo vel maxime, quod Iconomachi simul, & Ariani, tanti viri freti auctoritate pertinacius fovebant errorem. Alioquin, si hæc pro Eusebio non valent, quomodo viri probi, atque eruditi Honorium ab errore Monothelitarum immunem esse fatentur, quem lecta ad Sergium Epistola Synodus VI. damnavit? Si hæc ob falsum rumorem, & Honorii cum Monothelitis consuetudinem, aut Œconomix causam, aut sinistro iudicio in Romanum Pontificem nulla hæresi maculatum sententiam dixit: quare non potuit idem evenire Patribus Synodi VII. circa Cæsariensem Episcopum? Honorii Orthodoxia in IV. horum librorum parte erit vindicanda.

Urgebo tertio loco argumentum ex Actis Synodi Nicænæ: Si enim hujus fidei revera Eusebius subscripsit, quomodo inter hæreticos connumeratur? Quoniam, inquiunt, politico spiritu id fecit, non Catholica ductus pietate, & diu subscribere detrectavit. Atqui ex ipsa Eusebii renitentia ingenua ejus fides apparet; multi enim & piissimi, & doctissimi initio respuerant *Omoousion*, propterea quod Sabelliani inde inferebant divinæ naturæ scissionem. Hinc Eusebius in Epist. ad Cæsarienses: *Non concessimus*, inquit, *sine inquisitione, quod Filius sit ex substantia Patris, & Patri Consubstantialis*. Hæc se probasse ait, statim ac alii PP. confessi sunt, ita Filium esse *Omoousion*, ut non sit pars essentiae paternæ. Nolebat ergo *Omoou-*

Berti Theol. Tom. II.

sion admittere, non quod consentiret Arianis, sed quod Sabellianis adversaretur, nec aliud objecit circa præfatam dictionem. Quatenus ergo apposita est in perniciem Arianis, probavit eam Eusebius; & pristina repugnantia potuit esse zelus veritatis. Nimis scrupulose in hac Epistola notantur ea verba *λοιπῶν κτισμάτων* ceterarum creaturarum, quasi Eusebius in rerum creaturarum serie etiam Filium comprehendat: nam paulo post addit *nullam esse Filio Dei similitudinem cum factis creaturis, & Patri, qui eum genuit, per omnia esse similem*: ubi absque pronomine habetur *πρὸς τὰ γενητὰ κτίσματα*, cum factis creaturis, neque istuc legitur *similem factum*, ut alii vertere, sed *ἀφομοιωσθαι* duntaxat, scilicet *assimilari*. Addunt Adversarii, affirmasse Eusebium se probasse Filium non esse ex non extantibus, quod præextiterit Incarnationi. At nunquid negat æternam Filii existentiam? Imo in Confessione Fidei suæ in eadem Epistola, ait: *Et in unum Dominum Jesum Christum Dei Verbum, Deum ex Deo, lumen e lumine, vitam e vita, primogenitum omnis creaturae, ante omnia secula ex Deo Patre genitum, per quem etiam cuncta facta sunt*. Regerunt dixisse, quod Filius antequam gigneretur fuit in Patris potentia, & hæc Verba Socratem prætermisisse, ne causam Eusebii aperte proderet. At e contra, cum non sint apud Socratem videntur addita cujusdam Arianis malitia. Præterea, & si duriora hæc videantur, exponi possunt de sola originis prioritatem; cum aliis in locis doceatur manifeste Filium semper fuisse, utpote genitum e substantia Patris, non e potentia: ita in II. de Eccl. Theol. & in I. contra Marcellum. Quod postremo objiciunt ex laudata Epist. asserere Eusebium se in priori perseverare sententia, referendum est ad Confessionem Fidei suæ; ait enim: *Convenire visa sunt, quæ in fide præexpōita nos ipsi confessi sumus*. Atque in Fide Eusebii desiderabatur tantummodo vox *Omoousion*; quam nulla malitia, ut dictum est, respuebat. Ex quibus constat non simulato animo, sed ingenue Eusebium Fidem probasse Nicænam.

Veniamus ad veterum testimonia. Eusebium fuisse Arianum negat Socrates in Hist. Eccl. lib. I. cap. VII. Et lib. II. cap. 21. manifeste redarguere furorem Arianorum, & ab his defectionem ipsius insimulari, scribit ipse Theodoretus lib. I. cap. XI. Gelasius Cyzice-

nus in lib. II. de Synodo Nicæna cap. I. *Nemo existimet, inquit, ex iis, quæ de illo circumferuntur, virum hunc in Arii impietatem unquam concessisse.* Infinitus ero, si omnia proferre voluero. Quod Græcorum plures Eusebium Arianis adnumerent, fecit præfata Arianorum insimulatio; & maxime illorum contubernium, & lata a Tyriensi Synodo in Athanasium sententia. Propter hæc duo venit in suspensionem erroris. At non contigit fere idem Liberio, quem cap. sequenti a nota Arianismi vindicabimus? Hominem impense Arianis patrocinarum, nemo mirabitur, qui horum noverit calliditatem, & quanta Athanasio crimina supposuerunt. Hujus autem argumenti hæc est consecutio: damnant Eusebium permulti, defendunt & plurimi; potuerunt illi decipi falsis rumoribus, rerumque gestarum specie. His ergo, non illis subscribendum est; præsertim cum in æquali testimoniorum discrepantia sunt favorabilia oppositis præferenda.

Postremo Eusebii probitatem, fidemque Orthodoxam probat cultus, quo multi eum tamquam Sanctum venerati sunt. Locum habet die XXI. Junii in Martyrologio Ussardi & Adonis, in Breviario Ms. Lemovici, apud vetustum Auctorem Pass. S. Valeriani, in Canone Paschali Victorii: cohonestatur titulo Sancti in antiquo Ms. Hist. suæ penes Ecclesiam Parisiensem: Beatus, Doctor, & Ecclesiasticæ Historiæ dictator illustris dicitur in veteri Ms. Reginae Sveciæ apud Cl. Schellstrate Tom. 2. Antiq. pag. 563. Hæc nequeunt intelligi cum Baronio de Eusebio Samosateno, neque cum Pagio de S. Eusebio Episcopo Cæsareæ in Cappadocia Magni Basilii decessore. Etenim Eusebius ille non erat Palæstinus, & Cæsariensis; iste non erat Ecclesiasticæ Historiæ dictator. Cum hac duplici evidentissima nota distinguitur Eusebius in Martyrologio Ussardi, in Ms. Parisiensi, & in codice Sveco. Quomodo ergo Pagius putat Eusebii nomine non posse intelligi Samosatensem, cum is non fuerit Cæsariensis; ita errare potest Pagius ipse, quoniam Eusebius Cappadox non fuit Historiographus: & immerito antiquis his monumentis fides detrahitur. Accedit Eusebium fuisse integerrimum, pacis amantissimum, & non constare ipsum molitum fuisse S. Athanasii perniciem, aut esse novarum Fidei formularum Auctorem. Potuit ergo cum Arianis versari, ut Ecclesiæ scissuras componeret, ut conten-

dit Du-Pin. Tom. 2. pag. 18. Quinque ergo capita accusationis Eusebii poterunt quinque aliis refelli.

Si quis hanc ultimam persuasionem forsitan induit, illum commonefacio alios non nullos inculpatæ fidei Patres appellavisse Filium secundam *διτιαν*, causam, ut Basilii de Sp. San. cap. 16. & in 1. contra Eunomium; quod PP. Græci plerumque causam ac principium eadem significatione usurpaverint. Dixerunt alii Filium *ministerium Patris*, ut Irenæus lib. v. cap. 17. plerique etiam *γεννητόν, καὶ γεννῆτόν factum, & natum* confundunt; quorum usum aliquando promiscuum fuisse docet lib. v. cap. 1. Petavius: tametsi modo accurate sint distinguenda. His ergo animadversionibus poterit quisque sese contra Accusatores Eusebii munire. Quod si his mavult adherere, notet ex adverso, etiam Semiarianos rationem geniti, naturalem Patris imaginem, substantiam quoque divinam Filio concedere, at non eandem numero cum Patris essentia: atque hanc postremam non satis erui e scriptis Eusebianis. Advertat ultro, doctissimum, versutissimumque hominem potuisse quandoque fateri Filium *Autotheon*, & non factum, quatenus non est productum per aliud Verbum ministerium Patris, uti sunt reliquæ creaturæ. Circa Eusebii sanctitatem rectissime poterit respondere, non esse relatum inter Sanctos a Romano Pontifice, neque talem haberi ab Ecclesia universa; privatos autem cujuscumque literaturæ interdum falli. Pios demum Martyrologii Auctores Adonem, & Ussardum reperto S. Eusebii nomine, non advertisse alios esse Eusebios sanctitate conspicuos præter Cæsariensem multiplici librorum editione clarissimum; atque ita Sancto Eusebio additum Cæsariensis agnomen: ut ex Fortunio infert vir eximius Antonius Pagi ad annum 340. n. 22. Hoc modo utriusque sententiæ patronis aliquantulum satisfecerimus.

C A P U T XII.

Liberium Papam non subscripsisse Arianorum blasphemiam.

INTER Fidei formulas a fautoribus Arii post damnatam eorum hæresim vulgatas, tres Sirmienses commemorandæ mihi sunt; prior contra Photinum edita anno 351. altera ab Hosio, & Potamio conscripta anno

357. postrema autem 359. opera Basilii Ancyrani. Definitum est in prima, Verbum esse Deum de Deo; & dictum anathema iis, qui Filium ex non extantibus, aut ex altera hypostasi profitebantur: suppressum dumtaxat vocabulum *Omoousion*, fidei tessera tunc Orthodoxæ. Hæc fidei formula in se quidem Catholica est, ac talis habetur ab Hilario in lib. de Synodis, rejicitur tamen ob latentem Arianorum fraudem ab Athanasio. Alteram memoratus Hilarius jure merito appellat *blasphemiam*; quippe & *Usia*, & *Omoousion* prohibet fieri mentionem; atque Filium subiectum, & Patre minorem dignitate, honore, ac majestate, nefaria impietate declarat. Decernitur in tertia Filium esse Deum de Deo, & similem Patri; at exploditur *substantia* nomen, tanquam ignotum, incaute a Patribus positum, & cujus nullum sit in sacris libris vestigium. Ergo, cum Liberius apud Berceam exul dolo Semiarianorum circumventus, fractus animi, corporisque procellis, nec omnino liber affectu, ex prælatis formulis unam probaverit, quod est ex Ecclesiasticis monumentis, ejusque Epistolis satis compertum: oritur quaestio, num veritatem, pro qua invictè certaverat, pessumderit; an vero Arianicæ pestis evaserit contagionem. Nam si fidem secundam amplexus est, actum de Liberio: si tertiam, licet possit quoquomodo defendi Orthodoxus, magnum emergit incommodum, id est, Romanum Pontificem aliquando decretum Nicænum, eoque consecratum *Omoousion*, conculcasse: quod vereor, ne sit perjucundum Pontificiæ Auctoritatis Impugnatoribus: quam si fas esset in dubium revocare, non essem ego de lapsu Liberii sollicitus: sed cum illam firmissimam Ecclesiæ Petram intimo, veroque sensu profitear; operæ pretium est in patrocinium veritatis nervos omnes intendere.

Itaque triplex sententia occurrit examinanda. Prima est H. Valesii in Notis ad iv. lib. Sozomeni cap. 15. in quam manibus pedibusque it Pagius ad an. 357. num. xi. qui docent Liberium probasse tertiam formulam editam, ut putant, anno 358. quo Liberius restitutus est. Quod probant hoc argumento: Ut constat ex fragmentis Hilarii n. vi. subscripsit Liberius Fidei Ecclési, quam idem Hilarius appellat *perfidiam*, & quam conscripserunt Narcissus, Theodorus, Basilus, Eudoxius, Demophilus, &c. At formula, quam hic Hilarius appellat *Perfidiam apud Sir-*

mium descriptam, non est prima Sirmiensis, hanc enim Hilarius in lib. de Syn. affirmat esse Catholicam; neque est Sirmiensis secunda, quippe hanc, auctore eodem Hilario, conscripserunt Hosius, ac Potamius, qui non recensentur in eorum catalogo, qui receptam a Liberio formulam probaverunt: Oportet ergo, ut Liberius subscripserit tertiæ eodem anno editæ, in quo revocatus est ab exilio.

Altera sententia est Blondelli in lib. de Primatu Papæ, cui ex parte accedit Petavius in Observat. ad Epiphanium, & probabilior putant Novatores omnes, Liberium scilicet subscripsisse secundæ Sirmiensis; quæ sententia huic nixa est argumento. Formula, quam Hilarius *Perfidiam* appellat, revera est secunda, & expresse hæretica, cui in lib. de Synodis præfigitur titulus: *Exemplum blasphemiae apud Sirmium per Hosium, & Potamium conscriptæ*. At Liberius adhuc in exilio degens subscripsit huic Formulæ, ut ipsemet scribit in Epist. ad Orient. his verbis: *Sane petendam esse crediderim Sanctitatem vestram, quia jam pervidetis in omnibus me vobis consentaneum esse, dignemini communi consilio ac studio laborare, quatenus de exilio jam dimittar, & ad sedem, quæ mihi divinitus credita est, revertar*. Constat ex his Liberium subscripsisse formulæ ab Orientalibus ipsi per Demophilum exhibitæ, adhuc exulem. Hanc vero formulam esse illam, quam Hilarius appellat *Blasphemiam*, apparet ex parenthesi in Fragmentis, ubi recitata Liberii Epistola, inquit idem Hilarius (*Hæc est perfidia Ariana, hoc ego notavi, non Apostata. Liberius sequentia.*) Quid potest adversus Liberium afferri manifestius? Sed Petavius, ut dixi, ex parte tantum hanc opinionem amplectitur, & immerito ejus sententia ab Honorato Tournely eadem dicitur cum opinatione Blondelli: quandoquidem Cl. Petavius, contendit a Demophilo non integram, sed mutilatam Ecclési illam Liberio exhibitam, & ab eo receptam in ea tantum parte, quæ *Omoousion* supprimit, non in altera, quæ Filium subicit Patri: unde ex mente Petavii nullum infertur Romano Pontifici præjudicium, & idem prorsus est, ac si probasset duntaxat primam fidem Sirmii, hoc solo titulo Arianicam. Utrum vero rectè sentiat Petavius, dicam in hujus asserti refutatione.

Tertia, eaque communior sententia, pro qua pugnant Romanenses omnes, necnon

Gallorum doctissimi Nat. Alex. Dissert. xxxi. seculi iv. laudatus Tournely, Juenin, alii- que permulti in Theologicis de Trinitate disputationibus, nec unquam satis celebrandi Benedictini PP. in notis ad Fragm. vi. Hilarii, docet Liberium primæ formulæ contra Photinum editæ subscripsisse. Pro qua sententia animadvertit, non esse quæstionem de Ethesi, quam probavit Sirmium reversus; hæc enim fuit libellus, in quo Basilus, Eustathius, & Eleusius complexi sunt decreta contra Paulum Samosatensem, & Photinum Sirmiensem, & Fidem, quæ Antiochenæ Ecclesiæ fuerat exposita, in qua supprimebatur *Omoousion*, eo quod nonnulli huius vocis prætextu clanculum hæresim Sabellianam confirmare conabantur; ut colligitur ex Sozomeno lib. iv. cap. xv. Quare dum ibidem Sozomenus ait, quod Imperator coegit Liberium confiteri Patri Filium non esse *Omoousion*, liquet esse intelligendum de Confessione, in qua *Omoousion* suppressum erat, non de illa, in qua damnabatur; alias non Fidei Antiochenæ, & Sirmiensi contra Samosatenses vulgatæ, sed alteri e diametro oppositæ tribuisset assensum. Aut certe eo sensu *Omoousion* proscripsit, quo abutebantur Photiniani a Synodo Antiochena damnati. Præterquam quod neque Imperator, neque memorati Episcopi, qui secundam Sirmiensem execrabantur, poterant, ut infra apparebit, illam Liberio proponere. Atque his delibatis sit.

PROPOSITIO I. Liberius subscripsit uni ex tribus Sirmiensibus formulis, quæ interpretative saltem appellari debet Ariana.

Ingenui Scriptoris est non contradicere veritati. Ipse Liberius in Epist. ad Orient. data, ut videmus, Berceæ fatetur se lubenti animo suscepisse fidem, quæ Sirmii tractata fuerat, & exposita; & quam appellat Catholicam, & Hilarius tetro notavit commate. Colligitur hoc idem ex altera Liberii Epistola ad Ursacium, Valentem, & Germinium: ex tertia quoque ad Vincentium Episcopum Capuæ. Præter apertissimum testimonium Hilarii, Hieronymus cap. 97. de Viris illustribus ait: *Fortunatianus in hoc habetur detestabilis, quod Liberium Romanæ urbis Episcopum pro fide ad exilium pergentem primus sollicitavit ac fregit, & ad subscriptionem hæreseos compulit*. Tradunt consimilia Athan. in Epist. ad Solitarios, Auxilius lib. 1. de Ord. Petrus Damianus Epist. 15. cap. 16. Platina in ejus vita: imo Mar-

cellinus in Chronicis ex albo summorum Pontificum illum expungit. Hæc tamen ad damnandum Liberium non sunt satis; quando enim non probetur Liberium suscepisse secundam fidem Sirmiensem; consequens erit audisse tanquam Arianum, hæreticum, & apostatam *interpretative*, non, ut in scholis loquimur, *formaliter*; hoc est, probasse Ethesim, quæ suppressit, non quæ condemnat expresse in Ariano sensu *Omoousion*.

PROPOSITIO II. Liberius non subscripsit tertiæ formulæ Sirmiensi, ut opinantur Valesius, & Pagius.

Hi putant tertiam Sirmii fidem editam anno 358., quo restitutus fuit Liberius; sed hoc invictissimo argumento revincuntur. Patet ex Epist. Liberii ad Orient., & ex fragmentis Hilarii probasse Liberium fidem, quæ Sirmii tractata, exposita, & suscepta est, idque Berceæ, priusquam ab exilio revocaretur, quod contigit omnium consensu, ante exactum annum 358. Atqui tertia Sirmiensis Synodus coacta est dumtaxat anno 359. die Maji secunda & vigesima, quæ enim celebrata dicitur an. 358. circa Pascha fuit Ancyra Semiariorum, uti liquet ex Epist. Synodica apud Epiphanium Hæres. 3. §. 2. quare vereor, ne doctissimus Valesius utriusque tempora inverterit. Non est ergo tertia fides Sirmii, quam Liberius anno suæ restitutionis suscepit. Minorem probo; nam Tertiæ Sirmiensi formulæ hæc inserta est epigraphes: *Exposita est Catholica fides in presentia Domini nostri religiosissimi, & victoris Imperatoris Constantii aeterni Augusti, sub Consulatu Flav. Eusebii, & Hypatii clarissimorum virorum apud Sirmium, undecimo Calendas Junias*. Consulatum vero Eusebii, & Hypatii incidere in annum vulgaris Æræ 359. constat ex emendatissimis Fastis. Accedit conscriptam esse tertiam Sirmiensem, ut deferretur ad Synodos Arimini, & Seleuciæ, quæ indictæ sunt postquam ad comprimendam Anomæorum perfidiam Basilus Ancyra Sirmium ad Imperatorem contendit prædicto anno 359. quemadmodum illi in Ancyra superiori anno coacta fuerat demandatum. Atque his convellitur eorum opinio, qui *Perfidiam* a Liberio subscriptam arbitrantur esse tertiam Ethesim Sirmii.

PROPOSITIO III. Liberius non probavit secundam formulam Sirmiensem *formaliter* hæreticam, neque absolute, ut putat Blondellus, neque in una tantum parte, quomodo

do visum Petavio.

Nisi præjudicatis opinionibus veritas superatur, hanc thesim validissimæ argumentationes demonstrant. Primo: secunda regula fidei edita Sirmii, quoniam damnabat Filium cum Patre similitudinem, statim ab Homœusianis explosa fuit, sublatum quodcunque ejus exemplar, aut edicto Constantii vetitum. Legendus Socrates lib. 2. Hist. cap. xxx. ubi postquam ait priorem formulam græca lingua fuisse a M. Arethasio dictatam, secundam vero Romano sermone ab Occidentalibus Episcopis Valente, Ursacio, & Germinio, & istam discordare a priori, Filiumque Patri subicere, addit: *Sciendum autem quod Episcopi Sirmii congregati pœnitentia ducti sunt propter Romanam fidei expositionem. Multa namque post expositionem videbatur ipsis habere contraria. Quapropter satagebant, ut eam ab illis, qui descripserant, reciperent. Quoniam vero multi eam occultabant, Imperator eam edictis inquiri jussit, supplicium minatus, si quis eam occultasse deprehenderetur. Nemo ergo tam insanæ mentis erit, ut existimet Constantium, & Homœusianos Episcopos induxisse Liberium ad subscriptionem Ectheseos ab ipsis quoque damnatæ.*

Rursus secunda fidei Expositio a solis Occidentalibus, ut nuper dictum est, fuit latino sermone conscripta, nec verbis, nec compositione, nec dogmate cum priori concordat, hæc enim definit, illa reprobat Filium cum Patre similitudinem. Sed Liberius in Epistola ad Orientales se recepisse testatur, non Romanam Ethesim, sed illam tantum, quam Orientales ipsi in Synodo Sirmiensis plurium Episcoporum approbatione vulgaverant: *Fidem vestram & Catholicam*, inquit, *quæ Sirmii a pluribus fratribus, & Coepiscopis nostris tractata, exposita, & suscepta est &c.* Igitur formula, cui Liberius subscripsit, non est illa, quam Ursacius, Valens, Germinius, Hosius, ac Potamius approbaverunt, Ariana certe, & hæretica: sed prior scripta ab Arethasio, dicta Orientalium, & hoc solo titulo impia, quod non habet appositum *Omoousion*.

Ulterius: S. Hilarius in Fragmentis memorata Fide, cui subscripsit Liberius, inquit: *Perfidiam autem apud Sirmium descriptam, quam dicit Liberius Catholicam, a Demophilo sibi expositam, hi sunt qui conscripserunt, Narcissus, Theodorus, Basilus, Eudoxius,*

Demophilus, Cecropius, Silvanus, Ursacius, Valens, Evagrius, Hyrenius, Exuperantius, Terentianus, Bassus, Gaudentius, Macedonius, Marthus, Acticus, Julius, Surinus, Simplicius, & Junior. Atqui major horum Episcoporum pars non subscripsit secundæ formulæ Sirmiensis: Igitur secunda Sirmiensis formula ea non est, quam Liberius, ac memorati Episcopi probaverunt. Minor facillime suadetur. I. quia horum Episcoporum plures sunt Orientales; at secundam Sirmiensis Occidentales ediderunt, ut scribunt Socrates cit. loco, & Sozom. lib. iv. cap. xii. qui etiam addit, Antiochenam Arianorum Synodum Valenti, Ursacio, & Germinio gratias egisse, & ipsis causam deputasse, quod Occidentales recte sentirent. II. quia in prædicto Episcoporum Syllabo non est Hosius, non Potamius, non Herminius; qui secundæ Sirmiensis Ectheseos, ut hoc loco Sozomenus, & in lib. de Synodis affirmat Hilarius, fuerunt præcipui Auctores. III. quia secundæ Sirmiensis assentiri non poterat Theodorus, qui ante biennium decesserat, nec Eudoxius, & Cecropius, qui anno cccclvii. Sirmio aberant. Huic argumento fatetur Petavius, & Du Pin nil aliud reponi posse, nisi nomina illorum Episcoporum addita ab auctore, qui Hilarii excerpta confecit. At aliter sentiunt Monachi S. Mauri inspectores accuratissimi antiquorum MSS. Et quidem si quæras illius additamenti artificem, prorsus ignorant: si quæras, cur quispiam potuerit hæc nomina fingere, & inferere Hilario Fragmento, causam reddere nequeunt: si appellentur ad Codices vetustissimos, necesse est obmutescant. Quamobrem *Perfidiam* ob signatam a Liberio non compellat Hilarius Blasphemiam Hosii, & Potamii, sed primam Ethesim Sirmiensis; atque argumentum Blondelli hac ratione dissolvitur. Concidit pariter sententia Petavii: nam Fides horum Episcoporum suffragio signata non est ea, ut jam constat, quam exhibuit Demophilus; neque is Arianorum partium princeps blasphemiam Hosii, in præjudicium Ariani dogmatis mutilasset. Quid? si in Epist. ad Orientales ipse Liberius testatur non partem, sed integram Ethesim suscepisse, eisque penitus esse in ea fide consentaneum? *Hinc*, ait, *lubenti animo suscepi, in nullo contradicens.* Itaque Liberius alicui Sirmiensis fidei plene subscripsit: non secundæ; ergo primæ. Minimus restat scrupulus, quomodo Demophilus,

lus, & quidam alii partium Arianorum potuerint subscribere formulam *Omoëusianam*, & Filium Patri similem confiteri. Factum id *Omoëusianorum* præpotentia; qui, ut ait Socrates lib. 11. cap. 24. & Sozomenus lib. 14. cap. 15. maxima apud Imperatorem gratia & auctoritate valebant, eumque permoverunt, ut Ursacium quoque, & Valentem vi compelleret.

Accedit, quod Liberius, ut Sirmium pervenit, subscripsit, opera Basilii, Eustathii, & Eleusii Fidem Sirmiensem contra Photinum, qua non potuit damnari *Omoëusion*, nisi in pravo sensu Sabelliano, & quatenus significare videtur abscissionem substantiæ. Et vicissim in ea confessione excommunicati sunt Aetiani, qui per omnia Filium Patri similem non pronunciabant, eo quod falso, ut inquit Sozomenus, Eudoxius, alique Anomœi spargebant Liberium reprobasse *Omoëusion*, & filium Patri affirmavisse dissimilem. Atqui nec falso id Anomœi promulgassent, nec Liberius in eos dixisset anathema, si paulo ante Berœe signasset secundam *Ethesium* Sirmiensem, quæ redolet purum putum Anomœismum: ergo Liberius secundam illam Sirmiensem Blasphemiam nequaquam probaverat.

Tandem subscriptio secundæ Sirmienfis formulæ non revocasset ab exilio Liberium, tum quia novum sibi apud Constantium, & *Omoëusianos* odium conciliasset, nam omnes Anomœorum perfidiam, fidemque istam summo opere execrabantur; tum etiam, quia Imperator non exigebat a Pontifice Arianam protestationem, sed tantum, ut damnet Athanasium, ut colligitur ex Theodoro lib. 11. cap. 16. Si ergo subscriptio secundæ formulæ Sirmii Constantio futura erat ingrata; si *Omoëusianis*, quorum major erat apud Imperatorem auctoritas, maxime opponebatur; si demum non poterat Liberio libertatem promereri: profecto non video, cur illam Pontifex approbasset, ut revocaretur ab exilio, quod illius gratia piissimæ Matronæ Romanæ, & Occidentales quidam Episcopi flagitaverant. Vide Theodoretum laudato, ac proximo capite.

Hæc quum ita sint, non est in solutione argumentorum diutius immorandum. Quod enim obijciunt ex Hilarii fragmentis, obgnasse Liberium Sirmiensem *perfidiam*, non esse accipiendum de *Blasphemia* per Hosium, & Potamium conscripta, id in tertio

argumento hujus propositionis fuit demonstratum. Illud vero, quod scribit Sozomenus libro 14. cap. 15. coactum a Constantio Liberium ad confitendum Patri Filium non *Omoëusion*, manifestum est in præmissa expositione tertiæ sententiæ, & in penultimo argumento, dictum a Sozomeno de prima formula Sirmienfi contra Photinum, & de Antiochena contra Paulum Samosatensem: quarum prima *Omoëusion* palam non efferebat, altera reprobabat in sensu Sabelliano, prout sola lectione Sozomeni liquido apparet. Quod ajunt, receptam Fidem expositam paulo ante, non anno 351. remoto nimis a Lapso Liberii; & istud priori argumentatione revincitur. Sed & quod reponunt, probatam *Ethesium*, qua sperabatur Pontificis restitutio, postrema ratione refellitur. Nec, quod præsertim reprehenditur, suppressio scilicet *Omoëusii*, quod palam erat enuncian-dum, magni ponderis est; si advertas quod in ultima sententia recitavi e Sozomeno, idest, tempore Liberianæ subscriptionis, quosdam prætextu *Omoëusii* Photinianam hæresim suscitasse. Denique neque illud movet, Liberium subscripsisse damnationi Athanasii; quoniam, etsi ob fidem Catholicam vexabatur, Ariani tamen ficta quædam, horrendaque ejus crimina prætexebant, quibus credulus Pontifex fidem præbuit.

Liquet ex his, quo sensu & Hilarius, & Hieronymus, & alii minus honorifice de Liberio fuerint locuti. Primo enim suscepit is primam fidem Sirmii, in qua Semiarianorum fraus latitabat, & in Athanasium quoque sententiam dixit, unde visus est hæreticorum partes fovere: quod est, proprietate sermonis, mei esse hæreticum *interpretative*, veram tamen fidem profiteri. Deinde, cum Liberius reprobasset, & compressisset repullulantem Photini hæresim, eoque prætextu Eudoxius, ceterique Anomœi spargerent improbo mendacio proscriptisse *Omoëusion*: falsus rumor facile potuit ad aures hominum pervenire, undique spirante flatu pestifero Arianorum. Quare nil mirum si Hilarius ter in Liberium pronunciavit *anathema*, si tamen illa indignantis animi nota vere ex Hilarii pectore erupit: sunt enim complures, qui e margine in textum irrepsisse contendunt.

Arduam hanc quæstionem non magni momenti Dupinius appellat. Ceterum, si quis recolat quanta pro fide Catholica Liberius Papa præstitit, Apostolicas ad Constantium pro

pro Divo Athanasio Epistolas, damnationem Pseudo-concilii Arelatensis, plenissima libertatis, cum ad Eusebium Eunuchum, tum in faciem Imperatoris proloquia, invictam animi fortitudinem, miserrimi exilii calamitatem, Romanæ Urbis, & amantissimæ Christi plebis pro ejus restitutione voces, ac gemitus: si quis, inquam, ista perpendat, lubenti animo me verborum, inquit, laudem minem patietur.

CAPUT XIII.

[De miserando lapsu, & pœnitentia Hosii
Episcopi Cordubensis.]

HOSIUS ob ætatem, & confessionem, laborumque tolerantiam omni honore ac reverentia dignissimus, Nicænæ Synodi confors, atque insidiis Arianorum exilio damnatus, studio eorum, qui anno 357. Sirmium convenerant, ab Imperatore Constantio revocatus est, ut vel persuasus, vel coactus hæresi consentiret. Cogitabant enim, si hunc tam eximium, & omnium celeberrimum consentientem haberent, fore illum fide dignum, maximumque dogmatis sui testimonium. Sirmium ergo venit necessitate coactus, & invitus, centenarius ætate, septingentarum leucarum itinere fessus, industria eorum, qui tantam venerabilis Antistitis senectam male exercitam habuerunt. Hæc ex lib. 11. Socratis cap. 31. & Theod. iv. cap. 6. Videtur tamen Socrates priorem, & secundam Sirmiensem Synodum confundere, cum ex inscripto Consulum nomine constet tres esse distinguendas, & Hosium interfuisse Synodo secundæ Arianorum Episcoporum, quorum erant principes Ursacius, & Valens. Quæritur modo, an formulæ hujusce Synodi subscripserit, quam ex dictis liquet fuisse blasphemam & Arianicam, & an post lapsum resipuerit, vel in hæretica impietate decesserit.

PROPOSITIO I. Cessit tandem Hosius Arianis, illorumque impietati consensit.

In libro enim de Syn. Hilarius commemorat Blasphemiam per Hosium & Potamium conscriptam, de qua supra. Socrates lib. 11. cap. 31. Quoniam vero consentire renuebat, plagas, & tormenta seni inferebant: unde & necessitate coactus, datis tum expositionibus & consensit, & subscripsit. Ac Theodoretus in iv. Hist. Ec. libro cap. 6. Hosius, inquit, initio quidem illis consentire detestabatur, com-

pulsus tamen, & verbera, ut fama est, cum esset senex, perpeffus, tandem consensit, & subscripsit. Athanasius quoque celeberrimi senis cultor singularis, & gratus in sua ad Constant. Apologia ait: Quamvis ob illatas ipsi multas plagas, immodicas, & structas in cognatos ejus insidias cesserit ipsis ad horam, utpote senex, & corpore imbecillis. Quod habet Latinus interpres legitur in Athanasio *ἄγερ αὐτοῖς πρὸς ὥραν, non repugnans ad horam.* Ceteros complures affert Baronius ad annum 357. ubi num. xviii. præclare asserit, Hosii lapsum præteritorum omnium casum superasse. Certis itaque testimoniis humana imbecillitas continuo nobis pensitanda in Hosii defectione proponitur.

Eminentissimus Aguirre Dissert. 2. in alterum Tom. Conc. Hisp. aperte narratum casum non denegat, dubium tamen multiplici capite probat: idque ob præclara Hosii merita summopere videtur in Scriptore clarissimo laudandum. Singula tamen, quæ producit brevissime expendam. Ait, quod senis oculi caligaverant, & mentis deliquium subierat: quod contigisse homini tanta ætate gravato probabile est quidem, sed mentis compotem indicant verborum, plagarumque ad tempus tolerantia; unde videtur imbecillitate corporis, non deliquio mentis peccasse. Addit Athanasium in Epist. ad Solitarios meminisse duntaxat Hosii cum Ursacio, & Valente communionis: at istorum voluntati ad horam non repugnasse fatetur idem Athanasius in sua Apologia. Observat Hilarium, qui procul a Sirmio aberat, decipi potuisse rumore famæ: & revera deceptum ego arbitror in eo, quod blasphemiam Sirmiensis ait ab Hosio conscriptam: si enim restitit aliquandiu Ursacio, & Valenti, & probra ac tormenta sustinuit, jam Ariani impiam Confessionem paraverant, quam magno Hosii nomine circumferrent. In subscriptione tamen innocentiam Hosii contra Scriptorum omnium auctoritatem perdifficile est demonstrare, & Hilarium plenissimæ convincere falsitatis. Contendit formulam, qualem narrat Hilarius, debuisse displicere Semiarianis; ideoque ab eo referri adulteratam. Verum reapse displicuit, & post Expositionem Constantius minis, decretisque illam repressit, Auctore Socrate lib. 2. cap. xxx. ideoque conjectura hæc evanescit. Ait denique Aguirre Hosium comparatione Liberii leve crimen patrassse: quod opus habet distinctione; nam

in

in damnationem Athanasii Hosius nunquam consensit, & Liberius eidem subscripsit; qua in re miramur Hosii constantiam, & Liberii simplicitatem excusamus. In subscriptionem autem Eccheseos, cum Hosius secundæ Sirmienſi Synodo adfuerit, quando *Blasphemia* edita est Ariana, ac Liberius accesserit Semiarianorum postulationibus, jam formula illa damnata & rejecta, & latetur de recta fide Liberii.

PROPOSITIO II. Non obiit Hosius in impietate Arianica.

Athanasius in Epist. ad Solitarios Hosii poenitentiam his verbis contestatur: *Moriturus enim quasi in testamento suo eorum vim protestatus est, & Arianam hæresim condemnavit, vetuitque a quoquam probari, aut recipi.* Et in Apologia, de qua supra, ait Hosium Arianis consensisse tantummodo *πρὸς ὄψιν*, ad horam, nempe, dum Sirmienſi Conventiculo invitatus interfuit. Legendus S. P. Aug. lib. 1. in Epistolam Parmeniani, ubi negat quod Donatistæ vulgaverant, Hosium ab Hispanis damnatum, & a Gallis fuisse absolutum, aut saltem ait credibilius esse *Hispanos falsis criminationibus circumventos, contra innocentem protulisse sententiam, & postea pacifice in humilitate Christiana ad sententiam Collegarum accessisse.* Addimus posse quidem iustissimum Deum deferere semel peccantem; sed cum superexaltet misericordia iudicium, miserationibus ejus, quarum non est numerus, videtur magis consentaneum, si dicatur homini, qui fuerat Athleta veritatis, neque malitia, sed infirmitate, neque corde, sed ore peccaverat, poenitendi victtricem gratiam fuisse largitum. Quamquam hæc inscrutabili Dei beneplacito parata est, & ob præcedentia demerita facti sunt plures vasa in interitum, rerumque humanarum singulare ludibrium.

Oppones: Isidorus de Viris illustr. cap. 14. narrat Hosium digno Apostatæ exitu fuisse elisum, & ore distorto divinitus e sede dejectum, cum vellet deponere Gregorium Illiberitanum, qui noluit cum Hosio, tanquam perditissimo hæretico communicare. Consentiunt celebriores rerum Hispanicarum Scriptores, Auctor Anonymus, qui xiv. Vitas Isidori libro præposuit, Joannes Vassæus in Chron. ad annum 355. Joan. Mariana lib. iv. cap. 17. alique permulti.

Resp. Natalis Alexander, librum de Viris Illustr. censendum esse suppositum, cum

illius non meminerit Idelphonsus, qui recenset opera omnia Isidori. Hæc tamen responsio falsa est, cum liber Isidori de Viris Illustribus in aliorum syllabo censeatur a S. Braulione Cæsaraugustano Episcopo, cujus Prænotatio extat Tom. 2. Hispan. Illustratæ, & hujus libri antiquissimum Mss. servetur cum Isidori nomine Cantabrigiæ in Bibliotheca benedictina, & Oxonii in Mertonensi. Quare Isidoro jure adscribitur a nostro Philippo Bergomate in Supplemento ad an. 615. a Sigiberto in Catalogo cap. 55. a Vossio lib. 2. de Hist. Lat. cap. 25., & ab aliis quamplurimis. Hæc tamen Hosii teterrimum exitum nequeunt, ut Vulpiani verbo utar, certiorare. Nam, ut recte scribit ipse Alexander, Isidorus fabulam hausit e Luciferianorum gurgite deturpato. Luciferiani enim duo, Faustinus & Marcellinus, qui noluerunt recipere lapsos in persecutione Constantii, & ab Ecclesia sese nefario schismate alienarunt, in Libello ad Imperatorem Valentinianum adversus Sanctos Episcopos veritatem fabellis tragicis macularunt. Ibi primum Hosii cum Gregorio Boetico dissidium, & illius mors atrocissima conficta sunt, pluraque in Athanasium & Hilarium inverecunde adinventata. Illinc exscripsit Isidorus tragediam deplorabilem, inseruitque Historiæ virorum illustrium: aut certe assuit Theodiscus illius in sede Hispanensi successor. Quamobrem æquum est, ut major fides præstetur Athanasio Scriptori Synchrono, atque integerrimo, quam Isidoro ab Hosii ætate valde remoto, & qui scripsit post corruptam a Luciferianis historiam. Id vero ceteris Hispaniarum Scriptoribus potuit facilius contingere, inter quos multi sunt apud citatum Aguirre in Hosium benigniores. Si quis præclara ipsius merita velit cognoscere, legat Epistolam Athanasii ad solitariam vitam agentes.

C A P U T XIV.

Absolvitur liber Apologeticus nonnullis annotationibus in Eucharisticum Hymnum
Te Deum laudamus.

PRIUSQUAM de tabula manum tollam, triplex ratio suadet, ut de hymno gratiarum Ambrosio, & Augustino inscripto pertractem; non ita tamen, ut pariam prolixitate fastidium. Ratio prima est, quod Ecclesia perantiquæ traditionis verax, & inviolabi-

bilis Magistra a pluribus seculis prædictum hymnum recepit : in quo Deum unum, æternum Patrem, verum & unicum Filium, & Paraclitum Spiritum laudamus, & confitemur. Fidem itaque Catholicam Trinitatis, Scripturis, ac Patrum traditione ad nos derivatam Ecclesia Christi frequentissima hujus hymni recitatione confirmat. Illum ergo in dissertatione, qua fidem istam vindicare studui, importunum nequaquam videtur commemorare.

Deinde movet me, quod eruditi viri quamplurimi prædictum hymnum SS. Ambrosio, & Augustino prorsus abjudicant, quorum non leves sunt conjecturæ. Primo enim ignotum esse Auctorem colligunt ex antiquioribus Mss. in quibus neque Ambrosio, neque Augustino tribuitur. In Vaticano Psalterio inscribitur *hymnus S. Sisebuti* : in Breviario Aniciano *Hymnus S. Abundii* : inscribitur in altero Psalterio Gallico Sancto Nicetio : & apud Edmundum Martene Hilario Pictaviensi. Tanta Auctorum diversitas, ait Pagius ad annum 388. satis ostendit latere adhuc hujus Cantici Auctorem. Ad hæc nemo invenitur, ut verbis utar PP. Bened. Tom. 2. Oper. S. Ambr. p. 1217, hac nostra ætate tam plane rudis, qui fabulam esse inficietur, eundem hymnum post baptizatum ab Ambrosio Magnum Augustinum fuisse ab utroque alternis vicibus decantatum. Præterea invaluit hæc opinio ex Chronico S. Datii Mediolanensis, quod suppositum opus esse arbitrantur Menardus in notis ad Sacramentarium Gregorii, Gavantus in Rubricis, Mabillonius Tom. 1. Analectorum, & qui accurate Ambrosianæ Bibliothecæ Codices lustravit, Ludovicus Muratori. Rursus ab uno Ambrosio fuisse conscriptum nonnulli probare conantur, ex quo in forma Dialogi non sit editus. Demum animadvertit Lorinus in Ps. 27. versiculum Cantici, *Salvum fac populum tuum, Domine, & benedic hereditati tuæ*, aliter legi tam in Psalterio Ambrosiano, quam apud Sanctum Patrem Augustinum : unde oritur suspicio, neque ab uno, neque ab altero fuisse compositum. Ita rationes non videntur deesse, quibus vetus opinio rejiciatur.

Attamen, omni partium studio deposito, arbitror debiliores esse conjecturas istiusmodi, & hymnum revera edidisse Ambrosium, & Augustinum, ut Bartholomæus Urbinas in Præfat. ad Milleloq. Jacobus de Valentia de hoc Cantico, Lancillotus, alique nostra-

Berti Theol. Tom. II.

tes, ut ex Congregatione Discalceatorum Eustachius a S. Ubaldo, necnon citato loco Lurinus, Radolphus Tungrensis Prop. 13. de Can. observat. & innumeri cujusque Ordinis Scriptores tradiderunt. Quod hac ratione ductus ostendo. Recedendum non est a vetusta & communi traditione, nisi hanc valide argumenta revincant. At quidquid eruditi viri producant, ut antiquam de Cantico isto traditionem refellant, perleve est, nec ad eam labefactandam est satis : itaque a communi & pervetusta traditione, qua hymnus Ambrosio & Augustino tribuitur, nullatenus est recedendum. Communem esse hanc traditionem liquet ex Breviario Romano, Ambrosiano, & Monastico ; esse per antiquam fatentur doctissimi viri Antonius Pagius ad annum 388. n. 11. & Mabillonius in dissert. de Azymo & Ferm. cap. vi. & probatur ex libro Ms. Psalmorum, quem Carolus Magnus misit ad Hadrianum Papam proculdubio ipso Carolo Magno vetustiore, & pretio antiquitatis existimandum, aut saltem ex antiquiori exaratum, alias non esset donum, vere magnificum, & regium. In hoc ergo vetustissimo Ms. cujus Autographum asservatur in Cæsarea Bibliotheca extat Canticum istud cum epigraphe : *Hymnus, quem S. Ambrosius, & S. Augustinus invicem condiderunt*. Præfert hunc titulum etiam in libris Alcuini, qui clarissimus Bedæ, & Egberti discipulus fuit, & ejusdem Caroli nobilis præceptor. Appellant quoque Mediolanenses viam, quæ a laterali janua Ecclesiæ S. Ambrosii ducit ad alteram, in qua fertur Augustinum fuisse baptizatum, *la via del Tedeom* ; cujus nomenclaturæ originem nullam aliam possumus adinvenire ; & est tempus, quo primum invaluit, immemorabile.

Quantum vero infirmæ sint superiores conjecturæ, quis non facile intelligit ? Sisebutus fuit Monachus Cassinensis, floruitque, ut constat ex hujus Ordinis Monologio ad xv. diem Martii, anno 1082. At S. Benedictus in Regula scripta circa annum DVI. præcipit, ut *Post quartum responsum incipiat Abbas Hymnum, Te Deum laudamus*. Hæc in regula Benedicti cap. xi. Quando ergo magnus ille Monachorum Pater instituit venerandissimum Ordinem, notum erat præfatum Canticum, imo & Ecclesiæ usu probatum : non enim Benedictus hymnum novum, & inusitatum Officio Dominicæ addidisset ; atque viri docti multo ante cantatum fuisse

R

tra-

tradunt in Natalitiis Pontificum. Eapropter nullus Monachus Cassinensis, ut fatentur PP. Maurini in Præf. ad Hilarium, Auctor est hujus Cantici. Sed neque Hilarius Pictaviensis, aut Abundius, aut Nicetius, pro quibus vix stat unius Ms., nec perantiqui, testimonium: nec quanta in uno volumine veteres Amanuenses diversorum scripta confuderint, neminem fugit. Ita fieri potuit ut inter aliorum opera hymnus iste locum habuerit, aut forsitan fini fuerit appositus ad gratiarum actionem. Prior ergo recentium Criticorum conjectura non videtur esse firmissima. Id vero, quod asserunt Benedictini in notis ad Hymnos Ambrosii fabulam esse vulgarem opinionem, Canticum *Te Deum* ab Ambrosio, & Augustino alternis vocibus decantatum fuisse, me nihil commoveret: sæpe enim veritas falsis circumstantiis vestitur; nec refert si Canticum ex tempore Ambrosius, & Augustinus alterne cecinerint, aut ab utroque editum & conscriptum Clerici Mediolanenses: unde in iis, quæ ad compositionis modum attinent, sum ego piscis, hoc est, innatans, & mutum animal.

Nonnihil moveret, quod scribunt in Præf. ad Hilarium, vulgarem opinionem *solo niti Pseudo-Datii Chronico lib. 1. cap. 10.* At aliter Joannes Mabillon, nomen ipsis, & universæ literariæ reipublicæ splendidissimum. Is citata dissert. de Azymo tria ad rem nostram percommoda docet: primum, non in solo Chronico Datii, sed etiam in pervetusto Psalterio Caroli Magni, de quo supra, Canticum istud referre nomen SS. Ambrosii, & Augustini; atque hæc statim addit: *Quod ut parum certum sit, hinc tamen apparet persuasionem de auctoribus istius Cantici non esse admodum novam & recentem, sed aut ipsius Datii tempore, aut paulo post receptam.* Quare Mabillonius, licet parum certam opinionem nostram concedere videatur, negat niti solo Chronico Datii, & ex ea posse ipsum Chronicon reddi suspectum. Deinde observat idem Chronicon sub nomine Datii citari apud Paulum Diaconum lib. xvi. historię Miscellæ, tum apud Anastasium in vita Silverii: unde infert, *fatendum est, aut Datium ejus esse auctorem, aut aliquem alium Paulo Diacono, idest octavo seculo superiorem.* Deinde ait, quod etiamsi Chronicon istud esset ævi recentioris, non tamen continuo respuendum est, quidquid in illo contineatur, cum Auctor, quisquis tandem ille sit, potuerit id ex

veteribus monumentis accipere. Quæ dicuntur quidem a Mabillonio de Azymo, sed possunt etiam Cantico Eucharistico accommodari. Itaque vulgaris opinio neque nritur solo Chronico Datii, neque istud manifeste est suppositum, neque, ut tale sit, respuendum est quidquid in eo continetur. Atque his tertio argumento satisfactum iri confidimus.

Chronicum autem Datii ex duplici capite habetur apocryphum: primo quia producitur usque ad annum Christi 1067. deinde, quia apud Ladulphum eadem, iisdemque verbis narrantur. Sed his satis est respondere, Dariano Chronico aliqua accessisse additamenta, quod in Scripturis hujus generis ut plurimum solet contingere. In exemplo est Chronicon Eusebii, quod ille produxit ad annum vulgaris Æræ 326., & Hieronymus ad annum 389. Libri enim Annalium ac Temporum in dies crescunt, & in unum corpus quandoque nectuntur. Cumque juniores Chronologi exscribant, aut in epitomen redigant historias antiquiorum, nil mirum si in Ladulpho occurrant permulta, quæ sub nomine Datii alibi inveniuntur.

Leviora sunt, quæ ulterius objiciebantur, scilicet, apparere ex Ms. annis quadringentis antiquiore, & ex eo, quod in Cantico forma dialogi non servetur, editum a solo Ambrosio. Revera enim Ambrosianum possumus appellare, si ex parte Sanctissimum Antistitem habet Auctorem, ab eoque dicitur inchoatum. Neque more Dialogi texendum erat, cum non sit mutuum Ambrosii, & Augustini colloquium, sed utriusque oratio Eucharistica: etenim *διαλογίζομαι* est colloqui, & ad invicem disceptare. Deprehendimus denique non raro, inquit Lorinus, longe aliter Ambrosium & Augustinum legere textum Psalmorum, quam sit in Ambrosiano Psalterio, & consequenter nihil ob stare potest quod in Cantico legatur *hereditati tuæ*, & in Psalmo *hereditatem tuam*, minima, ut apparet, discrepantia. Receptæ itaque traditioni de Auctoribus hymni Eucharistici non videtur propter istiusmodi conjecturas esse contradicendum.

Habes duplicem causam, propter quam de hymno *Te Deum* in fine libri de Trinitate Apologetici breviter pertractavi. Forte dices, me principio hujus Capituli causas tres indicavisse. Ita est. Tertiam habeto: ut libro finem faciat Canticum Ecclesiasticum, quod inscribitur *De fide Christi, & Pro gratiarum actione.*

DE THEOLOGICIS DISCIPLINIS

LIBER NONUS

Qui resolvit quædam dubia Scholastica, & modum tradit loquendi de Trinitate.

D finem Librorum, quos de Uno, Trinoque Deo susceperam exornandos, mihi tandem properanti occurrunt prolixæ, ac perdifficiles veterum Scholasticorum Disputationes, in quibus ne diu versemur, prohibet cum ratio instituti, tum rerum aliarum dignitas, atque amplitudo: ne autem illas penitus prætereamus, non finit Majorum nostrorum assiduus labor, & perantiqua literarii certaminis institutio. In hoc ergo Libro de Scholarum circa Trinitatem placitis talem placet tenere methodum, quæ proponat, brevique resolvat Scholasticas disceptationes; ut debellatis jam longo certamine Hæreticis, Criticisque devictis, eos etiam, qui aut domestica, aut ludicra bella inferunt, exerceamus, ac tranquilliori posthac animo a Divinitatis arcano ad spirituales, corporeasque creaturas nostra convertatur oratio. Neque vero timemus quin differentibus nobis adsit lectorum conjuncta cum singulari comitate tolerantia; dum nisi ratiocinationibus peracutos & excultos eloquio, breviloquentes saltem futuros non esse paciscimur.

CAPUT I.

Non posse intellectum creatum naturali facultate certam Trinitatis comparare sibi notitiam.

TRINITATIS mysterium laudabili ausu, miroque ingenio invenisse Platonem scripsit quinto seculo Claudianus Mamertus; & plura illius arcani vestigia in libris Mercurii Trismegisti, & in Oraculis Sibyllarumprehenduntur. Ingenii acumine altissima quæque mysteria contingi aiebat seculo duodecimo Abaelardus: divinarumque personarum pluralitatem evinci arbitrabatur circa finem seculi XIII Raymundus Lullus demonstratione petita ab æqualibus, quam vocant æquiparantiæ. Hi, aliique viam huic quæstioni aperuerunt: pro qua superfluum videtur repetere, multiplex esse genus demonstrationis, per causam, ex effectibus, a simili, & ex aliis locis dialecticorum. Tantummodo prænotandum est, duo simul controverti, num ratio naturalis possit sese in hujus mysterii cognitionem assurgere, aut sal-

tem revelatione supposita illud positiva argumentatione reddere manifestum.

PROPOSITIO: Nullus acie naturalis ingenii valet Trinitatis mysterium percipere, nec fide imbutus illud humanis argumentis evincere.

Ostenditur Scripturis, PP. auctoritate, & ratione. Quod solius gratiæ donum est, nemo sola natura duce consequitur: Notitia Trinitatis solius gratiæ donum est; Ergo nemo hanc notitiam sola natura duce consequitur. Minor probatur ex verbis Matth. xi. 27. *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit, nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare?* Et cap. xvi. 17. *Beatus es, Simon Bar-Jona, quia caro & sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in cælis est.* II. Hormisdas Papa in Epist. ad Justin. Secretum, inquit, Trinitatis nec ulla visibilium, nec invisibilium creaturarum potuit investigare natura. Ambrosius lib. de Fide cap. 10. *Impossibile est, generationis Verbi divini scire secretum: mens deficit: vox fallet.* Et S. P. Aug. lib. xv. de Trin. cap. xvi. *Quenam tandem vis intelligendi, quæ vivacitas rationis, quæ acies cogitationis ostendunt, quomodo sit Trinitas?* III. Omnis naturalis cognitio duplicem habere potest sui causam, vel prænotionem creaturarum, vel ideam anticipatam & ingentam: Ex neutro principio hauriri potest Trinitatis notitia: Ergo nullatenus hæc poterit esse naturalis. Prob. min. Non sufficit prænotio rerum creatarum, quoniam hæc trahunt in Dei cognitionem, tanquam effectus a prima causa producti; & virtus illarum creatrix, quæ est toti Trinitati communis, ad unitatem spectat divinitatis, nec proficiscitur ex proprietate personæ: ita ut, si in una tantum hypostasi Dei natura subsisteret, adhuc ratio haberetur Creatoris, & creaturæ. Nec satis est insita idea Dei, quia hæc exhibet rationem summi Boni, independentis, infiniti, per se existentis; quæ pariter solam infert unitatem divinitatis. Sive ergo prænotio creaturarum, sive anticipatio idearum nequit perceptionem parere Trinitatis. Hæc vero probant positionem nostram facta quoque revelatione, quæ naturalem vim aut mentis, aut idearum non immutat, efficitque tantummodo, ut assentiamur veritati non apparenti propter revelantis auctoritatem. Præformati autem fide facile demonstramus in Deo Trinitatem non repugnare, ejusque imagines ubique conspiciamus,

prout liquet ex cap. 6. & 7. libri vii.

ADVERSUS HANC POSITIONEM OBJECTIONES QUÆDAM.

Opp. 1. Apost. ad Rom. i. 20. inquit: *Invisibilia enim ejus a creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Et Sap. xiii. 1. *A magnitudine enim speciei & creaturæ cognoscibiliter poterat horum Creator videri.* Utuntur hoc duplici testimonio Theologi, ut evincant ex rebus aspectabilibus unius summi Numinis existentiam. At S. P. Augustinus lib. xv. de Trinit. cap. 2. affert utrumque testimonium, ne fidelium quispiam frustra, & inaniter existimet, se quassisse in creatura indicia summæ Trinitatis. Igitur quomodo Dei existentia, ita & Tripitas ex rerum aspectabilium contemplatione dignoscitur. Et quidem S. Pater præcedentibus libris comprobaverat Dei Trinitatem exemplis creaturarum, quæ lib. vii. additis pluribus aliis fuerunt producta; & quæ videntur hanc assertionem evertere.

Resp. Utique deprehendi accedente lumine fidei in rebus conditis Triados vestigia, sed, quoniam quicquid creatum est, cum sola omnipotentia necessario connectitur, Deum omnipotentem aperte demonstrant, non Deum Trinum. Nam quæ videntur Trinitatem referre, non eam exhibent æquiparantia naturalis similitudinis, sed cogitatu mentis divinitus illustratæ. Quod Augustinus eodem libro cap. 20. de Imagine sita in mente hominis cogitante & volente, ita monet: *Verumtamen caveat, ne hanc imaginem ita ei comparet, ut omnino existimet similem; sed potius in qualicunque ista similitudine magnam quoque dissimilitudinem cernat.* Affert præterea multiplex inter has imagines, Deumque discrimen. Unum cap. vii. ejusdem libri, quo hæc tria, id est, mens, notitia, & amor, ita sunt in homine, ut non ipsa sint homo; cum e contra divinitatis natura ita sit in Personis, ut unaquæque sit Deus. Alterum cap. 23. quod ista Imago, quod est homo, habens illa tria, una persona est; & in Deo tres distinctæ personæ sunt una eademque divinitas. Tertium cap. 22. quod homo adeptus intelligendo notitiam, aut caritatem amando, non est hæc, sed hæc habet; & Verbum Patris, & amborum Amor sunt eadem Patris substantia. Hisce regulis comparationes omnes cap. 7. lib. vii. pensabis: Dum

Dum enim subit naturalis cogitatio, aut Deum esse intelligentem, aut naturam esse boni se diffundere, aut amicitiam versari inter plures, aut perfectionem esse viventium gignere filium: occurret simul prudens animadversio, solam fidem nobis proponere posse dari verbum ejusdem cum intelligente naturæ, communicari bonum alteri substantia indistincto, dari in consortio amicitiae indivisibilem Deitatem, reperiri genitum substantialiter a generante indivulsum: quæ, priusquam accedat donum descendens a Patre luminum, nec firmiter credi possunt, nec salubriter inveniri, nec veraciter cogitari.

Opp. 2. Antiqui Philosophi naturali lumine divinarum personarum pluralitatem affecti sunt. Mercurius Trismegistus fertur hæc protulisse; *Monas genuit Monadem, & in se suum reflexit ardorem*. Commendant Aristoteles, & Pythagoras ternarum numerum tanquam symbolum divinitatis. In Platonis Timæo hoc exponi mysterium, notat in 2. de 2. de Præparat. Evangelica Eusebius. In Platoniorum libris multiplicibus rationibus suaderi æternam Verbi apud Patrem existentiam testatur S. P. Augustinus lib. vii. Confess. cap. 9. Meminit Patris, & Filii etiam Zoroastres in Magicis. Plura de Christi divinitate, eaque illustra proferuntur in Oraculis Sibyllinis. Potest ergo nativa rationalis creaturæ facultas ad hanc notitiam pertingere.

Resp. nego ant. Qui enim sub Mercurii nomine circumferuntur libri, suppositi sunt, neque ætatem præcedunt Apostolorum, ut dudum eruditi viri observarunt, Petavius lib. 1. de Trin. cap. 2. Du Pin in sua Bibl. T. 1. pag. 35. omnesque naris emunctæ Critici. In his enim passim occurrunt Evangelii Joannis verba, & Græca explanantur vocabula, cum Mercurius floruerit, quisquis tandem ille sit, antequam vel ipsum Græcorum nomen audiretur. Sed dato genuina esse Opera Trismegisti, dicitur in his Monas genuisse Monadem, idest, unus unum, de productione mundi, qui unus est, & conditus ab uno Deo, usurpato verbo *genuit*, pro creavit, more usitato Græcorum. Ternarium numerum Pythagoras, & Aristoteles commendant, eumque gentes summa in Sacrificiis religione adhibuerunt, quod ceteris præstantior sit, habeatque principii, medii, ac finis rationem, ob triplicem unitatem. Imo Pythagoras Quaternarium præferebat, in quo solitus erat jurare; & in octavo summam

esse perfectionis symbola Sacrorum librorum demonstrant. Plura de his Bongus, qui tamen demonstraturus Ternarii excellentissimam naturam ex quo Christus tertia die resurrexit, & Paulus tertia oratione confortatus est, videtur pueriliter ludere, cum plurima sint etiam Ternarii numeri valde infesta, ut percussio Benadab, confossio Absalom, ac trium dierum, regnante Davide, pestilentia. Neque de se numeri bonum, aut malum portendunt, etsi ratione rerum, quæ numerantur, noceant aliquando, vel prosint.

Platonici potuerunt ex Hebræis nonnulla audire mysteria, sive fuerint ante expeditionem Alexandri aliqui Sacri libri in Græcum translati, ut docent viri de Ecclesiastica historia benemeriti Huetius, & Alexander: sive Gentiles Philosophi cum Judæis fuerint conversati, quod de Aristotele scribit Clearchus apud Josephum Flavium in 1. contra Apionem, & Euf. in 1x. de Præp. Evangelica cap. 5. & 6. idque de Platone credendum est, quem constat discendi cupiditate majorem orbis partem peragrasse. In libris tamen Platoniciis plures distinguuntur gradus divinitatis, Tagaton, sive causam, Demiurgum, & ideam universorum, aliosque Deorum ordines, ut lares & demones, uti observant Proclus in Comment. ad Timæum, Macrobius lib. 1. in Somnium Scipionis, & S. P. Aug. lib. xlii. de Civ. Dei cap. 16. Quamobrem Verbum Dei cognovit quidem Plato, ut ait idem Aug. in vii. Confess. sed inferiorem Tagato divinitate: & ipse, ut arbitror, semina projecit Arianismi. Sunt hujus generis quisquiliæ, quas proferunt e Zoroastre, aut supposititiæ, aut Arianicæ, & fortasse utrunque.

Eadem fere est ratio de Sibyllinis Oraculis, quæ spuria censent non solum Blondellus, Markius, Oudinus, Vossius, Clericus, sed etiam Possevinus, & alii complures, qui Auctorem in tempore Hadriani, aut Commodi, & citius etiam ruminant; & quamvis carmina Sibyllarum a xv. viris Romæ asservata omnes fateantur, quæ tamen nunc extant notis innumeris apparent post ætatem Apostolorum confarcinata. Nil ergo mirum, si Filium Dei Christum prædicant. Quod si cum Hugone Grotio contendas versus Sibyllarum esse a Judæis editos Græco idiomate, etsi falsa est hæc opinio, sequitur Religionis arcana fideles tantummodo prodidisse. Si demum servari adhuc vaticinia Sibyllarum existi-

stimas; his mysteria prænoscere divinitus concessum est. Ait enim in 1. adversus Jovinianum beatus Hieronymus: *Sibyllarum insigne virginitas, & virginitatis premium divinatio.*

Opp. ultimo: Quod non demonstratur impossibile, demonstratur possibile: Mysterium Trinitatis non demonstratur impossibile: Ergo demonstratur possibile.

Resp. dist. maj. Si demonstrari possit, habeatque in humana mente notionem aliquam & ideam, conc. si nulla ejus prænatio, aut idea succurrat menti, nego. Porro, revelatione seclusa, nulla occurrit individuae Trinitatis perceptio, ideoque nullo nisu potest naturalis ratio illius possibilitatem evincere.

CAPUT II.

Quinam sit divinarum Processionum numerus, & quale principium.

HOC *Processionis* vocabulum, quod specialiter aptatur Spiritui Sancto, ampliori significatione etiam Filii generationem complectitur; unde *Processio* nihil est aliud, quam origo unius divinæ Personæ ab alia. Hanc immanentem esse, substantialem, ac necessariam, fides docet, ut naturalem illam & incommutabilem nativitatem & spirationem secernat quisque a libera & contingenti productione creaturarum. Et *processiones* in Deo esse admittendas, satis superque lib. VII. demonstravimus; ibique refutavimus argumenta, quibus Heterodoxi conantur evincere, aut unius substantiæ unam esse personam, aut unius processionem ab alia naturam evertere divinitatis. Hæc cap. 6. & 10. fuerunt exagitata. Non videtur ergo in hac quæstione immorandum: neque recudenda sunt, quæ ob stare videntur ob rationem principii, *entis* a se, & essentiæ *irreceptæ*; cum in Filio, & Spiritu Sancto non temporis diversitatem, non dependentiæ rationem, non esse productum a causa, sed solam discrepantiam originis profiteamur.

Ex eodem libro septimo constat duas tantum in divinis admittendas esse *Processiones*, hoc est, Generationem Filii a Patre, & Spiritus Sancti originem ab utroque. Cur vero Filius generare non debeat, nec in Deo admitti debeant plures his intrinsecæ emanationes, neque dentur divinarum attributorum termini intrinseci substantiales: cur etiam Spiritus Sanctus neque spiret, neque

generet, diximus in resp. ad argumenta Wozogenii citato cap. 7. & 10.

Remanet ergo videndum quodnam sit harum *Processionum* principium, an natura, an hypostasis, an utrumque. Nomine autem principii intelligimus id, in quo sita est ratio potentiæ generandi, aut spirandi. Aureolus dist. VII. q. 1. art. 2. nullam istiusmodi activam potentiam agnoscit præter connexionem & non repugnantiam terminorum, qualis est potentia, qua Deus potest esse Deus, homo homo, brutum brutum. Doctores alii putant distinguendum esse inter principium *quod*, & principium *quo*; & illud quidem esse Personam subsistentem, non est qui vertat in dubium. At de principio *quo* dissentunt ab invicem. Statuit Durandus principium *quo* in sola natura, quatenus est secunda etiam præconcepta ad intellectionem, ac volitionem: quam sententiam appellat Ludovicus Bancel errorem in fide. Quidam cum Dionysio Carthusiano, ac D. Bonaventura reponunt hoc principium in sola relatione, sive personali proprietate. Thomistæ, quibus subscribunt Juenin, Tournely, Habert, Boucat, Florez, præter turbam veterum, recentiumque, constituunt illud in intellectu & voluntate, quatenus connotant relativum, scilicet, rationem constitutivam Personæ. Nonnihil ab his discrepant Scoti asseclæ, qui cum animadvertant intelligendi, & volendi actus esse tribus personis communes, actus alios *formaliter* diversos invenerunt, in quibus Verbi generationem, & spirationem arbitrantur consistere, quorum unum *ditionem* appellant, alterum *spirationem*. Conveniunt autem utriusque partis Theologi, quod præter principium *quod*, idest personam, aliud principium *quo*, qualecumque demum sit, contentiose propugnant aliqua ratione a natura distinctum, quam etiam principium *quo* remotum esse non diffitentur. Nos, qui distinctionem omnem intrinsecam a simplicissima natura Dei eliminavimus, priusquam nostram proferamus opinionem, prænotamus, probare nos enunciationes hujusmodi: *Essentia est virtus generativa Dei*, quæ sunt verba Cyrilli in 1. Thesaurorum cap. 7., & *Divina natura est generativum principium, quo Pater filium generat*: ut sess. 18. Florentini Conc. ait Joannes Theologus; necnon, *Verbum gignitur intellectu, vel ditione Patris*, pluresque consimiles. Quis enim hæc esse apud PP. usitatissima ignorat? quis hæc non pronunciat?

siat? Sed cum propositiones illæ duplicem sensum admittant, *complexum* nempe, atque *incomplexum*, utrumque dicimus esse exponendum. In exemplo sit: hæc enunciatio, *Filius genitus est e Patris substantia*, aut, *Filius est Verbum ac Sapientia Patris*, hunc sensum habet, quem placet cum nostro Ariminensi appellare *complexum*, Filius est genitus a Patre, qui est sua substantia, suamet sapientia; & sensum hunc admittimus, & traditum novimus ab Augustino, qui frequentissime docet Patrem esse quidquid est, substantiam, vitam, intellectum &c. ut pluribus demonstratum est lib. 11. cap. 3. Sed habet præfata enunciatio alium sensum *complexum*, & formam quamdam Patri generanti superaddit, idest, Filius gignitur e substantia, quæ est aliquid a Persona Patris distinctum: sive procedit per intellectum, qui est potentia hypostasi superaddita: & sensum istum respuendum esse censemus, tamquam divinæ oppositum simplicitati. Hæc autem, licet citati cap. 3. libri 11. sint confectaria, variis nunc assertionibus explicabuntur.

PROPOSITIO I. Datur in Deo verum aliquod, ac proprium generationis, & spirationis principium.

Adversus Aureolum sic breviter probatur.

I. Pater non constituitur in ratione Patris hoc solo, quod Filius non repugnet, sed quod illum revera generet; Ergo præter non repugnantiam terminorum, aliquod generationis principium admittendum est. Prob. ant. PP. testimonio, ac ratione. Etenim S. P. August. in v. de Trinit. cap. 14. *Pater*, inquit, *ad filium principium est, quia genuit eum*. Igitur Filius est a Patre per veram generationem, non per solam non repugnantiam. Tum, generatio est actus principii Filium producentis: in Deo est generatio: ergo actus principii Filium producentis in Deo est: & quomodo vera negari generatio non potest, ita nec proprium generationis principium. II. Non repugnantia probat in Deo aliquid esse *illative* tantum & argumentatione logica, non per originem, ac naturali generatione: Atqui Filius est a Patre non *illative* tantum, sed substantiali generatione & origine: Ergo non est principium Filii sola non repugnantia. III. Quælibet potentia, quæ refertur ad terminum a se productum, est vera potentia: Principium generationis Verbi refertur ad terminum productum: Ergo principium generationis Verbi est vera potentia.

Opp. 1. In Patre non est potentia, ut se faciat Patrem: Ergo in Patre non est vera potentia, qua generet Filium.

Resp. dist. ant. Non est in Patre potentia, ut se faciat Patrem & generet, ea potentia, quæ est ad actum, concedo: ea potentia, quæ est ad terminum, nego. Potentia ad actum est, qua potest quispiam sibi dare perfectionem aliquam, ut homo potens intelligere valet prodire in actum, & dare sibi eam, qua carebat, formam intellectionis: quæ potentia, uti supponit rem mutabilem, ita Deo videtur indigna. At potentia ad terminum tantummodo est illa, quæ nullo superveniente actu ex parte principii dat termino aut existentiam, aut perfectionem, qualis est potentia mundum procreandi, & in Patre sempiternum Filium gignendi: quæ quidem, si est potentia ad terminum extrinsecum, & creatum, infert in eo finitatem ac dependentiam, ut in mundo: si ad terminum intrinsecum & procedentem, solam relationis originem, ut in Filio.

Opp. 2. Potentia productiva Filii est perfectio *simpliciter*: Ergo si in Patre sit vera potentia Filii productiva, erit in Patre perfectio *simpliciter simplex*, quæ non invenitur in Filio.

Resp. dist. ant. Potentia productiva Filii est perfectio *simpliciter*, & *incomplexe* significabilis, idest, penitus indistincta a perfectione substantiæ Patris, conc. Est perfectio *simpliciter*, & significabilis *complexe*, scilicet, forma aliqua superaddita Patris substantiæ: nego ant. & quod inde consequitur. Nam cum Filius habeat eandem perfectionem illius, & licet Pater non sit, est tamen eadem bonitas, quæ est Pater.

PROPOSITIO II. Principium divinarum processionum non est sola hypostasis, aut relatio.

Enimvero, ut Anselmus ait in cap. 54. Monologii, *Non ex eo procedit, in quo plures sunt Pater, & Filius, sed ex eo in quo unum sunt*. Videlicet, principium generationis debet etiam complecti naturam, quæ in ambobus est una, cum Filius ratione generationis procedat ut Deus: ergo relatio aut personalitas, si naturam sejunxeris, non est completum generationis principium.

Oppones: Relativa proprietas est Patri principium essendi *personaliter*: Ergo est etiam principium *personaliter* operandi.

Resp. dist. ant. Relativa proprietas est principium essendi *incomplexe* significabile, quod est in-

famet natura cum termini connotatione, conc. Significabilem *complexo*, & naturæ adventitium, nego.

PROPOSITIO III. Sola natura non est principium processionum divinarum.

Liquet; nam quidquid tribus personis commune est, illarum nequit esse principium: Natura personis communis est; Ergo natura nequit illarum esse principium. Hinc iure merito IV. Lateranense Concilium celebratum anno 1275. definivit contra Abbatem Joachim, quod *Essentia non est generans, neque genita, neque procedens: sed est Pater qui generat, Filius qui gignitur, Spiritus Sanctus, qui procedit.*

PROPOSITIO IV. Non est in Deo admittendum aliquod principium *quo* a principio quod sensu *complexo* distinctum.

Demonstratur propositio argumentis quibusdam communibus, postea particularibus contra aliorum opiniones. Sunt autem communia, & quæ simul Durandi, Thomistarum, & Scoti opinionem impugnant, hæc tria. I. Si forma aliqua aut substantialis, aut accidentalis divinitus separata consistat, & simplex sit, nec per aliam perficiatur, est sola principium & quod producit, & quo producit: concreta vero ideo forma, & principio *quo* operantur, quoniam simplicia non sunt, & adveniente potentia & facultate complentur. At Deus Pater, cum majori simplicitate, ac perfectione præditus sit, quam forma quæque creata, est ipsa sua potentia, ipse suus actus, neque ulla adventitia qualitate perficitur: frustra igitur in Patre duplex principium admittitur. II. Principium *quo* aut est Patri intrinsecum, aut extrinsecum: non extrinsecum, cum nullum tale in Deo locum habeat: non intrinsecum, cum nulla forma, *entitas* nulla sit a Paternitate distincta: igitur nullum est huiusmodi principium *quo*. III. Nisi Pater per se primo, absque principio alio gigneret filium, non esset ipse absque principio, quod enim operatur per aliquid aliud, recipit *aliqua* esse, ut anima a mente, qua percipit, sit rationalis, ignis a qualitate, qua agit, sit calidus: idque præsertim in Adversariorum systemate, qui distinguunt potentias ab anima, atque proprietates a forma. Ergo si in Patre principium *quo* in sensu *complexo* constituatur, recipiet Pater entitatem aliquam; nec erit, ut firmissime creditur, principium sine principio.

Breviter nunc aliorum placita expedito: Principium *quo* non est, ut opinabatur Durandus, natura sine intellectione, & voluntate: non est intellectus & voluntas, ut docent Thomistæ: neque ut placet Scotistis, *dictio & spiratio*: Ergo nullum. Probat. ant. contra Durandum. Filius est Verbum Patris, Dei ratio, idea rerum universalium, & Theologi ac Patres comparatione verbi mentis nostræ æternam exponunt generationem: Igitur Filius procedit ex mente, & intellectu Patris, aut a Patre, qui est sua mens, sua potentia, sua cogitatio.

Probat. contra Thomistas. Quodcunque principium generationis debet a Genito distinguui; Neque intellectus, neque natura distinguuntur a Genito: Ergo neque intellectus, neque natura esse possunt generationis principium. Atque hæc ratio confirmatur allata definitione Lateranensis Concilii. Respondent tamen primum, non esse distinguendum a termino principium *quo*, sed duntaxat principium *quod*: deinde, naturam, intellectum, voluntatem esse quidem principium, sed quatenus *modificantur* relatione, & personali proprietate. Verum adversus priorem responsionem arguit Gregorius Ariminensis. I. Nequit excogitari principium, qualecunque illud sit, nisi sit principium alterius: quodlibet enim principium alterius, non sui principium sit, est necesse: Ergo si principium *quo* est principium, alterius non sui debet esse principium, & consequenter & istud a principiato distinguitur. Præterea S. Thomas q. 41. art. 5. demonstraturus potentiam generandi non esse relationem, sed essentiam, *Illud*, inquit, *proprie dicitur potentia in quocunque agente, quo agens agit*: Ergo fatetur principium, quodcunque illud sit, referri ad alterum: & argumentum, quo utitur, videlicet, *Omne produciens producit sibi simile, sed Filius Dei similatur Patri in natura, igitur natura divina est in Patre potentia generandi*; argumentum, inquam, istud posset hoc modo inverti: Natura divina non producit sibi simile: potentia generandi est actio produciens simile: ergo natura divina non est potentia generandi. Me non fugit, nobilissimos Thomistas reponere, confundi a me inani verborum involucro principium, potentiam, generationem. At me satis munitum arbitror, si repetam in simplicissima divinitate idem esse generationem, ac potentiam, potentiam & principium, principium & per-

& personam, personam & substantiam: & principium generationis esse Patrem, qui est ipsa sua potentia, ipsa sua generatio, non quidem absolute, sed comparate ad terminum subsistentem, hoc est, ad Filium.

In altera autem responsione paullulum sistendum est. Nam hoc D. Thomæ assertum, *Natura & intellectus sunt principium generationis, quatenus in obliquo significant relationem*, aliquo sensu verum est, aliquo falsum. In sensu *incomplexo*, quo significatur principium generationis esse Patrem, qui est sua natura, sua mens, sua voluntas, enuntiatur rectissime; quippe neque nos excludimus naturam, & intellectum a ratione principii, si dicimus principium generationis esse Patrem, qui est sua mens & substantia. At in sensu *complexo* superius exposito non potest assertum illud admitti; cum & nulla detur potentia superaddita hypostasi, & omne principium sit alterius, non sui, & distingui debeat a principiato.

Adversus Scotistas præter ea, quæ hæcenus dicta sunt, militat, quod in Deo nihil aliud est apud se dicere, & apud se cogitare, ut ait lib. 3. ad Monimum Fulgentius, & frustra Subtilis Doctor actus *notionales* multiplicat. Quod si velis appellare *dictionem* actum intellectionis paternæ prout refertur ad Verbum, liceat per me quidem: sed erit revera principium Filii sapiens Pater, cui idem est esse, quod sapere; & terminus generationis Verbum, & sapientia Patris, cui idem est esse sapientiam & prolem, cum in Deo sit vere una simplex essentia, quomodo explicat lib. vii. de Trinitate cap. 1. Augustinus.

AD QUÆDAM IN CONTRARIUM OBJECTA.

Opp. I. Si principium generationis esset quidquid est Pater, foret generationis principium divina quoque natura. At hæc nec est generans, nec genita, ut definit Lateranense Concilium. Ergo principium divinæ generationis nequit esse quidquid est Pater.

Resp. dist. min. Divina natura non est generans, nec genita, si accipiatur *incomplexa*, idest, pro Persona, quæ est suamet natura, & prout relative dicitur; nego. Si accipiatur *complexa*, quatenus superadditur personæ, & prout dicitur absolute: conc. minorem, & nego *suppositum*: quoniam natura illa com-

munis non est aliquo modo intrinsece distincta a personis, sed est, ut ait Concilium Lateranense, *Pater qui generat, Filius qui gignitur, Spiritus Sanctus qui procedit*. Itaque animadvertite, Abbatem Joachim non veram, & propriam unionem admisisse inter naturam & personam, sed collectivam tantum, & similitudinariam, unde quaternitatem adstruebat in Deo, videlicet tres personas, & illam communem essentiam, quasi quartam. Existimabat ergo Essentiam, seu naturam tribus personis communem esse principium generationis in Patre, & terminum generationis in Filio, idest esse generantem & genitam, in sensu *complexo*, & quasi esset in Deo quaternitas, scilicet hæc natura distincta a personis. Quæ doctrina blasphema est, & hæretica, & confoditur a memorata Synodo hac definitione: *In Deo Trinitas est solummodo, non quaternitas, quia quælibet trium personarum est illa res, videlicet substantia, essentia, sive natura divina, quæ sola est universorum principium, præter quod aliud inveniri non potest. Et illa res non est generans, neque genita, nec procedens; sed est Pater qui generat, Filius qui gignitur, Spiritus Sanctus qui procedit, ut distinctiones sint in personis, & unitas in natura*. Neque aliam causam definitionis istiusmodi assert sacra Lateranensis Synodus, nisi, quod una quædam summa res est, incomprehensibilis quidem & ineffabilis, quæ veraciter est Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus, tres simul personæ, ac singulatim quælibet earundem. Quisquis ergo præjudicia Scholæ velit abjicere, fatebitur nullam sententiam magis coherere præfatæ definitioni, quam nostram. Etenim hæc docet, essentiam communem non esse generantem, nec genitam, nec procedentem: docet nullam dari veluti quartam rem, aut formam, quæ sit divinarum processionum sive terminus, sive principium: docet generare Patrem, gigni Filium, procedere Spiritum Sanctum, qui sunt eadem essentia: docet hanc ineffabilem & incomprehensibilem Trinitatem talem esse non propter intrinsecam aliquam distinctionem aut *formalem*, aut *virtualem*, sed ex eo quod in Deo quædam summa res est, videlicet essentia, præter quod aliud principium inveniri non potest; sive ex quo Deus sit summa res, quæ est Pater generans, Filius genitus, Spiritus Sanctus procedens, nullam in illis, ac inter illos dari distinctionem, præter Personalem

ac relativam ; nec rationem *formalem* principii quoquomodo distincti a personis superinducit . Docet denique naturæ & essentiæ vocabula , quæ absolute dicuntur , non significare principium & personam , quæ nomina sunt relativa , tametsi persona , & principium , & natura sint una res summa , simplex , incomprehensibilis .

Opp. 2. Divina essentia absque intellectu & voluntate fecunda est ; non ergo hæc attributa *processionum* divinarum debent constituere principium . Ant. prob. tum exemplo naturæ humanæ , quæ fecunda est seipsa , cum ratione intellectiois , quæ non est suapte natura ullius termini productiva .

Resp. nego ant. & quod a Durando in hac argutatione supponitur ; non enim natura Dei , quæ est res summa atque simplicissima , aliud est a voluntate & intellectu , nisi figmento humanæ cogitationis . Ad probationem vero dicendum , in natura humana aliud esse potentiam generandi , aliud facultatem intelligendi ob eandem rationem , videlicet , quia non est res quædam summe simplex , in qua & natura & intellectio sint idem . Creata pariter intellectio nequit esse substantialis termini productiva , propterea quod non est eadem natura , ut in Deo , sed accidentalis perfectio substantiæ rationali adventitia .

Opp. 3. Si Filius vi suæ processionis est Verbum , & Spiritus Sanctus est amor , quomodo Scripturæ , Patres , & universi Theologi profitentur , oportet ut Filius per intellectum procedat , Spiritus Sanctus per voluntatem , neque voluntas sit per se principium generationis , nec intellectus spirationis . Ergo cum florentissima Thomistarum Schola hæc duo principia *virtualiter* a natura distincta debent propugnari . Probatur ant. primo quia in hac tantum sententia assignatur ratio , cur in Deo sint duæ *processiones* tantummodo , generatio , & spiratio . Cum enim spiritalis substantiæ duæ dentur operationes *ad intra* , hoc est intelligere , & velle , & una opus sit intellectus , altera voluntatis , ex illa verbum , ex ista autem sit amor : quid ad percipiendum Trinitatis arcanum , atque ad explicandum *processionum* divinarum discrimen aptius & commodius proferri potest , quam duplex illud principium *quo* , virorum doctissimorum suffragio probatum ? Præterea , si utraque *processio* intellectum & voluntatem pari ratione complectitur ; quare *notionalia* Filii nomina sunt Verbum , ratio ,

sapientia , aliaque huiusmodi quæ ad intellectum comparantur , Spiritus vero appellatur amor , & caritas comparate ad voluntatem , & non vicissim , Filius Amor , Spiritus Verbum communi appellatione dicuntur ?

Resp. nego ant. si *pro* per reddat sensum *complexum* supra explicatum : intellectus enim , & voluntas eadem summa res est cum natura , & qualibet persona ; nec ille est principium Filii , nisi sensu *incomplexo* , prout principium Filii est Pater , qui est suamet intellectio : nec voluntas est principium Spiritus Sancti , nisi hoc sensu , quod Pater & Filius , qui sunt unum Spiritus Sancti principium , sunt summa illa res , quæ est sua voluntas . Ad probationem principio fatendum est , non posse imbecillitatem ingenii mei apertissimam causam reddere , cur in divinis duæ sint *processiones* , & una sit generatio , altera non : nec satis percipere quomodo sola *virtualis* distinctio realem Verbi , & Spiritus Sancti explicare valeat distinctionem , & quod fides mysterium appellat incomprehensibile , firmissima tamen confessione tenendum , aut tanta facilitate exponatur , aut in Thomistica distinctione , quam negat magna pars Theologorum , sit tanta confidentia locandum . Deinde , cum his non acquiescant homines nimium ingenii viribus indulgentes , dico intellectionem esse opus unius mentis cogitantis ; caritatem , ut inquit Homil. 17. Gregorius , *versari inter duos* . Quare sine Thomistica distinctionis adminiculo distinguo hanc Propositionem : Dantur duæ operationes *ad intra* , intelligere & velle , unde procedunt Verbum , & Amor , si intelligere & velle accipiantur *complexæ* , ita ut sint principium *quo* hypostasibus superadditum , nego ; sunt enim divinæ personæ suum intelligere , & suum velle . Si accipiantur *incomplexæ* , ita ut intelligere sit generatio Patris , qui est sua mens , & velle spiratio Patris & Filii , qui sunt suamet voluntas , concedo . Petenti vero cur Filius , qui est a Patre , non sit Amor , si Pater est sua voluntas , pro modulo infirmitatis meæ respondeo : Non est amor , quia minus quam inter duos caritas esse non potest ; ideoque Amor debet procedere a voluntate quæ sit voluntas duorum , hoc est , a Patre & Filio qui sunt una voluntas . Atque petenti quare Spiritus Sanctus non est Verbum , si procedit a Patre & Filio , qui sunt eadem intellectio , pariter respondeo : Non est Verbum , quomodo

quoniam istud unius intelligentis est opus, & consequenter Verbum ab uno intelligente procedit, videlicet ab uno Patre, qui est sua intellectio. Ita ergo sine ulla virtuali distinctione consistit Trinitas ineffabilis.

Opp. ultimo: Pater & Filius sunt unum principium Spiritus Sancti, non ratione personæ, sive hypostaseos, sed propter eandem virtutem spirandi, ut diximus lib. vii. cap. xviii. ad 5. Ergo necessario ponendum est unum principium, quo ambo spirant, a personis distinctum.

Resp. nego consequentiam; nam Pater & Filius sunt eadem substantia, eademque virtus spirandi, & licet distinguantur hypostasi, nulla ratione distinguuntur intrinsece aut virtute, aut natura, unde petitur ratio principii: quod ibidem exemplo creationis explanatum est. Neque enim valet hæc argutatio: Personæ quæ spirant distinguuntur, principium spirandi est unum, ergo principium spirandi aliud est a personis: alias valeret hæc quoque blasphema consecutio: Personæ distinguuntur realiter, principium spirandi unum est, ergo principium spirandi distinguitur a personis, quæ spirant, realiter. At hoc genus argumentorum ea ratione dissolvitur, quod personæ spirantes dicuntur ad invicem *connotative* & oppositæ, non propterea quod sunt spirantes, sed quia una est generans, & alia genita: & inter personas quæ spirant, & principium spirandi nulla intervenit oppositio. Oportet ergo, ut quemadmodum Pater & Filius sunt una natura, ita sint unum principium spirandi: & in hac enunciatione, Pater & Filius spirant per voluntatem, sensus teneatur *incomplexus*: quod satis monui.

CAPUT III.

Solam processionem Verbi esse generationem, sed hujus rei causam apertissimam non proferri.

ET processionem quidem Verbi generationem esse ostendit caput ix. libri septimi. Spiritum Sanctum vero non esse Filium Catholica fides docet, quam demonstrat Joan. cap. i. v. 18. affirmans Filium Dei *unigenitum* esse: Augustinus in v. de Trinitate cap. vi. scribens, *Spiritum Sanctum non esse filium, nec genitum*: Ecclesia demum universa, quæ in symbolo dicto Athanasii confiteatur Spiritum Sanctum esse a Patre, & Filio,

non factum, nec creatum, nec genitum, sed procedentem. Quare autem sola *processio* Verbi generatio sit, Theologi pluribus conantur exponere. Sunt qui Filium genitum esse docent, quod procedat ab uno; nullus quippe Filius duos Patres habere potest: quam rationem ex Augustino, utpote planiorem, protuli lib. vii. cap. xiv. in respons. ad penult. argumentum. Recurrunt Thomistæ ad suum principium *quo*, affirmantes Verbum esse genitum, quia procedit per intellectum, cujus operatio est productiva imaginis, & pro hac sententia multa afferuntur a Petavio lib. vii. de Trinit. testimonia PP. qui Filium appellant genuinum mentis setum, explanantque divinam generationem exemplo verbi humana intellectione producti. Aliqui cum Augustino in v. de Trinit. hanc reddunt causam: Spiritum Sanctum non esse filium, quod exierit a Patre non quomodo natus, sed quomodo datus. Docet Richardus Filium esse genitum, quoniam est secundum naturam, quam accepit a Patre secundam, idest cum virtute spirandi tertiam Personam, quæ cum nullius principium sit, non procedit a Patre in similitudinem naturæ, Vasquesius ait Verbum esse genitum, quoniam Verbum per intellectum procedens perfecte Patrem repræsentat, adeoque est ejusdem imago; quam sententiam videtur etiam probare S.P. Augustinus Tract. 48. in Joannem dicens: *Quia Verbum, ideo Filius*. Suarez hoc discrimen assignat, quod intellectio est divinæ naturæ differentia specifica, & consequenter Verbum ex intellectione procedens habet originem a Patre in similitudinem naturæ. Nonnulli cum Anselmo cap. 55. Monologii arbitrantur Spiritum Sanctum non esse genitum, propterea quod procedit a duobus, & dicitur donum: donum vero potest esse simile, vel dissimile; quæ differentia parum differt ab ea, quam affert August. lib. v. de Trinit. cap. 14. Gregorius de Arimino probat spirationem, & generationem distingui *formaliter* seipsis, sed non posse causam in hac mortalitatis caligine investigari: atque hoc postremum ex recentioribus existimat altitudini hujus mysterii magis congruum etiam Tournely, quamvis principium *quo* explicet cum Thomistis. Demum Franciscus Henno, alique Scotistæ tradunt Spiritum Sanctum non procedere per modum naturæ, quod voluntas non sit agens naturale: sed voluntarium ac liberum libertate essentiali, etiam respectu *processionis* Spiritus

ritus Sancti. Aperiemus autem mentem nostram sequentibus positionibus.

PROPOSITIO I. Cur solus Filius sit genitus, reddi a nobis evidens ratio non potest.

Id Patres, ut cavillationes redarguerent hæreticorum, ac nos commonerent coercendam esse in Fidei mysteriis humanæ mentis audaciam, luculentissime tradiderunt: *Quomodo genitus est?* ait Orat. 1. de Filio Nazianzenus, *Dei generatio honoretur silentio*. Clamat Ambrosius lib. vi. in Lucam, *Non licet discutere quomodo natus sit*. Basilii, *Modus processionis inexplicabilis est*, inquit lib. de Spiritu Sancto cap. 18. *Ecce respondeo sive capias, sive non capias. De Patre est Filius: de Patre est Spiritus Sanctus; sed ille genitus, iste procedens. Quid autem inter nasci, & procedere intersit, de illa excellentissima natura loquens explicare quis potest?* Ac subinde: *Distinguere inter illam generationem, & hanc processionem nescio, non valeo, non sufficio*: hæc magnus Augustinus in 111. contra Maximinum cap. quartodecimo.

Accedit Patrum auctoritati Theologica ratio. Non debet exigi Catholica fides ad infirma, dubia, & minus valida momenta. At quaecunque discrimen proferas inter generationem, processionemque divinam, non liquidum est, sed incertum, dispar, & parum enucleatum. Non ergo huc fides detrahi debet Catholica, ut quis manifestam aliquam discrepantiam afferre præsumat. Minorem probo: ac primo, quoniam magnæ notæ Theologi præfatas omnes opinationes rejiciunt: alii unam amplectuntur, quam ceteri improbant: & qualemcumque præferas, singularis erit, non communis & certa.

Sigillatim nunc easdem opiniones expendo. Prima, quæ docet Spiritum non esse genitum, quod non procedat ab uno, hanc patitur difficultatem; quod si productum eodem prorsus modo sit a duobus, non evidens assignatur ratio cur ejus productio discrepet a productione alterius, qui est dumtaxat ab uno; quippe eodem penitus modo producitur ignis, si ab uno igne generetur, quam si a duobus, non enim productionem immutat plurium causarum concursus: & ideo nequeunt duo homines eundem gignere filium, quoniam neque eandem naturam habent, neque eandem numero actionem. Recte tamen hanc discriminis rationem attuli contra Wolzogenium, quoniam deprimenti genera-

tionem divinam comparatione generationis humanæ, humanis quoque exemplis respondendum videbatur: at subinde monui, definire quid intersit inter generationem Verbi, & processionem Spiritus Sancti negotium esse perdifficile, ut simul altitudinem mysterii, & arrogantiam ostenderem hæreticorum. Neque firmior videtur Thomistarum opinio: quamquam enim voluntas, ut abstrahit ab humana & divina, nil producat nisi pondus, & inclinationem, non video quomodo hæc logica præcisio demonstret non esse assimilativam voluntatem Dei infinitam, & quæ idem est realiter cum intellectu & natura. Alioquin si ad hanc præcisionem deveniendum est, nec Verbum procedens per intellectum erit Filius, quandoquidem intellectus, ut abstrahit a creato, & increato, non realem imaginem producit, sed tantum intentionalem. Quo argumento pugnant contra Thomistas quamplurimi, & meo quidem judicio non male. Mihi tamen aliunde ea sententia improbat, quia scilicet fundatur in duplici illa principiorum ratione, quam arbitror commentum esse Scholasticum. Opinio tertia nec ipsa videtur evidens, quippe si Filius nequaquam generat, non recipit naturam secundam ea secunditate, quam habet Pater, quæ est ad generandum. Porro Vasquesius recte affirmat Filium esse Verbum, genitum, ac Patri similem: sed quare Spiritus Sanctus, qui est similis, non sit imago, & quomodo consistat vera similitudo absque imagine, contemptor ille aliarum opinionum minime probat; & a Suarezio viro domestico singularis doctrinæ, ac modestiæ viro ejus doctrina rejicitur. Nec tamen Suarezius ipse nobis satisfacit, quin claudicat utroque pede, & dum statuit naturæ divinæ differentiam specificam in intellectione, & dum constitutum metaphysicum ac logicum cum physico realique confundit. Verbum esse natum, & Spiritum Sanctum esse donum, quæ altera sententia est, nullus dubitat; sed illud controvertitur, quare tertia persona sit data, non nata: unde qui eo confugiunt, nubi nubem obducunt. Scotistis ideo assentiri non possumus, quod *ditionem* ab intellectione distinguant, & *formalitatibus* suis nimis credant. In Henno tandem nec istud placet, quod voluntas sit agens liberum libertate essentiali etiam respectu *processionis* Spiritus Sancti. Si enim liberum appellas quidquid non agit coacte, etiam Filius procedit per voluntatem: si li-
be-

berum putas, quod agit indifferenter, neque Spiritus Sanctus voluntarie procedit; si Patrum sensa probentur, quæ cap. ix. libri vii. in quarta oppositione sunt explicata. Neque admitto, voluntatem esse *agentem*, cum sit proprietas absoluta, & a Spiritu Sancto indistincta: omne vero agens ad aliud, cujus principium est, referatur.

Ex his vero ita propositio demonstratur. Nequit manifesta ratio proferri de re, quam Patres vocant inexplicabilem, & Scholastici conantur exponere variis, insertisque principiis: Ita divinæ *processiones* se habent: Ergo nequit divinarum *processionum*, & discriminis earundem evidens ratio proferri.

PROPOSITIO II. Laudandi tamen sunt Scholastici, qui divinas *processiones* tanta doctrinarum veritate conati sunt illustrare, & singulorum sententia aliquo sensu vera est.

Ne quis ex dictis inferat temere in Scholasticis quæstionem hanc ventilari, aut existimet nefas esse pro humano captu res investigare divinas, erat hæc thesis subiicienda: quam probo primum, quia Scholastici laudabilem Patrum consuetudinem sequuntur, qui tametsi curiosos terrent, ne divinitatis arcana indagare præsumant, ad illa tamen illustranda plures afferunt comparationes, omniaque ferre prædictarum doctrinarum pondera ipsi præbuerunt. Præterea cum hæretici nos sophismatibus, physicisque argumentationibus frequentissime provocent, oportet, ut, quotiescunque nolunt scripturis, ac traditioni acquiescere, eorum fallaciæ probabilioribus conjecturis refellantur. Ad hæc delectat nos, & ad Dei maiestatem contemplandam haud mediocriter trahit creatas illius imagines, licet longe dispares, intueri: & rationem fidei captivando ad lucem inaccessibilem proprius accedere.

Quod vero inter humani ingenii conatus, qui falsitati subesse possunt, Auctores illi Scholastici veritatem laudabiliter illustraverint, mihi quidem satis est exploratum. Enimvero nihil est in sacris literis manifestius, quam Filium a Patre, & Spiritum Sanctum ab utroque procedere: nec experimento veritas aliqua magis patet, quam unius Filii unum verum Patrem haberi: quæ prioris sententiæ sunt fundamenta. Quis insuper negare audebit Filium Dei esse Verbum, aut Verbum esse imaginem intelligentis semetipsum, aut Amorem versari inter duo, & proficisci a voluntate? At hæc est doctrinæ Thomisticæ

basis. Filium quoque generationem exhaustire paternam, nec aliam personam ab ipso gigni Catholica fides docet; & huic principio nititur Victorinus. Donum esse symbolum duorum se diligentium, & nexum quemdam, & nutrimentum Amoris, quod assument alii, communi sensu percipitur. Filium esse sapientiam & intellectionem Patris, unde proficiscitur Caritas, nemo negabit Vasquesio, vel Suaresio. Concedendum est etiam Scotistis, generationem esse per modum naturæ, & Filium produci a Patre *dictione*, quæ duo vel sola idea generationis & Verbi satis evincit. Ergo Theologi omnes, quos appellante Schola, quantum ad veritatis substantiam attingit, præclare de hac quæstione disseruerunt.

A pluribus itaque in hoc tantum dissentio, quod rejiciendum puto cum omni intrinseca distinctione famosum illud principium quo a personali proprietate distinctum: quod arbitror necti ab his aliquod mentis figmentum cum veritate firmissima: quod mihi datum non est ex verbo mentis nostræ Verbi Dei nativitatem percipere. Ceterum omnes honore maximo prosequor; neque enim me fugit, nemini fuisse concessum solem pingere sine umbris.

CAPUT IV.

Quæritur an Spiritus Sanctus esset alia a Filio persona, si ab eo non procederet.

NON est prorsus inutilis hæc quæstio, uti quidam opinantur: conducit enim ad magis percipiendam rationem, cur divinæ personæ realiter inter se distinguantur. Et quidem distingui ob *processionem* unius ab altera, docent unanimiter viri Theologi: sed quid foret ablata originis relatione, id inter Scholasticos controvertitur. Propugnant autem affirmativam sententiam Scotistæ, propterea quod, inquiunt, Filiatio, non spiratio activa Filium constituit, adeo, ut seipsa, si per impossibile a ratione spirandi foret divulsa, secundam personam a Patre, & Spiritu Sancto distingueret. Sed opposita sententia communior est futurum in ea hypothese, ut utraque in unam personam coalesceret.

Videtur nonnullis, atque etiam Gregorio Ariminensi, non esse hanc hypothesim admittendam, quippe si Spiritus Sanctus a Filio non procederet, nullatenus esset. Quid autem habere potest inutiliorem logomachi m,

quam

quam inquirere, num distingueretur ab aliis, quæ modo est, si forte evaderet nihilum? Probant vero Spiritum Sanctum in prædicta hypothese non futurum, primo quod sit natura sua donum Filii, ut docet in v. de Trin. Augustinus, nexus ejusdem Filii cum Patre, amborum amor & caritas. At si a Filio non procederet, neque donum ejus esset, neque Amor, & ideo non esset. Addunt, quod si tollatur causa necessaria & per se, debet tolli etiam effectus: cumque spiratio Filii sit per se, principium Spiritus Sancti, nisi hoc detur principium, nec Spiritus Sanctus consisteret. Exemplum quoque afferunt creaturarum, quæ non essent, si ab una tantum persona producerentur, quoniam operationes Trinitatis *ad extra* sunt necessario inseparabiles, eo quod quælibet persona eandem habeat omnipotentiam: nam constat, uti virtutem creandi, ita spirandi vim Filium a Patre recipere. Hæc autem, ut ut acuta sint, videntur quæstionem declinare, non solvere, quia Spiritus Sanctus non est tantum donum Filii, nec ab eo tantum procedit, ideoque si non esset a Filio, non esset utique donum & amor duorum, sed esset tamen, reponent Scotistæ, Spiritus Patris, & haberet suum per se principium solum Patrem; quemadmodum si per impossibile a solo Patre produceretur creatura aliqua, non esset quidem opus Trinitatis, produceretur tamen, & esset. Itaque ne videamur difficultatem eludere, admittatur hypothesis, licet sit impossibilis.

Ante quæstionis resolutionem præmittendum est, assumptum Scotistarum, videlicet, Filiatio distinguitur seipsa a spiratione passiva, in nostra sententia verum esse: etenim non datur in Filio, cum sit simplicissima & summa res, proprietas aliqua intrinseca a Filiatione distincta. Sed propter eandem rationem spiratio est eadem persona Filii, quia in Filio nequit esse proprietas aliqua, quæ non sit Filiatio. Quæ est enim hæc spiratio a Filiatione diversa? Si extrinsecus advenit, Filius inhærentibus qualitatibus subjicitur: si intrinseca est, non est simplex persona Filii, quæ præter Filiationem habet aliam sibi intrinsecam proprietatem. Erit ergo eadem Filii proprietas Filiatio & spiratio: Filiatio quatenus connotat primam personam generantem: Spiratio autem si comparatur ad tertiam. Atque hæc ex nostris principiis, & ex præcedenti capite 11. apertissime consequuntur.

Hac itaque cautione assumptum illud Scotisticum & ego approbo.

PROPOSITIO: Si Spiritus Sanctus a Filio non procederet, essent una, eademque persona.

Demonstratur 1. Notum est Theologicum axioma: *In divinis omnia sunt unum, ubi non obviat relationis oppositio*. Traditum est illud ab Augustino Tract. xxxix. in Joann. his verbis: *Hoc solum numerum insinuant, quod ad invicem sunt*; a Concilio Toletano XI. iisdem omnino verbis: a Florentino sess. xviii. & sequentibus: *Est vero secundum Doctores tam Græcos, quam Latinos sola relatio, quæ multiplicat personas in divinis productionibus, quæ vocatur originis*; & etiam ab Anselmo, quem pro se maxime Adversarii producant, de processione Spiritus Sancti cap. 11. ubi expresse docet solam oppositionis relationem facere personarum discrimen: *Relationis oppositio*, inquit, *quæ ex eo nascitur, quia supradictis duobus modis Deus de Deo est, prohibet Patrem & Filium & Spiritum Sanctum de invicem dici, & propria singulorum aliis attribui*. Et statim: *Sic ergo hujus unitatis, & hujus relationis consequentiæ se contemperant, ut nec unitas amittat aliquando suam consequentiæ, ubi non obviat aliqua relationis oppositio, nec relatio perdat quod suum est, nisi ubi obstitit unitas inseparabilis*. Quæ sunt tam aperta, ut merito Cl. Petavius lib. vii. de Trinit. cap. ix. n. vii. rem miram appellet, a Theologo, qui attente Anselmi legisset verba, affirmari hoc potuisse, beatum Anselmum aliunde repetere divinarum personarum discrimen, quam a relatione oppositionis. Ex dictis vero ita argumentari fas est. Si Spiritus Sanctus non procedat a Filio, non est inter utrumque oppositionis relatio: Si non est inter utrumque oppositionis relatio, nulla est inter eos personalis distinctio: Ergo, &c.

Respondere solent Scotistæ cum Mastro, utique divinas personas distingui per relationem, sed in hypothese satis esset relatio *disparata*. Addit Cardinalis Branchatus, Concilia & Patres loqui de facto, quoniam de facto Spiritus Sanctus originem habet a Filio. At debiliora videntur hæc subterfugia. Primo quoniam non qualemunque relationem Concilia & Patres commemorant, sed relationem oppositionis, sive originis, & hac sola docent in Deo numerum insinuari. Deinde quia relationes *disparatæ*, si a processione segregentur, non sunt ad invicem. Rursus quia

quia *disparatae* relationes nunc in eadem persona consistunt, in Patre in quo est *paternitas*, & *spiratio*, & in Filio in quo est *spiratio* & *filietas*. Ut ergo sunt modo duae relationes *disparatae* in eodem principio, propterea quod non opponuntur ad invicem: ita in hypothese starent simul in uno termino: eademque persona esset genita & spirata, quomodo persona eadem est spirans & generans. Quae profecto valent quacunque hypothese facta. Adde Florentinum Concilium perstringere Graecos, qui negabant procedere Spiritum Sanctum a Filio: at inepte probaret dari hanc *processionem* ex distinctione personarum, si haberi posset absque *processione* distinctio.

Præterea demonstratur thesis ratione. Realis distinctio oritur vel a limitatione, vel ab origine unius ab alio: In Deo non potest exoriri a limitatione: Ergo a *processione* unius ab alio tantummodo. Quid vero ad hæc Adversarii? Desumitur, inquit, distinctio etiam ab impossibilitate terminorum. At personæ infinitæ nihil est impossibile, nisi quod illi opponitur relative. Omnia Pater dedit Filio excepta *paternitate*: dedit naturam, omnipotentiam, æternitatem, sapientiam; omnia, inquam. Hæc omnia in una persona sunt, & idem sunt, & unum sunt, quia non referuntur ad invicem. Impossibile, & non oppositum relative invenio quidem in creatura finita, sed non in Deo.

AD OBJECTA SCOTISTARUM RESPONSIO.

Opp. 1. Si Spiritus Sanctus a Filio non procederet, adhuc is natus esset, ille datus: Sed hæc est sufficiens ratio distinctionis unius ab alio; ait enim Anselmus de Spiritu Sancto cap. iv. *Si per aliud non essent plures Filius & Spiritus Sanctus, per hoc solum essent diversi, scilicet, quia alter nascendo, alter existit procedendo.* Et S. P. Augustinus lib. v. de Trinit. cap. xiv. docet Spiritum Sanctum non esse Filium, quia *exit non quomodo natus, sed quomodo datus*. Esset itaque discrimen inter Spiritum Sanctum, & Filium, etiamsi non procederet unus ab alio.

Resp. trans. ma. & dist. minorem: Hæc est sufficiens ratio distinctionis Spiritus Sancti a Filio, si datus sit, ac procedat a Filio & a Patre, conc. Si datus, & procedens esset a Patre tantum, nego. Beatus Anselmus do-

cet quidem Filium, & Spiritum Sanctum fore diversos per hoc tantum, quod ille existeret nascendo, iste autem procedendo: at nasci & procedere inter se non differrent, si procederet a solo Patre: atque hoc respondet etiam S. Thomas q. 36. art. 2. Quæ & vera esse, & quare illa verborum phrasi dicta sint ab Anselmo, etsi ex dictis possit comprehendi, magis iterum explicabo. Anselmi verba quæ nobis obijciuntur, sunt in cap. 2. & repetuntur in quarto. In 2. hæc præmittuntur: *Ipsa diversitate nativitatis & processionis referuntur ad invicem, ut diversi & alii ab invicem: & quando substantia habet esse de substantia fiunt ibi relationes insociabiles*: id explicat Anselmus exemplo hominis hominem generantis. Tum duos illos modos recenset. Addit paullo post: *Relationis oppositio ex eo nascitur, quia supradictis duobus modis Deus de Deo est*. Est ergo nativitatis, & processionis diversitas ea tantum, qua Filius & Spiritus Sanctus referuntur ad invicem, & ex qua relationis nascitur oppositio. Itaque nisi sit hæc relatio: non erit nativitatis, & processionis diversitas. Cur vero ea phrasi utatur cap. 4. *Si per aliud plures non essent, &c.* evidens ratio succurrit. Agit enim contra Graecos, qui negant Spiritum Sanctum a Filio procedere; & Filium nasci, Spiritum Sanctum procedere confitentur. Illos ex hac eadem confessione revincit, & ita Latinorum dogma propugnat. Sunt, inquit, Filius & Spiritus Sanctus, ut fateamini, plures, quoniam unus est a Patre nascendo, & alter procedendo: Sed non esset hæc diversitas nativitatis & processionis, nisi Spiritus Sanctus esset a Filio: Ergo Spiritus Sanctus a Filio est, si unus nascitur, & alter procedit. Audias eodem cap. 4. Anselmi illationem: *Omnimoda igitur, & inexpugnabili necessitate concluditur, quia si vera sunt, quæ supra dixi nos pariter cum Graecis credere, aut Filius est de Spiritu Sancto, aut Spiritus Sanctus de Filio*. Nihil ergo manifestius, quam Anselmum diversitatem illam nativitatis, & processionis a sola relationis oppositione reperere, atque ex illa diversitate, quam & Latini & Graeci fatentur, tamquam ex communi principio Graecorum dogma refellere. Quæ cum ita sint, nemo tam aperte rejicit opinionem Scoti, quam Anselmus. Quid vero Augustinus? In v. de Trinit. cap. 14. ex quo Filius sit natus, & Spiritus Sanctus datus, infert Filium esse

esse cum Patre unum Spiritus Sancti principium : quomodo ergo Filius tantum natus erit, si Spiritus ab eo non procedat? Addit quod natum est ad solum Patrem referri : cur itaque Spiritus non erit Filius, si referatur ad solum Patrem? Sed de priori argumento nimis multa.

Opp. 2. Si Spiritus Sanctus non procederet a Filio, Filius haberet proprium constitutivum, idest, *Filiationem* : Ergo duæ personæ essent distinctæ realiter. Probatur consequentia, tum quia idem est constitutivum, & distinctivum; tum etiam quia *Filiatio* distinguitur etiam in nostra sententia a *spiratione* per semetipsam.

Resp. dist. ant. In hypothese Filius haberet proprium constitutivum relativum oppositum Patri, concedo : relative oppositum Spiritui Sancto, nego ant. & dist. conf. Ergo essent duæ personæ distinctæ, Filius, & Pater, conc. Filius, & Spiritus Sanctus, nego. Neque persistas dicendo, sola *Filiatio* est constitutivum Filii. Nam loqueris ne de *Filiatione*, ut est in mente tua, an de ea, quæ est in Deo? Si de *Filiatione*, ut est in mente tua, ea quidem non est *spiratio* : Sed nullam hinc inferre poteris diversitatem, nisi perceptionum tuarum. Quod si loqueris de *Filiatione*, ut est in Deo, nego quod hæc Filius constituat, sed si castigate velis differere, Filius, cum summa res sit, est quidquid est, sua & natura, & *Filiatio*, & *Spiratio*, atque omnia, sola excepta *personalitate*, quæ ad ipsum refertur. Igitur *Filiatio* a *spiratione* distincta neque est in Filio, neque Filium constituit, neque cum simplicissima Filii natura potest misceri. *Filiatio* ergo, quæ constituit Filium Dei, non est sola *Filiatio*, sed *filiatio* Dei : *Filiatio*, linguam, quæ est quidquid est, & illud tantum non est, quod cum ea opponitur relative. Et hæc *Filiatio* distinguitur a Spiritu Sancto seipsa, non quod foret distincta etiam si non esset *spiratio*; sed quia, cum sit quædam res summa, nequit distingui per formam aliquam superadditam sive extrinsecam, sive intrinsecam.

Opp. 3. Si Spiritus Sanctus non procederet a Patre, distingueretur a Patre. Ergo etiam si non procederet a Filio, distingueretur a Filio. Resp. nego antec. Ait enim in lib. de Process. Sp. Sancti cap. 5. S. Anselmus: *Non potest intelligi Spiritus Sanctus a Patre alius, si de illo non habet esse : sicut Filius*

per hoc est alius a Patre, per quod est filius ejus, quod non est aliud, nisi quod de ipso existit nascendo. Quæ mirifice superiorem doctrinam non modo confirmant, sed etiam persuadent.

Si vero ita argumentaris : Si Spiritus Sanctus procederet a solo Filio, distingueretur a Patre : Ergo si procederet a solo Patre, distingueretur a Filio : tunc adeo converteris, ut vix impressam orbitam tenere videaris. Num percipere vales, aquam decurrere a fluvio, non a fonte? florem a ramis, & non a radicum fibris emitti? Spiritus ergo procedens a Filio, exiret remote saltem a Patre. Verumtamen dialecticorum more nego consequentiam, & paritatem. Disparitas est, quia Filius non potest esse principium Patris, & consequenter tenet ratiocinium istud : A Filio nequit procedere Pater; ergo non est Pater qui procedit a Filio. Ex alia parte esset in hypothese solus Pater principium Filii & Spiritus Sancti, & per consequens, non recte concluderetur : A Patre nequit procedere Filius; igitur non est Filius, qui procedit a Patre. Sed non videtur etiam atque etiam hoc premendum esse argumentum.

Opp. ultimo : *Spiratio* activa, & *paternitas* sunt productiones duæ, ambæ in suo genere perfectissimæ : debent ergo duplicem habere terminum distinctum reipsa. Nec respondendum est duas illas productiones realiter non distingui, cum unum principium alios, aliosque terminos habere possit.

Resp. dist. ant. Sunt productiones duæ cogitatione nostra, conc. sunt duæ reapse, nego : & argumentum retorqueo; hæc duæ productiones *Paternitas*, & *spiratio*, cum non opponantur relative sunt una res indistincta; ergo hi duo termini Verbum, & Amor essent reapse unus, si non opponerentur relative. Neque hoc argumentamur, quia ab uno principio plures termini prodire nequeant; sed quoniam in summa ac simplicissima re sunt infociabiles plures termini, nisi relatio oppositionis intersit.

CAPUT V.

Agitur de relationum divinarum existentia, numero, ac perfectione.

REDEUNDUM est aliquantulum ad primum aditum, & vestibulum Philosophiæ. Didicimus illis relationem esse ordi-

dinem unius ad alterum, ut Patris ad Filium, similis ad simile: & huius ordinis aliquando poni fundamentum in sola natura rerum, quæ dicuntur ad invicem; aliquando in accidente quantitate, vel qualitate. In ipso limine logices illud insuper edocti sumus, nomina quædam esse concreta, & significare rem aliquam cum forma, a qua denominationem aliquam adipiscitur: quædam vero abstracta potius hanc formam, quam illius substratum significantia. Ex his ea, quæ sunt quæsitæ, facillime poterunt enodari.

PROPOSITIO I. Si relationes accipiantur *concrete*, idest, pro relativis quæ dicuntur ad invicem, sunt in Deo realiter; si pro forma aliqua, per quam constituuntur relativa, non sunt res aliqua *complexæ* significabilis, sunt tamen res extra animam significabilis *incomplexæ*, modo explicato II. Capite præcedenti.

Tres habet partes theorema: & probatur pars prima. Nullo intellectu cogitante est Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus Sanctus, & Pater generat Filium, Filius gignitur a Patre, & Spiritus Sanctus procedit a Patre & Filio: Ergo si divinæ relationes accipiantur *concrete*, videlicet pro personis, quæ ad invicem referuntur, sunt in Deo nullo humano cogitante intellectu. Præterea, ut dictum supra, divinæ personæ realiter distinguuntur, & distinguuntur seipsis, quatenus referuntur ad invicem: Igitur si relatio accipiat pro personis, quæ ad invicem referuntur, realiter est in Deo, & extra mentem, & animam cogitantium. Rursus datur reapse in Deo, non dissentientibus Aureolo, & Ochamo, divinitas & substantia, quæ enunciat per nomen istud absolutum *Deus*; Ergo datur realiter in Deo relatio, ex. gr. *Paternitatis*, quæ exprimitur per nomen hoc relativum *Pater*: quippe utrumque nomen significat rem, quæ proculdubio vera est, & qualis per hæc nomina significatur.

Probatur pars altera. S. P. Augustinus in VII. de Trinit. cap. I. n. 2. explanans relationem Patris ad Filium, docet Patrem esse aliquid ad seipsum; non enim potest relative dici ad aliquid, quod non est ad se, quomodo si non esset homo, idest aliqua substantia, non esset qui relative Dominus diceretur. Hanc autem relationem non esse comparandam illi, qua color refertur ad coloratum: cum color sit corporis, & quod corpus dicitur, dicatur ad se; at Pater, in quo idem est esse, quod sapere, referatur substan-

tia sua. Si ergo relatio esset forma quædam *complexæ* significabilis, Pater non diceretur ad Filium substantia sua, sed per aliquid substantiæ suæ superadditum: At hoc dici nequit: Ergo relatio Patris ad Filium non est aliqua forma *complexæ* significabilis. Rursus nulla omnino res sive relatio, sive proprietas adest Deo, quæ non sit Deus, ut contra Gilbertum Porretanum definivit Concilium Remense, & Lateranense IV. adversus Abbatem Joachim. Est ergo hæc forma relationis ficta & commentitia.

Pars tertia sic probatur. Relatio est quædam res extra animam *incomplexæ* significabilis, si id, quo una Persona refertur ad aliam, sit cum ipsa una res summa, impartibilis, & quæ est quidquid est: Id, quo una divina Persona refertur ad aliam, est cum eadem Persona una res summa, simplex, indistincta, & quæ est quidquid est: Ergo relatio, qua divinæ personæ referuntur ad invicem, est quædam res extra animam *incomplexæ* significabilis. Non militat adversus hanc propositionem aliorum contorta, & aculeata sophismata.

PROPOSITIO II. Si relationes accipiantur *concrete* & pro relativis sunt in Deo tantum tres: si vero pro respectu & ordine, possunt admitti quatuor, sed tertia est solum cum duabus præcedentibus significabilis *incomplexæ*.

Evidens est quantum ad singulas partes hæc propositio. Quantum ad primam; quoniam tres sunt in Deo personæ, quæ referuntur ad invicem: Igitur si relatio pro ipsis personis accipiat, triplex in Deo est. Quantum ad alteram partem; quia est in Patre ordo generantis ad genitum: in Filio ordo geniti ad generantem: in Patre & Filio ordo spirantis ad Spiritum: in Spiritu Sancto ordo spirati ad spirans; utor singulari numero, quod Pater, & Filius unum sint Spiritus Sancti principium. Quantum ad partem tertiam; quia relatio spirantis non opponitur relative neque cum relatione generantis, neque cum relatione geniti; & consequenter a neutra distinguitur, nec est cum his simul significabilis *complexæ*, quomodo nulla relatio *complexæ* significabilis est cum natura; ut constat ex præcedenti propositione. Ex quibus constat relationes oppositas, quibus constituuntur personæ, tres tantum esse, non quatuor. Atque distincta hoc pacto propositione comprimuntur Scholasticorum conflictus.

PROPOSITIO III. Quomodocunque acci-

cipiantur in Deo relationes, sunt infinita quædam perfectio, *incomplexe* tamen cum divina essentia significabilis.

Vel enim accipis relationem pro relativis ut sunt, vel ut referuntur ad invicem: si ut sunt, est summa perfectio esse Deum; si ut referuntur ad invicem, est pariter perfectio summa esse Patrem, esse Filium, esse Spiritum Sanctum: At divinæ relationes nihil omnino sunt, quam Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus Sanctus, prout dicuntur ad invicem: Ergo divinæ relationes, quomodolibet accipiantur, sunt summa quædam & infinita perfectio. Quod vero non sint perfectio aliqua *complexe* cum essentia significabilis; sequitur ex dictis: Nam si *complexe* significabilis esset, perfectio relationis alia esset a perfectione substantiæ, nec Trinitas foret res una summa & incomprehensibilis, nec inter divinas personas salvaretur æqualitas. Quoniam vero est in Deo una tantum perfectio, uti una substantia, una essentia, una res summa: propterea dixi divinas relationes esse perfectionem, non, ut alii complures Theologi, perfectiones.

Consequitur ex dictis 1. unam rem summam in Deo esse essentiam & personam, ut demonstravimus cum Augustino lib. 11. cap. 3. Prop. 2. ad 2. opp.: hæc autem nomina, substantia ex.gr., & Pater, exprimere eandem rem incommutabilem, sed illud hanc designare quatenus absolute subsistit; hoc vero, prout dicitur relative: & nullo vocabulo perfecte demonstrari ineffabilem Dei naturam, quemadmodum commentus est nefarius hæreticus Eunomius refutatus eodem libro capite primo. Sequitur secundo, esse inter divinas personas perfectissimam æqualitatem, etiam si in qualibet non habeatur eadem relatio; quoniam hæc est quidem perfectio, sed eadem penitus cum natura: unde nulla caret perfectione relationis persona aliqua, cum nulla sit persona, quæ non sit essentia eadem inseparabilis, ut diximus lib. VII. cap. 6. ad 7. Tertio sequitur posse facile conciliari veterum dicta, quorum aliqui docent Personas constitui se ipsis, alii autem tradunt constitui proprietatibus personalibus. Nam constituuntur seipsis, quatenus non efficiuntur personæ per aliquam formam intrinsicam inhærentem, aut advenientem extrinsecus, quæ summæ Dei opponitur simplicitati: & constituuntur quoque proprietatibus personalibus significabilibus *incomplexe*, idest relationibus, quæ nullatenus nisi cogitatione

nostra, & respectu connotatorum ab illa summa re distinguuntur, quæ est Pater generans, Filius genitus, & Spiritus Sanctus procedens. Tandem sequitur, uti inter principia divinorum *processionum*, ita inter terminos nullum interesse discrimen: sed omnem terminum distingui realiter a suo principio propter relationem oppositionis, & in unoquoque principio, ac termino servari perfectissimæ naturæ unitatem. Quamobrem tradita a nobis doctrina inter frequentes pelagi scopulos poterit, quasi levis cymba, secundissime cursum tenere: in altum tamen duci, neque navigio datum est, quantumvis ornato velis, malis, antennis, gubernatore, remigibus.

C A P U T VI.

*Quot sint in Uno, Trinoque Deo
subsistentiæ.*

FUIT quondam de significatione subsistentiæ & hypostaseos controversia, ut dixi cap. ultimo libri VII. nunc nulla est; atque his vocabulis non Dei naturam, sed proprietatem personalem concordibus animis declaramus. Est autem subsistentia proprius existendi modus, quo redditur persona plenarie individua, ut eam describunt accurati Philosophi: neque addit aliquid naturæ, præsertim infinite perfectæ, præterquam ordinem relationis, quomodo declaravi lib. VII. cap. 6. ad 8. Et quidem si hæc personalis proprietas foret realiter a natura distincta, sequeretur veram esse opinionem Abbatis Florentis, quam supra cap. 2. a Lateranensi Synodo damnatam esse affirmavimus, videlicet reperiri in Deo *quaternitatem*, idest tres personas, & distinctam a singulis naturam communem, quasi quartam. Hoc præterea blasphemum, hæreticumque fieret consequens, nullam ex Tribus personis fore Deum verum ac summum; quoniam essent singulæ personæ a natura divinitatis distinctæ, aut saltem, quod simplicissimam naturam evertit, esset unaquæque persona ex duabus rebus congesta. Sed neque intercedere naturam inter æ subsistentiam distinctionem aliam intrinsicam minorem reali, adversus Scotum libri secundi capite tertio probatum est. Petenti vero, qui fieri possit, ut multiplicentur personæ in eadem natura, & hæc communis sit, non autem personales proprietates, eum citato loco, tum lib. VII. cap. 6. ad ultimam oppos. reddita est responsio, eandem summam rem

rem communem esse, ut dicitur ad se: individuum, peculiarem, & distinctam, ut refertur ad terminum oppositum relative, absque ulla intrinseca distinctione.

Quæsitum ergo hoc capite propositum sola explicatione nominis substantiæ dissolvitur, & non est, ni fallor, Theologorum dissensio, nisi de voce. Cum enim duo quasi munera præstet substantia, unum reddere naturam per se & complete existentem, aliud vero illam in aliquo existendi modo individuum: & hoc postremum substantiam jam omnes appellant; qui substantiam absolutam propugnant præter tres relativas, primum substantiæ munus est, & nominis grammaticalem sensum spectare videntur; & qui tres substantias relativas tantum asserunt, hi substantiæ munus alterum, & significationem nominis Theologicam contemplantur. Quæ, ut melius percipiantur, sit.

PROPOSITIO I. Accepto substantiæ vocabulo pro modo peculiari existendi, quo constituitur persona plenarie individua, tres sunt in Deo substantiæ.

Hæc propositio probatur 1. auctoritate Conciliorum; inter quæ Nicænum I. Constantinopolitanum I. & Lateranense II. definiunt, fide tenendam esse *Trinitatem in tribus substantiis*. 2.º testimoniis PP. ait enim Cyrillus de Trinit. lib. 3. *Deitatis natura in tribus substantiis proprie subsistit*. Et Athanasius Serm. de Deipara: *Unum Deum in tribus substantiis predicamus*. 3.º Probat ratione: Sunt in Deo tres personæ: ergo tres substantiæ; nam quælibet persona ut incommunicabilis sit, habere debet peculiarem modum existendi, quem placuit Fidei Conditoribus dicere substantiam.

PROPOSITIO II. Accepto termino substantiæ, ut significat rationem existendi per se, & in sensu grammaticali, una tantum est in Deo substantia.

Probat. Una est in Deo substantia, quæ existit per se: Ergo una est in Deo substantia, quatenus denotat modum existendi per se, idest, independentem a quocunque subiecto, & ad differentiam accidentium. Hinc Augustinus in VII. de Trinit. cap. IV. *Omnis res, inquit, ad seipsam subsistit; quanto magis Deus?* Hanc tantum propositionem demonstrant Argumenta Scotistarum, qui substantiam absolutam defendunt: in quorum argumentorum solutione cunctandum esse non probo; nam & vera sunt, & hac nostra propositionum distinctione possunt ab eo, cui

opponerentur, elidi. Utrumque substantiæ munus complexus est Agatho Papa definiens dari *trium substantiarum unam substantiam*. Vide act. 4. Synodi Sextæ. Uno verbo: In Deo quidquid servat unitatem pertinet ad substantiam: & quidquid numerum insinuat, ad oppositam relationem. Una ergo substantia dicitur ad se, quomodo una divinitatis natura: & tres pariter substantiæ dicuntur ad aliud, quemadmodum tres Personæ. Quoniam vero Theologicus sensus grammaticali præferendus est, & Theologi substantiæ nomen adhibent ad significandam personalem proprietatem: melius sentire censemus Theologos, qui de hoc quæsito interrogati respondent dari in Deo tres tantum relativas substantias.

CAPUT ULTIMUM.

Præscriptiones quædam ad scite differendum de Trinitate, vitandumque fallaciloquentiam.

RELIQUUM est, ut nonnullos Canones legesque tradamus, quibus de Trinitatis mysterio Candidati nostri haud inquinatè loquantur. Ac principio caveant, ne vocabula postremo capite libri septimi exposita præter communem significationem usurpent: jam enim unanimiter confitendum est, & tres in unitate divinitatis dari *hypostases*, & substantiam inseparabilem, & retinendum esse *Omoousion*, & nomina alia, quæ Patrum traditio, atque usus probat Ecclesiæ.

II. Dum nomina Unitatis, & Trinitatis proferuntur, primum semper pro divina Essentia accipiendum est, alterum pro personis. Cum vero nulla inter essentiam & personas interveniat distinctio intrinseca, neque istæ sint modi, aut formæ aliquæ superadditæ; dum confitemur Unitatem in Trinitate, aut Trinitatem in Unitate, propositio in sensum reddere debet *incomplexum*: sensum enim *complexum* proscripsit anno 675. XI. Tolitana Synodus his verbis: *Nec recte dici potest, ut in Deo sit Trinitas, sed unus Deus Trinitas*. At Symbolum Athanasianum in sensu *incomplexo* recte ait: *Unitas in Trinitate, & Trinitas in unitate veneranda sit*. Ita ergo sententia nostra, de qua præcedenti cap. 2., hujusmodi definitiones egregie conciliat.

III. Qui distinctionem *formalem* propugnant, negant recte dici, *Paternitas* aut *Filiatio* est *Spiratio activa*, quomodo, inquit

celebris quidam Scotista, non valet, *intellectus vult, Voluntas intelligit*: sed nos non adeo erimus scrupulosi, qui legimus in Augustino xiii. de Civit. Dei cap. 13. *Scientia tua est, & vult incommutabiliter: & voluntas tua scit, & vult incommutabiliter*. Nihilominus, si hæc nomina ad sua connotata comparentur, cum *Paternitas* ad Filium *Filiatio* ad Patrem, *Spiratio* ad Spiritum Sanctum dicantur relative, aliquod discrimen his subesse fatebimur, sed sola ratione Connotatorum; idque de intellectu, & voluntate dictum est cap. 111. lib. 2. Prop. 2. ad 1. objectionem.

IV. Cum nullum dari possit nomen voce, ac syllabis finitum, quod plenarie indicet incomprehensibilem Dei naturam: vocabulum autem *Essentia* exprimat divinitatis substantiam, non relationem, abstinendum est ab hac enunciatione, *Essentia generat, Essentia gignitur, Essentia procedit*: hic enim latet hæresis, ac blasphemia. Ceterum si accipiat *Essentia*, quatenus est una summa res cum personis, & prout relative dicitur, vera est præfata enunciatio, & apud veteres recepta, qui Filium *ὁμοὺν γεννητὸν*, *substantiam genitam* appellaverunt. Quam antiquiorem consuetudinem non esse servandam ideo arbitramur, quia, ut diximus, *Essentia* nomen significat divinitatem spectatam in se, non peculiari proprietate distinctam.

V. Et hoc idem, quod nos loquimur, dum *Essentiam* dicimus personali proprietate affectam, & modo existendi terminatam, aliaque id genus plura, provenit ab inopia sermonis nostri; cum una res simplicissima sint Pater qui generat, Filius qui gignitur, & Spiritus Sanctus qui procedit: neque ab essentia proprietas personalis intrinsece distinguatur.

VI. In isto quoque pronomine, *Alius*, cautionem tenere debemus, ut nunquam dicamus unam personam esse *aliud* ab altera, sed *aliam* dumtaxat: quippe in neutro genere pronomina significare solent rem, non personam, ut docent regulæ Grammaticorum. Hinc Augustinus Tractatu in Joannem sexto, ac tricesimo, *Alius est*, inquit, *recte dici, aliud non recte. Alius enim est Filius, quia non est ipse qui Pater, & alius Pater, quia non est ipse qui Filius: non tamen aliud, sed hoc ipsum est & Pater & Filius*. Ob eandem rationem æquum est, ut dicamus: non *ipse* est Pater qui Filius, sed *ipsum*: non, *hic*, sed *hoc*; non, *unus*, sed *unum*.

VII. Adjectiva nomina *Æternus, omnipotens, immensus &c.* cum significant, qui habet æternitatem, omnipotentiam, immensitatem &c. possunt enunciari utroque numero, singulari, & plurali. Etenim qui habet omnipotentiam est Deus: adeoque si adversus Arianos aut Macedonianos loquimur, qui negant in tribus Personis unam divinitatis Essentiam, postulat Catholica fides, ut dicamus, *Æternus est Pater, æternus Filius, æternus Spiritus Sanctus: non tamen tres æterni, sed unus æternus &c.* idest unus Deus habens æternitatem. Verum si personarum pluralitatem adversus Samosatenses designare velimus, utimur plurali numero, & tres personas confitemur *coæternas & coæquales*: & habetur utraque enunciatio in Symbolo Athanasiano. Neque enim in priori versu *Æternus* est nomen substantivum, in hoc postremo adjectivum, ut plures Theologi docent, reclamantibus etiam Grammaticis: sed utrobique adjectivum est, & adjectivum sumitur; adjectivum nominis *Deus* priori loco, ubi confoditur hæresis Ariana: & adjectivum nominis *Persona*, ubi pluraliter enunciat ad refellendam simul hæresim Sabellianam.

VIII. Quod modo *adjectivorum* nominum meminerimus, cum multi sint ætate nostra Grammatici, qui ab antiquiorum præceptis desciscunt; & istud explicandum est quo sensu de Deo pronuncientur hæc nomina *adjectiva*. Si enim *adjectiva* placet appellare quæ significant aut rem, aut qualitatem alteri applicatam & adjectam, ut in homine *miles, pater, sapiens*, quæ dicuntur *adjectiva*, propterea quod potest esse homo, quin sit aut *miles*, aut *pater*, aut *sapiens*, aut ex his nihil: nullum nomen, quocunque modo inflectatur, dum Deo tribuitur, erit *adjectivum*, quia est substantialiter bonus, æternus, sapiens &c. At si *adjectiva* usitato more accipiantur, quatenus aut significant aliquid substantiæ adjectum, aut substantiam ipsam prout connotat quædam effecta, & flectuntur propria grammaticali declinatione; his duobus postremis modis de summo Deo placet *adjectiva* enunciare.

IX. Vitare præterea debemus voces nonnullas, quæ personarum pluralitatem videntur excludere, ut *unicus, singularis, solitarius*; & nonnullas pariter, quæ earum in substantia distinctionem possunt innuere, ut *insociabiles, discrepantes, separatae*; quorum aliquæ si Sanctorum exemplo a nobis positæ sint, erunt hoc temperamento accipiendæ, ut

ut solam realem distinctionem personarum in unitate summæ divinitatis affirmare asseveremus. Attamen si certa verborum cautione liquet nomen Dei supponere pro substantia, fas erit appellare Deum *unicum*, quia non sunt plures Dei; quemadmodum profiteamur *unicum* Dei Filium, quia non sunt plures Filii; unde disputantibus contra Atheos de naturæ divinæ unitate fas erit promiscue Deum *unum* & *unicum* affirmare.

X. Sed & summa Dei simplicitas postulat, ut potius *unum* Deum dicamus, quam *unicum*; & *unitatem* magis quam *unionem*; quæ nomina, si aliquando ad varietatem orationis a nobis permixta sunt, debet prudens lector sensum tenere, qui omnem excludat compositionem; in qua a summo Deo removenda fuimus multis aliis rigidiores, fidei, non humanis inventis perpusillum ingeniolum captivantes.

XI. Quando Dei nomen *essentialiter* accipiendum sit, quando autem *personaliter*, explicavimus lib. v. cap. vi. neque temporis jacturam faciemus eadem repetendo. Juxta regulas ibidem traditas in hac propositione *Deus est conditor mundi*, Dei nomen sumitur *essentialiter*, quia creare convenit tribus personis ratione naturæ & communis omnipotentiae: In hac vero *Deus generat Verbum*, ponitur nomen Dei *personaliter*, quoniam generare pertinet ad personam, convenitque Deo ratione peculiaris proprietatis.

XII. Inter *Trinum*, & *Triplex* perpoliti in scribendo Latini non videntur distinguere: nam Cicero ad Atticum modo *trinas litteras* scripsit, modo *triplices*: & in Tusculanis *triplicem* animam ait finxisse Platonem, idest, *tres animas*: nec desunt exempla consimilia bene multa, quibus probetur significari utroque nomine, quæ sint numero tria. Hinc Petavius lib. viii. de Trinit. cap. ix. docet de Deo *Triplacis* vocabulum nihilominus assumi potuisse, quam *Trini*; nunc autem istud teneri, non aliud propter sermonis consuetudinem. Etsi vero *Trinum* & *triplex* usurpatur quandoque sine discrimine; intercedit tamen hæc differentia, quod omne *triplex* est *trinum*, at non omne *trinum* est *triplex*, sicut omne *simplex* est *unum*, non autem omne *unum* est *simplex*. Etenim *Trinum* significat solum numerum trium, *Triplex* vero multiplicatam in tribus rationem; uti *unum* demonstrat solam amotionem multitudinis, & *simplex* spoliationem cujusque compositionis. Ergo, cum in Divinitate sint tres nu-

mero hypostases, dicitur jure merito *Deus trinus*: & e contra, cum inter Divinitatem & Personas nulla sit compositio, nefas est dicere *Deus Triplex*. Quare S. P. Augustinus in vi. de Trinit. cap. 1. *Nec quoniam Trinitas est, inquit, ideo triplex putandus est: alioquin minor erit Pater solus, aut Filius solus, quam simul Pater & Filius*. Et S. Thomas q. 31. art. 1. ad 3. *Trinitas absolute dicitur; significat enim numerum ternarium personarum. Sed triplicitas significat proportionem inæqualitatis. Est enim species proportionis inæqualis, sicut patet per Boetium in Arithmetica lib. 1. cap. 24*. Dicit Petavius hæc non magni esse momenti: nam personæ tres plures sunt quam una, quod ad numerum attinet, etsi non plus aliquid sint, si perfectionem spectes. Sed ex adverso repono, pluralitatem numeri satis superque innui per numerale nomen *Trinum*: per *Triplex* autem significare etiam rem, cui numerus tribuitur, esse *triplicatam*, adeo ut tres personæ videantur plus aliquid esse & in numero, & in perfectione, quam una tantum, si Deus dicatur *triplex*: & consequenter non solum loquendi norma, sed explorata etiam ratione Deum *Trinum* dici, non *Triplacem*.

XIII. Alia est significatio nominis, quam exhibet nudum etymon, & alia, quam præfert idea mentis per nomen expressa: Homo enim ex gr. significat secundum etymologiam figmentum *ex humo*, sed juxta mentis perceptionem, Animal ratione præditum. Porro idem est Latinis *Triplex*, quod Græcis *τρίπλος*, aut *πομπλάσιος*, quæ græca vocabula sunt a *τρεῖς*, tres, & *πλῶς*, sum. Quotiescunque ergo apud nonnullos antiquiores Græcos inveneris de Deo *Triplacis* vocabulum assumi, dicendum erit ab his magis nominis etymologiam, quam ideam fuisse spectatam.

XIV. *Trinitatis* quidem vocabulum usurpatum II. Ecclesiæ seculo a Theophilo Antiocheno lib. ii. ad Autolycom, quamquam nudas personarum relationes, aut substantiam sua prolatione non indicat, Catholice retinendum est, cum significet numerum personarum, quæ relationibus constituuntur: unde perperam adversus hoc *Trinitatis* nomen cavillatores quidam hæretici debacchantur.

XV. Neque abjiciendam credimus perantiquam locutionem *Trina Deitas*, de qua olim Hæcmarus adversus Gothescalcum nimis excanduit, vetuitque ne ulterius in hymno Martyrum cantaretur, *Te Trina Dei-*

tas, unaque poscimus. Hanc enim locutionem probat Nanzianzenus in Poemate de Vita sua, ubi quærit πῶς ἡ μὴ ἑνὴς τριάξεται quomodo Unitas sit Trina: S. P. Augustinus lib. 12. Confess. cap. 7. sic Deum alloquens: *Et aliud præter te non erat unde faceres ea, Deus una Trinitas, & Trina Unitas:* Anselmus cap. Monologii 78. *Expediit ut credat omnis homo in quandam ineffabilem Trinam Unitatem, & unam Trinitatem;* Ecclesia demum universa in hymno Corporis Christi, *Te Trina Deitas, unaque poscimus &c.* Qui Hincmarum defendere student, ajunt ea locutione *Trina Deitas* proferri Tritheitarum execrandam blasphemiam: præponendam esse Gothescalchi & Retramini malitiæ sinceritatem Hincmari: falsatum ab illis Augustini librum de quinque hostium generibus, in quo maxime locutio ista probatur, Hincmari emendationem in hymno Martyrum ab universali Ecclesia fuisse hucusque retentam. At respondendum est Deitatem non dici *Trinam* ratione substantiæ, sed ratione personarum, quæ sunt simul una Deitas, ita ut si propter naturæ communionem recte dicitur *Una Trinitas*, propter pluralitatem personarum recte quoque dicatur *Trina Deitas*. Hincmarum autem se parum sincera fide gessisse ex eo constat, quod cum Augustinus *Trinam Deitatem* fateatur in lib. de Duabus Animabus, in xii. Confess. cap. 7. Sermonem 52. de Verbis Domini, & hanc loquendi formam recognoscat confirmetque in 1. Retract. n. viii. ipse Hincmarus subdole ait, id imperite a S. Patre scriptum, cum adhuc presbyter esset, & retractatum; & ex quo temere verba sua Athanasiano Symbolo inseruerit, insertaque pro fide Catholica venditaverit. Nam in diplomate suo pag. 464. ad locum illum Symboli *neque substantiam separantes*, addidit, *quasi Trina sit.* Sed num malitia, num ignorantia peccaverit Hincmarus, nostra non interest. Liber vero contra quinque hostium genera constat non esse Augustini, nec ejus meminisse Possidium, aut eundem Augustinum in libris Retractationum; sed etiam si genuinus esset, non discrepat hoc loco a sensu Augustiniano, ut constat ex dictis. Ecclesia denique utramque locutionem jure retinet, & *Summa Deitas*, in Hymno Martyrum, & *Trina Deitas*, in Officio Corporis Christi, ut nos doceat neutram Catholicæ fidei adversari. Sed qui plura de hoc argumento desiderat, legat Vindicias Veterum Codicum Petri Constant Monachi S.

Mauri, cujus summæ eruditioni ac diligentia debet literaria respublica castigatissimam, nitidissimamque Operum Augustini editionem Parisiensem.

XVI. Perinde ac *Trina Deitas*, recte proferitur a Mario Victorino *Virtus Trina*, ab Anselmo *Trina Unitas*, ab Ecclesia in Consecratione Episcopi *Trina Majestas*; in quibus, aliisque consimilibus declaratur nomine numerali Trinitas Personarum, & substantivo Unitas inseparabilis divinitatis, idest, significatur una virtus, una substantia, una majestas, una res summa, quæ est Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus.

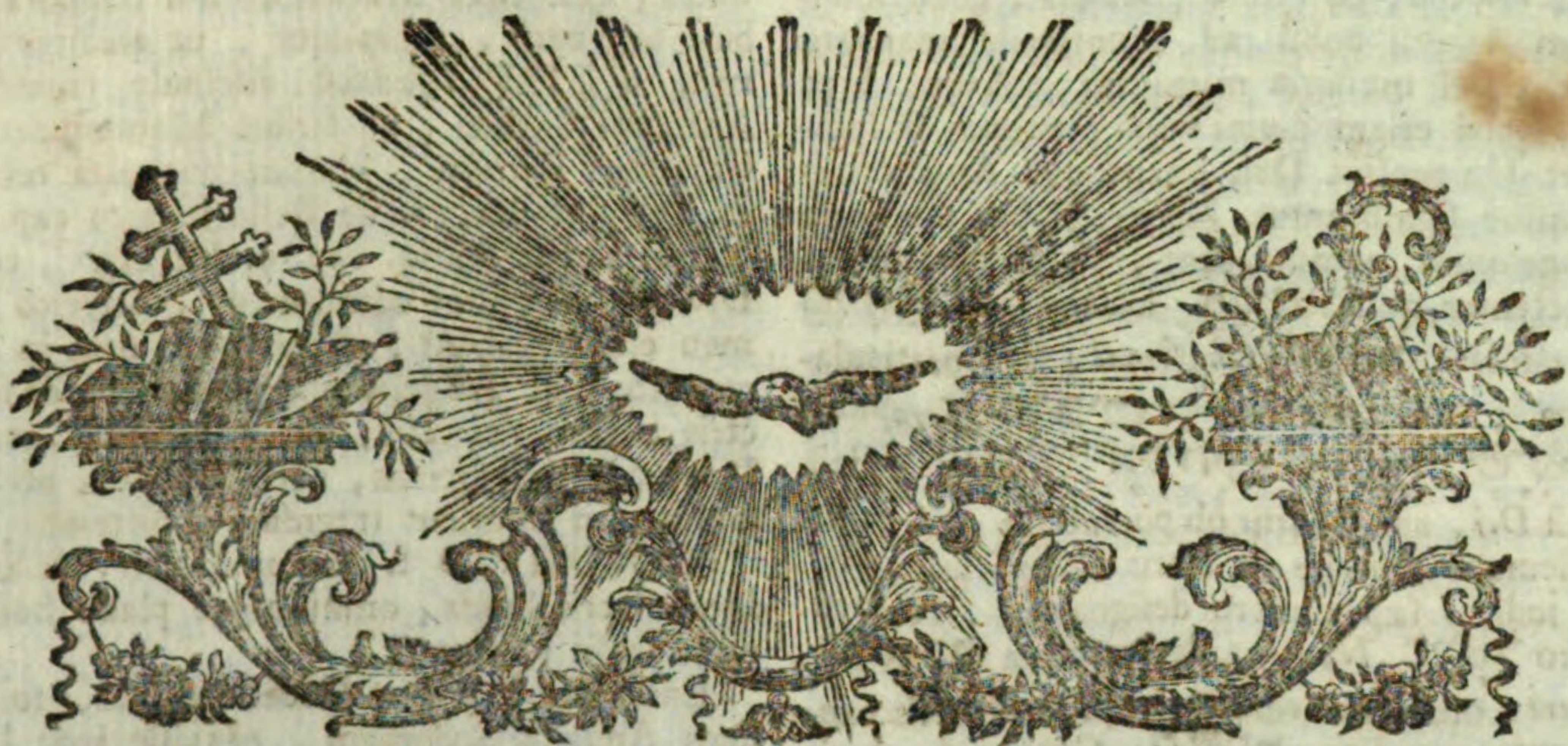
XVII. Quælibet nomina substantiva absoluta enunciantur de unaquaque Persona, & de omnibus simul singulari tantum numero, & ea invicem etiam prædicantur; ex. gr. *Pater est sua æternitas, sua immensitas, sua omnipotentia*; aut, *æternitas est omnipotentia, &c.* Verum nefas est dicere *Pater, Filius, & Spiritus Sanctus sunt tres æternitates, tres omnipotentia*; quoniam his vocabulis exprimitur aliqua perfectio spectans ad unitatem substantiæ. Quod si occurrat aliquod exemplum, in quo ex. gr. affirmetur Patrem non esse æternitatem, hanc non esse omnipotentiam, &c., hujusmodi exponendum erit de ordine connotatorum, ut diximus præcedenti Canone 111.

XVIII. At relativa, quæ invicem opponuntur, pati nequeunt mutuam enunciationem ob distinctionem, quæ inter eadem versatur; ideoque supinus est error hæc pronunciare; *Pater est Filius*, aut, *Paternitas est Filiatio*.

XIX. Ex alia autem parte, quia inter relativa & essentialia nulla est intrinseca differentia, hæc propositiones, *Essentia est Pater, Filius, & Spiritus Sanctus, Essentia est Paternitas*, pluresque consimiles, enunciabiles sunt, verissimæ & Orthodoxæ.

XX. In his, ceterisque omnibus servandæ sunt Romanæ & Apostolicæ Ecclesiæ definitiones, dedecet enim proferre quæ Magistra veritatis non comprobant, sive ea reticere quæ laudat. Ad hujus itaque Matris finem humilis, & supplex confugio, & Theologicas defero lutubrationes, retractaturus si quæ protuli minus caute; & pro ejus fide ac doctrina, lingua, calamo, sanguine pugnaturus. Votorum autem meorum, hic unus, & sane præstantissimus finis est, videlicet, *Deus Trinus*: cui sit

*Laus, & perennis gloria
Et nunc, & in perpetuum.*

DE THEOLOGICIS DISCIPLINIS

LIBER DECIMUS

*In quo de ANGELORUM natura, dotibus, meritis,
officiisque pertractatur.*

EST inter humanarum, divinarumque rerum scientiam illud fere discrimen, quod inter corporeos, ac spiritales animi motus versatur. Ut enim ad linguæ exercendum officium articulari primo syllabas, deinde dictiones, posthac constantem sensu periodum, ac tandem elaboratam circumfluere orationem naturæ artisque magisterio, videmus; ita secularibus literis, humanisque facultatibus imbuendis a vocabulis ad argumenta plectenda, a punctis lineisque ad corporum dimensionem, ab atomis atque elementis ad universi molem spectandam non sine magna Præceptorum industria deducimur. At quemadmodum interior mentis vigor, soluto præsertim corporis nexu, nequit retardari locorum intercapedine, temporisque decursu, quin pervadat sublimiora & cœlestia; sic operam navantes Theologicis studiis ingenii acumen libere in arcana divinitatis intendunt, nullis præpediti obviis occurribus creaturarum. Iure itaque ac merito ad Physiologiam accedentibus proponuntur nominum & idearum rudimenta, lineæ & anguli transeuntibus ad Geometriam, atque ad Medicam artem muscoli ac fibræ: Theologs autem principio exponitur summa, recondita,

& incomprehensibilis Veritas. Hujus modo aliqua illustratione percepta, haud operosum nobis erit inquirere de rebus a Deo productis; inter quas eminent spiritus mortalis concretionis expertes, quos ANGELOS nominamus. Quare de his erunt proximæ libri decimi Disquisitiones: in quibus ne ab incommutabili, quam paullulum attigimus, Veritate deflectant rationis nostræ conatus, mirabimur effectricem Dei omnipotentiam, beneficia gratiarum, ordinem providentiæ, atque justitiæ æquitatem; omniaque referemus ad gloriam ejusdem Dei, qui cum esset in se beatissimus, dignatus est Angelos, & homines condere, ut ipse nobis beneficeret, nos ipso una cum Angelicis Spiritibus frueremur.

CAPUT I.

An existant Angeli, idque manifesta possit demonstrare ratione.

SPIRITALEM substantiam, quæ erit hujus libri unum ac singulare argumentum, proprio vocabulo significantem naturam nondum appellare didicimus. Nam Angeli nomen, sive latinum, sive græcum, officii est, non naturæ, derivatum ab ἀγγέλλω, nuncio; aut

aut *αἰ*, *α*, & *κέλλω*, *mando*; quod interdum Angeli nobis ad enuntianda mandata Dei, vel mysteria mittuntur. Atque hinc est, quod etiam divini verbi præcones, & ipsemet Unigenitus Dei, quandoque Angelorum nomine significantur. Neque Hebræis propria Angelorum nomina sunt, vel communia spectentur, ut *אלהים Elobim*, *מלאכים Malachim*, *כרובים Chasemal*, sive particularia, ut *Cherubim*, *סרפים Seraphim*, *שרפים*. Quippe *אלהים Elobim*, idest idest *Dii*, appellantur ob potentiam eximiam; eodemque nomine in sacris Bibliis principes, ac iudices sæpenumero designantur. Nomen vero *מלאך Nuncius*, derivatum a *מלאכה*, opere, omnibus tribuitur, qui mittentis exequuntur mandata. *כרובים Chasemal*, legitur perraro, & electrum, ignemque significat, quibus ob motus celeritatem, atque splendorem Angeli comparantur. Ita *Seraphim* dicti sunt ab *שרף*, quod est *incendere*, atque *comburare*, quo nomine appellatur etiam Serpens ignitus capite primo ac vicesimo Numerorum. *Cherubim* denique incertæ significationis nomen est, quam alii repetunt ab *כרוב* exprimente figuram, alii a Chaldaico *כרוב* sicut puer quoniam, juvenili specie apparuerint, alii demum *כרוב* *Cherub* nihil aliud significare contendunt, quam volucrum. Quare Angeli dicuntur *Cherubim*, vel quod figurati sint in propitiatorio & in Arca, vel quod ad instar pulcherrimorum adolescentium se conspiciendos exhibeant, vel quod ob celeritatem, sublimemque elevationem fingantur alati.

Sed licet incertum sit vocabulum aut latinum, aut græcum, aut hebraicum, quo Angelorum demonstratur natura; horum nomine pronuntiato occurrit menti nostræ spiritalis quædam substantia, per se complete subsistens, vi intelligendi ac volendi pollens, præstantior homine, ac summo Numine inferior: Quam, an sit alicubi, hoc priori capite inquirimus, nedum adversus quosdam philosophos, qui nihil præter corpora carnalibus oculis obvia dari putarunt; verum & contra Sadducæos, qui dicunt non esse resurrectionem, neque Angelum, neque Spiritum; ut legimus Act. xxiii. 8. Erant autem Sadducæi celebris quædam inter Judæos

Seçta, quæ circa Machabæorum tempora habuit originem, accepitque, ut creditur nomen a *צדוק Tsaddok* discipulo cujusdam Antigoni Sochæi, ut scribit Maimonides in Capitibus Patrum. Horum dogmata recenset Josephus lib. ii. de Bello Judaico cap. 12. & lib. xiii. Antiq. cap. 9. Hi ergo, cum Divinas Scripturas admitterent, Angelos tamen esse negabant, exponentes quæ in sacris libris de Angelis prædicantur aut de spectris a Deo excitatis, aut de potentia, quam Deus profligare faciens, aut retrahens, uti Sol radios, ad homines interdum emitteret.

PROPOSITIO I. Dantur Angeli: & Sadducæi sacris literis, omniumque plane hominum sensu refutantur.

Enimvero cap. xix. Genes. legimus venisse duos Angelos Sodomam, eduxisse inde Lot cum uxore & filiabus ipsius, universamque regionem igne vastasse. Cap. xvi. 7. Angelus Domini apparuit Agar ancillæ Sarai, eique persuasit, ut reverteretur ad Dominam suam, & humiliaretur sub manu illius. Cap. xxiv. 7. ait Abraham seniori familiæ suæ: *Mittet Dominus Angelum suum coram te. Sanctorum Angelorum millia cum Deo apparuisse de Sinai habetur Deuteronomii tertio ac tricesimo. Atque ut ex novo testamento proferam aliqua, Matthæi xviii. 10. habetur: Angeli eorum semper vident faciem Patris. Lucæ i. 26. Missus est Angelus Gabriel a Deo. Petri cap. i. 12. In quem desiderant Angeli prospicere. Et Epist. ii. cap. 11. 4. Deus Angelis peccantibus non peperit.* Quæ, aliaque plurima intelligi nequeunt de sola potentia Dei, aut de spectris, quemadmodum Sadducæi commenti sunt; cum manifestum sit Scripturam divinam Angelis tribuere multitudinem, ac servitutis officia, quæ summo Deo non conveniunt, nec non propria personarum munera, cujusmodi sunt Deo ministrare, ipsius enuntiare mandata, & in assumptis corporibus, sive alia incerta nobis ratione, sese hominibus comites exhibere.

Atque Sadducæorum inscitiam omnium fere hominum consensus redarguit. Nam Plato Philosophorum disertissimus haud semel in Timæo meminit Angelorum, quos promiscue dæmones, Deosque compellat. Hostanem Magorum antiquissimum de Angelis præclare fuisse locutum, scribit in libro de Idololorum vanitate Tertullianus. De Socratis dæmone pertractant veterum Scriptorum quam-

quæmplures. Thaletem Milefium dividere superiores, substantias in Deum, ac daemones, in Oratione pro Christianis auctor est Athenagoras. Hieroclis Commentaria ad aurea Pythagoræ Carmina laudat tertio Theologorum dogm. Tomo Petavius. Sententias Aristotelis memorat lib. 2. Rhab. Maimonides. Ac ne singulos persequar, antiquiores etiam hæretici Simon, Menander, Saturninus, Cerinthus, Carpocrates, alique, Angelos esse agnoverunt: imo & his tantum eum superstitiosa Gentilitate detulerunt honorem, ut eos crederent cœlestia numina, rerumque omnium, quæ sub aspectu cadunt, opifices.

Consentiunt PP. omnes: & hos inter magnus Augustinus in Ps. 102. *Angelos*, inquit, *novimus ex fide: & multis apparuisse scriptum legimus, & tenemus; nec inde dubitare fas nobis est.* Concilium denique Lateranense sub Innoc. III. capite *Firmiter* creaturam spirituales & Angelicam ab universorum Conditorum productam apertissime definivit. Dabo cap. sequenti Concilii verba. Nunc dicta hanc nobis argumentationem suppeditant: Extremæ dementiæ est negare quod divina oracula docent, quod tradunt Patres, quod probat communis hominum sensus: Dari Angelos divinorum oraculorum testatur auctoritas, comprobatur traditio Patrum, confirmaturque Scriptorum omnium consensus: Ergo negare quod dentur Angeli, summa & extrema dementia est.

Opponunt Sadducæi. I. Creationem Angelorum reticere in libro Geneseos, in quo genera omnium creaturarum narrantur. Præterea inquirunt, hoc nomen *Angelus* non ad significandam rem substantiam, sed officium dumtaxat fuisse institutum: ideoque minime inde probari, quod extent reapse spirituales substantiæ corporis expertes. Tandem constare ex cap. vi. Gen. v. 2. *Videntes Angeli Dei filias hominum &c.* Angelorum nomen etiam hominibus convenire.

Resp. Consilium Moïsis fuisse rerum corporearum productionem, ac seriem narrare; unde expresse Angelos initio noluit commemorare, præsertim cum populo redeunti ex Ægypto, & valde ad idolorum cultum proclivi periculosum esset tam nobiles creaturas proponere. Insinuanda quippe erat principio unius Conditoris divinitas, ut paulatim rudis Judæorum gens aliarum rerum formaretur notitia. Ergo posteaquam Creatorem universorum prædicavit, etiam Angelos in histori-

Berti Theol. Tom. II.

ca narratione tamquam Dei nuntios, ac ministros descripsit, ac talibus distinctos characteribus, quibus eorum a summo Deo appareret diversitas, ac dependentia. Comprendit autem illos in primordio Geneseos, ut Augustinus docet, nomine lucis; quo recte spiritualis natura concreti corporis nulla circumfusa caligine declaratur. Per quæ satisfiat priori argumento. Nam ad secundum fateor nomen Angeli ex se non significare naturam illam substantiam, ac spiritalem, sed esse nomen officii: at officia, quæ tribuuntur Angelis, a rebus substantiis exercentur; & nomina istiusmodi officiorum illos, qui eadem implent, consignant, ut quando de hominibus dicitur, *Rex, miles, orator.* Ad hæc non est in nominibus attendenda sola grammaticalis etymologia sed institutio eorum, qui nomina imposuerunt: alioqui fas erit dicere vas fictile esse *Adam*, quod sit e terra compactus: aut atramentarium, quo scribo, esse *Cain*, quoniam a me possidetur. Sunt omnia fere vocabula secundum etymon pluribus communia; & tamen ad certam rem significandam bene, sapienterque applicantur, præsertim cui ratio illa communis convenit jure quodam particulari, ut Angelis divina mortalibus enunciare. Atque hæc de secundo argumento: cui haud recte quidam respondent nomen Angelorum apud Hebræos naturam significare; quod falsum esse constat ex dictis, maxime si sermo sit de natura rationali a Deo, & homine diversa. Quod ultimo opponeretur, nihil prorsus evincit: siquidem nomen Angelorum tribui etiam hominibus nullus negat: tametsi laudato capite 2. Geneseos neque in Hebræorum, neque in Vulgatæ lectionis Codice Angelorum nomen occurrat. Sed de hoc Geneseos loco cap. proximo, & ubi disputabitur de primo Angelorum peccato.

PROPOSITIO II. Hæc Angelorum existentia nequit certa naturali demonstratione probari.

Angelorum existentia non potest demonstrari, ut loquuntur Scholastici, *a priori*, argumento nempe per causam; quandoquidem Angeli nullam necessariam causam habent, sed liberam, idest divinam voluntatem, quæ pro suo lubitu creaturas omnes produxit. Neque enim ullus sanæ mentis potest ex hac propositione, *Datur Deus*, istam legitime inferre, *Ergo datur Angelus*: sicut ex necessaria existentia causæ effectus contingens ne-

quit deduci. Ob eandem rationem evinci nequit quod extent Angeli ex idea aliqua sive Dei sit, sive creaturarum rerum; quoniam nec Deus necessario percipitur tamquam conditor creaturarum, sed tamquam principium, quod pro sua libertate eas producit, aut in nihilum redigit: nec res creata actualis existentiae certam excitat perceptionem. Similiter demonstratione a posteriori, idest per effectum, nequit Angelorum existentia invictissime comprobari. Quidquid enim corporearum substantiarum nativam vim supergreditur, & Angelis attribuitur, in aliam causam referri potest, sive illa Deus sit, sive anima rationalis a corpore separata, sive natura & facultas quaedam præstantior, quam singulis rebus huius universi rector potens est impertiri. Hinc talis elicitur ratiocinatio: Nihil nobis naturaliter innotescit nisi per causam, aut per effectum, aut per inditas rerum ideas: Existentia Angelorum neque per causam, neque per effectum, neque per ideam aliquam deprehendi potest: Ergo existentia Angelorum nequaquam nobis naturaliter innotescit.

Opp. 1. Socrates, Plato, alique Philosophi de Angelis haud obscure pertractant, eosque appellant *Matrices intelligentias*. Sed hi lumine fidei destituti non Sanctorum traditione, non sacris literis Hebraico tantum populo manifestis, spirituales substantias nullo corpore circumscriptæ comprehendere valuerunt. Illas ergo dari perceperunt ratione sua, atque naturali mentis acumine.

Resp. 1. Falsam esse minorem; nam Gentiles plura a Judæis acceperunt, inter quos cupiditate discendi aliquandiu versati sunt. Præterquamquod nonnulli hebraicam linguam callere poterant, & sacros libros furtim perlegere: quos etiam ante expeditionem Alexandri græce redditos viri plurimi tenent, ut diximus libro præcedenti cap. 1. Respondetur præterea probabilia Gentiles Philosophos habuisse argumenta, quibus dari Spiritus omnire corporea, & ipso homine perfectiores quodammodo suadetur, ver. gr. perpetuus coelorum motus, Simulacrorum oracula, ostenta magorum, de quibus agemus infra.

Opp. 2. Naturaliter constat moveri coelos, qui non aguntur propria forma: carent enim quacunque anima; Ergo moventur ab *Intelligentia*, quæ est Angelus.

Resp. Posse falsam esse illationem; nam motus coelorum, qui ab Angelis efficitur,

principium habuit a Deo rerum omnium causa: & consequenter Mundi Artifex, qui ab initio motum coelo indidit, potest illum absque ulla *Intelligentia* perpetuo servare: præsertim quod experimento compertum est, motum impressum corporibus ab agente vi prioris impulsus perdurare, donec alia corpora obstant.

Opp. 3. Deus condidit hoc universum perfectum; quippe a summo Bono nulla res proficisci potest, quæ non sit valde bona. Igitur debuit in Mundo creaturam producere intellectualem, & incorpoream, quæ mundi huius præcipuum est ornamentum.

Resp. Duplicem in rebus creatis inveniri perfectionem: *relativam*, quæ est ordo ad primam ac supremam causam, ejusque directionem ac nutum, & *absolutam*, quæ est ipsarum creaturarum naturalis conditio. Et priorem quidem perfectionem necessario Deus mundo tribuit, quoniam omnia quæcunque fecit, ad Auctoris sui bonitatem, tamquam ad finem ultimum referri debent, præscriptamque sibi motus, & operationis legem tenere. At perfectionem absolutam, prout ei collibet, rebus singulis elargitur, creatque pro suo beneplacito aut corpus, aut animam, aut spiritum, quorum natura hoc unum postulat, ut produci possint: non ut producantur reipsa. Quapropter dist. antecedens. Deus condidit mundum perfectum, & naturalis ratio demonstrat mundo communicatam esse perfectionem *ordinis*, concedo: perfectionem quancunque *absolutam*, nego.

Opp. ultimo. Plura quandoque ab hominibus perpatrantur, quæ naturalem ipsorum superexcedunt virtutem, cujusmodi sunt exercitatio peregrini idiomatis, corporum elevatio, prodigiosi eventus, divinationes, alique bene multa: quorum omnia referri nequeunt in Deum, ea maxime, quæ ad malum ac perniciem protendunt, ut præstigia, maleficiorum collyria, & præstigia geomantica, in quibus operam, fidemque irreligiosi homines deperdere non verentur. Hæc, ut cujusque sensui obvium est, in malam, incorporeamque substantiam reducenda sunt.

Resp. Nihil supersticiosos, energumenos, malosque, ut vocant, genios agere, quæ si bona sint, se sola præstare non possit suprema Causa; quæ interdum interpretationem sermonum, sapientiam, raptus, ac gratiam curationum piis largitur hominibus mirabilia nullo Angelorum interventu operantibus. Male-

Infirmitas autem ignotam habere possent causam, ut animam humanam separatam a corpore; aut quod in præstigiis mirum est, fieri potest auctore Deo: quod malum, perversa hominum voluntate, & corruptione, ut inquit natura. Verum tamen est, Deum perraro in his, qui sanctitate non pollent, operari mirabilia, quæ stante hac providentia invictum sunt Christianæ fidei argumentum, neque suapte natura ordinari possunt in malum: sed hæc summi Dei veracitatem, justitiamque demonstrant; non existentiam spirituum, quam religione quidem didicimus, & probabili animadversione, sed non solius humanæ rationis perspicuo lumine, atque evidentia.

CAPUT II.

Angelos non esse ex spiritu, & corpore simul conflatos.

PLATONICI, quorum philosophiam plerique veterum Patrum sectati sunt, Angelos æthereis & elementaribus corporibus, longe, quam nostra sint, subtilioribus præditos esse tradiderunt, ut ex Apulejo demonstrat S. P. Augustinus lib. viii. de Civ. Dei cap. 16. Pro qua sententia laudari solent Origenes, Tertullianus, Clemens Alexandrinus, Methodius Martyr, Cassianus, Gennadius, necnon idem Augustinus: qui tamen, ut ostendam, ob Antiquiorum auctoritatem dubium sese demonstrat nihil definiens. Et Velliosillus quidem Lucensis Episcopus Advert. in vii. Tom. Hieronymi qu. 2. censet veteres illos Patres Angelos asseruisse corporeos, quoniam comparate ad Deum, qui neque loco circumscribitur, neque terminis clauditur, creaturæ omnes, quantumlibet spirituales, corporeæ dicuntur; cum certis applicentur corporibus, quibus aut vitam tribuunt, ut anima: aut præsent, ut Angeli. Sed hæc explicatio profecto ad omnes veteres nequit extendi; propterea quod plurimi nedum corpora Angelorum commemorant, sed etiam definiunt esse aut elementaria, aut aerea, aut iis similia, in quibus resurgent animæ beatorum. Cæterum quidquid Antiqui nomine rerum corporalium significare maluerint: jam communiter corpus illud esse fatemur, quod partibus, atque triplici extensione constat, vel saltem istiusmodi exigit extensionem. Juxta hanc Corporis perceptionem quæstio est resolvenda.

PROPOSITIO: Angeli nulla extensione corporea suapte natura præditi sunt.

Id insinuant primo loco Scripturæ, quæ Angelos appellant Spiritus, ac Virtutes, ut Psalm. 103. *Qui facit Angelos suos Spiritus;* & 102. *Benedicite Domino omnes virtutes ejus.* Ad Hebræos 1. 14. *Omnes sunt administratorii spiritus.* In quibus advertendum est nomen *Spiritus* in sacris literis significare incorpoream substantiam, præsertim ubi absolute de rebus subsistentibus enunciatur, ut Joannis 14. 24. *Spiritus est Deus:* quamquam illius nominis plures significationes occurrant, ut diximus lib. vii. cap. 14. Ergo cum de Angelis bonis aperte loquatur Apostolus in Epist. ad Hebræos, quemadmodum de malis Matth. xii. 43. *Cum immundus spiritus exierit ab homine, & 45. Vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores se,* oportet in his locis per *Spiritum* intelligamus incorpoream substantiam. Nam quæ corporalis est, licet spiritum habeat sive inhabitantem, ut est in hominibus dæmon, aut bonus Angelus: sive informantem, qualis est anima; non *Spiritus* appellatur, sed habens spiritum. Quippe dicitur quidem *Spiritus hominis*, non autem *Spiritus homo*. Atque valent hæc de *Virtutum ac potestatum* appellatione, quæ bonis Angelis tribuitur citato Psalmo 102. 21. *Benedicite Domino omnes virtutes ejus, ministri ejus &c.* Malis autem in Epist. ad Ephes. vi. 12. *Non est nobis colluctatio adversus carnem, & sanguinem: sed adversus principes, & potestates, adversus mundi retores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitie in cælestibus.* Quod enim corporeum est, non *virtus* ac *potestas* absolute dicendum erit, sed *virtute* aut *potestate* donatum: nec proprietas sermonis hanc patitur phrasim, *potestas* aut *virtus* homo, sed, *hominis*. Quæ modo dicta sunt, ita syllogistice proponuntur: Substantia corpore, ac spiritu compacta non *spiritus*, non *virtus*, non *potestas* vocatur, sed habens *spiritum*, *potestatem*, *virtutemque*: Angeli appellantur simpliciter *Spiritus*, *Virtutes*, ac *Potestates*; Ergo Angeli non sunt corpore ac spiritu coagmentati.

Accedunt verba Concilii Lateranensis IV. cap. 1. *Creator omnium, qui sua omnipotente virtute simul ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam, spirituales, & corporales, angelicam videlicet, & mundanam, ac deinde humanam, quasi communem ex spiritu & corpore constitutam.* Quo in

loco aperte a spiritali creatura sejungitur corporea & mundana, & inter utramque collocatur homo, qui naturæ particeps est utriusque: ideoque si nomine creaturæ mundanæ intelliguntur res corporeæ carentes quocunque spiritu; necesse est, ut per creaturas spirituales designentur substantiæ nobiliores expertes cujusque corporis.

Produci præterea possunt Patrum cum Græcorum, tum Latinorum testimonia, quorum proferam perpaucā. Itaque Gregorius Nyssenus Orat. 4. in Dominicam, *Omnis, inquit, rationalis natura dividitur in incorpoream, & corpoream. Incorporea est Angelica, altera nos sumus homines.* Oratione pariter xxxiv. & lib. contra Eunomium xii. Angelorum substantiam appellat *νοητὴν, καὶ ἀσωμάτην, rationalem, incorporeamque.* Ita dæmonem vocat hæresi 26. Epiphanius. Et Joannes Chrysostomus lib. 1. ad Stagirium, *Fecit Angelos, Archangelos, et reliquas incorporeorum substantias.* Etiam Origenem in hanc rem venisse sententiam probat ex lib. vi. contra Celsum Du-Hamel tom. 2. p. 497. Mitto Titum Bostrensem, Didymum, Eusebium, Theodoretum, Maximum, alios. Ut ad Latinos convertar, Magnus Gregorius lib. iv. Moralium cap. 9. ait: *Angelus namque solummodo spiritus, homo vero spiritus est, & caro.* Et Leo Papa Epist. ad Thuribium cap. 6. scribit, *veram fidem omnium creaturarum sive spiritualium, sive corporearum bonam confiteri substantiam.* Citari potest Hieronymus, qui in Epist. ad Avitum damnat Origenem asserentem dæmones in pœnam peccati aereis corporibus fuisse vestitos; sed verba Hieronymi non videntur invictissima, cum ipse Angelis corpora videatur tribuere Comment. in Job. cap. 25., & ex quo dæmones circumscripti non sint in pœnam peccati corporibus ex crassiori aere conflatis, minime consequatur non habere corpora puriora, atque ætherea. Ab his ergo, & consimilibus testimoniis consulto abstinemus.

Confero me tandem ad Theologicas rationes, quarum prima est, Deum quantum ad genera rerum mundam condidisse perfectum: cumque in eo produxerit res corporales, & hominem compositum corpore, & spiritu, videtur etiam condidisse substantias omnino incorporeas, ac spirituales. Deinde Angelus non potest habere corpus inanime, nam esset deterior anima, & gratiæ, ac meriti, imo intellectus penitus incapax. Quod si

habeat animam conjunctam corpori, erit saltem natura sua dissolubilis, ac mortalis. Postremo qui affirmant Angelos esse corporeos, debent in eorum gratiam plura miracula adstruere. Nam quantumvis angelica corpora fingantur tenuissima ac minima, vix perceptibile est quomodo integra legio dæmoniorum, idest spiritus nequam 6000. esse possint in uno corpore obsessi, ut fuisse narrat Lucas cap. viii. 30. Arduum quoque est, Angelos corporibus suis celerrime aeris secare partes, quotiescunque in terras mittuntur, idque fieri absque ullo strepitu ac sonitu. Sed hæc probabilia sunt tantum; non enim Patres, qui arbitrati sunt Angelos proprio corpore circumscribi, rudes philosophi, ignarique fuerunt, quin hæc tam vulgaria ac manifesta adverterint.

ARGUMENTA IN CONTRARIUM REFUTANTUR.

Opp. 1. Angeli non semel mulieres compresserunt, filiosque ex his procrearunt. Liqueat id primum ex Scripturis; nam Genes. vi. 2. juxta Græcorum Translationem legimus; *Videntes Angeli Dei filias hominum quod essent pulchre, &c.* Deinde probatur ex profanis historicis, qui tradunt Merlinum Britannum vatem fuisse Dæmonis natum ex virginis stupro. Platonem quoque ex phantasmate progenitum scribere nonnulli. Item tradunt Hunnos originem ducere a Gothorum feminis in Asiatica solitudine a Faunis, Satyrisque illato stupro gravidatis. Etiam Antichristum a dæmone generandum plures sentiunt. Jaciunt insuper spiritus malefici nonnunquam semina, quibus animalia oboriuntur: quæ omnia efficere non possent, si essent penitus incorporei. Demum homines ab Angelis procreati ceteros corporum structura, ingenioque antecellunt, unde ex concubitu Angelorum cum filiabus hominum generatos fuisse Gigantes Scriptura testatur. Hi ergo non videntur humano semine concreati.

Resp. Neque in Hebraico textu, neque in vulgata lectione Genes. vi. 2. legi *Angelos Dei*, sed *בְּנֵי-הָאֱלֹהִים Filios Dei.* Elohim autem appellantur etiam Principes, Patriarchæ, Judices, & ceteri homines, singulari præsertim charactere decorati. Vide Exodi viii. hoc nomine *אֱלֹהִים* vocari Moysen, xxii. 8. 9. Judices, Psalm. lxxxv. 1 6. Ma-

Magistratus ac Principes. Itaque filii Dei, qui acceperunt sibi in uxores filias hominum, sunt filii Patriarcharum, penes quos summa erat auctoritas, & qui doctrina, atque exemplis ceteris præesse debebant: & filiae hominum sunt adolescentulæ ex familiis Cainitarum, aut quævis ex vulgo puellæ: quod tam impar conjugium, ex quo ortum habuit neglectus parentum, polygamia, & temeritas divortiorum, ad Principum disciplinam merito Scriptura proponit. Eximit vero omnem scrupulum Chaldaica lectio, quæ habet *בְּנֵי רִבְרִיָא*, *Filii Magnatum*. Neque quicquam officit Græcus textus, in quo haud semel filii principum Angeli appellantur; ut Deuteron. xxii. 8., ubi legimus: *Constituit terminos populorum juxta numerum filiorum Israel*, habent Græci, *juxta numerum Angelorum*. Legerunt enim lxx. tribus ommissis literis pro *ישראל*, *Israel* *אֱלֹהִים*, *Dei*: & alii deinde interpretes existimantes Filios Dei esse Angelos, hoc nomen substituerunt: quod proinde accipiendum est pro Filiis Israel, ut Græcus textus cum Latino, Hebræoque consentiat. Sed de loco Geneseos satis: nunc reliqua diluamus. Si vera sunt, quæ ex historiis profanis obijciuntur, quæ mihi quidem persuasum est esse commentitia: dicendum est dæmones assumptis terrenis corporibus, & exciso aliunde *τὸ σπέρμα* homines procreasse. Nam etiam illi, qui Angelos putant esse corporeos, fatentur angelicum corpus non esse ad generationem idoneum: neque angelos, aut dæmones distinguere sexu: unde Matth. xxii. 30. habetur: *In resurrectione neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli Dei*. Quod spectat ad Gigantes, respondetur cum S. P. Augustino lib. xv. de Civit. Dei cap. 23. posse parentes communis staturæ gignere gigantes ipsos: nam paucis annis ante excidium Romanum peractum a Gothis Romæ nata fuit femina gigantea ex Patre, & Matre exigui tenuisque corporis, quod mirum non est, cum parvam materiam per augmentationem concrefcere pluribus modis contingat. Verum quid in his valeant dæmones, dicam alibi.

Opp. 2. In vii. generali Synodo Act. 5. definitum est Angelos pingendos esse, quoniam corporei sunt: recitato enim Dialogo Joannis Thessalonicensis, ait Patriarcha Tarasius, *Ostendit Pater etiam Angelos oportere pingi, quoniam circumscripti sunt, & hominum specie multis apparuerunt*. Cui univer-

sa Synodus respondit, *Etiam Domine*.

Resp. Quidquid sit de Joannis Thessalon. sententia, Tarasium id solum ex ejus Epistola arripuisse, quod fas est Angelos pingere, quandoquidem circumscribi possunt, & in humana specie non semel apparuerunt. Num vero Angeli circumscripti sint proprio, an assumpto aliquo corpore, ad scopum Concilii desipere minime pertinebat. Imo Tarasius, alique Patres aperte demonstrant se Angelos incorporeos fateri, & Joannis sententiam probare in ea tantum parte, quæ spectat ad pingendas Angelorum imagines. Affirmarunt enim citatis verbis Angelos circumscribi, & apparere in humana specie, non autem in propria: & in Professione fidei, *Veneramur*, inquit, *imagines Sanctorum, et incorporeorum Angelorum, qui tamquam homines figura humana justis apparuerunt*. Itaque distinguo, & explico verba Concilii, *Oportet Angelos pingi quoniam circumscripti sunt* corpore proprio ac naturali, nego: corpore extraneo, assumptoque, concedo.

Si persistas: Joannes Thessalonicensis docuit proculdubio Angelos esse corporeos, atque propter hanc causam posse depingi: Concilium probavit hanc illationem: Ergo probavit quoque Angelos corporeos esse.

Resp. dist. maj. Joannes Thessalonicensis docuit Angelos esse corporeos, & humana specie multis apparuisse, ideoque pingendos esse, concedo: docuit duntaxat Angelos esse corporeos, nego. Ut Concilium probaret hanc illationem, *Angeli pingi possunt*, sufficit veram esse aut unam, aut alteram partem hypotheticæ propositionis, nempe quod aut Angeli circumscripti sint, aut in humana specie apparuerint. Hæc postrema vera est, & prior etiam, quatenus Angeli assumptis corporibus circumscribuntur. Optima est ergo ea consecutio, *Pingendi sunt Angeli*, quam Synodus approbavit. Sed Angelos constare proprio corpore, & in proprii corporis specie apparuisse, quod scribit in suo Dialogo Joannes, id quidem nec Synodus Septima probavit, nec ad propositam quæstionem de pingendis Sanctorum Angelorum iconibus pertinebat.

Opp. 2. Justinus in Dialogo cum Tryphone, Clemens Alexandrinus lib. viii. Strom. Tertullianus de cultu feminarum, Cyrillus Alexandrinus lib. in Joan. ix. Cassianus Collat. vii. cap. 13. & Hilarius cap. 5. in Matthæum, Angelis aliquod corpus attribuunt.

His

Hic consentit Augustinus lib. 11 de Trinit. cap. 7. in Psal. 85. Epist. 115. ad Nebridium, lib. XXI. de Civ. Dei cap. 10. & in 1. quoque Retract. cap. 26. Non sunt ergo Angeli cujusque corporis prorsus expertes.

Resp. Justinum, Clementem, & Cyrillum, etsi a pluribus benigna interpretatione explicantur vel de corporibus assumptis, vel de corpore accepto pro finita substantia, vere Platonem secutos illius de Angelorum corpore tenuisse sententiam; sed oppositam tradi ab aliis Patribus, & hanc definitioni Lateranensis Concilii magis conformari. Hilarius, & Cassianus videntur incorpoream naturam illam appellare, quæ summe incommutabilis est, & ubique existit ratione suæ immensitatis, & vicissim corpus substantiam, quæ non est suus actus, atque, ut loquuntur Theologi, aliquam habet *potentialitatem*: Quo sensu etiam rationalis anima corpus est, ut scribit Epist. XXV. 11. Augustinus; ubi tamen animam non esse corpoream, si corpus accipiatur pro re extensa, diserte tradit. At Tertullianus nedum Angelos, sed etiam Deum credidit esse corpus, & habere quædam membra *generis sui*, ut diximus 11. libro. Quod si putas nomen corporis Tertullianum pro substantia accepisse; de Angelis tamen nemo hanc interpretationem admiserit, quos ille *carnem* habere aliquam scripsit in libro de Carne Christi cap. 6. Augustinus vero, ut scribit Norisius, cap. IV. Vindiciarum §. 1. dubium se de Angelorum corpore fuisse significat. Etenim posteaquam in XXI. de Civ. Dei scripserat, *Sunt etiam quedam demonibus corpora, sicut doctis hominibus visum est*, paucis interjectis, ait; *Si autem quisquam nulla habere corpora demones asseverat, non est de hac re operosa inquisitione laborandum, aut contentiosa disputatione certandum*. Explanatque ibidem quomodo spiritus demones cruciari possunt corporeo igne, etiam si nulla eis insint corpora, comparatione rationalis animæ, quæ cum sit spiritalis, membris corporalibus colligatur. Hæc Norisius, satis, ut arbitror, ad repellendum Ananatum. Sed Augustini dubitationem comprobatur ulterius insigne testimonium Epistolæ xcv. v. *Sive habeant Angeli corpora, sive quisquam possit ostendere, quemadmodum corpora non habentes gerere illa omnia potuerint, &c.* Quamquam vero in affirmantem sententiam pluribus in locis inclinat, ibique non solum opinionem aliorum, ut ait Magister

Sententiarum in 11. dist. 8., sed propriam videatur exponere; nihilominus Enar. in Ps. 103. ait Angelos esse *natura spiritus*, & in 1. Retract. c. XI. Angelorum Sanctorum nomine omnem sanctam creaturam spiritualem intelligi in secreto & occulto ministerio constitutam. Negat ibidem Angelos habere animam, atque hoc nomen eis convenire, retractans quod alibi vocabulum istud Angelis attribuerit, quo secundum divinam Scripturam, humanamque rationem intelligitur spiritalis quædam forma materiam vivificans corporealem. Quamobrem videtur Augustinus priorem de Angelorum corpore sententiam tandem deposuisse; nam si carent anima, seu forma aliqua spiritali, oportet ut sint vel corpora in solidum, vel spiritus undequaque. At Augustinum credidisse Angelos esse corpora sine spiritu, nemo sanæ mentis poterit opinari. Erant ergo Angeli juxta Augustinum spirituales omnino: ac primo S. Pater Platoniorum tenuerit opinionem, postea revocaverit in dubium, ac tandem eam quoque abjecerit. Quod nisi probare velis: fateberis tamen summam Augustini cum ingenio prudentiam, qui de tam perplexa questione in alterutram partem disputaverit. Ex quibus liquet responsio ad argumentum, scilicet non unam esse Antiquorum hac in re mentem, multos autem ambigue, multos opinative duntaxat fuisse loquutos: quibus præferendi sunt, qui certam tenere sententiam, posteriorum consensu, & communi nunc probatam suffragio.

Opp. ultimo. Cruciantur demones igne corporeo, fugantur sensibili sonitu, fumigationibus, carminibus, ut constat de felle piscis, de cithara Davidis, & de carmine Magico *φύγετε καὶ λίθοι*, &c. de quo in Convivio Poetico Erasmus. Alliciuntur quoque mali spiritus cibis, nidore, suffimentis, &c.

Resp. Torqueri utique demones corporeo igne, sed non per corpoream *qualitatem*, ac nativam vim ignis: id vero qua ratione fiat, differendum est infra. Fugantur autem rebus sensibilibus, uti felle piscis assato, & sono citharæ, sed vel divina virtute, vel quoniam istiusmodi res immutant corporealem dispositionem, ratione cujus demones vexant homines. Carmen magicum Plinianum redolet superstitionem; de qua in disquisitione Magica huic libro inferenda. Alliciuntur denique demones per varia genera lapidum, herbarum, lignorum, carminum, rituum, non

non ut *animalia cibus*, sed ut *spiritus signis*; in quantum hæc eis exhibentur in signum divini honoris, quem cupide affectant, ut docet lib. XXI. de Civit. Dei cap. VI. Augustinus.

PROSTHESIS.

Quæstio de Corpore Angelorum ad hunc modum se habet: eaque sententia, quam defendimus, vera est; & ob allatam definitionem Concilii Lateranensis IV. eandem oppugnare videtur præceptus & inconsiderata temeritas. Attamen etsi appareat, illius Concilii Patres creaturam Angelicam appellare spiritualem, & secernere a corporali; nostrum iudicium est, minime spectare ad fidem, imo neque irrefragabili ratione demonstrari, hanc spiritualem creaturam cuiusvis tenuissimi corporis expertem esse. Nam ad petitum e Scriptura argumentum respondet Sanctus Pater Augustinus Epist. 95. *Facilius videri potest Angelos esse spiritus dictos, ut homines animas, sicut scriptum est, cum Jacob in Ægyptum tot animas descendisse, neque enim corpora non habebant.* Id est figura, quam vocant Rhetores *partis Synecdochen*. Nec proinde animarum nomen Angelis est tribuendum; ne quis putet eorum spiritum adesse & abesse, quomodo mortalibus accidit animabus. Lateranense Concilium definit creaturas omnes tam visibiles, quam invisibiles, tam corporeas, quam spirituales a Deo fuisse productas, adversus Albigenes, qui Deum non esse omnium creaturarum auctorem, & quasdam a principio malo conditas cum Manichæis delirabant. Sed num invisibilia, & spiritualia corpore tenuissimo sint circumscripta, & corporalia ea dicantur, quæ crassiori materia concreta sunt, minime Concilii Patres definiisse tradunt docti complures, inter quos S. Thomas de Malo qu. de dæmonibus art. 1. Sixtus Senensis lib. v. Bibl. S. Annot. VIII. & Estius in II. Sentent. dist. VIII. §. IV. Patrum non unam fuisse sententiam liquet ex dictis: unde Bernardus, cujus modestiam se amplecti testatur citato loco Sixtus Senensis, Sermonem v. in Cantica inquit, *Videntur Patres de huiusmodi diversa sensisse, & nescire me fateor.* Sanctorum ergo traditio non præbet hac in parte momentum prorsus irrefragabile. Denique nulla ex præmissis ratiocinationibus plane nos cogit. Nam præcedenti capite dictum est Deum rebus sin-

gulis perfectionem, quam voluit, fuisse impertitum; ejusque voluntatis non esse a nobis causam quærendam. Quod etsi *dæmones æria sunt animalia, morte non dissolventur, quia prævalet in eis elementum, quod ad faciendum, quam ad patiendum est aptius*, inquit S. Pater lib. III. de Gen. ad lit. cap. x. idest prævalet ignis sidereus, non aqua, vel terra. Legio etiam, de qua Lucas cap. VIII. non tantum dæmoniorum numerum, sed multitudinem quamdam indefinite significat; siquidem legitur: *At ille dixit, Legio; quia intraverant demonia multa in eum.* Quamquam id, quod scribunt Calmet in Diction. Bibl. alique interpretes, omnem legionem 6000. comprehendere, falsum est, nam prima Legio militum sub Romulo trium millium peditum fuit, & trecentorum equitum, qui numerus sæpe variatus, major, aut minor esse consuevit, ut erudite Dempsterus in IX. Antiq. Roman. cap. IV. Ac de Angelorum *σωματίω* satis quidem diximus; nunc de immortalitate differamus.

CAPUT III.

Quo sensu Angeli mortales, & immortales dicantur.

OCCURRUNT frequentissime apud PP. discrepantes verbo tenus sententiæ, aliis Angelos mortales esse affirmantibus, aliis vero immortales; quas duabus thesibus ad concordiam revocantes simul *πρόβλημα* de incorruptibili Angelorum natura extricabimus.

PROP. I. Appellari possunt Angeli mortales multimodis.

Dicitur enim *mortale* quicquid alicui subest mutationi; unde Augustinus in II. de Trinit. cap. 9. ait: *Ipsa mutabilitas non inconvenienter mortalis dicitur, secundum quam & anima dicitur mori.* Et in III. contra Maxim. cap. 12. *Omnis mutatio est quadam mors.* Prosper etiam Epigram. III.

Sed quodcumque potest sese amplius, & minus esse

Quodam fine ipsi, quod fuerat, moritur.

Etenim quod mutationi obnoxium est, definit quodammodo esse. Ad hunc ergo modum immortales Angeli non sunt, quoniam de loco in locum, de operatione in operationem, & de accepta iustitia in culpam, præcisa ipsorum beatitudinis plenitudine, transire possunt. Præterea dicitur *mortale*, quod

virtute divina potest in nihilum redigi: quo sensu idem S. P. Epist. 56. inquit: *Non ob aliud res deficere possent, nisi quod ex nihilo factæ sunt.* Et Damascenus lib. 2. de Fide: *Immortalis est Angelus non natura, sed gratia: nam quidquid initium habuit, & desinere suapte natura potest.* Quo in loco perspicuum est, gratiam appellari solam voluntatem Creatoris potentis omnia reducere in nihilum, si ei lubeat. Hanc mortalitatem, quam dicunt Scholastici *ab extrinseco*, habet in se quælibet creatura: & male Juenin Dissert. 1. de Angelis cap. 2. hanc conclusionem ponit: *Angeli sunt immortales ab extrinseco.* Nam quod ait illos esse ab intrinseco immortales, quorum corruptio semper impediatur ab extrinseca causa, falsum est: quippe aliud est esse immortale, aliud esse mortale. Illi ergo, quorum mors a Deo impeditur, utique non moriuntur, ab extrinseco tamen mortales sunt, quod vidit etiam Plato, docens, ut scribit in Theologicis Proclus, minores Deos *μὴτε ἀθανάτους εἶναι, μὴτε τελευτᾶν θανάτῳ μοίρας*, nec mortales esse, nec tamen morituros. Ulterius dicitur mortale, quod ab alio immortalitatem accepit, non ex necessitate originis, (hoc enim sensu etiam Filius Dei appellaretur mortalis, quod impium est), sed loco doni, ac beneficii, sive, ut supra diximus, voluntate Creatoris; ideoque non male Auctor Responsorum ad Orichodoxos, ait: *Solus Deus immortalitatem dicitur habere, eo quod non ex alterius voluntate eam habet, sicut ceteri omnes immortales, ἀπὸ τῆς οὐσίας ὁσίας, sed ex suapte essentia.* Horum omnium hæc sit epitome: *Mortale est quodammodo quidquid alicui subijcitur mutationi, ex nihilo productum est, & Dei voluntate non deficit: Angeli aliqua ex parte immutantur, sunt ex nihilo, atque a Dei voluntate habent, ne deficient. Ergo Angeli sunt quodammodo Mortales.*

PROPOSITIO II. Quatenus immortalitas idem est ac permanentia substantiæ, quæ nullam habet intrinsecam potentiam inclinantem se ad non esse, Angeli dicendi sunt ex natura sua immortales.

Hæc thesis autoritate, ac ratione probatur. Scriptor enim librorum de divinis Nominibus lib. 11. cap. 4. *Intellectuales substantiæ, inquit, indeficientem, & imminorabilem vitam habent.* Athan. de Confid. cap. 6. & Hilarius in Psal. 118. Angelos vocant *immortales, & in æternum manentes.* Et Ma-

ximus Martyr in Epistolam 11. ad Corinthi. ait: *Quæ videntur, temporalia sunt, quæ autem non videntur, æterna.* Patrum itaque auctoritate liquet Angelos esse immortales. Quod tribus a ratione argumentis confirmatur; ac primum sit: Omne, quod suapte natura corrumpitur, dissolubile est: quod est dissolubile, partes habet: quod habet partes, extensum est, & corporeum: At Angeli corporis expertes sunt: Ergo neque partes habere, neque dissolvi, neque interire naturaliter possunt. Alterum promittitur ex comparatione formæ per se subsistentis: hæc enim neque corruptibilis est *per accidens*, idest per dissolutionem alterius, quoniam forma *per se* subsistens non generatur: neque est corruptibilis *per se*, quia separari nequit ab existentia, quæ illi *per se* competit. Hæc autem manifestum est convenire etiam substantiæ Angelicæ, quæ nec gignitur, neque ex materia conflatur. Tertium vero argumentum est huiusmodi: Nequit Angelus deficere ad instar rerum corporearum *per corruptionem*, & consequenter si moriatur, desinet esse *per annihilationem* sui: At in nihilum nulla res redigi potest naturaliter, sed tantum per hoc quod causa extrinseca suam subtrahat conservationem, quemadmodum ex nihilo nulla res producitur, nisi per Creatoris omnipotentiam. Quare *annihilatio* nunquam naturalis esse potest, sed opus divinum, ac solius Dei; neque importat aliquod intrinsecum principium corruptionis, quale est in rebus in se contrarietatem habentibus, aut saltem potentiam materiæ, sed solam a prima causa dependentiam, ut docet quæst. 1. art. 5. Doctor Angelicus.

OBJECTIONES REFELLUNTUR.

Argues 1. In priori ad Timoth. cap. vi. 16. legitur: *Deus solus habet immortalitatem.*

Resp. veram esse Apostolicam sententiam, quatenus Deus incommutabilis est, a nullo productus, atque immortalis essentia sua, non voluntate alterius; prout thesi prima fuit explicatum. Atque hoc sensu ponitur identidem vox *μόνος solus*, ut ad Romanos xvi. 27. *Μόνο σοφῷ Θεῷ, Soli Sapienti Deo.* Igitur, ut *solus Sapiens*, ita dicitur *μόνος ἔχων ἀθανασία, Solus habens immortalitatem*, quoniam est sua sapientia, sua immortalitas, & quidquid habet, habet incommutabiliter, & a se. *Nisi fallor*, inquit Hie-

Hieronymus Comment. in hunc locum, quomodo solus habere dicitur immortalitatem, cum & Angelos, & multas rationabiles fecerit creaturas, quibus dederit immortalitatem: ita & solus dicitur verax, non quod & ceteri & immortales, & veritatis non sint amatores: sed quod ille solus naturaliter sit & immortalis, & verus: ceteri vero immortalitatem, & veritatem ex largitionis illius dono consequantur: Et aliud sit verum esse per semet, aliud in potestate donantis esse quod habeas.

Argues 2. Hieronymus hoc loco affirmat Angelos immortalitatem habere *Dono largitionis*, Damascenus lib. 2. de Fide cap. 3. Sophronius Act. xi. Synodi Sextæ, & Cyrillus lib. Thesaurorum vicesimo, docent Angelos immortales sese, non natura, sed gratia.

Resp. nomine gratiæ intelligi a PP. donum creationis, & conservationis, non supernaturale auxilium, quod per subministrationem Spiritus Sancti pertinet ad concupiscentias, tentationesque vincendas; ut observant Patres Africani in Epistola inter Augustinianas clxxvii. alias xcv. Quod vero hanc gratiam creationis & conservationis Patres intelligant, satis liquet; nam Hieronymus ait immortalitatem Angelorum esse donum largitionis, quoniam illam non habent *per semet*: Et Damascenus apud Petavium lib. 1. de Angelis cap. v. n. 3. immortalitatem Angelorum explicat esse donum gratiæ exemplo rotæ, quæ circumagitur, & identidem a movente accipit impressionem; Cyrillus quoque affert exemplum consimile ignis, qui ab agente movetur. Et recte; Sapiens enim cap. xi. 26. ita Deum alloquitur: *Quomodo posset aliquid permanere, nisi tu voluisses?*

Argues 3. Angeli sunt ex nihilo; Ergo in nihilum tendunt.

Resp. dist. consequens: In nihilum tendunt, idest, nisi eos conservet manus Omnipotentis, necesse est ut redigantur in nihilum, concedo: idest, habent intrinsecum mortalitatis principium, quod est qualitatum pugna, aut partium compositio, nego consequentiam. Quod Angeli ex nihilo producti a prima causa dependeant, & jugi conservatione sint quodammodo instaurandi, probat illos mortales esse *ab extrinseco*, & immortales voluntate Creatoris. At nihilum inde consequitur in eis physicæ corruptionis principium, quod est contrarietas, aut *potentia* materiæ. Dixi autem *physice*; nam

Berti Theol. Tom. II.

ex quo spiritualis substantia sit ex nihilo, oritur in ea potentia peccandi, quæ est quædam species mortalitatis: cujus variatio cogitationum, affectuumque mutabilitas intrinsecum principium est; quomodo pugna corporearum qualitatum principium est corruptionis. Atque hinc est, quod ubi datur unius cogitationis, sive delectationis necessitas, quemadmodum contigit in patria, tollitur largitionis dono etiam hæc species mortalitatis, sive potentia peccandi.

CAPUT IV.

Quanam differentia sit inter Angelos statuenda.

CONSILIUM mihi erat in hac quæstione magnam sequi Augustini modestiam, qui de Angelorum discriminibus in lib. contra Priscillian. cap. x. ait: *Quo me contemnas, quem magnum putas esse Doctorem, quanam ista sint, & quid inter se differant, nescio.* Verum Scholastici quæstionem hanc nolunt prætermitti, & ad eam ventilandam me compellunt. Id vero ut faciam moderatione, quam scientiam opportunitatis appellat Cicero, & quæ in rebus obscurioribus maxime tenenda est; præmitto diversas Theologorum sententias, quorum plerique putant Angelos differre invicem *specie*, plerique numero, plerique vero cum numero, tum *specie*. Quid sit autem differre *specie*, neminem puto latere: nam quemadmodum *speciei* nomine essentiam rerum, naturamque intelligimus; ita differentiam *specificam* eam, quæ essentiæ importat discrepantiam, consuevimus nominare. Hanc dari inter Angelos minime affirmo, quos inter, probabiliori sententia, sola accidentalis discrepantia statuitur: idque exponam, hæsitans tamen, & plerumque mihi ipsi diffidens.

PROPOSITIO I. Non repugnat plures Angelos in eadem specie multiplicari.

Videtur hæc Conclusio Patrum auctoritati, & Theologicæ ratiocinationi consentanea. Nam 1. S. P. Augustinus lib. 111. de Lib. arb. cap. 12. docet, quod *etiamsi peccassent omnes Angeli, nullam inopiam facerent ad regendum imperium suum Auctori Angelorum*; non enim bonitas ejus, quasi aliquo tædio, & omnipotentia deficeret difficultate ad creandos alios, quos in iisdem sedibus collocaret, quas peccando alii deseruissent. Qua-

re ergo non poterit Deus similiter condere Angelos ejusdem essentialis perfectionis cum iis, qui fuerunt producti? Numquid divina providentia largiri potest aliis Angelis eandem gratiam, eandemque gloriam, & divina omnipotentia nequit illis eandem naturam, essentiamque impertiri? Deinde Patres diffidenter, dubitanterque de Angelorum differentia loquuti sunt, quæ dubitatio nulla accedente Ecclesiæ definitione facit, ne præsens controversia ad fidem pertineat. Et quidem Augustini verba ex libro contra Priscillianistas ad Orosium supra produximus; quibus similia repetit capite quinquagesimo octavo Enchiridii. Damascenus quoque lib. II. cap. 2. *Sive æquales sint Angeli secundum speciem, (inquit) sive differentes, nescimus.* Illud vero, de quo Patres tam vehementer dubitant, non debet credi impossibile: non enim adeo insignite rudes censendi sunt, ut aperte pugnancia in dubium revocaverint. Igitur existimaverunt saltem virtute divina fieri posse, ut plures Angeli eandem specie naturam nanciscerentur.

In hujus thesis confirmationem obviam fit humana ratio. Nam substantia Angelorum est reipsa finita ac limitata: Alias ergo specie conformes omnino substantias compatitur. Quippe ideo Essentia Dei omnem aliam, quæ sit ejusdem speciei, excludit, quoniam infinita est, incommutabilis, ac perfectissima. Igitur si Angelorum essentia illimitata non est, neque undequaque perfecta, plures in eadem specie poterit comprehendere. Atque argumentatio ista duabus aliis corroboratur. Primo enim per Thomistas substantia Angelorum ratione limitationis suæ de facto in plures species dividitur. Ergo nihil impedit, quin unaquarque Angelica species propter finem, ac mensuram, qua concluditur, in plura individua sit distributa. Præterea animæ rationales, quoniam terminationem ac modum habent, in eadem specie multiplicantur: itaque multiplicari quoque poterunt Angeli, cum terminum ac finem sortentur, & conditione creaturarum habere debeant.

De Anima rationali respondent Thomistæ multiplicabilem esse numero ratione subiecti, sive ordinis ad corpus; quum impossibile sit haberi differentiam numericam sine materia. At nos hæc refellimus I. Quia potest Deus rationalem animam condere, quæ nullum habeat ordinem ad corpus: nam si facit animas separatas sine corpore existere,

potest etiam animas producere, quæ non sint natura sua formæ corporum, & tamen eandem habeant spiritalem substantiam, eademque polleant virtute. II. Ordo ille quem animæ dicunt ad corpus, non efficit, sed supponit ipsarum animarum individuationem: quum prius sit aliquam rem esse in se, quam dici ad aliud, saltem aut natura, aut ratione. III. Rationalis anima, & quælibet forma in materia, seu corpore recepta, multiplicabilis est, eo quod subiectum dat ei particularem, ac distinctum existendi modum: Sed etiam agens confert rei creatæ esse aliquod particulare, & distinctum; Quælibet ergo creatura erit numero multiplicabilis. IV. Non video, quomodo materia res corporales individuas constituat, nisi quod certis figuræ, extensionis, aut loci adjunctis illas afficit, ac determinat. Plura ergo individua in una specie Angelica erunt, si natura Angeli sint circumscripti, variisque characteribus, ac proprietatibus exornati.

PROPOSITIO II. Videtur probabilior, ac Patribus magis consentanea sententia eorum, qui affirmant Angelos omnes esse unius speciei, neque inter illos aliquam discrepantiam intercedere, nisi accidentalem, qualis est inter stellam, & stellam, aut animam, & animam: differentiam videlicet ordinis, muneris, ac dignitatis.

Sequitur hæc propositio ex præcedenti, & probatur ex Patribus. Maximus Martyr cap. 5. de Hierarch. Eccl. ait: *Angeli omnes, ut appellationis unius, sic & naturæ omnino sunt ejusdem; ac subinde: In Angelis alius est princeps, alius subiectus, & tamen natura Angeli sunt omnes: & in dignitate quidem est differentia, in natura vero communio.* Nam & stella a stella differt in gloria, natura vero stellarum omnium est una. Gregorius Nyssenus sub finem lib. VI. docet intelligibiles substantias enumeratas a Paulo ejusdem esse naturæ, quemadmodum sunt invicem plures animæ: *Quamobrem, inquit, qui dicit naturarum differentias in numeratis a Paulo nominibus indicari, seipsum seducit.* Cyrillus Alexandrinus lib. 2. in Joan. *Angelus ab altero Angelo nulla re differt, secundum quod sunt Angeli: nempe cum omnes sint ejusdem speciei, in unam naturam colligantur.* Et in Dialogo 1. de Trinit. *Annon similis est natura Angelus Angelo, & homo cuivis alteri homini?* Habent similia Paschasius lib. 2. de Spiritu Sancto, Gelasius in lib.

lib. adversus hæresim Pelagianam, aliique complures. Patres ergo in eam sententiam propendent, quæ affirmat Angelos discrepare ab invicem tantummodo accidentaliter, sive gradu, ordine, ac dignitate.

Ex his SS. PP. testimoniis etiam Theologica ratio deducitur. Etenim diversitas dignitatis aut muneris non est essentialis & *specificæ*, sed accidentalis tantum, & qualis inter individua ejusdem naturæ intercedit: Angeli, ut Patres tradunt, non differunt nisi dignitate, vel ordine: ergo diversi sunt tantum accidentaliter, non *specificè*. Præterea, ut scite animadvertit in hac eadem quæstione Petavius, in rebus, quæ a sensibus remotæ sunt, magis auctoritate duci, ac moveri debemus, quam ratione, quæ nulla satis firma potest suppetere. Demum Tom. xxv. Bibl. PP. pag. 331. dicitur damnata a Stephano Parisiensi de consilio Magistrorum Theologiæ anno 1277. hæc propositio numero sexta decima: *Quia intelligentiæ non habent materiam, Deus non potest plures ejusdem speciei facere*. Quæ damnatio, qualiscunque sit, saltem evincit, non esse solam materiam physicam principium *individuationis*: qua tutela, præsidioque tegitur imbecillis plurimorum opinio.

OBJECTA REFELLUNTUR.

Primo obijciunt: Quæ differunt forma, differunt *specie*, forma enim est ipsa essentia, sive ut loquuntur Scholastici, *constitutivum rei*: sed Angeli differunt sola forma, quoniam materiei sunt expertes: ergo Angeli differunt *specie*.

Resp. dist. majorem propositionem. Quæ differunt forma &c. videlicet per rationes *formales*, seu per ea, quæ scholæ appellare solent *predicata essentialia*, concedo: quæ differunt forma, idest, aliqua existendi limitatione ac mensura, nego. Ergo duplici modo una forma discrepare potest ab alia. Primo per essentialia sui constitutivum, ut forma hominis differt a forma equi; & hæc differentia essentialis est, atque *specificæ*: secundo per modum ac finem existentiae suæ, quomodo anima unius hominis differens est ab anima alterius: & differentia istiusmodi non *specificæ* est, sed *numerica*. Talis est Angeli ab Angelo discrepantia.

Apponunt alteram objectionem: Forma, quæ recepta non est, existit indivisibiliter:

substantia Angelorum est forma, quæ recepta non est: Igitur substantia Angelorum indivisibiliter existit.

Resp. dist. majorem: Si hujusmodi forma, ut non recepta, ita sit infinita, quemadmodum est Deus, aut indeterminata, quales sunt *species* Dialecticorum, & universalis Porphyrii; concedo: Si forma in nullo recepta corpore sit ab agente in aliquo existentiae modo coarctata, uti est substantia quælibet physica a Deo producta, nego. *Formæ abstractæ*, ex. gr. albedo, rationalitas, plura individua non habent, quoniam non sunt aliquæ formæ physice existentes, ac limitatæ: sed ratio quædam intelligibilis, aut idea rerum, aut mentis perceptio, cujus ope de omni albedine, de omni rationali substantia judicium fertur. At forma quæcunque physica, licet a corpore divulsa sit, non est omne esse physicum, nisi forte sit infinita; & per consequens in plura individua scindi potest, ac dividi.

Tertiam adhuc rationem addunt: Conveniens, aptumque fuit plurium rerum spiritualium *species* condi, quemadmodum consentanea ac decens fuit productio plurium rerum corporearum.

Resp. dari quidem plures spirituales substantias, quæ *specie* differunt: datur enim Deus, idest substantia intelligens, & simpliciter infinita: datur Angelus, sive substantia intelligens & completa; & datur anima rationalis, quæ est substantia intelligens, & forma corporis. In Angelis autem plures *species* minime convenire videntur, quandoquidem curam fuerunt creati? Ad laudem Conditoris sui, ad præsidium orbis terrarum, ad ministeria obeunda: quæ omnia solam postulant differentiam ordinis, ac dignitatis. E contra plures rerum corporearum *species* homini, cujus gratia conditæ sunt, necessariæ esse videbantur. Sed in his, quæ a Dei pendunt arbitrio, id consentaneum, & decorum est existimandum, quod ei placuit, non quod in animo versatur humano. Denique si rerum spiritualium, & corporearum idonea sit comparatio; erit in Angelis non solum differentia essentialis, verum etiam *numerica*, quum utraque inter corporales naturas intersit.

CAPUT V.

De Angelorum numero, ac multitudine.

PRINCIPIO tamquam certum est Angelos esse in aliquo magno numero, quamquam Rhab. Moyses tot esse credit, quot sunt cœlestia corpora, quæ ab ipsis moventur. Verum refellitur hæc sententia ex Danielis vii. 10. & Apocalyp. v. 11. ubi legitur: *Et erat numerus eorum millia millium*; idest, maxima, & propemodum infinita multitudo; ut affirmant Cyrillus Orat. xii. Dionys. de Cœlesti Hierarch. cap. xiv. & Hom. 2. de Incomprehensibili Jo. Chrysostomus. Neque contrarium evincit, quod Raphael Angelus ait Tobia xii. 15. *Ego enim sum Raphael Angelus, unus ex septem, qui adstant ante Deum*: unde consequi videtur Angelos non esse nisi numero septem. Nam septem sunt veluti Principes ceterorum, & sublimiori gradu throno proximi divinitatis, cum ii dicantur thronis regum adstare, qui intimæ sunt admissionis. Quare primores Angelos septem commemorat etiam Joannes in Apocalypsi cit. cap. v. n. 6. *Qui sunt septem spiritus Dei missi in omnem terram*. At ne quis credat hoc parvo numero spirituales substantias finiri, additur infra num. 11. *Et vidi, & audiivi vocem Angelorum multorum in circuitu Throni*. Cum itaque magna sit multitudo Angelorum; inquirendum est, an eorum numerus hominum universorum summam excedat. Atque non tantum homines, sed etiam singulas res corporeas ab Angelorum multitudine superari docet q. 1. art. 3. beatus Thomas: *Quia, inquit, quanto aliqua sunt magis perfecta, tanto in majori excessu sunt creata a Deo*. Verum hæc ratio admodum lubrica est, & incerta; tum quia rerum creatarum numerus a sola Dei voluntate dependet; tum etiam, quia hoc posito fundamento propagandi forent homines supra numerum lapidum, & arenarum. Aptius ergo inter Angelos, hominesque instituamus comparisonem.

PROPOSITIO: Videtur numerum Angelorum non esse hominum multitudine ampliore: sed incerta res est, neque debet temere definiri.

Habet theorema partes duas: quarum prima ostenditur ex cap. xx. Lucæ v. 36. ubi de Filiis resurrectionis, idest prædestinatis ad gloriam, legitur: *Æquales enim angelis sunt.*

Quæ verba de immortalitatis quidem dono, & cœlesti beatitudine accipienda sunt, sed etiam parem Angelorum sanctorum, beatorumque hominum numerum insinuare videntur. Nam S. P. Augustinus capite Enchiridii xx. x. ita hunc locum interpretatur: *Hoc enim promissum est resurgentibus Sanctis, quando erunt æquales Angelis Dei. Ita superna Jerusalem mater nostra, civitas Dei nulla civium suorum numerositate fraudabitur, aut uberiore etiam copia fortasse regnabit*. Tradit consimilia lib. xxii. de Civit. Dei cap. 1. scribens: *Tantum populum per gratiam suam collegit, ut inde suppleat, & instaurat partem, quæ lapsa est, Angelorum*. Futurum autem in gloria æqualem numerum hominum, Angelorumque tradunt alii Patres, præsertim Gregorius Hom. xxxiv. in Evangelia: nec repugnat ratio, cum prædestinatio post Adæ lapsum sit Dei beneplacitum eligens homines ad instaurandum numerum supernorum civium, unde Angeli apostatæ ceciderunt; quod etiam Anselmus docet in lib. Cur Deus homo cap. 18. & Isidorus de summo bono cap. 52. Quot vero Angeli lapsi sint, incertum quidem est, sed tamen minores fuisse stantibus videtur sequi ex versu 4. capitis xii. Apocalypseos: *Et cauda ejus trahebat tertiam partem stellarum*. Hæc enim verba licet de eximiis viris proferantur, qui in extrema persecutione ad ambitum terrenæ gloriæ inhiabunt, alludunt tamen, ut cum Victorino docent Interpretes, ad superbiorum Angelorum ruinam: qui non arithmetice, sed proportionem quadam pars stellarum tertia appellantur: Ergo si Angeli comparentur cum hominibus, qui ab Adam ad finem usque mundi futuri sunt, erunt numero pauciores: Nam homines prædestinati aut æquant, aut excedunt numerum Angelorum Sanctorum, aut saltem neque tertia, neque magna pars omnium plane hominum dici possunt: & homines reprobi, qui supergrediuntur multitudinem electorum, superare debent multitudinem dæmonum, quoniam hi pauciores sunt Angelis sanctis, sunt tamen tertia, sive magna pars Angelorum.

Huic argumento respondet Vasquesius, etiam si certum sit sedes Angelorum supplendas esse ex hominibus, incertum tamen esse, an tot homines in eas sint asciscendi, quot Angeli ceciderunt. At hæc responsio refellitur, quoniam nisi tot saltem homines salvi fierent; superna Hierusalem civium suorum numero de-

defraudaretur : quare nisi homines salvandi sint plures , æquabunt proculdubio Angelos perditionis . Reponit Cornelius a Lapide in cap. xii. Apocalypsis , tertiam partem dici pro magno numero . Ita est ; sed magnus numerus , qui sit plusquam dimidia totius summæ pars , nequit per auxesin appellari pars tertia , alioqui non accretionis figura erit , sed diminutionis : unde fateor tertiam stellarum partem designare numerum indefinitæ multitudinis ; sed nego hanc indefinitam multitudinem , quæ dicitur pars tertia , ceterarum stellarum , idest beatorum Angelorum numerum superare . Estius denique ait Angelos in Scripturis numerari quadam *emphasi* , quæ nullibi tribuitur hominibus , ut quando apud lxx. censentur Danielis vii. 10. Angelorum *μύριας μύριαδες* , *decies millies centena millium* . Verum fallitur , nam Genes. xxi. 17. soli filii Abraham æquiparantur arenæ , quæ est in littore maris , & homines prædestinati cap. vii. Apoc. 9. dicuntur *turba magna , quam dinumerare nemo potest* . Pauci autem homines appellantur aliquando , propterea quod non omnes simul vivunt , sed procreantur quotidie permulti , permultique in pulverem suum revertuntur . Hactenus probabiles conjecturæ .

Altera enim pars propositionis , videlicet , quod non possit de hac re certum proferri iudicium , probatur ex Dionysio , sive Auctore librorum de Divin. Nom. & Cœl. Hierarch. cap. 14. & Dionysio Carthusiano Comment. in hunc locum , Ænea quoque Gazæo in Theophrasto , & Thoma Aquinate citata quæst. i. qui omnes defendunt exercitum supernarum mentium excedere omnium rerum corporearum multitudinem . Quamquam S. Thomas explicatur a Cajetano de numero *specierum* , non individuorum materialium : quem numerum forte singuli homines superabunt . At quidquid dixeris , neque certa ratione probari potest , neque apertissime refutari .

C A P U T VI.

Quo tempore , & loco a Deo Angeli producti sint ?

SPIRITALEM , corporeamque creaturam a Deo conditam liquet ex definitione Lateranensis Concilii allata secundo capite , & ex idea ac notione creaturarum , quæ demon-

strat nullam rem , præter summam divinamque substantiam , existere a semetipsa . Tantummodo de loco , ac tempore creationis Angelorum potest in ambiguo Theologica disputatio versari . Græcorum enim plures Angelos ante aspectabilem mundum conditos pronuntiarunt ; & Augustinus aliquando , ac Rupertus productos in superiore parte aeris tradiderunt : at communior videtur opinio in cœlo Empyreo , & una cum rebus visibilibus fuisse productos . Hæc duo proximæ inquisitioni segetem , ac materiam suppeditabunt .

PROPOSITIO I. Est probabilior sententia eorum , qui existimant Angelos una cum rebus corporeis fuisse creatos .

Sacris literis , testimonio Patrum , & ratione probatur . Genes. 7. legitur : *In principio creavit Deus Cœlum , & terram* : quod ita communiter accipitur , ut nihil antea Deum creavisse intelligatur , ut docet Augustinus xi. de Civit. Dei cap. 6. & Exodi xx. 11. *Sex diebus fecit Dominus cœlum , & terram , & mare , & omnia , quæ in eis sunt* , idest quæcunque cœli , aut terræ ambitu continentur . Angeli ergo , qui & creaturæ sunt , & aliqua huiusce molis parte clauduntur , creati ante cœlum & terram nequaquam fuerunt .

Ex Patribus autem , cum non omnes idem sentiant , hos proferam . Augustinus , qui tamen aliquando perplexe loquitur , Angelos lucem prima die a Deo conditam appellat lib. v. de Gen. ad lit. cap. 19. & in lib. imperfecto de Genes. cap. v. num. 20. exponens verba Genesios , *Fiat lux* , ait : *Alia est lux de Deo nata , & alia lux quam fecit Deus ; nata de Deo lux est ipsa Dei Sapientia , facta vero lux , est qualibet mutabilis sive corporea , sive incorporea* . Et lib. xi. de Civ. Dei cap. 33. *In principio creavit Deus cœlum & terram : quibus nominibus universalis est significata creatura , vel spiritalis , & corporalis , quod est credibilius ; vel magnæ duæ mundi partes , quibus omnia , quæ creata sunt , continentur* . Epiphanius quoque hæresi 65. *Illud (inquit) evidenter divinus sermo declarat , neque post sydera productos Angelos , neque ante cœlum , terramque constitutos* . Nonnullos alios laudabimus paullo infra .

Suffragatur & ratio . Vel enim Angeli creati sunt multis ante mundum seculis , ut Græci plures affirmant , vel exiguo intervallo : Si creati fuerunt pluribus antea seculis .

aut

aut initio peccaverunt, aut in accepta justitia aliquandiu perseverarunt. Porro non illico peccaverunt, quippe post peccatum rudentibus inferni detractos esse, sive in caliginosum aerem, sive subtus terram, certa argumenta, & invicta testimonia declarant. At neque aer tum erat, nec terra, quo possent relegari. Perseverarunt igitur per diu, & ceciderunt postea mundo jam condito. Verum si hoc esset, in gratia confirmati fuissent simul cum Angelis sanctis, qui stantes per liberum arbitrium majorem divinorum beneficiorum amplitudinem acceperunt. Quod si factos dixeris paullo ante corpoream creaturam, ruet tunc præsidium vetustæ auctoritatis, & quaecunque argumentum Græcorum: nam hi infinita propemodum spatia ponunt inter creationem Angelorum, & mundi, ut illi fierent Creatoris munificentiae participes, divinasque laudes longe ante tempora secularia præcinerent. Ergo negatorie, tenuiterque putatur, conditionem Spirituum aut maximo, aut brevi intervallo productionem rerum visibilium anteveritisse.

PROPOSITIO II. Ad fidem superior sententia nequaquam spectat.

Contrariam opinionem proscriptam anno 1215. a Synodo Lateranensi cap. 1. censent Vellofillus in Advert. ad ix. Tomum Hieronymi quæst. 33., & nonnulli post Ferrariensem Scholastici: quos erudite refellit Gabriel Vasquez Disput. ccxxiv. & Juenin dissert. 1. de Angelis q. 3. Et jure merito: nam primo S. Thomas, qui post Lateranense Concilium floruit, quæst. lxi. art. 3. ait: *Non est igitur probabile, ut Deus, cujus perfecta sunt opera, ut dicitur Deut. xxxii. creaturam angelicam seorsum ante alias creaturas creaverit; quamvis contrarium non sit reputandum erroneum, præcipue propter sententiam Gregorii Nazianzeni, cujus tanta est in Doctrina Christiana auctoritas, ut nullus unquam ejus dictis calumniam inferre præsumpserit, sicut nec Athanasii documentis, ut Hieronymus dicit.* Hoc vero Thomæ judicium probant Genebrardus Parisiensis Theologus, Estius, Petavius, alique celebriores, quorum plerique accurate Concilii verba librarunt. Deinde si quæstio hæc esset Lateranensi decreto definita, id esset, quoniam ab eo damnantur errores Origenis, & eorum, qui autumarunt spirituales substantias primum productas a Deo, ut spirituali duntaxat fruerentur dignitate, ab his vero con-

ditas res corporeas, illasque post culpam in aerea corpora, tamquam in carcerem fuisse detrusas. At Nazianzeni, Cassiani, aliorumque sententia de Angelorum ante mundum adspectabilem productione nihil cum perversis Origenianis erroribus habet commune. Quamobrem, dummodo quis profiteatur solum Deum universæ creaturæ auctorem esse, nullamque ab Angelo, vel dæmone procreatam, neque dogma aliud in Origenistis, Manetisque gregalibus fulguritum ab Orco revocet; non est, cur ob assertam præexistentiam Angelorum Lateranensis Concilii damnationi subjiciatur. Præterea duo tantum sunt in ea Concilii definitione, quæ hominem Theologum possent aliquantulum commovere: unum quod affirmetur, utramque creaturam, spirituales, & mundanam fuisse conditam *initio temporis*; alterum, quod pronuncietur utramque productam esse *simul*. Verum *in initio temporis* facere nequit certum (de fide argumentum, cum positum sit ad demonstrandum Angelos non esse æternos, neque semper extitisse, sed productos ex non extantibus, atque durationis suæ habuisse principium. Neque cogimur *tempus* accipere sensu Arabum philosophorum, & pro sola mensura motus rerum corporearum, cum alii, etiam e sectis Philosophicis, tempus describant, quod sit subcisa quædam duratio rerum, quæ habuerunt initium, nec perpetuo extiterunt. Particula vero *simul* significare potest, Deum utramque creaturam *pariter* condidisse, quomodo viri docti, qui nolunt amplecti Augustini de simultanea rerum creatione doctrinam, explicant illud Ecclesiastici cap. xviii. *Qui vivit in æternum creavit omnia simul*. Quam utique interpretationem patitur definitio Lateranensis, & hæresis ibi damnata eorum, qui Deum singularum creaturarum negabant esse Conditorum. Græcorum ergo sententia post Lateranensem Synodum ab hæreseos nota tecta, factaque perseverat. Postremo Synodorum Sanctarum Patres in definitionibus pertinentibus ad fidem, duas exploratissimas regulas tenere solent, Traditionem, divinamque Scripturam. At ex Traditione Angelos ante mundum minime fuisse, nemo potest evincere. Contrarium namque sentiunt Gregorius Nazianz. Orat. xxxviii. & xl. Damascenus lib. ii. cap. 3. Auctor de divinis Nominibus cap. 5. Maximus, Nicetas, & alii plurimi, quorum testimonia profert lib. i. de Angelis cap. xv. Petavius.

Ne-

Neque soli Græci hæc tradiderunt; verum etiam ex Latinis Ambros. lib. 1. Hexam. Isidorus Hispalensis lib. 1. de Summo Bono cap. 12. Hieronymus in cap. 1. ad Titum, & Beda Tom. viii. q. ix. Itaque traditio non est hac in re penitus manifesta. Textus autem Scripturarum probabilem quidem, ut diximus, sententiam faciunt, at non prorsus irrefragabilem. Nam verba Genes. *In principio creavit Deus cælum & terram*, non incongrue accipi possunt de principio durationis rerum corporalium, quarum narrationem Moses instituit: ita ut sensus sit, nullam corporalem creaturam ante cælum, terramque extitisse. Idem esse potest sensus verborum Exodi *Sex diebus &c.* quæ exponi possunt de rebus sensibilibus, quæ sunt quidem omnes sex dierum spatio productæ, & sunt ob molem propriæ quantitatis in loco extenso, & corporeo. Addunt aliqui verba Apostoli ad Heb. 1. 14. *Omnes sunt administratores Spiritus*. Verum neque hæc ad præsentem controversiam dirimendam sunt satis: quippe non est necesse, ut Angeli semper ministerium erga res corporeas exercent, aut si exercent continuo, non sequitur eos non fuisse antequam exercerent: id enim spectat ad officium illis mandatum a Deo, non ad ipsorum productionem, sive substantiam. A primo ad ultimum liquet non esse dogma fidei, quod Angeli una cum rebus aspectabilibus creati sint; quamvis id a nobis probabilius esse iudicetur.

PROPOSITIO III. Neque ad fidem spectat, imo nullatenus certa est vulgaris opinio, Angelos fuisse in Empyreo creatos.

Sunt enim quæ pro vulgata hac opinione afferuntur minus firma. Reducuntur ea vel ad auctoritatem, vel ad rationem; sed neutra consistunt. Auctoritas enim petitur ex locis Scripturarum, quæ plane diversam patiuntur interpretationem. Habetur primus Isaia xiv. 12. *Quomodo cecidisti de cælo lucifer, qui mane oriebaris?* quæ verba sunt literaliter accipienda de Rege Babylonis, qui movit castra adversus populum Judæorum, ut constat ex aliorum verborum complexu, & ex præcedenti versu 4. *Sume parabolam istam contra regem Babylonis*. Alludunt tamen, ut exponit super Ezechiel Gregorius, ad casum diaboli; sed is dicitur cecidisse de cælo Luc. x. 18. quemadmodum de cælo cadit fulgur, idest de suprema aeris regione. Alter locus est, quem modo laudavi, *Videbam satanam sicut fulgur de cælo cadentem*: quem locum,

præter allatam explicationem, exponunt Euthymius & Theophylactus, non de primo lapsu Angelorum, sed de honore ac potestate dæmonis ante Salvatoris adventum, quando ille homines seducebat, & majori superstitione ab idololatriis colebatur. Alii vero, & forte melius, referunt ea verba ad proximè præcedentia, *Domine etiam dæmonia subijciuntur nobis*: quæ discipulis referentibus, ille respondit non esse sibi nova, quæ narrabantur: nam cum illi dæmonia ejicerent, ipsemet Christus videbat *satanam sicut fulgur de cælo cadentem*. Ultimus locus est Apocalypseos xii. 7. *Factum est prælium magnum in cælo*. At non consequitur, prælium factum est in cælo: igitur in cælo Angeli fuerant producti: potuerunt enim eo conscendere, ut videtur colligi ex citato cap. Isaia xiv. ver. 13. *Qui dicebas in corde tuo, cælum conscendam*: quamquam & hæc de cælo Sanctæ Trinitatis commode exponi possunt cum S. Thoma, q. lxi. art. iv. ad 3. si referantur ad dæmonem: aut de Civitate Jerusalem, si literaliter accipitur de rege Babel. Sunt præterea, qui verba Apocalypsis interpretantur non de primo Michaelis cum dragone certamine, sed de altero sub mundi finem futuro, sive de oppugnatione Ecclesiæ & persecutione Sanctorum, quos hostis humani generis continuo circuit, ut devoret. His ergo Scripturarum momentis, quibus plures nituntur, Angelos in Empyreo conditos non evincitur.

Neque id clare demonstrat ratio Thomistica, quod Angeli creari debebant in supremo cælo, quia præsidet *toti nature corporeæ*: non enim singuli Angeli iisdem corporibus præsent, sed alii cælestibus, alii sublunariis, alii speciali ratione hominibus: neque omnes eadem virtute pollent, sed unus alteri præstat. Igitur ex Angelorum ministerio, aut virtute nequit probari unum esse locum creationis ipsorum, eumque in supremo omnium corpore: quin si argumentum aliquid efficiat, consequetur omnes fere Angelos diversam in sui creatione nactos fuisse stationem; quod nemo unus concedet.

Arbitrantur itaque nonnulli, atque inter hos S. P. Augustinus lib. iii. de Gen. ad lit. cap. x. & Rupertus in Genes. c. xi. Angelos creatos in superiore parte aeris; quod de Angelis, qui peccaverunt, putat S. Thomas cit. loco ad 3. esse valde probabile: atque ad auctoritatem Augustini respondet, vel de suprema parte aeris eum loqui, quatenus
idem

idam est, ac Empyreum, vel de Angelis illis tentum, qui ceciderunt. Sed neutrum certum solidumque videtur. Quippe nequit Augustinus per superiorem ætheris partem intelligere Empyreum ob propinquitatem; quoniam licet illa sit proxima inferiori cœlo, distat tamen ab Olympo Beatorum quamplurimum. Neque propter *diaphaneitatem*, ut inquiunt; nam minor non est pellucens coloris convenientia inter aerem, & aquam, quam sit inter aerem & cœlum; nec tamen proprie dicitur Angelos in aqua ad instar piscium creatos. E contra ipsum aerem ob locorum vicinias cœlum appellamus, ut dum dicimus *imbres cœli, volucres cœli, rorem cœli*: ideoque & Angelos cœli appellare possumus Spiritus in aeris sublimitate productos. Neque valet ratio altera, quod Angeli, qui peccarunt, in aere creati sint, quod fuerint ordinis inferioris, & alios majori virtute præditos in cœlo Empyreo. Nam primo fuit fortasse diabolus aliorum Angelorum princeps, non ordinis infimi. Deinde si ordinis, virtutisque diversitas diversum creationis locum expostulat, non unus, aut duo, sed novem saltem assignandi erunt separati loci, ubi creati sint Angeli: quod puto dixisse neminem, tametsi fuerunt qui dæmones, & angelos sanctos separatim productos affirmaverunt. Erit ergo Augustini sententia communi illa ac vulgari longe probabilior, aut saltem non poterit manifestæ falsitatis revinci.

QUÆDAM ADVERSUS PRIOREM PROPOSITIONEM ARGUMENTA ELIDUNTUR.

Prima contra assertam Angelorum unam cum aspectabili mundo creationem occurrit obiectio Cassiani Collat. viii. cap. 7. ubi ait: *Nec enim existimare debemus Deum creationis, & opificii sui principia ab hujus mundi constitutione primitus inchoasse, quasi in illis anterioribus, & innumeris seculis ab omni providentia, & dispositione divina fuerit otiosus, ac tamquam non habens, in quos bonitatis suæ exerceret beneficia, solitarius, atque ab omni munificentia alienus fuisse credatur, quod de illa immensa, ac sine principio, & incomprehensibili majestate humile est, incongruumque sentire. Quod comprobari ait ex versu 7. cap. xxxviii. Job, Quando facta sunt simul sidera, laudaverunt me voce magna omnes Angeli mei. Si enim An-*

geli laudabant Creatorem in molitione corporalis mundi, necesse est, ut ante mundi primordia producerentur. Videtur his subscribere, inquit Vasquez, Magnus Gregorius, qui Libro Moralium xxviii. cap. vii. inquit: *Quia enim prima in tempore condita natura rationabilium Spirituum creditur, non immerito matutina astra Angeli vocantur.*

Resp. Quod si Cassiani argumentum valeret, consequeretur Angelos esse æternos; unde istiusmodi argumentationes videntur ex Gentilium philosophia depromptæ, non ex Catholicorum penu Theologorum. Similia autem objicientibus Ethnicis pro asserenda mundi æternitate, in eo libro, qui proxime ad istum consequetur, respondebimus frustra volatilem sensum vagari quærendo secula ac tempora ante mundi creationem, quando tempus non erat, cum sit istud sola creaturarum rerum mensura. Interim ad hujusmodi nugarum solutionem sufficit animadvertere, ante creatas res solam præcessisse æternitatem, in qua fingi nequit subcisiua duratio, qua dicatur Omnipotens de quiete ad operationem transire. Allata verba Jobi in Vulgata, & in Hebræorum Codice leguntur, *Cum me laudarent simul astra matutina, & jubilarent omnes filii Dei*: sed admissa quoque versione lxx. dicendum est Angelos, qui in sapientia, & intellectu conditi sunt, potuisse in priori suæ creationis momento Deum laudare. Deinde creati dicuntur a nobis prima die, & astra producta sunt die quarta; unde non mirum si quando sidera facta sunt, Deum laudibus prosequerentur, & astrorum creationi adstiterunt, præsertim in sententia eorum, qui sex dies Genesis naturales esse defendunt. At Gregorius citato cap. vii. docet expresse naturam Angelicam conditam in tempore: ideoque primo creatam affirmat, quoniam producta est mane primæ diei, ut melius, quam Vasquesius faciat, observat Alardus Gazæus Comment. in eandem Collationem Cassiani.

Deinde objciunt quædam alia testimonia sacrorum librorum, ut Job xl. 10. *Ecce Behemoth, quem feci tecum*. Et v. 11. *Ipse est principium viarum Domini*: quæ de dæmone a pluribus accipiuntur. Et Apost. ad Tit. 1. 2. vitam æternam promissam scribit ante tempora secularia: Fuerunt ergo ante seculum, mundanaque tempora rationales creaturæ, quibus Deus sempiternam promitteret beatitudinem. Verum hæc nullius momenti sunt,

sunt, *בהמות* *Behemoth* enim, scilicet *fera ferarum*; apud Jobum significat Elephantem, qui quantumvis ferus, mansuescit, nec raptu vivit, sed hominibus inserviens pascitur herba. Horratur enim ibi Deus hominem ad mansuetudinem ferarum exemplo, & praesertim commemorat *Behemoth*, seu Elephantem, qui cum habeat durissimum dorso tergum, & cartilagine tamquam laminas, proboscidem tamen versat, perfoditur, oneratur, & circa eum ludunt bestiae agri. Quae omnia illic narrantur de *Behemoth*, sive fera, quae dicitur *principium viarum Domini*, idest maxima inter terrestria animalia: nam quae in suo genere praecipua sunt, appellantur Hebraeis *תשני*, *initia*, & *capita*. Affertur deinde exemplum *Leviathan*, piscium scilicet maximi, qui ad instar minorum trahitur unco: ut nempe homo exemplo terrestrium, marinarumque ferarum humilietur sub potenti manu Dei. Quod si mavis haec ad diabolum referre, non ero in disputando perpugnax: sed dicam hunc esse *תשני* *caput* viarum Domini, quoniam spectat ad lucem primae diei mane creatam. Nam quod ait Apostolus ad Titum, vitam aeternam repromissam fuisse *ante tempora secularia*, idem est ac fuisse ab aeterno praedestinatum, ac preparatum, ut exponunt Chrysostomus, Anselmus, & lib. xii. de Civ. Dei cap. xvi. Augustinus. Aut *ante tempora secularia*, idem est, ac ante plurima tempora, & ante Abraham, de quo Judaei magnopere gloriabantur: ait enim idem Apostolus ad Timoth. ii. cap. i. 9. etiam gratiam *ante tempora secularia*, datam nobis in Christo; & habetur utrobique, *πρὸ χρόνων αἰωνίων*. Fuimus ergo nos etiam creati ante mundum, si valeat istiusmodi argumentatio.

Tertio opponunt Graecorum PP. auctoritatem, qui non solum docent oppositum, verum & congruam tradunt, optimamque rationem; nimirum Deum non fecisse Angelos propter hominem, quemadmodum coelum, & terram, sed ratione bonitatis suae: ideoque non opus erat ut differret Angelorum productionem ad tempora hujusce machinae. Addunt verba Damasceni lib. ii. cap. 3. *Decebat primum intelligibilem substantiam creari, tum sensibilem, ac demum ex utraque compositum hominem*. Mitto Basilium, Nazianzenum, Origenem, aliosque, de quibus in 2. Propositione.

Resp. in hac quaestione, quae adiaphora
Berti Theol. Tom. II.

est, nec spectat ad fidem, non exigi communem Patrum consensionem. Tamen non omnes Graecos adversarios habemus; cum praeter Epiphanium diserte sententiam nostram confirmet Theodorus Mopsuestenus lib. i. in Genes. Theodoretus Quaest. iii. Basilii Seleuciensis Orat. i. alique apud Cl. Dionysium Petavium. Neque urgent admodum allatae rationes: ad primam enim patet responsio, si dicamus omnes creaturas in Dei gloriam primario fuisse productas, creatosque etiam Angelos in gratiam Universi, quod voluit Deus omnium creaturarum generibus exornare. Ad alteram ex Damasceno optima est responsio S. Thomae, quod Angeli non constituunt per se unum universum, sed tam ipsi, quam creatura corporea in constitutione unius universi conveniunt; non est autem congruum, ut producat pars absque toto. Si autem dicas unam creaturam corpoream productam esse ante aliam, etiamsi ad idem universum pertineat: respondet idem S. Thomas, singulas creaturas corporeas convenire in materia, quae producta creatae fuerunt quodammodo omnes corporeae substantiae: quod minime valet de Angelis, qui in materia simul cum rebus corporalibus non conveniunt. Sed nos, qui sententiam de creatione simultanea arbitramur valde probabilem, quod nec S. Thomas diffitetur, possumus etiam negare assumptum.

Ultimum argumentum frequens est apud antiquiores Scholasticos, atque ita se habet. Angeli non fuerunt creati simul cum tempore, neque post tempus: Ergo ante tempus. Ant. prob. nam substantia Angelica impartibilis est, tempus vero in partes dividitur, & consequenter substantia Angelica tota simul producta fuit, non item tempus: At impossibile est substantiam impartibilem, & divisibile tempus eadem mensura durationis existere, & tempus in primo indivisibili instanti produci. Itaque non potuit Angelica substantia produci simul cum tempore.

Sed facilis est responsio; negatur enim ant. & ab prob. distinguitur minor: substantia indivisibilis, & partibile tempus nequeunt simul existere eadem mensura durationis adaequata, & communi, itaut simul incipiant esse, simul perficiantur, & simul desinant, concedo: mensura inadaequata, itaut in eodem instanti incipiant esse, & spiritualis substantia existet tota, tempus vero aliqua sui parte; falsa est minor, & consequentia: quae

si valeret, sequeretur etiam rationalem animam, imo & formam omnem substantialem, priusquam tempus fieret, creatam esse.

C A P U T VII.

De gratia, quam in prima sui conditione Angeli receperunt.

CUM duplex sit gratia, *actualis*, quæ datur ad supernaturaliter operandum, & *habitualis*, quæ ulterius confertur ad ornatum, & sanctificationem animæ, cui inherens tribuit, ut divinæ naturæ participatione fruatur: de utraque gratia nunc inquiritur. Fuit enim veterum Scholasticorum opinio, quantum ad *habitualement* gratiam spectat, tam Angelum, quam primum hominem, hanc in sui creatione non accepisse, quam opinionem probant Ægidius noster, Alexander Alensis, Bonaventura, aliique permulti, quos sequitur etiam P. Gavardi quæst. viii. de Angelis art. 2., & hanc sententiam posse absque temeritatis nota defendi scribit Estius, & nos infra, necnon lib. xii. adversus quosdam Recentiores demonstrabimus: specialem enim de Adam ingerit difficultatem Tridentina Synodus sess. 5. Canone 1. De gratia autem *actuali*, sive adjutorio, ut Augustinus ait, *sine quo*, arbitror eos decipi, qui putant fuisse sententiam Ægidii Angelos creatos sine ulla gratia, & dono supernaturali, & cum quadam tantum naturali innocentia. Diximus quippe lib. iv. cap. viii. præclarissimum Doctorem de gratia gratum faciente verba facere, neque ullatenus a naturali innocentia, & originali iustitia beneficiorum Dei, quæ ad recte sancteque operandum sunt necessaria, largitatem rejicere. Atque id etiam liquet ex dist. xxix. art. 2. dub. 3. laterali, ubi ait: *Oportet nos ponere hominem sic esse conditum, quod posset omnia piacula vitare. Non ergo fuit conditus in puris naturalibus. Habuit ergo aliquod donum gratuitum superadditum naturæ, &c.* Quapropter Ægidius, qui originalem iustitiam gratiam esse fatetur, negatque puram esse naturam, nequit ab ea actualis gratiæ munera segregare. Sed plura de his Fredericus Gavardi: nos numero diximus, propositumque persequimur.

PROPOSITIO I. Angelus in prima sui conditione habuit *actualement* gratiam, quam Sanctus Pater appellat adjutorium sine quo.

Ita S. Pater de Corrept. & Gratia cap. xi. ubi ait: *Si autem hoc adjutorium, vel Angelo, vel homini, quum primum facti sunt, defuisset, quoniam non talis natura facta erat, ut sine divino adjutorio posset manere si vellet, non utique sua culpa cecidissent.* Et de Civit. Dei lib. xi. cap. xi. inquit: *Simul ut facti sunt, lux facti sunt, non tamen ita tantum creati, ut quomodo essent, & quomodo viverent, sed etiam illuminati, ut sapienter, beateque viverent.* Rursus cap. 9. proximi libri xii. posteaquam Angelos in bona voluntate conditos esse docuerat, ait: *Voluntatem quamlibet bonam inopem fuisse in solo desiderio remansuram: nisi ille qui bonam naturam ex nihilo sui capacem fecerat, ex seipso faceret implendo meliorem, prius faciens excitando avidiorem.* Ex quibus hæc ratiocinatio promitur: Adjutorium naturæ superadditum, quo Angeli poterant, si voluissent, in accepta perseverare iustitia; quo creati sunt *lux*, nedum ut illuminati fierent in se, sed etiam adhærerent loci incommutabili, ac viverent sapienter beateque; quod demum fieri poterant *meliores*, & vividius ad sanctam delectationem, caritatemque excitari; tale, inquam, adjutorium est supernaturalis quædam gratia saltem *actualis*; Angeli in prima conditione huiusmodi adjutorium, illuminationem, & voluntatem bonam acceperunt: Ergo Angelis in prima sui conditione gratia saltem *actualis* collata fuit. Qualis autem hæc gratia extiterit, & per eam Deus, dominusque rerum omnium, qui creavit omnia bona valde, & mala ex bonis exoritura esse præscivit, sic ordinavit Angelorum, & hominum vitam, ut in ea prius ostenderet quid posset liberum arbitrium illorum, deinde quid gratiæ suæ beneficium, in libro de divina scientia, satis ut arbitror, explicavi. Ex his autem inferitur Angelos viribus naturæ nequaquam potuisse sese ad primam gratiam *actualement* disponere, potuisse tamen vi huius gratiæ illuminantis, ac præmoventis, se disponere ad gratiam *habitualement*; nisi eam in priori instanti recepissent, quemadmodum per hanc gratiam Angeli sancti pervenerunt ad plenitudinem beatitudinis, & ad vitam æternam, quæ non potest absque divino adjutorio comparari.

PROPOSITIO II. Probabilior est sententia Theologorum asserentium Angelos in sui conditione fuisse etiam gratia sanctificante exornatos; non est tamen, ut quidam au-

tumant, plane certa, & absque ullo fidei detrimento negari potest.

Prob. I. pars. Ac primo quoniam Augustinus de gratia collata Adam, cujus una cum Angelis habenda ratio est, differens cap. xi. de Corrept. & Gratia videtur præter adjutorium *sine quo*, etiam statuere bonam voluntatem, & gratiam, in qua posuisset pro lubito permanere. Ait enim: *Tunc ergo dederat homini Deus bonam voluntatem, in illa quippe eum fecerat, qui fecerat rectum. Dederat & adjutorium, sine quo in ea non posset permanere, si vellet.* At gratia, in qua potest quis manere si velit, est gratia sanctificans, quam a caritate Augustiniana schola non distinguit: Ergo cum in caritate actuali nemo teneatur perseverare: & cum actus quandoque inculpate omittantur, neque ab his desistere culpa sit: gratia, in qua creatura innocens non permanendo misera facta est, perdiditque originalem iustitiam, est habitus casti amoris, sive gratia sanctificans. Deinde S. P. xii. de Civit. Dei cap. 9. de bona voluntate ait: *Et istam quis fecerat, nisi ille, qui eos cum bona voluntate, idest, cum amore casto, quo illi adherent, creavit, simul in eis condens naturam, & largiens gratiam?* Unde *sine bona voluntate, hoc est Dei amore, nunquam sanctos Angelos fuisse credendum est.* Addit e vestigio, quod Angeli, qui in eadem bona voluntate perstiterunt, pervenerunt ad eam beatitudinis plenitudinem, unde se nunquam casuros certissimi fierent. Hanc vero plenitudinem beatitudinis citato cap. xi. de Corrept. & Gratia, *hujus mansionis debitam mercedem* appellat. At gratia, qua pervenitur ad plenissimam beatitudinem, non est gratia dumtaxat actualis, sed etiam iustitia & sanctitas, cui jure proprio gloria tamquam corona reppenditur. Si ergo Angeli sancti nunquam fuerunt sine bona voluntate, & caritate, cujus perseverantia plenam gloriæ felicitatem promeruerunt; nunquam extiterunt sine habitu caritatis, & iustitiæ rectitudine. Præterea gratia, quam habent sancti homines, in quorum cordibus diffunditur caritas Dei per inhabitantem Spiritum Sanctum, non sola naturalis rectitudo est, sed gratia gratum faciens. Atqui bona voluntas, qua Angeli Sancti Deo adhærent, & a qua malus Angelus sponte defecit, dicitur ibidem ab Augustino, *Charitas Dei diffusa in eis per Spiritum Sanctum, qui datus est eis*: Itaque

hæc bona voluntas, castus amor, & caritas, non rectitudo naturalis dicenda est, sed vera, propriaque gratia sanctificans; recteque Vives comment. in hunc locum de Augustino ait: *Aperte fatetur Angelos omnes creatos esse in gratia gratum faciente, quod idem ait libro de Correptione, & Gratia.*

Consentiunt Augustino alii PP., imo & sacre literæ. Basilii enim in Ps. xxii. scribit: *Angelos namque ut essent Verbum omnium opifex condidit: sanctificationem vero simul impendit ipsis Spiritus Sanctus.* Et Damascenus lib. ii. de fide cap. 3. *Per Verbum omnes Angeli creati sunt, ac per Spiritus Sancti sanctificationem omnis perfectionis numeros acceperunt.* Hieronymus quoque super Osee: *Dæmones*, ait, *in magna pinguedine Spiritus Sancti creatos esse.* Sed & Ezechiel cap. xxviii. 52. de Dæmone sub figura Regis Assyriorum inquit: *Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, & perfectus decore.* Et v. 15. *Perfectus in viis tuis a die conditionis tue, donec inventa est iniquitas in te.* Ut enim scribit Beatus Gregorius lib. xxi. Moral. cap. 18. *Quid doni non habuit, si signaculum Dei similitudinis fuit?*

Videtur etiam hæc sententia rationi conformis. Etenim sensibili, corporeæque creaturæ statim a principio inditæ sunt, ut Philosophi loquuntur, *seminales rationes* naturalium omnium effectuum; scilicet initio tribuit eis Creator formam, agendique virtutem comparate ad ea, ad quæ universalis providentiæ ordine referebantur. At Angeli creati fuerunt propter beatitudinem, cujus quasi semen est gratia sanctificans: hæc itaque gratia Angeli a principio conditionis suæ fuerunt ornati. Sed de hoc argumento vide S. Thomam q. 62. art. iiii. His ergo momentis in hanc sententiam lubentissime trahor.

Ceterum spectare ad fidem, & irrefragabilem omnino esse, (quod erat propositionis pars altera) id vero constanter inficior. Et primum confidentis Hierophantæ videtur hæreseos notam affricare Theologorum clarissimis, Magistro, Scoto, Richardo, Bonaventuræ, Ægidio, Argentinæ, aliisque plurimis qui Angelos, ac primum hominem in gratia sanctificante conditos negant, in qua tamen constitutos eos credunt ante lapsum: quod de primo saltem homine est salubriter, ac certissime confitendum. Ulterius laudanda est moderatio Estii scribentis: *Nihil esse in hac questione temeritatis, & periculi*: Postremo

*Doctrina
gratia
angelos
hominis
creatus
- condit*

si originalem justitiam in hoc constituas, quod sit rectitudo rationis, absque ullo pugnantis effectus motu, mentisque ægritudine, & evagatione: & præter naturæ perfectionem Angelis, ac primo homini datam fatearis gratiam *actualem*, & donum amoris casti, quomodo Ægidianos nostros sentire arbitror; erit profecto modus aliquis interpretandi Augustinum, solvendique præmissa argumenta.

Respondent enim, S. Patrem tribuere omnibus Angelis bonam voluntatem, & actum amoris casti, sed esse hunc a gratia *actuali*, & nullatenus prærequirere *habitualement*, quam promereri sibi debuerant in ea bona voluntate perseverantes; nam Augustinus citato lib. xii. de Civ. Dei cap. 9. omnes quidem Angelos tam bonos, quam malos conditos definit in bona voluntate, & actu sanctæ dilectionis, qui est gratia *actualis*, sed caritatem diffusam per inhabitationem Spiritus Sancti, quæ proculdubio gratia *habitualis* est, ut Ægidius docet in 2. dist. 29. quæst. 1. art. 3. ad Sanctos Angelos, non ad eos, qui a bona voluntate sponte defecerunt, Augustinus pertinere declarat. Hic itaque castus amor gloriæ promeruit, quoniam in eo Sancti Angeli perseverantes *habituali* caritate sunt exornati, qua ad plenitudinem beatitudinis pervenerunt. Hæc gratia *actualis* semen fuit vitæ æternæ, quatenus illius virtute incommutabili bono adhæserunt. Hæc *signaculum similitudinis*, Paradisi deliciæ, decor, ac principatus, ob rationis rectitudinem, magnam absque ulla molestia tranquillitatem, divinæque illuminationem sapientiæ. Hæc demum justitia, & sanctitas, ut Patres docent, non perfecta, quam Spiritus Dei inhabitans impertitur, sed inchoata, quæ sita est in perfectione gratiæ *actualis*. Hæc Ægidiani nostri: quæ cum valde sint probabilia, firmissime teneo Angelos cum aliqua gratia, non in puris naturalibus fuisse conditos; num vero præter adjutorium *sine quo*, & gratiam sufficientem *actualem*, etiam *habitualement* receperint, probabilius quidem existimo, sed dubium adhuc, nec ad fidem pertinere pronuncio.

S C H O L I O N.

„ Q Uod affirmavimus Prop. 1. Angelis
„ in sui creatione collatum fuisse ad-
„ jutorium gratiæ, quod S. P. Augu-
„ stinus appellat adjutorium *Sine quo non*,
„ puto extra omnem controversiam positum

„ esse. An vero Angeli, qui perseverarunt,
„ suffulti fuerint ampliori adjutorio, sive gra-
„ tia prædeterminante, & efficaci, quæstio
„ gravissima est, quæ nos, & Augustinenses,
„ qui postrema floruerunt ætate, a Thomi-
„ stis, & ab iis, qui Ægidiani dicuntur, di-
„ scriminat, & divellit. Quibus hi rationibus
„ innitantur, dictum est alibi. Ad hujus sen-
„ tentiæ præsidium accedit quoque superius
„ productum S. P. Augustini testimonium,
„ qui libro 12. de Civit. Dei cap. 9. ait,
„ *Voluntatem quamlibet bonam*, scilicet, ad-
„ jutorio quoque gratiæ sufficientis suffultam,
„ sive auxilio *sine quo non* corroboratam,
„ *inopem fuisse in solo desiderio remansuram*,
„ *nisi ille, qui bonam naturam ex nihilo*
„ *sui capacem fecerat, ex ipso faceret imple-*
„ *do meliorem, prius faciens excitando avi-*
„ *diozem*. Enimvero excitationem illam, qua
„ sanctorum Angelorum voluntas *avidior* fa-
„ cta est, quam fuit in prima sui conditio-
„ ne, in qua Deus in eis creans naturam,
„ & largiens gratiam, contulit adjutorium,
„ sine quo perseverare non poterant, fuit
„ proculdubio Gratia ipso adjutorio *sine quo*
„ robusta magis, atque excellentior. Vide
„ infra additam notationem lib. 12. cap. 8.

CONTRARIA ARGUMENTATIO
DILUITUR.

At Angelos in puris naturalibus absque ulla gratia productos videtur evinci ex Scripturis, ex Patribus, & ex ratione. Nam Job. iv. 18. ubi legit Vulgata: *Et in Angelis suis reperit pravitatem*: habet Hebræus: *Et in Angelis suis non posuit lucem*: Non ergo Angeli primitus supernæ gratiæ illuminationem receperunt. Item Augustinus 2. de Genes. ad lit. cap. 1. scribit Angelicam naturam primo *informiter* creatam, postmodum vero *formatam* esse, *lucemque* appellatam. Et Gregorius lib. 32. Moral. cap. 18. Angelum malum creatum utique affirmat cum capacitate caritatis, *qua repleri posset, si voluisset*; non autem cum caritatis ornamento, & signaculo. Etiam Joannes Papa cap. *Visis literis*, Tit. xvi. q. 2. ait: *Dolet enim satis diabolus, & erubescit, caritatem, quam in cælis nequivit habere, homines constantes ex lutea natura tenere in terris*. Quibus si addatur numerus veterum Scholasticorum doctum Angelos conditos sine gratia, nescio quodnam firmitus monumentum possit acce-

sedere: hoc enim divina Scriptura, Patribus, ac Theologorum probatione suffultum est. Neque destituitur præsidio rationis. Gratia enim est medium inter naturam, & gloriam: quemadmodum ergo Angeli non habuerunt in prima conditione cum natura gloriam, ita nec receperunt cum natura gratiam. Ita creatos Angelos in puris naturalibus vis auctoritatis, rationisque suadet.

Resp. Ex neutro capite sententiam nostram labefactari. Præferenda quippe est in cap. iv. Jobi Vulgatæ lectio, maxime quod in Hebræorum Codice occurrit vocabulum *תהלה* *Tabalah*, quod lucem pariter, ac stultitiam significat, quamvis admissa ea lectione In Angelis suis non posuit lucem, possumus sic textum exponere: *Et Angelis non revelavit abscondita consilii sui*: nam & Chaldaeus vertit: *Prophetis non credit arcana*. At Augustinus de prioritate naturæ, ac rationis intelligendus est, cum eodem Opere lib. iv. cap. xxxii. doceat absque ullo temporis intervallo cælum ac lucem, naturam & gratiam habuisse principium, fuisse tamen hæc in cognitione Angelorum aliquo ordine, & unum alterum præcessisse, ut proxime cap. ix. explanabitur. Nam in xi. de Civ. Dei cap. xi. ait: *Simul ut facti sunt, lux facti sunt*: & seq. libro cap. ix. *Eos, inquit, cum bona voluntate creavit, simul in eis & condens naturam, & largiens gratiam*. Aut dicendum creatos Angelos informes per Augustinum, non quidem comparate ad gratiam, sed relate ad plenitudinem beatitudinis, ad quam adhærendo Creatori suo pervenerunt, ut docet de Corrupt. & Grat. cap. x. Hac ratione exponendus est S. Gregorius, qui dubio procul loquitur de Caritate consummata, aut de iustitia permanenti: cuius nexu noluerunt Angeli mali adhærere cum Sanctis incommutabili bono sponte gratiam, quam acceperunt, deserentes. Comparat propterea Gregorius eodem loco Angelos in prima conditione pretioso lapidi habenti foramina preparata, quæ possunt repleri auro: repleri autem auro est perfici in caritate, aut si mavis Scholasticorum veterum tenere sententiam, sanctificante gratia exornari. In cap. Visis literis constat ex verborum antithesi idem esse habere, ac tenere; ideoque non habuit diabolus in cælo caritatem, & gratiam, quoniam cum haberet, sua voluntate deseruit. Legitur præterea in nonnullis Codicibus habere nequit præsentis temporis: unde

sensus esse potest, diabolum de recuperanda iustitia desperantem Sanctorum hominum invidia ac malevolentia tabescere. Atque ita allatis auctoritatibus respondetur. Postrema enim ratio est nimis levis & fracta; quoniam gloria finis est, & confertur ut merces, ideoque naturam, & operationem, meritumque consequitur. Contra gratia principium est recte agendi, eamque simul cum natura largitus est Deus, quia creaturam rationalem condidit, ut recte ageret.

CAPUT VIII.

Quatenus juxta Augustini doctrinam Angeli etiam cum Beatitudine facti sunt.

SED oritur quæstio altera, an in prima conditione Angeli una cum gratia beatitudinem sint consecuti, dicente Augustino de Corrupt. & Grat. cap. x. etiam diabolum, & angelos ejus fuisse beatos antequam caderent. Hoc Theologi de beatitudine naturali solent exponere. Est autem beatitudo naturalis. ut eam S. Thomas definit Q. 62. art. 1., *Ultima perfectio, quam rationalis creatura virtute sua naturæ assequi potest*. At beatitudo supernaturalis est omnium bonorum aggregatio, quibus per dona naturæ superaddita rationalis creatura perficitur, ac plenissima expletur felicitate. In beatitudine vero tres potissimum dotes sunt distinguendæ. Prima est, quod beati sunt recti per gratiam: altera, quod absque ulla molestia præsentis boni delectatione fruuntur: tertia denique, quod immutabili bono tanta scientiæ, & caritatis plenitudine adhærent, ut certissime sciant se amplius non esse casuros. De priori S. P. lib. xi. de Civ. Dei cap. 12. *Quis enim primos illos homines in Paradiso negare audeat beatos fuisse ante peccatum, quamvis de sua beatitudine quam diuturna, vel utrum æterna esset, incertos? Esset autem æterna nisi peccassent, cum hodie non imprudenter beatos vocemus, quos videmus iuste ac pie cum spe futuræ immortalitatis hanc vitam ducere sine crimine vastante conscientiam*. De præsentis boni delectatione ait ibidem: *Quantum pertinet ad delectationem præsentis boni beatorum erat primus homo in Paradiso, quam quilibet iustus in hac infirmitate mortali*. Et lib. xiv. cap. 26. *Nihil omnino triste, nihil erat inaniter latum: gaudium verum perpetuabatur in Deo, in quem flagrabat caritas ex*

corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Denique de beatitudinis plenitudine lib. de Corrept. & Grat. cap. x. inquit: *Erat adhuc quod eorum adderetur beatitudini, nisi per liberum arbitrium in veritate stitissent, donec istam summæ beatitudinis plenitudinem, tamquam premium ipsius permanſionis acciperent, id est, ut magna per Spiritum Sanctum data abundantia caritatis Dei cadere ulterius omnino non possent, & hoc de se certissime nosſent.* Liqueat hanc postremam dotem reddere beatitudinem completam, atque perfectam.

PROPOSITIO I. S. P. Augustinus numquam asseruit Angelos conditos esse beatos beatitudine supernaturali, quæ plenitudinem felicitatis nuper expositam complecteretur.

Legenti citato loco Augustinum liquatissima traditur veritas; ait enim illico: *Hanc plenitudinem beatitudinis non habebant; sed quia nesciebant suam futuram miseriam, minore quidem, sed tamen beatitudine sine ullo vitio fruebantur.* Et lib. xi. de Civ. Dei cap. 13. *Cuius jam non difficulter occurrit utroque conjuncto effici beatitudinem, quam recto proposito intellectualis natura desiderat; hoc est, ut & bono incommutabili, quod Deus est, sine ulla modestia perfruatur, & in eo se in æternum esse mansuram nec ulla dubitatione cunctetur, nec ullo errore fallatur.* Hanc habere Angelos lucis pia fide credimus: hanc nec antequam caderent habuisse Angelos peccatores, qui sua pravitate illa luce privati sunt, consequenti ratione colligimus: habuisse tamen aliquam etsi non præsciam beatitudinem, si vitam egerunt ante peccatum, profecto credendi sunt. Demum præcedenti cap. xi. veram, perfectamque beatam vitam nonnisi æternam esse declarat, ac talem non fuisse beatitudinem angelorum malorum, quia quandoque desitura erat, si ve id scirent, si ve nescientes aliud putarent: scientes enim timor, nescientes error beatos esse non sinit. Itaque ex Augustino hæc depromitur argumentatio: Vera, perfecta que beatitudo requirit, ut creatura rationalis cadere ulterius non possit, & hoc apertissime sciat: Angeli non sunt creati cum tali luce, & abundantia caritatis, ut cadere non possent, idque certissime scirent: Ergo Angeli in vera, plenissima que beatitudine creati non sunt.

Forte dices, Augustiniana sententia est omnia unico momento fuisse producta, & sex dies in Genesi enumeratos esse unum

temporis instans, quod in sex dies partitur secundum diversam cognitionem Angelorum, in qua est vespere & mane, vespere ob cognitionem creaturæ in seipsa, mane ob cognitionem creaturarum in Verbo: sed cognitio matutina, & in Verbo est cognitio, quæ habetur in beatitudine consummata: Ergo in illo instanti productionis universi Angeli consummatam beatitudinem habuerunt.

Resp. dilucide Augustinum lib. iv. de Gen. ad lit. cap. xxii. & xi. de Civ. Dei cap. vii. doctrinam suam explicare, quæ minime quatitur istiusmodi oppositione. Compendio dicam, nam proximo capite audiemus Augustinum ipsum paullo accuratius. Unicum quidem instans est temporis, quo per Augustinum Deus cuncta simul creavit, neque huic instanti ex parte rerum creaturarum dierum intervalla respondent. In mente autem Angelorum sunt quodam ordine cognitionis, qua sex dies Geneseos invicem distinguuntur. Principio creavit Deus naturam Angelicam lucem, hoc est, sapientia exornatam, & illuminatione, qua universam creaturam tamquam infra se positam in seipsa respiceret, & hæc cognitio est *vespertina*, quoniam versatur circa objectum, quod reddit illam mutabilem, non circa Dei Verbum, in quo sunt rerum omnium quæ temporaliter fiunt *sempiternæ rationes*. Jam habes *vesperam*. Deinde Angeli creaturam, quam in se factam intuentur, referunt ad laudem creatoris, in eoque delectantur: & ita illucescit & habetur cognitio *matutina*, qua Deo adherent. En post *vesperam mane*. Ex cognitione itaque creaturarum, & ex relatione earundem in Deum concordissima unitate resultat dies ex *vespere, & mane* conflatus; qui in tantum dierum numerum crescit, in quanta objecta Angelorum cognitio dirigitur. *Cognitio creaturæ in seipsa* (inquit S. P. lib. xi. de Civ. Dei cap. vii.) *decoloratior est, ut ita dicam, quam cum in Dei sapientia cognoscitur velut in arte, qua facta est.* Ideo *vespera congruentius, quam nox dici potest, quæ tamen, ut dixi, cum ad laudandum, & amandum refertur creatorem, recurrit in mane.* Et hoc cum facit in cognitione sui ipsius, dies unus est. Cum in cognitione firmamenti, quod inter aquas inferiores, & superiores cælum appellatum est, fit dies secundus. Cum in cognitione terræ, & maris, omniumque gignentium, quæ radicibus continuata sunt terræ, dies tertius:

cum

cum in cognitione luminarium majoris & minoris, omniumque siderum, dies quartus: cum in cognitione omnium ex aquis animalium natalium, atque volatiliū, dies quintus: cum in cognitione omnium animalium terrenorum, atque ipsius hominis, dies sextus. Hæc Augustinus. Ergo in cognitione angelorum malorum, qui in veritate non steterunt, neque ad Dei laudem & amorem conversi sunt, locum *matutina* cognitio non habet. In sanctis vero Angelis, qui sunt Auctore suo delectati, continuo factus est *mane*, & cognitio quæ elucescit in Deo ob rectum ordinem caritatis, cui tamquam merces reddita est plenitudo scientiæ, quam diximus spectare ad beatitudinem consummatam. Hæc vero non ad sex dies spectat, sed ad septimum, cui nulla advenit *Vespera*, qui etiam appellatur Sabbathum, idest, *requies*, quoniam, ut scribit cap. seq. Augustinus, *significat requiem eorum, qui requiescunt in Deo*. Itaque nego minorem: nam cognitio *Matutina*, cum sit contemplatio creaturarum relata in Deum, præcedit ordine causalitatis plenitudinem beatitudinis, qua Angeli in Deo creaturas ipsas absque peccandi periculo perceperunt.

Levioris est momenti, quod Deus creaturam corpoream in principio suæ conditionis constituit perfectam, ideoque & Angelis conferenda erat perfectio, quæ est plenissima beatitudo. Enim vero hæc beatitudo merces est perseverantiæ, ac meriti, & consequenter debent ei natura, atque operatio antevertere. Neque corporeis rebus statim cum perfectione naturæ ea perfectio collata est, quæ per illam operationem producitur: ut recte Augustinus lib. 1. de Gen. ad lit. cap. 24. & S. Thomas q. 62. art. 1. ad. 2.

PROP. II. Augustinus, dum ait Angelos conditos esse beatos, non loquitur de sola beatitudine naturali, sed potius de beatitudine supernaturali prout duas priores dotes comprehendit, gratiam scilicet, & sanctam delectationem, sive de beatitudine supernaturali inchoata.

Evidens, & perspicuum hoc est. Primum namque S. P. de Correp. & Grat. cap. x. de Angelis, quorum princeps est diabolus, ait miserrimos effectos esse, quoniam *Refugientes bonitatem, qua beati fuerant, non potuerunt ejus effugere judicium*. Hanc vero bonitatem, a qua defecerunt, justitiam originalem esse, sive hæc sit gratia sanctificans, sive rectitudo rationis cum bona voluntate,

castique amoris actu, nemo non videt. Bonitas ergo, qua beatifuerant, non erat beatitudo tantum inaturalis, sed supernaturalis inchoata. Docet præterea S. P. eo loco, quod quemadmodum Angeli mali hanc bonitatem, in qua eorum sita erat beatitudo, refugientes effecti sunt miseri, ita Sancti Angeli in ea perseverantes meruerunt *beatitudinis plenitudinem, qua sunt beati, ut cadere non possint ulterius*: nullam vero perfectionem naturalem, & permansionem in ea meritum esse plenissimæ beatitudinis, est quidem ipso meridie lucidius. Deinde beatitudo innocentis creaturæ erat vita, qua fruebatur Deo, ex quo boho erat bona, non solum naturali cognitione, & amore, verum etiam caritate, qua flagrabat ex corde puro, ex fide non ficta, & cum spe futuræ commutationis, uti S. P. affirmat xiv. de Civ. Dei cap. 26. & xi. de Gen. ad lit. cap. 18. Quæ sane præter naturam rectam, ac sine vitio creatam supernaturalia complectuntur beneficia, quæ Deus in Angelum hominemque liberali munificentia profudit *simul in eis condens naturam, & largiens gratiam*. Nunc vero ad Scholasticam methodum me revoco. Beatitudo, quæ gratiarum dona complectitur, est beatitudo supernaturalis inchoata: Beatitudo, in qua rationalis creatura condita est gratiarum dona complectabatur: Erat ergo beatitudo supernaturalis inchoata.

De hac beatitudine constat accipiendum esse, quod Augustinus in lib. xi. de Civ. Dei cap. ix. ait Angelos participes lucis æternæ nunquam fuisse peregrinatos; & quod etiam Basilus in Psal. 44. & Greg. hom. 7. & Auctor de Eccl. Dogmat., qui tamen videtur quidam Semipelagianus, affirmant, Sanctos Angelos in accepta beatitudine perseverasse: idest, quatenus lucem & caritatem, quam initio receperunt, merito permansionis servarunt. Juvat hac ratione etiam excusare Ludov. Vivem, qui Comment. in præf. caput ix. scribit, *Angelos Sanctos semper fuisse in patria, ac semper faciem Patris vidisse*. In proximum enim caput xii. inhærens Augustino ait, *Angelos fuisse quodammodo beatos, nondum tamen de ruina, aut de confirmatione sua certos*: unde falsum est quod scribunt eruditi Thomistæ Gonet disp. xii. de Angelis §. 2. & Cardinalis Gotti q. vii. dub. 1., Vivem revera sensisse Angelos Sanctos fuisse creatos in beata visione, quam illi accipiant pro visione facie ad faciem, sive

sive plenitudine beatitudinis, quam profecto vides doctum virum Angelis non statim concedere. Non recte præfati Thomistæ Augustini verba explicant de sola beatitudine naturali, quæ consistit, inquiunt in altissima contemplatione Dei, ut Auctoris naturæ. Angelis enim non solam sine vitio naturam, sed etiam gratiam largitus est Deus, sive supernam illuminationem, & caritatem, qua possent adhærere Deo, sibi que gloriam plenissimam promereri. De qua dumtaxat beatitudine rectam sine vitio naturam, & gratiarum dona complectente, arbitror Augustinum instituisse sermonem.

PROP. III. Cum explicata supernaturali beatitudine Angeli in prima conditione receperunt etiam beatitudinem naturalem: ut adversus Vasquesium Scotistæ, ac Thomistæ propugnant.

Breviter argumento S. Thomæ probatur. Naturalis beatitudo est ultima perfectio, quam creatura rationalis natura sua potest consequi: Atqui Angelus creatus est cum omni naturali perfectione, quam suapte natura consequi poterat: Ergo Angelus in naturali beatitudine creatus est. Prob. min. si quidem hæc naturalis perfectio est perfectissima contemplatio Dei, ut Auctoris naturæ, & rectitudo naturalis dilectionis. Atqui Angeli ab initio illam contemplationem, & dilectionis rectitudinem habuerunt: Igitur &c. Respondent quidam ex nostris rectum amoris ordinem in Angelis fuisse ex gratia: quod utique verum est, diligendo enim Deum, eique caritate adhærendo gloriam, & intuitivam visionem Dei adepti sunt. At præcisæ gratia, licet non sit in amore creaturæ rationalis rectitudo illa specialis, qua Angeli ad plenitudinem gloriæ permanens merito pervenerunt, non erat tamen inclinatio perversa, quoniam Deus condidit sine vitio naturam: quapropter rectus ille ordo per gratiam non ad naturalem beatitudinem pertinebat, sed ad beatitudinem supernalem; de qua præcedenti propositione.

AD QUÆDAM EX ADVERSO PUGNANTIA.

Verumtamen pro Sententia Vasquesii obijciens I. Angeli in primo instanti certi non erant se nunquam futuros esse miserrimos: at hæc incertitudo poena est, animumque excruciat quamaxime, neque potest cum bea-

tudine conciliari.

Resp. 1. Angelos, etiam si de futura ac perenni ipsorum felicitate fuerint incerti, habuisse tamen delectationem præsentis boni absque ulla animi pressura, propterea quod in suo erat arbitrio acceptam beatitudinem sibi perenniter stabilire. Deinde quoniam hæc facultas perseverandi in accepta beatitudine pertinebat ad gratiam, & ipsa beatitudo non solam naturam sine vitio, sed etiam bonam voluntatem, & gratiam secum ferebat, respondetur cum Salmanticensibus, certitudinem, inamissibilitatem, & exclusionem cujusque timoris spectare quidem ab beatitudinem supernalem consummatam, quæ fuit merces perseverantiæ Angelorum Sanctorum, & quæ sola est status bonorum omnium aggregatione perfectus; minime vero plenissimam illam scientiam, & securitatem necessariam esse ad beatitudinem naturalem, quæ est perfectio naturalis creaturæ ratione præditæ. Perennitas enim, & certissima incommutabilis boni possessio summum beneficium gratiæ est, non defectibilis creaturæ proprietas. Neque dicas, si naturalis beatitudo nihil sit ultra quam ultima perfectio naturæ, diabolus erit adhuc beatus. Etenim in eo extant quidem, ac perseverant naturalia, intellectus nempe, & voluntas; sed his mala illius voluntate accessit vitium, & inclinatio ad malum, nec non ob deperditam dignitatem excrucians desperatio, horrendissimumque supplicium.

Obijc. 2. Si Angeli conditi fuissent cum beatitudine naturali, non potuissent mereri; beatitudo enim est terminus, & ultima creaturæ intellectualis perfectio; creatura autem in termino constituta mereri omnino non potest.

Resp. Nego naturalem beatitudinem esse terminum simpliciter creaturæ rationalis, in quo tollitur indifferentia, & libertas ad meritum, vel demeritum: sed est terminus, ut inquiunt, secundum quid; eo quod præter debitam sibi perfectionem potest rationalis creatura aliam nancisci, quæ ad gratiam, gloriamque pertineat, & in qua si nequeat ulterius perfici, vera ac propria ratio termini sita est.

Ultimo argues: Posse propriis meritis consequi beatitudinem major est creaturæ intellectualis perfectio, quam beatitudinem habere gratis collatam, & dono creationis concessam: Ergo ex quo Deus perfectas condi-

de-

derit rationales naturas, non debuit eis beatitudinem conferre aliquam, sed solam facultatem, qua per vires proprias sibi illam possent comparare.

Resp. Fallam esse maiorem: nam etsi posse consequi beatitudinem supernaturalem haud minima sit creaturarum intellectualium perfectio, liberum scilicet arbitrium supernae gratiae adiutorio suffultum: major tamen perfectio est habere naturalem beatitudinem ex vi creationis, atque sine meritis comparandam. Id enim magis convenit cum beatitudine Dei, quæ cum sit perfectissima, nullo tamen merito acquiritur: sed divinæ naturæ conjunctissima est, ac penitus indivulsa.

CAPUT IX.

Explicatur quomodo juxta Augustinianam Theologiam Angelica peragatur cognitio.

ACTURUS, posteaquam de Angelorum natura, & creatione differui, de duabus proprietatibus singillatim, quibus pollet intellectualis substantia, idest de vi intelligendi, ac volendi: cum nihil frequentius audiat in Theologicis concertationibus, quam Angelos objecta percipere per *species* creatas inditas sibi ab Auctore naturæ; id vero etiam Augustini præceptis communi fere sententia judicetur esse concordissima veritate conjunctum; danda opera est, ut Sancti Patris defæcatam, purissimamque doctrinam e suo fonte, non ex inquinatis rivulis hauriamus.

Principio itaque indubitatum est, Angelos non cognoscere per *species* acceptas a rebus, sed per inditas, connaturales, & innatas: quod etiam docet S. Thomas q. lv. art. 2. & q. lviii. art. 7. Tradit id Augustinus lib. ii. de Gen. ad lit. cap. 8. ubi ait: *Quemadmodum ratio, qua creatura conditur, prior est in verbo Dei, quam ipsa creatura, qua conditur: sic & ejusdem rationis cognitio prius fit in creatura intellectuali, qua peccato tenebrata non est, ac deinde ipsa conditio creaturae. Neque enim sicut nos ad percipiendam sapientiam proficiebant Angeli, ut invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspicerent, qui ex quo creati sunt, ipsa Verbi aternitate sancta & pia contemplatione perscrutantur &c.* Cujus rei causam affert lib. iv. cap. 32. *quia mens Angelica, posteaquam eo ordine creata est, ut præcederet cetera,*
Berti Theol. Tom. II.

prius ea vidit in Verbo Dei facienda, quam facta sunt. Quidquid enim cognoscitur debet præcedere cognitionem; ideoque creaturæ quæ cognoscuntur ab Angelis, antequam viderentur in seipsis, præcedebant quodammodo in arte, qua factæ sunt, idest in Verbo, in quo sunt omnium, quæ temporaliter fiunt, æternæ rationes. Hujus autem Verbi participationem habuerunt statim, ac facti sunt, Angeli: quatenus creati fuerunt cum participatione incommutabilis lucis, in qua rationes illæ rerum universarum continentur, quomodo S. Pater docet eodem lib. 4. cap. 24.

Hæc participatio *lucis*, sive illuminatio Angelorum est medium, in quo singula objecta percipiunt, ita ut *species* ingentæ & innatæ, quas diximus, non sint accidentia quædam creata, sed ipsamet lux incommutabilis, atque divina, in qua invariabiles rerum omnium rationes effulgent. Equidem hanc solam lucem certissimam cognitionem parere, eaque creatas mentes de omni vero firmissime judicare, pluribus demonstrat S. Pater, ut vidimus libro primo; in quo ostendimus notitiam rerum, quam scientiam appellant, certam scilicet, evidentem, & quæ aliter nequit se habere, ex medio creato, quod contingens est ac mutabile, nullatenus comparari, nisi prout creaturarum præsentia ad immutabilem lucem convertimur. Atque hanc participationem sempiternæ lucis Angelos habuisse a principio ita Augustinus declarat lib. xi. de Civ. Dei cap. ix. *Profecto facti sunt participes lucis æternæ, quæ est ipsa incommutabilis sapientia Dei, per quam facta sunt omnia, quam dicimus Unigenitum Dei filium.* Quare ipsa lux divina affulgens menti Angelorum est medium cognitionis Angelicæ: ideoque non cognoscunt per *speciem* aliquam creatam, nisi forte *speciem* creatam dixeris affectionem, & *qualitatem* productam in mente Angeli participatione ac fulgore hujus lucis.

Nec tamen hæc lux immutabilis reddit statim Angelos beatos visione Dei per essentiam. Triplici enim ratione divinum lumen rationalibus creaturis affulget; primo ut principium cognitionis naturalis, & tamquam lex secernendi verum a falso in his, quæ ad naturæ ordinem pertinent; ut dum irradiatur mens idea creaturæ, æqualitatis, similitudinis, &c. & hæc irradiatio est criterium veritatis, de quo alibi disputavimus, sive *lumen rationis*. Deinde affulget, ut principium

cognitionis supernaturalis exhibens menti ea, quæ excedunt naturæ ordinem, sub aliqua tamen caligine, & in plurium objectorum permixtione; ut quando illustratur mens revelatione mysteriorum Trinitatis, vel Incarnationis: atque hæc illustratio est sancta illuminatio, sive *lumen gratiæ*. Tandem affulget aliquando lux illa divina convertens plenitudine luminis mentem in semetipsam, ac tanta claritate sese manifestat, ut non possit inde cogitatio divelli; & hæc manifestatio est caritas patriæ, seu *lumen gloriæ*. Quapropter Angeli videntes in incommutabili sapientia, statim ac facti sunt, rerum **creaturarum rationes**, non proinde fruebantur visione, quam vocant beatificam; quia incommutabilis lucis participes facti sunt primo & secundo modo, non tertio. Atque hinc est, quod male quidam inferunt fore omnes homines beatos, si vera esset sententia nostra, quod non habeatur vera scientia, nisi per legem æternam, & lucem incommutabilem.

Ergo hac ratione juxta Augustinum cognitio Angelorum peragitur. Facti enim in prima sui conditione participes lucis, *quæ est ipsa incommutabilis Sapientia Dei*, ab illo se productos esse noverunt, & Conditoris sui, in quo universæ creaturæ rationes consistunt, proculdubio perceperunt existentiam, & proprietates, quæ lumine rationis, aut gratiæ elucescunt. Utraque enim luce collustrati sunt; *lumen quippe verum, quod illuminat omnem hominem in hunc mundum venientem, hoc illuminavit omnem angelicum mundum, ut esset lux, non in semetipso, sed in Deo*, idest participatione lucis, a qua si avertitur, Angelus fit immundus. Lege lib. xi. de Civ. Dei cap. ix. & in iv. de Gen. ad lit. cap. 24. Augustinum. Ibi vero S. P. dilucide explicat, quo modo Angeli hac eadem luce, tamquam infra respicientes propriam naturam, ac dehinceps creaturas omnes corporeas ordine quodam cognitionis agnoverint.

Sed quoniam lux illa rationes exhibet rerum, non particularia quæque repræsentat; ut Angelus cognoscat res singulares, existentes, sive *prædicata*, uti loquimur *παρβασις*, *accidentalia* existentiae, loci, aliorumque adjunctorum, necessum est, ut lux illa universalis in homine, Angeloque ab objecto determinetur; ita ut nisi hanc determinationem intellectus creatus mutuetur a rebus, nequeat singularia percipere per ideam illam ingeni-

tam sola *prædicata essentialia* exhibentem. Determinatur autem ipsarum rerum creaturarum præsentia: quod & ab Augustino traditum animadverti, & propria mihi ratio suadet. Etenim S. Pater lib. v. de Genes. ad lit. cap. xix. ait creaturam Angelis apparere *quando efficitur, atque propalatur*. Et cap. 32. libri præcedentis docuerat cognitionem *vespertinam* sive creaturarum in seipsis in Angelo factam esse per earum productionem, & postquam Dei Verbum dixerat, *Fiat*. Ac sic prius, inquit, *in ejus fiebant cognitione, cum Deus dicebat ut fierent, quam in sua propria natura: quæ iidem facta in eis ipsis etiam cognovit, minori utique notitia, quam vespera dicta est*. Et ratio est, quia existentia, locus, & prædicata quæque accidentalia non relucet in idea rerum, quæ est ratio intelligibilis, & quædam quasi mensura communis judicandi de qualibet veritate. Quare etiam si Deus creaturas in seipsis absque ullo medio percipiat, ejus tamen cognitio non *vesperascit*, quoniam non coarctatur rerum præsentia, neque ideo videt creaturas, quia factæ sunt; quum eadem ratione perciperet illas, priusquam fierent, in sua æternitate, in qua nihil præteritum est, aut futurum. Alius modus, cur Angeli creaturas in particulari videant, assignari non potest: siquidem nequit res corporea spirituales substantiam afficere in ipsam agendo radiis, effluviis, corpusculis, & sensibili qualitate: aut si forte alius modus assignatur, is quidem extra Augustinianam Pneumaticam conformatur.

Atque ex his nedum habes quomodo in Angelis intellectio perficiatur, sed etiam quid sit illorum cognitio *matutina*, ac *vespertina*, de qua plura hominum figmenta & legimus, & audivimus. Igitur cognitio *vespertina* Angelorum est cognitio rerum existentium in propria natura, cujus *prædicata accidentalia* percipiuntur per ideam ingenitam determinatam ad singularia per illorum præsentiam, nondum huic cognitioni addito ordine relationis in Deum: cognitio vero *matutina* est, quando scientia Angelorum non remanens in creatura refertur in laudem & caritatem Dei, in cujus luce incommutabili sunt æternæ rerum faciendarum *rationes*: hoc enim ordine mens Angelorum ad veritatem, & ipsam Dei sapientiam convertitur, & eorum cognitio *illucescit*, & recurrit *in mane*. Quod cum Angeli sancti de cognitione creaturarum in lau-

laudem Creatoris assurgentes impleverint, dicuntur in veritate stetitisse, ac merito perfectionis accepta plenitudine sapientiae, ob quam lumini rationis, & gratiae additum est lumen gloriae, consummatam consecuti fuerunt beatitudinem. Sed haec ab ipso Augustino citatis locis poterunt evidentius cognosci: nos enim haec summam attigimus, quae sorbere animo, & bibere ex ipso fonte non pignat.

CAPUT X.

Angelos non intueri occultas aliorum cogitationes.

NON levis nunc occurrit dubitatio, quam nescio num possit quis enodate explicare, Eccur Angelis cogitationes, & cordium secreta non pateant, si determinata haec existant, neque ordinem naturalem excedant? Quaestio admodum perplexa est, animumque omnium pulsare debet, siue legem dirigendae cognitionis angelicae statuas cum Augustino in *participatione lucis incommutabilis*, siue in creata aliqua *specie*, ut placet Scholasticis. Sed nos, ut decet se gerere in rebus dubiis, quae magis ad veritatem accedunt eligentes, minus probabilia aut brevi recitabimus, aut suis auctoribus relinquemus.

PROPOSITIO: Angelis non innotescunt secreta cordium; variaeque, cur ea ignorent, a Theologis probabiles causae afferuntur.

Videtur prima pars nihil habere dubitationis, & prope ad fidem accedit. Probatur autem adversus Hervaeum, Durandum, & Antonium Le-Grand Scripturarum, Patrumque praesidio. In III. enim Regum VIII. 39. legitur: *Tu nosti solus cor omnium filiorum hominum.* Jerem. XVII. 9. 10. *Pravum est cor omnium, & inscrutabile, quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor, & probans renes.* Et Apost. ad Hebraeos IV. 12. Verbo Dei tamquam singularem characterem tribuit, quod sit *pertingens usque ad divisionem animae, ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum, & intentionum cordis.* Quibus responderi nequit peculiare esse solius Dei omnes hominum cogitationes scrutari, Angelorum vero praesentes tantummodo: primo quia de omnibus indiscriminatim Scriptura loquitur. Deinde quoniam in tertio Regum loquitur Salomon de intentione eorum, qui Deum orant, ideoque de cogitatione praesenti, quam tamen

solum Deum noscere ait: & Apostolus duo attributa ex aequo Deo tribuit, pertingere ad divisionem animae ac spiritus, idest mentem a pravo rerum terrestrium remove appetitu, & coelestium desiderio superna caritate inflammare: atque cogitationes, intentionesque cordis discernere; at non pertingit ad divisionem animae, Ac spiritus in aliqua cordis affectione praesenti quidem animumque trahente ulla vis naturalis humana, aut angelica: Ergo neque ad aliquam cordis intentionem discernendam pervenit creata virtus, & mens Angelorum.

Accedunt Patres, quorum testimonia nequeunt ulla ratione contorqueri. Chrysostomus hom. 4. in Mat. ad ea verba, *Hec autem eo cogitante, Angelus in somnis apparuit Joseph*, inquit: *Hoc signum fuit certissimum illum a Deo missum fuisse Angelum: quippe solius Dei est arcana cordium nosse.* Loqui vero Chrysostomum de cogitatione praesenti, idest de ea, quae menti Sanctissimi Joseph obversabatur, nemo unus negabit. Et quae Nathanael Joan. I. 37. habebat in corde, dum ei Christus ait, *Israelita, in quo dolus non est*: quae etiam egerat cum Philippo cum esset sub ficu, jam determinata erant, & actu posita: Et tamen Cyrillus Alexandrinus libro I. in Jo. ait Nathanaelem respondisse, *Tu es filius Dei*, quoniam *noverat solum Deum scrutatorem esse cordium, nec ulli alteri hominis mentem patere.* Neque diversa est Latinorum traditio. Nam Ambrosius in cap. V. Lucae de Christo scribit: *Dominus occultorum cognitione Deum se esse demonstrat.* Hieronymus in 9. Matth. super illa verba; *Dominus videns cogitationes eorum*, inquit: *Ostendit se Deum, qui possit cordis occulta cognoscere.* Augustinus denique serm. 234. de Tempore haec de Sancto Jobo habet: *Colebat Deum, faciebat eleemosynas; & quo corda fiebat, nemo sciebat, nec ipse diabolus, sed Deus noverat.* Atque in Psalmum 41. exponens ea verba, *Abyssus abyssum invocavit*, Loqui, ait, homines possunt, videri possunt per operationem membrorum, audiri in sermone: sed cuius cogitatio penetratur? cuius cor inspicitur? Quid intus gerat, quid intus possit, quid intus agat, quid intus disponat, quid intus velit, quid intus nolit, quis comprehendet? puto non absurde intelligi abyssum hominem. In his animadvertente praeccludi aditum Durando reponenti, sermonem non fieri de cogitationibus actu positis,

fitis, cum e contra nonnisi de præsentibus Patres speciatim pertractent; præsens quippe erat occulta murmuratio Phariseorum, de qua Lucas cap. v., præsens cogitatio Scribarum, de qua Matth. cap. ix., præsens intentio Jobi, dum eleemosynam largiretur. Omnes autem cogitationes non actu animo hærentes esse soli Deo manifestas non opus est demonstrare.

Valida hinc eruitur ratiocinatio: Phariseorum, Scribarumque cogitationes præsentes erant, & Christus eas videndo se verum Deum esse commonstravit: Cogitationes ergo, quamquam præsentes sunt, intueri est solius divinæ mentis scrutantis renes, & corda. Atque hinc est, quod hoc argumento pro Christi divinitate contra perveraces Arianos a PP. pugnatum est, præsertim a Fulgentio in libro ad Trasimundum secundo.

Digitum nunc intendo ad placita Theologorum varias hujus dogmatis rationes proferentium. Scotus in 11. dist. 9. q. 1. contendit, cogitationes liberas esse objectum habens cum mente Angelorum proportionem, neque illorum vim intellectricem excedere; sed ideo non posse cognosci, quod Deus iuum subtrahat concursum: idque explicant aliqui comparatione ignis Babylonici, quo tres pueri non fuerunt combusti. Quæ opinio obstruit os memorati Cartesiani Le-Grand, qui cap. 3. Dæmonologiæ probat, Angelos posse percipere hominum cogitationes, quia inter mentis perceptionem, & determinationem voluntatis proportionem necessum est reperiri: quod Subtilis Doctor toto capite annuit. At id ego a Scoto peterem, Eccur Deus hac in re deneget concursum suum, quem non solet in naturalibus operibus nisi per raro subtrahere? & num interveniat mirabile portentum quotiescunque Angeli cognitionem istam non capiunt, sicut miraculum fuit sine combustione consistentia ignis in fornace Babelis.

S. Thomas affirmat ideo Angelos aliorum cogitationes nequaquam percipere, dummodo sint liberæ, quia voluntas rationalis creatura soli Deo subjacet, & ipse solus in eam operari potest, qui est ejus principale objectum ut ultimus finis. Ita docet q. 57. art. 4. Hanc S. Thomæ rationem PP. Salmanticenses satis enodate explicant, dicentes Deum in constitutione universi ita singulas aptasse causas, ut universales moverent alias ad effectus, qui spectant ad universi ordinem & armoniam: ideoque Angeli, qui respectu homi-

num superiores causæ sunt, ea naturali virtute possunt cognoscere, quæ attinent ad illum ordinem; minime vero secreta cordium, quæ non pertinent ad ordinem universi, sed ad alium sublimiorem, idest Deum ultimum rationalis creaturæ finem. Hæc vero non videntur prorsus spernenda: cum & corporeis creaturis constitutus sit terminus quidam actionis, extra quem vagari non possunt, & qui ea tantum complectitur, quæ ad illas pertinent singillatim; nec a suprema causa moventur, nisi in propositum sibi finem. Inquirō tamen, cur saltem non percipiantur cogitationes illæ, quæ ad Deum ultimum finem non diriguntur, sed in alium, & quandoque adversum, contrariumque propendunt: & quare ad ordinem universi pertineant tam creaturæ necessariæ, quam liberæ, non autem ea, quæ ab istarum voluntate dependent, & naturæ ordinem non excedunt.

Noster Ariminensis in 2. dist. 1x. q. 1. affirmat ideo Angelos aliorum cogitationes non intueri, quoniam licet intelligibiles sint, deest modus, quo ad eorum mentem perveniant. Quemadmodum enim, ut sensibile percipiat, non sufficit quod sit sensibile, sed ulterius opus est, ut ejus imago, & idolum ad sensitivam potentiam proxime accedat: ita, ut cognoscatur intelligibile, non sufficit quod tale sit suapte natura, sed etiam requiritur, ut intellectivæ facultati proxime inhæreat. Nec sufficit objecti, ac potentiæ propinquitas: nam etiamsi duæ animæ rationales a Deo in eodem corpore crearentur, una tamen non cognosceret secretam cogitationem alterius, propterea quod secreta cogitatio unius alteri non inhæreret. At Gregorius hæc fortassis persuadebit Peripateticis, quorum philosophiam egregie illustravit, non iis, qui perceptionem putant nihil aliud esse, quam rem, cujus ideam habemus, menti exhibitam intueri præsentem, neque aliud ad puram cognitionem requiri, præter præsentiam objecti, ideam ingenitam, animique advertentiam; sensationi autem hoc ulterius accidere, quod res materiales, ut præsentem menti reddantur, debeant exteriora organa afficere. Imo & Peripatetici aliqui interrogabunt, quare sensibile suæ potentiæ debite proximum *vicaria specie* illam vellicet, excitetque; neque idem præstet cum facultate intellectrice objectum intelligibile.

Ego itaque, si de re occultissima philosophari fas est, dico Angelum posse naturali-

ter cognoscere alios Angelos cogitare, non vero quid cogitent. Quod possint cognoscere alios Angelos cogitare mihi revera probatur, ex quo ad perceptionem tantum requiratur acies mentis, idea rerum, & objecti presentia, quæ omnia hic habentur: atque hac in parte probo sententiam Scoti, & Antonii Le-Grand: quod autem aperte non cognoscant quid cogitent, id erit, quoniam presentia objecti determinat ideam innatam ad percipiendum duntaxat rei existentiam, non modificationem, quæ cum existentia necessariam non habet connexionem, cujuscumodi sunt liberi animorum affectus. Nam sicut in congenita rerum creaturarum ratione videri nequit actualis existentia, ad quam illæ sunt prorsus indifferentes; ita ex presentia cogitationis percipi non valet objectum, in quod ea fertur libere, & contingenter. Ad quam sententiam proxime accedit Romanus Egidius, qui ait Angelos aliorum cogitationes videre quidem, sed non quantum ad compositionem terminorum: quod Thomas de Argentina explicare nititur exemplo vocis. Etenim, inquit si vox aliqua sit indifferens ad plura significanda, dum aliquis eam profert, audio illum loquentem, quid autem loquatur ignoro: ita cum possit per eandem speciem cogitare rem bonam agere vel non agere, aut malam fugere vel non fugere, Angelus, quem conversio mentis meæ in illam speciem non latet, videt me cogitare rem bonam vel malam, sed minime intelligit, an rem cogitatam voluntas rejiciat, vel approbet. Potest cum his conciliari Henricus Gandavensis, qui ait ideam, & apprehensionem habere universale & singulare objectum, & consequenter Angeli, licet videant conceptum alterius, prout versatur circa universale objectum, illum ignorant quatenus ad singulare dirigitur. Verum qui rem actu attigerint, operosum, arduumque est definire.

Hoc unum tamquam certissimum tenendum est, perpaucos esse humanæ voluntatis affectus, qui per motum spirituum, notaque non prodantur externas; quum & nos hominis iram, moerorem, gaudium, aliasque animi concitationes interdum agnoscamus ex vultu. Multo magis hæc omnia Angeli ex corpore, oculis, & fronte pernoscent: sunt enim longe perspicaciores Socrate, quem aliqui, ut in libro de Fato narrat Cicero, notaverunt Physiognomon. At de cogitatis,

quæ exterius non prodantur, fieri novimus bene longas, satisque litigiosas disputationes.

SATISFIT OPPOSITIONIBUS.

Opp. 1. Gregorius in Moralibus lib. 3. cap. 154. ait, quod in beatitudine resurgentium unus homo erit perspicabilis alteri, sicut ipse sibi: Ergo unus Angelus percipere potest omnia, quæ sunt in altero, quemadmodum videt quæ sunt in se.

Resp. Duplex in homine inveniri impedimentum, ne aliorum introspeciat cogitationes, corpus nempe, ac voluntas ipsorum. Itaque Gregorius docet posse in resurrectione unum perspicere cogitatum alterius, si ei manifestetur, neque impedimento esse opacitatem corporis, quod erit perspicuum, lucidum, & splendore gloriæ exornatum. Cumque in ea felicitatis patria cives omnes sint perpetuo caritatis vinculo conjuncti, amici vero invicem secreta pandant, atque, ut in proverbio versatur, *os loqui soleat ex abundantia cordis*; procul erit in patria utrumque impedimentum. At hæc non valent de cogitatis, quæ aut libere occultantur, aut, utrum noscantur, ad perfectam societatem non attinet. Quæ responsio, tamen si ajunt ea verba in Moralibus Gregorii non reperiri, retinenda est ob alias consimiles Patrum sententias, præsertim quod & legitur Gregorii textus articulo 1v. quæst. 70. S. Thomæ.

Opp. 2. Basiliius libro de vera Virginitate puellas hortatur, ut Angelorum presentiam reveantur, cum percipiant cœlestes Spiritus quidquid virgo cogitat, animoque contrectat.

Resp. Basilium sancte pieque locutum tum consuetudine hortatoriæ orationis, in qua interdum limitandæ occurrunt sententiæ; cum etiam quod in signis, corporeisque impressionibus foras affectus erumpant, maximeque voluptarii, ad quos carnalis sequitur titillatio.

Opp. 3. Diabolus introit in cor hominis: scrutatur ergo secretas cogitationes ibi latentes. Prob. ant. ex verbis Jo. cap. xiiii. 27. *Post buccellam introivit in eum Satanas: & Cum diabolus jam misisset in cor ejus. Et in Act. Ap. cap. 5. v. 3. legitur: Anania, cur tentavit Satanas cor tuum?* Ingreditur ergo demon humani corporis penetralia.

Resp. Missio ista spiritalis suggestio est, neque fit per aurem, sed per cogitationem, ac per hoc non corporaliter, sed spiritaliter. Sed quæ

quomodo fiat, ut diabolicæ suggestiones immittantur, & humanis cogitationibus misceantur, ut eas tamquam suas deputet homo, unde scit homo? Ita S. P. Aug. Tract. lv. in Joannem. Loca ergo prædicta de suggestionibus malorum Angelorum sunt exponenda; non de perceptione alienarum cogitationum. Has vero suggestiones quomodo fiant laboriosum est definire, ut ait S. Pater: sed fieri dicuntur tamen affectione sensuum, motuque spirituum animalium: quare perfici nequeunt nullo mediante nostri, sive corporis instrumento, ut inquit serm. in Cant. v. S. Bernardus.

Opp. 4. Homines præditi sagacitate ac prudentia aliorum cogitata introspiciunt: Poterunt ergo eadem Angeli jure potiori conspiciere.

Resp. dist. antec. aliorum cogitata scrutantur, quæ exterioribus indiciis, vultu, oculis, fronte, nutibusque se produnt, conc. quæ nullum exhibent externum signum, nego. Priori modo, & perspicaciori etiam intuitu Angelos secreta cordium aspicere, nemo homo ibit inficias. Afferit id luculento testimonio lib. de divinat. Dæmonum S. P. Augustinus. Neque quicquam efficit, quod in 11. Retract. libro cap. 30., eadem repetens, scribat: *Rem dixi occultissimam audaciore asseverantia, quam debui.* Nam S. Pater non dubitat, quin Angeli cognoscant cordium secreta, quando signa aliqua exprimunt; sed dubitat, an ea percipiant sensibili, an spiritali virtute. Dubitavit enim aliquando, an dæmones subtilia quædam corpora habeant, quæ sensiles recipere valeant impressiones. Propterea ait: *Utrum signa quædam dentur ex corpore cogitantium illis sensibilia, nos autem latentia, an alia vi, & ea spiritali ista cognoscant, aut difficillime potest ab hominibus, aut omnino non potest inveniri.* Rem ergo incompertam dicit, num Angeli cogitationes istiusmodi sensu corporeo percipiant, sed has ad illorum pervenire notitiam, dum certis notis produntur, affirmat rem esse nonnullis experimentis comprobata.

At, inquis, hæc non cohærere cum iis, quæ diximus cap. 11. Augustinum in libris Retractationum priorem de Angelorum corpore deposuisse sententiam: quomodo ergo rursus de illorum sensatione anceps est? Primo memini, me hæc non asseveranter protulisse. Deinde adhuc est locus dubitationis, an Angeli corporea sensatione sentire possint ad instar hominum, etiamsi corpora habeant non

unita illis substantialiter, sed tantum assumpta. Nam si Peripateticos consuleris, affirmabunt in humano corpore animam objecta sentire, quoniam est illius corporis forma, eique naturaliter alligata est: ideoque carere sensu Angelos in iis corporibus, quæ prohibitu movent, pervadunt, ac deserunt. At non deerunt, qui asserant, non esse quidem Angelos assumptis corporibus colligatos, propriasque horum formas: posse tamen motiones aliorum corporum vera sensatione percipere, quam haud vulgares philosophi sitam contendunt in sola mente, cui nervorum propagines, dum instantur spiritibus animalibus, vel externorum corporum agitantur occursum, exhibent sensibilibus rerum concitationem, ac motum. Quare laudanda est Augustini summa cum eruditione modestia, dum ea, quæ scripserat de sensatione dæmoniorum, dicta a se fatetur cum audaciore asseverantia, quasi dæmones aëria corpora habeant, idque sit exploratum: cum probabilius sit naturalia corpora non habere: atque utrum in assumptis exercere valeant officia sensuum, abstrusior sit disputatio.

Opp. ultimo: Angelus percipit ea, quæ sunt in hominis phantasia: quid prohibet ergo, ne conspiciat etiam, quæ menti obversantur?

Respond. Phantasiam non esse sejunctam a motione nervorum, qui per corpus undique distenduntur: liquet enim ejus vi impressiones quasdam in utero prægnantium mulierum ad foetus membra dilabi, itaut per gravidæ matris arterias in illa maculæ, notæque variæ inferantur. Ergo ex hujusmodi agitatione tendinum, notarumque impressione dignoscitur quid in phantasia, sive imaginatione versetur, tamquam ex sculpta figura percipitur forma, & incisio sigilli. Quod si dixeris majorem esse proportionem inter intellectum, & imaginationis effecta; dico non proportionem obstare, quin Angeli aliorum cogitata conspiciant, sed manifestationem liberam cogitantis, quæ an fiat directione aliqua, an occultis quibusdam signis, capite proximo differetur. Excellentior autem facultas, quæ spiritalia cognoscit, potest multo magis percipere res corporeas, quippe virtus inferiorum majori perfectione in superioribus continetur.

CAPUT XI.

Quomodo unus Angelus alteri cogitata sua manifestet, atque spiritus inter se colloquantur.

HOC mihi præstare necesse est, ut videamus quomodo Angeli loquantur invicem, & mentis cogitationes, quæ ceteris sunt ignotæ, unus uni patefaciat: quod assequi sine summa difficultate non possumus. Irridet quidem nos Beza Comment. in Epist. ad Galat. quod de Angelorum lingua instituamus disputationem: sed facile est homini hæretico Scholasticos urgere convicio. Nemo siquidem nostrum tribuit Angelis linguam in ore sitam, septam dentibus, pressique soni effectricem; sed spiritalem sermonem, de quo Paulus in 1. ad Corinth. xiii. ait: *Si linguis hominum loquar, & Angelorum: hoc est, Quamvis ita loquar, ut Angeli inter se colloquantur, & quomodo inter se differunt, & Deum laudent; inquit Chrysostomus ac Theodoretus. Videndum ergo quid sit hæc Angelorum lingua, & quo pacto spiritualia exprimat verba, dum Angelus Angelum alium alloquitur.*

PROPOSITIO I. Datur quædam inter Angelos locutio, nec aliud est quam directio cogitationis unius Angeli ad alterum.

Ad præcitatum Apostoli textum accedit alter Isaïæ vi. 3. *Et clamabant alter ad alterum.* Necnon Judæ in sua Canon. v. 9. *Cum Michael Archangelus alteraretur cum diabolo &c.* Postulat quoque aliquam inter cives cœlestes colloctionem perfecta eorum societas. Illam vero nihil esse præter spirituales unius cogitati ad alium directionem, & ratio, & auctoritas comprobant. Ratio: quoniam nequit esse inter Angelos sermo ex ore labiisque formatus, sed alterius generis nostro ἀνάλογος, & quo nos interdum loquimur corde. Auctoritas: quoniam Augustinus, cui Patres alii subscribunt, in xv. de Trinit. cap. 10. inquit: *Foris enim cum per corpus hæc fiunt, aliud est locutio, aliud visio: Intus autem cum cogitamus, utramque unum est. Auditio, & visio duo quædam sunt inter se distantia in sensibus corporis; in animo autem non est aliud videre, & audire: ac per hoc cum locutio foris non videatur, sed potius audiatur, locutiones tamen interiores videntur.* Ex quibus non solum apparet veri-

tas propositionis, verum etiam constat Angelos loqui cum Domino, quando se se, vel creaturas alias contemplantes in Dei admirationem, & laudem consurgunt; Deum vero alloqui Angelos, quotiescunque intime voluntatem suam illis aperit; ut in 11. Moralium cap. 5. docet Gregorius. Nobis autem idest animabus corpori junctis, nihil dubitationis est, quin verba faciant in meatus auditorios vibratum aerem mittentes, quo concutiuntur membranulæ, sive id efficiant corporalibus instrumentis, sive imitando naturam, sublatis corporibus, aerem impellentes ac verberantes. Liquet etiam ad locutionem Angelorum non satis esse quod cogitent, sed ulterius requiri, ut cogitatio unius Angeli dirigatur ad alterum; alias quidquid Angelus cogitat, loqueretur, nec posset alteri suas occultare cogitationes: quod fuit præcedenti capite refutatum.

PROPOSITIO II. Quomodo peragatur hæc Angelorum locutio, seu directio cogitationum occultum est, & reconditum; videtur autem perfici spiritualibus signis, sed quænam ista sint, ignoratur.

Me non latet S. Thom. q. 107. art. 5. confugere ad actum voluntatis Angelicæ, cujus determinatione conceptus mentis fiunt manifesti. Quod verissime dictum puto: sed in hoc tantum mens penitus non quiescit. Primo enim, si cogitationes manifestæ fierent per solam voluntatis determinationem; foret quælibet libera voluntatis determinatio per seipsam nota; atque ita nullus Angelus posset alteri secreta cordis abscondere. Directio præterea voluntatis sufficit quidem, ut Angeli cogitationes suas proponere, & declarare decernant; sed quo pacto id exequantur, nondum planum fit: & vera est Divi Thomæ sententia, sed nodum plane non solvit. Agit de illa Estius lib. 2. dist. 7. §. 13. aliique D. Thomæ Interpretes, qui ajunt, ut loquitur aliquis ad semetipsum, quando mens vertit se ad actualem considerationem rei intelligibilis, (nam conceptus mentis vocatur verbum internum,) ita alloquitur alterum, quotiescunque mentis perceptio per actum voluntatis in alterum dirigitur, atque ordinatur. Verum quod animus, dummodo velit, in suis cogitationibus versetur, facile intelligo: sed quomodo voluntate sua, eaque sola, intima sibi cogitata alteri imprimat, id vero nec uia, nec ratione cognosco.

Hujus generis sunt placita ceterorum. Nam quod

quod ait Durandus, colloqui Angelos impressa in æthere voce, verum fortasse erit dum in assumptis corporibus locutionem quasi humanam exercent. Locutionem autem spiritalem ab omnibus Angelis audiri, autumat Scholasticus ille, veluti cum homo hominem alta voce compellat, aut præco exclamat in foro: Angelos enim aliorum mentem credit introspicere, ut supra diximus. Olet hoc scitum Durandi, ut putida opinio Bezae, negatque Angelicam colloctionem. Si enim allocutio est actio spiritualis substantiæ manifestantis cogitationes suas, quemadmodum locutio exterior est prolatio verborum conceptus intimos exprimentium: sequitur Angelos loquentes manifestare secreta cordium suorum: quamobrem si nullum inter spiritus secretum lateret, frustra illorum statueretur locutio.

Non videtur melioris notæ Ochami, aliorumque Nominalium opinio, dicentium Angelum loquentem suam in aliis cogitationem imprimere, efficienterque producere: quod temperat aliquantulum Scotus asserens non propriam revera perceptionem in mentem aliorum intrudere, sed intellectionem ejusdem objecti, quod ipse cogitat, versatque in animo. At non habet Angelus vim aliquam producendi in alia creatura spirituali per solam cogitationem suam illam eandem *speciem*, seu *speciei* excitationem, qua ipse afficitur; cum in horum Theologorum sententia ab intellectu creato non producat nisi *species expressa*, seu verbum mentis: & *species* aliæ, quæ cognitionem pariunt, sint vel a prima causa, vel ab intelligibilibus objectis. Deinde adhuc quærendum est, quomodo istiusmodi perceptiones, ac *species* de una mente proficiantur in alteram: constat enim ex dictis non sufficere solam mentis cogitationem, neque determinationem voluntatis; quæ duo seipsis aliorum menti cognita esse non possunt. Sed plura adversus Ochamum, & Scotum in 11. dist. 1x. q. 2. Gregorius nosser Ariminensis.

Quare his omnibus prætermisissis eligimus sententiam eorum, qui ajunt Angelos loqui ad invicem per nutus quosdam nobis incomptos, sive signa aliqua spiritalia, quibus intimant sibi vicissim reconditas animi perceptiones: ut docent memoratus Ariminensis, Ægidius Romanus, Argentinas, Chictovæus, Canus, & alii plures, itaut etiam Vasquesius de hac judicium istud protulerit:

Hæc sententia ceteris probabilior, neque ab eadem recedit S. Thomas in 2. dist. 11. quest. 2. art. 3. ubi ait locutionem Angelorum fieri intellectualibus signis. Atque probari potest verbis Anselmi, qui in cap. xiiii. Epist. 1. ad Corint. inquit: Lingue, quibus Angeli loquuntur aliis, intelliguntur aliqui nutus, per quos intimant sibi vicissim quod voluerunt. Deinde demonstratur ratione: Quotiescunque enim aliquid est in se immediate imperceptibile, nequit manifestari nisi per signa, sensibilia quidem, si manifestetur creaturis corporeis, spiritalia autem, si manifestetur spiritibus: Perceptiones mentium, intimique Angelorum affectus immediate ab aliis Angelis non videntur: Ergo per aliqua signa spiritalia, quæ sane nobis occulta sunt, patefieri debebunt. Ad hæc: objectum triplici tantum modo ab intellectu cognoscitur, vel immediate in seipso, vel per ideam aut speciem, vel per signa quadam instrumentalia: cogitatio unius Angeli non potest manifestari alteri neque per semetipsam immediate, neque per solam speciem, ideamque, ut liquet ex dictis: debet ergo manifestari per signa aliqua, nutusque spirituales.

Opp. 1. Hæc signa, quibus Angeli loquuntur ad invicem, aut naturalia sunt, aut ad placitum: non potest dici quod naturalia sint, alias non libere, sed necessario colloquerentur; neque affirmari potest, quod sint ad placitum, quoniam deberent Angeli aliorum linguam addiscere, vel saltem inter se convenire circa hujusmodi signorum institutionem & usum. Nulla itaque sunt signa hæc spiritalia.

Resp. naturalia quidem esse: at non inde consequitur Angelos necessario, semperque invicem loqui; quoniam signa naturalia libera possunt pro lubitu poni, & non poni, eo ferme pacto, quo nos emittimus clamores, suspiria, risus, nutusque corporeos. Neque dum loquitur Angelus singuli illum audirent, nisi forte hæc signa exprimeret dum ceteri mentem in illum intenderent, quomodo homine hominem manuum, aut capitis nutu alloquente, sermonem quisquis alio vertit oculos non intelligit.

Insistes denuo: Si Angeli per signa manifestant sibi invicem cogitata; poterunt etiam nobiscum per eadem loqui, quod certo minime fieri experimur.

Resp. dubitari non posse, quin Angeli aliquando nobis bonas vel malas ingerant cogitationes: quod licet ut plurimum fiat corporali impressione,

ne, ex qua excitatur phantasia; non ausim definire, quod interdum menti nostræ non illabatur, signisque spiritualibus plura subjiciant, atque commemorent. Quoniam tamen hæc signa ignota sunt nobis, donec ab Angelis civili societate disjungimur; si Angelus in interiori corde, aut pia hortatione, aut suggestionem sagaci istud agit, illapsum potius dicemus, quam locutionem. Hæc autem locutio, per quam ab Angelis veritas manifestatur, dum mentem corroborat, panditque ea, quæ naturaliter innotescere nequeunt, appellatur etiam illuminatio. Ex quibus sequitur inferiorem quoque Angelum posse alloqui superiorem, sed non illuminari istum ab illo, quia is non pollet minori vi intelligentiæ. E contra illuminat superior Angelus inferiorem, & quilibet angelus hominem, dum fluentia scientiæ, quam habet perspicaciorem, veluti sol radios effundit. Veruntamen si Deus inferiori Angelo aliquid singulariter revelaret, idque lateret Spiritus superiores, ex. gr. Gabrieli Electionem Mariæ in Deiparam; posset Angelus inferior etiam superiorem ver. gr. Michaellem illuminare: quamquam naturali ordine spectato probabilius sit Supremos Angelos quidquid a Deo percipiunt subjectis impertiri, ut quæst. 106. art. 4. docet S. Thomas.

CAPUT XII.

Quenam sit in Angelis futurorum eventuum naturalis cognitio: ubi de Idolorum Oraculis, & Damonum divinatione.

FUTURORUM plura sunt genera. Quædam ex necessaria causa proveniunt, & cum ea rara & constanti lege neuntur, ut cœlestium orbium conversiones, vicissitudines temporum, itinera siderum, & solis, aut lunæ eclipses. Quædam causas habent quidem naturales, sed multas, & varias, quarum nexus, & concursio producit effectum contingentem; ut sunt pluviz, tempestates, venti, morbi, & quotquot fortuita dicuntur. Aliqua ex libero pendent arbitrio, ut bona, vel mala opera hominum. Aliqua demum cum liberam, tum naturalem causam habent, ut bella, privati mores, consuetudines, aliaque hujusmodi, quæ licet a voluntate pendeant, magnum tamen a cœli temperie, a qualitate locorum, a corporum constitutione habere videntur impulsus.

Berti Theol. Tom. II.

Quantum ad futura, quæ necessitate quadam a suis causis proveniunt, cognoscuntur quidem ab angelis per certam scientiam, supposito quod illæ causæ ab alia superiori minime impediuntur. Verum absolute loquendo, non possunt firmissime ab Angelis præcognosci, quia suprema causa aliquando statim naturæ legem immutat, sistit cœlestium corporum motum, & influxum avertit. Etenim vivente Josue solem spatio unius diei constitisse legimus libro historiarum ejus cap. x. 13. quod ne interpretemur cum Maimonide, & Grotio quasi dictum phrasi poetica, prohibet Eccli. 46. v. 5. & Is. 28. v. 21. Ad Esaiæ preces reductam umbram per lineas, quibus jam descenderat in horologio Achaz, retrorsum decem gradibus, narrat cap. 20. v. 11. quartus Regum: & consimile prodigium patratum meritis Christianæ Sanctimonialis Ordinis nostri quamplures tradunt historici. Eclipsis etiam solis neque in pleniluniis contingere, neque trium horarum durare intervallo, astrorum docet scientia; sed aliter moriente Christo evenisse testatur Evangelistarum consensus. Ceterum, nisi aliter suprema causa disponat, hujusmodi futura Angelis ignota nequaquam esse fatemur: ideoque ad alia coarctanda est disputatio.

PROPOSITIO: Futura contingentia, & libera ab Angelis naturali scientia certo prævideri, aut prænuntiari non possunt.

Assertum primo ex sacris literis probatur. Esaias cap. xli. 23. ita disceptat Dominus cum idololatriis: *Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quia Dii estis vos.* Et cap. xix. 12. *Ubi nunc sunt sapientes tui? annuntient tibi, & indicent quid cogitaverit Dominus exercituum super Ægyptum.* Nemo itaque præter Deum potest infallibiliter futura prænoscere. Idem tradunt Patres. Tertullianus in Apolog. cap. xx. inquit: *Idoneum testimonium divinitatis est veritas divinationis.* Et Cyrillus lib. 4. in Joannem: *Nulli ali, quam uni ac soli naturali Deo futura nosse convenit.* Una autem est vox ceterorum.

Insuper probatur ratione. Futura enim, quæ subita, & in fortuna posita populariter dicuntur, non sunt in suis causis certa, ac determinata, alias non forent contingentia, sed necessaria: in suis ergo causis nequeunt præcognosci. In seipsis vero non potest illa intueri intellectus creatus, qualiscumque ille sit; cum solus Deus ratione æternitatis, in

A a

qua

qua omnia simul complectuntur, habeat ob-
jective præterita, & futura quæque præsen-
tia: & hæc præterea videat in seipso, tan-
quam in causa, cui nihil fortuitum advenit,
vel contingens. Rursus cum istiusmodi futu-
ra ex concursione causarum non ordinaria,
sed insolita, variaeque oriantur, idcirco ne-
queunt cognosci, quia omnem creaturam la-
tet, quomodo ex divina prædefinitione invi-
cem diversæ causæ concurrent: ac præterea
incertum est, num istarum causarum con-
nexio solvenda sit alterius causæ liberæ op-
positione. Videmus quippe non raro Sancto-
rum precibus, & improborum resipiscencia a-
verti bella, pestilentiam, aliasque calamita-
tes, quæ jamjam impendebant. Ea ergo,
quæ revera contingentia sunt, (nam plura
etiam necessaria videri possunt casu contin-
gere ignorantibus aptitudinem causarum)
percipiunt quidem Angeli probabili conjectu-
ra, at non perspicua, firmissimæque notitia.

Futura autem, quæ aut libera sunt, aut
cum libertate connexa, nullam definitam
causam habere, neque fato, & impellente
necessitate evenire, unusquisque fatetur. Pro-
bat apertissimam hanc veritatem lib. iv. He-
xameron cap. 4. S. Ambrosius, quoniam alias
frustra leges essent propositæ, frustra poena
decerneretur iniquis, frustra securitas referre-
tur innoxiiis, frustra agricola vomerem infi-
gerent arvis, & manum curvæ falci admo-
verent. Versatur in ore omnium aliud argu-
mentum: nam sæpe eodem loco, eodemque
puncto temporis, & horoscopo plures gignun-
tur, qui tamen moribus, vita, fortunisque
sunt omnino dissimiles: & e contra plures
eundem exitum habent, etsi fuerunt sub di-
verso horoscopo procreati. Præclara sunt, &
satis obvia tum profanarum historiarum exem-
pla Procli, & Euristhenis Lacedæmoniorum
Regum, qui eodem semine, eodemque sati
momento impares omnino moribus, vita,
exituque fuerunt; tum literarum Sanctarum,
Jacobi, & Esau, de quibus præclare Augu-
stinus in v. de Civ. Dei cap. 4. *Tanta in eo-
rum vita fuerunt, moribusque diversa, tan-
ta in actibus disparitas, tanta in parentum
amore dissimilitudo, ut etiam inimicos eos in-
ter se faceret ipsa distantia*. Astra itaque
nonnihil in mores, ingeniumque nostrum con-
ferre dicenda sunt, sed non semper ea se-
quitur liberi arbitrii propensio: unde Socra-
tes cuidam cupiditates, & vitia ipsius divi-
nanti fertur respondisse: *Hæc omnia a me*

*prudencia, ac virtutum auctoritate superata
sunt, & quidquid vitii ex prava concretio-
ne corpus habuerat, animi bene sibi conscii
divinitas temperavit*.

Opp. 1. Cognoscere futura contingentia
non supergreditur rationalis animæ facultatem.
Docent enim Gregorius in lib. iv. Moral.
cap. 26. necnon Augustinus in xii. de Ge-
nes. ad lit. cap. 13. animæ, secundum quod
a sensibus corporeis abstrahitur, competere,
ut futura prævideat. In ejus rei confirma-
tionem refert Gregorius quemdam legis peri-
tum morti proximum, etsi haberet sepultu-
ræ locum in Templo Transiberino, prænun-
tiasse fore se post obitum apud S. Xystum se-
pulturæ mandandum. Ergo hæc futura faci-
lius cognita habebunt Angeli a corporibus
segregati.

Resp. Nego antec. quippe animæ, quæ
abstrahitur a sensibus, & a corporeis vincu-
lis jam divellitur, vis quædam inest perci-
piendi cœlestium corporum impressionem,
quam sensibus immersa dignoscere non vale-
bat, & ex qua conjecturali experimento fu-
tura prænunciare solet, ut nos ex nube plu-
viam, & navis gubernator ex vento procel-
lam. Neque aliud affirmant Patres. Ille er-
go, de quo Gregorius, potuit ex aeris affe-
ctione conjicere pluvias imminere, ob quas
cadaver tumulo apud Transiberinos inferen-
dum illuc minime deferretur; sed funeris cu-
ratores illud apud Sanctum Xystum injecta
humo recondiderunt.

Opp. 2. In cœlis omnia futura descripta
sunt: Ea ergo Angeli ibidem conspiciunt.
Prob. ant. ex Origene, qui illud Genes. *Fiant
luminaria, & sint in signa, &c.* ait in cœ-
lis descripta esse futura quælibet etiam con-
tingentia, & fortuita, ut affirmant Sixtus
Sen. lib. v. Biblioth. Annot. 15. Eusebius in
vi. de Præparat. Evang. cap. 9. Idem habe-
tur in libro, qui inscribitur *Narratio Joseph*,
magnæ apud antiquos auctoritatis.

Resp. Luminaria cœli esse tantum signa
illorum eventuum, qui necessarii sunt, at-
que ex causarum determinatione præfixa con-
stantique proveniunt: falsam vero esse inter-
pretationem Origenis, & nullius ponderis ac
momenti librum prædictum, quem Athana-
sius in Synopsi rejicit tanquam apocryphum.
Melius Aratus:

*Idem illas hyemis venientis iussit, & astus
Signa dare, & quando terras sit tempus accendi.*

Opp. 3. Angeli tam boni, quam mali fu-
tura

tura cujusque generis identidem prænunciarent.

Respondet S. Joan. Damasc. lib. 11. de Fide Orthodoxa cap. 3. *Futura quidem, tametsi nec Dei Angeli, nec demones norint, utrique tamen prædicunt, sed dispari modo. Angeli enim futuros eventus non aliter prædicunt, quam Deo ipsis quæ futura sunt detegente, quo fit, ut ea omnia eveniant, quæ ab ipsis prædicuntur. Demones autem ipsi quoque prædicunt, interdum videlicet, quia ea quæ procul geruntur, cernunt: interdum sola conjectura ducti; ex quo etiam efficitur, ut plerumque mentiantur.* Hæc Damascenus. Sed quum plura possint proferri ex idolorum oraculis, & dæmonum divinationibus, nonnullas subijcio præceptiones.

NOTATIONES QUÆDAM PERUTILES.

I. Ut Dæmones æmulatores divinitatis facilius homines ad idololatriam & superstitionem inducerent, cum optime noscerent solum Deum habere rerum futurarum plenam, certissimamque scientiam, rati sunt callide in sui cultum ignaras cupidasque gentes adactum iri, si eis quoquomodo se futura præsentire auspiciis, oraculis, & vaticinationibus suaderent. Isti igitur impuri spiritus dæmones sub statuis, & imaginibus consecratis delitescunt, & afflatu suo auctoritatem quasi presentis numinis consequuntur, dum inspirant vatibus, dum fanis immorantur, dum nonnunquam extorum fibras animant, avium volatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt plura falsitatibus involuta, inquit Minucius Felix in Octavio: & S. P. Augustinus de Divinat. dæm. cap. 7. interdum etiam templorum tuorum mala prædicere affirmat, ut cultoribus suis suam quasi divinitatem commendant. Igitur vel hæc sola malorum spirituum vafrities demonstrat, notitiam futurorum veram esse notam divinitatis.

II. Cum idolorum Sacerdotes magnam auspiciis, & oraculis gloriam, & utilitatem captarent, credimus plura ab illis conficta esse: idque asserimus non sine plurimis, gravissimisque momentis. Non enim oracula, ac divinationes coram, & in propatulo habebantur, sed in antris, cryptisque templorum, nocturno quandoque tempore, adstantibus ædituis, supplicibusque, nidore victimarum, cursu in gyrum repetito, vestium mutatione, & hor-

rore loci propemodum insanientibus. Et quidem plura oracula gentilitatis falsa esse scribit Origenes in vii. contra Celsum, Eusebius lib. iv. de Demonstratione Evangel. & alij, quos vide in dissert. de Oraculis Antonii Van-Dale. Neque soli Christiani hoc tradiderunt, verum etiam Jamblicus de Mysteriis Ægyptiorum lib. 1. cap. 11. Cicero in 2. de Divinat., & Demosthenes, qui Pythiam ait φιλιππιζεν, idest corruptam a Philippo, res ad ejus nutum prædicere. Plura de his apud Cælium Rhodiginum lib. 11. Lect. Antiq. & Vossium lib. 1. de Idololat. cap. 6. Denique etiam ipsi idololatæ vaticinationes Deorum in contemptu habuerunt, ut Alexander pugnaturus adversus Persas, Hector apud Homer. in Iliade, Annibal in Plutarcho, alique permulti. Valde itaque videtur probabile, idolorum oracula fuisse Augurum, & Sacerdotum inventa.

III. Si quæ tamen e mutis simulacris fuerunt afflante dæmone reddita, constat ex iis quoque, Angelos naturalis intelligentiæ acumine futura certissime non prænoscere. Scribit enim citato loco Tullius multa oraculorum illorum esse flexiloqua, ut interpretes egeant interprete, & fors ipsa referenda sit ad sortes. In exemplo erit ambiguum illud Apollinis.

Perdet Cræsus Halyn transgressus maxima regna.

Ex quo colligi nequit, an perdenda fuerint regna Cyri, & Persarum, an ipsius Cræsi potius, & Lydiorum. Item aliud ab eodem Apolline responsum Pyrrho,

Ajo te Æacida Romanos vincere posse:

In quo nemo non detegit amphiboliam. In his ergo dæmonum illusio, atque inscientia deprehenditur.

IV. Alia interdum reddita sunt inepta magis, ac frigida, ut cum Medi in Græciam irumperent, Athenienses interrogarunt quid tanto impendente malo foret agendum, responditque idolum, ut mœnibus ligneis se munirent. Id vero responsum quo valeret, cum intelligeret nemo; Themistocles, ut refert Cornelius Nepos, persuasit consilium esse Apollinis, ut in naves se, suæque conferrent; cum enim significari murum ligneum. Quare bene, ac sapienter de hoc oraculo scripsit in libro de Divinatione Maximus Tyrius: *Si illis temporibus Athenienses de his rebus non Dæm consulissent, sed virum prudentem, qui posset recte expendere vires, quæ*

ipsis aderant, & apparatus belli in ipsos venientem, & periculum imminens, & salutem semet ostentantem, an vir aliquis talis potius ipsis consilium dedisset, quam dedit oraculum? Imo, ut ego arbitror, non opus ei fuisset verborum involucro, & voce muri ambigua, sed sic locutus esset: Hos lapides, hac adificia, Athenienses, concedite barbaris. Vos autem cum omni familia, cum liberis, cum libertate, & legibus ite in mare: Excipient vos trieres, quæ & vos servare possunt portando, & vincere hostes pugnando. Cur ergo homines oracula adeunt, neglectis consiliis sui similium?

V. Nonnunquam dæmones divinare videntur, & occulta nobis revelant, neque tamen futura prospiciunt. Contingit id, ut Augustinus docet lib. de Divinat. Dæmonum ex tribus causis, aerii corporis sensu, celeritate motus, & rerum experientia. Ac de prima causa dictum est cap. x. opp. 4. *Celeritate.* inquit ibi tertio cap. S. Pater, *Angeli cursum ferarum, & volatum avium incomparabiliter vincunt.* Nihil ergo mirum si statim nunciant, quæ in regionibus exteris, & longinquis eveniunt. Hoc pacto, ut scribit Cædrenus, dæmones captas Syracusas pastoribus indicarunt, & Cræso responsum dederunt de carne testudinis, ut refert lib. ii. cap. 12. Rhodiginus.

VI. Experientia autem multa quidem noverunt, quæ proinde absque ullo prorsus miraculo prænunciant, ut rustici pluvias, dum ranæ, ut inquit Cicero ad Atticum, *πίτορεύουσιν*,

VII. Accipiunt aliquando potestatem immittendi morbos, vitiandi, morbidumque reddendi aerem, & perversis amatoribus terrenorum commodorum malefacta suadendi: atque ita infirmitates, pestilentias, & bella prædicunt: eo ferme pacto, quo medicus in corporis humani temperie bonas, seu malas prævidet valetudines. Prænunciant ex adverso harum calamitatum finem, si velint a nocendo desistere. Sed etiam hæc, quæ in suis dispositionibus prævident, non semel ex improviso, ac repente mutantur, quia *desuper aliquid jubetur, quod eorum consilia cuncta perturbet.* Hoc pacto fallitur etiam Medicus arte sua, falluntur agricolæ, falluntur nautæ: quorum exempla apposite Augustinus refert quinto, & sexto capite ejusdem libri. Atque hoc est discrimen inter prædictiones divinas, ac dæmonum; quod Deus in sui dispositione non fallitur, neque potest ab ex-

teriori causa impediri: dæmon vero, nisi potestatem accipiat, nihil adoritur, & quæ disponit, Dei nutu inverteuntur sæpenumero, & immutantur.

VIII. Denique nonnulla prædicunt, etiam in sui perniciem, non cognitione propria, sed auditis Prophetarum vaticiniis, quæ nunc manifestant, ne ignari, victique putentur; nunc astute reticent, ne incipiant ab hominibus deseriri, atque contemni. Hoc pacto non ignorantes verba Domini apud Sophoniam cap. ii. ii. *Attenuabit omnes Deos terræ; everisionem templorum suorum aliquando prænunciarunt,* ut cap. vii. citati libri docet S. Pater: ideoque *δαίμονες*, idest *Divinantes*, magno cum dedecore facti sunt *ex eloquiis prophetarum, vel ex oraculis Angelorum.* Has omnes præceptiones tradit capite vicesimo secundo Apologetici Tertullianus his verbis: *Dispositiones Dei nunc Prophetis concionantibus excerpunt, & nunc lectionibus resonantibus carpunt.* Ita & hinc sumentes quasdam temporum sortes furantur divinationem. In oraculis autem quo ingenio ambiguitates temperent in eventus, sciunt Cræsi, sciunt Pyrrhi. *Habent de incolatu aeris, & de vicinia siderum, & de commercio nubium cælestes sapere paraturas, ut & pluvias, quas jam sentiunt, repromittant. Ladunt primo, dehinc remedia præcipiunt ad miraculum nova, sive contraria, postque desinunt ludere, & curasse creduntur.* His ergo præceptis divinationes, & oracula dæmonum refutato.

C A P U T XIII.

De altera Angelorum proprietate, idest flexibili voluntatis arbitrio.

POLLENT spirituales substantiæ non solum percipiendi & intelligendi facultate, sed etiam amandi, & volendi: & hanc voluntatem communiter appellamus. Fertur hæc amore in bonum; atque ut dictum est cap. ultimo lib. 4. in bonum in communi, & in perfectum ac summum cognitum omnimoda claritate in seipso, trahitur necessitate, neque aliam habet libertatem nisi *lubentia*, eo quod tale bonum ei proponatur absque indifferetia judicii. Sed circa objectum particulare, sive creatum sit & aliqua ex parte imperfectum, sive summum etiam & incommutabile cognitum *abstractivè*, non perspicuitate plenissima, habet cum mutabilitate judicii ve-

ram

ram, propriamque libertatem indifferentiæ. Hanc sub omni gratia quantumvis vivida, & efficaci in viatoribus hominibus permanere, adversus Jansenianos Catholica definivit Ecclesia. In Angelis sanctis, piisque animabus Deum videntibus facie ad faciem, quemadmodum judicii flexibilitas, ita arbitrii indifferentia minime reperitur. Licet tamen Beati in amore Dei, quem lumine gloriæ conspiciunt, nullam habeant indifferentiam, in ceteris omnibus liberrimi sunt; non tamen mereri possunt, saltem essentialia præmium, quia jam ad terminum pervenerunt: ut docet Magister Sentent. lib. iv. dist. 5. S. Thomas ibidem q. 2. art. 1. Bellarminus lib. v. de Grat. & lib. arbitrio cap. 14. alique Theologi. Ea in beatis necessitas amandi Deum est essentialis & physica, quia Deum videntes omni claritate, non habent iudicium indifferens, quod requiritur ad essentiam libertatis indifferentiæ. Res in demonibus paulisper diversa est: Hi peccant ex necessitate dumtaxat morali, cui absolute reluctari possent, si vellent; sed propter obstinationem nunquam usuri sunt liberæ potestatis arbitrio: quare vere peccant, sed pœnam essentiali mereri non possunt, cum sint in termino, atque est in eis ad cumulum pœna maligna ipsa voluntas.

Habet autem hæc demonum obstinatio duplicem causam. Prima est, quod non possunt habere auxilium gratiæ; nam ut legitur in libro de Fide ad Petrum: *De Angelis Deus hoc disposuit & implevit, ut si quis eorum bonitatem voluntatis perderet, nunquam eam divino munere repararet*: altera causa est acerbissima pœna gehennæ, & consideratio felicitatis amissæ, unde oritur tristitia, desperatio, & insanabilis animi agritudo sine ulla rerum meliorum expectatione. Quamobrem turpissime aberrant Calviniani, & Jansenistæ, tum eandem sine indifferentia libertatem statuentes in patria sub lumine gloriæ, & in via sub gratia Reparatoris: tum etiam affirmantes necessitatem male agendi in damnatis ejusdem generis esse cum necessitate amandi Deum in beatis; cum evidentissime constet in illis moralem esse, ortamque a malignæ voluntatis obstinatione; in his vero physicam & essentiali, quæ provenit ex visione intuitiva summi boni, ad cujus amorem quisquis videt ipsam Dei essentiam naturaliter determinatus est, ut docet S. Thomas P. 1. q. 60. art. 5. ad quintum.

Solvuntur ex his quæstiones omnes, quæ circa amorem, & voluntatem Angelorum possunt institui. Ac principio manifestum est primum actum amoris, non indeliberatum illum, & a Deo, qui in Angelis simul naturam condidit, & largitus est gratiam, inspiratur, sed ab eorum voluntate elicitum, sive eum, quo merito permanentiæ, sultique adjutorio *sine quo* adhæserunt Creatori, fuisse actum amoris liberi, vera libertate, quæ in omni statu tam sanæ, quam infirmæ naturæ ad meritum prærequiritur; propterea quod non habuerunt Angeli statim ac facti sunt plenitudinem beatitudinis, visionem Dei intuitivam, & certissimam illam scientiam, per quam indifferentia ac libertas a naturali necessitate penitus tollitur. Liquet præterea, quod Angeli postquam majori accepta per Spiritum Sanctum abundantia caritatis affecti sunt plenissimam illam perfectissimamque scientiam, actum amoris non quidem liberum, non indifferentem, non meritorium erga summum bonum elicere valuerunt, sed necessarium, & immunem dumtaxat a coactione, qui a ratione meriti omnino disjungitur. Amorem vero, quo Deum super omnia caste, & cum merito dilexerunt, non fuisse plane naturalem, sed ex gratia, cum ex nuper dictis consequitur, tum ex propositione i. cap. vii. Num vere sive Angelus, sive homo nullius concupiscentiæ raptus inflexione possit absque gratia Deum super omnia diligere amore nulla depravata cupiditate permixto, litigiosa disputatio est sequentibus libris tractanda. De actu autem malæ voluntatis, quo angeli mali ab illuminatione initio accepta ut sapienter beateque viverent, averfi sunt, neque excellentiam sapientis, beatæque vitæ obtinuerunt, ambigendum non est, quin efficienter prodierit a solo libero arbitrio, quo Deum deferentes justum iudicium experti sunt; ut docet Augustinus de Corrept. & Grat. cap. x. & nos commonstravimus i. & ii. Propositione cap. viii.

Posse quoque Angelum transgredi naturalem legem, positis his principiis, res ipsa loquitur. Etenim, cum nulla creatura indeclinabiliter tendat in aliquod particulare bonum, sed tantum naturaliter determinata sit ad bonum in communi, & ad summum bonum clare visum, quod sane totam rapit, trahitque ad se voluntatem; intellectus Angelorum nunquam fallitur circa veritates universales sibi naturaliter plane notas, sed cir-

ca hoc vel illud verum habet veram plenamque indifferentiam iudicii; ideoque falli potest iudicio saltem practico, & in peccatum delabi. Quapropter cum intellectus Angelorum sit tantummodo *in actu*, ut inquiunt, ad veritates universales, & *in potentia* ad hoc vel illud verum determinatum, est *revera discursivus*: quamquam ut inferat unam veritatem ex alia non eget temporis intervallo, neque experitur impeditionem & moram, cui subicitur homo ob animi in corpore receptaculum. Igitur quidquid aliqui asserunt ad probandum non posse Angelos ex inadvertentia, & errore circa naturæ legem delinquere, quoniam rerum naturalium clarissima in luce versantur, neque aliqua ratiocinatione proficiunt, est omnino falsum, mentitum, plenumque erroris. Verissimum tamen est huiusmodi inadvertentiam, seu ignoracionem non esse invitam, & eam, qua, dum torquet perversa cupiditas, non possumus a libidinosis operibus temperare, nisi Gratia Christi vulnera nostra sanante; hæc enim ignorantia non est natura institutæ rationalis creaturæ, sed pœna damnatæ; ut de homine docet Augustinus lib. 111. de lib. arb. 18. & in 1. Retract. cap. 9. Fuit ergo ante peccatum in Angelis ignoratio, & inadvertentia hoc tantum sensu, quod cum possent facile animadvertere solum Deum esse summum bonum, quo substantia rationalis frui debet & delectari, convertentes se ad contemplandam propriæ naturæ excellentiam, hac delectati sunt, nequaquam eam referentes ad laudem, & amorem Creatoris: ut liquet ex Prob. 1. VIII. & cap. IX. huius libri.

Demum colligitur ex dictis tam bonorum, quam malorum Angelorum voluntatem immutabilem esse, non propterea quod ab eo quod semel elegerint digredi non valeant; sed quia Angeli sancti videntes Deum in se, sunt ad amorem Dei essentialiter determinati, & carent indifferentia iudicii: dæmones vero propter obstinationem, & pervicaciam ita malo adhærent, ut nunquam sint pravæ & flagitiosæ voluntati reluctaturi. Id quidem negat universa Schola Thomistica, dicente Angelico Præceptore q. 64. art. 2. *Librum hominis arbitrium flexibile esse ad oppositum ante electionem, sed non post*. At hanc opinionem refutant Theologi alii, Gregorius Ariminensis in 2. Sent. q. 3. dist. 6. art. 2. Petavius lib. 1. de Angelis cap. XI. Du Hamel dissert. 1. cap. 4. conc. 3. L Her-

minier Tom. 2. pag. 489. Juenin Dissert. 1. cap. 2. Concl. 3. Habert de Creat. cap. VIII. quæst. 4. alique omnes, qui in verba Magistri non jurant.

Ob magnam adversariorum auctoritatem, lubeat iterum veritatem sententiæ nostræ introspicere. In primis cur Angeli sancti peccare non possint, ideo est, quia videntes essentiam Dei, in ejus amorem naturaliter, & ex necessitate feruntur, neque possunt ab hoc amore divelli, in ceteris autem rebus, in quibus indifferenti iudicio locus est, peccare non possunt, quoniam quæ Deo placent, & ipsi invictissime volunt, eo quod non possint Deum odio habere: quamquam in his perfectissima præditi sunt libertate. Probat hanc rationem ipse S. Thomas 1. p. q. 62. art. 8. *Angeli beati peccare non possunt*, (inquit ille): & ratio est, quia eorum beatitudo in hoc consistit, quod per essentiam Deum vident. *Essentia autem Dei est ipsa essentia bonitatis. Unde hoc modo se habet angelus videns Deum ad ipsum, sicut se habet quicumque non videns Deum ad communem rationem boni. Impossibile est autem, quicumque velit vel operetur, nisi adtendens ad bonum, vel quod velit divertere a bono in quantum huiusmodi. Angelus igitur beatus non potest velle vel agere, nisi adtendens ad Deum: sic autem volens vel agens non potest peccare*. Itaque etiam per Divum Thomam inflexibilis est voluntas Angelorum sanctorum ad malum, quoniam videntes Essentiam Dei sunt in ipsius amorem naturaliter determinati, quemadmodum ad rationem boni in communi: quare etiam post electionem est Angelorum voluntas flexibilis & mutabilis, respectu bonorum illorum, quæ cum non sint undequaque perfecta, naturaliter ac necessario in se voluntatem totam non rapiunt.

Ad hæc: PP. docent voluntatem Angelorum immutabilem esse non natura, sed gratia. S. P. Aug. de Corrept. & Gr. cap. x. scribit fuisse præmium per mansionis Angelorum, ut magna per Spiritum Sanctum data abundantia caritatis Dei, cadere ulterius omnino non possent, & hoc de se certissime nossent: quod & repetit lib. XI. de Civ. Dei cap. 9. & XXI. cap. 1. Fulg. de Fide ad Petrum cap. 23. hoc ipsum (inquit) quod ab illo statu beatitudinis, in quo sunt, mutari in deterius nullatenus possunt, non est eis naturaliter insitum, sed postquam creati sunt

sunt gratia divina largitate collatum. Nazianzenus etiam 38. Orat. ait Angelos esse esse ad malum immobiles, *Utpote Deum circumstantes, ac privato Dei fulgore collucentes*. Et Damascenus lib. 2. cap. 3. definit Angelum *naturam ratione, et intelligentia præditam, ac proposito et sententia mutabilem*. Qui & apertissimam causam profert, quam etiam tradit Gregorius lib. v. Moralium cap. 28., videlicet, quod omne creatum etiam mutabile est, atque vicissitudini subijcitur.

In cuius rei confirmationem clamat insuper rerum experientia: nam Sancti Angeli in rebus, quarum nondum circumstantias omnes, & Dei voluntatem aperte noverunt, propositum sæpe mutant, & etiam aliquando dissident inter se, ut constat ex cap. x. Danielis: licet fixam habeant sententiam eligendi, quod placet Deo, quem necessitate diligentes non possunt odisse. E contra dæmones non omnia, quæ volunt, semper volunt, sed nunc tentant justos ut cadant, nunc a tentatione desistunt, ne meritum illis accumularent; quamquam perveraces sunt in avertendo se ab incommutabili bono, quod non possunt casto amore diligere. Ita ergo comparate ad finem ultimum immutabiles sunt Angeli, ac dæmones: illi adhærent Deo immutabiliter propter plenitudinem beatitudinis; isti a Deo avertuntur propter inflexibilem obstinationem. At relate ad media, habent utrique libertatem, & Angeli sancti diversa eligere possunt servato ordine finis: Angeli mali divertendo se ab ordine finis: quorum primum est libertatis perfectio, alterum autem defectus, ut inquit S. Thomas q. 62. art. 8. ad tertium.

Quando ergo idem S. Thomas quæst. 64. art. 2. ait causam obstinationis dæmonum esse, quod *Angelus apprehendit immobiliter, sicut & nos apprehendimus prima principia: homo apprehendit mobiliter discurrendo de uno ad aliud; unde voluntas hominis adhæret aliquid mobiliter, quasi potens etiam ab eo discedere, & contrario adhærere; voluntas autem Angeli adhæret fixe, & immobiliter*; quando, inquam, hæc ait S. Thomas, ita exponendus est, quod Angeli post electionem immobiliter adhæreant summo bono, cuius vident essentiam, itaut ad amandum Deum naturaliter sint determinati, quomodo intellectus hominis ad prima principia, & voluntas ab bonum in com-

muni. Et quoniam post primum actum caritatis, statim plenam beatitudinem sunt affecti, ideo adhærent summo bono *immobiliter*. Id vero manifestum est, si articulum hunc 2. quæst. 64. conferas cum art. 8. quæst. 62. Dæmones pariter, qui statim post lapsum ad sempiternum supplicium damnati sunt, inflexibiliter adhæserunt peccato, privati totaliter cognitione affectiva, quæ producit amorem Dei, uti docet art. præcedenti. Verum per liberum arbitrium diversa media possunt eligere, & consequenter sunt adhuc in his flexibiles, ac mutabiles: quemadmodum colligitur ex resp. ad tertium memorati articuli 8. Quapropter neque nos a S. Thoma recedimus, quod implorata discipulorum ejus venia dictum sit: neque, ut opinor, illum oppugnant, qui Scholæ Thomisticæ, circa inflexibilitatem Angelorum, sensum, & opinionationem rejiciunt.

Joannes Damascenus cit. cap. 3. lib. 2. inquit dæmonem non esse capacem poenitentiae, *quoniam corporis est expers*. Sed hæc non eo pertinent, ut velit corpoream substantiam non posse natura sua a proposito resilire; sed insinuant tantummodo, dæmonem statim damnatum, & divina gratia destitutum fuisse, quod ut corpore, (inquit Petavius) sic imbecillitatis excusatione careret. Nam præter definitionem Angeli supra ex Damasceno productam, post hæc eadem verba de Angelis bonis habet: *Difficulus in malum mobiles, sed non immobiles: nunc vero & immobiles non natura, sed gratia, & adhesionem ad id, quod solum bonum est*. Quibus, nisi me animus fallit, hætenus dicta valide confirmantur.

CAPUT XIV.

Quomodo Angeli assumunt corpora, & certa in loco constituuntur.

ANGELOS sive bonos, sive malos nonnunquam corpora assumere colligitur ex variis formis, quibus hominibus apparuerunt. Nam dæmon sub serpentis imagine Evam decepit: tres Angeli in humana specie in conspectu Abraham extiterunt: duo alii Sodomam tamquam peregrini petierunt: Raphael Tobiae eunti in Rages Civitatem Medorum ducem comitemque se præbuit: Gabriel ad Mariam Virginem ingressus mysterium reparationis nostræ ipsi nuntiavit; alias-

que

que innumeras spirituum apparitiones certissimæ narrant historiæ. Hæc imaginatrici potentia tribui non debent, tum quia tactu aliquando huiusmodi corpora deprehenduntur, tum quia, ut ostendimus cap. ultimo, a nulla quantumvis vehementi apprehensione fieri possunt, quæ efficiuntur ab Angelis, dum hominibus utentibus etiam exteriori sensu apparent, & res occultissimas manifestant. Corpora autem assumpta ab Angelis sunt potissimum aerea, atque ex vaporibus, & exhalationibus compacta, quæ cum extensionem aliquam habeant, & variis terminentur figuris, possunt etiam apparere diversa, quam revera sint, v. g. ipsa corpora hominum, aut ferarum. Angeli enim perspectivæ artis periti, materiam miscere possunt, ut pro varia luminis reflexione, aut refractione diversæ appareant figuræ, diversi colores, & quæ egregiam formam & pulchritudinem habent, videantur scæda ac turpissima; & e converso quibus est corporis vitium, & deformitas, inesse credatur species liberalis, & eximia facies. Si enim radii solis per prisma triangulum transmissi pingunt in opposito pariete imaginem variis distinctam coloribus, propterea quod radii refractione separantur; atque corpora quælibet naturalia, dum per idem prisma conspiciuntur, videntur ex una parte rubea, & flava, ex altera autem violacea & cœrulea, quoniam radii prout magis minusve refringuntur, extrema imaginum exhibent a loco objectorum plus aut minus remota: quæ, aliaque experimenta exponit clarissimus Newtonus. Si ope microscopii minima corpuscula distincte cernuntur, & conspicio concavo magis confuse, quoniam illo dispersi radii in unum retinæ punctum coguntur, hoc vero disperguntur amplius ut non possint in idem punctum retinæ collineare, quemadmodum ostendit Dioptrica; si, inquam, hæc diverso radiorum anfractu flexuque fiunt, non erit laboriosum Angelis miscendo, ac perturbando corporis aerii materiem multimodis radios inflectere, pluraque unius objecti effingere simulacra.

Hinc multa delusionum genera, quibus dæmones, ac si monstra essent, aut volucres, aut formosæ adolescentulæ in hominum conspectum veniunt. Singulare exemplum refert parte ultima de universo Guilelmus Parisiensis, cujusdam militis, qui cum crederet complecti elegantis formæ puellam, se deprehendit jacere cum belluino cadavere tabe ma-

cieque soluto. Quamobrem etsi recentiorum Philosophorum sententia est, posse Angelos apparere sub quacunque forma absque assumptis corporibus, eo quod sensibilia objecta non aliam agendi rationem habeant, quam movendo localiter, aut motui locali resistendo, ut defendit Maignanus cap. 33. Philosophiæ naturæ, & Le-Grand cap. ix. Dæmonologiæ: constat tamen etiam experientia posse ab illis assumi corpora, assumique nunquam. In his aerem corporibus, quomodo sentire queant, & opera vitæ exercere, dixi cap. ix. ad 4. oppositionem. Quod etiam in his corporibus prolem generare non possint, affirmavi cap. ii. ad primam; neque necesse est plura de Angelorum corpore inquirere.

De loco autem Angelorum varias invenimus opiniones: quas tamen re inspecta videntur mihi posse facile conciliari. Quidam putant nullam spirituales substantiam esse in loco, & hæc assertio communis est inter recentiores Philosophos, qui docent locum interiore esse corpus, quod extensione sua spatium replet, exteriorem vero superficiem corporum ambientium: neque aliam ideam loci haberi contendunt, quoniam putant non posse percipi locum sine spatio, neque spatium sine extensione: de qua sententia vide Rohaultium cap. 8. Physices, Purchotium p. 2. Meth. sect. 2. cap. 2. quest. 6. Institutionem Philosophiæ Cart. p. 3. cap. vii. Theologi Angelos esse in loco tradunt communiter, asserentes non quidem a loco ambiri, & circumscribi, quod fatentur convenire tantum corporibus, definiri tamen, hoc est, certo ac determinato loco fieri præsentem: quod dicunt esse in loco *definitive*. Hanc vero rationem essendi in loco alii asserunt competere Angelis ratione substantiæ, ut S. Bonav. in 2. dist. 2. q. 1. Scotus eadem dist. q. 6. Gregorius Arimin. ibid. quest. 2. art. 2. Frassen tract. 1. de Ang. disputat. 2. art. 3. ceterique Scotistæ, ac Nominales: alii rationem illam repetunt ex Angelorum operatione, ut Thomistæ omnes, pluresque nostratium. Animadvertit autem J. B. Du-Hamel dissert. 1. de Angelis cap. 4. dupliciter rem aliquam esse in loco, 1. per indistantiam sive præsentiam, quomodo una res est, ubi est altera, 2. per applicationem & contactum, quo pacto una res alteri applicatur, eamque tangit. Quibus prænotatis sequentes statuo positiones.

PROPOSITIO I. Angeli non sunt in loco,

co, quomodo sunt corpora, per extensionem.

Ita Patres, & quilibet ratione præditus. Nam S. Pater Augustinus lib. vii. de Gen. ad lit. cap. 19. ait: *Necesse est esse partes iis, quæ in locis sunt.* Greg. Nyss. in i. contra Eunomium, Didymus de Spiritu Sancto, Nemefius, aliique complures docent Angelos non esse in loco, quod esse in loco sit affectio rei corporeæ & extensæ; & Boetius in libro, cui titulus est, *An omne quod est bonum, sit circa principium illius*, ait communem esse animi conceptionem, *Incorporalia in loco non esse.* Et revera corpora ita sunt in loco, ut eorum partes loci dimensionibus respondeant, spatium repleant, & situm, sive maiorem aut minorem positionem acquirant: Sed substantia incorporalis & cogitans partes, dimensiones, & situs ordinem habere non potest: Ergo hæc substantia nequit esse in loco more corporum.

PROPOSITIO II. Angeli sunt certo ac definito loco præsentés.

Demonstratur I. Quia ex 2. Petri cap. ii. v. 4. constat Deum Angelis peccantibus non pepercisse, sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidisse cruciandos. Apoc. xii. 8. legitur: *Neque locus inventus est eorum amplius in cælo.* Et Angelos Sanctos in cælis permanere, ad homines mitti, de loco in locum transire, plura divinarum Scripturarum evincunt exempla. II. Probatur ex PP. dicente Augustino de Agone Christ. cap. 3. *Non ergo arbitremur in summo cælo habitare diabolus cum Angelis suis, unde lapsus esse credimus.* Et Damasceno lib. ii. de Fide cap. 3. *Angeli quando sunt in cælo, non sunt in terra, et cum in terram a Deo mittuntur, non manent in cælo.* III. Confirmatur ratione, quam affert Theodoretus quæst. 3. in Genesim; Divinitas non est in loco, sed ubique, quia est infinita; ergo substantia, quæ finita est, non ubique consistit, se in loco. Igitur si quæ sunt opposita Patrum testimonia, probant tantummodo Angelos non esse in loco per extensionem, sive, ut inquirunt, *circumscriptive*: quod fuit superiori propositione comprobatum.

PROPOSITIO III. Angeli sunt in loco per indistantiam ac præsentiam, ratione substantiæ suæ, non operationis aut virtutis: & vera est Nominalium, & Scoti sententia.

Expresse hæc propositio definita est approbatione Doctorum a Stephano Parisiensi, ut ait Gregorius Arim. in damnatione sequen-

Berti Theol. Tom. II.

tis articuli: *Quod substantiæ separate sunt alicubi per operationem, & non possunt moveri ab extremo in extremum, nec in medium, nisi quia possunt velle operari, aut in medio aut in extremis.* Error, si intelligatur sine operatione substantiam non esse in loco, nec transire de loco ad locum. Habetur modo hic articulus tom. xxv. Bibl. PP. pag. 332. & est 4. capituli 1. *De Deo & intelligentiis:* Sed hac damnatione prætermisâ, thesis probatur 1. argumento Theodoreti cit. q. 3. in Genesim scribentis: *Omnia ea, quæ in tempore cœperunt, finita sunt, & habent circumscriptam substantiam, & ideo loco opus habent: quia hodie divinitas non est in loco, quia minime est circumscripta.* Rude argumentum quidam appellant, reponentes substantiam Angelorum finitam esse, idest, coarctatam in sua specie, non determinatam ad locum: at excutitur peracuta hæc cavillatio, siquidem ita ratiocinari fas est: Substantia Angelica cum non sit infinita, est seipsa limitata in aliqua specie: Ergo, cum non sit immensa, est semetipsa terminata in aliquo loco; sicut Deus e contra, cum sit perfectissimus, & immensus, omnia definita locorum spatia transcendit. Præterea: In cælo Empyreo nihil Angeli operantur exterius; contemplatio enim divinitatis, & caritas quæ illic inflammantur, operatio immanens est; & si quidam spiritus inferiores illuminant, id agitur in mente spirituum, non in loco, in quo immutabilia sunt omnia, & lux sempiterna coruscat. Neque ornatum aliquem cælesti Jerusalem, cujus lucerna est Agnus, superaddunt, nisi quatenus sunt primores cives illius, & civitatis sanctæ pars princeps. Invenimus ergo Angelos esse in loco sine operatione aliqua transeunte. Deinde quælibet operatio supponit præsentiam, & in Thomistarum Schola approximatior, (ita consuetum est colloqui) agentis ad passum est operationis conditio *sine qua non*. Igitur primum percipio Angelum esse loco præsentem proximumque, deinde in loco operari: primum, ut exemplo utar Frassenii, Gabrielem ingressum ad Virginem, quam eam allocutum: primum Angelum accessisse ad Christum, quam ei ministrasse. Quam sane mentis meæ perceptionem quidquid reponunt Thomistæ nequeunt perturbare: eorum enim cum responsa, tum objecta eo collimant, ut probent Angelum non esse in loco per contactum substantiæ suæ, quod non diffiteor.

Bb

Ulter

Uterius dæmones desistunt nonnunquam a consuetis corporum vexationibus, nec tamen inde recedunt: patiuntur ab igne, quia huic inviti alligantur, non ignem ipsi movent, aut exterius agendo percellunt; & nihilominus illic commorantur, & si contingat, ut pro lubitu nunc in rectam lineam, nunc in obliquam corporum motiones efficiant, habetur quidem diversa operatio Angelorum, non diversa in loco præsentia. Postremo: Dummodo percipiatur coexistentia substantiæ angelicæ, ac temporis, absque ulla operatione intelligitur Angelum esse in tempore: Ergo ut concipitur existentia loci simul & Angeli, sine aliqua operatione percipimus Angelum esse in loco.

PROPOSITIO IV. Angeli sunt quoque in loco per contactum non sola ratione substantiæ, sed etiam operatione, & applicatione virtutis, ut placet Thomistis.

I. Demonstratur, quoniam substantia angelica expers est partium, neque seipsa tangit res corporeas, sed eas potius permeat, ac penetrat; est ergo in loco per contactum operatione, & quantitate virtutis, non semetipsa. II. Quia substantia Angelorum indifferens est ad occupandum locum majorem, aut minorem, cumque determinari non possit nisi applicatione virtutis; hæc est unica ratio, cur Angelus hoc vel illud loci spatium tangat, & impleat. III. Quantitas molis constituit corpora in loco *circumscriptive*, prout locus dimensionum commensurationem designat: igitur quantitas virtutis constituet spiritum in loco *definitive*, quatenus locus latitudinem, & extensionem importat, in quo loco nequit esse substantia Angeli per semetipsam, ut constat ex Proposit. I.

Habes omnium sententiarum conciliationem: quare ut solvas quælibet argumenta, teneto hæc duo verba Ariminensis: *Ad hoc ut aliquid sit in loco definitive tantum, non requiritur aliquis contactus, sed solum, quod ipsum sit illi præsens, & ab eo contineatur*. Ipse D. Thomas q. VIII. art. II. tradit hanc duplicem rationem essendi in loco; quamquam modum proprium loci declarat esse *in quantum locata replent locum*. Probatur etiam mihi opinio Vasquesii asserentis Angelum esse in loco per unionem ad corpora, si per unionem solam coexistentiam loci, & substantiæ angelicæ, ac nihil præterea intelligamus. Si dicas substantiam Angelorum esse indifferentem ad hanc vel

illam coexistentiam; respondeo id verum esse, & determinari sua libera voluntate, aut si in loco violento existat, voluntate & proposito Dei. At hæc determinatio est in genere causæ efficientis, non *formalis*: & est ratio, cur Angeli sint in loco, quemadmodum motus corporis, ac transmigratio, cur hac vicinia circumscribantur; aut approximatio ignis, cur lignum istud comburat. Si respondas corpora non circumscribi nisi per extensionem, & ignem non comburere nisi per qualitatem: præsto erit responsum, neque Angelum tangere, aut movere corpora nisi per applicationem virtutis; sed hac præcisa, esse in loco per indistantiam, quomodo sunt duo corpora, quæ invicem penetrantur. Denique si dixeris, Augustinum rationem reddere cur universæ moli corporis adest anima, dum ait lib. de Immortal. animæ cap. 6. *Tota singulis partibus simul adest, quæ tota simul sentit in singulis*: Et Damascenum lib. I. cap. 17. *Natura incorporea circumscribitur, ubi & operatur*: primo respondeo loqui Patres de existentia in loco per contactum: posthac animadverto neque Augustinum, neque Damascenum asserere, quod spirituales substantiæ ubicunque sunt, ibi operantur; quamquam affirmant, quod ubi operantur, ibi sunt. Possunt ergo esse, tametsi non operentur in loco; ut I. I. diximus Propositione.

A P P E N D I X.

Quæri solet, An Angeli localiter moveantur. Bernardus serm. 5. in Cantica ait: *Non est discurrere, & de loco in locum transire, nisi corporum*. Localem tamen motum Angelis tribuunt Scripturæ, ex quibus constat illos ad homines, ac terrarum regiones appellere, discedere & egredi, perambulare & vagari, ejici ac detrudi: unde Chrysostomus hom. 3. in Epist. ad Hebræos, inquit: *Angeli loca mutant, & prioribus relictis in quibus sunt, ad alia pergunt in quibus non erant*. Est autem duplex species motus localis; prima dum mobile variis partibus locorum propria extensione respondet; altera dum diversis locis se præsentem sistit spiritus: & illa quidem, ut Bernardus loquitur, rerum corporalium est propria.

Angelorum motum momento fieri scribit in Apologetico cap. 22. Tertullianus, & de Pythio dæmone, qui eodem tempore nunci-

ciabat, quæ a Croeso agebantur in Lydia, Memento, inquit, apud Lydiam fuerat. At S. P. Augustinus lib. xii. de Civ. Dei cap. 15. ait: *Etiam si immortalitas Angelorum non transit in tempore, nec præterita est quasi jam non sit, nec futura quasi nondum sit; tamen eorum motus, quibus tempora peraguntur ex futuro in præteritum transeunt.* Et Bern. serm. 78. in Cantica: *Angelus non absque motu operatur tam locali, quam temporali.* Tertullianum ergo exponere possumus de celeritate motus Angelici, qui a nullo corpore retardatur, ut diximus supra de Divinatione Dæmonum cap. xii. notatione v.

Tandem quærent, num idem Angelus possit esse in pluribus locis, aut in uno loco possint esse plures Angeli. Sed constat ex dictis substantiam omnem finitam, uti essentia, ita loco esse coarctatam; unde Damascenus lib. i. cap. 8. ait: *Non potest Angelus secundum idem in diversis locis operari.* Ad primam ergo quæstionis partem, nos quidem respondemus negative, ita tamen, ut ad plures partes ejusdem loci possit pro lubitu motus, & operatio angelica extendi juxta virtutem, qua unusquisque pollet in aliquo genere terminata. Ad alteram vero partem, si quæstio instituitur de existentia in loco per indistantiam ac præsentiam, liquet plures Angelos posse in eodem spatio, quantumvis minimo, contineri, quoniam nullam faciunt, dum simul sunt, extensionem; idque aperte docent Richardus in iv. de Trinitate, Othmanus in Quodl. q. 1. & Gregorius de Arimino dist. 11. q. 3. art. 2. & est veluti corollarium præcedentis Propositionis 111. Si autem loquamur de existentia in loco per contactum, & applicationem virtutis: quemadmodum sentiunt Philosophi eundem effectum non posse produci a pluribus causis ejusdem generis adequatis, sed tantum a pluribus causis, quæ ex parte agant, & moveant; ita absque ulla hæsitantia asseverandum est, multos Angelos posse in uno loco residere, si paulisper, & aliqua ex parte agant, non vero si adequati sint, perfectique motores: quod est planissimum iv. Propositionis consecrarium.

CAPUT XV.

De merito, atque de lapsu Angelorum.

BONAM voluntatem, qua Angeli Sancti merito perseverantiæ meliores facti

sunt, ex Dei gratia fuisse, malam vero qua dæmones ceciderunt, a solo libero arbitrio profectam, adversus Pelagianos, & Manichæos concordissime Theologi affirmant. At quando illi promeriti sint beatitudinis plenitudinem, isti autem ruerint præcipites, contentiosa, nec valde utili disquisitione disceptant. Nam inter creationem Angelorum, ac terminum quidam duo instantia temporis constituunt, nonnulli quatuor aut quinque, aliqui diem integrum naturalem, aliquipiam sex dies creationis, quos corporeos esse firmissime tenent permulti. De priori autem instanti Scotus, & qui ei militant viri docti, noster Ariminensis, Vasquesius, Arriaga, alique sentiunt potuisse Angelos & mereri, & peccare: de merito consentit, de peccato negat cum perillustri discipulorum manu magnus Thomas Aquinas: ad meritum simul, ac demeritum pro eo instanti comparandum defuisse Angelis potestatem docet cum non obscura Interpretum multitudine Ægidius noster. In tanta hominum discrepantia videtur mihi Augustinus acu rem tetigisse, & præclaram S. Patris doctrinam, quam cap. viii. & ix. pro modulo ingenii mei explicavi ratione quadam diversa ab his Theologis, qui Peripateticam philosophiam sunt recte, & mordicus consecrati, a qua non semel Augustinum, & jure quidem recedere arbitror: præclaram, inquam, S. Patris doctrinam demonstrare, præcipuas ex narratis Doctorum opinionationibus veras esse simul, & falsas.

Diximus ergo, Angelos principio a Deo fuisse conditos *lucem*, idest, cum ideis inditis, & ingentis, in quibus perciperent sempiternas rationes rerum, & simul cum bona voluntate, qua Deo adhærent; & cum actuali adjutorio, *sine quo* non poterant in beatitudine permanere, non tamen ad particulare bonum prædeterminantem voluntatem naturaliter tantum inclinatam ad bonum in communi: deinde convertisse se ad contemplandam sui, aliarumque creaturarum excellentiam in propria natura, cognitione, quam S. P. appellat *vespertinam*. Tum Angelos sanctos in liberam Dei laudem caritatemque confurrexisse, & factum in eis *mane*: Angelos autem malos seipsis delectatos nequaquam laudibus & amore fuisse Deum persecutos, sed in tenebras noctemque sese commutasse. Demum Angelis sanctis donatam beatitudinis plenitudinem, malos autem factos esse miserimos; atque ita inter lucem, tenebrasque

divisum. Quæ satis arbitror ex ix. capite manifesta.

Jam animadvertite hæc omnia absque intervallo temporis fuisse peracta; *Non secundum temporum moras, sicut sunt dies isti, cum oritur & occidit sol, & in locum suum redit, ut rursus oriatur, sed secundum potentiam spirituales mentis angelicæ*, inquit S.P. lib. iv. de Gen. ad lit. cap. 32. & paullo post rationem reddit, quoniam hoc interest discriminis inter mentem angelicam, & humanam, quod illa *cuncta, quæ voluerit, notitia facilissima comprehendit*: hæc ex adverso *quanta tarditate, ac difficultate agat, & quanta temporis mora propter corpus corruptibile, quod aggravat animam, quis ignorat?* Quare per Augustinum potentia spiritalis mentis angelicæ sine temporis mora fit & dies, & vespere, & mane; unde cap. xxix. præcedenti scripserat: *Simul ergo habent & vespere, & mane*: nempe quia sine temporis intervallo Angeli, ut ibidem ait, *& possunt, & faciunt*.

Quamquam vero hæc uno, eodemque momento temporis perficiantur, est tamen in his ordo causalitatis, cum una cognitio præcedat alteram, ut scite docet eodem cap. 32. Augustinus dicens: *Nec ideo tamen sine ordine, quo apparet connexio præcedentium, sequentiumque causarum*. Quem ordinem e vestigio explicans ait: *Etiam si nulla hic morarum temporalium sint intervalla, præcessit tamen ratio condende creatura in verbo Dei, cum dixit: Fiat lux. Secuta est ipsa lux, quæ angelica mens formata est, atque in sua natura facta est, &c.* Sequenti autem cap. xxxiv. explanat, quomodo unico instanti temporis de una in alteram cognitionem, de vespertina in matutinam procedat Angelus, etiam si una cognitio sit causa alterius, exemplo solis, quem orientem uno ictu videt acies oculorum nostrorum, licet *pervenire non possit ad solem orientem, nisi transeat aeris, cælique spatium, quod inter nos, & ipsum est*. Oportet ergo, ut distinguamus moras & instantia temporis, quod peragitur motu rerum corporearum, & moras & instantia operationum Angelorum, qui de una cognitione transeunt in alteram, sed tanta celeritate, ut harum ordo, & causalitas perficiatur absque ullo intervallo *morarum temporalium*. Quibus ex Augustino decerptis, sit

PROPOSITIO I. Angeli peccare, & mereri potuerunt initio temporis, & revera alii

meruerunt, alii peccarunt, priusquam percurrerent intervalla morarum temporalium.

De merito consentientes habeo Thomistas, & quamquam his non omnes subscribant, multo rectius sentiunt, qui docent omnes angelos primo instanti, quo facti sunt, beatitudinem meruisse, inquit Cl. Estius in 11. Sent. §. 11. dist. 3. Quod etiam peccare potuerint, docent Scotistæ, alique superius laudati: & quod nulla fuerit mora inter creationem, & lapsum angeli, & in primo instanti suæ creationis in actum liberi arbitrii proruperit, asserit S. Thomas q. 63. art. 5. Thesim autem universam sic demonstro. I. Angeli absque ulla temporum mora simul fuerunt & dies, & lux, & simul habuerunt *vesperam, & mane*. At *vespera* est contemplatio rerum creaturarum, *mane* est relatio amoris, & caritatis in Deum: Ergo absque ullo temporalium morarum spatio & per intellectum sese cognoverunt, & per liberum arbitrium Angeli sancti caritate in Deum ordinati sunt, reliqui seipsis delectati. Major propositio est Augustini cap. 32. & 29. lib. iv. de Genes. ad lit.: & minor pariter est Augustini lib. xi. de Civit. Dei cap. vii. Hæc argumentatio sequenti corroboratur: Ut angelus de una in alteram cognitionem, & de hac in actum liberæ caritatis erumpat, ut Augustinus docet, non eget spatio temporis, quo movetur animus noster pressus tarditate, ac difficultate propter corpus corruptibile, quod aggravat animam: sed, ut acies oculorum per ampla, immensaque spatia ad orientem solem transit ictu uno; absque temporis mora a mentis contemplatione ad diligendum Deum potentia spiritali transcendit. Quid ergo prohibet, ut initio temporis, eodemque creationis momento sibi meritum ac demeritum comparasse affirmemus? Huc etiam pertinet argumentum Gregorii Ariminensis, & Scoti, quo saltem potestas peccandi, & merendi in primo instanti evincitur. Est autem: In primo instanti habuerunt Angeli quod ad merendum, ac demerendum requiritur, videlicet notitiam rerum, liberum arbitrium, necnon supernæ gratiæ adjutorium, atque ut actum amoris sui in Deum, vel in seipsos referrent, non opus habebant, ut illum mora aliqua temporis suspenderent. Poterunt ergo in illo creationis momento & Deo adhærere amore casto, & mereri; atque in seipsis delectari, & peccare.

Deinde profertur exemplum Christi, qui

In primo conceptionis momento revera promeruit, & licet non potuerit peccare, quoniam erat Deus homo, & fruebatur visione Dei, per quam, ut explicatum est cap. xiii. naturaliter amor erga ultimum finem determinatur, & sola remanet indifferentia relate ad media; tamen promeruerit reapse. Angeli ergo, qui nondum videbant Deum facie ad faciem, in priori momento non solum mereri poterant, sed etiam culpam, & nequitiam contrahere. Neque audiendi sunt, qui ajunt Christum meruisse duntaxat post primum instans; hæc enim responsio apertissime falsa est, & adversatur Magistro sent. in 3. dist. 18. Divo Thomæ 3. p. q. xxxiv. art. 3. Theologis fere omnibus: auctoritati Sanctorum Patrum, præsertim Gregorii Magni, & Augustini apud Magistrum, ac S. Thomam loco nuper laudato: rationi etiam apertissimæ, quoniam nisi Christus meruit in primo instanti, potuit juxta animæ meritum proficere, quod erroneum est, & Patribus adversatur. Tamen Thomistæ docent non eandem esse rationem de potestate merendi, ac peccandi; quod, inquiunt, liberum arbitrium ad bonum se habeat naturaliter, ad malum vero præter naturam: & rursus, quidquid est in merito, est a Deo, quidquid est in peccato, a libero duntaxat arbitrio: sed ut hæc vera sint, ratiocinationis nostræ vis non infringitur. Nam quamvis merito sit a Deo, requiritur tamen ut liberum arbitrium, dum meretur, agat indifferenter, habeatque liberam ad utrumlibet potestatem: si ergo in primo creationis momento liberum arbitrium indifferenter se habet ad actum, ad quem potest se determinare per gratiam, in eoque momento mereri; poterit etiam indifferenter prorumpere in actum, ad quem potest voluntas suapte indole flecti, ideoque etiam peccare. Quod enim præcedat in Angelis voluntatis nequitiam gratia, sanctitas, & rectitudo naturæ; efficit tantum, ut Angelus peccare nequeat in primo instanti operationis angelicæ, quæ tamen sine temporis mora perfici potest, aut dehonestari.

Illud denique accedit, quod ad meritum, vel demeritum necesse non est, ut voluntas mora aliqua temporali suspensa maneat, deliberatura postmodum quid eligat, & prosequatur; sed sufficit, si velit & eligat cum indifferentia judicii, idest, cum potentia ad oppositum. Voluntas ergo Angelorum, quæ temporali mora ad eligendum non indigebat,

statim ac producta est absque plenitudine beatitudinis, & cum libera potestate convertit se ad laudandum & diligendum Creatorem suum, & libere meruit: quemadmodum voluntas dæmonum in delegationem sui flexa est, culpamque suscepit.

PROPOSITIO II. Si loquamur de instantibus Angelicis, sive de ordine, quo una cognitio præcedit alteram, & illuminatio mentis antevertit, causatque delectationem voluntatis, Angeli non potuerunt in primo instanti mereri, aut demereri.

Hanc thesim breviter demonstro. Ac primo S. P. Augustinus postquam lib. 4. de Genes. ad lit. cap. xxix. dixerat in Angelis fuisse simul absque temporis intervallo *et diem, et vespere, et mane*; proximo capite xxxi. ait, quod si loquamur de ordine præcedentium, & sequentium causarum, *non fuerunt simul omnia et dies, et vespere, et mane, sed singillatim per ordinem*. Quem ordinem cap. 32. exponit, quod primo præcessit ratio condendæ creaturæ, deinde Angeli in propria natura creati sunt, postea se in propria substantia noverunt, tum aliqui conversi sunt in Dei amorem & laudem, ceteris delectatione conditionis suæ tumescentibus. Igitur si de tali causarum ordine, & diversitate operationum verba faciamus; initio Angeli nullo merito operati sunt, neque operari potuerunt. Præterea antequam Angeli per liberum arbitrium in Dei amorem, vel in sui delectationem converterentur, præcessit causalitate & ordine creato eorum substantiæ exornatæ rerum notitia, originali sanctitate, & gratiæ actualis auxilio; ad quæ omnia, priusquam voluntas angelica libera determinatione flectatur, *passive* se habet; quippe non potest bonum diligere, nisi præcedat cognitio, neque cognitio ipsa, nisi præexistat res cognoscenda: Ergo in illo priori momento creationis nulla fuit Angelis libere agendi facultas. Huc spectant etiam argumenta ex D. Thoma petita; idest, quod ad motum voluntatis debet præcedere apprehensio, ut ait q. viii. art. 4. & quod non potest liberum arbitrium in unam vel alteram partem flecti, nisi ab aliquo exteriori principio moveatur, ut docet in 1. 2. q. 109. art. 2. &c. in primo ergo instanti angelico, quod est apprehensio, & motus voluntatis ad bonum in communi, in quod trahitur naturaliter, Angelus non poterat aliquid promereri; licet necessaria ei non fuerit temporis

vicissitudo, ut de apprehensione ad amorem, & de motione ad bonum universaliter ad præeligendum particulare bonum deflueret. Vidæ Ægidium in 11. Dist. 3. p. 1. art. 2., & 3.

Ex quibus constat pluribus instantibus angelicis coelestium spirituum salutem, ac perditionem esse confectam, & hæc plura instantia respondere unico temporis nostri momento. Atque primum instans est creationis, quo omnes Angeli *lux* facti sunt, idest conditi cum participatione lucis æternæ, ut possent beate & sapienter vivere, cum iustitia & sanctitate, & cum actu bonæ voluntatis, & adiutorio eam præmovente ad bonum in communi. Alterum instans est meriti, in quo Angeli Sancti per actum deliberatum liberi arbitrii adhæserunt summo bono in Deum ex præcedente notitia & motione laudem caritatemque referentes, mali vero superbia inflati absque relatione ad Creatorem propria delectatione capti sunt. Postremum instans est retributionis, in quo illi majorem acceperunt abundantiam caritatis, & beatitudinis plenitudinem, & isti in sempiternam miseriam ceciderunt. Hinc S. Thomas q. 62. art. 5. docet Angelos post primum actum caritatis, quo beatitudinem meruerunt, statim fuisse beatos, & in resp. ad 2. ait: *Instantia diversa in his, quæ ad Angelos pertinent, non accipiuntur, nisi secundum successionem in ipsorum actibus.* Quæst. etiam 63. art. 3. docet Angelum peccasse post primum instans sue creationis. Hæc eadem instantia paucis immutatis enumerat Scotus, atque in his omnes jam pene recentiores conveniunt, inquit tract. 1. disp. 111. art. 1. q. 3. Claudius Frassen.

QUORUMDAM ARGUMENTORUM REFUTATIO.

Adversus 1. Proposit. videtur ob stare, quod si in primo instanti temporis Angeli peccassent, eorum nequitia foret Deo tribuenda, prima enim operatio, quæ simul incipit cum esse rei, est illi ab agente, a quo habet esse, ut inquit S. Thomas cit. art. 5. q. 63. Sequeretur etiam eodem momento fuisse simul in Angelis cognitionem *vespertinam*, qua viderunt in propria natura res creatas, & *matutinam*, qua se converterunt in Deum; quod perinde est, ac si dicamus extare simul lucem ac tenebras, sive diem noctemque. Fal-

sum præterea esset quod scribit Anselmus cap. 13. de casu Diaboli, primam voluntatem non esse nisi a Deo.

Respondeo, hæc statuta a me positioni nihil officere. Ad primum enim respondeo peccatum Angelorum non esse Deo tribuendum, quoniam a Deo omnes Angeli creati sunt recti, & cum gratia, quæ poterant, si voluissent, perseverare: ideoque nequitia debet refundi in solum eorum arbitrium, quod sine ulla temporali mora potuit flecti ad utrumlibet; tamen si ordine causalitatis creatio præcedat illuminationem mentis angelicæ, illuminationis vero voluntatis affectum. Quod adeo verum est, ut S. Pater xi. de Civit. Dei cap. xiv. loquens de ordine præcedentium, & sequentium causarum ait: *Et illud quod ab initio diabolus peccat, non ab initio, ex quo creatus est, peccare putandus est, sed ab initio peccati, quod ab ipsius superbia coeperit esse peccatum*: quippe ante peccatum, quod naturale non est, præcedit natura, quam etiam in extremis, infimisque bestiis Deus constituit; & consequenter *initium ejus figmentum est Domini.* Sed de initio temporis, quod motu corporalium metimur, idem Augustinus lib. xi. super Genes. cap. 23. inquit: *Quod putatur nunquam Diabolus in veritate stetisse, nunquam cum Angelis beatam duxisse vitam, sed ab ipso sue conditionis initio cecidisse, non sic accipiendum est, ut non propria voluntate depravatus, sed malus a bono Deo creatus putetur; alioquin non ab initio cecidisse diceretur: neque enim cecidit, si talis esset factus. Sed factus continuo se a luce veritatis avertit superbia tumidus, & propria potestatis delectatione corruptus: unde beatæ atque angelicæ vitæ dulcedinem non gustavit. Quam non unius fastidivit acceptam, sed nolendo accipere deseruit, & amisit.* Habet similia præcedenti cap. xvi. En quomodo absque ulla temporis mora initio cecidit. Ad alterum vero, ex dictis liquet inter cognitionem *vespertinam* & *matutinam* non temporalem moram interfluxisse, sed ordinem naturæ & causalitatis duntaxat; quod animadvertis etiam Guilel. Estius magni nominis Theologus lib. 2. dist. 3. §. 11. Quod ait Anselmus pariter verum est; nam priusquam creata voluntas per liberam determinationem eligat bonum aliquod particulare, est ab auctore naturæ determinata ad bonum in communi, & hæc determinatio illam ordine causalitatis, at non semper temporis successionem,

antevertit. Præclare itaque Anselmus primum *velle* Deo tribuendum esse affirmavit.

Adversus alteram thesim facit primo, quod Aug. xi. de Civit. Dei cap. 13. disputans contra Manichæos de origine malæ voluntatis ait, non sentire cum illis hæreticis, quisquis asserat Diabolum ab initio peccare, hoc est, ex quo creatus est iustitiam recusavisse. Potuit ergo Angelus in 1. instanti operationis suæ demereri, nec tamen culpa foret Creatori imputanda. Deinde si ad meritum, ut dictum est, non requiritur suspensio actus, sed sufficit potestas ad oppositum: eccur prima angelica operatio, cum tali potestate conjuncta, effici non potuit cum merito? Ad extremum primus actus, quem in nobis excitat efficax gratia Christi, meritorius est; & cum sit vitalis a voluntate interius se movente progreditur. Hujus generis eccur non fuit operatio prior Angelorum?

Resp. neque his cuniculis firmatam a nobis sententiam concuti, sed muniri validius. Jure enim Augustinus scribit non sentire cum Manichæis, quisquis asserat diabolum ab initio propria voluntate cecidisse, quod enim malum est, & voluntarium, non est naturale, sed liberum; & ipsa mala voluntas cum sit a libero arbitrio, *grande testimonium est naturæ bonæ*. Sentiret tamen cum Manichæis qui assereret apprehensionem, & inclinationem, cum qua Deus naturam angelicam condidit, & quæ liberam voluntatis deliberationem antevertit, fuisse naturaliter malum; hoc enim est facere dæmonem natura malum, non voluntate. Non sunt ergo ad anxias morarum inquisitiones trahenda verba Augustini: sed hoc tantum tenendum asseveranter, naturam bonam præcessisse ante malam voluntatem. Ita meritum non antegreditur necessario anceps suspensaque consultatio: antevertit tamen apprehensio, & inclinatio ad bonum in communi ordine saltem causalitatis; quoniam cognitio *matutina*, per quam Angelus convertit se ad laudandum, diligendumque incommutabile bonum, subsequitur ad *vespertinam*, per quam in propria natura res creatas agnovit. Actus æque prior, quo fulti victrici adjutorio commeteremus, deliberatus est, fitque cum potestate ad utrumlibet: sed actum deliberatum antecedit ordine efficientiæ gratia actualis, quæ est actus indeliberatus mentis, & voluntatis, scilicet sancta cogitatio, & inspiratio dilectionis. Ita ergo actum deliberatum Angelorum præcessit ali-

qua cogitatio, & inspiratio, non temporis successione, sed ordine causalitatis: eaque cogitatio & inspiratio est primum instans angelicum; aut, si mavis, sunt duo instantia actibus mentis, & voluntatis distincta.

CAPUT XVI.

Quis fuerit desertorum Angelorum princeps: in quo delinquerint: quo sint post culpam detrusti.

SEQUITUR, ut de malorum Angelorum peccato disseramus: quorum Coryphæum *Satanam* dicunt, vel *Diabolum*. Satan vox hebræorum est derivata a שָׂטָן, & adversarium, hostemque significat: unde III. Regum xi. 14. Adad Idumæus dicitur in Codice hebraico שָׂטָן לְשׁוֹן שָׂטָן *Satan Salomoni*: Et Petro obsistenti Christo, ne ad crucem properaret, dictum est Mat. xvi. 23. *Vade post me Satana*. Διάβολος græcum nomen est, ab διαβάλλω; *traduco, calumniam infero*. Atque hoc vocabulo designatur erga homines livor & invidentia, & quæ hinc ortum habent, mendacium, homicidium, & cohortatio ad malum: quare Pharisei invidi, & morti Christi inhiantes Joan. viii. 44. esse dicuntur ex *patre Diabolo*: & cap. vi. 71. *Diabolus* appellatur Judas Iscariotes, & quisquis innocentibus malum struit. *Demonis* appellatio communior est, significatque, ut dixi cap. xii. not. 8. *scientem & divinum*, & hoc nomen accitum est a δαίμων, *scio*. Quapropter, nisi sermonis usus vetaret, in pretio & honore posset haberi, ut olim apud Græcos vulgare erat, τίμας τὸ δαιμόνιον, *Deum cole*: at post Evangelium dignum est, Dæmones tantum appellare nequissimos illos spiritus divinitatis æmulatores.

Horum spirituum quærimus primo Ducem ac principem; ignoratur enim, & tamen disputatur, quis fuerit dox, & columen ceterorum. Deinceps agendum est de perpetrato ab his crimine; quod alii dixerunt stuprum illatum feminis, alii invidentiam, superbiam alii; & multi multa commenti sunt. Videndum postea, an statim post culpam dæmones omnes in abyssum relegati fuerint, an adhuc plures per aerem vagentur.

PROPOSITIO I. Verisimile est Satanam fuisse ceteris spiritibus nobiliorem.

Apud Ezech. enim cap. xxviii. 2. Satan princeps Tyri appellatur; quod ut concedamus

mus literaliter accipiendum esse de Ithobalo, aut alio Tyrionum Rege divitiarum copia, praesidiisque urbium potentissimo; designat nihilominus etiam desertorem Diabolum, qui ceteros Angelos decore, & ordine antecellebat. Tertullianus enim lib. 2. adversus Marcionem cap. 10. scribit Satanam Tyrionum principi comparatum, quia erat eminentissimus Angelorum, & Archangelus omnium sapientissimus. Ac videntur in hanc sententiam PP. conspirare. Nam Gregorius lib. Moralium iv. cap. 13. ait: *Apostata Angelus, qui ita conditus fuerat, ut Angelorum ceteris legionibus emineret, superbiendo succubuit.* Bernardus etiam serm. de Adv. Superbia (inquit) non modo Angelum, sed Angelorum principem in Diabolum commutavit. Atque Auctor Comment. quæ Hieronymi nomen præferunt in Psalm. 23. habet: *Diabolus novem ordines Angelorum sub sua habuit dominatione sive bonos, sive malos.*

Posset opponi, quod in eodem cap. 28. v. 14. Diabolus vocatur Cherub: sunt autem Cherubim inferiores Seraphinis: & S. P. Augustinus lib. 11. de Gen. ad litt. cap. xvii. videtur distinguere duo Angelorum genera, unum supercoelestium, alterum aereorum ac mundanorum, quibus tantum Satan præesset.

At respondeo juxta regulam septimam Tichonii apud Augustinum cap. 37. libri 111. de Doctrina Christiana, in Scripturis, quæ sunt de Diabolo, qui est caput impiorum, & simul de membris ejus, non omnia verba capiti necessario congruere: quod S. Pater demonstrat ex Prophetia Isaïæ cap. xiv. quæ est de rege Babylonix, ac de Satana, in qua plura sunt in contextu sermonis, quæ diabolo nequeunt aptari. Itaque verba Ezech. quæ simul de Rege Tyri, & de dæmone sunt intelligenda, non omnia utrique conveniunt. Rex ergo Tyri est Cherub extentus, sive, ut hebræus legit, כְּרֻב מְשֻׁטָּח, Cherub unctus, scilicet, Princeps illustris; & כְּרֻב, quoniam, ut Cherubim arcam obtegebant, Tyrorum fines munierat: מְשֻׁטָּח, quia reges omnes & magnates ita appellabantur. Non autem oportet etiam Satanam Cherub dicere: quamquam si dicatur hoc sensu, ipsius potius demonstratur dignitas, quam inferior conditio. Inspecta quoque significatione verborum Seraph ardorem significat; perdiditque Diabolus sortem Seraphim, quia in amore casto, & bona voluntate non stetit. In 11. de Gen. ad litt. cap. xvii. Augustinus aliorum narratopi-

nationem, de qua proximo cap. xix. inquit: *Sed asserant hæc duo genera bonorum angelorum qui potuerint, unum supercoelestium, in quibus nunquam fuit, qui cadendo diabolus factus est; alterum autem mundanorum, in quibus fuit: mihi autem fateor unde hoc secundum Scripturas asseram, non interim occurrat.*

PROPOSITIO II. Peccaverunt angeli apostatæ superbia, ductaque a magnitudine animi contumacia.

Id Scriptura, PP., & promiscua argumentatio suadent. Primo Tob. iv. 14. legitur: *Superbiam nunquam in tuo sensu, aut in tuo verbo dominari permittas: in ipsa enim initium sumpsit omnis perditio.* Apud Isaïam xiv. 11. *Detracta est ad inferos superbia tua.* Viceesimo octavo Ezech. 17. *Elevatum est cor tuum in decore tuo.* Et in 1. ad Timoth. 111. 6. *Ne in superbiam elatus in iudicium incidat Diaboli; idest, in poenam, quam ob superbiam Lucifer pendit.* Deinde hæc est SS. Patrum traditio. S. P. Augustinus xi. de Gen. ad litt. cap. 23. *Continuo, inquit, se a luce veritatis avertit superbia tumidus.* Et xxii. contra Faustum cap. 87. *In veritate non stetit, sed a luce sua superna, quam de Deo habebat, superbiæ merito abscissus est.* Athan. in Orat. de Virg. *Superbia ipsum in inferiores abyssi partes precipitavit.* Cyrillus lib. 2. in Isaïam: *Cecidit tumida & turgida cogitans, & honorem ac gloriam soli summæ naturæ congruentem rapere cupiens, quantum molimine & vi & animo poterat.* Vide Propos. præcedentem. Suppetit etiam triplex ratio. I. quia elevare cor suum, & proprio fastu tumescere est arrogantix, & fastidii argumentum: & diabolus inflati animi contumacia deliquisse, constat ex dictis. II. quoniam superbia nihil est aliud, quam inordinatus propriæ excellentiæ amor. At angelum hoc inordinato amore corruisse aperte evincitur: quisquis enim peccat avertit se ab incommutabili bono, vertitque ad aliquod creatum & mutabile. Angelus vero non convertit se ad res comporeas, quarum delectatione non capitur, sed ad semetipsum: ideoque peccavit prava propriæ potestatis delectatione: ideoque peccavit prava propriæ potestatis delectatione: unde S. P. xii. de Civ. Dei cap. 6. ait: *Ab illo qui summe est averti ad seipsos conversi sunt, qui non summe sunt; & hoc vitium quid aliud quam superbia nuncupatur?* III. Ut Dama-

cel-

secus scribit lib. 11. cap. 3., ad nullum peccatum prior est spiritus, quam ad superbiam: quamvis enim possint in eo inveniri invidia, malevolentia, aliaque plura, hæc tamen amorem proprium consequuntur; quum ex. gr. nemini soleat quis invidere, nisi propriæ potestatis ita afficiatur amore, ut nullum sibi dignitate compatiatur æqualem: ut infra in resp. ad 2.

PROPOSITIO III. Non omnes dæmones in abyssum dejecti sunt, sed permulti in aeris regionibus adhuc versantur.

Quibusdam videtur omnem angelorum malorum multitudinem in tartarea loca fuisse relegatam, ibique in vincula coniectam; propterea quod in 11. Petri cap. 2. v. 4. indiscriminatim scriptum sit: *Deus angelis peccantibus non peperit, sed rudentibus inferni detractos, in tartarum tradidit cruciandos &c.*, & in Epist. Judæ v. 6. *Angelos, qui non serbaverunt suum principatum . . . vinculis æternis sub caligine reservavit.* Vera tamen est præmissa conclusio, scribente Apostolo ad Ephes. vi. 12. nobis colluctationem esse *adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cælestibus.* Quæ verba exponens Hieronymus inquit: *Hæc omnium Doctorum opinio est, quod aer iste, qui cælum, & terram medium dividens inane appellatur, plenus sit contrariis fortitudinibus.* Dixerat Apostolus c. 11. ejusd. Epist. 2. dæmonem esse *principem potestatis aeris hujus.* Etiam Lucæ vi. 11. 31. dæmonia Christum rogabant, *ne imperaret illis, ut in abyssum irent*: quippe noverant posse cum aliis ante judicii diem per aerem volitare. Assentiuntur huic sententiæ auctore Hieronymo nuper laudato Doctores omnes. I. Patres, Tertullianus c. 22. Apolog. Lactantius lib. 1. c. 6. Chrysostomus hom. 11. in epist. 1. ad Thessalonic. Fulgentius lib. 1. de Trinit. c. 8. Rupert. in 1. Commentariorum in Genes. c. 17. &c. Quid Augustinus? ut mittam loca alia permulta, scribit ille in vii. de Civit. Dei c. 22. *esse spiritus nocendi cupidissimos a justitia penitus alienos, superbia tumidos, invidentia lividos, fallacia callidos, qui in hoc quidem aere habitant.* II. Assentiuntur Hebræi, quorum est vetustissima traditio in libro Aboth expressa, & in libro, qui inscribitur, *Cedrus Libani*, nec non in altero, qui dicitur *מנהג חכמי* apud Grotium tom. 3. p. 887. III. etiam Philosophi, præsertim Platonici, qui frequen-

Berti Theol. Tom. II.

ter dixerunt *δαίμονες ἠεροποιῖται* dæmones in aere oberrantes, & *δαίμονες αἰθριον γένος*, dæmones genus aereum. Denique etiam Poetæ, qui in hoc aere totam illam inferiorum Deorum fabulam constituerunt, Proserpinam, Summanum, Ditem, & Manes, & Furias: inquit Vives Comment. in cit. c. 22. de Civit. Dei.

Erit ergo in epist. 2. Petri, & in Canon. Judæ nomen inferni, & caliginis accipiendum pro aere, qui comparare ad cælum aut splendidissimum ætherem merito dicitur tartarus, abyssus, infernus. Ita enim declarant Patres, Augustinus in Psalm. 149. Gregorius lib. xiii. Moral. cap. xvii. & Beda in epist. 11. Petri c. 11. Aut dicas, omnes quidem Angelos statim ac peccaverunt fuisse in infernum detractos, ibique sempiternis suppliciis esse mulctandos: occulto tamen Dei judicio factum esse, ut Satan inde exiret, ut Evam, Adamque tentaret, ac post horum transgressionem datum quoque plurimum dæmoniorum turmis illinc erumpere, & per aerem vagari, ut Adæ posterius peccati effecta sentirent, gererent se humiliter & demisse, luctam haberent cum adversario nequissimo, ab eoque interdum vexarentur, donec expletis Christianæ Fidei triumphis in profundum dejectus penitus vagandi & nocendi potestate privetur.

QUÆ FACIUNT CONTRA PROPOSITIONEM SECUNDAM.

Nullius autem saltem parvi negotii erit contrarias repellere objectiones: quarum prima est, colligi ex cap. 6. Genes. v. 2. *Videntes Filii Dei filias hominum &c.* Quod prima Angelorum iniquitas fuerit cum mulieribus concubitus, ita enim textum exponunt Clem. Alex. lib. 1. Pædagogi c. 2. Athenagoras legatione pro Christianis, Tert. in lib. de Idololatria, Joseph etiam Hebræus in 1. Origin. cap. 4. Lactantius, Methodius, &c. Verum hujus loci legitimam dedimus explicationem cap. 11. ad 1. Interim ut concedamus dæmones ineubos, quos Silvanos, Faunos, & Dufios nuncupant, improbos mulieribus extitisse, & cum illis peregissee concubitus, ut asseverare videtur S. Pater xv. de Civit. Dei c. 23. certum est Angelos primum hoc peccato labi non potuisse. Peccatum enim Angelorum antevertit culpam Adæ; quippe legitur Sap. 11. 24. *Invidia Diaboli*

Cc

mors

mors introivit in orbem terrarum: atque apud Augustinum ibidem: *Qui primum hominem per invidiam serpentina fraude decepit*. At Adam non cognovit uxorem suam nisi post lapsum: ideoque Angelorum peccatum omnem generationem filiarum hominum antecedit.

Præterea non desunt qui existiment, primum Angelorum flagitium fuisse invidiam: pro qua opinione proferri possunt apertissima testimonia Irenæi lib. 14. cap. 78. Cypriani in libro de Zelo & Livore, Gregorii Nysseni Catech. 6. necnon Augustini in 4. de Baptismo contra Donatistas, & tract. v. in Joannem. Sed respondet idem S. P. lib. xi. de Civ. Dei cap. 14. *Cum superbia sit amor excellentiæ propriæ, invidia vero sit odium felicitatis aliene, quod inde nascatur satis in promptu est. Amando enim quisque excellentiam suam, vel paribus invidet quia ei coquantur, vel inferioribus ne sibi coquantur, vel superioribus quod eis non coquantur. Superbiendo igitur invidus, non invidendo quisque superbus est*. Oppositæ ergo auctoritates ita sunt exponendæ, ut quoniam invidentia est primogenita filia superbiæ, & superbus non potest esse non invidus, statim ac diabolus sui delectatione inflatus est, cœpit invidere Deo summum honorem & cultum, ceterisque spiritualibus creaturis justitiæ, meritique ornamenta; atque ita ex elatione superbiæ etiam invidia contabuit.

Tertia argumentatio est Scoti, ejusque affectatorum, quibus placet diaboli crimen appellare *spiritualem luxuriam*. Inquiunt enim: diligere semetipsum aut alium inordinato amore amicitia est unum specie scelus: at amare hoc pacto alterum luxuries est & libido, non contumacia superbiæ. Addunt superbum esse, qui se super alios extollit: Angelum vero non appetivisse sui eminentiam comparate ad alios, sed absolute fuisse excellentia præstantiaque sua delectatum. Quæ opinio, præter catachresin, & abusionem verborum, communi etiam judicio repellitur. Immodica enim effrænisque delectatio est ratio communis cuique peccato, & ex diversitate objectorum varias nequitia species constituit; ut si fuerit delectatio cibi vel potus, fiat crimen edacitatis & gutturis: si appetitus laudis, ambitio; si aliorum adversitatis atque infortunii, malevolentia; si propriæ potestatis ac magnitudinis, superbia. Non est ergo luxuries delectatio, & amor cu-

piditatis tantummodo, sed oblectatio de re venerea, & turpi carnis voluptate: nisi propinquis verbis abutamur, ut quando dicimus *in ubertate luxuriam*, aut *luxuriam in herbis*. Neque requiritur ad superbiam comparatio ad alterum; cum aliquando quis superbiat sese bonum existimando, aut dum jactat collatum sibi pro meritis donum aliquod: qui duo sunt primi actus superbiorum, ut scribit Gregorius capite quarto libri Moralium tertii ac vicesimi. Sita est ergo superbia in immodica, & irrationali propriæ præstantiæ oblectatione; & velle præesse aliis hujusmodi oblectamentum, tamquam effectus causam, insequitur.

Quæres quænam fuerit hæc malorum Angelorum superbia.

Resp. multa quidem, & varia esse doctissimorum virorum responsa. Nam quidam asserunt cum Scoto, Vasquesio, aliisque, in hoc superbiam Diaboli sitam esse, quod concupierit esse Deo similem, non absolute, quippe optime noverat se plurimum a Dei maiestate distare, neque posse ad illam pertingere: sed conditionate, videlicet, si id foret aliquo modo possibile. Guilelmus Parisiensis, & Gregorius de Valentia inquiunt noluisse Diabolum Deo subijci quantum ad ministeria exercenda, sed esse sui juris, neque communi Angelorum lege teneri: quod affirmare videtur etiam S. P. August. in Psalmum 70. Gregorius lib. 34. Moral. cap. 13. & Anselmus de Casu Diaboli cap. 4. Theologorum permultum. D. Thoma q. 63. art. 3. & Ægidio in 11. dist. 5. q. 1. art. 2. docent, avertisse se a beatitudine supernaturali, dum naturalibus viribus voluit eam adipisci: quo sensu Ambrosius ait in Ps. 118. *Ipse sibi ad beatam vitam sufficere voluit*. Contendunt quidam in hoc deliquisse quod naturalem beatitudinem ad finem ultimum, nempe Deum, noluerit referre, ut Cajetanus, Ferrariensis, & alii ex Thomistis. Villalpandus in cap. 28. Ezech. censet affectasse dæmonem divinos honores, & Angelorum latrariam, quod fieri potest etiam a creatura, quæ se Deum non esse, sed a Deo productam agnoscit; quo scelere infecti sunt Reges Babylonis, & Tyri, necnon Alexander Macedo, Antoninus Verus, Domitianus, & alii. Ego hæc omnia sic approbo, ut Diabolus superbia tumidus propriæ potestatis delectatione corruptus fuerit, ut inquit S. P. lib. xi. de Genes. ad lit. c. 23., neque ex propriæ naturæ contemplatione sur-

rexerit ad amandum, & laudandum creatorem suum, sicut fecerunt Angeli Sancti, ut legitur in xi. de Civit. Dei c. 7. atque ita daemones ultimum finem in seipsis collocavisse per elationem, qua ipsi sibi ad beatam vitam sufficere vellent, quemadmodum habetur in cap. i. libri xxi. ejusdem Operis. Hinc comes illa superbia super ceteros inflatio, & nimia illa divinarum honorum cupiditas, qua etiamnum cor Satanæ mirifice tangitur.

Hoc etiam pacto intelligitur, quomodo peccare potuerit, cum esset particeps lucis & sapientiæ: quandoquidem videndo se in propria natura per cognitionem, quam dicimus vespertinam, non utique erravit; sed ut assurgeret in laudem & amorem Creatoris caruit propria voluntate judicio practico, ad quod indifferens erat ob rationem prolatam capite xiii.

CAPUT XVII.

De aeterno igne, qui Diabolo, & Angelis ejus paratus est.

PECCATO finitima poena est: eique daemones addicti sunt, expulsi a regno Coelorum, privati gratia, & inferorum igne damnati. De hoc igne disputari solet, an sit materialis & corporeus, & an futurus sit sempiternus. Et hæc quidem postrema quaestio dogma Catholicum est, certissimaque fide tenendum adversus Origenem; qui, ut scribunt Epiph. in Epist. ad Joan. Jerosolymitanum, & Hieronymus Epist. 55. ad Pammachium, negavit poenas daemonum esse aeternas. Altera autem quaestio de Igne corporeo, si a gehennæ & inferorum loco præscindas, communis quidem est inter Romanæ communionis Catholicos, & excepto Catharino vix aliquem invenies, qui defendat oppositam, imo & ex Novatoribus quidam in eandem nobiscum sententiam conspirant, repugnantibus tamen quamplurimis; sed videtur nullum de hac extare decretum.

Dixi autem, *Si a gehennæ & inferorum loco præscindas*: hunc enim adversus Calvinum, Bezam, & nuperos Unitarios materiale esse firmiter credendum est. De hujus infra terram incolatu tractat in Psalm. 11. Hilarius, Tertullianus lib. de Anima cap. 55., & quamquam definire locum Inferni noluerint veterum aliqui, & nonnulli extra hunc mundum statuerint: Infernum sub

terra esse nemo jam ambigit, inquit in Epistolam ad Ephesios c. 14. Hieronymus. Augustinus vero, qui in lib. xii. de Gen. ad lit. cap. 32. anceps videtur, & in eam opinionem propendit, quod inferorum substantia spiritualis sit, non corporalis, in 11. libro Retract. cap. 24. *De inferis*, inquit, *magis mihi videor docere debuisse, quod sub terris sint, quam rationem reddere cur sub terris esse credantur, sive dicantur, quasi non ita sit.* Et quidem ex cap. xi. Mat. 23. Capharnaon dictum accipimus, *Usque in infernum descendes*; quod dictum etiam de Babylone apud Esaiam xiv. 15. non solum ad significandam urbium, & murorum everisionem, sed etiam civium interitum, atque poenam. In Apocalypsi quoque in abyssum detrudendum serpentem antiquum, qui est Diabolus & Satan, & una cum eo mittendos in stagnum ignis quotquot scripti non erunt in libro vitæ, legimus cap. xx. v. 2. & 14. Atque ne loca omnia producam, Paulus ad Philipp. ii. 10. scribens, *In nomine Jesu omne genuflectatur, caelestium, terrestrium, & infernorum*, aperte indicat triplicem animarum locum in coelis, in terra, & in inferis. Nolumus iccirco de hac re dubitare: Sed his paucis præmissis, quæ ad refellendum Calvinianum errorem possunt sufficere, priores illas quaestiones, nimirum de aeternitate, & qualitate infernalis ignis aggredimur.

PROPOSITIO I. Perpetuus atque aeternus erit ignis, quo daemones, & damnati torquentur.

Origenistarum error ex Platonice haustus, ut scribit in lib. xxi. de Civit. Dei cap. 12. S. P. Augustinus, quamquam Plato in fine Gorgiæ, & Virgilius etiam in 6. Aeneid. non omnium omnino iniquorum ad temporalem emendationem poenas post mortem duraturas esse pronunciant; sed ille scelestioribus sempiternas infligi, is infelicem Theseum asserit federe, aeternumque federe: Origenistarum, inquam, error sacris literis, Patrum auctoritate, ac syllogismis, idest ductis a ratione argumentis convellitur. Ex Scripturis hæ sunt apertissimæ: Isaia lxvi. 24. *Ignis eorum non extinguetur.* Danielis xii. 2. *Et multi de his qui dormiunt in terra pulvere, evigilabunt: alii in vitam aeternam, & alii in opprobrium ut videant semper.* Quo in loco legunt hebraei quidam, **עוֹלָם עוֹלָם** ad opprobrium sempiternum, & Græci *ἀνάσσειν*, in convitium, aeternum-

que pudorem. Matthæi xxv. 41. *Discedite a me maledicti in ignem æternum: & infra 46. & ibunt hi in supplicium æternum.* Lucæ xvi. 26. *Chaos magnum inter nos, & vos firmatum est: ut hi qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare.* Eo pertinent testimonia, quibus asseritur improbos nunquam fore cœlesti regno potituros; ut Marci iii. 29. *Qui blasphemaverit in Spiritum Sanctum, non habebit remissionem in æternum:* Pauli in i. ad Corinth. 6. 9. & 10. *iniqui regnum Dei non possidebunt:* Et 2. ad Thessalon. 1. 9. *Pœnas dabunt in interitu æternas a facie Domini.* Apocalypsis denique xx. 10. *Cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum.*

Hæc simul conjuncta elidunt responsum Origenistarum autumantium supplicium damnatorum dici æternum, quod diu, non autem semper duraturum sit. Quod sane ineptum est, mentitum, dictisque repugnans. Principio enim licet tam Hebraicum *עולם* quam græcum vocabulum *τὸ αἰών*, pro sæculo, pro mundo, & pro diuturna duratione nonnunquam accipiantur, *αἰώνιον* tamen non nisi pro æternitate, siue nunquam desitura successione desuper usurpatur: Unde Augustinus contra Priscillian. cap. 5. ait: *Αἰών autem græce aliquando æternum, aliquando sæculum significat: tamen ex hoc nomine derivatur, & appellatur αἰώνιον, nec ipsi græci quantum existimo solent intelligere, nisi id quod non habet finem.* Præterea ita ignis inferni æternus dicitur, ut extingui non debeat, apud Esaiam 66. 24. unde Augustinus ibidem cap. 6. ait: *Qualiscunque pœna significata sit nomine vermis, atque ignis; certe si non morietur, neque extinguetur, sine fine prædicta est.* Rursus tam capite iii. Danielis, quam xxv. Matthæi ex æquo dicitur æternum opprobrium, ac supplicium impiorum, & æterna vita bonorum: hanc vero finem habituram esse non credunt Origenistæ. Ad hæc: si finis miserrimi apud inferos incolatus expectari posset quodammodo, haberetur tandem omnium peccatorum remissio, & posset Epulo ad sortem Lazari transmeare; quod ceteris testimoniis evincitur esse contrarium. Denique in xx. Apocalypseos dicuntur improbi cruciandi in secula seculorum. At neminem latet hanc Latinorum emphasim, quemadmodum Græcorum *εἰς τὰς τὰν αἰώνων*, Hebræorumque *עולם-עולם* terminum, exitumque prorsus excludere: ut ani-

madvertit S. Pater lib. xxi. de Civ. Dei cap. 23. Quod vero alii reponunt ignem quidem futurum æternum, at non æternum supplicium, iisdem momentis retunditur; præsertim cum Matthæi xxv. v. 41. & 46. similis occurrat repetitio vocis *αἰώνιον*, sicut & in x. capite Danielis. Ut ergo erit æterna requies Sanctorum, & æternus ignis inferni, ita æternus erit cruciatus impiorum, æterna combustio, æternumque supplicium. Præclare Augustinus de Fide, & Operibus cap. 15. *Neque illud dici hic poterit, in quo nonnulli seipsos seducunt, ignem æternum dictum, non ipsam combustionem æternam; cum & hoc prævidens Dominus sententiam suam conclusit dicens sic, Ibunt illi in combustionem æternam, iusti autem in vitam æternam. Erit ergo combustio æterna sicut ignis.* Atque de Civit. Dei loco nuper laudato: *Si utrumque æternum, profecto aut utrumque cum fine diuturnum, aut utrumque sine fine perpetuum debet intelligi. Par pari enim relata sunt: hinc supplicium æternum, inde vita æterna. Dicere autem in hoc uno eodemque sensu, vita æterna sine fine erit, supplicium æternum finem habebit, multum absurdum est.*

Cum Augustino eadem ceteri Ecclesiæ PP. tradiderunt. Chrysostomus hom. 2. de Lazaro, Epiphanius hæresi 59. contra Catharos, & Auctor QQ. ad Orthodox. q. 60. docent improborum animas non posse post exitum quidquam emolumenti percipere. Cyprianus Tractatu 1. ad Demetrianum 22. scribit: *Quando istinc excessum fuerit, nullus jam pœnitentiæ locus est, nullus satisfactionis effectus.* Habet consimilia lib. de Bono Mortis cap. 2. Ambrosius. Tertulliani, Minutii, & Lactantii profert insignia testimonia etiam H. Grotius tom. 2. p. 240. Gregorius Nazianz. in Carm. de rebus suis ait: *Post hanc vitam omnia esse vinculis adamantinis alligata.* Hieronymus in caput Matthæi quintum ac vicessimum hæc graviter, sane, & probe conscribit: *Prudens lector adverte, quod & supplicia æterna sint, & vita perpetua metum deinceps non habeat minarum.* Greg. Magnus lib. xxiv. Moral. cap. 16. totus in hoc argumento versatur. Quid me in sylvam abstrudo? Firmissime tene, & nullatenus dubites iniquos omnes ituros in combustionem æternam, inquit Fulgentius de Fide ad Petrum cap. 43. & Symbolum Athanasianum: *Et qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam: qui vero mala, in ignem æternum.*

Huius vero dogmatis quintæ generalis Synodi, & earum, quæ consecutæ sunt, auctoritate definiti, cum etiam ratiocinationes possint afferri, ex Augustini libris aliquas mutuabor. Sit prima: Qui super fundamentum, quod est Christi fides, ædificaverit *aurum, argentum, & lapides pretiosos*, ut inquit Apost. ad Corinth. epist. i. cap. iiii. 14. *mercedem accipiet*. Si autem superædificaverit *fœnum, ligna, stipulam*, idest cum fide, quæ per dilectionem operatur, quodam carnali præpeditus affectu deliquerit venialiter, *salvus erit per ignem*, sive in hac vita per tolerantiam tribulationum, sive in altera per ignem Purgatorii: qui vero fundamentum non habuerit, scilicet fidem, & dilectionem, atque *homicidium, adulterium, fornicationem, idololatriam, & similia quæque commiserit, non propter fundamentum per ignem salvabitur, sed amisso fundamento æterno igne torquetur*: ait S. P. Augustinus in libro Quæst. ad Dulcit. cap. i. Apostolicam sententiam egregie pertractans. Illi ergo, qui hæc flagitia patrarunt, nec veraciter poenitentiam egerunt, salutis fundamentum deperdunt, fera & infructuosa poenitentia, atque dolore inutili afficiuntur, neque emundari possunt per ignem, quo salvatur duntaxat quisquis super fundamentum ædificat *ligna, fœnum, & stipulam*. At everso, dirutoque fundamento salutis, concepta inutili cum desperatione poenitudine, & premente cruciatu ignis, qui non purgat aurum, non emundat lateres Ierusalem, sed Babylonem incendit, ac præterea nullo supernæ gratiæ lumine coruscante, & creatura rationali in termino constituta, stultissime non sempiternum creditur inferorum supplicium. Alterum argumentum de promittitur ex lib. xxi. de Civ. Dei cap. 23. & 24. in extremo enim Iudicio hæc pro iustis sententia ferenda est. *Venite, percipite regnum*; in impios vero hæc alia, *discedite, ite in ignem æternum*: eaque lata *ibunt hi in supplicium æternum, illi autem in vitam æternam*. Sed utraque sententia vera est, utraque extrema, utraque definit absque termino iustis, reprobisque mercedem, vel poenam: Ergo sempiternum erit regnum electorum, & sempiternum pariter damnatorum supplicium. Audias Augustinum cit. cap. 23. *An forte Dei sententia, quæ in malos & angelos & homines proferetur, in angelos vera erit, in homines falsa? Ita plane hoc erit,*

si non quod Deus dixit, sed quod suspicantur homines, plus valebit. Deinde quale est æternum supplicium pro igne diuturni temporis non extimare, & vitam æternam credere sine fine, cum Christus in eodem ipso loco, in una eademque sententia utramque completus sit: Ibunt isti in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam? Et proximo capite: Cum dictum fuerit a iudice vivorum atque mortuorum, Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi: & aliis e contrario, Discedite a me maledicti in ignem æternum: nimie presumptionis est dicere, cuiquam eorum æternum supplicium non futurum &c. Vide & lib. ad Orosium adversus Priscillianistas, & Origenistas cap. vi. His accedit, quod sicut vera beatitudo non consistit absque æternitate: sive, ut etiam Cicero scribit de Natura Deorum, sine animi securitate: ita non esset damnatorum plena miseria, si aliqua eis foret summi boni, cum magna poena, supplicioque, expectatio. De quo argumento vide Augustinum in xi. de Civit. Dei cap. xi.

EORUM, QUÆ OBJECTANTUR. DISSOLUTIO.

Obijciuntur adversus Catholicam veritatem plura Scripturarum divinarum testimonia, quæ ad tres classes reducenda videntur. I. Quædam sunt, quibus Deus gratiam, & gloriam pollicitus est fidelibus manducantibus corpus suum, & eleemosynam largientibus. De fidelibus enim legimus in i. ad Corinth. cap. 3. *salvos futuros, sic tamen quasi per ignem*. Et Marci ultimo 16. *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit*. De accedentibus ad Sacramentum Dominici Corporis habetur Joan. vi. 55. *Qui manducat meam carnem, & bibit meum Sanguinem, habet vitam æternam*. Et de stipem erogantibus constat ex eadem Iudicis sententia Matt. xxv. v. 35. *his regnum a constitutione mundi fuisse paratum*: & cap. xix. 21. legitur: *Da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo*. Hi ergo aliquando inferorum teterrimis subtrahendi erunt suppliciis. II. In altera classe locari possunt, quæ impiis poenam parem delectationi, quæ transiit, minitantur, ut Apocalypseos xvi. 1. 7. *Quan-*

7. *Quantum glorificavit se, & in delictis fuit, tantum date illi tormentum & luctum.* Eam ob rem cruciabuntur in inferis impii, donec novissimum minutum reddant, ait Lucas cap. xii. 59. atque pro mensura peccati erit & plagarum modus, ut habetur Deuter. xxv. 2. Sed reddito novissimo quadrante debet cessare cruciamentum. In tertia sede locari possunt quæ maximam Dei misericordiam contestantur, ut Psal. lxxvi. 8. 9. 10. *Nunquid in æternum projiciet Deus: aut non apponet, ut complacitior sit adhuc? Aut in finem misericordiam suam abscindet a generatione in generationem? Aut obliviscetur misereri Deus? aut continebit in ira sua misericordias suas?* Et Psalm. cix. 9. *Non in perpetuum irascetur, neque in æternum comminabitur.*

Data opera hæc omnia expendit Augustinus in libro xxi. de Civit. Dei, in libro de viii. Dulcitii quæstionibus, & in lib. ad Orosium contra Priscillianistas. Itaque eo duce ac Magistro ita prioris classis momenta expediuntur. Apostolus in i. ad Corinth. loquitur de iis, qui super fundamentum ædificant *fœnum & stipulam*, non de his, qui fundamentum amittunt, ut supra explicavi, & melius percipies si legeris q. i. Dulcitii, & cap. 26. laudati libri de Civit. Dei, & de fide & operibus cap. xiv. *Quid proderit, ait Jacobus, fratres mei, si fidem dicat se quis habere, opera autem non habeat? Numquid poterit fides salvare eum? Dicit etiam, Quia fides sine operibus mortua est. Quousque ergo falluntur, qui de fide mortua sibi vitam æternam pollicentur? . . . Falsa erunt illa, quæ obscuritatem, & ambiguitatem non habent: Si habeam omnem fidem, ita ut montem transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum?* Hæc, aliaque lectu dignissima Sanctus Pater. Ille ergo salvus erit, qui crediderit, & baptizatus fuerit, ac præterea impleverit quod scriptum est Matth. xix. 17. *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* Qui autem manducant carnem filii hominis, habent vitam æternam, dummodo sint in ejus corporis unitate, idest, in Christianorum compage membrorum, & maneat in Christo, & in corpore ejus, quod vivit in æternum per caritatem & gratiam; unde manducare corpus Christi non tribuit vitam hæreticis, qui sunt ab unitate, & compage membrorum separati, neque fidelibus, qui licet sint in unitate corporis, non manent

in illo. Vide cap. xxv. memorati libri de Civit. Dei. Eleemosina pariter salvabit impium, si prius eam facere incipiat a seipso. Indignum est enim, ut in se non faciat, qui facit in proximum, cum audiat dicentem Dominum, *Diliges proximum tuum tamquam teipsum: itemque audiat, Miserere anime tue placens Deo.* Inquit cap. 27. S. Pater.

Producta secundo loco solvuntur capite ejusdem libri xx. quippe non propter æquale temporis spatium, sed propter vicissitudinem mali, idest, ut qui mala fecerit, mala patiatur, est inter culpam, ac poenam mensura. Alias injusta foret lex, quæ propter osculum fœminæ infixum jubet ad horam vapulare, punitque diuturno dolore suavitatem voluptatis exiguæ. Injusta, quæ ad vincula damnat servum, qui transeunte verbo Dominum laceffivit. Injusta, quæ pro gravi crimine brevi momento patrato hominem morte mulctat, eumque a societate viventium perpetuo divellit. Quæ exempla illic Augustinus fusiori stylo persequitur. Neque vero ipse Origenes temporis cum scelere mensuram potest exigere; dum angelos pro uno actu superbiæ plurium sæculorum intervallo puniri fatetur. Est præterea in damnatis obstinata in malo voluntas: atque dum actu peccarunt, optassent illicitæ voluptatis perpetuitatem. Habet ergo sempiternum supplicium etiam mensuram temporis comparate ad cupiditatem voluptatis præteritæ, & ad præsentis inflexibilitatem malitiæ. Neque obest versus 59. cap. xii. Lucæ; primo enim hunc, & alium consimilem Matth. v. 26. rectissime possumus accipere de igne Purgatorio: deinde si concedamus dictum de infernali, respondimus particulam *donec* interdum æquivalere adverbio *nunquam*, ut Genes. viii. 7. *Corvus non revertebatur, donec siccarentur aquæ:* Et Matth. i. 25. *Non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum.* Nam pro summo atque infinito debito ad ultimum quadrantem reddere, est res impossibilis. *Ad nummum solvere*, inquit etiam Cicero Epist. ultima ad Att. pro eo, quod est satisfacere pro summo jure.

Quæ dicta sunt de magna Dei misericordia locum habent in his, qui resipiscunt, in poenis quæ in hac vita infliguntur, & in vasis misericordiæ, non iræ, & vindictæ: *Omnium itaque miseretur vasorum misericordiæ. Quid est omnium?* Et eorum scilicet quos ex gentibus, & eorum quos ex Judæis præde-

finavit, vocavit, justificavit, glorificavit, non omnium hominum, sed istorum omnium neminem damnaturus. Ait Augustinus cap. 24. ejusdem libri.

Objiciuntur deinde complura veterum Patrum testimonia, qui rationalem animam mortalem dixere, eamque putarunt in inferorum cruciatibus interire. Sed nullus est inter Ecclesiae Patres, cujus auctoritate magis novi Origeniani in contentionem veniant, quam beati Hieronymi. Ex hoc maximo, præclarissimoque Doctore plura depromunt. Afferunt primo illius Commentaria in cap. 66. Isaiae, ubi exponens ea verba: *Ignis eorum non extinguetur*, ait: Porro qui volunt supplicia aliquando finire, & licet post multa tempora, tamen terminum habere tormenta, his utuntur testimoniis, Cum intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiet: & iterum, Conclufit Deus omnia sub peccato, ut omnium misereatur; & rursus, Benedicam te, Domine quoniam iratus es mihi, avertisti faciem tuam a me, & misertus es mei: & Dominus ad peccatorem, Cum ira furoris mei fuerit, rursus sanabor; & hoc est, quod in alio loco dicitur, Quam magna multitudo bonitatis tuae, Domine, timentibus te, &c. Ex quibus constat Hieronymum recitare, & non refellere, imo pluribus Scripturarum textibus confirmare Origenistarum opinionem. Lege tom. III. novæ Paris. edit. pag. 514. Adverte etiam S. Doctorem hæc commentaria edidisse jam provectum ætate, adeptumque maturæ senectutis scientiam, ut in Præfat. demonstrat eruditus P. Jo. Martianus. In hujus argumenti confirmationem accedunt quæ scribit in Epistolam ad Galatas to. IV. pag. 295. *Nullam rationabilium creaturarum apud Deum perire in perpetuum.*

Possunt secundo loco produci ea loca, in quibus Hieronymus affirmat saltem animas omnium fidelium, & Christianorum aliquando ab inferni cruciatibus liberandas: in qua opinione illum perstitisse contendit Stanislaus Pannonius Anabaptista. Atque id ex duplici Hieronymi testimonio videtur evinci. Extat primum lib. XVII. super Isaiam post recitata verba: *Sicut Diaboli, & omnium negatorum, atque impiorum, qui dixerunt in corde suo non est Deus, credimus æterna tormenta, sic peccatorum ac impiorum, & tamen Christianorum, quorum opera in igne probanda sunt, atque purganda, moderatam arbitramur, & mixtam clementiæ sententiam*

judicis. Testimonium alterum, arque illud apertissimum habetur in I. adversus Pelagianos dialogo, ubi non ex Origenis sententia, sed ex propria inquit: Si autem Origenes omnes rationales creaturas dicit non esse perdendas, & Diabolo tribuit poenitentiam; quid ad nos, qui & Diabolum, & satellites ejus, omnesque impios, & prævaricatores dicimus perire perpetuo: & Christianos, si in peccato præventi fuerint, salvandos esse post poenas? Itaque saltem Christiani sempiternis gehennæ tormentis non cruciabuntur.

Alia sunt, quæ ex Comment. in caput I. Nahum opponi possunt, etiam præcedentibus duriora. Docet ibi Hieronymus, probatque ex verbis Prophetæ versu 9. *Non consurget duplex tribulatio, salutem fuisse consecutos etiam habitatores Sodomæ, & Gomorrhæ, qui temporalia supplicia fuerunt perpeffi. Quod si vobis (inquit) videtur Deus crudelis, rigidus, & cruentus quod in diluvio genus delevit humanum: super Sodomam & Gomorrhæ ignem & sulphurem pluit: Ægyptios submersit fluctibus: Israelitarum cadavera prostravit in eremo: scitote ideo ad præsens reddidisse supplicium, ne in æternum puniret. Addit fidelem, si deprehensus in adulterio decolletur, æternos evadere cruciatus: ac de omni peccatore concludit, Si quis autem punitus sit, ut ille in lege, qui Israeliticis maledixerat, & qui in sabbato ligna collegerat, tales postea non puniri; quia culpa levis præfenti supplicio compensata est. Sempiternæ itaque non erunt poenæ damnatorum, si aut fidem servarunt, aut puniti fuerunt supplicio aliquo temporali.*

Resp. nihil adversus Catholicum dogma evincere sententias PP. qui aut animas dixere mortales, aut inferni poenas mortem atque interitum appellaverunt. Quo enim sensu anima mortalis dicatur, exposui supra capite III. Mors autem & interitus appellatur poena gehennæ etiam in sacris literis, ubi dicitur sempiterna, ut liquet ex prima hujus thesisi demonstratione, idque per oppositionem ad felicitatem Sanctorum, quæ ob Dei consortium dicitur *vita æterna*. In his ergo non opus est immorari. Veniamus itaque ad Hieronymum. Is quidem Comment. in Esaiam sententiam Origenis recitat, nec refellit; sed illam alibi impugnat, atque hic sequitur consuetudinem suam plura aliorum placita etiam erronea propriæ aliorumque Catholicorum sententiæ permiscendi. Nec refert

fert quod producat aliquos scripturarum textus, qui confirmare videntur errorem Origenis. Nam tota illa Orationis complexio ad verbum reperitur in Origene ipso Tom II. hom. 9. super Matthæum; ideoque recitatur a Hieronymo, non probatur. Omnia vero, quæ Origenes ex scripturis deprompsit, adducta supra Augustini interpretatione expunguntur. Idem dicendum de Comment. in Epist. ad Galatas præsertim cum post verba, quæ opponuntur, adjecerit: *Hucusque Origenes*. Hæc respondent Doctores Scholastici, necnon Sixtus Senensis lib. IV. Bib. S. v. *Hieronymus*, Vellossillus Adv. in v. tomum ejusdem Hieronymi q. 3., ac summa eruditione noster Alphonsus Mendoza in Controversiis Theologicis quæst. 1. de numero Prædestinatorum.

Nititur hæc responsio apertissimæ S. Hieronymi in Apologia 1. ad Ruf. protestationi. Cum enim illi Rufinus objecisset, quod circa inferni cruciatus Origenianis adhereret erroribus, respondet S. Doctor cap. 4. *Ego in Commentariis ad Ephesios sic Origenem, & Dydimum, & Apollinarium secutus sum, qui certe contraria inter se habent dogmata, ut fidei meæ non amitterem veritatem; additque censendum non esse reum, qui in uno opere quod edisserit, expositiones posuerit plurimorum*. Habet similia de suis super Epistolam ad Galatas Commentariis, in Epistola ad S. P. Augustinum in XI. nunc lxxv. num. 4. Et revera quid tradat Hieronymus ubi proprio loquitur sensu, apparet ex ejus verbis super cap. xxv. Matth. tom. 4. pag. 124. de quibus supra. Accedit Sancti Doctoris præclara sententia in cap. III. Jonæ, ubi adversus illos, qui asseriebant, Diabolum in die Judicii poenitentiam acturum, ideoque illius figuram fuisse expressam in Rege Ninive, & in Nabuchodonosor, *Sed hoc, inquit, quia sacra Scriptura non dicit, & evertit penitus timorem Dei, dum facile homines labuntur ad vitia, putantes etiam Diabolum, qui auctor malorum est, & omnium peccatorum fons, acta poenitentia posse salvari, de nostris mentibus abjiciamus*. Et sciamus peccatores in Evangelio mitti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo, & Angelis ejus: de his dici, *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur*. Et post pauca: *Si omnes rationabiles creaturæ æquales sunt, & vel ex virtutibus, vel ex vitiis sponte propria aut sursum eriguntur, aut in ima merguntur, & longos post circuitus, atque infinitis sæculis restitutio fiet, quæ*

distantia erit inter virginem, & prostibulum, quæ differentia inter Matrem Domini, & quod dictu quoque scelus est, victimas libidinum publicarum? Idem Apostoli, & Demones? Idem Propheta, & Pseudopropheta? Idem Martyres, & persecutores? Finge quod libet, annos & tempora duplica, & infinitas ætates congere, si finis omnium similis est, præteritum omne pro nihilo est, quia non quærimus quid aliquando fuerimus, sed quid semper futuri simus. Ex Hieronymi itaque protestatione, & tam expressa de perpetuis gehennæ cruciatibus sententia manifestum est alibi Origenianam hæresim retulisse, non approbasse.

Quod secundo loco opponebatur, diluitur hac responsione. Dum ait Hieronymus poenas fidelium aliquando finiri, accipiendus est de fidelibus, qui cum solo venialium peccatorum reatu decesserunt, ut animadvertit citato loco Mendoza. Atque in Commentariis ad Esaiam videtur aperta S. Doctoris sententia, dum loquitur de peccatoribus Christianis, *quorum opera in igne probanda sunt, atque purganda*. In Dialogo etiam contra Pelagianos, cum aperte scribat omnes pravificatores perire perpetuo, docet Christianos salvandos esse post poenas, nisi pravificatores fuerint, & reatu graviorum criminum inquinati. Licet hæc sufficiant pro solutione argumenti; ad retundendam Hæreticorum in carpendis Sanctorum Patrum traditionibus intemperantiam, atque impudentiam, paucis Hieronymianæ sententiæ vim, gravitatemque demonstrō. Cum Pelagius assereret posse hominem propriis viribus vitare omne prorsus peccatum, illud etiam opinabatur consequi ex omni peccato in hoc sæculo non remisso sempiternam animarum damnationem. Hinc in Palæstina Synodo, & in libello exhibito adversus eundem Pelagium sancto Episcopo Eulogio accusatus est, quod hanc propositionem protulerit, *In die judicii impiis, & peccatoribus non esse parcendum, & æternis eos ignibus exurendos*. Verum callidus Hæreticus respondit hoc se dixisse secundum Evangelium, ubi de peccatoribus legitur: *Ibunt in supplicium æternum*; atque ita damnatus non est a Christianis iudiciis, *his absentibus, qui libellum contra Pelagium dederunt, & quando nullus urgebat, ut peccatores per ignem salvandos a peccatoribus æterno supplicio puniendis distingueret*: ut refert S. P. Augustinus de Gestis Pelagii cap. III. n. 9. Ea igitur propositio, *In die judicii iniquis, & pec-*

Et peccatoribus non parcendum, sed æternis eos ignibus exurendos, alioquin Catholica & Evangelica, in ore Pelagianorum non distinguuntur inter peccata & peccata, blasphema est, atque Hæretica. Ergo Hieronymus adversus Pelagianos disputans dum ait, Christianos, si in peccato præventi fuerint, salvandos esse post pœnas, loquitur de peccato veniali tantummodo. Atque id etiam ex verbis Hieronymi comprobatur: Principio enim ponit in ore Critobuli referentis personam Pelagii illam propositionem: In die iudicii iniquis, Et peccatoribus non parcendum, hisdem omnino vocabulis, quibus expressa est in Synodo Palestina: quod sat est, ut quisque percipiat Hieronymum sensu Pelagiana infectari. Deinde distinguit inter peccatorem, & impium, affirmans non omnem peccatorem impium esse; & impietatem, cui sempiterna pœna respondet, ad eos pertinere, qui notitiam Dei non habent, vel cognitam transgressione mutarunt. Affirmat dehinc ipsi iniquitatem, & peccatum recipere sanitatem, sed ea adhibita cautione, pro qualitate vitiorum. Addit, quod si vera est Pelagiana sententia, solus salvabitur qui nunquam fuit, nec est, sed futurus est, Et forsitan nec futurus: quia scilicet perpauci sunt, vel nulli, qui sine aliqua veniali culpa decedant. Addit tandem verba, quæ nobis opponuntur, Si autem Origenes, &c. quibus affirmans impios, Et prævaricatores perire perpetuo, Et Christianos, si in peccato præventi fuerint, salvandos esse post pœnas, exponendus est de Christianis, qui præventi sunt in culpa levi, nec Dei notitiam gravi transgressione mutarunt.

Quæ obijciuntur ex Comment. in primum caput Nahum, si aliquid probarent, probarent, neminem eorum damnari, qui temporalia supplicia subierunt, etiam si scelestissimi, quales fuerunt habitatores Sodomæ, & Gomorrhæ, ideoque ad præsentem quæstionem non attinent. Respondemus tamen breviter, eo loci impugnare Hieronymum errorem Marcionis affirmantis Deum auctorem legis crudelem esse, & iterum sumere de peccatis supplicium. Falsum id S. Doctor demonstrat, quoniam Deus peccatoribus pœnas irrogat temporales, ne puniat in æternum; si tamen a Deo in hoc seculo puniti agant scelerum suorum pœnitentiam. Nam si moriantur impoenitentes, non tam commissa flagitia, quam ipsa impoenitentia, & voluntaria obduratio supplicii punitur sempiternis. Nec aliter pos-

Berti Theo. II.

sunt intelligi verba Hieronymi scribentis in caput 1. Sophoniæ: Certe in finem mundi, Et in consummatione lugebunt qui suum baptismum non servaverunt: lugebunt qui non egerunt pro peccatis dignam pœnitentiam.

Objiciunt præterea, in die iudicii, Sanctorum intercessione Deum esse placandum: & Sanctos tunc pro miseris oraturos facile suadet. Si enim (inquiunt Origeniani apud Augustinum citato libro de Civit. Dei cap. 18.) orabant pro illis, quando eos patiebantur inimicos, quanto magis quando videbunt humiles, supplicesque prostratos? Neque enim credendum est, tunc amissuros Sanctos viscera misericordie &c. Quod si Sancti pro reprobis intercedant, profecto quod rogaturi sunt, impetrabunt. Nam historiae tradunt precibus Magni Gregorii Trajani animam ab inferis revocatam, & Falconillam sine lavacro, & fide sepultam, ab inferis Theclæ orationibus fuisse servatam. Plura sunt in libris Metaphrastæ istiusmodi: necnon Historiographi nostrates scribunt Nicolai Tolentinatis intercessione defuncti patruelis spiritum incendia gehennæ evasisse.

Augustinus autem recte, sapienterque cap. 24. respondet, Ecclesiam nunc propterea pro eis orare, quos in genere humano habet inimicos, quia tempus est pœnitentie fructuosa. Ubi ergo pœnitentie locus non erit, neque orabunt Sancti; de quibus ait Psalm. xxxi. 7. Pro impietate peccati mei orabit ad te omnis Sanctus in tempore opportuno. Hac de causa fit, ut nunc Ecclesia non orat pro malis angelis, inquit eo loco Augustinus Quod de Falconilla, & Trajano quidam scripserunt decepti, ut arbitror, Pseudosermone Damasceni pro defunctis, est inter aniles fabulas rejiciendum. Trajanum quippe etiam puerorum deliciis captum, auctoribus Dione, & Spartiano, nec inter minores Deos ad convivium admittendum censuit Julianus, nisi prius in custodiam tradito Ganymede. Jactatum igitur de Trajano commentum cordati quique refellunt, & ad ludibrium Ecclesiæ in vulgus dispersum queritur Cl. Annalium Parens ad Annum 100. n. 17. & ad annum 604. n. 30. Acta quoque Sanctorum virorum sunt a pluribus quisquiliis purganda. Quod autem de Ordinis nostri Sancto, & Ecclesiæ Patrono Nicolao narratum est, & si quæ consimilia leguntur, aut in historiis antiqua credulitate inserta sunt, aut eorum, qui a gehenna liberati dicuntur, fuit a summo Ju-

Id

dice

dice sententia suspensa, ut Sanctorum precibus, quibus certo credimus prædestinationem nostram juvari, aliquibus ad vitam revocatis poenitendi gratia sit data, aliquibus vero in extremis laborantibus vehemens peccatorum contritio: atque hoc modo patratum a Nicolao miraculum scribit in gestorum ejus Narratione §. ix. pius ac disertus Orator Ægidius Crapols Bononiensis. Ceterum in Inferno nullam redemptionem esse sacra nos docent eloquia; fuitque Origenianis sapientior, qui scripsit in Ibin,

*Nec mortis pœnas mors altera finiet hujus,
Hœaque erit tantis ultima nulla malis.*

Sed de priori quæstione hætenus.

PROPOSITIO II. Exploratum theorema est, non tamen ad fidem spectans, inferni ignem materiale esse, & corporeum.

Sunt theorematibus partes duæ: quarum priorem initio Scripturarum locis firmabo. Hujusmodi sunt: Deuter. xxxii. 22. *Ignis succensus est in furore meo, & ardebit usque ad inferni novissima.* Eccli. xxi. 10. *Consummatio illorum flamma ignis.* Esaiæ xxxiii. 14. *Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?* Matth. xxv. 41. *Discedite a me maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo, & Angelis ejus.* 2. Petri iii. 7. *Igni reservati in diem judicii, & perditionis impiorum hominum.* Appellatur etiam infernus Matth. v. 22. *Gehenna ignis.* Apocalyp. xx. 15. *Stagnum ignis.* Ps. xx. 10. *Clibanum ignis:* ut sexcenta istiusmodi missa faciam.

Ex quibus hæc Theologicæ rationes depromuntur. Recepta est ab omnibus regula, Scripturarum verba, quæ ubique cohærent invicem, eademque phrasi non solum in prophetis, verum etiam in historicis libris effertur, nisi cum aliis pugnent, esse proprie ac literaliter accipienda, servatis tamen regulis aliis, quas tradit in i. de Doctrina Christi S. P. Aug. cap. x. & seqq. Cum ergo omnes ferme divinæ literæ ignem in inferis ardere testentur, neque alicubi offendatur oppositum, idque perhibeant etiam historicæ narrationes; quis, nisi velit ad eludenda & extorquenda oracula quæque divina latissimam viam sternere, asserere audeat infernalem ignem tropice, & figurate enunciari? Deinde quis, nisi forte quærat patrocina peccandi, Judicem postremam sententiam coram universa iustorum, impiorumque multitudine

pronunciantem, metaphoris uti crediderit; præsertim cum in hujus sententiæ complexu nullum sit vocabulum, nullus apex, in quo non appareat plana, accommoda, gravisque locutio? Ulterius eodem igne dæmones, & damnatorum corpora fore concremanda, ex eadem Christi sententia colligitur: ignem vero corpora comburentem, quisnam negat esse corporeum? Tandem quid opus erit infernum comparare gehennæ, idest Valli Hinnom, & Topheth, ubi idolo Moloch pueri incendebantur, ut ait cap. vii. 31. Jeremias; & vocabulo *gehennæ* addere alterum *ignis*, ut fieret hypallages, & phrasis hebraica: quæ, ut acute notavit Erasmus, significat *gehennam incendium, gehennam ardentem*?

Negari ergo non potest in inferis verum ac proprium esse ignem tortorem spirituum, ac sensuum; qui, cum fuerint plurium delictorum instrumenta, æquum est, ut simul cum animabus excrucientur. Porro Patres ignem hunc materiale esse tradiderunt. Hieronymus enim epist. 59. Origenem arguit, quod ignem inferni metaphorica translatione explicaverit. Gregorius lib. iv. Moralium cap. 29. percunctanti Petro, num ipse infernalem ignem fateretur corporeum, respondet: *Ignem gehennæ corporeum esse non ambigo, in quo certum est corpora cruciari.* Atque ut alios prætermittam, S. P. Aug. posteaquam lib. xxi. de Civit. Dei cap. x. plura disseruit, hæc demum pronuntiat: *At vero gehenna illa, quod etiam stagnum ignis & sulphuris dictum est, corporeus ignis erit, & cruciabit corpora damnatorum, aut & hominum & demonum, solida hominum, ævea demonum, aut tantum hominum corpora cum spiritibus, dæmones autem spiritus sine corporibus hærentes sumendo pœnam, non imperitiendo vitam corporalibus ignibus.* Unus quippe utrisque ignis erit, sicut veritas dixit. De priori ergo theses parte Ecclesiæ Doctores, sacræ literæ, & petita inde argumenta hoc constituunt.

Alteram partem certam mihi reddunt hæc tria. Primum, quod nulla extet de igne corporeo Ecclesiæ definitio scribunt Cl. Theologi, Vasquez disp. 243. cap. 1. Petavius lib. iii. de Ang. cap. 5. L' Herminier Tom. 2. pag. 539. quamquam aliqui veritatem Catholicam esse tradant, ut Cardinalis Gotti Q. ix. de Angelis Dub. 3. At veritatem Catholicam non faciunt privati homines, neque numerus Theologorum exiguus. Alterum,

rum, quod in Florentino Concilio Græci, qui asseriebant Purgatorii ignem materiale non esse, in Ecclesiæ communionem recepti sunt, neque tamen hic error in definitione fidei, quæ habetur sess. ult., damnatus est; cum illic sint Græcorum errores alii proscripti. Tertium, quod Catharinus secutus est sententiam, quam præter Origenem quidam Ecclesiæ Patres tenuerunt; inter quos beatissimus Ambrosius, qui eadem ferme Origenis verba mutuatus lib. vii. in Lucam cap. 14. ait: *Ergo neque corporalium stridor aliquis dentium, neque igni aliquis perpetuus flammarum corporalium, neque vermis est corporalis: sed hæc ideo, quia sicut ex multa cruditate & febres nascuntur, & vermes; ita si quis non decoquat peccata sua, veluti quadam interposita sobrietate abstinence, sed miscendo peccata peccatis tamquam cruditatem quamdam contrahat veterum, & recentium delictorum, igne aduretur proprio, & suis vermibus consumetur.* Itaque sententia Catharini licet minus probabilis altera, nequit absolute appellari damnata, & hæretica: esset tamen, si ut ignem, etiam reliqua ad inferos pertinentia, locum videlicet, atque æternitatem poenarum negavisset.

AD QUÆDAM IN CONTRARIUM ARGUMENTA.

Contra priorem propositionis partem opp. 1. Esaias cap. lxvi. 24. de reprobis, ac damnatis ait: *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur.* Atqui vermis spiritualiter & metaphorice accipitur pro syn-deresi, & angore conscientiæ. Ergo etiam tropice, & figurate erit accipiendus ignis, & ardor.

Resp. 1. Posse negari minorem, nam etiam vermis literaliter ac proprie accipiendus videtur, tametsi etiam significet figurate aculeum, & vexationem conscientiæ. Habetur enim in Eccles. cap. vii. 19. *Vindicta carnis impii ignis, & vermis.* Et Judith xvi. 21. *Dabit enim ignem, & vermes in carnes eorum, ut urantur, & sentiant usque in sempiternum.* Quare S. Basilus in Psalmum 33. ait: *In inferno vermium innumerabilium genus venenosum, & carnivorum erit: quod & alii plures asserunt apud Corn. a Lap. Comment. in hunc locum.* Neque repugnat, quod alii permulti scribant verm's nomine significari [malæ conscientiæ agitationem, &

stimulum: eadem enim Scripturæ verba sensum cum literalem, tum mysticum patiuntur. Respondeo secundo, non eandem esse vermis, ignisque rationem. Ille quippe, cum sit animal vivens, excruciat corrodendo, & partes alienæ substantiæ discerptas vorando, ac dilaniando: ideoque non est proprie vermis spirituum, qui divellendas partes non habent, neque corporum, quæ licet habeant modo, erunt tamen post resurrectionem incorruptibilia, neque distrahi poterunt, vel discerpi. De verme itaque sentias, ut libet: at ignem firmiter corporalem esse teneto. *Eligat quisque quod placet, aut ignem tribuere corpori, animo vermem, hoc proprie, illud tropice: aut utrumque proprie corpori:* inquit S. Pater lib. xxi. de Civit. Dei cap. ix. exponens prædictum Eccli. *Vindicta carnis impii ignis, & vermis.*

Ut autem argumenta istiusmodi, quæ varia esse possunt, ex. gr. *de aquis nivium*, quas commemorat Job. xxiv. 19. & *de stridore dentium*, in parabola Matth. xiii. 50. quibus utitur Catharinus, verbo uno exsufflentur; meminit me cap. xvi. usum fuisse regulam Tichonii, qua docemur, in scripturis, quæ literaliter de uno, figurate de altero sunt accipiendæ, non omnia utrique pariter convenire; quam etiam regulam in parabolis tenendam esse neminem fugit. Ergo Esaias literaliter prænuntiat interitum eorum, qui in partibus fuerunt Antiochi, *μυσικῶς* diem iudicii: & illorum quidem vermes corpora insepulta vorarunt, & in oppidis incensis ignis usque ad consumptionem permansit. Quare necesse non est, ut etiam in damnatis tam ignis, quam vermis literaliter intelligantur; sed proprie accipitur solus ignis, quoniam de igne fit repetitio in iudicis sententia, quæ proprie, & historice pertinet ad damnatos. Atque hoc pacto quæ in Psalmis, & in variis Evangeliorum parabolis conscripta sunt, ad eandem sententiam iudicis erunt exigenda, & quæ in illam apte & per omnia quadrabunt, transferri non poterunt ad Metaphoram.

Secundo loco obijciuntur PP. auctoritates. Nam Hieronymus Comment. in Esaiam recitata opinione Origenis, nulla eam censoria virgula notat. Gregorius lib. xv. Moralium cap. 17. *Gehennæ ignis*, inquit, *cum sit incorporeus, & in se missos reprobos corporaliter exurat, nec studio humano succenditur, nec lignis nutritur, sed creatus semel durat*

inextinguibilis. Damasc. in fine libri iv. de Fide Orthodoxa docet ignem æternum non materialem esse, qualis est apud nos, sed qualem novit Deus. Augustinus denique in xxi. de Civit. Dei cap. x. scribit posse congruenter responderi, talem fuisse illam flammam, in qua apud inferos dives ardebat, quales oculi, quos levavit, & Lazarum vidit, qualis digitus Lazari, &c. Quo testimonio nonnulli adversarii prægestiunt; & Vellofillus ait, Augustinum efficaciam illorum verborum *Crucior in hac flamma* infirmare.

Resp. autem Gregorii sententiam manifestam esse ex lib. iv. cap. 29. de quo supra: unde incorporeum dixit ignem inferni, quatenus non eget fomentis, neque per congesta ligna nutritur, ut colligitur ex recitatis ipsius verbis. Ac præterea probabile est in his legendum esse *cum sit corporeus*, ut habetur apud S. Thomam in iv. Sent. dist. 44. q. 3. Sixtum Senensem lib. iv. Bibliothecæ, Vellofillum in Advert. in tom. i. Gregorii quæst. vi. & Petavium lib. iii. de Angelis cap. 5. Damascenus, quem inurbane scribit Durandus errasse, ait duntaxat non esse materialem qualis est noster, qui indiget pabulo, certisque proprietatibus ab infernali igne secernitur. Et Hieronymus refert quidem opinionem Origenis, at illam nequaquam approbat, ut vidimus supra.

De verbis Augustini facit me honor Patris magis sollicitum: & breviter demonstro, disertissime ab illo ignem inferni affirmari corporeum, & de verbis divitis *Crucior in hac flamma* concinnam, veram, & absolutam tradi interpretationem. Primum enim a cap. ii. ejusdem libri usque ad ix. impugnat incredulos asserentes non posse damnatorum corpora in ustione ignis esse perpetua, exemplis quorundam animalium, quæ vivunt in ignibus, ut salamandræ stellatum quoddam genus lacertæ, adamantis, aliarumque gemmarum, quæ neque igne, neque ferro teruntur, necnon vermium, qui stant sine ulla læsione in aquis per venas sulphureas defluentibus, quarum fervorem nemo impune contrahat; asseverans mirabilius esse vivere in ignibus nec dolere, quam dolere in ignibus, & tamen vivere. At quorsum tam proposita, & exacta disputatio, quorsum allatæ comparationes, si non est in infernis ignis corporeus, quo corpora, qualis nunc sunt hominibus, quamprimum redigerentur in cinerem? Capite autem ix. ignem proprie acci-

piendum semel atque iterum declarat; cum de verme ob varia Doctorum placita sentire nobis permittat quod magis libet. In x. etiam in quo explicat quomodo corporali igne spirituales dæmones adurentur, in principio, & fine capitis animadvertit eundem ignem corpora damnatorum, ac dæmones concremare. Quæstionem vero solvit juxta antiquorum Patrum diversas sententias, scilicet, quoniam aut dæmones aerea corpora habent, aut si non habent, poterunt *pœna corporalis ignis affligi*, quomodo *spiritus hominum* & nunc potuerunt includi corporalibus membris, & tunc poterunt corporum suorum vinculis insolubiliter alligari. Atque ita incredulis omnem evadendi aditum præcludit, siue corpora tribuant Angelis, siue non: de qua altera quæstione propterea ait: non esse *contentiosa disputatione certandum*, cum quidquid Origeniani sentiant, eorum error de spiritali igne, & hæresis de temporali damnatorum supplicio apertissime ex illis verbis, *Ite in ignem æternum*, refellatur. Ex qua prædictorum Capitum Synopsi arbitror satis apparere, quam scite, & circumspicte Augustinus pro veritate, ac fide certaverit.

Circa narrationem divitis exclamantis, *Crucior in hac flamma*, quidam putaverunt parabolam esse, non historiam; in qua sententia fuerunt Theophylactus, & Euthymius in Lucam, & Auctor quæstionum apud Athanasium quæst. 21. Alii historiam agnoscunt, ut Ambrosius, & Beda, & idem Augustinus Tractatu xxxiii. contra Faustum c. v. Itaque hanc sententiam præponens in cap. x. laudato, ait: *Dicerem quidem sic arfuros siue ullo suo corpore spiritus, sicut ardebat apud Inferos ille dives, quando dicebat, Crucior in hac flamma*. Quod si dicamus, historiam, non parabolam esse credentes; non erit consequens flammam non esse veram corporeamque, ut corporalis non est lingua, digitus, manus: quoniam certissimum est partes corporis non posse enunciari de animabus, atque spiritibus, nisi per metaphoram: ignis vero, & flamma non describuntur, ut partes ac membra divitis, sed ut locus, in quo cruciatur; nec repugnat substantiam spiritalem esse violentem in loco corporeo, eique alligari. Quæ ut vera sint, sapientissimus Augustinus animadvertens quosdam Catholicos opinari, quod in cap. 6. Lucæ narratur, non historiam, sed parabolam esse, aut, si historia est, visionem saltem fuisse imaginariam, cum hæc quoque sen-

sententia sit probabilis, noluit propriam aliorum auctoritati præferre: ideoque e vestigio addidit, *convenienter responderi, talem fuisse illam flammam, quales oculi, quos levavit, &c.* nimirum, non proprie visum a divite Lazarum, sed ecstasi quadam, ut sunt visa dormientium, in quibus res corporales cernuntur habentes similitudines corporum. At post hæc ad quæstionem propositam reversus, de sententia Dominica, *Ite in ignem æternum*, perspicue, & absque hæsitatione concludit: *At vero gehenna illa, quod etiam stagnum ignis & sulphuris dictum est, corporeus ignis erit, &c.* Abeant ergo mali interpretes, rigidique Augustinianorum librorum censores.

Facit denique adversus nos, quod percipi nequeat quomodo spiritus igne corporali torquantur, & quod in aere, ubi daemonum turmæ discurrent, *ferant secum tormenta flammarum suarum*, ut inquit Glossa in cap. 3. Jacobi. Neque enim credibile est dæmones infernalem ignem secum deferre; si non volumus continua miracula perfici, dum mali spiritus circumsepti materialibus ignibus corpora omnia quantumvis concreta, ac densa pervadunt, dum regiones quas transmittunt minime incendunt, & dum viventium corporibus, in quibus commorantur, incendia facesque non inferunt.

Contorta difficilia sunt hæc, nec uno modo a Scholasticis dissolvuntur. Quantum enim ad primum pertinet, sunt qui putant dæmones ad ignis præsentiam sola apprehensione torqueri: aliqui confici assimant per speciem ex igne illis impressam: quidam arbitrantur elevari flammam, ut divinæ justitiæ instrumentum, ad physicam in spiritus incorporeos efficientiam: nonnulli contendunt produci ab igne qualitatem spiritualem, quæ etiam dæmones, & impiorum hominum animas supplicio mactat. Quarum sententiarum primam sectatur S. Bonaventura, & Albertus Magnus: alteram Ægidius, & Okamus: tertiam recentiores quidam Thomistæ; quartam post Henricum Gandavensem cum aliis Junioribus Suarezius. Verum his omissis, dico spirituales substantias cruciari igne corporeo per alligationem, quam invitæ patiuntur, & a qua digredi sponte non valent. Ita namque videtur docere Augustinus citato capite x. his verbis: *Cur enim non dicamus, quamvis miris, tamen veris modis etiam spiritus incorporeos posse pœna corporalis ignis affligi, si spiritus hominum etiam ipsi profecto incorporei & nunc*

potuerunt includi corporalibus membris, & tunc poterunt corporum suorum vinculis insolubiliter alligari? Adhærebunt ergo, si eis nulla sint corpora, spiritus dæmonum, imo spiritus dæmones, licet incorporei, ignibus cruciandi, non ut ignes ipsi, quibus adhærebunt, eorum junctura inaspirentur & animalia fiant, quæ constant spiritu, & corpore, sed, ut dixi, miris & ineffabilibus modis adherendo accipientes ex ignibus pœnam, non dando ignibus vitam. Et revera nulla ex præmissis sententiis mihi plane satisfacit. Non prima, nam in ea non salvatur dæmones revera torqueri igne, cum tamen Scriptura testetur hunc Diabolo, & Angelis ejus fuisse paratum; quamquam vera & realia tormenta sentiri possint etiam in malis imaginariis, quorum species gerimus, ut scripserat idem Augustinus in xii. de Gen. ad lit. cap. 32. At jam inferni ignem imaginarium non esse, reddimur ex ipsomet Augustino certiores. Illorum autem opinio, qui censent immitti ab igne aliquam sive speciem, sive qualitatem; eo titulo falsa est, quod si qualitatem dixerint spiritalem, hæc ab igne materiali proficisci non potest; si corporealem sensibilemque, eadem de igne, ac de qualitate ista emerget dubitatio. Sed & ignem causam esse instrumentalem justitiæ Dei, nullus inficias ibit: at elevationem, quam plures tutantur, non poterunt omnibus venditare. Respondebunt enim docti viri, nullam rem ut instrumentum ad aliquid efficiendum assumi, nisi habeat in illud suapte natura præviam aliquam operationem; quam nullam esse in igne materiali relate ad spiritus videtur satis manifestum. Et erunt forte, qui dicant se legisse apud S. Thomam in iv. contra Gentes cap. 90. hæc verba: *Substantie incorporee non habent naturam corporalem, ut possint a rebus corporeis immutari, neque etiam formarum sensibilibus susceptivæ sunt, nisi intelligibiliter.* Talis autem susceptio non est pœnalis &c. Hoc vero testimonium non videtur quadrare quorundam Thomistarum opinioni, qui cum Gonetio disput. xiv. de Ang. art. 2. §. 2. docent ita ignem esse divinæ vindictæ instrumentum, ut efficiat *formam realem ad prædicamentum qualitatis pertinentem*. Illam quippe qualitatem spiritus per S. Thomam corporaliter nequeunt suscipere, suscipiendo autem intelligibiliter nullo afficiuntur dolore. Ideo instrumentum est quidem ignis inferni justitiæ Dei, quatenus eidem spiritus alligan-

tur, quod aliis rejectis opinionibus ibidem Thomas affirmat: sed hoc instrumento formam aliquam, aut qualitatem supernaturaliter produci, quæ saltem sit causa effectrix poenarum, pugnat cum allatis verbis Angelici Præceptoris. Nam si dicas formam illam ab igne productam esse intelligibilem, non corpoream: *talis susceptio* (inquit S. Doctor) *non est poenalis*. Tenebo igitur Augustinianam de alligatione sententiam. Obiicienti autem sequi ex hac, quod dæmon patitur etiam ab aere, a glacie, & a quocunque alio corpore, cui sit intime præsens, respondebo falsam esse illationem, quoniam his corporibus non est violenter alligatus, ita ut aliquando non possit alio divertere, quomodo devinctus est in tenebris exterioribus, & in ardoribus sempiternis. Atque hæc de priori parte objectionis.

Quod ad alteram attinet: fuerunt, qui assererent dæmones, qui extra inferos degunt, nondum pati ignis cruciamenta, sed iis macerandos esse post diem iudicii. Nitebantur hi Theologi quorundam Patrum auctoritate, & ipsorum dæmonum testimonio, qui dum ab hominibus ejicerentur, Matthæi viii. 29. *Quid nobis, & tibi, Jesu Fili Dei? venisti huc ante tempus torquere nos?* Hanc vero sententiam damnatam non esse scribit Feuardentius in Scholiis ad Irenæum lib. v. cap. 26. & Petavius in iii. de Angelis cap. iv. num. 21., eandem videtur tenuisse Cajetanus in Comment. ad 2. Epist. Petri. E contra Bellarminus lib. i. de Sanctorum beatitudine cap. 6. ait, ab errore vindicari hanc opinionem non posse. Atque falsissima quidem & erronea a me iudicatur, propterea quod Angelis Sanctis statim ac perseverarunt data est plenitudo beatitudinis; ideoque etiam Angelis malis inflicta est, nulla interposita mora poena peccati. Priorem ergo opinionem tenentibus respondeo post diem iudicii dæmones in inferno acerbiori poena esse plectendos, tum quia cum sint *nocendi cupidissimi*, ut ait Augustinus de Civit. Dei lib. viii. cap. 22. non poterunt amplius humana corpora invadere, justisque insidias moliri: tum etiam, quod, cum illiciantur superstitiosis signis *herbarum, lignorum, animalium, & rituum*, ut idem S. P. inquit lib. xxi. cap. vi. non recipient ulterius ab idolatris & maleficis honorem aliquem, sed erunt omnibus ludibrio & despectui: quod maximum supplicium est superbiorum. Quæ sane causa est, ut quidam ex PP.

scripserint, nondum dæmones plecti supplicio, quo afficientur post diem iudicii; atque ut expulsi ab hominibus clamorem illum profuderint: *Venisti huc ante tempus torquere nos*.

Ea itaque opinione rejecta, dicendum est Dæmones quoque extra inferos igne torqueri, non quod illum perpetuo secum deferant, aut impressam sensibilem qualitatem disjuncti a flamma retineant, sed quoniam sciunt sibi alligationem ad ignem deberi; ut etiam docet Sanctus Thomas q. 64. art. 4. ad 3. non enim angor, ac tristitia minuitur reo in vinculis, aut ergastulo diligentissime asservato, si ad tempus inde emittatur apparitoribus stipatus, & absque spe libertatis. Immo magis sentit squalorem carceris dum videt loci amplitudinem, quam in arctam, asperriamque custodiam voluntario scelere commutavit. Neque minor est Sanctorum Angelorum gaudium, quando animarum regnorumque tutelæ præsent, & cœlestis patriæ domicilium ad tempus relinquunt. Ergo sicut isti *semper vident in cœlis faciem Patris*, ut ait Evangelista cap. xviii. 10., neque tamen secum trahunt materialem locum Empyrei: ita dæmones excruciantur in aere flamma infernali, tametsi non ferant extra gehennam, ac tartarum ignes corporeos. Atque hæc de poena æternarum flammarum,

Quas Pater, horrendi barathri per stagna profundis,

Dæmonis horrendi sociis, ipsique paravit;
inquit libro iv. Hist. Evang. Juvenecus Presbyter.

C A P U T XVIII.

De Sanctorum Angelorum, Dæmonumque Exercitibus.

SANCTORUM ANGELORUM EXERCITUM appellant græco vocabulo *Ἱεραρχίαν*, *Hierarchiam*, idest, sacrum principatum: quo nomine plurium ordines ad sacra ministeria obeunda dispositi significantur. Idcirco in dæmonibus ordinem quidem aliquem, ac principatum adnuere possumus, sed non *hierarchiam*: quam vocis etymologia demonstrat in cœlesti tantum, & militante Hierusalem esse admittendam, in illa Angelorum, in hac vero Clericorum. Quamobrem recte dicimus Hierarchiam cœlestem, Hierarchiam Ecclesiasticam, non Hierarchiam infernalem; & de Angelorum dæmonum-

numque ordinibus differentes utimur nos communiori vocabulo *Exercituum*.

In coelesti itaque *Hierarchia* sunt novem ordines Angelorum, quorum numerum recenset post Dionysium Gregorius Papa hom. 14. his verbis: *Novem Angelorum ordines diximus, quia videlicet esse testante sacro eloquio scimus Angelos, Archangelos, Virtutes, Potestates, Principatus, Dominationes, Thronos, Cherubim, atque Seraphim*. De nomine Angelorum, Cherubim, & Seraphim dictum satis cap. 1. Archangeli, ut inquit eodem loco Gregorius, sunt qui summa annunciant, & legatione quadam speciali mittuntur, quales sunt Michael, Gabriel, & Raphael. Alia quinque nomina more Orientalium pronunciantur, idest, usurpando abstracta pro concretis; atque videntur originem habuisse a Persis, inde vero translata ad demonstrandas beatorum Spirituum classes. Nam in Persico Imperio, sub quo olim fuerunt Hebraei, Optimates vocabantur Principatus, ut constat ex cap. v. Dan. 2. in quo Hebraei legunt *כְּנִיזִיּוֹת*, Græci *ἀρχαί*, Latini *Optimates*. Item Dan. xi. 5. habetur in Hebraico *מְשֻׁלָּטִים*, in Græco *κυριότητες*, in Latino *Dominationes*. Occurrunt quoque in libris Esdræ, & Esther, in quibus de Chaldaeorum, ac Persarum Regibus frequens est sermo, apud Hebræos vocabula *שְׁלִטָּה*, apud Græcos *δυναμεις*, *ἐξουσιας*, apud Latinos *Virtutes*, ac *Potestates*; atque his nominibus regni procures, & Magistratum gerentes in Imperio Persarum significantur. Throni denique appellantur, quasi Reges quidam in Thronis confidentes, prædicta Orientalium consuetudine. At quamquam hæc sit origo nominum, decipitur tamen Theodorus Beza, qui Comment. in Epist. ad Ephes. negat cap. 1. v. 21. his vocabulis ab Apostolo eximias Angelorum classes notari: cum in Epist. ad Coloss. c. 1. v. 16. designentur quæ sunt *invisibilia*, idest, in mundo supremo, iisdem omnino vocabulis, quæ habentur citato loco ad Ephesios: & Christus, de cuius exaltatione, ac principatu loquitur Paulus, non solum terrenorum Regnorum ordines, sed etiam classes Angelicas antecellat. Neque enim repugnat Angelos Principum, & Potestatum vocabulis denotari, quemadmodum eximii viri describuntur nominibus Angelorum.

Prædictos novem Angelorum choros in tres Hierarchias Dionysius cap. 3. dixit, quem sequutus est q. 108. S. Thomas, & hunc

Scholastici fere omnes. In suprema itaque Hierarchia locantur 1. Seraphim, idest Spiritus caritate ardentes, quos inquit Bern. serm. 19. in Cantica, *Caritas Dei in eundem rapuit sanctæ affectionis ardorem, ut unus cum Deo spiritus esse videantur*. II. Cherubim, in quos Deus sapientiæ plenitudinem profudit. III. Throni, in quibus tamquam in sede divina majestas reclinatur, inquit Collat. viii. cap. 13. Cassianus. Spiritus autem ad hanc Hierarchiam pertinentes sunt, quibus Deus sua consilia pandit, & qui Deo semper assistunt, neque ad exercenda erga homines ministeria mittuntur. Ad alteram Hierarchiam spectant Dominationes, Virtutes, & Potestates. Atque Dominationes Gregorius nominari existimat, quod eis ad obediendum cetera sint subiecta. Virtutum appellatio per Dionysium est Angelorum illorum, per quos signa, & miracula frequentius patrantur. Potestates vero sunt Angeli; qui malos spiritus arcent, ne prævaleant adversus homines. In tertia Hierarchia sunt Principatus, quibus regnorum cura, præsertim vero principatum institutio, & directio commissa est, ut docent Bernardus, & Theodoretus. Sequuntur Archangeli, idest, internuntios digniores ac principes, qui summa annunciant: atque ultimum locum tenent Angeli, qui ad custodiendos homines, & ad minima annuncianta mittuntur.

His omnibus, quæ probabilia esse fatemur, inconcussam, plenamque fidem habere non possumus: sed tamen novem illos ordines agnoscimus, Scripturis ac Patribus contestantibus. Nam Angelos passim legimus; Archangelos etiam in 1. ad Thessalonicenses cap. iv. 5. & in epist. Judæ v. 9. Seraphim apud Esaiam cap. vi. 2. Cherubim in x. Ezechielis v. 7. & 9. ceteras coelestium Spirituum classes in epist. ad Ephesios cap. 1. 21. & ad Colossens. cap. 1. 16. quarum & meminerunt Ecclesiæ Patres, Ignatius in epist. ad Trallianos, Irenæus lib. 11. cap. 54. Augustinus contra Priscillian. cap. xi. Dionysius, Gregorius, & Bernardus paullo supra laudati. Numerum ergo novem ordinum Angelorum, quem Scripturæ, ac Patres insinuant, præceptum ac temerarius est qui repudiat.

Verum an Seraphimi sublimiorem teneant locum, Angeli vero, & Custodes hominum infimum: & utrum in unaquaque Hierarchia recensito ordine singuli sint dispositi, id mihi (quod absque odiosa arrogantia nota dictum

Etum velim) valde non probatur. Etenim ex Scripturis talem esse Angelorum dispositionem non liquet: imo ex his colligitur Cherub missum Gen. 111. 24. *ad custodiendam viam ligni vite*: & Seraphim Esaia vi. 6. volavit ad Prophetam: ideoque aut Cherubim, & Seraphim ad supremam Hierarchiam non attinent, aut falsum est Angelos illius Hierarchiae nunquam mitti. Tobiae etiam xii. 15. ait Raphael Angelus: *Ego sum unus ex septem, qui astamus ante Dominum*. Ex quibus constat Raphaelem, quem Archangelum esse nullus ignorat, esse unum ex Spiritibus assistentibus, non communi quadam ratione, quatenus divinam essentiam immediate videt, ut explicant quidam Theologi cum D. Thoma q. cxiii. art. 3., sed adstantem intime, & peculiari titulo, quomodo adstant septem spiritus, de quibus cap. 1. Apocalypsis v. 4. & capite v. 6. Inquit enim Raphael: *Ego sum unus ex septem* &c. Michaellem quoque non ad ultimam Hierarchiam, sed ad primam pertinere colligitur ex capite x. Danielis v. 13. *Ecce Michael unus de Principibus primis*, idest, *supremis*, ut legunt Hebraei משרי הראשונים. Custodes etiam Electorum aliqui putant esse Angelorum praecipuos; quod arbitrantur comprobari ex cap. xviii. Matth. v. 10. ubi de Angelis pusillorum legitur: *Semper vident faciem Patris*. Nam *videre faciem Patris* non solam contemplationem divinitatis significat, sed etiam praecipuum honorem, classemque eorum, qui assistentes nuncupantur; alias primitias regni sui in pueris figuratas non satis apte assereret Christus contemnendas non esse, quoniam Angeli eorum semper vident faciem Patris; cum fruuntur visione Dei etiam Custodes reproborum. Erit ergo idem *videre faciem Patris*, atque esse inter Angelos insigniores, ut exponit Chrysostomus: quem propterea male quidam ajunt intelligendum esse de supremis in ordine infimo. Porro videre faciem, & adstare ante Deum dicitur de supremis ordinibus: uti *videre faciem regis*, & *stare coram illo* non de singulis ministris, sed de Satrapis, regni-que proceribus. Atque his quadrat pia quorundam sententia, quod Custos Deiparae fuerit Angelus summæ, & dignioris classis. Si ergo non repugnat Scripturis, saltem ex his non roboratur praemissa Angelorum ordinum, ac munerum dispositio.

Neque ad hanc adstruendam nos traditio

Patrum impellit. Dionysium enim, ex quo alii mutuati sunt illam Hierarchiarum distributionem, esse illum Areopagitam, non juniorem aliquem Scriptorem quinti, aut sexti saeculi, non facile omnes fatebuntur. Irenaeus lib. 11. cap. 54. bis eam Angelorum divisionem recenset, ac primum numerat, *Principia, Potestates, Angelos, Archangelos, Dominationes, & Virtutes*, deinde *Angelos, Archangelos, Thronos, Dominationes, Principatus, Potestates, ac Virtutes, Seraphimis, Cherubimisque praetermissis*. Seraphimos etiam ad infimos ordines pertinere asserit vetus Syrorum, & Maronitarum traditio, ut constat ex Ritu Ordinationis Archipresbyteri apud Morinum de Sacris Ordinibus. P. 2. pag. edit. Parisiensis 411. & pariter ex ritu ordinandi Presbyterum p. 407. Ecclesia ipsa Romana in Festo omnium Sanctorum ad Canticum *Magnificat* primum Angelos, & Archangelos, postremo Cherubim, & Seraphim memorat, non ex infimo ordine ad supremum, sed ex supremo ad infimum digrediens, si in censendis Ordinibus Angelorum idem praestat, quod de Sanctorum hominum Classibus, numerando post Seraphimos proxime Patriarchas, ultima autem sede positus Anachoritis. Quod si affirmemus, convenit mirifice Latinorum Ecclesia cum Syrorum; & Angelica cum Ecclesiastica Hierarchia, & Sacerdotes omnes Angelis, Patriarchae & Episcopi Archangelis, inferiores Clerici Seraphimis comparabuntur. At si placet priorem servare distributionem, liceat per me quidem. Haec enim dicta sunt non ad illam rejiciendam, sed ad demonstrandum non esse plane inconcussam. Atque ne hanc opinionem meam aliquis carpat, repetam verba Augustini in libro ad Orosium cap. xi. *Esse itaque sedes, dominationes, principatus, potestates in caelestibus apparatibus firmissime credo, & differre inter se aliquid indubitata fide teneo. Sed quo me contemnas, quem magnum putas esse doctorem, quamam ista sint, & quid inter se differant, nescio. Nec ea sane ignorantia periclitari me puto, sicuti inobedientia, si Domini praecepta neglexero.*

Fidentius assero Angelos cujusque ordinis a Deo mitti; quod supra ex Scripturis affirmavi de Archangelis, de Cherubim, & de Seraphim. Hos vero mitti ad eos, qui purificatione indigent, diserte scribit Apostolus ad Hebraeos 1. v. 14. *Nonne omnes sunt admi-*
ni-

nistratoriū spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hereditatem capiunt salutis? Quæ verba non de illuminatione, sed de omnibus Angelis esse accipienda tum ex littera constat, tum ex Apostoli scopo, qui est demonstrare Salvatoris nostri præ omnibus Angelis honorem, ac dignitatem. Quare omnes plane Angelos aliquando mitti extraordinaria saltem legatione fatetur maxima pars Theologorum, quos nominatim laudat in primo de Angelorum custodia libro Andreas Victorellus. Me non latet beatum Gregorium lib. xvii. Moral. cap. 9. distinguere inter Angelos assistentes, ac ministrantes: verum & illos aliquando mitti commonstrat exemplum supra productum Angeli Raphaelis. Nec prætereundum est quod tandem scribit ipse Gregorius homilia quarta ac tricesima: *Sed quia in quibusdam Scripturæ locis quædam per Cherubim, quædam vero per Seraphim agi didicimus, utrum per se hæc faciant, an per subiecta agmina agantur, quæ, sicut dicitur, in eo quod a maioribus veniunt, a maioribus vocabula sortiuntur, nos affirmare nolumus, quod apertis testimoniis non approbamus.* Ergo nec Gregorius aperte negat mitti interdum a Deo etiam Seraphimos, & Cherubimos.

Ut ut hæc in utramque partem disceptari possint; frivolum, & pro libidine confictum puto, quod de exercitiis Angelorum conscripserunt Thalmudistæ. Hi omnes Angelorum copias distinguunt in Mazaloth, El, Legion, Rihaton, Chirton, & Gistera. Et Mazaloth constare inquiunt xii. Angelis, nempe quot sunt signa Zodiaci. El dicunt esse triginta cohortes multiplicato numero xii. per 30. unde fiunt 360. Legion multiplicat numerum 360. per 30. unde resultant 10800. Hunc etiam per 30. multiplicant, fitque Rihaton constans ex 324000. Quo numero pariter per 30. ducto habetur Chirton conflatus ex 9720000. Aucto denique numero isto per 30. habemus Gisteram, scilicet exercitum Angelorum 291600000. Omnium vero summa est trecenta & unum millium millia, sexcenta & quinquaginta quinque millia, centum & septuaginta duo. Hæc ergo est Tabula Thalmudistica:

Mezaloth.	12.
El.	360.
Legion.	10800.
Rihaton.	324000.
Chirton.	9720000.
Gistera.	291600000.
Summa.	301655172.

In dæmonibus Hierarchias statuere non possumus, agnoscimus tamen ordinem aliquem: & hunc arbitramur ipsos inter se constituisse, ut singuli quadam reipublicæ forma instituta in varias classes distributi ad eripiendum Deo honorem, animasque perdendas magis fierent intenti: sibi que variis in locis divinum, si possent, cultum compararent. Ita nos civitatis Babylonæ regimen, non ex perfectione naturæ arbitramur esse constitutum, sed ex amore proprio cum Dei odio, & invidentia erga homines conjuncto. Cujus Reipublicæ principem appellant sacræ literæ *Beel-zebub*, sæculi, aerisque potestatem primariam. Est autem *Beel-zebub* idem ac *Deus musca*, idque significatur hebraica voce *בעל-זבוב*, & apud Plinium lib. 29. cap. 6. *Deus Myiodis*, nam Græci muscam vocant *μύια*. Quo nomine appellatus est Diabolus, vel quod Idolum Accaron, de quo in iv. Regum cap. 1. 2. muscæ figuram habuerit, ut scribit adversus Julianum Nazianzenus; vel quod ex agro Ekron crederetur muscas arcere, quomodo apud Phrygios Apollo a fugatis muribus dictus est *Smintheus*: vel demum, quoniam Philisthiim, ac Phœnices idolum suum appellabant *Beel famen*, *בעל-שמן*, hoc est, *Deum cæli*; & illud Hebræis derisionis causa appellaverunt Deum, Dominumque muscarum. Hunc principem dæmoniorum, quidam vocaverunt Serapidem, sive tricipitem canem, quia in tribus elementis aqua, terra, & aere nocumenta molitur: & ad eundem pertinent versus illi apud Porphyrium:

Tu, qui sceptrā tenes scelerata in pectore dæmon

Terrenos super, aërios, subterque recessus. Dictus est autem Joan. xii. 32. *Princeps hujus mundi*, ob dispersam per orbem terrarum idololatriam: & ad Ephes. ii. 2. *Princeps potestatis aeris hujus*, quod ei obtemperant dæmones, qui per aerem discurrent.

Ordines dæmoniorum ad instar cœlestium Hierarchiarum in novem classes distributos nonnulli scripserunt, præsertim Agrippa ab

E c

ali-

aliquo forte dæmone edoctus. Is, ut referunt, qui horrendos de occulta Philosophia libros legerunt, constituit in i. ordine *Pseudotheos* sacrificia, cultumque ab idololatriis captantes; quorum princeps est *Beelzebub*. Collocat in ii. *Spiritus mendaciorum*, qui oraculis, ac divinationibus illudunt; & horum princeps vocatur *Python*: unde Apollo dicitur *Pythios*, & mulier divinatrix i. *Regum* cap. 28. *Pythonissa*. *Pythonis* vero nomen alii derivatum putant a *Pytho* Delphorum urbe; alii ab Hebræorum vocabulo *אֲסִיפָה*, idest *aspide*. Statuuntur in iii. *Vasa iniquitatis*, idest *Spiritus malarum artium inventores*, quibus præest *Belial*, ita nuncupatus quasi *אֲבִי-יֹג* absque iugo. Sunt in iv. ordine *Ultiores scelerum*, quorum princeps dicitur *Asmodeus*, videlicet, *Faciens iudicium*. Tenent v. classem *Præstigiatores*, quibus imperat *Satan*: & hi fictis miraculis homines decipiunt. Habent vi. *Aeræ potestates*, quibus cura est terræ, & mari nocere, eisque præses est *Miririm*, vel, ut in *Psalmo* xc. 6., *שֵׁר-צְהַרִים*, *Demonium Meridianum*, five *Spiritus æstuans*, & furens in meridie. In vii. mansione stant *Furie*, idest, dæmones discordiarum, bellorumque Auctores: quorum dux appellatur græco nomine *Ἀποκάλυψις*, hoc est *Vastator*. In viii. stant *Criminatores*, & *Accusatores* hominum: eisque præsidet *Diabolus*, scilicet, *Calumniator*, vel *Astaroth*, hoc est, *Explorator*. Habent locum ultimum *Tentatores*, aut mali *Genii*, qui singulos homines ad malum illiciunt: eorumque agmen ducit *Mammon*, quod interpretatur *Lucrum*, vel *Cupiditas*. Hæc an vera sint, ignoramus. Sunt nihilofecius omnia hæc vocabula in sacris literis: quarum explicationi etiam hæc, quæ scripsimus de Republica dæmoniorum, deserviunt nonnihil.

C A P U T XIX.

Quo pacto Angeli ad Animarum custodiam vigilant, & Dæmones ad perditionem illarum.

DE custodia Angelorum, atque dæmonum infestatione nunc simul dicturi sumus: quantum enim illi ad salutem animarum excubant, tantum hi habent de illarum exitio sollicitudinis, & negotii. Et singulis quidem hominibus deputari tam bonum, quam malum Angelum, cum Ethnici Scriptores, tum

Veterum Patrum permulti tradiderunt. At plures etiam, custodes Angelos singulis, non autem dæmones instigatores adesse, arbitrantur. Sunt & plurimi qui docent fidelibus tantum, iustisque Angelos sanctos assistere: quas omnes opiniones suis libratis momentis jam subicimus.

PROPOSITIO I. Deputatur Angelus Custos a Deo omnibus fidelibus, ac probabilius ceteris etiam hominibus.

Iunitur pars prima divinis litteris, Patrum testimonio, & rationi. Adfuisse enim Angelum Jacobo constat ex cap. xlviii. *Genes.* v. 16. *Angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis.* De Angelo Judith legimus cap. xii. 20. *Custodivit me Angelus ejus.* De custode puellæ Rhode habetur *Act.* xii. 15. *Angelus ejus est.* De pueris, quos humiles Christi sectatores designare est valde probabile, *Matth.* xviii. 10. *Angeli eorum semper vident faciem Patris.* Hæc sane est Patrum omnium sententia. Origenes enim *Hom.* xx. in *Num.* ait: *Adest unicuique nostrum, etiam minimis, qui sunt in Ecclesia Dei, Angelus bonus, Angelus Domini, qui regat, qui moveat, qui gubernet, &c.* Eusebius in xiii. de *Præp. Evang.* & Basilus in iii. adversus *Eunomium* idem adstruunt. *Augustinus* cap. 17. *Soliloquiorum*: *Magna cura, inquit, & sollicitudine Angeli adsunt nobis. Atque Ambrosius* lib. de *Viduitate*: *Angeli nobis ad præsidium dati sunt.* Idem subodorati sunt etiam Scriptores Ethnici, *Menander* apud *Eusebium* citato libro cap. 16. *Censorinus* cap. 3. de die *Natali*, *Horatius* *Epist.* 2. *Virgilius*, & *Servius* in vi. *Æneidum*, *Seneca* *Epist.* xc. & fere omnes *Platonici* apud *H. Grotium* *Comment.* in *Matth.* p. 174. *Huetium* in *Concordia*, & *Petavium* lib. ii. de *Angelis* cap. 6. *Suffragatur & ratio.* Primo quoniam in hoc visibili mundo omnia per rationales spiritus disponuntur, ut in tertio de *Trinit.* c. 4. ait *S. Pater*; quod postulat etiam ratio providentiæ, a qua ita series rerum connectitur, ut inferiora a superioribus dirigantur, uti observant duo magni Theologi *S. Thomas* q. 110. art. 1. & *Ægidius* dist. 11. q. 1. art. 1. Deinde homines indigent Angelorum custodia pluribus titulis: præsertim vero, ut contra impugnationem dæmonum præsidium habeant, ut a periculis, quæ passim occurrunt, eruantur, ut bonæ illis inspicientur cogitationes, ut denique eorum oblationes, ac preces in sublime alta-

altare Dei ab Angelis deferantur. Quæ omnia late persequitur Estius lib. 2. Sent. dist. xi. §. 2. Igitur saltem fidelibus omnibus adesse Vigilem & Custodem, sacræ literæ, traditio, & ratio ipsa demonstrant.

Iisdem momentis altera pars roboratur. Et scripturis quidem; nam quæ superius productæ sunt, phrasi quadam justorum, puerorumque Angelos commemorant, ut singulis hominibus sui Custodes videantur adscripti. Quippe ea verba *Angeli ejus, Angeli eorum*, peculiare propriosque Præsides indigitant, ad differentiam reproborum, quibus forte deputantur Angeli inferiores. Præterea Esaia v. 5. de reprobis prænuntiatum est: *Ostendam vobis quid ego faciam vineæ meæ: auferam sepem ejus, & erit in direptionem*. Hanc vero sepem Glossa, & PP. Angelorum custodiam interpretantur. Quos Angelos omnibus omnino præsidere scribit citato loco Eusebius, Anselmus in Elucidario, Bernardus lib. v. de Cons. cap. 4. Et pervulgata sunt verba Hieronymi in cap. xviii. Matth. *Magna dignitas animarum, ut unaquæque habeat ab ortu suæ nativitatis in custodiam sui Angelum deputatum*. Eo quoque pertinet ratio a divina Providentia desumpta, quæ omnium hominum salutem prospicit largiendo communia saltem, ac generalia adjumenta: & ideo singulis hominibus suum destinari Custodem est pariter rationi, auctoritati, & scripturæ coherens.

Hanc tamen partem absolute non definivi, sed probabiliorē esse affirmavi, primo quoniam scripturæ nullibi aperte custodes Angelos universis præsidere demonstrant, sed pueris, fidelibus, ac Deum timentibus; necnon Regnis, Provinciis, atque exercitibus, ut non obscure ex Josue v. & Danielis x. capite inferitur. Deinde quia solis fidelibus deputari Custodes, tradunt Basilii absque ulla verborum ambiguitate in Psalmum xlviii. Hilarius Canon. xviii. in Matthæum, Anastasius Sinaita libro in Hexamer. quinto, & Chrysostomus hom. 49. in Matth. Rursus quia liquet ex Ritu baptizandi, quem servat Romana Ecclesia in tingendis sacro baptismo adultis, custodiam Angelorum deputari regeneratis, quemadmodum constituta fuit filiis Israel cum educerentur de Ægypto: quod in Opusculo xxiii. cap. 4. docet luculenter Petrus Damiani. Atque hæc argumentum faciunt probabile, sed prædicta nequeunt convellere; cum postrema hæc possint aut de

alio peculiari Angelo exponi, quem in locum prioris Deus deleget baptizatis, substituto in his, pro Angelo infimi ordinis, præside digniore, aut de singulari effectu, quem antistites fidelium Angeli studiosius Deo jubente exequuntur.

RESPONSIO AD ARGUMENTUM CALVINIANORUM.

Singularem Angelorum custodiam deridet in Psalmum xc. Calvinus: eaque posset impugnari versu hujus Psalmi ii. *Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. In manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum*. Quæ sane angelicæ custodiæ effecta vix aliqui experiuntur electi. Manifestius cap. i. Epist. ad Hebræos v. 14. legitur, Angelos in ministerium mitti propter eos, qui hereditatem capiunt salutis. Ergo illi saltem, qui regni hæredes non sunt, præsidio angelico destituuntur. Deseri quoque ab Angelis homines obduratos, colligitur ex cap. v. Esaia v. 5. & Li. v. 9. Jeremiæ. Itaque ad nullos, vel saltem perpaucos custodia Angelorum extenditur. Quod si hanc adversus Calvinum adstruere lubet; quid opus est singulis hominibus singulos Angelos delegare, cum possit unus spiritus plurium mortalium regimini præsidere?

Hæc vero nullius pene momenti sunt. Nam in Psalmo xc. non de singulorum hominum custodia agitur, sed de peculiari electorum, qui ut nos, quæ habemus charissima, gestamus manibus, maxima ab Angelis servantur cura, ne in peccata, saltem finaliter, prolabantur. Id vero commune in ceteris præsidium, clientumque regimen minime tollit: quamquam istud in universis omnino constituere fide, & auctoritate certissima non compellimur. Atque hac eadem Psalmi sententia Angelorum saltem erga aliquos clientela contra Calvinum comprobatur. In Epist. autem ad Hebræos exprimitur præcipuus Angelorum effectus, qui est electos ad salutem perducere, quo carent reprobi propria culpa. Præterea multa largitur Deus etiam reprobis propter electos, quorum omnia esse scribit idem Apostolus in priori ad Corinth. cap. 3. v. 22. Ideo ad Hebræos potius ait omnes Angelos in ministerium mitti *Propter*, quam *Ad* eos, qui salutis capiunt hereditatem, usus præpositione significante causam finalem. De perversis obdu-

ratisque, videtur nobis eos aliquando Angelorum cura, & solitudine destitui, quod de Templo, & Urbe Jerusalem factum legimus manifesto miraculo: unde S. Bern. Serm. 1. de S. Michael de peccatoribus ab Angelo derelictis exponit verba Prophetæ: *Et qui juxta me erant, de longe steterunt*. Et si autem illorum curam remittunt: ad stare credimus, opem aliaturos supplicibus, neque alumnos deferere, donec penitus de illorum salute actum est, quemadmodum nec animas Purgatorii; cum præcipua sit Angelici muneris pars, nos ad gloriæ hæreditatem perducere. Unum Angelum pluribus hominibus præsidere docet probabiliter Magister in 11. Sent. dist. xi. num. 2. eo quod etiam *uni hominum plurium custodia deputetur, ita ut eorum quisque suum dicatur habere Dominum*. Sed respondere possumus singulos delegari ad demonstrandam liberalissimam Dei providentiam, dignitatemque animarum.

PROPOSITIO II. Probabilius est universis hominibus etiam Angelum malum delegari, non quidem a Deo, sed a Principe dæmoniorum; ita ut nequeat homines exercere, nisi quatenus Deus permittit vel ad meritum electorum, vel ad pœnam reprobatorum.

Magister citato libro 11. eademque distinctione docet unicuique tam bonum, quam malum angelum deputari, quam opinionem jam omnes plane recentiores Scholastici exuerunt, tamquam ex fallaci traditione derivatam. Sed ut hanc paullulum expendi, visum mihi est longe probabilius medium incedere: & cum Magistro malum genium singulis ad stare, cum Theologorum caterva hunc a Deo minime deputari, sed a Beelzebub destinari, affirmate pronuntio. Ac primam partem demonstro. I. Quoniam quæ de Angelis sanctis sacræ literæ affirmant, eadem fere narrant de contaminatis, impurisque. Esse nobis colluctationem *adversus principes, & potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitie in cœlestibus*, monet Paulus ad Ephesios vi. 12. Petrus Epist. 1. cap. viii. ait vigilandum esse, *quia adversarius diabolus, tamquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret*. Satanam *perambulare terram*, habemus quoque in 1. & 11. capite Jobi. Inhiant ergo, totisque nervis in perniciem animarum incumbunt dæmones invidi, ac truculenti. Iisdem tradentibus Scripturis didicimus, Dæmo-

nes ad exemplar cœlestium Exercituum propriam Rempublicam conformasse. Nam regnum aliquod, & supremum ducem habere constat ex Lucæ xi. 18. Eorum principatus & potestates legimus ad Colossens. 11. 15. Virtutes etiam ad Romanos viii. 38. & in priori ad Corinthios xv. 24. Igitur quomodo in supernis Hierarchiis Vigiles Animarum, ita in Satanæ familia Instigatores, ac Tentatores esse putamus, imo & singulos dæmones id muneris assumere, avideque capere stimulis invidiæ percitos, & concitados.

Deinde satis explorata mihi videtur traditio, aptaque ad faciendum argumentum saltem probabile. Nam esse antiquissimam traditionem non Christianorum modo, sed etiam Hæbreorum, quod singuli homines habeant quoque malum angelum, a quo impugnentur, scribit Joannes Maldonatus in cap. xviii. Matthæi, & Alardus Gazæus in Comment. ad Cassiani collat. xiii. cap. 12. Atque hæc traditio probatur ex vetustissimo libro Pastoris lib. 11. Mandato vi. ubi legimus: *Duo sunt Genii cum homine, unus equitatis, & unus iniquitatis*. Habentur similia in Epistola Barnabæ n. xviii. scribentis: *Dua sunt viæ doctrinæ, ac potestatis, una lucis, altera tenebrarum: differentia vero multa duarum viarum; uni siquidem prepositi sunt lucis conciliatores angeli Dei, alteri vero angeli Satanæ*. In quem locum plura erudite adnotavit Cotelerius. Idem tradit lib. 11. Instit. cap. 14. Lactantius. Tertullianus in Apolog. & lib. de Anima cap. 39. & 57. Origenes etiam pluribus in locis, præsertim Hom. x. in Lucam, & prope finem lib. ultimi adversus Celsum. Serenus Abbas in Collatione viii. Cassiani cap. 17. & Ab. Chæmon in collat. xiii. cap. 12. Et quoniam solent istiusmodi auctoritates parvipendi, principio postulo, ut recitentur oppositæ antiquorum sententiæ, quas certe nondum legimus: sed adversarii duntaxat reponunt Patres alios silere: hos vero, quos laudavi, aut apocryphos esse, aut auctoritatis exiguæ. Verum Epistola Barnabæ, necnon Pastor Hermæ, licet catalogo divinorum Scriptorum non sint inferendi, debito tamen honore excipiuntur, ut dixi lib. vii. cap. 5. Atque Origenis, Tertulliani, ac Lactantii hac in parte dogmata a nullo Veterum censoria virgula notari comperimus; ut non diffitemur de pluribus, quæ merito abjiciuntur, & refutantur. Præterea non hos tantum proferre possumus, sed alios plu-

plures, ut Bedam in Aët. Apost. xii. 15. & Auct. Imperf. Hom. v. in Matth. Sufficit tamen vetustæ traditionis testem compellare Gregorium Nyssenum, qui lib. i. de Vita Moïsis ait: *Est sermo ex Majorum traditione fidem sibi vendicans, qui dicit posteaquam natura nostra in peccatum decidit, Deum hunc lapsum nostrum providentia sua minime destituisse, sed angelum quemdam ex iis, qui naturam corporis expertem sortiti sunt, adhibuisse ad uniuscuiusque vitæ tutelam, ac præsidium: at ex adverso natura corruptorem pari machinatione contraniti, & pravo quodam, ac malefico adjuncto dæmone humane vitæ perniciem afferre.* Nostra ergo sententia videtur perantiqua traditione fulciri. Et quemadmodum de Vigilibus dictum supra, ita de malo genio consentiunt Gentiles, ut Empedocles apud Alexandrum ab Alexandro Genial. diæ. lib. vi. cap. 4., Lucilius Sat. lib. 9. Censorinus de Die Natali, Servius in illud Virginianum: *Quisque suos patitur manes, &c.*

Adstipulatur etiam ratio. Primo quoniam Dæmoniorum Princeps in administratione regni sui studet Deum imitari, eique pro sua virili contraniti; & ideo quemadmodum Deus singulis hominibus Angelos, ita Beelzebub dæmones dicendus est delegare. Rursus sicut in Ritu baptismatis oratur Deus, ut mittat Angelum suum, ne regenerationis, & lavacri impediatur effectus, ita exorcismis expellitur dæmon: quod animadvertens lib. 4. Hist. Donatist. Optatus Milevitanus scripsit in baptismo per exorcismum dæmonem omnibus adstantem depelli, & in loca deserta fugari. Aut ergo Angelus custos præest fidelibus, & dæmon infidelibus omnibus: aut in baptismo deputatur a Deo peculiaris præses, cui devictus diabolus opponit spiritum nequiores: quemadmodum insinuat etiam Evangelium Lucæ cap. xi. 24. Postremo illa ratio Exorcismorum adhibita in omni fere Eulogia, ad humanam perniciem dæmonia ubique invigilare demonstrat. At hæc de priori parte propositionis.

Quod enim Deus malum dæmonem cuique non deleget, certum est, & hæc in parte probo Scholasticorum assertum. Nam in primis sicut Deus verax non potest per se, neque per alium fallere, ita Deus bonus non potest per se, nec per alium ad peccatum inducere: unde Jacobus in Epist. Catholica cap. i. 13. ait: *Nemo cum tentatur, dicat, quoniam a Deo tentatur: Deus*

enim intentator malorum est: ipse autem neminem tentat. Ulterius in iis, quæ directe ad peccatum trahunt, Dei providentia permissivè tantum se habet; quippe si in his ageret destinatione, ac proposito, ei posset imputari peccatum; & sicuti delegatio Angelorum Sanctorum argumentum est providentiæ Dei Boni, ita deputatio tentatorum dæmonum fieret indicium Dei mali. Hinc apud Ethnicos, qui malum genium cum unaquaque anima produci arbitrabantur, unde a γένναιον gigno, Genium nuncuparunt, facile est fermentum Manicheismi deprehendere. Ad hæc, ut Deus electorum suorum virtutem probet, aut reproborum patiatur interitum, sufficit si dæmoni ad nocendum hominibus satis proclivi permittat illos aggredi, præsertim cum unusquisque tenetur a concupiscentia sua abstractus & illectus, ut inquit eodem loco Jacobus. In Scripturis denique ac Patribus nusquam legi dæmonem delegari a Deo, sed, ut Nyssenus inquit, *ab adversario, & naturæ corruptore.* Ex quibus constat frustra diabolum contraniti, nec posse ad homines accedere, eosque vexare, nisi Deo permittente: paratum tamen illum esse, ut data facultate adoriatur, decipiat, & perdat, quomodo liquet ex 111. Reg. cap. ult. v. 21. Porro hæc Dei permissio rectissimam servat œconomiam, atque prohibet ne hostes pro lubitu dæsevant; unde permisit primum ut Satanæ diriperet Jobi substantiam, deinde etiam ut illum percuteret ulcere pessimo; hac tamen lege, ut parceret animæ ipsius. Interdum finit homines tentari, quo evadant humiliores, sicut de seipso testatur Paulus in 11. ad Corinth. cap. xii. 7. Si dimittat improbos etiam ad interitum impelli; integerrimum est, rectissimumque iudicium.

CONTRA PRIMAM PROPOSITIONIS PARTEM OBJECTIO.

Opponunt itaque adversus 1. partem Iuennin dissert. de Angelis q. 4. c. 5. art. 4. Etius in 2. dist. xi. & alii. I. Hanc de dæmone singulis delegato opinionem derivatam esse a fabulis Ethnicorum, qui omnibus hominibus duplicem Genium, bonum, ac malum attribuunt. II. Falsissimam esse traditionem a nobis iactatam, cum libri Pastoris, & Origenis nullam habeant auctoritatem; Cassianus vero refutetur a Prospero in lib. contra Col.

Collatorem cap. 30. & adversus Magistrum pugnant omnes fere recentiores Theologi. III. Plures esse, qui dæmoni voluntarie serviunt, & omnes pravis concupiscentiæ fluctibus absque instigatore dæmone satis jactari. Cetera argumenta, quæ probant malum Angelum non destinari a Deo, non militant adversus sententiam nostram.

Resp. ad I. Ethnicorum de Diis, & Geniis fabulas arte dæmonis ex sacris literis, permixta ad idololatriam spargendam falsitate, fuisse depromptas. *Omnia enim adversus veritatem de ipsa veritate constructa sunt, operantibus emulationem istam spiritibus erroris*; ut recte inquit in cap. 47. Apologetici Tertullianus. In his ergo malis Ethnicorum Geniis verum a falso debemus secernere. Falsum est præesse gignendis rebus, falsum, esse Deos divini consilii participes, falsum ex necessitate homines malo Genio indulgere. Hæc adversus veritatem ex vera traditione de tentatoribus dæmoniis fuerunt constructa. At his rejectis remanet veritas inviolata; quemadmodum vera est Gentilium traditio de bono cujusque hominis Genio, refutata hujus superstitiosa divinitate. Primum itaque argumentum in Adversarios retorquetur. Sed & secundum; nam præter Pastorem, Cassianum, & Origenem plures alii sunt, ut ostendimus, hujus traditionis assertores: & Liber Pastoris immerito deprimitur. Tam enim Pastor, quam Cassianus in hoc tantum refutatur a Prospero, quod Collator ex libro Pastoris nitatur ostendere, *inter boni, & mali contrarias suasionem ita omnem hominem propriæ discretionis esse commissum, ut ei non plus a Deo præsidii, quam a diabolo sit periculi, & idcirco manere in homine liberum arbitrium*. Hæc Prosper in Collatore redarguit, quæ revera docet Cassianus Collat. xiiii. cap. 12. Si ergo ab hoc pernicioso errore abstineamus, quo & Christi gratia parvipenditur, & nimis liberum arbitrium extollitur: tenebimus traditionem veterem, & vitabimus Prosperi reprehensionem. Erimus pariter in Magistrum & Scholasticos obsequentissimi asserentes cum illo dæmonem proprium adstare hominibus, cum istis vero illum a Deo minime deputari. Et ad ultimum facilius etiam est responsio: quandoquidem Diabolus Dei πῖδης, ad inclinationem & concupiscentiæ stimulos addit malorum hortatores, quemadmodum Deus ad gratiæ opitulationem vigiles Angelos.

Consequitur ex dictis dæmonem nec vitium ab impugnatione desistere; ut constat exemplo Jobi, & ex cap. xii. Matthæi v. 44. & Lucæ xi. 24. Frequenti tamen oratione invitus recedit; & ideo ait Jacobus cap. iv. 7. *Resistite Diabolo, & fugiet a vobis*. At continuo clamandum est ad Dominum, *Et ne nos inducas in tentationem*, dum Angelus Satanæ, postquam exivit ab homine, non inveniens requiem statim in domum suam, ex qua abierat, revertitur. Implorandum est etiam præsidium Sanctorum Vigilum, quos Hieronymus Vinda in quodam hymno ita supplex alloquitur:

*Adeste nobis: namque quos vos prælio
Fregistis hostes, nos premunt;
In nosque victi virus omne colligunt,
Et tuto inermes provocant.
Adeste: diris postibus resistite
Non insueti laureis.*

C A P U T XX.

*Possint ne demones naturali facultate
mirabilia patrare.*

RERUM mirabilium quatuor sunt genera. Quædam naturalem virtutem, aut artem studio comparatam illius, a quo proxime efficiuntur, minime excedunt; mira tamen sunt, idest, in admirationem trahunt spectatores, qui ignorant latentem causam, rerumque naturam. Hujus generis sunt ostenta, quæ interdum in planetis fiunt, ut quod narrat Varro de stella veneris, apud Augustinum lib. xxi. de Civit. Dei cap. viii. item monstra, quæ S. P. describit lib. xvi. cap. viii. insolita etiam quorundam opera, ut Restituti presbyteri Calamensis, de quo lib. xiv. cap. 24., res denique gestæ a viris naturalium artium peritis, ex. gr. a Pico, Ficino, Sarcha, de quibus proximo capite. Quædam sunt sensuum nostrorum illusiones, quæ aut naturali magia perficiuntur, ut dum lychnis angulum adipe, herbarumque succis oleo permixtis animantia, & vireta conspiciuntur; aut fiunt dæmonum illusionem modo, quo explicatum est cap. quartodecimo. Quædam mirabilia fiunt revera, & naturalem virtutem, artemque humanam superant, non autem vim effectricem superioris causæ: & hæc sunt in duplici differentia. Alia enim efficiuntur virtute dæmonis, cui permittente Deo corporalia quantum ad modum obediunt,

diunt, ut si oraculum reddatur a simulacris, aut ignis de coelo descendat, vel maleficus in sublimem aerem feratur: alia patrantur supernaturali virtute, neque ullatenus ab Angelo, vel homine, Deo non operante, effici possunt, ut resurrectio mortuorum, scrutatio cordium, certa rerum contingentium vaticinatio, aliaque huiusmodi. Quæ omnia communi vocabulo compellari poterunt Portenta, ac Prodigia; singulis vero videtur nobis esse propriumtribuendum vocabulum. Itaque mirabilia primi generis appellabo (si lubeat) Ostenta: altera Magicas phantasias: tertia Præstigia: ultima tandem Miracula.

Oportet autem, ut in rebus mirabilibus causam effectricem, operandi modum, & finem inspiciamus, quibus potissimum mirabilia Sanctorum ab operationibus dæmonum secernuntur. Enimvero si quis ultra facultatis suæ vires aliquid perficiat, in exemplo, si ignotis linguis loquatur, si desperatas sanitates extemplo reddat, si rapiatur in aera: erit id a causa superiore, scilicet a Deo, vel Dæmone. Atque si patrata opera angelicam superent facultatem, qualia sunt contuitus occultarum cogitationum, & revocatio mortuorum ad vitam, erunt vera reapse miracula. Atque hac ratione plura per efficientem causam poterunt a præstigiis, & magicis illusionibus distinguí. Ut vero distinguantur a modo, tene Augustini regulam traditam in libro LXXXIII. Q. q. 79. his verbis: *Magi per privatos contractus, boni Christiani per publicam justitiam, mali Christiani per signa publica justitiæ miracula faciunt.* Qui ergo utitur signis, characteribus, verbisque ignotis, aut superstitiosa aliqua ligaminis, suffiminis, ritusque irreligiosi cæremonia, erit præstigiator & maleficus: qui Christi nomen invocat, & signo Crucis, vel reliquiis Sanctorum mira perpetrat, sed male vivit, erit illis comparandus, de quibus Matth. vii. 22. *Multi dicent mihi in illa die: Domine Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, & in nomine tuo demonia ejecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus?* Qui eximia fide, ac sanctitate prodigia faciunt, & per publicam justitiam, ut inquit S. P., hi boni probique censendi sunt. Quapropter miracula quantumvis maxima nullum erunt sanctitatis indicium, nisi primum rectitudo, & virtus eximia fuerit comprobata. Præstigia denique finem habent aut promovendi idololatriam atque superstitionem,

aut impiorum hominum vitia magnificandi, aut humano generi, præsertim vero justis nocendi; cum vera miracula Dei cultum, religionis augmentum, justitiæ commendationem respiciant: quod S. Pater animadvertit memorata quæstione, & lib. de Civit. Dei x. cap. 12.

Primum itaque in hoc capite demonstraturi sumus, virtute dæmonum plura mirabilia patrari, & quidem vera, quæ si vis eorum inspiceretur, neque laterent nos rerum causæ, mira profecto non essent. Deinde ostendemus etiam sceleratos homines supra vires proprias aliquando vera miracula facere, virtute quoque divina. Tertio agemus iterum de discrepantia mirabilium, quæ sunt Dei efficientia, vel Dæmonis. Postremo probabimus miracula Sanctorum esse certissimam veræ religionis notam, non fieri ope ac virtute Dæmonum, neque a Deo posse fieri in confirmationem erroris. Tabulæ ergo manum apponamus.

PROPOSITIO I. Naturalis virtus Dæmonum prodigia, ac portenta plura efficit, aut adverso rerum corporalium motu, aut illusionem sensuum, aut causarum ac seminum applicatione; quæ omnia mira non sunt, si rerum ratio dignoscitur.

Demonstratur auctoritate Scripturæ, testimonio Augustini, & rei etiam experimento. Res enim mira est, quod loco virgæ appareat statim & efficiatur verus coluber, quod aqua vertatur in sanguinem, quod ranæ super terram illico educantur, quæ omnia nedum Moses patravit virtute Dei, sed etiam malefici Ægyptii incantationibus suis, ut narrat cap. 7. & 8. liber Exodi. Signum etiam magnum est, si ignis de coelo descendat, quod facturum esse Antichristum prædicitur in xii. Apocalyp. v. 13. Deinde Augustinus lib. xxi. de Civit. Dei cap. 6. disputans de lucerna inextinguibili Veneris, ait: *Sunt ergo facta eorum plurima, quæ quanto magis mirabilia confitemur, tanto cautius vitare debemus.* Affert eodem loco S. Pater experimenta quædam, cum memoratæ lucernæ, tum maleficæ semina, de qua Virgilius in iv. Æneadum ait, carminibus suis *Sistere aquam fluvii, & vertere sidera retro.* Angelica ergo natura omnibus potentior animantibus plura efficit, quæ nos mirabilia esse fatemur; idque liquet e Scripturis, ex Augustino, ex ipsa rerum magistra experientia. Hæc tamen, si rerum causas a nobis nosce-

scerentur, nullatenus admirationem excitarent. Nam serpentes ex. gr., quos fecerint incantatores Ægyptii, veri quidem fuerunt, neque, ut arbitramur, illuc dæmonum potentia translati, sed producti ex seminariis rationibus, e quibus, ut scribit S. P. quæst. 21. in Exod. cum data fuerit opportunitas temporalis, & causalis, prorumpunt species debitæ, suis modis, ac finibus. Dæmones ergo, qui has seminarias rationes optime norunt, cum serpentes, tum arbores, & alia, quæ suis gignuntur seminibus, possunt producere, applicando, ut Scholastici loquuntur, *activa passivis*: nec proinde majus miraculum est, quam dum agricola jactis seminibus segetes, arboresque producit. Operantur autem Angeli absque longa temporis mora, quoniam noverunt, ut dixi, præbere opportunitates, & causas, unde ista citius nascentur; quemadmodum arte & industria agrorum sæpe arbores citius crescunt, & fructus reddunt. In hujusmodi ergo signis, si aliquid mirabile evenit,tribuendum est Deo, qui solus creator est, & rationes illas seminarias rebus inseruit, collata Angelis potestate supra res quasque visibiles. Ea ratione facile est Angelis sistere aquam, dejicere ignem, sidera etiam vertere, si Deus permittat; cum ad hæc sola requiratur corporum motio, quæ facultatem angelicam non excedit. At hæc visibilium rerum materia transgressoribus Angelis ad nutum nequaquam servit, ut recte observat S. Pater in 111. de Trinit. cap. viii., alias, ut sunt hominibus insensissimi, ad interitum mortalium omnium elementa commoverentur, fierentque in nostram perniciem ostenta nimium frequentia. Privato ergo jure nequeunt de ulla re creata disponere, sed uti tantum facta sibi a Deo potestate, quæ seriem universi immutare non valet; in particularibus autem corporibus quantum possit, difficillimum est definire. Lucernas vero, quas perpetuas vocant, docet S. Pater esse mechanicum opus ex lapide Asbesto: sed candelabrum Veneris, de quo supra, tantam fortasse lucem fundebat, dæmone per radiorum percussione intuentium oculos fascicante.

PROPOSITIO II. Homines etiam improbi mirabilia aliquando patrare possunt, non solum ea, quæ non superant naturalem Dæmonum potestatem, sed etiam majora, & vere divina: atque rectissime Deus permittit præstigia, rectissime ipse per impro-

bos vera operatur miracula.

I. Probatur ex Scripturis; nam Lucæ ix. 49. legitur quemdam nomine Christi invocato ejecisse dæmonia, cum tamen Christum non sequeretur. Matthæus vii. 22. ait etiam reprobos in Christi nomine virtutes multas quandoque facere; quod etiam liquet ex cap. ix. Marci v. 38. II. Probatur ex Augustino scribente in quæst. 78. superius laudata, *quædam miracula etiam sceleratos homines facere non possunt*. III. Probatur experimentis: narratur enim miracula patrasse etiam Paulum Episcopum Novatianum, non quidem in confirmationem hæresis suæ, sed in commendationem Baptismi: ut animadvertit doctissimus Bellarminus de Notis Ecclesiæ, not. xi.

Duplici autem causa Deus miracula operatur etiam per impios. Primum ut Deus Satanam debellando etiam per ministros ipsius magis fide virtutem extollat, & adversarii deprimat arrogantiam. Deinde ne perniciosissimo errore decipiantur infirmi, existimantes in talibus factis majora dona esse, quam in operibus justitiæ, quibus æterna vita comparatur. Quod si mirabilia operentur Dæmonum potestate, permittit hoc Deus juste omnia moderans, ut pro cupiditatibus, & electionibus suis, servitutes eorum, libertatesque distribuat. Non enim frustra dicit Apostolus, *Tradidit illos Deus in desideria cordis eorum*. Hæc citata quæstione Augustinus.

PROPOSITIO III. Mirabilia Dæmonum a mirabilibus Dei pluribus characteribus distinguuntur.

Etsi videantur specie tenus similia mirabilia Dæmonum, & mirabilia Dei, ex. gr. miracula Mosis, & præstigia Incantatorum Ægypti, sunt tamen quædam regulæ, quibus possunt vera miracula a falsis discerni, & opera Diaboli a virtutibus Deo auctore patratis. I. sit quod Deus non operatur mirabilia, nisi per publica signa justitiæ, aut publicam virtutem, ex. gr. invocatione divini Nominis, & religionis Christianæ argumentis: unde Marci xi. 38. ait Christus: *Nemo est enim, qui faciat virtutem in nomine meo, & possit cito male loqui de me*. Si quis ergo Evangelio abrenunciet, mysteria fidei deneget, sacris rebus abutatur, dum actu res miras efficit, harum Satanas erit auctor.

II. Si dissolvantur opera Diaboli carminibus, ritibus, ac signis superstitiosis, quibus

Dæmones avide divinum honorem captantes alliciuntur, ex. gr. si energumeni *per oculos*, ut Augustinus loquitur, *contractus* fiant, aut maleficia solvantur, nullum est miraculum, sed dæmon sponte a nocendo desistit, & corporis sensibus parcit, ut animæ majori triumpho dominetur. Cujus ratio est, quod Satanas non potest Satanam ejicere, alias regnum Beelzebub divideretur, & pugnaret Dæmon adversus Dæmonem. Quare maledictis, & exorcismis Dæmones solent a viris Christianis expelli.

III. Idem de vaticiniis, & futurorum eventuum prædictionibus dicendum est. Si enim quis futura prænunciet, ut avocet a Catholica Religione, vel ad turpia alliciat, & tamen, ut prædicta sunt, eveniant, prævisa erunt virtute dæmonis una vel altera ratione ex his, quas attuli duodecimo capite, neque Deus hujusmodi eventus impedit, sed illos ad fidei nostræ tentationem, probationemque permittet. Quod admonet Apostolus in 1. ad Corinth. cap. xii. v. 3. his verbis: *Nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesu. Et Auctor Deuteronomii cap. xiii. Si surrexerit in medio tui propheta, aut qui somnium vidisse se dicat, & prædixerit signum, atque portentum, & evenierit quod locutus est, & dixerit tibi: Eamus, & sequamur Deos alienos quos ignoras, & serviamus eis; non audies verba prophetae illius, aut somniatoris; quia tentat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat utrum diligatis eum, annon, in toto corde, & in tota anima vestra.*

IV. Patratum ab omnipotenti Deo prodigium illud, quod non potest virtute dæmonis superari, quando præsertim agitur de idololatriæ destructione, quam invitus patitur diabolus. Quare non est ambigendum fuisse mirabilia Dei, quæ operatus est Moses in Ægypto, cujus opera non potuerunt ab incantatoribus superari: unde cum hi non possent educere sciniphes, *Dixerunt ad Pharaonem, digitus Dei est hic: Exodi vii. 19.* Similiter Ignis, qui ad nutum Eliæ Regum *iii. cap. xvi. 38.* cecidit de cælo contranitentibus idem agere prophetis Baal, divinitus ad voranda holocausta, ligna, lapidesque descendit.

V. Dæmonum illusiones ac præstigia possunt pluribus notis deprehendi. Etenim si appareat v. g. & e sepulcro mortuus excitetur, neque corpus habeat palpabile, spectrum erit,

Berti Theol. Tom. II.

& phantasma; quoniam objecto reali certæ insunt proprietates, quibus expoliari non debet. Hinc phantasma non erat Christus redivivus a mortuis, qui corpus suum palpabile exhibuit; neque Lazarus, qui postquam e monumento surrexit, loquebatur, & epulabatur. Deinde spectrum erit & magica illusio, si a pluribus eadem res sub diversa conspiciatur imagine; nisi objectum talibus partibus instructum sit, ut radiorum inflexione diversas imagines pariat. Rursus transmutationes in volucres, lupos, aliaque animalia, si arte dæmonum fiant, erunt imaginationes aut somnia, epoto veneno, sive alia arte ad inducendam falsam phantasiam materia disposita; nisi dæmon illudat sublati corporibus, aliisque priorum loco substitutis. Quæ demum aut curiositati deserviunt, aut fiunt ad nocendum infantibus, satis de se ingerunt suspicionem, quod a malo, & nocendi cupidissimo spiritu efficiantur.

Liquet ex dictis vera miracula ea esse, quæ superant omnem naturalem facultatem, etiam angelicam, quæ vere ac manifeste talia sunt, non sola imaginatione, & quæ ordinantur ad Dei cultum, ad reipublicæ utilitatem, atque ad incrementa virtutum.

PROPOSITIO IV. Istiusmodi miracula, quæ naturalem potestatem excedunt, veræ religionis sunt nota & character, neque Deus talia operari potest per Cacodæmonem in argumentum erroris, vitiorumque commendationem.

Hanc thesim adversus Novatores 1. Scripturarum auctoritate demonstro. Nam Josue *iii. 10.* loquens de prodigiis Arcæ Domini, quibus Chananæorum, Hethæorumque evertenda erat idololatria, ait: *In hoc scietis, quod Dominus Deus vivens in medio vestri est.* Elias quoque devicturus miraculo ignis Prophetas Baal *iii. Regum 18. 36.* inquit: *Domine Deus Abraham, & Isaac, & Israel, ostende hodie, quia tu es Deus Israel, & ego servus tuus.* Ipse Christus Lazarum suscitaturus Joan. *xi. 42.* oravit ad Patrem: *Ut credant quia tu me misisti.* Atque de ejus Apostolis in fine Evangelii Marci legimus: *Illi autem profecti prædicaverunt ubique Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis.* Scripturis igitur patet, miraculis Dei legem, Christi divinitatem, & Evangelii prædicationem fuisse confirmatam.

Secundo propositionem demonstro auctori-

F f

tate

tate Augustini, qua potissimum, ut magnum sibi arrogent patrocinium, Heterodoxi abutuntur. Ergo S. Pater in libro de utilitate credendi cap. 17. inter veritatis Catholicæ notas miracula connumerat, traditque hæreticos *partim Conciliorum gravitate, partim etiam miraculorum majestate damnatos*. Et quoniam scripserat hoc loco, miracula olim facta, non suo tempore; ne quis opinaretur putari ab Augustino incantamenta aut præstigia, quæ Deus identidem ad gloriam Sanctorum operatur, in 1. Retractat. cap. 14. testatur se id protulisse, quoniam *non sunt tanta, nec omnia modo*. Illa namque ætate Donatistæ, quos S. Pater *mirabiliarios* appellat, innumera portenta a se fieri jactitabant; quæ profecto talia non erant, ut scribit Tractatu in Joannem xiiii. Libro quoque x. de Civ. Dei cap. 17. ubi enarratis mirabilibus divinitus factis, scribit eadem fieri, *ut nos ad Deum colendum, eique coherendum excitemur*. Atque cap. proximo ait conari Cacodæmones, ut falsis portentis divina imitentur, quoniam *non aliter se colendos esse persuaserunt, nisi mirabilibus operum effectibus, quorum historia gentium testis est, quarum Dii se ostentare mirabiles potius, quam utiles, ostendere potuerunt*. Atque hanc diaboli calliditatem magno cum dedecore sectari tentarunt Polychronius Monothelita, Timotheus Euty-chianus, Calvinus quoque, & Lutherus, quos non permisit omnipotens Deus, qui mirabilia facit solus, ad falsa dogmata confirmanda virtutes facere, ut laudatus Bellarminus demonstrat. Sed ne ab Augustino discedam; memorato lib. x. cap. viii. describit mirabilia per Abraham, ac Mosem patrata *ad corroborandam, ut inquit, fidem priorum*: & cap. 8. lib. xxi. ait *miracula necessaria fuisse priusquam crederet mundus, ad hoc ut crederet mundus*. Addit etiam nunc miracula fieri in Dei nomine, sive per Sacramenta ejus, sive per orationes, vel memorias Sanctorum: narratisque nonnullis quæ circa eadem tempora contigerunt, Mediolani ad tumultum Sanctorum Martyrum Gervasii, & Protasii, Charthagine ad suas & Alipii preces, Hippone ad Memoriam viginti Martyrum, apud Aquas Tibilitanas reliquiis Martyris gloriosissimi Stephani, aliisque apud Cæsaream Capadociæ, initio proximi capitis, Cui, inquit, *nisi huius fidei attestantur ista miracula, in qua predicatur Christus resurrexisse in carne, & in cælum adscendisse cum carne?*

Nam & ipsi Martyres huius fidei martyres, idest huius fidei testes fuerunt... Pro hac fide præcessit eorum mira patientia, ut in his miraculis tanta ista potentia sequeretur. Sunt ergo per Augustinum miracula testimonium Catholicæ fidei invictissimum.

Ratione denique confirmatur assertum. Verum quippe miraculum, quod omnium creaturarum potestatem excedit, solius Dei opus est. Deus autem, qui est summa veritas, nequit sive per se, sive per alium in errorem inducere. Nam sæpe Deum operari miracula etiam per impios, & paganos, nos præcedenti Propositione concessimus, ut fatetur etiam Estius in 11. dist. vii. §. 19. & Joan. Gersonius serm. xix. post Pentecosten, qui incivilis, gravisque temeritatis notat Scriptores omnia idololatrarum, ac gentilium prodigia in dubium revocantes. In quorum historiis sunt quidem multa ab hominibus inventa, quemadmodum alibi dictum est; sed plura tamen, quantumvis mira, credi possunt, dummodo ad adstruendam idolorum divinitatem non dicantur esse patrata. Talia quippe necesse est falsa sint, aut præstigia diabolica, nunquam Deo mirabilibus suis errorem aliquem approbante. Quod explicat illic Gersonius exemplo principis, cui nullus credere teneretur, *si falsarias literas sigillo suo consignari scienter, & absque ulla contradictione permetteret*. Utitur eodem exemplo Cl. Theologus Gummarus Huigens Tomo Brevium Observationum 2. & Juenin Q. vii. de Angelis Concl. 3. Itaque, ut sapienter Augustinus ait in libro contra Epistolam Fundamenti cap. iv. iustissime nos tenet in Ecclesia *auctoritas miraculis inchoata, spe nutrita, caritate aucta, vetustate firmata*.

OPPOSITIONUM DISSOLUTIO.

Faciunt primo adversus hanc propositionem, quæ in duabus prioribus fuerunt concessa, Etenim Magi Pharaonis plura similiter fecerunt, quæ Moses Propheta Domini: venterunt enim virgas in serpentes, & aquam in sanguinem: at hæc in Mose fuerunt vera miracula: Ergo etiam in Ægyptiis Incantatoribus, qui proculdubio ea patrabant, ut veri Numinis impugnarent Divinitatem. Insuper ejusdem generis est prodigium Antichristi, de quo Apocalyp. xiiii. & miraculum Eliæ, de quo 111. Regum cap. 18. Erit ergo utrumque divinum opus, aut utrum-

trumque falsum miraculum. Præterea si possunt ejicere dæmones, & virtutes facere impii, de quibus Matth. cap. vii. & etiam qui Christum non sequuntur, ut ille, de quo cap. ix. Marci, necnon Judæi quidam in Act. Apost. cap. xix. v. 13. Ecce his miraculis horum mores & religio non confirmatur?

Hæc ex dictis dissolvuntur facillime. Et quidem Moses vera operabatur miracula: primo quoniam hæc non erant opera diaboli, quandoquidem adversus idololatrias pugnabat, nec Satanæ præliatur adversus Satanam: deinde quia Satanæ virtutem superavit, devorante virga Aaron virgas Incantatorum, atque his minimo in signo deficientibus: præterea quia Moses invocato palam Dei nomine, & per publicum justitiæ signum faciebat prodigia, Magi vero *incantationibus suis*, privato contractu, tacitoque susurro. Porro quod Incantatorum præstigia non excederent naturalem dæmonis potestatem, ostendi supra. Idem discrimen reperitur inter miraculum Eliæ, & portentum Antichristi: nam Elias & adversus Baal decertabat, & Pseudopphetas ejus devicit; ideoque uti non poterat adversus dæmonem ope dæmonis. Præstigia vero Antichristi vires Satanæ non excedunt; etenim ignem cælo devocare, quod etiam fecit Apollonius apud Philostratum, nihil est aliud, quam corpus violenter impellere: & loqui per imaginem bestię, sive per simulacrum vocem emittere, quod in umbra Achillis pariter contigisse scribit Eusebius in libro contra Hieroclem, fieri potest sola aeris percussione. Itaque miracula Antichristi erunt talia tantum hominibus latentem causam ignorantibus; & forsitan sensuum illusiones, eum ab Apostolo in 11. ad Thessalon. c. ii. 9. dicantur *Signa, & prodigia mendacia*. Quamquam Augustinus lib. xx. de Civit. Dei cap. 29. non audet definire, an futura sint prodigia mendacii, *quoniam Antichristus mortales sensus per phantasmata decepturus est, ut quod non facit, facere videatur; an quia illa ipsa etiam si erunt vera prodigia, ad mendacium pertrahent credituros*. Vera autem prodigia dixit, non quia miracula vera futura sint, sed quia non erunt phantasmata; & revera ignis de cælo cadet, ut quando cecidit, absumpsitque familiam, & greges Jobi, ac turbo irruens, domumque dejiciens filios ejus occidit: quæ utique fuerunt opera Satanæ, hominibus mirabilia, non phantasmata, nec tamen miracula. Atque hoc exem-

plum affert eodem loco Augustinus. Quæ ultimo objecta sunt, veritatem Catholicam magis firmant: virtutes enim factæ in nomine Christi, illius potestatem demonstrant, qui diaboli quoque ministris diabolum invitum expellens majorem refert de adversario triumphum. Divinum quippe nomen dæmones exturbat, ac percellit; & filiis Scævæ illos adjurantibus per Jesum prædicatum a Paulo respondit spiritus nequam: *Jesum novi; & Paulum scio; vos autem qui estis?* Id vero dæmoni Christi virtutem, & Pauli Evangelium reverenti credendum est, scribente Tertulliano in suo Apologetico: *Nemo ad suum dedecus mentitur*.

Adversatur præterea Catholico dogmati: quod nihil mirabilius est mortuorum resurrectione, quam semper Romana Ecclesia existimavit maximum, divinumque prodigium, at suscitare mortuos non supergreditur dæmonum facultatem: Potest ergo dæmon quaecunque prodigium pro lubitu facere, eoque homines decipere. Minor probatur celebri facto Pythonissæ, quæ 1. Regum cap. xxviii. 11. excitavit Samuelem, qui Sauli pugnae exitum, miserandumque finem prædixit.

Huic argumento, quod perdifficile aliquibus visum est, clara est, & expedita Augustini responsio quæst. 3. lib. ii. ad Simplicianum. Quid enim absurdum est, *ex aliqua dispensatione divina permissum fuisse, ut non invitus, nec dominante, & subjugante magica potentia, sed volens, atque obtemperans occultæ dispensationi Dei, quæ & Pythonissam illam, & Saulem latebat, consentiret spiritus propheta Sancti se ostendi aspectibus regis divina eum sententia percussurus?* Hæc Augustinus. Quæ responsio tum hoc titulo vera est, quod traditur a tanto viro; tum etiam quia non repugnat Deum patrare miracula etiam dæmonum ministerio ad punitionem impiorum, sui que nominis exaltationem: neque detrahatur honori Prophetæ, quod evocatus venerit ad prophetandum, cum viri plerique boni vocati ad malos veniant servato decore virtutis suæ, ut agant quod officium postulat æquitatis. Itaque quod Samuel exaltavit vocem suam de terra in prophetia, judicium Dei est punientis impium, & gloria Samuelis prophetantis etiam post mortem; atque ideo commendatur ab Ecclesi. cap. xlvii. 23. Falsum præterea est suscitatum a dæmone Samuelem; nam aliud est revocare animam ad informandum cada-

ver, quod miraculum est: aliud vero dæmonem cum spiritu hominis loqui, eumque de abditis receptaculis Deo permittente transferre: quæ utique dæmonis non superant potestatem. Quippe Satanæ etiam Dominum, quando ei placuit allocutus est, assumptumque super pinnam templi constituit. Insuper ad præsentiam Saulis exaltasse Samuelem vocem suam, ac prophetasse scribit utique Ecclesiasticus; at non evocatum, suscitatumque. Denique fortasse qui apparuit, fuit spiritus fallax, & versutus simulans personam prophetæ, nuncupatus Samuel, quoniam illius figuram induerat, quemadmodum omnes fere imagines rerum earum, quarum imagines sunt, nominibus appellantur: Ita tabulam intuentes dicimus, ille Cicero est, ille Achilles, ille Hector. Sed legite Augustinum citato loco, & prope finem libri de Anima Tertullianum.

Uterius opponi possunt miræ metamorphoses, hominumque conversiones in varia bestiarum genera, sola arte dæmonum factæ: quæ si miracula non sunt, nescio quid mirandum, ac portentosum dicendum sit. Recenseri principio poterunt, quæ narrat S. Pater lib. xviii. de Civit. Dei cap. 16. de Sociis Diomedis conversis in volucres, quas Servius in 2. Georgicorum scribit barbaris navibus infestas esse, & Græcis lætas occurrere, memores generis sui, ducisque ab Illyriis interempti. In libro etiam eodem, capite proximo, & 18. narrat Augustinus, Apulejum sumpto veneno factum Asinum, ut idem Apulejus fatetur in libris, quos *Asini aurei* titulo inscripsit. Italiæ quoque mulieres stabularias viatores in jumenta commutasse, versam Iphigeniam in Cervam, Ulyssis socios, apud Homerum in x. Odysseæ, in porcos a Circe commutatos, Arcades, Neurosque in Lupos conversos, scribit eo loco Augustinus, Olaus Magnus lib. xviii. cap. 32. & ex veteribus Solinus, & Mela. Lindorum Catanensem in varia animalia se transformasse, narrat Hyacinthus Gimma p. 3. differt. Academ. cap. 7. Sagas demum transferri ad conventus nocturnos versas in bruta, & exutis aliquando propriis corporibus, vox est popularis.

Quamquam hæc inter fabulas sunt amandanda; diluuntur singula hac generali responsione, quod dæmoni haud difficile est translato humano corpore serinum supponere, & cibo, potuque venefico adeo hominum phan-

tasiam perturbare, ut videatur ipsis, pelle festisque animalium se indutos esse, membrisque belluarum circumdatos. In particulari autem repono, socios Diomedis perdentibus illos ultoribus Angelis periisse, & fulicas, sive, ut aliis placet, ciconias, eo asportatas; quæ agente dæmone blandæ Græcis accesserit, ut superstitione, divinitatisque prodiga gens Diomedem crederet Deum factum. Apulejus, nisi velimus dicere illum Latinas reddidisse fabulas Luciani, fatetur ipse, versum se in Asinum unguine magico delibutum, quo veneficio facile potuerunt sensus ejus perverti, ut etiam crederet Asinum colloqui cum statua Byrrhenæ: quod sibi contigisse ipse refert. Hinc magicæ artis accusatus fuit apud Claudium Maximum Africæ præfectum; quem Coquæus noster Comment. in lib. viii. de Civit. Dei cap. 19. Christianum esse putavit. Perfecta est eodem modo magia Italicarum mulierum, quæ malis artibus imbutæ venenum caseo viatoribus propinabant. Circem sociis Ulyssis commiscuisse panem venena nocentia, ait citato libro Homerus. Neuros fieri Lupos cervisæ poculo a magis propinato, quo ebibito invadit illos lupina rabies, & spiritus nequam illos velocissimo motu per sylvas exagitans, narrat idem Olaus, & tom. 2. Chron. Hirsang. Trithemius. Quod Gimma scribit de Lindoro Siculo, ejusdem farinae est, phantasma scilicet delusorium, aut animalium pro homine suppositio; ut Lepida simul, & nefaria Cicchi Asculani (ita hominem maleficum etiam latine appellant,) facinora. Pro regis Agamemnonis filia suppositam cervam putat Augustinus; nec repugnat narratio fabulæ, nam cerva substituta, Iphigenia in Tauricam Chersonesum adducta traditur. De sagis denique, sive de loco in locum a dæmone, cui se mancipia dederunt, permittente Deo, moveantur, sive immisso sopore, & in somnis phantasmata eis obversentur, nihil prodigiosum auditur, sed tantum ærumnosa captivitas, perniciose dementia, horrendum execrandumque flagitium. At studiosè lectitandus Augustinus cap. 16. 17. & 18. memorati libri duodevigesimali.

Sunt hujus generis mirabilia quædam partim fabulosa, partim delusoria, quæ de immundis spiritibus enarrantur, & quibus forsitan imperitis videri potest, eos etiam virtutem procreandi res omnes ad miraculum possidere. Ajunt genitos ab illis homines tam ingentis staturæ, ut cranium quoddam Drepani

pani inventum plura contineat frumenti modia, excedatque corporis altitudo ducentos cubitos. Quod non solum tradunt Sicularum rerum Scriptores, verum etiam in iv. Genealogiæ Deorum libro Jo. Boccaccius Certaldi, & Erruriæ decus singulare. Accedit quod arte dæmonis procreantur etiam homunculi elementares, qui non tantum spiritum habent vitæ, sed etiam divinationis virtutem. Hos Nymphas, Gnomos, Salamandrios, & Sylphos Paracelsus, & Borrus appellavere. Etiam gemmas, aurumque cultoribus suis afferre dæmonem, & lutum, vel plumbum in margaritas commutare suadet sibi metipsi delira anus, rudisque plebecula.

Ceterum & hæc sunt magna errorum portenta. Gigantes ex stirpe Cain genitos arbitramur: & si aliquando concubitu dæmonum nati sunt, factum id humano semine ab incubo spiritu ad mulierculas delato, ut scribit ad caput 6. Geneseos in Sacro Bibli. Theatro Laurentius a S. Francisca Scriptor Augustinianus. Excedunt vero communem staturam humana corpora, si plurimis spiritibus affluat, sitque crassa & calidissima subacta materies. Hac ratione, & naturali etiam concubitu gigni possunt viri proceri, formæque amplioris, eosque non esse figmenta poetarum demonstrant inventa plerumque ossa: ut repertus in litore Uticensi dens molaris, de quo lib. xv. C. D. cap. 9. Aquila ingeniorum Augustinus. Superat tamen caput nostrum amplitudo cranii non procul a Drepano inventi: Goliath enim Gigas Magnus Philisthiim sex cubitos, & palmum non excedebat, & Og rex Basan, cujus lectus ferreus servabatur apud Ammonitas, ut legimus cap. 111. Deut. v. 11. habebat novem cubitos longitudinis. Lectos etiam tertia parte longiores fuisse scribit apud Grotium Maimonides. Cum ergo Gigantes, qui alios corporis proceritate antecellebant, fuerint viri sexcubitales, illas plurium jugerum exuvias credimus fabulosas. At elementares Theophrasti Paracelsi homunculi nihil sunt præter dæmones, quos arte Perspectivæ peritos, aptosque ad fingendum ludicras illas imagines hoc eodem libro demonstravimus. Tametsi dæmon verum aurum, & gemmas efficeret applicando, & invicem nectendo particulas, quæ lapides & metalla componunt, mirum profecto non foret: sed videmus fieri his fidentes pauperum, plebisque ludibrium. Non latet præterea dæmonum locus, ubi thesau-

ros ferax natura produxit, aut sordida condidit avaritia. Chymica arte fieri aurum quidam opinantur, eisque blanditur quod narant de Raymundo Lullo, & Arnolde de Villanova. Extat apud Huetium in libro de rebus ad seipsum spectantibus insigne de hac arte viri doctissimi testimonium, tenentibus possibilitatem Chrysopceæ compluribus auctoribus. Experimentorum, quæ hi commemorant, detegit fallaciam venustus ac festivus liber, cui inscriptio *Democritus ridens*.

Restat ut moneamus quare Augustinus in lib. de Unitate Ecclesiæ cap. 16. ait, *non ideo manifestari Ecclesiam, quia in ea miracula fiunt*: quæ verba opponunt nobis Heterodoxi. Itaque Sanctus Pater eo loci demonstrat Ecclesiam in sola Africa non consistere adversus Donatistas, qui eam esse apud se autumabant ob mirabilia, quæ fecerant Donatus, & Pontius. Primo ergo docet ista fuisse *vel figmenta mendacium hominum, vel portenta fallacium spirituum*. Ait deinde, quod *Satanas transfigurat se tamquam Angelum lucis, & multos seduxerunt somnia sua*. Addit aliquando etiam Paganos, & Judæos & Hæreticos exaudiri a spiritibus seductoribus, sive etiam ab ipso Deo, *vel ad pœnam malitiæ, vel ad solatium miseriæ, vel ad monitionem querendæ salutis æternæ*. Post hæc, Donatistis divinas Scripturas recipientibus, inquit veritatem, quæ agnoscitur in Canonicis libris, querendam non esse *in variis hominum rumoribus, & opinionibus, & factis, & dictis, & visis*. Deinceps narrat opposita fidei Donatistarum argumenta, tradita ab Episcopis igni instrumenta divina, furiosas mortes Circumcellionum, commissa ad eorum sepulcra vagorum, vagarumque flagitia. Recensitis demum credibilitatis fidei argumentis, inter quæ enumerat *mirabilia exauditio-num, vel sanitatum*, in eam sententiam prorumpit: *Quæcumque talia in Catholica fiunt ideo sunt approbanda, quia in Catholica fiunt: non ideo ipsa manifestatur Catholica, quia hæc in ea fiunt*. Horum ergo verborum sensus est, unitatem Ecclesiæ Canonicis scripturis probatam non posse labefactari mirabilibus, quæ Donatistæ jactabant; quoniam hæc vel erant portenta fallacia, vel præstigia dæmonum, vel patrata a Deo ad pœnam impiorum, aut solatium miserorum, non ad fidei veritatem firmandam, vel plurimis errorum portentis commaculata, vel mirabilibus Catholicæ Ecclesiæ minime comparanda. Ideo ju-

judicare, & distinguere inter istiusmodi miracula ipsam Catholicam, non his Catholicam dijudicari. Manifestum arbitror eo pertinere Augustini verba, ut obstruatur os loquentium mendacia, neque a Catholica Fide maximis jam miraculis confirmata quispiam novorum signorum occasione avertatur. Nam possunt pluribus titulis esse signa mendacii, atque de genere illorum, de quibus mihi videor satis disceptavisse.

C A P U T XXI.

De licita, & superstitiosa Magia, hujus origine, usuque execrando.

QUANDOQUIDEM de mirabilibus daemonum sermo nuper est institutus: persequar affine, proximumque argumentum de Magia, cujus effecta, causasque varias Franciscus Victoria, Martinus Delrio, Guilielmus Parisiensis, Joannes Thomas Castaldus, alique docti viri tradiderunt. Sed nos hoc postremo capite dicta ab eis stylo fusiori, & alia fortassis jucundiora, brevi, contractoque expediemus. Magi ergo nomine intellexerunt Veteres genus sapientum, & doctorum, quod habebatur in Persis, ut de Divinat. ait Cicero; eosque putat eruditus Ordinis Scriptor Fortunatus Scacchus Fanensis Myrothec. i. cap. ix. Magoam regionem habitavisse. Nunc vero eo utimur nomine ad significandos homines, qui nova, & mirabilia operantur, accepto potius in partem deteriore. Et de magia quidem hæc sunt a nobis constituenda.

PROPOSITIO I. Datur aliqua magia, per quam arte, vel naturali scientia plura præter consuetum, & omnibus compertum naturæ ordinem efficiuntur.

Id i. Probatur quoniam inditæ sunt ab Auctore naturæ singulis rebus virtutes non omnibus perviæ. Ut aliqua producam exempla: nesciunt plurimi magnete ferrum attrahi, lapide theamide ex adverso propelli, serpentario sanari venena, affio leniri podagram, hæmatite oculorum abstergi lacrymas, samio, & ætite partum, ac deciduentem uterum contineri. Sunt & in herbis occultæ virtutes: ajunt enim plantaginis semina confestim curare vulnera, apium rusticum strumas discutere, dictamnium infixas sagittas evellere, fulmine laurum non tangi, artemisiæ itineris tædium suo odore dispellere. Ferunt &

Axium Macedoniae fontem lanarum mutare colorem, Sibarim capillos tingere, Lycum lucernas accendere. Quanta insuper Perspectivæ arte periti lucis inflexione faciant apparere vel solum prisma demonstrat. Ingenio præterea, atque experimento tantam agendi facilitatem nonnulli acquirunt, ut aliquando ab ignaris malefici etiam habeantur. Gigis anulum, quo se occultabat, naturali arte perfectum non solus testatur Cicero in Officiis, sed & Gregorius Nazianzenus in Monodia. Confici pelves, & annulos ad curandas agritudines utilissimos demonstrat Petrus Crinitus libro ix. de Honestâ disciplina cap. 5. Legimus Galenum Medicorum principem agrotis, quæ antea contigissent, & futura pariter enunciasse, & idcirco de consuetudine daemonum fuisse suspectum. Hac nota non caruit vir doctissimus ac sanctissimus Severinus Boetius, ut in i. de Consolatione ipse refert. Quanta hominum admiratione digni fuerint Albertus Magnus, Picus Mirandulanus, & Marsilius Ficinus, nullus ignorat. Statuas mathematica arte elaboratas moveri, demonstrant per Italiam pinacothecæ. Ludit etiam aliquando natura partibus suis singularem proprietatem largiendo. Esse homines qui aures movent vel singulas, vel ambas simul, aut qui immoto capite totam cæsariem deponunt ad frontem, qui etiam voces avium imitantur, & eorum, quæ voraverunt præcordiis contractis, tamquam de sacculo integerrimum, quod placuerit, proferunt, scribit lib. xiv. de Civit. Dei cap. 24. Augustinus. Natum olim in Germania puerum, cujus objectum corpus clausa hostia protinus aperiret, auctor est in tertio de motibus animalium Albertus. Puerum quendam in agro Mutinensi impune venenata animalia tractasse, Septimios, ut vocant, contactu manuum sanare tumores, nonnullos eximii viribus præditos esse, docent naturalium historiarum Scriptores. Ergo quisquis vel a natura insigni aliqua facultate donatus, vel philosophicis disciplinis imbutus, vel studio aut casu cognita vi herbarum, lapidumque, insolita & prodigiosa patrabit, is minime damnandus erit magicæ artis superstitiosæ, & maleficæ.

Possunt pariter a vehementissima animi apprehensione præter consuetum naturæ modum effici plura, quæ ignarum vulgus censeret quandoque diabolica: ne dicam de maleficiis, quæ sæpenumero suspicatur in puel-
lis

lis amore infano deperditis, perrara quippe sunt veneficia amatoria. Legimus ex accepto tragicæ victoriæ nuncio repente Sophoclem, & Dionysium Siciliae tyrannum corruisse: atque dum Cræsum regem nudato ferro quidam ex Persis aggredieretur, mutum filium linguam ingenti percussam metu solvisse. Hæc licet magica non sint, quatenus arte, & nota causarum applicatione non fiunt, non sunt tamen vera miracula, neque præstigia dæmonum reputanda.

PROPOSITIO II. Datur genus aliud Magiæ, cujus effecta naturalia non sunt, sed a spiritali aliqua separata substantia proveniunt.

Historicis momentis, & manifesta ratione demonstratur. Etenim Numa Pompilius quid esset circa res sacras constituendum, audivit per hydromantiam, idest imagines apparentes in aqua: quo genere superstitionis a Persis derivato etiam Pythagoram usum fuisse Varro commemorat. Evocari etiam spiritus referentes imaginem mortuorum, quod Græce vocant Necromantiam, scribit S. Pater de Civit. Dei capite ultimo libri Septimi; in quem locum Ludovicus Vives ceteras magicæ superstitionis species, illarumque Auctores enumerat. Dari spiritus Pythones, quibus incantationibus nefarii homines divinare præsumunt, sacræ quoque literæ commonstrant. Non semel in elementaribus corporibus dæmones conspici, & homines alloqui narrant Psellus, Cardanus, Kircherus. Omnia hæc nequaquam fieri virtute cœlestium corporum, nec sola imaginatione, suadet manifestissima ratio. Primo namque si idola hæc, & homunculi loquuntur, & occulta revelant, a spiritali aliqua substantia moveri debent; loqui enim, & abscondita prodere est naturæ intelligentis officium. Deinde nemini res imaginariæ apparent, nisi interveniat exteriorum sensuum alienatio: huiusmodi vero locutiones fiunt interdum ad homines exterioribus sensibus libere utentes. Præterea non potest ex sola imaginatione acquiri intellectualis cognitio, ultra naturalem proprii intellectus facultatem, sive partem antea notitiam; quemadmodum constat ex somniis. Responsa ergo accepta a magicis simulacris, quibus occulta scelera, furta, & thesauri deteguntur, nequeunt in naturalem causam referri. Quod valet pari jure de omni ligatione, vel maleficio, in quo causæ prorsus disparatæ illud efficiunt, quod vi sua præstare

alia ratione non possunt: ut dicam Proposit. IV.

PROPOSITIO III. Magica opera ab iniquo & contaminato spiritu efficiuntur.

Etsi hæc propositio ex capite præcedenti consequitur: tamen ne quis plane rudis mira artis magicæ a Deo, vel Angelo bono operari arbitretur, eam ratione, historiisque confirmabimus. Vera enim miracula, quæ ad Dei cultum, ac religionem pertinent, patari non possunt ope dæmonis, quoniam Satanæ Satanam non ejicit; neque regnum Beelzebub stare potest, si ejus virtute corroboratur religio idololatriæ, & superstitioni contraria. Ergo nequeunt ex opposito portenta magica fieri Auctore Deo, vel bono Angelo, quoniam Dei virtus non potest adversus semetipsam pugnare, neque cultui idolorum, & superstitioni conferre. Quamobrem Magicæ artis professores maximo odio Christianam Religionem semper persecutos fuisse, narrant Ecclesiasticæ Historiæ. Videatur Sozomenus lib. II. cap. XI., ubi commemorat, quanta adversus Episcopos & Sacerdotes olim moliti sint Magi Persæ. Celeberrimum Maruthæ apud Isdigerdem cum Magis conflictum describit Socrates lib. VII. cap. VI. Persecutionem Valeriani suscitaram consilio perditissimi Magi Ægyptii, auctor est Dionysius Alexandrinus apud Baronium ad annum Chr. cclvii. Legimus Julianum Apostatam usum familiarissime Ædesio summo Ethnicæ superstitionis antistite, Chrysantio Sardiano, Prisco, & præsertim Maximo, quo diabolica carmina admurmurante simulacrum Hecatis renidebat. Ut ergo Mosi Incantatores Ægyptii, ita Christo Magicæ artis periti atrocissima bella indixerunt, Theodas primum, de quo Act. Apost. cap. v. 36. & Joseph xx. Antiq. cap. 2., postea Simon, alique præstigiatores.

PROPOSITIO IV. Quodlibet Magicæ artis portentum habet in se idololatriæ crimen, cultumque dæmonis, aut expressum, aut interpretativum.

Cum enim Diabolus sit divinatorum bonorum avidissimus, magiam instituit, ut huius adminiculo sibi cultum, & obsequium hominum captivaret. Quod duplici ratione callidus, invidusque serpens consequitur, expressa, tacitaque pactione. Ad illam vel per se, vel perditissimorum hominum ministerio trahere studet infirmiores, atque scelestiores. Hi vel Catholicam Fidem audacter denegant, vel

vel ore impurissimo Deo, Virginique Deiparae maledicunt, vel jurejurando sese Diabolo devovent, vel turpi aliqua caeremonia frontem illiniunt quasi abradentes baptismum, vel impresso aliquo in carne stigmate captivorum, aut pecorum more obsignantur. Hæc sunt, quæ pactum cum dæmone explicitum appellare solent Theologi. Qui vero ad tantam impietatem & insaniam flecti non possunt, alliciuntur ad magiam notis aliis occultis, quas dæmones adinvenerunt, ut signa & characteres præstandi sibi honoris; quibus positis, quasi secreto contractu, intentum opus exequuntur, & hæc sunt pacti taciti argumenta. Igitur in omni magico eventu vel expressa, vel tacita conventionne, exhibetur dæmoni honor, & cultus.

Expressum quidem cum dæmone pactum facile ex dictis dignoscitur. Erit tacitum, quotiescunque apposita signa non sint suapte natura ad productionem effectus ordinata, sed disparata potius, & omnino disjuncta. Sunt hujus generis pentagoni & circuli, inaudita Angelorum nomina, ignoti characteres, figuratae laminæ, aliaque plura. Accedunt sacrarum rerum abusus, contortæ in alienum sensum scripturæ, Sacerdotalium indumentorum, lustralis aquæ, vel chrismatis malus usus, & execrabiliora sacrilegia, quorum vel nomen horremus. Hujusmodi sunt instituti in Religionis contemptum novi ritus, ut certus candelarum numerus, determinata corporis positura, illius situs, vel horæ supersticiosa observatio. Consimilis est applicatio rerum, quæ omnino superflue sunt, ut ad expellendum dæmonem radere pilos, & incendere nudo altero pede, passisque capillis; uti ad maleficia laqueo suspendiosi, culcitra feretri, tædis sepulcralibus, vel denique ad conatum faciendæ amicitiae ossibus, plumis, vittisque laneis: quæ omnia ex Gentilium superstitione derivasse liquet ex libro III. Propertii, ex IX. Lucani, & ex Ecloga VIII. Virgilii; in quo Alphesibœus commemorans quæ parabantur ad maleficia, ait:

Ducite ab urbe domum mea carmina, ducite Daphnim.

Terna tibi hac primum triplici diversa colore

Licia circumdo: terque hac altaria circum Effigiem duco, &c.

PROPOSITIO V. Simul cum idololatria magica ars coepit exerceri: unde & ipsa a posteris Cham disseminata est.

Hinc exortum Polytheismus, aut saltem per orbem dispersum, opinio nostra est alibi confirmata. Polytheismi autem individuum esse supersticiosam magiam, atque ex posteritate Chami diffusam, hisce momentis demonstro. Idem Apulejus in Apologia I. ait: *Magia est ars diis immortalibus accepta, colendi eos & venerandi prognata, pia, & divini sciens*: Et Plato in Alcibiade, Magicam Zoroastri artem adinventam scribit, *ad plurimum Deorum cultum*. Idem observat Lactantius lib. 2. de Origine erroris cap. 17. Præterea Scriptores omnes Magiæ auctorem faciunt Zoroastrem; quem, licet Historici diversa tradant, firmissime arbitror esse, aut Cham, aut filium ejus Chus, aut filium Chus Nembrodum. Movet me primum auctoritas Veterum; Scriptor Recognitionum, quæ tribuuntur Clementi libro IV. num. XVII., Gregorius Turonensis lib. I. Hist. cap. 5. alique permulti. Deinde Rerum Ægyptiarum Scriptores animadvertunt Saturnum Ægyptium, & Zoroastrem eundem hominem esse: at Saturnum Ægyptium esse Cham filium Noe, videtur mihi satis manifestum ex columna, quam, auctore Xenephonte, Semiramis Nino regi dicavit, in qua legitur hujus mulieris patrem fuisse Belum, Avum Saturnum Babylonium, idest Nembrod, Abavum vero Saturnum patrem Ægypti, idest, ipsum Cham, qui genuit Chus, & Mesraim; ut habetur Gen. x. 6. Quare si Zoroaster idem est ac Saturnus Ægyptius, nequit alius esse præter filium aliquem Noha. Idem conjicitur, ex quo antiquissimum numen Ægyptiorum appelletur Serapis; ut recte Clemens Alex. lib. I. Strom. & S. P. lib. XVII. de Civit. Dei cap. 5. Serapidem vero dictum arbitror a *Seraphi*, scilicet *ardentem, splendidumque*; unde Macrobius Serapidem solem esse contendit. Existimabant enim antiquiores idololatræ defunctos Reges symbolis siderum, animalium, aliarumque rerum esse colendos. Porro idem fere significat nomen Zoroastri, quod communiter interpretantur *vivum & rutulans sidus*. Persas etiam Pyrazum Deorum maximum habere, & in cultum solis ignem custodire, eique sacrificare Magos ante vaticinia, scribit de bello Persico lib. 2. Procopius: quod & asserit de Ægyptiis lib. 3. de Præp. Evang. cap. 2. Eusebius. Valde ergo probabile est, Chamum errore imbutum a viris pessimis, qui perierunt diluvio, esse Idololatriæ, & Magicæ artis propagatorem, dictum

Etum a posteris Saturnum, Serapidem, Zoroastrem.

Neque aliquem movere debet, clarissimum Huetium in demonst. Evang. Prop. iv. cap. v. contendere, quod Zoroastres sit idem, ac Moses: & alios Scriptores illum etiam posteriorem Mose fecisse. Ethnici enim ad sacram historiam gentis suæ origines addiderunt, ac veritatem cœnosis rivulis conspurcarunt, regibus, satrapisque suis Hebræorum Patrum datis characteribus. Inveniemus propterea non unum esse neque Saturnum, neque Serapidem, neque Zoroastrem. Scimus fuisse Zoroastrem Bactrianum, de quo Augustinus lib. xxi. de Civit. Dei cap. 14., & plures hujus nominis extitisse scribunt Plato in Alcibiade, Clemens in v. Stromaton, Vossius etiam in i. de Idololat., & Cotelierius in Notis ad iv. Recognitionum. Antiquiorem autem Zoroastrem Chamo invenire non possumus, ideoque ab eo profectam magicam artem idololatriæ germanam, magna cum probabilitate asseruimus.

PROPOSITIO ULTIMA. Artes magicas maximum, & summopere detestabile scelus est profiteri, atque exercere.

Hanc propositionem præcedentiam confectariam superfluum est demonstrare. Horrendum quippe crimen est Dæmonem coli, & obsequium præstari spiritibus invitatis: quod in omni Magica superstitione ostendimus evenire. Quapropter Levitici xx. legitur: *Vir, sive mulier, in quibus Pythonicus, vel divinationis fuerit spiritus, morte moriantur: lapidibus obruent eos: sanguis eorum sit super illos.* Et, *Anima, que declinaverit ad magos & ariolos, & fornicata fuerit cum eis, ponam faciem meam contra eam, & interficiam illam de medio populi sui.* Itaque jure, & merito Christiana Religio unius ac summi Dei veneratrix maleficam artem damnat, libros incendi jubet, & ariolis, magisque extremum supplicium infligit.

REFELLITUR OBJECTIO.

In patrocinium magiæ illud objici potest, quod videtur etiam Moses illam exercuisse. Celeberrimum Magum eundem appellat in altera Apologia ad Claudium Maximum Lucius Apulejus, & Plinius lib. xxx. Hist. Natural. cap. i. Et quidem parum a magica arte distare videntur virgæ usus ad mare trahendum adhibitus, gemina petræ percussio,

Berti Theol. Tom. II.

ligni in aquam immissio, manuum ad percutiendum Amalecitam erectio, & serpens æneus exaltatus in pertica. Quin & Magicæ superstitionis consimulari possunt Christiani, Romanæ præsertim communionis, qui Martyrum ossibus ac cineribus, candelarum lumine, lustrali aqua, thurisque suffimento persæpe utuntur: non enim ista a magicis cæremoniis multum discrepant. Hinc ut Christiani in idololatriis magiam damnant, ita ipsi apud Ethnicos tanquam magicæ artis professores audierunt, atque nuncupati sunt a Svetonio, in Nerone, *Genus hominum superstitionis novæ, & maleficæ*: moresque illorum Tacitus lib. xv. Annalium appellavit *superstitionem exitialem*. Falsum præterea est magica opera effici dæmone opitulante. Inter gratias enim gratis datas justis, impiisque aliquando communes, connumerantur dona linguarum, ac sanitatum. Scelesti ergo impiique, dum morbos curant, aliaque mira operantur, nulla malefica arte hæc præstant, sed dono Dei. Postremo non omnes magicum dæmonibus exhibent, sed exorcismis, ac ritibus suis eos compellunt, atque ut sibi obtemperent vi adigunt. Horum ergo artes absque fidei, ac religionis dispendio, dummodo in aliorum perniciem non vergant, permitti poterunt.

Sane ista nullius propemodum sunt momenti. In Mosis enim portentis intersunt omnes veri miraculi characteres prop. 3. recensiti capite præcedenti; maxime quod adversus idololatriam patrata sunt, 'neque poterunt magicis incantationibus superari'. Ex quo sequitur non esse opera dæmonum, quæ horum cultum, potestatemque fregerunt. Dictum quoque paullo supra, Mosaicam legem ariolos & Pythonicos mortis supplicio mulctare. Fallitur ergo Apulejus, & suomet testimonio refellitur; quippe in Apol. i. definit Magiam, *artem colendi Deos*: & in religione Mosaica unum coli numen tradit etiam Tacitus in lib. Historiarum v. Plinius tum in his decipitur, cum etiam quod facit Mosen, & Jannem unius factionis, & secutus Hermodorum Platonium ait, Mosen fuisse multis millibus annorum post Zoroastrem. Virga autem, manuum erectio, serpens æneus, aliaque a Mose adhibita, quoniam non poterant commendare idololatriam, erant signa veræ Religionis, & typus crucis, & mortis Christi. Is etiam, ejusque discipuli, cum dissolvant opera diaboli, nequeunt

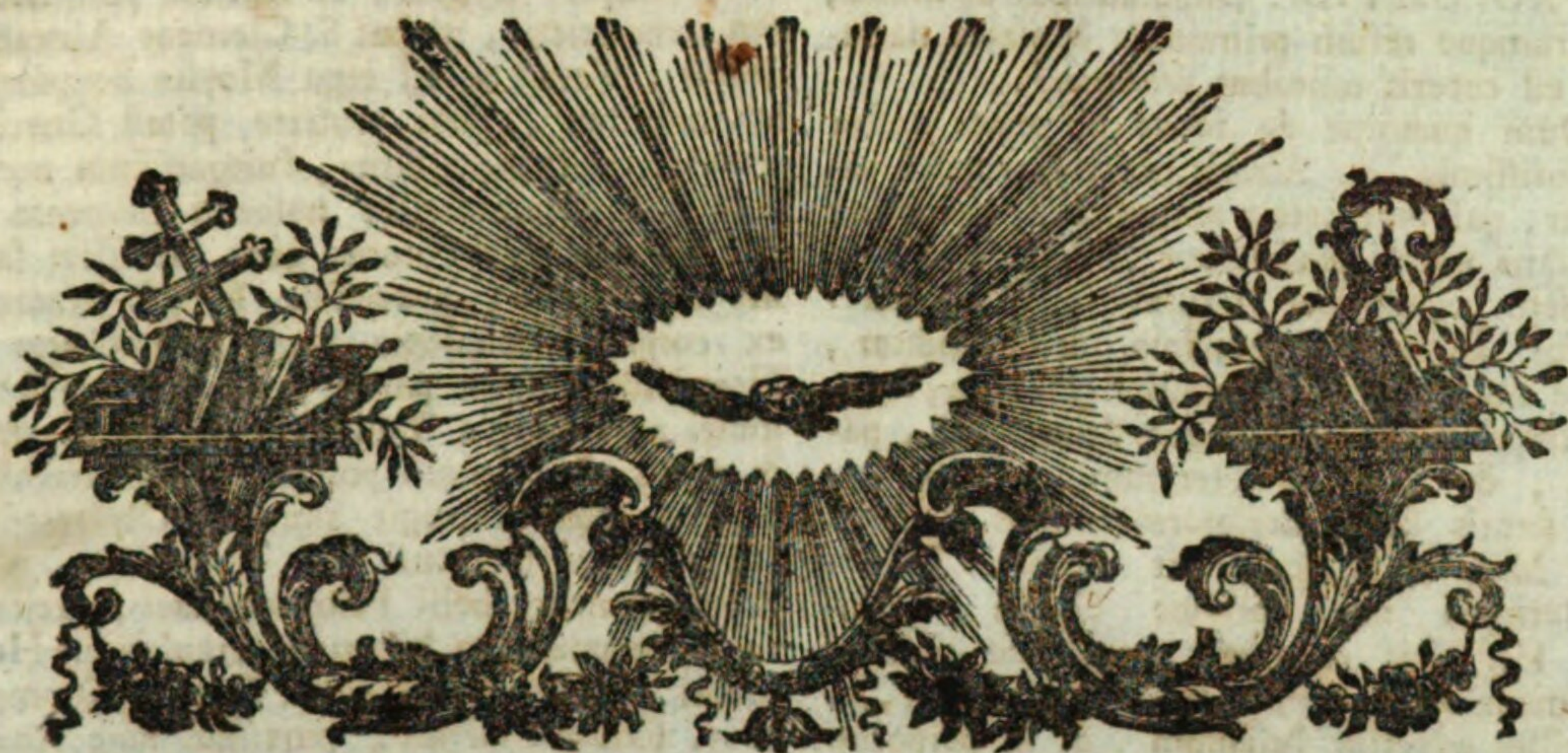
insimulari artis magicæ. Quamobrem usus reliquiarum, lustralis aqua, Crucis signum, & hujus generis reliqua, signa sunt veræ religionis: & his quoque monstratur non servari apud Novatores Ecclesiam Dei. At Suetonius, Tacitus, Plinius, alique Ethnici appellaverunt Christianos supersticiosos, & maleficos duplici ex capite. Primum quia Christiani plurimum Deorum cultum abjiciunt: deinde quoniam maleficia etiam Romanorum legibus damnata erant, ut referunt Seneca lib. III. Nat. quæst. cap. 7. & idem Plinius lib. XXVII. cap. 2. & ideo hujus criminis Christianos insimularunt, ut magis illos redderent odiosos.

Errore in magno versantur, qui Magiam quasi gratiam gratis datam honestant. Differunt gratiæ gratis collatæ a magicis artibus, quod illæ a Deo absque disciplina, studioque donantur: magia vero comparatur lectione librorum, & Pseudomagistrorum institutione. Præterea gratiæ illæ non pendent a vanis observationibus, nec postulant media quædam indifferentia, cujusmodi sunt colligatio chartulæ, capillorum abrasio, florum manipuli, & cetera, de quibus Proposit. IV. diximus tacitam cum dæmone habere pactiorem. Sunt etiam gratiæ omnes Dei beneficia, imo quædam motiones ipsius Dei super-

naturaliter operantis, sive habitus supernarum virtutum, quibus ad maleficia nullus uti potest, quemadmodum magicis institutionibus. Fieri tamen potest, ut etiam improbis hujusmodi gratiæ a Deo conferantur, quod vidimus Prop. 2. cap. XX. & posteaquam auctore Deo mira evenerunt effecta, ita ab ingratis impiisque prædicari, quasi ad institutum vitæ eorum decorandum divinitus contigissent.

Rapiuntur pari jure in errorem, qui magica incantatione inquirunt invitum dæmonem compelli, ut probatis ab Ecclesia exorcismis. Adjurant enim spiritus per nomina diabolica, eaque etiam divinis conjungere audent, quasi haberet potestatem eandem Dei nomen, & Beelzebub: atque inter Angelos Dei etiam dæmones impurissimos ore sacrilego invocant. A quatuor mundi plagis nudo capite, thurisque fumigiis spiritus incestos allecant, & si appareant, salutem nunciant, sibi que jurejurando devincunt. Ministros etiam Ecclesiæ habitu, incessu, ritibusque exprimunt ad impudentiæ ludibrium. Sunt ergo sacrificuli, idololatæ mancipia Satanæ, necnon sacrorum irrisores ac mimi. Atque hæc est de Angelis, ac Dæmonibus disputatio nostra præpostera forsitan, & incondita, expleta tamen omnibus suis partibus.

DE THEOLOGICIS DISCIPLINIS

LIBER UNDECIMUS.

In quo de rebus aspectabilibus, earumque productione, atque ætate, quid Candidatis nostris tenendum sit aperitur.

POSTEAQUAM disputatio instituta est de productione, potestate, ac ministeriis Spirituum, contemplanda nobis occurrit rerum corporalium digesta moles, sive mundus iste spectabilis. Hunc quidem, Auctore Eccl. III. II., tradidit Deus disputationi eorum, qui Dei opera non invenerunt: atque ideo plura commenti sunt de anima, vel spiritu materiam universam pervadente, in eaque exercente vim plasticam, permulta de mundi aut sphaerica, aut indefinita extensione, complura de systemate, atque de fluido, vel denso coelorum corpore: in quibus convenire nequeunt Plato, Pythagoras, Aristoteles, Ptolomæus, Copernicus, Cartesius, ceterique duces Philosophorum. Nos vero, his brevi expositis, aut penitus prætermisissis, animadvertentes quod sacræ proponunt literæ, unum esse altissimum Creatorem omnium, præterire, atque advenire mortalium genera-

tiones, & cuncta demum tempora transitura, contenti erimus pauca tradere de Mundi creatione, atque interitu: ne divina tractantes de fluxis, incertisque nimium solliciti videamur.

CAPUT I.

Historiam Creationis ex Libris Mosis, non ex Ethnicorum fabulis esse deducendam.

ILLUD tantum in quæstionem hoc loco vertimus, utrum servatis regulis Critices, perlectisque variis Ægyptiorum, Chaldaeorum, Græcorumque Historiis, ubi plura de Mortalium origine, vetustate regnorum, temporumque distributione narrantur, Historiam, & Chronotaxim Mosaicam amplectamur, an profanam potius, vel sæcularem; nam an libri Moylis divinam habeant auctoritatem, & sint Deo afflante conscripti, differendum est alibi.

PROPOSITIO . Disputantibus de mundi, aliarumque rerum primordiis Mosaica narratio est ceteris omnibus præferenda.

Dum quæritur de rebus ab ætate nostra remotissimis, iis Auctoribus major fides debetur, qui sunt ceteris antiquiores, omnesque veritatis notas præferunt, Ac talem esse Mosem comprobatur veritas eliquatissima. Hujus antiquitas principio deprehenditur, quod nulla gens sit vetustior Hebræa, quemadmodum vel ipsa lingua demonstrat, parens, & genitrix ceterarum. Atque inter gentis hujus Scriptores nullus superest ipso Mose antiquior, aut clarior. Verum prætermissa nunc origine Gentis, Mosē Historicis omnibus antecessisse probant Clemens Alexandrinus in 1. Stromateon, S. Cyrillus adversus Julianum, & in perpolito Opere demonstration. Evangelicæ Prop. iv. doctissimus Abrincensis Episcopus: Idque nos sequentibus argumentis ducti affirmamus. I. Diodorus diligentissimus rerum antiquarum scrutator ait Mosē primum omnium populis persuasisse, ut legibus scriptis uterentur: de quo Diodori testimonio vide memorato libro primo S. Cyrillum. Eupolemus, & Artabanus tradunt fuisse Mosē literarum inventorem, & Mercurium illum, quem apud Græcos omnes, Latinosque Scriptores constat literas gentem Ægyptiam docuisse. Hoc tamen de prima literarum inventionē ego minime assentior, quamquam literas hunc habuisse auctorem vulgaris sit Nostratium, & Hebræorum opinio, ut affirmat Ludovicus Vives Com. in cap. 39. lib. xviii. de Civit. Dei, & P. Haie in Prolegomenis ad Bibliam Maximam. Institutorem tamen illum dicimus, ut Cadmum apud Phœnices, quod scribendi artem coluerit, exornaverit, omniumque mortalium primus, in ejus exercitatione claruerit. Vide quæ de Mose scripserunt apud Josephum in priori libro contra Apionem Manethos Ægyptius, & Hermippus viri circa omnem historiam diligentissimi. II. Ipse Apion Grammaticus in iv. Ægyptiarum Historiarum libro fatetur Mosē fuisse synchronum Inacho Argivo. Ex rebus autem Græcis sunt antiquiores Argolicæ, quæ originem ducunt ab Inacho, ut docet Dionysius Halicarnassæus de Temporibus: Argolicis autem recentiores sunt Atticæ quatuor saltem generationibus; & hæc novem Arcadias præcesserunt. Cadmum quoque græcarum literarum institutorem Thebas adven-

tasse tempore Lyncei, & septima post Mosē generatione, probat S. Clemens Alexandrinus. Vetustior est ergo Moyse Scriptori- bus omnibus, quos proferre potest Græcia mendax & loquentissima, fuitque cum nondum ipsa Grammatices nosceret elementa. II. Nullum Scriptorum, quos superstitē fama celebramus, præcessisse Moyse ætatem ex eorum chronologia facile comprobatur. Herodotus historiæ parens, ut in 1. de Legibus appellatur a Tullio, vixit sub Xerxe, & natus est octennio post pugnam Marathoniā, quæ contigit anno 1. Olympiadis lxxii. Hunc subsequuti sunt Thucydides, qui floruit tempore belli Peloponnesiaci, excitatus ad condendam historiam æmulatione Herodoti; Xenophon, quem floruisse Olymp. xciv. scribit Laertius; proximus huic Anaximander Milesius, alique posteriores. Inter Ægyptios antiquissimus est Berosus, quem ita dici placet Scaligero, & Vossio, quasi Oleæ filium; & hunc natum biennio ante obitum Alexandri, librosque suos, quibus Chaldaica defloravit, obtulisse Antiocho *Θεω* filio Antiochi Soteris, demonstrat citatus Vossius lib. 1. de Histor. Græcis cap. xiiii. Post Berosum digessit Ægyptiorum tempora Manethon Sebita hortante Ptolemæo Philadelpho, eaque perduxit ad Darium Codomanum, quem Alexander Macedo debellavit. Ex quo primum Julius Africanus temporibus Severi Imperatoris, postea Eusebius sub Constantino celebres Dynastias exscripserunt. Horum etiam scripta edita ab Annio Viterbiensi spuria & supposititia esse, recte animadvertit Possevinus lib. 1. Biblioth. Select., eaque Eruditi omnes tamquam commenta fluxæ fidei rejiciunt. Theodotus, qui memoriæ tradidit res Phœnicum, est ætatis incertæ; sed meminit suis in libris Judæorum, ut constat ex libro 1. Josephi contra Apionem. Historiam Romanam primus omnium soluta oratione scripsit Fabius Pictor, dictus a Livio lib. 1. *longe antiquissimus auctor*. Neque poetæ sunt Hebræorum legislatore seniores. Homerum Suidas ex Porphyrio refert vixisse ante primam Olympiadem annis cxxx. Orpheus Linum paullo antecessit, Linus Herculem, Hercules, si credimus Tatiano, unius hominis ætate bellum Trojanum antevertit; sunt ceteri omnes juniores. Nullus ergo ante Mosē Historias aut edidit, aut incrassavit.

Præterea, ut fruamur assiduis vigilis, & summa eruditione Danielis Huetii; is demon-

monstrat, ex libris Mosis Priscorum omnium doctrinam promanasse. Sanchoniathonem de rerum principiis, & mundi origine ex Taauto, scilicet Mose narrationem hausisse; illum vero esse Trojanis temporibus longe vetustiorum. Homerum sexcenta narrare ex Mose deprompta: Thaletem lucem posteriorem tenebris, & aquam principium rerum corporearum statuisse ex Theologiae Mosis rudimentis. Pythagoram Hebraeis praeceptoribus usum, hominem ad Dei imaginem conditum definire, & prohibere esum morticinorum: Platonem pariter, & reliquas Philosophorum sectas ex Judaeorum doctrina manasse, quomodo apud Clem. Alex. in v. Stromatum ostendit Aristobulus Judaeus: Manethonem tradere Israelitici populi historiam a Mose conscriptam, quamquam fabulis pluribus infuscatam, hinc ceteros Scriptores singulos, corruptis ab Ethnicis fontibus, ebibisse: Mosem denique esse Mercurium, Osiridem, Bacchum, Serapidem, & quidquid divinum Gentilium Theologia comminiscitur. Verum an talis revera sit antiquitas Sanchoniathonis, quem constat meminisse temporis conditae Tyri, exstructae anno septuagesimo sexto ante cladem Trojanam: atque an Dii omnes in unam Mosis Personam sint referendi, ad praesens non attinet institutum. At de Mosis antiquitate otiosum erit verba plura prodigere.

Ingenui autem Scriptoris notas in Mose promptum & facillimum erit deprehendere. Has inter occurrit stylus non fucatus, verborumque pigmento illitus, neque simbriis luxuriantis orationis, & peregrino habitu incedens; sed simplex, gravis, necnon primigeniae linguae phrasi, sententiis, nativisque idiotismis confertus. Accedit humilitas, qua de se loquitur ubique demisse, narrans obscuram de domo Levi generationem suam, fugam ex Aegypto, murmurationem adversus se populorum, atque poenam immissae sibi mortis extra terram Chanaam, quoniam praevaricatus fuerat in Cades ad Aquas contradictionis. Non simulatum, nec fallacem ejus animum, sed sincerum rectumque, praefert aperta rerum gestarum narratio, criminis quoque patrati ab Aaron, cum vitulum aureum conflavit magno populi sacrilegio obsecutus: tamen illi erat Pontificali honore condecoratus, & genitus eodem semine ac utero. Nec Mariae sorori pepercit, ipsius murmur, & elephantiasis, molestum, foedissimumque mor-

bi genus, commemorando. Complectitur autem Historia Mosis res majorum traditione confirmatas, peractas coram ingenti multitudine, coram Pharaone & Optimatibus Aegypti, adversus hos, aliorumque Regnorum potentes, strenuosque procures, qui fictas in gentis suae dedecus fabulas in ore hominum vagari non permisissent. Quod ubi florescente jam Hebraeorum Republica, aut post excidium Hierosolymitanum dispersa aliqui tentaverunt, fuerunt momentis invictissimis refutati. Tradunt insuper Mosis scripta omnium vetustissimarum Religionum integerrimam castissimamque, unius Dei cultum, idolorum contemptum, leges regendis populis percommodas, & reliquarum inviolatum exemplar, sanctissima ad officia virtutum monita, incitamenta majorum, scelerumque debitam poenam, & definiendarum causarum, aut puniendorum malefactorum judicialia, sine asperitate, arbitrioque praecepta. Atque haec illius veritatis, quae non est a probitate & sanctitate divulsa, veritatis, nempe nulla caligine erroris conspersae monumenta sunt invictissima, Praetereundum non est librorum Mosis auctoritatem etiam divinis miraculis elucescere; atque praetermissis aliis, hoc uno, quod tanta cura asservati inter Hebraeorum clades, exilia, captivitates, & urbium ac templotum incendia ad nos usque pervenerint, asservatilique per orbem terrarum exemplaribus populorum omnium lingua translatis, concordia mirabili muniantur. Quae si non videntur optimi Historici notae, me fugit quanam auxilia ad veritatis confirmationem possimus asciscere. Igitur nullum invenire possumus Generationis mundi Scriptorem praefendum Mosis, siue spectata hujus antiquitate, siue expensis notis Criticis veritatis: quod erat probandum.

CONTRARIAE ARGUMENTATIONIS REFUTATIO.

Mosem non esse antiquiorem ceteris Scriptoris evincitur primo ex vetustissima Aegyptiorum origine, quae Hebraeorum nativitati multis annorum millibus antecessit: quomodo vel e solis Dynastiis a Julio Africano, & Eusebio conscriptis poterit quisque conjicere. Deinde ex libris Mercurii Trismegisti, quos supposititios censent equidem morosi Critici, sed veteres Patres adversus Gentes saepenumero laudant: quorum Auctor pluribus ante

ante Mosen sæculis creditur floruisse. Ulterius legimus Act. vii. 22. ipsum Mosen eruditum fuisse *omni sapientia Ægyptiorum*: imo Philo libro i. de ejus vita, etiam Græciæ doctissimos ait fuisse ad pueri institutionem accersitos. Mercurii columnas antiquissimorum temporum historiis inscriptas etiam Eusebius, & Georgius Syncellus commemorant. Demum in Chronico ejusdem Eusebii legitur Mosem vixisse ætate Cecropis, ideoque tercentis ferme annis post Inachum. Non est ergo Historia Mosis tanti ob meritum antiquitatis facienda.

Expers quoque est notarum, unde veritas elucescit. In sola enim Geneseos historia, (nam de ceteris libris disceptare nostra non refert,) Auctor a mendaciis non temperat. Narrat cap. iv. 17. Cainum civitatem Henoch ædificasse, cum vix quatuor homines viverent. In xxxvi. cap. v. 31. meminit Regum Israel, quorum primus fuit Saul inunctus circa annum 2909. & cap. xii. 6. mentionem facit Chananæorum, qui suo tempore nondum erant exterminati, tamquam populorum vix memoria superstitum. Joseph etiam Gen. xl. 15. ait sublatum se de terra Hebræorum, quando scilicet Chananæa nondum terra Hebræorum poterat appellari, vix una, vel altera familia Hebræa inter Chananæos commorante. Libros præterea legis Mosaicæ ab Antiocho concrematos & confisos, habetur in i. Machabæorum cap. i. 59. Ergo qui nomine Mosis circumferuntur, spurii sunt, & spongia a mendaciunculis abstergendi. Accedunt argumenta Manichæorum, quæ probant librum Genesis auctore Diabolo editum esse, cum innumera horrendaque scelera celebret, ut Loth cum filiabus concubitus, Judæ cum Thamar, Jacobi cum germanis sororibus, Abraham simul cum uxore, & cum pellice, aliaque plura apud Faustum. Ex quibus confectarium est, Scriptorem Historiæ Geneseos neque esse perantiquum, neque veracem, neque probum, ac bene moratum.

Resp. mendacissimam esse vanitatem Ægyptiorum, tanta annorum millia in supputatione ævi sui numerantium. In quibus enim libris istum numerum collegerunt, qui non multum ante annorum duo millia literas magistra Iside didicerunt? Non enim parvus est in historia Varro, qui hoc prodidit, quod a literarum etiam divinarum virtute non dissonat. Hæc Augustinus lib. xviii. de Civ.

Dei cap. 40. Fuerunt autem Ægyptiorum anni quatuor dumtaxat mensium, & dynastiæ collaterales, & implicitæ: quod ostendam inferius. Quare conciliari potest ipsa Ægyptiorum historia cum Sacra: & Mercurii Trismegisti antiquitas ad posteriora tempora coarctari. Vetustissimum Mercurium Huetius credidit ipsum Mosem: nos cultum hoc nomine a posteris Chami arbitramur Jubal patrem *canentium cithara, & organo*, de quo iv. Gen. 21. Mercurii opera alibi ostendimus esse supposita. Neque auctoritati Patrum minimum derogatur: quoniam cum veteres crederent Mercurium literas primo invenisse, Ægyptii Scriptores vetustissimi Mercurii titulo Commentaria omnia inscribebant, eique sapientiæ suæ consecrabant inventa, auctore in capite i. de Mysteriis Ægyptiorum Jamblico. Divinare propterea non possumus, a quo edita sunt Mercurii opera a Clemente Alexandrino, aliisque laudata; nec tamen Poemandrem tenemur agnoscere ut germanum Mercurii foetum. In hoc enim libro exponitur mundi genesis, ut refertur a Mose: unde hujus Cosmopœja Mercurii auctoritate nequit convelli. Mercurii columnas vel Sethi nepotes inciderunt, quomodo Josephus scribit in i. Antiqu. cap. 3. vel nepotes Misraim, vel Ægyptii posteriores, qui in pretio leges Mosis habuerunt, quem etiam Osiridem hujus nominis tertium possumus cum doctis viris existimare. At vel genealogiam Patriarcharum, vel Hebræorum leges exhibuerint, fuerunt Mosaicis literis consentientes. Institutum Mosem omni sapientia Ægyptiorum, sive fuerint scientiæ Astronomicæ literis hieroglyphicis traditæ, sive aliæ etiam illuc a Joseph filio Jacob translatae, neminem fugit; at in Ægyptiis nullam sapientiam fuisse contendimus hebraica antiquiorem, a Mose ad hæc usque tempore custoditam. Philo autem Judæus Patriæ potius, quam Hebræorum honori consulit; & quidem male, quoniam ante septem Græciæ Sapientes, ac primam Judæorum captivitatem, nulla apud Græcos extitit Philosophia. Cecropi etiam Augustinus lib. xviii. de Civ. Dei cap. vi. supparem fecit Moysen: atque hac in parte Chronicon Eusebii probat Scaliger, damnat antilogiæ Georgius Syncellus; nil autem prohibet, ut asseramus plures extitisse hujus nominis, præsertim cum aliqui scripserint a Cecrope primum bovem fuisse immolatum, & illum victimas abdicasse

casse testetur in Arcadicis Pausanias.

Neque vero sunt in Genesi menda, quæ digna sint ut litura tollantur. Quomodo Cain unam, & plures etiam potuerit condere civitates, demonstrat in xv. de Civit. Dei cap. viii. Ecclesiæ Sol Augustinus. Primorum quippe hominum vita tam longa fuit, ut unius hominis filii possent etiam urbes amplissimas constituere: neque Henoch fuit unicuique Caini filius, sed ille, a quo magna ipsius, & celebrior posteritas sata fuit. Refert in hunc Augustini locum Vives fuisse memoria patrum in Hispania haud exiguum vicum, cuius omnes incolæ erant a sene quodam adhuc vivente progeniti. Narrat Bruffonius Hist. Ital. lib. 36. Pinem inventa insula ad Australem plagam spatio annorum viginti sexaginta filiorum suorum junxisse connubia, natosque ante obitum e femore suo numerasse 1789., cum ipse nondum expleisset annum ætatis octogesimum. In Gen. cap. 36. Reges Israel Moyses futuros prævidit, quod sibi fuisse a Deo revelatum liquet ex xvii. Deuteronomii 14. Duodecimo autem cap. v. 6. ait Chananæos in eâ terræ sedem fixisse, quando illuc appulit Abraham; id autem est verum, etiamsi scribente Mose nondum fuissent expulsi. Sublatum se inquit Joseph de terra Hebræorum, ea videlicet, ubi posterius Abraham, & familia Jacob propinquis gentibus notissima commorabantur, & quodam possessionis jure fixerant domicilia. Ab Antiocho non omnes libros legis fuisse concessos, sed publicos, & qui ad manus militum pervenerunt, constat ex eodem libro Machabaico cap. iii. 48. & cap. xii. 9. Manichæorum argumenta diluentur, ubi de lege veteri disputabitur; nunc enim satis est, si ad ea, quæ facta videntur cum probro atque dedecore, respondeamus cum Augustino libro xxi. contra Faustum cap. 45. *Narrata ista sunt, non laudata.*

Quoniam plura hoc loco de Hebræorum antiquitate dicta sunt, addam pauca de ipso nomine; cuius explicatio deservit diluendo alteri argumento adversus Pentateuchi veracitatem, quamvis de priori tantum libro instituta sit disputatio. Itaque Hebræos aliqui dictos putant ab Heber filio Sale, ac pronepote Semi, nonnulli ab Abraham, quidam ab *עבר* Heber, quod est *ultra*. Teneat priorem sententiam S. Pater lib. xvi. de Civ. Dei cap. xi., alteram lib. i. de Consensu Evangelistarum cap. 14., postremam

q. 29. in Genesim. Et hæc quidem videtur probabilior, cum Abraham omnium primus Gen. xiv. 13. sit appellatus Hebræus, quoniam profectus erat trans Euphratem. Idem est ergo Hebræus, ac *Transfluvialis*, sive, qui venit ultra fluvium. At particula *עבר* Heber, significat tractum, qui fluvio abluatur, sive ceterior sit, sive ulterior, ut observarunt Pagninus, Bextorius, Junius, Glasius, & alii: eademque vis est græcæ præpositionis *πέραν*. Nam Esaiæ ix. dicitur Galilæa *עבר הירדן* trans Jordanem: & tamen habita ratione Judææ est utraque Galilæa cis Jordanem. Et Joannis i. 28. Bethania dicitur *πέραν τῆς Ἰορδάνου*, trans Jordanem: licet & hæc sit citra flumen: quod antiqui Græci non animadvertentes pro Bethania *Bethabaram* posuere. His exemplis refelluntur qui conantur probare Moysen non esse Auctorem Pentateuchi, quoniam Deuteronom. i. legitur. *Hæc sunt verba, quæ locutus est Moyses ad omnem Israel עבר הירדן* Trans Jordanem, & ipse nunquam Jordanem pertransiit. Hoc enim loco denotat *עבר* ceteriora. Satis de Historia Moysis: jam ad instituta pergamus.

CAPUT II.

De acuta & ingeniosa sententia Augustini exponentis dies Geneseos per varias Angelorum perceptiones.

ERGO Moses Mundi creationem spatio sex dierum perfectam fuisse in sua Historia testatur: ita ut primo die Deus condiderit lucem, in altero firmamentum, & cælum: in tertio terram, maria, & genus omne stirpium ac plantarum: in quarto solem, & lunam, & sidera: in proximo volucres, & reptilia: in sexto jumenta, & præstantissimum animal hominem: in septimo denique ab omni opere requieverit. Quos dies naturales esse, & spatium 24. horarum percurrentes, sentit major numerus & Patrum, & Theologorum, & Interpretum. At Augustinus, qui data opera in eorum inquisitionem mentem omnem intendit, distinguendos putat per diversas cognitiones Angelorum Sanctorum, modo explicato in libro superiori cap. viii. & ix. Atque Augustinianam sententiam nonnulli quidem, quasi erroneam, & cum scriptis a Moyse aperte pugnantem damnaverunt, ut Molina, Cornelius

lius a Lapide, Arriaga, & Moraines; alii digna Augustino reverentia tamquam minus probabilem suo reliquerunt auctori, ut Estius Natalis Alex., & alii juniores Thomistæ: non pauci etiam pro illa, tamquam pro aris focisque decertant, quorum nonnullos sum paullo post laudaturus. Mihi quidem non videtur necessarium pro ea tanta cum pervicacia pugnare, quum ipse Augustinus aliam oppositam defendi posse concedat, cum de Gen. ad lit. lib. iv. cap. 28., tum de Civit. Dei lib. xi. cap. 7. ubi tamquam probabile assertum præmittit, lucem, qua sine sole peracti sunt tres dies primi, fortassis fuisse lucem corpoream, unde postmodum ipse sol fuit accensus. Operæ ergo pretium me arbitror facturum esse, si ut Augustini discipulus illatam ei calumniam depulero; posthac argumentationes sententiæ suæ communero animadversionibus meis, qualescunque illæ demum futuræ sint: & denique verum absque studio partium iudicium de sententia contraria pronuntiavero. Itaque sit

PROPOSITIO I. Audaciæ potius & fidentiae vitio, quam doctrinæ laude debent notari, qui maledico dente carpunt Augustinianam de simultanea creatione sententiam.

Duplici argumento hæc assertio fulcitur. I. Mira est eloquiorum divinorum profunditas, & qui eam humano ingenii acumine non attingunt, si falsitatis arguant aliorum interpretationem eorum maxime, quibus & perspicaciorem intelligentiam divinitus credimus fuisse concessam, & magnam Ecclesia tribuit auctoritatem; atque huic præferunt planiorem, sibi que de cognita veritate mirifice plaudunt, sunt hi singulariter fastidiosi, & inflati. Augustinianam sex dierum expositionem Molina, Arriaga, alique perpauca falsam, erroneam, & hæresi proximam appellant, oppositamque literæ, ut ipsis videtur, conformiorem unice veram, ac probabilem arbitrantur: quamquam Augustinus vestigationis acumine cautus, in Ecclesiasticis laboribus operosus, Doctorum præ eminentissimus, columna & firmamentum veritatis: Augustinus, qui in exponendis sacris Scripturis omnes excessit, qui post Apostolos dispensandi Verbi Dei primus refulsit gratia, qui in elucidandis quæstionibus omnes Doctores excellit, (hæc enim de Augustino alii Patres posteriores affirmant, his eundem characteribus exornant) propriam sententiam acute formaverit, accurate expenderit, plu-

ribus in locis examinaverit. Igitur in his, qui atro dente doctorem præstantissimum morderunt, non specimen apparet eruditionis, non æqua altissimarum literarum ponderatio, non propriæ mentis libramentum; sed fidentia, inflatio, & inconsulta temeritas. Ipse Augustinus adversus futuros obtrectatores hanc sibi paravit apologiam in xii. Confess. cap. 25. *Illud (inquit) quod contendunt non hoc sensisse Moysen, quod ego dico, sed quod ipsi dicunt, nolo, non amo: quia & si ita est, tamen ista temeritas non scientiæ, sed audaciæ est, nec visus, sed typhus eam peperit.* Ideo & Augustini, & aliorum Patrum expositio tanti est a tempe- tato Theologo facienda; ut & ipsa veritas in concordia sententiarum viriliter defendatur, in discrepantia autem humiliter investigetur.

Deinde inconsulte opponitur censoriæ severitatis notatio alicui doctrinæ, quem alii vel sequuntur, vel plurimum commendant, vel nulla animadversione castigandam esse concedunt. Malem esse Augustini super Genesim expositionem nemo unus ignorat. Eandem jam tradiderat lib. 6. Stromatum S. Clemens Alexandrinus, & ab ea non abhoruisse Athanasium observat lib. 1. de opere sex dierum cap. v. Petavius. It in eadem manibus pedibusque Isidorus lib. 1. de Summo Bono cap. 8. Cassiodorus generis nobilitate, literisque clarissimus in 1. Divinarum Institutionum cap. 22. Julius Africanus in aureo super Genesim libello. Contendit Fredericus Gavardi quæst. 1. in Hexam. art. x. neque ab illa recedere Ambrosium lib. 1. in Hexam. cap. 3. & Magnum Gregorium lib. xxxii. Moral. cap. 10. Neque alii Patres, qui sex dies distinctos numeraverunt, illico censendi sunt Augustino adversari, nisi hanc dierum distinctionem repetant ex temporum intercapedine; quod faciunt revera plures: sed Augustinus de Genesi aggressus est peculiarem disquisitionem, quam Xistus Senensis lib. iv. Biblioth. S. tam sublimem & eruditam esse iudicat, ut neque ante, neque post Augustini tempora talis unquam prodierit. Sunt autem in aliqua definienda quæstione ii Patres præponendi, qui, ut eam assequerentur, vim suam, nervosque omnes adhibuerunt. Quid vero de hac sententia Magistri ac Duces Scholasticorum? Albertus Magnus 1. p. q. xii. art. 6. *Videtur, inquit, Augustino consensendum.* S. Thomas in

in 2. sentent. dist. xii. q. 1. art. 2. expositionem Augustini appellat *subtiliorem*; ait *magis ab irrisione infidelium scripturas defendere*: addit hæc plane verba: *Opinio Augustini plus mihi placet*. Atque in Summa p. 1. q. 58. art. 6. admittit in Angelis cognitionem vespertinam & matutinam, per quam S. P. sex dies Geneseos exposuit, illo & sequenti articulo egregie de hac re disputando: quamquam q. lxxiv. art. 2. *ut neutri sententiæ præjudicetur*, utriusque rationibus respondendum existimavit: in quo & se Augustinianum probavit, & ceteris Theologis præclarum reverentiæ exhibuit erga omnes Patres exemplum. Eundem imitatus est Ægidius Romanus in Hexamer. 1. p. cap. 26. & Cajetanus cap. 1. in Gen. Ex recentioribus in partes Augustini accesserunt permulti, Franciscus Macedo, Cardinalis Norisius, Ludovicus de Angelis, Hyacinthus Tonti, Emmanuel de la Cerda, Carolus Moreau, & alii apud Macedo 2. tom. Collat. col. vi. diff. 2. Disputavit in Academia Patavina non semel pro Augustiniana sententia notissimus P. Serry. Mitto Dionysium Carthusianum, Procopium, Philonem Judæum, aliosque complures. Nam satis liquet ex dictis sententiam Augustini clarissimos habere patronos, propugnatores acerrimos, atque ex omni classe Sanctorum Patrum, Sacrorum Interpretum, Scholasticorum Theologorum eximios laudatores: esse denique ranam in solem coaxantem, & corvum crocitantem prope Jovem, quisquis magni Augustini sententiam in circulis vellicat, & sugillat.

PROPOSITIO II. Augustini de simultanea creatione sententia non solum ab omni animadversione immunis est, verum etiam probabilis, & prope certa.

Multa Augustiniani huc argumenta con-gesserunt: sed notiora proferam, & ea (quod pollicitus sum) notulis meis collustrabo. Sit I. Postquam Moses rerum aspectabilium creationem sex diebus peractam esse narravit, cap. 11. 4. inquit: *Istæ sunt generationes cæli & terre quando creata sunt, in die quo fecit Dominus cælum & terram: & virgultum agri antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis antequam germinaret*; Ergo omnes generationes superius a Mose enarratæ spectant ad unum, eundemque diem; neque temporis spatium interfuit inter diem primam, in qua creavit Deus cælum & terram, & diem tertiam, in qua fuerunt pro-

Berti Theol. Tom. II.

ducta germina, & ligna. Et quoniam huic argumento reponunt ea verba *In die*, idem esse ac *in tempore*, & singulari numero plures dies significari ex Hebræorum usitatissima phrasi; noto primum apud Hebræos vocabulum יום, diem, aliquando significare indeterminatum tempus, aliquando annum, aliquando diem verum ac proprium. Sed cum tempus designat, plurali numero effertur, ut Gen. viii. 22., Regum iv. xx. 1. Ps. ci. 12. civ. 15., &c. Quando usurpatur pro anno, tunc יָמִים repetitur sine addita voce numerali, ut Gen. xl. 4. Exod. xiii. 10. 1. Regum 1. 3. At citato textu non pro anno, & geminata (sine additione numeri) voce vocabulum יום positum invenitur, nec plurali, sed singulari numero conscriptum est: igitur verum, propriumque diem significat, non tempus ex pluribus diebus conflatum. Præterea cælum, terram, & omnia enarrata cap. 1. Geneseos unico tantum die fuisse producta, insinuat Græcus codex, in quo laudatus versus legitur: *Hic est liber generationis cæli & terre, cum facta sunt, qua die fecit Dominus cælum & terram, & omne viride, &c.* ἡ ἡμετέρα ἐποίησα &c. Quibus verbis quænam proferri poterant clariora, ad demonstrandum stirpes & germina creata esse in die illa, in qua cælum terramque condidit Deus, omnesque generationes peregit? Rursus sex illos dies ad unum corporeum spectare etiam manifestius colligitur ex prælaudato versu, ut legitur in quibusdam antiquis codicibus, videlicet: *Hic dies generationis cæli, & terre cum facta sunt, qua die fecit Dominus cælum & terram, & omne viride, &c.* De qua lectione vide Ambrosium lib. vii. in Lucam cap. 15. & Notationes ad Biblia lxx. Vaticana. Hæc de priori argumento.

Alterum est. Solem Deus condidit quarta die: at ex luce solis naturalis die constituitur: ergo tres dies priores non fuerunt vere naturales. Cui argumentationi respondent, tres illos dies fuisse distinctos luce primigenia, quam Deus creavit prima die, splendorem suum diffundente, seque rursus contrahente, ut scribit Hom. 2. in Hexamer. S. Basilius. Ex qua luce postea quarta die luminaria, & sidera fuere producta. Verum, salva Basilii, aliorumque reverentia, hæc pro Augustini argumentatione animadverto. Primum lucem prima die creatam, & Luminaria facta die quarto Hebræicus textus eodem vocabulo appellat יום הרביעי, cum

H h

ad

ad solem designandum habeant Hebræi etiam nomen *שמש* *Scemesc*: unde Rhabbini docent solem prima die fuisse creatum, ut recte observat Calmet, quod etiam demonstrat Eugubinus in *Cosmopœja* cap. i. r., tenentque alii etiam Interpretes, dicentes solem quidem initio primæ diei conditum, ejus tamen productionem recapitulatione quadam narrari die quarta, in qua fecit Dominus cetera corpora luminosa. Itaque solem magna probabilitate creatum ab initio possum asserere, ideoque primum & quartum diem esse unum: atque sex diebus recapitulatione a Mose narrari, quæ in priori fuerunt simul perfectæ. Deinde quænam est lux ista a sole distincta, cum sol dicatur, quia *solus* lucet, & ab eo astra omnia lumen, splendoremque participant? Porro si primigenia illa lux corpus erat, cetera irradians, retrahens se, ac volvens, nisi Deus statim illud redegit in nihilum (quod de prima ac nobiliori re corporea absurdum est cogitare) illa lux erat sol, quippe nullum istiusmodi aliud corpus invenimus: si erat qualitas, aut lucidarum particularum effluvium, debebat a corpore lucido, quod sol est, emanare. Hinc est, quod Psalm. cxi. ubi omnes creaturæ enumeratæ cap. i. Genes. ad laudandum Dominum invitantur, principio Angeli, deinde immediate Sol, & Luna, ante cælum & superiores aquas commemorantur: quod observatum & in Danielis cap. 3., ubi principio Angeli, cæli, aquæ superiores, virtutes Domini, & sol, & luna pariter invitantur ad Deum benedicendum. Lux in præfato Psalmo non enumeratur, & in Cantico puerorum ponitur inter sublunares effectus: ideoque Moses nomine lucis ab initio productæ designavit Angelos, & solem, a quo effluit lux per inferiores substantias diffusa. Ad hæc; dum legimus c. i. Gen. v. 6. *Fiat firmamentum, & dividat aquas ab aquis*; annon per Adversarios recte infertur ante productionem firmamenti nullam extitisse inter aquas divisionem? Utique. Igitur dum versu 14. legimus; *Fiant luminaria in firmamento cæli, & dividant diem ac noctem*, optime intelligimus ante creationem majoris luminaris diem noctemque non fuisse divisas. Addit præterea eodem loco Scriptura: *Et sint in signa & tempora, & dies, & annos: ut luceant in firmamento cæli, & illuminent terram*. Legit eo loco Chaldaus: *Ut numerentur per ea dies, & anni*. Qua-

re ergo dum compellimur ab Adversariis ad explicanda omnia verba Geneseos proprie & literaliter, fas non erit arguere, Ergo ante creationem solis & lunæ non erant tempora, non erant dies, non erat lumen aliquod in firmamento, non erat ulla terrenorum corporum illuminatio, non erat dierum numerus, vel distinctio? Sed pro secundo argumento jam satis.

Tertium, & illud vulgatissimum est. *Ecli. xviii. v. 1. legimus: Qui vivit in æternum, creavit omnia simul*: Si simul omnia producta sunt, non ergo plurium dierum intervallo. Obvia est responsio, quod omnia simul dicuntur creata, idest, *universaliter* & communiter, ut habetur in Græco: *ἐν τῇ αἰῶνι τὰ πάντα κοινῇ*: aut creata simul quantum ad materiam, non quantum ad specierum productionem. At hæc postrema responsio etiam in sententia Augustini vera est. Quæ enim propagantur per speciem, formamque distinctam, in prima conditione duntaxat creata fuerunt in rationibus seminalibus; & earum propagatio ad primam conditionem non pertinet: unde Scriptura, ut postea dicam, harum rerum duplicem creationem accurate distinguit. Priorem autem responsionem Theologi nostri dispellunt reponendo, universitatem creaturarum satis exprimi per *τὰ πάντα, omnia*; & consequenter *κοινῇ, simul* non de rebus esse accipiendum, sed de tempore. Quibus e nostro exili penu hæc addimus: Primo etiam *κοινῇ* frequentissime significat apud Græcos, non solum *communiter*, sed etiam *simul*, ut constat ex Lexico Roberti Constantini: ideoque debile est illud ex Græca lingua præsidium. Deinde comparat eo loco Ecclesiasticus Dei omnipotentiam, atque æternitatem cum infirmitate hominis, in quo inveniri nequeunt magnalia Dei; quoniam, inquit, *Cum consummaverit homo, tunc incipiet: & cum quieverit, aperiabitur*. Videlicet, non simul omnia perficit homo. sed uno opere consummato ad alterum peragendum convertitur, & hoc expleto, *aperiatur*, scilicet, obstupescit se multa prætermisisse. Ex hac itaque antithesi colligimus ita Deum sempiternum omnia simul creavisse, ut non inceperit aliquod novum opus perfectum altero, neque consummato uno, aliud fuisse aggressum; sed unico momento cuncta operatum fuisse, cuncta consummasse, cuncta statim explese. Tandem disputantibus Theologis de tempore, quo Angeli fuerunt pro-

producti, major illorum pars, nisi certum, probabilissimum sane argumentum profert ex verbis Concilii Later. IV. c. 1. definientis, *Deum simul ab initio temporis utramque de nihilo condidisse creaturam, spiritualem, & corporalem, angelicam videlicet, & humanam*, ad probandum Angelos eadem die fuisse creatos, qua Deus condidit cœlum & terram, idest die prima, quomodo cum Augustino alii tradiderunt Latini. Non dissimili ergo ratione verba Ecclesiastici, *Qui vivit in æternum creavit omnia simul*, argumentum suppeditant, nisi plane invictum & palmare, saltem prope certum & plusquam verisimile, quod universa sempiternus Opifex condiderit eadem die.

Quartum argumentum a me depromitur ex Orat. III. Athanasii contra Arianos pag. edit. PP. Bened. 528. tom. I. Dum Patres adversus hæreticos pugnant pro Catholicorum dogmatum veritate, eosque urgent auctoritate sacrarum literarum, vel traditione: planiorem & magis receptum sensum arripiunt, alias operam perderent, & Adversarios perperam laceflerent. Nullus contra Arianos decertavit validiori conatu, quam Athanasius defensor fidei, & famosorum palma certaminum. Is Orat. 3. postquam scripserat universam aspectabilium naturam intra sex dies factam esse: ne quis dies acciperet spatium morarum temporalium discretos, addit constare e Scripturis omnia visibilia condita fuisse unico instanti, eodemque mandato; Verbum autem Patris ante omnia fuisse genitum. His vero præmissis ita comprobatur Verbi divinitatem: Omnes creaturæ simul productæ sunt; Verbum ante omnia genitum est; Ergo Verbum non est creatura. Audias Athanasium: *Namque dicendo, Ante omnes vero genuit me, se alium ab omnibus esse declarat, cum ex supradictis constet, nullam e rebus creatis prius altera factam esse, sed res omnes factas uno eodemque mandato simul extitisse*. Profecto quænam esset ista Athanasii argumentatio, si una creatura primordio temporis extitisset ante aliam? Quo iaculo hæresim trajecisset, si rerum aspectabilium simultanea creatio adversaretur Scripturarum, & Patrum auctoritati? Qua dialectica versutissimi Ariani fuissent perculsi, si Athanasius deteriori opinionationi, extortis sacris literis, & privatae quorundam sententiæ, tantæ causæ præsidia superstruxisset? Fuit ergo ætate Athanasii Augustiniana sententia

communior, & tanti viri iudicio, testimoniis cum Scripturarum, tum Patrum magis consentanea.

Postremum argumentum, (non enim nos singula persequemur) petitur a ratione. Ut sex dies spatio temporis distinguantur, necesse est quod singula in his diebus producta pariter distincta sint; quippe ex parte Dei nullum operationum potest haberi discrimen, & omnis differentia se tenet ex parte termini: At non sunt creaturæ omnes sex diebus conditæ discretæ invicem: tertia enim die creavit Deus ligna fructifera, herbamque virentem: sexta hominem, masculum simul & foeminam. Sed omne virgultum, & omnis herba producta die quarto nihil sunt aliud quam terra prima die creata cum semine omnium stirpium & germinum; nam cap. 2. Gen. v. 5. legimus fecisse Dominum, *omne virgultum agri antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis antequam germinaret*. Quid est autem virgultum antequam oriatur? quid herba antequam germinet, præter terram seminibus gravidatam? Similiter mulier non est fabricata ex latere Adami, nisi post diem septimum, quando Deus jam requieverat, & Adam cunctis animantibus nomina propria dederat singillatim: ait enim Scriptura, quod nondum Adæ *inveniebatur adjutor similis ejus*. Mulier ergo creata die sexta non est mulier distincta a viro, sed latitans in ejus costa; neque homo ea die creatus est aliud a limo terræ, quandoquidem inquit eadem Scriptura Gen. 11. 5. *Et homo non erat qui operaretur terram*.

Oportet ergo, ut duplex genus rerum distinguamus: aliæ creatæ sunt ex nihilo, ut cœlum, terra, sol, luna, & firmamentum; quarum rerum productionem significat scriptura unico verbo *fiat*: aliæ ex præcedenti materia, ut herba, lignum, reptilia, bestię, necnon homo, quantum spectat ad corpus: quarum conditio exprimitur complexe, & hac phrasi, *Germinet terra, Producant aquæ, Producat terra &c.* Quæ ex nihilo factæ sunt, semel productæ sunt, & illarum generationem semel etiam Scriptura recenset in I. capite Gen. Reliqua primum producta fuerunt in *potentia materie*, deinde in propria specie vel forma. Atque harum rerum bis genesis enarratur, idest, in capite I. & II. Geneleos. Quare in distributione operum Dei, omnia quidem spectant ad illos dies invisibiles, in quibus creavit omnia simul,

videlicet ad diversas cognitiones Angelorum; sed plura, hoc est, quæ primum in rationibus seminalibus, deinde visibiliter facta sunt, si accipiantur secundum priorem conditionem, pertinent ad dies intelligibiles, & unico momento fuerunt & ipsa producta; si vero inspiciantur, ut in propria forma aspectabili constitutæ, istorum creatio perficitur in tempore, & post sex illos dies invisibiles: spectatque ad dies naturales, in quibus Deus operatur quotidie, quidquid ex illis tamquam involucris primordialibus in tempore evoluitur. Sed legite S. Patrem lib. v. de Gen. ad lit. cap. xi. & xii.

PROPOSITIO III. Non debent Augustiniani sententiam præcedenti oppositam tamquam aperte falsam refellere.

Id quidem ob hæc momenta. I. S. Pater lib. iv. de Gen. ad lit. cap. 28. inquit: *Quis ergo non eam, quam pro meo modulo vel indagare, vel putare potui, sed aliam requirit in illorum dierum enumeratione sententiam, quæ non prophetia figurate, sed in hac creaturarum conditione proprie meliusque possit intelligi, querat, & divinitus adjutus inveniat.* II. Si capere audemus aliorum de altissimo Scripturarum sensu opinionem, eique succensere; jure optimo ejusdem arrogantiae damnabimur, quam Propos. i. reprehendimus in invidis & obtrectatoribus Augustini. III. Si Theologorum, atque Interpretum spectetur numerus: negare non possumus, quin plurimis contraria assertio videatur magis probabilis. Esto itaque judicium nostrum. Sententia de simultanea rerum creatione sublimis est, accerrimi ingenii filia, Historiæ Geneseos germana, probabilis, prope certa, & iis, qui assidua lectione libros Augustini versarunt, plana quoque, & expressa. Contraria est etiam insignis, atque sua probabilitate non caret.

ADVERSÆ PARTIS OBJECTA DISCUTIUNTUR.

Sed Augustinianam sententiam minus altera esse probabilem conantur quidam sequentibus argumentis evincere. Ac primo demonstrant carere extrinseca probabilitate, petita a numero & auctoritate Doctorum. Enimvero eidem omnes, si unum excipias Augustinum, adversantur. Is duplici ex causa ad theseos patrocinium non sufficit; quod scilicet dies Genesis ingenii sui acumine mystice

exposuerit, salva meliori sententia: & quod huic interpretationi dederit operam in libris super Genesim: quo in opere, lib. i. Retract. c. 18. & lib. ii. c. 24. ait *plura quæsitæ, quam inventa, & eorum, quæ inventa sunt, pauciora firmata.* Ipsemet Augustinus in lib. i. de Gen. contra Manich. cap. 23. aliisque in locis dies distinctos enumeravit.

At hæc prima argumentatio expungitur his, quæ dicta sunt in i. Proposit. & in iv. argumento 2. Falsum est enim hanc expositionem tradi duntaxat ab Augustino. & falsum etiam, non habendam in quæstionibus dirimendis primam ac potiore rationem Doctorum illorum, qui illas luculentissime pertractarunt. Quæ afferuntur ad elevandam auctoritatem librorum de Genesi ad literam, triplici ratione exsufflantur: primo quod sententia hæc de diebus intelligilibus traditur quoque in magno Opere de Civit. Dei: præterea in ii. Retract. c. 24. distincte narratur quid in his libris adhuc requirendum foret, inter quæ censetur quidquid illic disputaverat de semine Abraham disposito per Angelos in manu Mediatoris, de imagine Dei per peccatum deperdita, & de loco inferorum; sed de sex diebus, quamquam de illis tam diffuse differuit, altum ibidem silentium: & denique Sixtus Sen. lib. Biblioth. 4. de Augustini libris super Genesim, ait: *Quamquam ipse fateatur plura a se quæsitæ, quam inventa, & ex inventis pauciora firmata; tamen tantus est in eis artium, disciplinarum, & scientiarum omnium thesaurus, ut facile appareat neque eruditius, neque sublimius in expositione horum trium capitum, vel ante, vel post Augustini tempora prodiisse quidquam, nec dehinceps futuris temporibus fortasse proditum.* Ceterum si quis potest meliorem invenire explicationem, querat, & divinitus adjutus inveniat. Nos invenire non possumus; & nihilominus sex dies distinguimus: sed non temporis decursu, sive intervallis horarum.

Pariter arguunt Adversarii dicentes destitutam esse sententiam nostram probabilitate intrinseca, quæ petitur a ratione. Si enim, inquit, universa in instanti essent condita, maxime quod Genes. 2. habetur singulari numero *in die*, Eccles. xviii. i. particula *simul*, & Job xl. 10. *Behemoth*, idest, *demonem* creatum una cum homine. Hæc autem sunt infirmissima: possunt enim exponi vel de tempore plures dies complectente, vel de

de creatione quantum ad materiam, non quantum ad speciem rerum. Quod docet S. Greg. lib. xxxii. cap. 10. his verbis: *Rerum quippe substantia simul creata est, sed simul species formata non est: & quod simul extitit per substantiam materię, non simul apparuit per speciem formę.* Imo Beemoth de quo Job cap. 40. non dæmonem, sed elephantem, sive Cete Nili significat, dictum *principium viarum Domini* ob corporis proceritatem.

Verum & huic argumentationi satisfacimus prop. 2. Ad Magni Gregorii testimonium dicimus utique simul extitisse omnem creaturam per substantiam materię, & prima die non omnia fuisse quantum ad propriam speciem: sed distinguendę sunt res a Deo conditę ex nihilo, & res formatę pręexistente materia. Hę, ut sunt virgulta, herbę, pisces, iumenta, volucres, & homo, simul extiterunt per substantiam, quatenus simul cum terra factę sunt: atque hoc pacto pertinent ad primam conditionem: & quatenus visibiliter processerunt per speciem, extiterunt in temporis decursu. Sed hęc productio non spectat ad opera sex dierum, quę recensentur in cap. 1. Genesis; sed est altera creatio, quę describitur secundo capite, & peragitur quotidie, dum germinant herbę, nascuntur arbores, & animalia, hominesque gignuntur. Attinent ergo ad primam conditionem Angeli, cœlum, & terra, sol, & sidera, etiam secundum visibilem formam, quoniam non extiterunt ex pręexistente substantia; & simul creaturę reliquę, prout simul cum illis potentialiter extiterunt. Vide Gregorium citato loco, & Augustinum lib. v. de Gen. ad lit. cap. 12. & lib. 6. cap. 3. & rursus lib. 5. c. 4. & quę nos supra diximus arg. ult. 2. proposit. Quid sit Behemoth ostendimus de Angelis c. vi. nec repugnat simul Elephantem, ac Dæmonem designare; & idem Gregorius ibidem scribit Behemoth conditum ab initio. Versu 14. habet Vulgata: *Ipse est principium viarum Dei*: & Gręcus Codex *Τὸτ' ἐστὶν ἀρχὴ πλάσματος τοῦ νῦν*, *Hoc est principium formationis Domini.* Ergo & dæmon simul cum homine, & homo simul cum bestiis, & bestię simul cum dæmone factę sunt: quemadmodum prędicat Augustiniana doctrina.

Tertio opponunt repugnare hanc de simultanea creatione sententiam Historicę narrationi; id vero de tribus de causis. Quarum

prima est, quod in sacris historiis literaliter est accipiendum quidquid a veritate non abhorret, & commode absque figurata locutione potest intelligi. Altera, quod res a Deo conditas non possumus sine Origeniani erroris nota ad translatam significationem detorquere: ergo neque dies, in quibus dicuntur perfectę. Tertia, quod Genesis historia fuerit pro rudi populo conscripta; & ideo si pręferret sensum alienum a litera, potuisset quamfacillime in errorem inducere.

Respondeo sententiam nostram nihil, vel minimum veritati Historię Geneseos detrahere, sed illam reddere planiorem, & errori simplicium obviam ire, omnemque verborum tollere ambiguitatem. Etenim ubi Augustini mentem attigerit quisque, percipiet quomodo omnes generationes cœli, & terrę dicantur absolutę eadem die, & spatio sex dierum productę, eo quod sine temporis intervallo Angelica cognitio ex uno in aliud objectum transcenderit: quomodo in his diebus vespera pręcedat mane, quia videlicet cognitio creaturę in seipsa decoloratior est, quam cum videtur in Verbo, & in laudem Creatoris assurgit: quomodo pręterierint primi dies absque sole, quoniam lux mentis Angelicę corporalium luminarium cursum non sequitur. Percipiet, cur herbarum, stirpium, arborum, & animalium sit repetita productio, quo pacto ista fuerint priusquam germinarent, & nascerentur, & quare nondum extiterit Eva, cum Adam jam nomen singulis animantibus imposuisset. Itaque ad 1. Resp. etiam explicationem Augustini propriam esse & literalem, non figuratam & mysticam. Vox enim lucis recensetur inter nomina intelligibilia, & ipse Deus in Scripturis lux dicitur, & Pater luminum. Imo mens spiritualis lux potiori jure appellatur, quam corporea, cui minus splendoris inest, dum plus accidit corporalis materię. Quare Augustinus lib. iv. de Gen. ad lit. cap. 28. *Ubi ergo (inquit) melior, & certior lux, ibi etiam verior dies: cur ergo non etiam verior vespera, & verius mane?* Ergo negandum est, S. P. expositionem esse metaphoricam, & figuratam.

Refellit hanc responsionem Hyacinthus Tonti cap. ix. eo quod Augustinus citato loco ait: *Quis ergo aliam requirit in illorum dierum enumeratione sententiam, quę non in prophetia figurate, &c.* & Clarissimus Norisius §. ix. Vindic. c. iv. S. Patris explica-

tionem *mystice divisam* appellat. Sed fallitur vir ille vehemens, & acer. Nam S. Pater ibidem hæc etiam habet: *Nec quisquam arbitretur illud quod dixi de luce spiritali, & de condito die spiritali, &c. non jam proprie, sed quasi figurate & allegorice convenire ad intelligendum diem, & vesperam, & mane: sed aliter quidem quam in hac consuetudine quotidiana lucis hujus & corporalis: non tamen tanquam hic proprie, ibi figurate. Ubi enim melior & certior lux, ibi verior etiam dies: cur ergo non etiam verior vespera, & verius mane?* Proprie igitur, non mystice, non figurate dies Genesis ab Augustino explicantur: & figurata locutio ab eodem, & a Norisio appellatur, non absolute, sed comparate ad lucem quotidianam, & corporalem. Ceterum illud pariter verum est, interdum in Historicis narrationibus, atque in hac præsertim plura *μυσικῶς* enunciari: quippe nemo literaliter acceperit ea verba *Dixit Deus*; neque illa *Spiritus Domini ferebatur super aquas*; neque hæc, *Requievit die septimo*; neque ista, *Inspiravit in faciem ejus*. Quibus obstruitur os putidum Phereponi in Augustinum bacchantis, quod vocaverit libros duodecim super Genesim Interpretationes ad literam. Nam quod ad refellendum Clericum affert Hyacinthus Tonti ex cap. xlii. libri 1. Regum; *Filius unius anni erat Saul cum regnare cœpisset*, & in quo sibi mirifice plaudit; id quidem a me gratis dabitur: sed erunt complures, qui ad Clericum refutandum inepte proferri arbitrabuntur; quandoquidem potest istud accipi hoc sensu, quod Saul jam annum agebat post devictos Philistiim, & posteaquam excusso jugo regnaverat. Hanc enim phrasim hebraicam *בן שנה אחת* *Filius anni* exhibere postremum sensum, Docti quidam viri demonstrant.

Ad 2. loquacissimus ero, si plura fundam; nam cur res explicentur cum Origene spiritaliter, nulla ratio succurrit; quamplures vero causæ postulant, ut dies spirituales constituentur, præsertim cum & isti proprii & veri sint, non allegorici. Ad 3. autem primo nego historiam Geneseos traditam solummodo rudi populo. Præterea nego tam plana esse divina eloquia, ut plebs valeat illa percipere. Rursus nego sacram historiam fuisse Judæis propositam absque vocis oraculo, & traditione mysteriorum. Denique nego pertinere ad populi institutionem cognoscere, cujus generis sint dies illi; cum po-

tius deceat miram divinarum literarum profunditatem, quædam singulis proponere, quædam meditantibus aperire, quædam humilibus revelare, quædam per solius Ecclesiæ magisterium credentibus patefacere.

Quarto obijciunt. Præcipiens Deus sanctificationem Sabbati Exodi xx. 11. hanc profert causam: *Sex enim diebus fecit Dominus cælum, & terram, & requievit in die septimo, & cap. xxxi. 17. Sex enim diebus fecit Dominus cælum, & terram, & in septimo ab opere cessavit.* Hæc vero inepte prorsus dicerentur, nisi dies creationis primigeniæ naturales forent, ac temporarii. Quæ enim est inter sex dies hebdomadæ, quibus fas est operari, dicente Domino, *Sex diebus facietis opus*, & inter perceptiones Angelicas, inter unicum temporis instans, accommodata collatio? Fuerunt ergo dies illi corporei horarum spatiis de mane in vesperam inclinantes. Atque argumentum illud (inquit Pererius lib. 1. in Gen. cap. 2.) validissimum est adversus opinionem Augustini.

Resp. falsam esse minorem, quippe ut præceptum de Sabbato sanctificando ob creationem peractam, & ob requiem Domini imponeretur, necessaria non erat plena inter dies Geneseos, diesque hebdomadarum istarum similitudo; sed illud sufficit, si in his illorum habeatur quædam dissimilis comparatio. Enim vero die Sabbati ab omni opere servili cessandum erat, quoniam die septimo Dominus requievit, & cessavit ab opere. Requiem Domini memorat Scriptura divina *humano more, & quadam attemperatone ad institutionem nostram*, inquit decima in Genesim Homilia Jo. Chrysostomus. Exodi xxxi. 17. in Hebraico textu legimus *שָׁבַת וַיָּנַח* *quievit, & respiravit*. Est autem cap. xxi. 12. idem verbum usurpatum de servo recreante se post defatigationem laboris. Dixeris ne, Deum ingavescente labore defatigatum, aut lassas in opificio vires reparavisse? Quemadmodum ergo Sabbatum & requies, qua Deus cessavit a creatione universi, longe differt a Sabbato & requie, in qua Hebræi cessant ab omni opere servili: ita sex dies, quibus mundum Deus molitus est, discrepant a diebus hebdomadalibus, de quibus in Exodo legimus, *Sex diebus facietis opus*. Plura de hoc argumento Fridericus Gavardi, & Hyacinthus Tonti, quos consulas.

Obijcit Estius in Augustiniana sententia ma-

maximum consequi absurdum, videlicet simul extitisse & lucem & tenebras, & diem & noctem, & Angelorum meritum, atque beatitudinem. At differentes de Angelis ista diluimus. A cognitione enim vespertina ad matutinam, & a via ad terminum Angelorum morulas & instantia angelica interfuisse concedimus: sed mentem Angelicam, ut se in Deum converteret, non indigebat temporis nostri intervallo; quamquam inter cognitionem rerum creatarum, & conversionem in Deum ordo interfuerit causalitatis. Distinguendæ sunt igitur huiusmodi propositiones. Fuit simul vespera & mane, nox diesque; scilicet, inter conditionem & gratiam, inter actum mentis & voluntatis, inter perceptionem rerum simul conditarum & conversionem in Deum non fuit in Angelis ordo causarum, nego: non interfuerunt aliqua morarum temporalium intervalla, concedo. Vide Augustinum lib. iv. de Gen. ad lit. c. 32. & nostram de Angelis dissertationem c. ix.

Denique contra Augustini sententiam arguitur, quod pluribus vicibus, & sex dierum spatio congruum magis erat condi rerum universitatem, ut Deus ostenderet se non necessario, & cæco impetu, ut quidam Philosophi somniarunt, operari, sed summa intelligentia & libertate præditum, quantum vult, & prout vult virtutem suam applicare. Plures enim operationi suæ adhibendo vices, se materiæ, totiusque molitionis dominum esse, rectissimaque voluntate omnia agere declaravit. Ita vir clariss. Bossuet II. Parte Historiæ, sive de serie Religionis pag. 165.

His autem respondeo, præter Philosophos, qui Deum necessario mundum condidisse autumant, extitisse tempore Mosis cultores Deorum, qui numina non æque universis dominantia, neque infinita potestate prædita superstitiosa religione adorarent; alia Chanaanæi, alia Aegyptii, alia Philisthiim &c. Immo hos idololatrias extitisse certo comperimus; & num Philosophi illi essent eo tempore exorti, ignoramus, ac prodiisse videntur conditis jam Athenis, & florescente Græcorum Philosophia. Sed, utut extiterint ætate illa vetustiori; si Deum ex necessitate operari putaverunt, debuerunt asserere mundum sempiternum, quomodo etiam Athenienses illi Philosophi statuerunt. Moses ergo docens mundum creatum in tempore, &

a primo homine annos, & generationes complexus, satis superque errorem Philosophorum illorum confutavit. Atque Deum non agere cæco impetu luculenter ostendit, scribens cuncta creasse verbo, ac mandato. Congruum erat, ut etiam unum Dominum universorum prædicaret; quod fecit initio Geneseos. Ut hunc Deum omnipotentem ostenderet, nec in operibus perficiendis usum tempore (quod opinari, ut inquit Philo lib. i. Allegor., est rusticanæ simplicitatis;) addidit in die, qua creavit cælum, & terram, ceteras quoque generationes fuisse perfectas. Atque ita Dei libertas, consilium, & omnipotentia, juxta interpretationem Augustini, in Historia Genesis elucescunt.

CAPUT III.

*Exhibet contractum in Genesim
Commentariolum.*

PLURA veteres Scholastici, ac præsertim Romanus Ægidius in Hexameron, sive peractam sex diebus Genesim, conscripserunt: de quibus brevissime nobis agendum erit, cum multa & notissima sint, & in sacrorum Interpretum Commentariis satis enucleata. Fuerunt ergo die prima a Deo creata cælum, terra, aqua, & lux, & hæc, ut Moses ait, *In principio*. Quo vocabulo ostenditur, nihil ante cælum & terram præcessisse, præter Deum conditorem universorum. Hebræi habent *בראשית* *In exordio temporis*. Cabbalistæ præter ætatem mundi, de qua infra, ex hac voce *בראשית* *Berescith* res primo die creatas non singulis literis ingeniose observant. Nam prima initium est verbi *ברא* *Creavit*: secunda *קיי* *Rachiah* *firmamentum*: altera nominis *רצ* *Heretz* *terram*: quarta *אש* *Sciamain* *cælos*: quinta *א* *jam* *mare*: sexta *אב* *Teom* *abyssum*. Hi ergo diem secundam, ac primam debent unam eandemque fateri. Terra dicitur initio fuisse inanis & vacua, & spiritus Domini aquis incubasse. Videtur his verbis designari limum, sive humidam materiam, Catholicum rerum omnium principium: quare placet nobis sententia Thaletis, quod rerum creatarum communis substantia sit Aqua: quod ne quis temere pronuntiatum credat, paucis ostendam.

Ac I. S. P. Augustinus in priori libro de Gen. ad lit. cap. v. ait, *Molen v. 2. literal-*
li.

liter designare *aquæ nomine totam corporalem materiam*, ut eo modo insinueret, unde facta & formata sint omnia, quæ in suis generibus jam dignoscere possumus, appellans aquam, quia ex humida natura videmus omnia in terra per species varias formari, atque concre- scere. Hebraica etiam verba *Spiritus Domini* ferebatur super aquas demonstrare divi- nam virtutem & energiam, qua, ut ova fe- cundantur ab alitibus, & foventur incubitu, communi materiæ in creatione motus & vis singulas species producendi concessa est, idem Augustinus scribit eodem libro cap. xviii, & Basilus Hom. 2. in Hexam. & unanimi sen- su reliqui Ecclesiæ Patres, ut recte animad- vertit Jansenius; necnon Magister sent. in 1. dist. xii. & etiam Scripturarum Interpretes, non solum Catholici, sed etiam hæretici, Munsterus, Junius, Grotius, Glassius, & alii. Sacræ ergo literæ declarant omnium re- rum corporalium materiem aquam esse, quæ simul appellatur terra inanis, & tenebrosa abyssus, quoniam materia percipitur incom- posita, rudis, invisæ; quasi creationis primor- dio fuerit duntaxat humidum chaos, nondum arida a mari extracta, & aere, quem in 2. de Nat. Deorum ait Cicero esse vaporem ex aquis, (& aquam appellat ipse Moses in 1. Gen. v. 20.) ab indigesta mole nondum emisso.

Consentit omnium plane antiquarum Gen- tium ex sacris literis derivata traditio. Phœ- nices seminium, & omnium rerum genera- tionem factam ex *aquosæ mixtionis putredine* olim tradidisse, demonstrat ex Sanchoniatho- ne Eusebius lib. 1. Præp. Evang. cap. x. Ze- no apud Hesiodum chaos illud, unde fiunt omnia, aquam esse dicebat; eaque subsiden- te factum limum, limo concreto terram ari- dam. Præscorum Indorum sententiam expri- mit apud Strabonem lib. xv. Magesthenes, dicens *primordium mundi facti esse aquam*. Thales Milesius *aquam esse dixit initium re- rum*: Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret, inquit apud Ciceronem in 1. de Nat. D. Vellejus. Vide Grotium in not. ad lib. 1. de Veritate Rel. Christianæ. Ob- serva etiam Milesium a Phœnicibus hausisse philosophiam, & fuisse ducem Jonicæ sectæ: Phœnices autem ab Ægyptiis, hos ab He- bræis: quare opinio Thaletis est omnium Græcorum scitis antiquior. Etiam Poetæ Ve- nerem, idest genituræ energiam, natam in- quiant ex aquis: unde Græci vocant *Αλιγεννη*,

vel *Α'ρροδι'την*, idest, *filiam maris*, aut *spuma*.

Physicis hæc argumentationibus confirma- tur. Nam ex aqua terram fieri liquet ex pluviis, unde gignitur tellus levis & candi- da: arenulas educi ex aqua litora ma- ris ostendunt; minimos lapillos ex eadem a- qua produci conspiciamus in alveis fluminum; ideoque narratur in Genesi 1. 9 contractis duntaxat aquis *aridam* apparuisse. Cœlum es- se fluidissimum ætherem, & naturæ aqueæ cum Cartesiani tenent, tum ceteri debent ad- struere, qui lumen ad nos transfusum consti- tunt in motu. Et quidem Hebraicus textus firmamentum appellat *יָפֶתַח* expansionem a- quarum, & cœlos pariter ab aquis *מַיִם*. Ignis flamma abit perpetuo in fumum: fu- mus vapor est aqueus; & in aquam etiam cineres reducuntur. Radix, flos, folia, & cortex vegetabilium facile resolvuntur in a- quam, & aqua nutriuntur & crescunt, ut constat ex ocymo & mentha, cujus surculus viridis aquæ immixtus, quasi in horto, radi- ces agit & floret. Pisces, volucresque in a- qua vel aere gigni, præter quotidianum ex- perimentum, legitur in 1. Geneseos versu vi- cesimo. Quælibet concreta liquore *universali* in aquam elementarem resolvi probant Hel- montius, Etymullerus, David Vander Beck, & Chymici omnes. Aqueo humore gigni animalia, tam reptilia, quam bestias, nemi- nem latere arbitror. Etiam homines ex aqua procreatos, auctore Censorino, placuit Epi- curo & Democrito. Ergo vel rerum natura- lium principia sint atomi, vel inanis substan- tia Peripateticorum, vel Cartesii elementa, quod Philosophorum otio definiendum relin- quimus; verisimile est communem corpora- lem substantiam esse aquam, & hanc in va- rias species mutari, dum ei permiscetur par- ticularæ aut salinæ, aut sulphureæ, aut oleo- sæ, aut consimiles aliæ: quas ex ipsa aqua, supra quam ferebatur spiritus Domini, pri- mitus erupisse, videtur consentaneum histo- riæ Moysi, Patrum traditioni, antiquiori Phi- losophiæ, necnon naturalibus experimentis. Sed hæcenus a me dicta de universali rerum omnium principio probet unusquisque, vel rejiciat pro lubitu.

Ut ad institutum redeam: aqua, cui spi- ritus incubat, est rerum aspectabilium mate- ries, qualiscunque hæc demum sit: & illa causalitatis ordine visibiles formas præcedit. Creata deinde lux *Verbo Domini*, non sono

vocis corporeæ, sed cognitione practica, dispositione voluntatis, & mandato atque imperio. Per lucem intelligi substantiam spirituales, idest, Angelicam, sentit Augustinus in 1. de Gen. ad lit. a cap. 9. ad 18. & in xi. de Civit. Dei cap. 9: alii vero solem, alii corpus aliud lucidum adhuc informe. Hebræi lucem appellant *חור* *Hor*, luminare, sive corpus lucidum *מְהוֹר* *Mehor*. Recte igitur nomine lucis intelligimus lucem incorpoream, idest, Angelum, etiam literaliter; diemque corporalem cogitare non possumus, sine corpore lucido, sive *מְהוֹר* luminare condito die quarta. Ex hac luce & vespera factus est dies, intelligibilis si referatur ad Angelos: corporalis, si referatur ad solem. Primam quoque diem appellant Hebræi *יוֹם* *Jom*. Hoc nomine notari cursum solis ex ortu in occasum, scribit in Radicibus R. David Kimki, quod observavit & Fagius. Non ergo fuit absque sole corporalis dies: omniaque Augustinianæ de simultanea creatione sententiæ apte quadrant. Vespera hebraice dicitur *ערב* *Hereb* mixtura, eo quod objecta confuse percipiuntur: ideoque & *ערב* propriissime dicitur de cognitione decolorata. Prodiit hinc fabula Hesiodi, Erebum natum e Chaos, & ex Erebo & Nocte progenitum diem & ætherem; nam legitur in Theogonia,

Hinc Erebum simul & Noctem Chaos edidit atram;

Æthera supremum genuit nox atra, diemque. Erebus itaque, Vespera, & nox præcedit diem: quod magis convenit diei spirituali, quam corporali; hunc enim an a luce, an a tenebris incipiat ambiguum est, nec conveniunt Interpretes. At cognitio vespertina antecedit matutinæ, ut omnibus perspicuum est.

De opere secundæ diei addam pauca: quippe dictum est paullo ante Firmamentum nihil esse præter extensionem aquarum, & veluti velum expansum inter eas, ut in v. 7. Genesis. Diximus & cælum ab aquis hebraice appellari; & ex veris aquis esse compactum; ut tradunt Clemens in 1. Recognitionum, Joseph in 1. Antiq., Ambros. in Hexam., & alii plures. Affirmavimus etiam a Cartesianis defendi cælos esse fluidos; quos Eliu apud Iob xxxvii. 18. appellans solidissimos, & fusos quasi ære, reprehenditur ut homo involvens sententias sermonibus imperitis. At si placet esse solidos (nam inter Ptolomæum, & Cartesium arbiter esse no-

Berti Theol. Tom. II.

lo) asseram ad instar chrystalli ex aquis coagmentatos: unde Chaldaus in Job legit non, *quasi ære*, sed, *quasi specularia*. Latine *cælum* dicimus, inquit Ambrosius, quasi stellis cœlatur: græce *ἐπάρων*, idest, visui pervium, & pellucidum, ait Schrevellius. Hebraica vox *מַיִם* *sciamaim* substantiam ex aquis, latina *cælum* pulchritudinem, & ornatum, græca *ἐπάρων* diaphaneitatem lucemque demonstrat.

Sequuntur opera tertiæ diei, nimirum congregationes aquarum, idest, maria: & apparitio aridæ, idest, terræ. Maria hebraice dicuntur *יָם* *Jamim*, videlicet, *יָם* *Jam* fundum, *מַיִם* *Maim*, aquarum. Hinc Hebræis, ut recte Hieron. in quæst., quælibet aquarum congregatio, sive salis sint, sive dulces, dicitur *Mare*. Terra, de qua hoc loco, est terra e sinu aquarumeducta; nam ea, de qua v. 1., erat invisibilis, videlicet communi substantiæ permixta. Facta autem congregatione aquarum *spissata est*, ait Augustinus in 1. de Gen. ad lit. cap. 12., nimirum, limus fluidioribus nudatus est partibus. Erant enim principio, inquit Ovidius in 1. Metamorph.

Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.

Cum terra facta sunt gramina, stirpes, & ligna pomifera, modo explicato cap. præcedenti in postremo argumento.

Quartæ diei opera sunt lucidissima firmamenti corpora, sol, luna, & stellæ. Hæc, quatenus a luce diei primæ corporalis minime differant, & paullo supra explicavi, & in præcedenti capitis propositione secunda. Cum doceant Philosophi corpora majori splendore illustrata aliis quoque apparere majora, propterea quod illorum radii vehementius capillamenta concutiunt: atque aliunde tradant Mathematici Solis magnitudinem superari ab aliis invisis corporibus; consequitur illum Gen. 1. 16. appellari *majus luminare* ob ampliorem lucem, non ob quantitatem, ac molem. An sol, ut veteribus placuit, sit corpus solidum, an materia fluida fervens, uti aurum liquefactum in fornace, quomodo scribunt Simon Marius, Athanasius Kircher, Raphael Averfa, Le Grand, alique Sectatores Cartesii, & num ignis sit, habeatque primi elementi majorem copiam, disceptant Physici. Literæ Hebræorum videntur in sole Ignis substantiam ostendere nomine *שֶׁמֶשׁ* *scemesec*; idest, *שֶׁם* *sciam*,
Ii ibi;

ibi; *וְנֹרָא* Hesc, Ignis: & nomine *וְנֹרָא* Hor, lux splendoris fontem, & scaturiginem: hinc *Orus* Ægyptiorum. Præst sol diei, quoniam est juxta Aristot. Top. vi. *ἄστρον ἡμεροφανὲς astrum in die lucens*. Idem dicendum servata proportionem de luna, & stellis.

Die quinta producta fuerunt reptilia, ac volatilia animantia, necnon adnatantia aquis: quorum prima aut per spiras reptant, ut angues; aut incedunt undulatum contracto corpore & explicato, ut limaces ac lumbrici; & sunt ovipara, hoc est, explosa ovo gignuntur. Eduntur eodem modo volatilia ex ovo prolifico, cui, incubante altero, fibræ excitato calore explicantur, ac gradatim pul- lus effingitur. Inter natatilia memorantur in Genesi v. 21. *τὰ κῆτιν τὰ μεγάλα*, cete grandia, pisces maximi, balæne, atque hippopotami; & singula gignuntur more ceterorum oviparorum. His vero ex Physiologia præsuppositis, intelligimus Augustini de duplici animalium procreatione sublimem doctrinam: juxta quam fuerunt antea producta concreatis in aqua seminariis primordiis; postea progenita in tempore ab involucris primordialis explicata. Facile etiam percipimus in hac sententia verba Ecclesi. cap. 1. 10. *Nihil sub sole novum, nec valet quisquam dicere, Ecce hoc recens est, jam enim præcessit in sæculis, quæ fuerunt ante nos*: non quidem per circulum, & revolutionem Platoniam: sed quia principio omnia simul creata sunt in rationibus seminariis, quarum decisione, aut permixtione generatio præterit, & generatio advenit; atque (ut docet S. P. xii. de Civit. Dei c. xiii.) omnium rerum genera oriuntur & occidunt. Pari jure portentosum non est, quod plerique tanta admiratione suspiciunt, marinos pisces etiam in summitate montium generari: cum per meatus terræ, unde vapores maris ascendunt in verticem, etiam semina natatiliū possint transmitti. Nam & sal inter montes, sal- sam aliquorum puteorum aquam, necnon plurimorum fontium scaturigines esse vicis- sim a mare, tradunt concordissime recentiores Philosophi. Quapropter spem propositam habeo, horum illustriores catervas magni Augustini placitis accessuras.

In operibus sextæ diei non morabor diu- tius, cum de homine proximo libro disputan- dum sit: terrestrium vero animalium, non aliter ac præcedentium, duplex est genesis, in semine, atque in hujus explicatione, seu

visibili specie. Distinguit divina Scriptura v. 25. bestias, jumenta, & reptilia, atque hæc repetit, quoniam alia in aquis repunt, alia in terris: neque sunt aliud hi dies, quam diver- sæ Angelorum perceptiones, prius communem naturam noscentium, deinde substantiales ma- teriæ formas. Jumenta dicimus, quæ vectan- do, & arando nos adjuvant: bestias autem animalia reliqua, maxime corpore & feritate majora. Hæc nostra in primum Geneseos brevis rudisque expositio: sed, nisi nos ani- mus fallit, Augustinianæ doctrinæ, & sanio- ri insuper philosophiæ magis accommodata. Cetera esse in singulis Commentariis interpre- tum explicata & digesta, monitum est in principio.

CAPUT IV.

Paradisum corporeum fuisse locum, & in aliqua mundi plaga ab initio plantatum.

INTER res die tertia productas una cum plantis, herbisque virentibus connumeranda est pars illa terrarum, in qua posuit Deus hominem creatum ad imaginem suam, videli- cet Paradisum voluptatis. De quo oritur quæ- stio, an fuerit corporalis, & in qua mundi plaga constiterit, quibus etiam arboribus con- situs, & ornatus. In hac autem de Paradiso dissertatiuncula tribus positionibus tota quæstio extricabitur.

PROPOSITIO I. Paradisus erat felix in- nocentis Adæ habitaculum, & locus aliquis corporeus in Orbe terrarum.

Adversus Philonem, & Origenem probatur I. Gen. 11. 8. ubi legit Vulgata *Paradisum voluptatis*, habent Hebræi; *בֵּית־הֶדֶן* Be-He- den, & Lxx. pariter *ἐν Ἑδέμ*. Præfixum au- tem Hebraicum *בֵּית* est nota Chorographiæ, ut observarunt Eugubinus in Colmog., Sali- nus principio Annalium, Huetius de Situ Pa- radisi cap. 2. & præ omnibus luculentissime in Grammatica Sacra Glassius Lutheranus. II. Idem demonstrat collatio locorum, in quibus de Heden fit sermo: Gen. 14. 16. *Ad orientalem plagam Hedem*. Ezech. xvii. 13. *Haran, & Chene, & Hedem negotiatores tui*. iv. Regum xix. 12. *Haram, & Reseph, & filios Heden*. Priori enim loco con- stat describi terram, quam inhabitavit Cam, secundo, & tertio homines certorum locorum habitatores. Isaiæ etiam 11. 13. legimus: *Ponet so-*

solitudinem ejus, quasi hortum Domini, hebraice *גן עדן* *Che-Heden*, sicut *Edenem*: quod transferre nos possumus (inquit Huetius) *ponet desertum, ut voluptatem*. III. ostenditur auctoritate PP. Chrysost. hom. 13. in Genes. Idcirco, ait, *nomen loci scripturis inseruit beatus Moyses, ut non liceat nugari volentibus imponere simpliciorum auribus, & dicere nulum esse in terra Paradisum*. S. Basilii hom. de Paradiso: *Proditum memoria est, quo sit loco plantatus, &c.* S. P. Aug: lib. viii. de Gen. ad lit. cap. i. *Paradisus, nihil aliud, quam locus quidam intelligatur, terra scilicet, ubi habitavit homo terrenus*. Vide & lib. de hæresib. c. 59. & epist. S. Hieron. ad Pamach. IV. Confirmatur ratione: quoniam neque Sacrarum literarum contextus, neque repugnancia aliqua nos cogit, ut Paradisum spiritaliter duntaxat accipiamus: sed e contra alia Scripturæ loca *Edenis* regionem nobis proponunt, neque contradictio aliqua apparet, si hortum voluptatis secundum literam exponamus.

Oppones: Cant. iv. 12. 13. ipsa Ecclesia appellatur *hortus conclusus*, ac Paradisus; & Prov. 13. Sapiencia dicitur *lignum vite*. Erit ergo Paradisus cœtus Sanctorum, in quo est lignum vitæ in sapientia & institutione Christiana: lignum scientiæ boni & mali, idest, propriæ voluntatis arbitrium: ligna alia fructifera, scilicet virtutes ac merita: & quatuor flumina terram irrigantia, quæ disfluunt ex uno fonte, hoc est, quatuor Evangelia sparsa per Apostolos in omnem Ecclesiam. Adde Paradisi nomen significare universaliter omnem locum, ubi feliciter vivitur, ut constet ex Lucæ capite xxi. v. 43.

Resp. neminem negare Paradisum posse ἀνεγχεῖν ad res spirituales transferri; sed hinc non sequitur corporalem locum non esse. Non enim ideo putandum est non fuisse veras mulieres Agar, & Saram, quoniam duo testamenta præfigurabant: nec Jerusalem in terris conditam, nec ullam petram a Mose percussam, quia illa cœlestem gloriam, hæc Christum Dominum præsignabat. Ergo ex quo Paradiso comparetur Ecclesia, ligno vitæ sapientia mater omnium bonorum, & quatuor fluminibus quatuor Evangelia, minime infertur in Genesi locum aliquem corporeum non esse descriptum. Legite Augustinum lib. viii. de Gen. ad lit. cap. 4. & xii. de Civ. Dei cap. 21. Pariter eadem vox hebraica *Heden* propria, & appellativa esse potest: nec male Vulgata

reddidit hebraicum *גן עדן* *Gan be-Heden*, hortum in Eden, *Paradisum voluptatis*: Nam idem habet Chaldaica Paraphrasis: & Symmachus transtulit *Paradisum florentem*, *Tigurini hortos delicatissimos*. Lxx. v. 8. nomen proprium *Εδέμ* retinuerunt, sed v. 15. substituerunt appellativum *ἡδονῆς*, *voluptatis*. Idem ergo Paradisi nomen proprie significat hortum *Heden*, & appellative locum omnem, ubi animus jucunditate perfunditur.

PROP. II. Inter varias de situ Paradisi opiniones probabilior est illa, quam in Tabulis Geographicis tenet Augustinus Lubin Ordinis nostri asserens fuisse in amœna planicie supra præaltos vertices montium Armeniæ; si tamen potest de hac re certa proferri sententia.

Varias dixi Auctorum opiniones; nam Barcephæ Syrus Paradisum locavit ultra Oceanum, Malvenda in India Orientali, Rabbini quidam in cœlo, atque inter nubes, Beroldus Sæctarius, & Clericus in Syria. Communior sententia est situm fuisse in regionibus, quas Tigris, & Euphrates præterlabuntur, ut docent Pererius, Torniiellus, Salianus. Grotius arbitratur consitum in Babylonia. Huetius, qui hanc quæstionem sæculo examinandam suscepit, in confluente Tigridis, & Euphratis, inter locum ubi hæc duo flumina junguntur, & locum quo iterum separantur, antequam in Persicum Sinum sese evolvant. Consentiant Huetio Calvinus, & Scaliger. Etiam Pater Lamy in Apparatu Biblico Paradisum statuit in regione, quam abluunt illa duo fluentia simul juncta, & cui adhæret ab Oriente terra Chus, a meridie sinus Persicus, sive potius Arabia felix, ab Occidente Chaldaea, a Septentrione autem Babylonia. Contendit Augustinus Calmet propius accedendum esse ad Armeniam, & ad scaturigines Tigridis, & Euphratis, ideoque consitum Eden in superiori regione ad Orientem, antequam hæc duo flumina jungantur invicem. Appellat is ad sententiam clarissimi Augustiniani Cosmographi Augustini Lubin *Eden* locantis super altissimos montes *Ararat*, idest Armeniæ, atque in eodem loco, ubi post diluvium arca requievit: nam Calmet loca omnia Paradiso finitima, & flumina inde erumpentia nobis ex Scriptore nostro delineat.

Hanc postremam opinionem ceteris probabiliorē esse ex cap. 2. Geneseos ostenditur, ubi v. 10. habetur: *Et fluvius egradiebat*

de loco voluptatis ad irrigandum Paradisum, qui inde dividitur in quatuor capita. Situs ergo Paradisi erat ubi aqua erumpens regionem pomiferam irrigabat, atque inde fluentia quatuor celeberrima Phison, Gehon, Tigris, & Euphrates distrahebantur. Et hæc regio nulla alia videtur, quam planicies optima feraxque inter montes Ararat, ex quorum radicibus diffuunt capita illa quatuor fluviorum. Nam Phison, quem recentiores Geographi Phasim appellant, ex montibus Armeniæ ducit originem Septentrionem versus percurrentes, regionemque Colchidem rigat auro gemmisque ditissimam, dictam Hevilah a filio Jectan, cujus Posterii in Armenia, & Mesopotamia sedem habuisse creduntur. Gehon idem est Araxes ex montibus Armeniæ effluens in Caspium mare, fluctibus & rapido cursu sonans, quod significat hebraicum vocabulum גֶּחוֹן Gehon, inquit Calmet: vergit autem Araxes ad Orientem, irrigatque Æthiopiam, & regionem Chus finitimam Artaxatæ. Nam duplex est Æthiopia, una cis, altera ultra æquatoreum circum; ut observarunt Sanson, & Lubin. Fluit Tigris e montibus pariter Armeniæ, & labitur ad meridiem per Assyriam, eamque a Mesopotamia dividit. Euphrates e montibus Ararat ex parte Occidentis erumpit, alluit a dextera Armeniam minorem & Siriam, a sinistra majorem Armeniam & Mesopotamiam, & flectens ad meridiem sese in Tigrim affundit, & communi alveo in Persicum sinum evolvitur. Igitur planicies montibus Armeniæ circumvallata sita est in medio quatuor fluminum: hæc ex aquis illam irrigantibus, & terræ meatus pervadentibus ad radices montium scaturiunt, ideoque extra hortum voluptatis dispescuntur; his denique ex omni prorsus parte, ut instituti erat Moyses, natura situsque Paradisi voluptatis describitur.

Demonstratur etiam in hac sententia, quo pacto terra Haram, & Chene sit finitima regioni Hedenis; nec ab ea procul distent Gozan, & Haran, & Resph; ut legimus Ezech. xxvi. 1. 23. & Isaïæ xxxv. 1. 12. nam Haran, & Chene spectant ad plagam australem Mesopotamiæ: Gozan ad regionem sitam in confiniis Armeniæ, & Mediæ: Resph in Thalassar: quæ loca omnia non procul a montibus Armeniæ distita sunt. Sed hæc quadrare etiam possunt sententiæ Huetii, & eorum qui Paradisum collocant in Mesopotamia,

& in confluente Euphratis.

Hæc tamen non plane esse certa constat. I. Ex tam variis opinionibus supra recensitis. II. Ex Patribus, qui locum Paradisi a cognitione hominum remotissimum esse tradunt: ita enim docent Tertullianus cap. 47. Apologetici, & S. P. Augustinus viii. de Gen. ad lit. cap. 7. III. Ex S. Thoma, cui subscribunt Greg. de Valentia, Delrius, Nat. Alexander, Juenin, &c. IV. Ex fluvii Phison, & Gehon, quos veteres tradiderunt esse Gangem, & Nilum, ut sentit etiam loco cit. Augustinus. V. Ex ratione: flumina enim complura, quorum antiqui Scriptores fontes commemorant, nunc in longe distitis regionibus erumpunt, ut Alpheus juxta Pliniam, & Pausaniam. Experiamur nihilominus an superior sententia validum habeat adversus ceterarum argumenta præsidium.

Audiendus principio Cl. Episcopus Abrincensis, qui Paradisum constitutum tenet ad fluvium, quem appellant Arabum, productum ex confluente Tigridis, & Euphratis, priusquam in mare Persicum se præcipitent. Quod demonstrat pluribus argumentis, quæ possunt ad hanc summam contrahi. I. Paradisus ad Orientem fuisse respectu Arabiæ, ubi Moses creditur scripsisse Genesim, demonstrat hebræa vox מִקְדֶּדֶם Mikkedem, utrumque & tempus & locum significans, idest, *in principio, & ad Orientem*. Atque hoc postremo sensu aliis in locis usurpatur a Moyse. Est autem Arabia loco delineato ab Huetio occidentalis, & idcirco Paradisus constitutus ad Orientem. II. Ea verba Genes. *Fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum Paradisum*, significant quod fluvius ex Provincia Eden profluebat in Paradisum, quoniam tam latinum *egrediebatur*, quam græcum ἐκπορεύεται, hebræumque נָחַל cursum fluentis indicant, non *fontem*, hic enim propriis vocabulis poterat declarari. III. Falluntur, qui putant fluvium egredientem de terra Eden dividi in quatuor magna fluentia; cum *capita* dicantur brachia, & rami confluentis ejusdem, & Phison quidem occidentalis, Gehon orientalis. Quod præter regionis positionem conjicitur ex eo quod Moses primo Phison nominavit, nam alveus occidentalis est Arabiæ Petrææ magis proximus. Convenit & nomen Phison a נַחַש Pusc, quod est circumfluere & augeri: item terra Havilah huic adjacens: aurumque Arabiæ, & pretiosi lapides.

pides Persici : tandem agrorum ubertas etiam a Curtio , ceterisque Topographis celebrata .

Sed facilis est ad hæc omnia responsio . Ad primum enim concedimus hebraicam vocem *Mikkedem* significare sæpenumero plagam Orientalem : sed Armenia Arabiæ Petrææ Orientalis dicitur , quamquam vergens paululum ad Aquilonem ; cum omnis regio Trans-euphratæ ad Orientem sita dicatur . Præterea *Mikkedem* iuxta literam potius significat *a latere Orientis* , quam in Oriente , ut cap. 211. fatetur Huetius : id vero magis montibus Ararat collineat , quam confluenti Euphratis . Addo Gen. 11. 8. *Mikkedem* omnium fere Versionum , præsertim Græcarum , ac Latinarum testimonio vertendum esse *a principio* ; cap. autem 14. 16. *Chidmad* , ad plagam Orientalem . Ad Orientem ergo habitavit profugus Cain : sed utrum ad Orientem confitus fuerit Paradisus , Scriptura non loquitur . Ad 2. dicimus in ipso loco voluptatis fuisse fontem uberrimis aquis profluentem , & his hortum fuisse irrigatum ; aquam vero diversas Paradisi partes subiisse : atque ex ejus scatebris quatuor flumina promanasse : nam hæc duntaxat extra Paradisum dividi Scriptura testatur . Ille autem fons erit forte tempore diluvii deperditus ; unde legimus , quod *egrediebatur* , tamquam de fluente a priori scaturigine jam divulso dum Moses hæc literis consignaret . Atque ita cursum aquarum in Paradiso , atque ex his quatuor fluminum scaturiginem plano , obvioque sensu defendimus . Ad 3. nemo inficias ibit *וַיֵּצֵא רוֹס* *Rosc* , caput , aut primum ac præcipuum , aut eminentiam quandam præsignare . Quomodo ergo Phison , & Gehon , si brachia sunt & rivi unius confluentis , *capita* nuncupantur ? Si diversa flumina sunt Tigris , & Euphrates , quare non Phison , & Gehon ? Quatuor enim *capita* dicuntur , non duo . Adde olim Tigridem , & Euphratem separatim alveis intervallo xxv. miliariorum in mare Persicum influisse , ideoque nec productum ab his confluentem . Neque obstant Huetianæ conjecturæ : quippe Moses undique Paradisum describit , & flumen magis remotum primo commemorat , postremo Euphratem , quasi ob oculos situm , notissimumque . Hinc ceterorum omnium cursum demonstrat : & de ultimo fluvio proximore , ait tantummodo : *Quartus ipse est*

Euphrates . Phasidem aquarum copia , & plurimum fluminum vestigalibus tumidum exhibet nobis Cosmographia . Illi propterea convenit nomen *פִּישׁוֹן* *Phison* , & quod huic affine est , *Phasis* , a radicali *פִּישׁ* *Phisa* , *crescere* , & *augeri* . Colchidem auro , gemisque abundare scribunt Strabo , Plinius , & alii : & hanc esse terram Hevilath , docet Moullart Sanson ; cui libentissime subscribimus , inquit Lubin . Eam *Phasis* longa periodo circuit ; quod asseritur cap. 2. v. 11. Genesis ; nec potest convenire Phisoni Huetiano ; qui , ut divellitur a Gehone , in sinum Persicum profluit . Terra denique magis est frugifera , & ferax inter Tigrim , & Euphratem , solo per venas aquarum resudante , quam inferiori ad mare Persicum regione : atque hoc asserit Curtius lib. 7. Plinius xviii. 17. & Dionysius Periergetes apud Grotium in caput 11. Genes. Fuerit ergo Paradisus in Babylonia , ut scribit idem Grotius ad Ezechielis tertium ac vicesimum . Non minor est agrorum ubertas in Mesopotamia , ubi oves dicuntur bis parere . Postrema itaque ratio potest singulorum placitis accommodari .

Qui arbitrantur Paradisum fuisse constitum in India , his momentis ducuntur . I. Inquiunt hanc regionem esse respectu universæ terræ Orientalem . II. Ibidem optimum aurum adinveniri . III. Phisonem præcipuum Paradisi fluvium omnium veterum testimonio esse Gangem .

At hæc sunt facilioris solutionis . Omnes quippe Provinciæ Palestinæ Orientales in sacris literis *Oriens* nuncupantur , Media , Arabia , Persis , Moab , &c. Vide Ezech. xxv. Esaia. 11. 6. Matth. 11. 1. &c. Aurum , tametsi in magna copia nascitur apud Indos , scatet purissimum , atque uberrimum etiam in Colchide . Ganges nimis distat a Tigride , & Euphrate , ut possit effluere ex uno fonte , quantumvis explicato ac diffuso . Potuit ergo a Patribus appellari Phison propter aquarum ubertatem , quemadmodum Nilus Gehon , omniisque aquarum ductus exundans , & agros mollitos , & oblimatos relinquens , Nilus dicitur . Verum appellativa nomina ista sunt , & Moses propria conscripsit . Ita potuit Tigris ab aquarum gurgitibus nomen habere Pisitigridis , & Gihonis : quorum primum occurrit apud Curtium , alterum frequens est in Persica Historia : & tamen quatuor

tuor divisa capita fluminum Auctores collocantes Paradisum in India nequaquam dene-
gant. Phison ergo, & Gehon magna quæque
flumina indiscriminatim possent appellari, li-
cet proprie ille sit Phasis, iste autem Araxes.

Constituentes Paradisum in Mesopotamia,
aut citra Euphratem asserunt hanc regionem
sitam esse ad Orientem Palæstinæ, proximam
Euphrati, ibique olim habuisse sedem poste-
ros Adæ, eo enim illos trahebat amor na-
talis soli. At frustra istic quærent quatuor
capita fluminum, etiamsi daretur Phisonem,
& Gehon esse duo brachia Euphratis: quam-
vis in Mesopotamia duo possint designari, Ti-
gris ad Ortum, & Euphrates ad Meridiem,
& Occidentem. At Patriarchæ tam Meso-
potamiam, quam Assyriam, & Babyloni-
am incoluerunt: & verosimilius est omnes
ab ingressu Eden fuisse prohibitos, antequam
diluvio universali (ut contigisse arbitramur)
dissiparetur. Ceterum Mesopotamia habet ad
Aquilonem montes Armeniæ: eosque a lon-
ge spectare poterat Adam, si placeat huius
regionis fuisse colonum. Tantum itaque loco
super vertices illorum montium characteres
omnes Paradisi conveniunt: oriuntur ex eo-
rum radicibus Phasis, Araxes, Tigris, &
Euphrates: abluuntur ab his regiones no-
ratæ a Mose: sunt illic irrigui ac fertiles
agri: nec deest loci sublimitas, quam exag-
gerant Patres, Basilii maxime, & Theo-
philus in 11. ad Antiochum.

PROPOSITIO III. Inter Paradisi arbo-
res duæ præsertim considerandæ sunt, lignum-
que scientiæ boni & mali.

Ita enim 11. Genesios v. 9. Lignum vi-
tæ dicitur usitatissima hebraica phrasi ad de-
monstrandum effectum, quoniam Dei insti-
tuto hominem integrum & incolumem con-
servabat. Legimus eodem sensu *verba vite*
Joan. vi. 68. *Spiritus Sapientiæ* Esaiæ xi.
2. *Disciplinam pacis* LIII. 5. & alia per-
multa. Largiebatur quippe hæc arbor *stabi-*
litate contra vetustatem, ait S. P. de pec-
catorum meritis cap. 3. Disputant Interpre-
tes num hæc vivifica arbor efficaciam refi-
ciendi senectutem haberet naturaliter, an be-
neficio Creatoris. S. P. Augustinus lib. xiii.
de Civit. Dei cap. 20. de primorum paren-
tum immortalitate differens, *Qui status*,
inquit, *eis de ligno vite, quod in medio*
Paradisi cum arbore vetita simul erat, mira-
bili Dei gratia præstatur, Eadem repetit
de peccatorum meritis cap. 21. & in viii.

de Gen. ad lit. 5. Sunt nihilominus, qui
hanc virtutem ligno vitæ naturalem fuisse
defendunt, propterea quod cap. 111. 22.
dicitur Adam ejectum de Paradiso, ne co-
mederet de ligno vitæ, & viveret in æter-
num. Pater Calmer opinatur mentem esse
Augustini, quod virtus beneficiæ arbori in-
dita, ne mortalia corpora veterascerent, gra-
tiæ deputetur, eo quod Deo Creatori esset
referenda; quod satis est, inquit, ut Au-
gustinus supernaturalem judicaret. Sed cer-
tissima duo sunt: primum, immortalitatem
primi hominis non fuisse illi naturaliter de-
bitam; alterum, lignum vitæ non potuisse
hominem præservare nisi ad determinatum
tempus, si nullam virtutem habuit præter
inditam ac naturalem. At de immortalitate
primi hominis sequenti libro.

Arbor scientiæ boni & mali appellata est,
non quod ei inesset vis acuminis ingenique
conferendi, ut vult Josephus lib. 1. Anti-
quit. sed propter experientiæ consequentiam.
Primus enim homo comedendo illius ar-
boris fructum, *per experimentum pœnæ didi-*
cit, quid interesset inter obedientiæ bonum,
& inobedientiæ malum, ait S. P. cit. libro
de Gen. ad lit. cap. 5. Fuit autem arbor
hæc interdicta, *non quia ipsa erat malum,*
sed propter commendandum puræ & simplicis
obedientiæ bonum, quæ magna virtus est ra-
tionalis creature sub Creatore Domino consti-
tutæ: inquit idem Augustinus libri xiiii.
de Civit. Dei capite vicesimo. An fuerit
arbor mali, an ficus, an cerasi incertum
omnino est, nec in præsentiarum disqui-
rendum.

CAPUT V.

Aspectabilem Mundum non esse Deo coæ-
ternum, sed procreatum in tempore.

BREVES erimus in hac quæstione, cum
illam etiam Philosophi ad sua jura tran-
stulerint. Sempiternum mundum existimant
Aristoteles & complures Platonici: sed jam
conveniunt omnes, nec mundum, nec crea-
turam aliquam esse Deo coæternam. Non-
nulli tamen illud divinæ tribuunt virtuti, ut
potuerit universum, saltem quoad permanen-
tes substantias, ab æterno producere. Habet
ergo quæstio duas partes; una ad perfectam
hujus Universi conditionem pertinet: altera
ad possibilem.

PRO-

PROPOSITIO I. Non præterierunt infinita durationis rerum creatarum spatia, ut quidam veteres Philosophi commenti sunt; sed omnia fuerunt a Deo condita in tempore.

Sacris literis, ac ratione probatur. Erat enim Sapientia Patris *antequam terra fieret, & nondum erant abyssi, & jam concepta erat; necdum fontes aquarum eruperant, nec montes gravi mole constiterant*, ait Auctor Proverb. cap. viii. 23. Non sunt ergo creaturæ Deo coæternæ: sed creatæ *in Principio* temporis, ut habetur initio Geneseos. Vox quippe Hebraica *בראשית* *Beresith* significat quancumque temporis, aut loci, aut operis inchoationem: & durationis primordium Chaldaica *בְּרִדְמִין* *Bechadmin*. Accedit definitio Lateran. Concilii sub Innocentio III. cap. i. declarantis creaturam spiritualement & corpoream *ab initio temporis esse conditam*.

Idem ostendunt physicae, ac morales observationes. Physicae quidem: nam cum pluviae e montibus ac rupibus continuo arenam, glebasque corrodant, quos transferant in planiciem, vel proximiora litora maris, atque, ut ait v. libro Lucretius,

*Pars etiam glebarum ad diluviem revocatur,
Inbribus & ripas radentia flumina rodunt;*

si mundus ab æterno constitisset, neque imæ darentur valles, neque juga & vertices montium; sed illæ forent oppletæ terræ, lapillorumque congerie, hi vero æquati solo, & in planum redacti. Moralis autem conjectura hæc est. Cum ab hinc retro nondum sex annorum millia de excellenti rerum gestarum memoria supputari possint historiae, quis non hinc existimet mundum aliquando cœpisse, nec longam esse ejus ætatem? Cur (inquit lib. ii. in somnium Scipionis Macrobius) per innumerabilium seriem sæculorum non fuerat cultus, nec quo utimur inventus literarum usus, quo solo memoriae fulcitur æternitas? cur multarum rerum experientia ad aliquas gentes recenti ætate pervenit? Vide citati libri cap. x. Recurrunt Adversarii ad rerum vicissitudines & commutationes; quas Macrobius ipse repetit ab igne, alii a diluviis, quæ mundum labefactaverint, & vetera historiarum rerumque absumpserint monumenta. At vicissitudines illæ aut omnium plane hominum cladem, exitiumque intulerunt: aut aliquorum tantummodo. Si universum humanum genus deletum est; quisnam præteritam universorum cladem nuntia-

vit? Quod si aliquæ tantum nationes perierunt sive naufragio, sive incendio: jure petimus, cur servati ab interitu homines innumera præteritorum sæculorum millia numerare non possint literis, ac monumentis vetustissimis consignata, neque ante apparuerint artes, scientiæ, bella, tantaque Philosophorum, ac Poetarum ingenia? Ergo initium mundi demonstrant sacræ literæ, & physicae, ac morales ratiocinationes.

RESPONSIONES AD OBJECTA.

Ducebantur gentiles Philosophi his argumentis. Si mundus non sit æternus, duos execrables errores consequi necessum est, nempe Deum esse mutabilem, & ab actione in actionem transire, ceu mortalem: atque tempus factum fuisse in tempore, vel antequam tempus extiterit, cum sit una cum cœlo generatum, ut inquit Plato. Præterea non potest in animum cadere, ut tanta, quæ mundum antecessit, æternitate Deus mundi creationem distulerit; ut enim arguit Proclus, cur Deus infinito tempore fuisset otiosus? num ignarus creationem futuram esse meliorem? At id quidem absurdum est. Si non ignarus; quare non prius est operatus? Denique: In anteriori æternitate Deus vel non fuit, vel dormiebat, vel vigilabat, vel horum neutrum. Primum est absurdum, est namque Deus sempiternus: secundum quoque nulla ratione stat, quoniam æternus somnus non cadit in Deum. Si vigilabat, aut beatitudine fruebatur, aut non; Hoc postremum efficit, ut Deus seipso beatus non sit, quod implicat. Quod si beatus erat & pulchre degebat ævum, rerum novarum molitione delectari non debuit.

Ad primum itaque dicimus mutationem ejus esse, quod est in potentia: nam & Aristoteles definit motum *actum entis in potentia*. In Deum ergo nulla cadit mutatio, sed hæc est solius termini vel effectus: veluti cum per calorem solis aliqua corpora calefieri contingit, nulla in sole, vel calore ejus mutatio fit, quamvis immutetur res calefacta, inquit lib. 3. Introduct. cap. 6. Abaelardus. Furissimus quippe actus Deus est, nulla potentialitate permixtus. Neque enim humano more discurrendum est: Si æterna est operatio ex parte efficientis causæ, quare sempiternus non est effectus? Id enim provenit ex ipsa causæ, ac termini conditione.

ne. Nam illa nullo agit animi aut corporis motu, sed incommutabilis est, & stabili ratione operatur, & cum sit perfectissima, libertate carere non potest; quælibet autem mutatio non est sine corporis aut animi agitatione; neque summa libertas stat cum necessitate. Idcirco utrumque in sempiterna causa salvæ debet, incommutabilitas absque transiitione de actu in actum, & indifferencia comparate ad terminum, vel effectum. Hic natura sua mobilis est aut animo, aut corpore, aut utroque; & consequenter nequit esse immutabilis & necessarius. Ad argumentum Aristotelis dicentis fieri non posse, ut mundus sit productus in tempore, nisi tempus præexistat, dicendum est mundum creatum in tempore, quatenus habuit initium propriæ durationis, & semper potuit excogitari aliquod antecedens momentum, in quo non fuerit: quod verificari nequit de re sempiterna. Tempus enim, quod pendet a rerum corporalium mutatione fuit una cum ipsis productum: neque potest rerum proprietas illarum conditionem præcedere.

Quod opponit Proclus facili responsione diluitur. Nulla quippe creatura existente cuius mutabilibus moribus tempora peraguntur, tempora omnino esse non possunt. Legite Augustinum lib. xii. de Civ. Dei cap. 15. & xi. Confess. cap. 12. & 13. Ipse Plato in Timæo hæc de æternitate scripsit. *Dicimus de illa est, erat, & erit; sed illi revera solum esse competit. Fuisse vero, & fore deinceps ad generationem tempore procedentem referre debemus.* Hæc Plato, aliaque ad rem nostram aptissima, quibus ostenditur divinam substantiam neque seniore fieri, neque juniorem, nec fuisse, nec futuram esse, nec recipere eorum quidquam, quibus creata subijciuntur, sed perseverare semper immutabiliter. Cum ergo non fuerit aliquod tempus priusquam Deus condidisset cælum, & terram: cur dicitur per antea facta tempora ab opere cessasse? quid quæritur quid tunc faciebat? *Non erat tunc, ubi non erat tempus,* ait memorato loco Augustinus. Atque his Proclo, ceterisque Platonis satisfactum iri confidimus.

Consimile est argumentum ultimum verbis Plutarchi propositum: cui reponimus, Deum perpetuo vigilare, ac beatissimam vitam ducere, neque novam aliquam ex rerum creaturarum molitione percipere delectationem. *Fas non est credere* (ait S. Pater

lib. xii. de Civ. Dei cap. 17.) *aliter Deum affici cum vacat, aliter cum operatur: quia nec affici dicendus est tanquam in ejus natura fiat aliquid, quod non antea fuerit. Patitur quippe qui afficitur, & mutabile est omne, quod aliquid patitur. Non igitur in ejus vocatione cogitetur ignavia, desidia, inertia, sicut nec in ejus opere labor, conatus, industria.*

PROPOSITIO II. Videtur probabilior illorum sententia, qui arbitrantur mundum, seu creaturam aliam non potuisse condi ab æterno.

In hac siquidem conspirarunt PP. contra Arium disputantes, hoc argumento probantes divinitatem Verbi: Quod est æternum nequit esse creatum: Verbum est æternum: Ergo verbum creatum esse non potest. Neque nobis satisfaciunt quidam Scholastici respondentes, Patres adversus Arianos argumentari de facto: nam hæc responsio pluribus momentis eliditur. Ac primo S. Athanasius in 2. contra hæreticos illos disputatione ait: *Tametsi Deus possit semper facere, at res creatas æternas esse, non potest: quippe ex non extantibus sunt, & non erant antequam fierent. Quæ autem non sunt antequam fiant, quinam poterant cum Deo, qui semper est, existere?* In quibus proculdubio Athanasius non de eo, quod reipsa factum est, sed de eo, quod potest fieri, instituit disputationem. Neque de æternitate participata ac mutabili potest commode exponi; cum non semel doceat esse in tempore productum ita rei creatæ competere, ut ei nequaquam convenire possit semper fuisse. *Proprium est* (inquit Orat. iii. contra Arianos) *creaturarum, & operum non esse antequam fiant, & ex non extantibus subsistere.* Docet præterea in Ep. ad Africanos notas divinitatis esse vim creandi, æternitatem, & immutabilitatem: quas (inquit) creature habere non possunt. Quemadmodum ergo virtus creandi & immutabilitas nequeunt rebus creatis convenire, ita neque æternitas: ideoque æternitas illa participata commentum Scholasticum est, pugnans cum rerum creaturarum natura; quarum proprium est fieri ex non extantibus, & consequenter non fuisse aliquando. Ad hæc: Methodius Martyr in libro contra Origenem ait: *Impossibile est id quod initio productionis est circumscriptum, ortus sui termino cavere.* Methodius vero necessario intelligendus est de æternitate participata, quam mun-

do assignabat Origenes: ut demonstrat Petavius tom. 1. Theolog. Dog. lib. 111. cap. 6. ubi plura ad hanc rem satis idonea. Denique quomodo poterant Patres argumentari contra Arianos *de facto*, cum inter hæreticos illos plures fuerint, qui aliquas creaturas æternas assererent, commenti ex Schola Platoniorum æones, ac demiurgos?

Neque ex sola oppugnatione hæresis Arianæ veritas Propositionis monstratur, sed etiam ex confutatione dogmatum Aristotelis. Quomodo enim Lactantius lib. vii. de Vita beata cap. 1. probat adversus hunc Philosophum Mundum non extitisse ab æterno? (inquit) *quidquid est productum, necesse est aliquando habuisse principium: nec omnino quidquam potest esse, nisi coeperit*. Justinus pariter Confut. 31. idem demonstrat hoc argumento: *Omne quod fit, antequam fieret non erat: non igitur æternum, & principii expers tempus est*. At hæc adversus errores Philosophorum essent prorsus vana & futilia, si aliquid simul productum esset, & particeps æternitatis.

Advertenti ad rerum ideas magis magisque hæc veritas suadebitur. Idea creationis est, quod per illam res producantur ex nihilo: si ex nihilo, ex non extantibus: si ex non extantibus, necesse est, ut aliquando non fuerint: si hoc necessarium est, ergo repugnat res productas esse ab æterno. Atque ex hoc principio Patres Arianam hæresim vellicant, frangunt, evertunt. Idea temporis est, quod mutabilitate transcurrat, & sit mensura quædam vitæ, & operationis creaturæ habentis prioris & posterioris discrimen: in sola enim veritate, quæ manet, præteritum, aut futurum non invenitur. Vide S. P. Augustini Tractatum octavum & tricesimum in Joannem. At creatura nequit subsistere, nisi mutabiliter: Ergo duntaxat in tempore habere potest extantiam. Idea denique creaturarum exhibet menti nostræ substantiam finitam, qua semper cogitari potest perfectior; alias non repugnaret creatura perfectissima, atque infinita. Igitur data quacunque duratione rei ab alio productæ, necesse est, ut alia semper major possibilis percipiatur, alioqui foret ipsa immutabilis Dei existentia. Posita autem creatura ab æterno, quænam diuturnior, ampliorque duratio percipi poterit? Sunt reliqua apud Philosophos pervulgata.

AD EA, QUÆ OBJICIUNTUR, RESPONSIO.

Sententiam oppositam quidam acerrime propugnant propter ea, quæ sequuntur, argumenta. Principio affirmant Dei æternitatem esse undequaque immutabilem, cum quantum spectat ad durationem & vitæ perennitatem, tum ad operationes ac perfectiones reliquas: est enim interminabilis vitæ tota simul & perfecta possessio. At creatura quæ ab æterno consisteret, foret quidem vitæ interminabilis, sed non haberet perfectissimam vitæ suæ possessionem, operatione nova præteritis succedente. Quare Philosophi qui aut mundum, aut materiam fecerunt æternam, nequaquam Deum hæc existimarunt: quoniam aliud est per interminabilem duci vitam, quod mundo Plato tribuit, aliud interminabilis vitæ totam pariter complexam esse præsentiam, inquit Boetius de Cons. lib. v. Prosa 6. Igitur non implicat creaturam esse ab æterno; quoniam istiusmodi æternitas, utpote mutationi obnoxia, non est divinum illud attributum incommunicabile rei creatæ. Insuper: ex quo Deus habebat solus immortalitatem, ut in 1. ad Tim. scribit Apostolus, non consequitur rationalem animam non esse immortalem: sed duplex distinguenda immortalitas est, permanens & incommutabilis vita, Dei propria: & vita interminabilis spiritualis substantiæ, quæ sua mutatione peragitur, cum possit scientia & caritate deficere atque proficere, necnon a primæ causæ voluntate arbitrioque dependeat. Pari jure videtur distinguenda duplex æternitas, prima, & secunda; sive participata, & tota simul existens. Deus præterea ab æterno erat omnipotens, & mundus ab æterno erat possibilis: nulla ergo emergit repugnantia, sive spectetur virtus causæ, sive conditio effectus, in creatione mundi ab æterno. Tandem si sol extitisset in æternitate, lucem perpetuo effudisset: aut si pes, semper potuisset imprimere vestigium in pulvere: & nihilominus distingueretur lux a sole, & vestigium a pede. Ita, &c.

Resp. duplicem esse æternitatis characterem, unum quod careat principio & fine, alterum, qui ex priori consequitur, quod sit immutabilis: nam, ut scribit Plato in Timæo 2. *quod ortum non habet, & semper est, procul debet esse ab omni temporis vicissitu-*

itudine. Hujus rei & nos rationem protulimus : quoniam nisi detur primordium temporis , cogitari non potest initium durationis mutabilis . Igitur Philosophi , qui mundum constituebant sempiternum , etsi non ei tribuebant oretenus sublimiorem illam æternitatem , quæ nulla transiitione peragitur , ut sapienter animadvertit Boetius , hanc tamen mundo tribuebant reipsa , & consequentiæ necessitate : merito refellendi , quia docebant quæ rationi quoque adversantur . Profecto immortalitas creaturarum non tollit essentiam , quam destruit æternitas : debent enim res creatæ fieri ex nihilo , atque ex non extantibus , ut demonstratum est supra . Neque tenetur Deus creaturam omnem redigere in nihilum , tametsi istud efficere possit ; at debet quamlibet creaturam principio producere ex nihilo , quoniam ratio creationis hoc postulat . Intelligimus etiam creaturam mutabiliter agere vitam , quamvis non moriatur , sicuti videmus hominem ambulare , etiamsi moveri persistat : at non percipitur initium mutabilis vitæ , nisi sit primordium aliqujus temporis , quemadmodum non videmus inchoari ambulationem vel cursum , nisi intuemur principium motionis . Sunt enim tempus & vita rerum mutabilium prorsus synonyma , non minus ac deambulare & moveri . Duplicis ergo æternitatis distinctio comparari nequit cum duplici immortalitate : quæ de re vide superiorem de Angelis dissertationem capite tertio . Nec ad rem est exemplum solis , & pedis imprimentis vestigium , adhibitum a Platonis , ut refert S. P. Augustinus in x. de Civit. Dei cap. 3. Etenim tria possunt esse simul cum sua causa : proprietates quæ sunt veluti complementum substantiæ , ut lux est simul tempore cum sole : modificationes , quæ non sunt res per se subsistentes , neque , ut Philosophi loquuntur , absolutæ entitates , ut umbra corporis , splendor solis , excavatio pulveris premente pede : & denique simul sunt quæ eandem habent substantiam , & unum est principium alterius , sicut divinæ Personæ . Cum itaque creatura neque sit Deo consubstantialis , neque proprietas aut modus divinitatis , consequens est non potuisse produci ab æterno . Præclara est hac in parte doctrina Zachariæ Mytilenæi apud Petavium memorato capite vi. num. 6. Vide & Purchotium Exercit. Ontolog. disput. iv. sect. 2. quæst. 1. Ab æterno denique esse omnipotentem , ac mundum pos-

sibilem nemo ignorat : ac potuit condi creatura quocunque momento distributive accepto ; sed quodcunque pro mundi productione designetur , debet ab aliis in infinitum anteverti , alias æternitas non esset infinita , & posset certis intervallis exhaustiri & expleri . Atque idem dicendum est de potestate semper agendi in æternitate , quam appellant a parte post . Sed eam provinciam non suscepimus , ut de Philosophicis prolixè , & cumulate dicamus .

C A P U T VI.

Mundi natale ad æquinoctium vernali , non ad autumnum probabilius referri .

EGIMUS de mundi in tempore productione , & refutavimus veterum quorundam de ipsius æternitate commenta . Sequitur , ut inquiramus quo anni tempore Deus tam præclarum opus molitus sit , an ineunte vere , an autumnò ; nec enim de hyeme qui id sentiret repertus est hætenus . Æstate mundum cœpisse existimarunt Ægyptii , quorum opinionem propugnavit in Methodo demonstrationis temporum Gerardus Mercator : at nullum antiquiorem Patronum habet vel Judæorum , vel Christianorum , hæc Ægyptiorum opinio . Autumnò mundum creatum docuerunt Talmudistæ in Gemara Aboda , Rhabbi Eliezer , Cabbalistæ , Lyranus in cap. vii. Gen. Tostatus q. xxi. & cap. xiv. Defensorii , Picus Mirandulanus , & post Adrianum Junium , & Scaligerum , Usserius , Vallemontius , Natalis Alexander , & recentiores Chronologi fere omnes ; qui etiam mundi Natalis plenis calculis diem assignant tertiam ac vicesimam Octobris anni Periodi Julianæ 710. In æquinoctio tamen verno productum mundum major pars Sanctorum Patrum affirmat , nec dissentiunt veteres Rabbini , ex quibus R. Josua idem statuit . Theologi quoque innumeri idem tradiderunt , imò & Novatores hoc studiorum genere clari , Gerardus Vossius , Jacobus Cappellus , Eduardus Simsonius , alique innumeri . Veteres Historicos in hanc sententiam conspirasse liquet ex libro 11. Diodori Siculi ; de aliis Scriptoribus Gentilitatis , videndus Rhodiginus 1. p. variarum lectionum . Etiam Astrologi signa Zodiaci ab Ariete constantissime ordiuntur ; & assentiuntur Poetæ , quorum in-

inter Latinos clarissimus 11. Georgicon libro ait:

*Non alies prima nascentis origine mundi
Illuxisse dies, aliumve habuisse tenorem
Crediderim. Ver illud erat; ver magnus
agebat*

Orbis, & hybernis parcebant flatibus Euri.
Ex quibus constat validiorem fore sententiam istam, si auctoritate pugnandum sit. Videamus ergo, num jure sit ab hodiernis temporum Censoribus repudiata.

PROPOSITIO. Verno tempore, non autumnali Deus mundum condidit.

Hæc thesis primo probatur ex eo, quod Gen. 1. 11. Deus jussit germinare terram herbam virentem, & proferre ligna pomifera secundum genus suum. Atqui herba germinat verno tempore, & tunc plures plantæ fructus proferunt; cum autumno nullæ germinent aut florescant, ac fruges, & fructus omnes, die præsertim vigesima tertia Octobris, collecta sint: Videtur ergo Scripturæ magis consentaneum primordia mundi in verno tempore constituere. Atque argumentum istud non una ratione confirmatur. Prima est, quod si nulla arbor initio temporis germinasset ac florisset, non tam pulchrum, & visui delectabile fuisset Paradisi, & vicinorum locorum spectaculum. Deinde multæ arbores, illæ nempe, quæ maturescunt vere aut æstate, aspectui primorum parentum se tamquam infructuosas ac steriles obtulissent: cumque post autumnum singulæ flores deperdant ac moriantur, plurimum Adam prius vidisset superveniente hyeme ariditatem, quam germen, floremque. Præterea fuisset principium anni dum incipit dominari illuvies soli, cœli squalor, nox longior & atra, rerumque omnium interitus. Contra si mundi nativitas accidit verno tempore, conspexerunt Protoparentes in aliis plantis florum vetustatem, in aliis ubertatem fructuum, in singulis fertam, opimamque fecunditatem: exhibuerunt se Paradisi vicinæ florescentes simul & frugiferae: apparuerunt fructus omnium arborum ante hyemem: & annus incoepit eo semestri, quo dies noctibus sunt longiores, regnumque obtinet splendor lucis, agrorum fertilitas, hortorum amœnitas, rerum omnium generatio, & conferta messis herbarum, florum, & fructuum.

Secundo probatur Sanctorum Patrum auctoritate. Inter quos Cyrillus Catech. xiv. ait: *Aprilis enim mense instante jam ver*

est reliquum. Quod tempus est hic mensis apud Hebræos primus, in quo festum Paschæ prioris erat typica, nunc autem est vera. Hoc tempus est creationis mundi; tunc enim dixit Deus, Producat terra herbam virentem. Ambros. lib. 1. Hexam. cap. 1v. In hoc ergo principio mensium cœlum, & terram fecit: quod inde mundi capi oportebat exordium, ubi erat opportuna omnibus verna temperies. Unde & annus mundi imaginem nascentis expressit, ut post hibernas glacies, atque hiemales caligines, serenior solito verni temporis splendor eluceat. Theodoretus quoque in Exodum q. lxxii. inquit: Eodem tempore Deus creaturas condidit: cui rei fidem facit arborum germinatio. Incipiente enim vere prata florere solent, segetes semina concipiunt, arbores fructum emittunt. Atque, ut alios omittam, Damasc. lib. 11. de Fide Orthod. cap. vii. Per solem quatuor temporum versiones constituuntur: & prima quidem verna est: in ipsa enim Deus fecit universa. Vide ceteros Patres apud Salianum Annal. 1. & Gerardum Vossium in Imagoge Chronolog. diff. 11. cap. vii.

Tertium argumentum suppeditat nobis conceptio, & passio Christi. Ipse enim non incongrue naturam induit servilem, & Crucis patibulum subiit octavo Kalendas Aprilis, recurrente tempore, quo populum Israel liberavit de Ægypto: sed eo consilio Salvator mundi hæc omnia peregit, ut figuræ responderent rebus, & homo repararetur eodem tempore, quo fuerat plasmatus. Flocci faciunt argumentationem istam Recentiores, neque memorata die Christum cruci suffixum fateri volunt: sed alibi dabo operam, ut quisque percipiat etiam recentium miraculorum luce, quam immerito Patrum traditio observationibus Astronomicis fuerit explosa. Nunc missa de anno, ac die Passionis Christi, & conceptionis perplexa disputatione, non homo quispiam negaturus est verno tempore Christum Redemptionis opus explese. At Patres eadem tempestate mundi ortum, & reparationem statuerunt: *Ut omnia* (verba sunt Augustini qq. ex novo Testam 54.) *se voluntate Patris recte condidisse doceret, tunc voluit passione sua mundum redimere, & reformare, quando eum & creaverat, idest in æquinoctio, &c.* Eadem docent Ambrosius, & Cyrillus locis laudatis, atque Cerm. ix. de Passione Domini Magnus Leo.

Argumentum 1v. istud erit. Abjiciunt

aliqui sententiam nostram, propterea quod Moses omnium primus præcepit, ut Hebræi annum supputarent non a mense Tisri, qui ex parte respondet Septembri, ex parte autem Octobri, uti ad ea usque tempora consueverant; sed a mense Nisan, & ab ingressu solis in arietem, ut liberationis a servitute Ægypti consecraret memoriam. At qui etiam priscorum Patriarcharum ætate annus a Nisan exordiebatur, & Moyse illud quoque consilium fuit, ut revolutiones annorum Gentium consuetudine permutatas revocaret ad veterem numerandi rationem: perperam ergo sententiam nostram recentiores conantur refellere. Probatur minor: Genes. viii. 13. & 14. legitur aquas diluvii imminutas super terram sexcentesimo primo anno vitæ Noe, primo mense, & egressum Noe de Arca mense secundo, septima & vicesima die mensis. Mensem vero secundum appellat Moses non illum, qui ad Tisrim, sed qui ad Nisam consequitur: Numerarunt ergo annum ab hoc tempore etiam veteres Patriarchæ. Quod autem mensem secundum vernum, non autumnalem exhibeat nobis historia diluvii, conicere possumus. I. Quod Columba detulit ad arcam *ramam olive viventibus foliis*. Et quamquam poterat Deus arborem oleæ servare, & hæc semper vireat, ut respondent Interpretes; videtur tamen illis verbis commostrarî ramusculus, germenque tunc primo frondescens; unde a Lxx. redditum est φύλλον ἐλαίας κάρπος, *nascentem oleæ festucam*, & a Symmaco δάλλον, *ramusculum pullulantem*. Atque ramus ille a Columba delatus Patrum testimonio figurabat Dei gratiam, & prædicationem Evangelii, quæ etiam eodem tempore habuit institutionem. II. Cum Christus pro nobis sit crucifixus luna xv. mensis Nisan, & luna cum plenitudine luminis producta credatur, perfecta erit passio Christi initio temporis, & resurrectio luna decimaseptima, ascensio autem septima ac vicesima secundi mensis; sunt enim a Resurrectione ad Ascensionem numerandi dies quadraginta. Atque ita typus per omnia quadrabit: nam aquæ super terram penitus sunt imminutæ exordio anni; & Noe egressus est de arca mense secundo, die vicesima septima: atque ita imminutio aquarum perfectam mundi reparationem significat, & egressio Noe redditum Christi unde venerat. Si recentioribus fides adhibenda, non imminutæ sunt aquæ nisi die 23.

Octobris, neque Noe retulit de arca pederam ante diem duodevicesimam mensis Decembris. Qua ergo alimonia extra arcam animalia vixerunt, cum diluvium omnia discerpserit, nec hyeme sit terra frugifera? Contra si vere ineunte aquæ imminutæ dicantur, & post aquarum recessum Noe duobus fere mensibus fuit commoratus in arca: egredientibus animantibus non poterant deesse pascua, nec hominibus necessaria corporis nutrimenta.

Postremum argumentum sit: Quamvis geminum in sacris literis habeamus initium anni, a Nisan, & a Tisri, & illud sacrum, istud civile sit, ut Adversarii contendunt; mensium tamen unum ac simplex principium adinvenitur, atque, sive de sacris, sive de civilibus occurrat sermo, ubique menses eumerantur a verno tempore. Ergo revera ab æquinoctio verno cujusque temporis principium initur. Ostenditur antecedens: i. lib. iv. Regum cap. xxv. 8. dicitur Templum succensum anno decimo Sedeciae, mense quinto: & Nabuchodonosorem obsidisse Jerusalem elapso anno, mense decimo. At Jerusalem obsidione vallata est mense Tabet, qui est decimus a verno æquinoctio, non ab Autumnali; templumque conflagravit mense Ab, qui est quintus post Nisan, non post Tisri, ut constat ex libro Seder Holam, ceterisque monumentis Hebraicis, auctore eodem Scaligero. Igitur in historiis quoque bellorum, urbisque direptione menses putantur a vere. Præterea Num. i. v. i. iussit Dominus principio mensis secundi numerari viros omnes ad militiam idoneos, quod sane non pertinet ad rem sacram, sed ad civilem, ac militarem: & nihilominus mensis secundus intelligendus est Jiar proximus a Nisan, non Hesvar, qui secundus est autumnalis. Vide Ger. Vossium cap. 6. Simplex ergo initium cujusque mensis in Scripturis attenditur, quod nuper probatum ivimus.

SOLUTIO EORUM, QUÆ OBJCIUNTUR.

Opp. 1. cum Lyrano, & Abulensi. Exodi xii. 2. de Nisan legimus: *Mensis iste vobis principium mensium: primus erit in mensibus anni*. Ergo ante exitum de Ægypto annus nunquam initium habuit a Nisan. Capite etiam xxiii. 16. & xxxiv. 22. præcipitur Filiis Israel solemnitatem agere in exitu anni, quando redeunte anni tempore

cun-

cuncta condantur. Est ergo post collectionem omnium frugum statuendus dies mundi Natalis.

Resp. nego consequentiam : cum enim Israelitæ inter Ægyptios annum a Tisri inchoarent secuti Gentium consuetudinem, Moses ad pristinam rationem, scilicet ad primum mensum verum revocavit principium anni, ut duorum simul beneficiorum, creationis, & liberationis consecraretur memoria. Quod ex iisdem verbis haud obscure colligitur. Non enim ait duntaxat : *Mensis iste primus erit in mensibus anni* ; sed : *Mensis iste vobis principium mensum* : primus erit in mensibus anni : scilicet, Ægyptiis initium anni est circa Autumni æquinoctium, cum Nilo in amnem suum residente ad agrorum culturam convertunt : at vobis principium anni est circa æquinoctium vernum, quando Deus vos condidit, & redemit : redite ad instituta majorum ; ab hoc tempore in posterum menses, annosque subducite. Exprimit hunc sensum lectio cum hebraica, tum græca. Habet illa, *רִשְׁיוֹן הַשָּׁנָה* *Riscionhu*, *Initium ipse* ; pro verbo substantivo erit substituto pronomine demonstrante non aliud esse principium anni : & Græca, *πρῶτος μὲν ἔσται*, *Primus est*, non *Primus erit*. Nec obstat locus alter cap. 23. & 34. nam Hebræis esse annum Georgicum, qui incipit a satione, & desinit in messe, quemadmodum habent nationes reliquæ, nemo negat. Est utique, & illo utuntur maxime in annis Sabbaticis, & Jubilæis : quoniam tunc Dominis in possessionem prædiorum inter fementem, & messem est redeundum : unde & in contractibus huius anni frequens est usus. Jure itaque hunc Moses retinuit, meritoque reconditis frugibus festum tabernaculorum pro agendis Deo gratiis fuit institutum. Verum hunc annum esse antiquiorem eo, qui orditur ab æquinoctio verno, quæ nobis argumentatio demonstrat ? Etiam Ægyptii annum supputant, ut scribit lib. vi. cap. 3. Firmicus, ab Autumnali æquinoctio, & tamen certissimum est constituisse initium anni erumpente Nilo, & sole Leonem ingresso.

Opp. 2. cum Iosepho Scaligero : ante Abrahami in Chananæam adventum anni ab autumnno numerabantur. Primo quoniam Ægyptii non poterant nisi a gente Hebræorum, & filiis Noe mundi primordia cognoscere. Deinde quia diluvium desisse dicitur secundi mensis die vicesima septima : & Ioseph in 1. Antiq. cap. iv. scribit numerari

menses ab æquinoctio autumnali. Præterea Hieronymus in caput 1. Ezech. ait, Octobrem esse primum mensem, & Januarium quartum apud omnes Orientales. Scripsit eadem Tullius in 11. de Nat. Deorum, & in 1. Instit. cap. vii. Lactantius. Tandem in autumnno est hodierna Judæorum *Te Kupha*, sive anni *resolutio*, & tum illorum incipit Læctionarium.

Resp. Noachidas, maxime posteritatis Chami, a quo originem ducunt Ægyptii, veri Dei cultum deseruisse, nec multum de vera creationis historia, & initio temporum fuisse sollicitos, ideoque propter agriculturam, agrosque locandos annum Georgicum putavisse. Quem an Abrahamus inter Chaldæos observaverit, difficillimum est divinare. De mense postdiluviano secundo aliter sentimus, quam Scaliger : & quæ protulimus supra argumentatione quarta, a pluribus etiam Sectariis probantur, ut Mercero, Vossio, Cappello, Simsonio. Apud Orientales populos omnia suis commodis metientes primum mensem fuisse post collectionem frugum, & formularia, recte scribit Hieronymus : sed constat hunc esse annum institutum ad civilem societatem, quoniam Ægyptii non in autumnno mundi nativitatem statuebant, sed ineunte Canicula. Hac ratione expeditur verba Tullii, Iosephi, & Lactantii : quamquam sunt Astronomici peritissimi, qui tradunt primum mensem Ægyptiorum Thoth anno primo Nabonassari cœptum die Februarii sexta ac vicesima. *Te Kupha* non est una, sed quadruplex : *Te Kupha Nisan*, cum sol ingreditur Arietem : *Te Kupha Tamut* in principio Cancri ; *Te Kupha Tisri* in Libra : *Te Kapha Tebet* initio Capricorni. Vide finem huiusce Capituli. Incipit Læctionarium Hebræorum in mense Tisri, quoniam Deut. xxxi. iv. præcipitur, ut lex legatur coram omni Israel in solemnitate Tabernaculorum.

Opp. 3. cum R. Eliezer, & Aria Montano : Deus mundum perfectum condidit, providitque statim mox exorituris animantibus : Mundum ergo creavit in autumnno. Probat consequentia ex eo, quod in autumnno arbores fructus proferant ; fructus vero durabiles sint ad hyemem proximam, & copiosam alimoniam possint suppeditare.

Resp. nego consequentiam ; ostendimus quippe argum. 1. verno tempore mundi perfectionem magis patefieri. Ad probationem dico pro vita animantium commodiorem esse ve-

ris tempestatem; dum germinant herbæ, pariunt jumenta, aves nidificant, florent arbores, atque generatio omnis instauratur. Pro nutrimento hominis satis erant fructus verni. Cui bono (inquit Vossius cap. v.) omnes fructus maturi, cum duo solum essent homines? Immo repugnasset hoc naturæ: quia sic ex vernis, & æstivis fructibus omnes fierent autumnales: nam Deus tum naturam condidit, qualem deinceps voluit comparere. Hæc Vossius. Perfectissima fuit ergo rerum conditio, si arbores productæ sunt cum fructibus, prout exigebat anni tempus. Quis præterea Paradisum vidit unquam? Fortassis Eden bis in anno fruges, fructusque ferebat, ut de India prodidit Plinius: verisimile quippe est fuisse universorum hortorum uberri- mum, ac feracissimum.

Opp. ultimo cum Cabalists. Mundum conditum in Autumno commonstrat Cabala tam גֵמַטְרִיָּה *Gematraija*, numerice literas sacri textus expendens; quam *Temurà* תְּמוּרָה, quæ fit per litterarum metathesim. Utraque elicitur per verba initialia ex versu 1. Gene- neseos בְּרֵאשִׁית בָּרָא Berescith barà, In principio creavit. En גֵמַטְרִיָּה *Gematraja*: בְּרֵאשִׁית הַשָּׁנָה נִבְרָא Beresc ascianà nivrà, In principio anni a Septembri inchoati Mun-

us productus est. En תְּמוּרָה *Temurà*: בְּרֵאשִׁית תִּשְׁרִי, In principio Tisri. Inest pri- mæ idem numerus litterarum 1116. secundæ simplex earundem litterarum transpositio.

Resp. Hæc, licet non invenuste adinventæ, nihil solidi percipere. Ex anilibus Cabali- starum fabulis derivarunt innumera errorum portenta; ut Æones Gnosticorum, de qui- bus Irenæus lib. 1. cap. 13. & somnia Mar- ci & Calorbasi apud Tertull. de Præscriptio- nibus cap. 50. Quod nisi acquiescant, dico in priori Cabalæ exemplo neque autumnum, ne- que mensem Septembris ullatenus apparere. In altero ex trajectis literis resultante, quod forte melius fieret nudo anagrammate בְּרֵאשִׁית תִּשְׁרִי *Bû Tisri*: In 1. Tisri ponitur nomen mensis Chaldaicum, non Hebræum. Constat enim ex 111. Regum cap. vi. 1. & 38. & cap. viii. 2. mensem secundum, septimum, & octavum, quos Judæi avitis mensium nominibus anti- quatis appellant, *Iiar*, *Tisri*, *Hesvar* seu *Marchesuan*, primigenia lingua nuncupari *Zius*, *Ethanin*, *Bul*, ut animadvertit ma- gnus Norisius principio Operis de Annis, ac Mensibus Macedonum. Ad intelligentiam eorum quæ dicta sunt subjicimus nomina Mensium, eorumque initia primo mundi an- no correspondentia.

HEBRÆORUM.

LATINORUM.

ÆGYPTIORUM.

I.	Nisan.	Martius	Aprilis.
II.	Jiar.		Majus.
III.	Sivan.		Junius.
IV.	Tamut.		Julius.
V.	Ab.		Augustus.
VI.	Histul.		September.
VII.	Tisri.		October.
VIII.	Hesvar.		November.
IX.	Cisleu.		December.
X.	Tebet.		Januarius.
XI.	Sebat.		Febrarius.
XII.	Adar.		Martius.
	Quinque dies adjectitii.		Aprilis.

21. Mefori.	1. Aries.
21. Thoth.	30. Aries.
20. Paophi.	30. Taurus.
20. Athyt.	29. Gem.
19. Choeac.	28. Cancer.
18. Tybi.	26. Leo.
18. Mechir.	25. Virgo.
17. Phamenoth.	24. Libra.
17. Pharmuthi.	24. Scorpius.
16. Pachon.	24. Sagitt.
15. Payni.	25. Capric.
17. Epiphi.	25. Aquar.
16. 17. 18. 19. 20.	25. Pisces.

Fuit ergo primus Anni mensis Nisan, a cu- jus die vicesima prima originem ducit no- ster Aprilis, quando prima die Nisan sol constituitur in primo gradu arietis, sicut fuit reapse in die natali hujus mundi; si produ- ctus est in æquinoctio verno, fuitque dies sæculi prior vicesimaprima Martii.

CAPUT VII.

De Mundi ætate, & distributione omnis avi.

ILLI, qui in sacrarum Historiarum mare post nostra Theologica rudimenta vela dabunt, & si quid in hoc Opere ex Chro- nologorum disceptationibus occurrer libenter sunt audituri, debent Mundi tempora in cer- tas

tas Epochas distribuere. Quas antequam proponam, præmittenda videntur quædam postulata, sive asserta historica; quibus, etsi non omnes præbent assensum, petimus tamen jure ac merito, ut vera censeantur propter certiores demonstrationes, & communiorum Eruditorum approbationem.

I. Principio nos minime turbare debet fabulosa Ægyptiorum antiquitas, sed insistendum omnino est sacrorum librorum chronotaxi. Refellitur ipsa mendaciorum discrepantia portentosus annorum numerus, aliis ab Osiride ad Alexandrum decem millia, aliis tria & viginti millia numerantibus, auctore libro Historiarum i. Diodoro. Præterea non una fuit apud Ægyptios annorum forma: sed fuerunt anni lunares unius mensis, duorum, trium, ut scribunt Plinius lib. vii. Censorinus de die Natali, & loco citato Diodorus. Annus quadrimestris a Pisone rege factus est: quare ait S. P. lib. xii. de Civit. Dei cap. 10. 11. *Perhibentur Ægyptii quondam tam breves annos habuisse, ut quaternis mensibus finirentur.* Dynastias Manethon numeravit in prima classe xi. annorum 2277. in altera vii. an. 2209. in tertia xii. an. 879. & comprehendunt singulæ annos 5365. Ab illo Julius Africanus, ab Africano exscripsit Eusebius. Sed harum Dynastiarum annos fuisse implicitos, cujusmodi sunt ex. gr. in Europa Imperatorum & Regum, ex eo liquet, quod Saites I. Dynastiæ XV. regnabat in Bucolicis, dum Menis regnum inivit in partibus Thebaidos. Susakim quoque & Semendem fuisse Synchronos demonstrat in i. de idololatria Gentium Gerardus Vossius. Admittenda insuper est Dynastia Diospolitana, quæ floruit annis 1055. cœpitque anno decimo Saitis, & consequenter est in aliis implicita. His ergo omnibus Dynastiis receptis, nullatenus quætitur sacrorum Bibliorum Chronologia.

II. Quoniam non omnes conveniunt an præferenda sit Chronotaxis Hebraica, an ea, quam exhibet Versio Lxx. neutram damnando, priorem retinendam esse arbitramur. I. Quoniam S. P. Augustinus lib. xv. de Civit. Dei cap. 13. magna probabilitate docet discrimen illud tribuendum esse errori Scriptoris, qui de Bibliotheca Ptolomæi codicem describendum primus accepit. Neque enim credibile est, Judæos cujuslibet perversitatis, atque malitiæ tantum potuisse, ut in Codicibus tam multis, & tam late dispersis anno-

rum seriem perverterent, nec Lxx. illos memorabiles viros de invidenda gentibus veritate unum communicasse consilium. Irrepsit ergo diversitas illa numerorum in græca Biblia Amanuensium oscitantia & incuria. II. Cuiusmodi commodo Judæi in hanc rem conspirassent, si librorum suorum Chronologia demonstratur, Messiam venisse circa annum Mundi 4000. quemadmodum venturum fuisse testatur majorum suorum traditio? Quis facile crediderit, Judæos omnes adversus impietatem suam voluisse mentiri? III. Romana Ecclesia, quæ in Martyrologio die 25. Decembris annos a Creatione Mundi juxta Lxx. connumerat, ut suam erga venerandam antiquitatem profiteatur reverentiam, in Vulgata tamen Tridentini, & Summorum Pontificum definitionibus consecrata non græcam, sed hebraicam sequitur Chronologiam, demonstrans illam non esse prorsus rejiciendam propter veterem consuetudinem, hanc tamen videri antiquiorem, & probabiliorum. IV. Hebræi Codices perscripti sunt integris vocibus numeralibus, non vero nudis literis, notisque arithmetice; ideoque in illos potuerunt hac in partem corruptelæ difficiliter irreperere. Salva ergo meliori sententia, nos istam cum doctissimis Chronologis Tirino, Petavio, Usserio, Scaligero, Calvisio, aliisque innumeris sequimur supputationem.

III. Priorum Patriarcharum annos non fuisse breviores nostris firmissime tenendum est. Etenim in annis Noe Genes. vii. & viii. numerantur menses, & in mensibus dies. Atque si vera esset quorundam opinio decem primorum temporum annos fuisse æquales nostrorum uni, fieret consequens, Adamum genuisse tertium filium Seth anno ætatis suæ tertio decimo, & Cainan genuisse Malaleel anno septimo vitæ suæ; cum Genes. v. 3. scriptum sit Adam genuisse Sethum, cum vixisset centum triginta annis, & Cainan Malaleel, cum vixisset annis septuaginta. *Quis generat homo septennis?* inquit S. Pater xv. de Civit. Dei c. 12. Neque incredibile erit tanta longævitas, si animadvertamus fuisse illos Deos cariores, & usos cibis vim suam & integritatem retinentibus, nondum a Deo lata hominum natura ebrietatibus, & effræntis profusisque libidinibus labefactata. Querenti autem cur cœlibes vixerint, nec habentes propositum continentiae ante annum septuagesimum filios non procreaverint, respondet Augustinus

nus eodem libro cap. 15. aut tardiorē fuisse pubertatem, aut, quod magis credibile est, non omnes illorum filios commemorari, sed *quos successionis ordo poscebat*.

IV. cum servata adhuc patrum longævitate, & Chronologia codicum Hebraicorum incertum sit, an Abraham fuerit natus anno Thare septuagesimo, qui erit M. 1948. & Per. Jul. 2056. an vero anno Patris cxxx. M. 2008. Per. Jul. 2718. videtur opportunius Epocham figere anno vocationis ipsius, scilicet M. 2083. P. Jul. 2793. ante Æ. V. 1921. Sciscitanti tamen quid nobis de nativitate Abraham probabilius videatur, respondebimus cum viris doctissimis, natum anno Thare 130. quoniam Thare (Genes. xi. ult.) mortuus est in Haran anno ætatis suæ 205. & Abraham de Haran egressus est (cap. xi. 4.) cum annum ageret quintum ac septuagesimum, statim defuncto Patre. Ergo Thare genuit Abrahamum sexagesimo anno, ex quo cœpit generare, idest, vitæ suæ tricesimo super centesimum. Quare Abraham Genes. xi. 26. inter filios Thare priori loco commemoratus est ordine dignitatis, non temporis; ut Gen. x. 1. Sem inter filios Noe, tametsi fuerit tertius, & genitus duntaxat anno patris 502.

V. A vocatione Abrahami, missis tricis de mora Hebræorum in Ægypto, progrediendum est ad Epocham legis Mosaicæ, quam latam arbitramur anno M. 2513. & Periodi Julianæ 3223. Liqueat enim ex cap. Gen. xv. 13. semen Abraham peregrinum fuisse in terra non sua annis cccc. sed Apostolus in 111. ad Galatas 16. 17. a promissione facta Abraham ad Legem enumerat annos ccccxxx. Promissionem accepisse Abraham, cum esset lxxv. annorum, idest, anno M. 2083. demonstrat caput xii. Gen. v. 4. Quibus additis annis ccccxxx. pervenitur ad annum M. 2513. Itaque hoc anno promulgata est lex Hebræorum tertio mense, ex quo exierant de Ægypto.

VI. In posterioribus annis frequens est apud Historicos usus sæcularium Epocharum, trium præsertim, a Troja capta, ab institutione Olympiadum, ab Urbe condita. Trojam expugnatam ante Æram Christianam an. 1184. docent Chronologi concordissime. Videndus Pagius dissert. de Periodo Græco-Romana, Vallemont in Elem. Hist. lib. 1. cap. v. Bossuet in Comment. Epoch. v., Usserius Ann. Eccl. ad ann. P. J. 3530. Erit ergo Trojæ excidium signandum anno M.

2820. A Troja capta ad primam Olympiadem numerant omnes cum Eusebio lib. x. Præp. Evang. annos 408. Fuerunt ergo institutæ Olympiades anno Mundi 3228. P. Jul. 3938. Romanam Urbem, ut scribit Fastorum Pater Onuphrius Ordinis nostri scriptor clarissimus, Fabius Pictor conditam tradidit in viii. Olymp. Varro Olympiadis vi. anno 3. Quamquam Fabii Pictoris sententia valde probabilis est, eique subscribit Usserius ad annum P. J. 3966. ne perturbetur universa Historia, sequimur exemplo Panvinii, & ceterorum omnium Varronianam supputationem, Erit ergo nativitas Romæ anno Mundi 3250. numerando a Palilibus, idest, a die xxi. Aprilis. Atque ita Romulus urbis fundamenta posuit anno ab excidio Trojæ 430. ut communiter Scriptores tradunt, licet Messalla Corvinus enumeret 433. Vellejus autem 437. At conditam anno 3. Olym. vi. cum ipse Vellejus affirmat, tum Eutropius, alique quamplurimi.

VII. Epochæ annorum Augusti, Herodis, necnon Consulū Romanorum, quæ differentibus de Annis Christi præ manibus habendæ sunt, in libris de Verbi Divini Incarnatione accuratius explicabuntur. Præmittimus modo Augustum natum anno U. C. 691. iv. Kal. Octobris, mortuum an. 767. xiv. Kalendas Septembris: regni autem ejus non unum assignari principium, sed multiplex, a nece Julii Cæsaris trucidati an. U. C. 710. a Triumviratu constituto an. 711. & ab Actiaca pugna, debellatisque Antonio & Cleopatra, an. 723. Herodem vero obtinuisse regnum vertente ann. U. 714. obiisse ante 751. Fastos demum Consulares inchoatos ab anno U. C. 246. creatis primo Bruto, & Collatino. Domini nostri nativitatem contigisse arbitramur cum Norisio, & aliis compluribus anno U. 749. atque ita assentimur Usserio, Cappello, Tirino, ceterisque recentioribus, Christum natum esse anno Mundi 4000. Quod præter ea, quæ dicturi sumus pertractantes de ipso Christi Natali, cohæret superioribus Epochis, & est juvandæ memoriæ percommodum.

VIII. Verum juxta Æram Dionysianam Christi Natalis dies illuxit labente anno U. C. 753. & Mundi 4004. juxta illos, qui Mundi initium statuunt die 23. Octobris inchoato: vel decimo jam mense ad finem vergente, in sententia nostra, quæ conditum tradidit verno tempore. Quorum mensium, ut Æra Vulgaris a quadrato numero exordiat, & quis-

& quisque inoffenso pede probatam doctissimorum virorum teneat Chronologiam, nulla habenda erit ratio. Primus ergo annus vulgaris Aerae est annus U. C. 754. Mundi 4004. P. J. 4714. & primus Olymp. 195, Consulatus Caji Cæsaris Augusti Filii, & Æmilii Paulli. A quo anno subducendam esse vulgarem Æram evincit apertissime Diocletiana, sive Æra Martyrum, quæ coepit anno Dionysianæ 284. Cos. Carino, & M. Aurelio Numeriano, & U. C. 1037, ut adversus Scaligerum & Cointium demonstrat Norisius in dissert. 2. Numm. Diocletiani, & Licinii cap. 1., cui eruditi omnes plenissimis calculis assentiuntur. Ergo verus Christi Natalis Æram Vulgarem exacto quadriennio antevertit. Quapropter scite animadvertit Pagius in Apparatu Chronologico num. 238. distinguendum esse duplex Christi Natale, proprium scilicet, & Dionysianum. Itaque inchoantes annos Christi a Kalendis Januariis an. U. C. 754. de Natali Dionysiano loquemur: Dionysii quippe Æram suadente Blondo Forolivienfi magna utilitate Eugenius IV. probavit, cum vetus consuetudo adscribendi in publicis monumentis solos annos Pontificum, non unam, neque perpetuam regulam constitueret, sed multiplicem, ac variabilem. Nunc improbus studiosorum labor lucem attulit rebus Chronologicis clariorem: & Norisius primus omnium scripsit de Nummo Herodis Antipæ, ex quo manifestissimum fit Dionysium Exiguum serius, quam par erat, consignasse Christi nativitatem: de qua singuli propemodum Historici dissentiunt, ut demonstrat Vossius dissert. de annis Christi, & Vallemontius lib. 1. cap. 3. qui fere omnes recensent. Sed jam Dionysii Æra utimur necessario, quippe deflectere a semel recepta Epocha nihil est aliud, quam tricis universam historiam commiscere.

IX. His præmissis facile est omnem Mundi ætatem certas in partes distribuere, & potest unusquisque singulas pro arbitrio dispescere. Varro omne ævum in tres classes partitus est: Prima ab hominum principio ad cataclysmum priorem, quæ est incerti temporis: altera a cataclysmo ad primam Olympiadem, cujus finem tantum possumus comprehendere: tertia initium ducit ab institutione Olympiadum. Poetæ metallorum nominibus omnis ævi partitionem fecerunt, auream, argenteam, æneam, & ferream ætatem commenti, fortassis ex libro Danielis.

Berti Theol. Tom. II.

Thalmudistæ dividunt ævum in tres æquas partes duorum millenariorum, ut dicam proximo capite. S. P. Augustinus lib. XII. contra Faustum cap. VIII. sex Mundi ætates assignat, & illum sequuntur Isidorus, & Beda. In septem dispescunt Damascenus, Joannes Lucidus, & Recentiores, Antonius Vitre, Usserius, Alexander, Calmet, & alii. Dividit in partes denas Gerardus Vossius: in XII. Bossuet: in XIV. Vallemontius, sed duæ postremæ pertinent ad Historiam Gallorum. Amplectimur doctissimi Meldensium Episcopi partitionem.

SERIES OMNIUM TEMPORUM.

Distributio Augustini.

I. Mundi ætas ab Adamo usque ad Noe, an.	1056.
II. A Noe usque ad Abraham, an.	952.
III. Ab Abraham usque ad David, an.	911.
IV. A Davide usque ad transmigrationem in Babiloniam, an.	479.
V. Inde ad humilem adventum Domini, an.	606.
	4004.

VI. Quæ nunc agitur, donec Excelsus veniat ad judicium.

Distributio Ævi in VII. Ætates.

I. A creatione ad diluvium, ann.	1656.
II. A diluvio ad vocationem Abrahamæ, an.	426.
III. A vocatione Abrahami usque ad legem.	430.
IV. A lege lata ad Templum an.	479.
V. A Templo ad finem captivitatis.	476.
VI. A captivitate soluta ad Æram Christianam.	537.
	4004.

- I. Adami : Incipit an-AN.M.ANTE CHR.
no P. J. 710. men-
se Martio, anno
ante vulgarem Æ-
ram 4004. anno Mun-
di primo. I. — 4004.
- II. Diluvii : Incipit an-
anno P. J. 2366. an-
no ante Æ. V. 2348.
Mundi 1656. mense
secundo Jiar. anno 1656. — 2348.
- III. Abrahami, sive ini-
ti fœderis : Incipit
anno P. J. 2793. an-
te Æ. V. 1921. &
a creatione Mundi
2083. 2083. — 1921.
- IV. Moyſis, ſeu Legis
ſcriptæ : Incipit an-
no Periodi Julianæ
3223. ante Ær. vul-
garem 1491. Mundi
2513. mense tertio
Sivan. 2513. — 1491.
- V. Expugnationis Tro-
jæ : Incipit anno P.
J. 3530. ante Æ. V.
1184. & ab Univer-
ſi creatione 2820. an-
no 408. ante institu-
tionem Olympiadum. 2820. — 1184.
- VI. Perfecti Templi : In-
cipit anno P. Julia-
næ 3710. ante V.
Æ. 1005. Mundi ve-
ro 3000. mense octa-
vo Bul, ſive He-
ſuar. 3000. — 1005.
- VII. Urbis conditæ : In-
cipit an. P. J. 3960.
ante Æ. V. 754.
Mundi 3250. mense
Aprili. 3250. — 754.
- VIII. Cyri, ſive Judæo-
rum reſtitutionis : In-
cipit an. P. J. 4178.
Mundi 3468. ante
Chriſtum 536. U.
C. 218. 3468. — 536.
- IX. Devictæ Carthaginis :
Incipit anno ab U.
C. 552. ante Ær.

Chriſt. 202. Per. J. AN.M.ANTE CHR.
4512. & 3802. Or-
bis conditi. 8802. — 202.

- X. Natalis Chriſti Dio-
nyſiani : Incipit an.
U. C. 754. Mundi
4004. P. Jul. 4714.
anno 1. Olymp. 145.
anno a Nativitate ANNI CHR.
Chriſti quarto, Ka-
lendis Januariis. 4004. — 1.
- XI. Constantini, ſive Pa-
cis Eccleſiæ : Incipit
anno Ch. 312. Mun-
di autem 4316. P.
Julianæ 5206. 4316. — 112.
- XII. Caroli Magni, ſive
fundationis novi Im-
perii : Incipit anno
Æ. V. 800. Orbis
conditi 4804. P. Jul.
5514. 4804. — 800.

Agitur nunc annus Æ. V. 1739. Ab Ada-
mi creatione 5743. A Diluvio 4087. A vo-
catione Abraham 3660. A lege ſcripta 3230.
Ab excidio Troadum 2923. Ab institutis lu-
dis Olympicis 2515. A Templi ædificatione
2774. A condita Urbe Roma 2493. A ſo-
luta Babylonica captivitate 1743. A pace
per Conſtantinum reſtituta 1427. A funda-
tione novi Imperii 939. Haſtenus de mun-
di ætate tranſacta.

CAPUT VIII.

*De Mundi Conflagratione, atque mortalium
omnium interitu.*

EXPLEBO jam cum libro expectationem
quorundam, quibus libido eſt exitum
quoque temporum, mundique finem cogno-
ſcendi. Hoc unum compertum eſt, quod
adveniet dies Domini, in quo cœli magno
impetu tranſient, elementa calore ſolventur,
terra autem, & quæ in ipſa ſunt opera exu-
rentur; ait 2. Ep. c. 111. 10. Beatus Pe-
trus. Quod innumera alia loca confirmant:
unde S. Pater, Tunc figura hujus mundi
(inquit lib. xx. de Civit. Dei c. 16.) mun-
danorum ignium conflagratione præteribit: ſi-
cut factum eſt mundanarum aquarum inun-
datione diluvii. Nunc judicii acta minime
ſunt diſquirenda, ſed univerſaliter tantum
extrema mundi periodus; nam ſolam corpo-
ra-

salium rerum productionem, ævitatemque capiunt libri hujus angustia. De illa itaque exustione, mundique interitu quatuor apud Scriptores discrepantia inter se placita offendimus. Mathematici quidam futuram putant anno magno, cum Sol, Luna, & sidera omnia ad idem cœli signum remeabunt, ubi principio simul fuerunt. Nonnulli arbitrantur perfectam redemptionem in medio temporum, ideoque futurum mundi interitum, juxta præcedentis capitis calculos, octavo millenario exeunte. Plurimi totam mundi ætatem ad 6000. annos contrahendam esse scripserunt. Augustinus, cui major Theologorum pars assentitur, scite, ac sapienter animadvertit, importune homines hac in quæstione versari.

PROPOSITIO: Non est mortalium, & res futuras ignorantium hominum noscere finem sæculi, mundique consummationem.

Firmatur primum hæc assertio auctoritate divina: quærentibus enim Discipulis quando restituendum sit Regnum Israel, a Domino Act. 1. 7. responsum est: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate.* Quæ verba perpendens Augustinus lib. xviii. de Civ. Dei cap. 53. ait: *Hic quæri solet, quando istud erit? Importune omnino. Si enim hoc mihi nosse prodesset, a quo melius quam ab ipso magistro interrogantibus discipulis diceretur? Non enim siluerunt inde apud eum, sed a præsentibus quæsierunt dicentes, Domine, si hoc in tempore repræsentabis regnum Israel? Et ille, Non est, inquit, vestrum nosse tempora, quæ Pater posuit in sua potestate. Non utique illi de hora, vel die, vel anno, sed de tempore interrogaverant, quando illud accipere responsum. Frustra igitur annos, qui huic sæculo remanent, computare ac definire conamur, cum hoc scire non esse nostrum ex ore veritatis audiamus. Hanc extremi temporis incertitudinem commonstrat similis Christi sententia Matth. xxiv. 36. *De die autem illa & hora nemo scit, neque Angeli cœlorum, nisi solus Pater.* Et Pauli in 1. ad Thessalon. cap. v. 2. 3. *Dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint pax, & securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus.* Legendus Venerabilis Beda de Ratione temporum cap. 66. Anastasius Sinaites lib. vii. in Hexameron, &c.*

Præterea aliarum opinionum conjecturas

valde infirmas esse quisque non expers rationis intelligit. Corruit prima, quoniam annum illum maximum esse fictitium docent Astronomiæ peritissimi. Deinde eo admissio, incertum est quando futurus sit, supputante Aristarcho hujus anni magni vertentes annos 2484. Arete Dyrrachino 5552. Heraclito & Lino 10800. existimantibus aliis infinitum esse, nec unquam in se reversurum, auctore Censorino de die natali cap. xviii. Rursus cum hujus anni summam hiemem fecerint cataclysmum universæ diluvionis, & postremam ætatem epyrosin, idest, incendium: cum diluvium contigerit anno a creatione Mundi 1656. necesse erat, ut pari annorum revolutione superadvenisset magna æstas: atque ita conflagrasset Orbis terrarum anno Mundi 3312., regnante Jerosolymis Manasse. Secunda opinio nititur quibusdam Scripturarum locis, ex quibus constat diem unam apud Deum computari eadem ratione ac mille annos, ut Psalm. 89. v. 4. & 11. Petri cap. 111. v. 8. unde inferunt, quod sicuti Deus perfecit Mundi creationem sex diebus, ita Mundus sex millenariis persistet. Verum, uti Beda observavit, videtur hæc sententia prodiisse ex errore Millenariorum. Si enim quælibet dies hebdomadæ annis mille debet respondere; dies requiei septima erit septimum millenarium, in quo Sancti regnabunt in terris cum Christo. Quam opinionem libro 111. pro mea virili oppugnavi, damnatque illam infallibilis Ecclesiæ auctoritas. Non tamen cum Millenariis sentit quisquis ad sextum millenarium Mundi vitam coarctat; dummodo in Sabbato non regnum Chilia starum excogitet, sed Beatorum requiem in cœlis: alioqui Patres innumeri, clarissimique Theologi forent hac hæresi commaculati. Beda tamen sententiam illam frivolam, hæreticamque compellat, & talem quoque existimat Genebrardus; quod falsum est, nisi accipiatur tantummodo de implicito Millenariorum errore. Ab eo certissime recessit S. Hieronymus, qui mundi ætatem annos 6000. finiit in Epist. ad Cyprianum, & in cap. iv. Micheæ; nec non Hilarius idem docens in cap. xvi. Matthæi. Horum vero argumentationibus cum debito honore respondendum est, mille annos in sacris literis demonstrare maximum numerum indefinite, ut citato libro 111. probatum est. Atque hac etiam ratione opinio prædicta satis est explosa, & rejecta. Nam qui Christi

stum in medio temporum venisse putant pauci sunt, nec possunt in sectam coalescere: eorumque fundamentum evertitur quamfacillime. De illo infra. Igitur divina Scriptura, Augustinus, & oppositarum rationum libratio evincunt non posse terminos temporis circumscribi. *Eant nunc* (inquit Vives in citatum caput 53. Augustini) *sive Mathematici, sive Divinaculi quilibet, & pavidæ plebecula, crassisque purpuratis admirabundis definiant tempora, & articulos, quibus hic cursus rerum, ordoque cessaturus est.*

CONTRARIA ARGUMENTA REFUTANTUR.

Opinantes mundum 6000. annis duraturum primo opponunt traditionem Eliæ Prophetæ in Talmud lib. Sanhedrin cap. Helec: **אֶת שְׁנֵי עֹלָמָא: וְחַד חֶרֶב: בְּאַלְפִּים תָּחַן: בְּאַלְפִּים תּוֹרָה: בְּאַלְפִּים יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ:** *Sex millia annorum mundus, æ postea interitus; duo millia inanitatis, duo millia legis, duo millia annorum Messie.* Addunt Cabalists animadversiones suas: in 1. versu Bibliorum, & ultimo Paralip. haberi sexies N, quæ nota est millenarii. Rh. Isaac observavit, quod diximus supra, sex diebus conditum esse mundum, & unicum diem denotare annos mille. Eam ob rem ait septima die prohibitum esse servile opus, septimo anno requiem tant agro, quam cultori indictam, septimum Patriarcham fuisse a morte servatum, septimo mense arcam requievissæ, septimo pariter die corruisse muros Jericho: hæc omnia ad demonstrandum, quod millenarium septimum pertinet ad alium mundum. Affert glossam quandam Rh. Salomonis eadem affirmantis lib. iv. cap. 20. Galatinus. Neque a superiori Rh. Isaac de sex diebus Geneseos observatione PP. abhorrent: eamque tradunt Lactantius Firmianus lib. vii. cap. 14. Justinus q. 71. Irenæus lib. v. adv. Hæres. cap. 28. & Hieronymus locis citatis. Denique diximus supra venisse Messiam circa annum Mundi 400. quæ proculdubio chronotaxis traditioni domus Eliæ cohærens est.

Quamquam vero non possumus aperte hanc opinionem falsitatis arguere, cum nondum 6000. hujus mundi præterierint anni; nequeunt hæc omnia nobis extrema temporum manifestare. Itaque illam in sua probabilitate relinquimus cum Augustino xx. de Civit. Dei cap. 7. & Leonardo Coquæo doctis-

simo ejusdem Operis Interprete: sed ullatenus assertum nostrum flaccescit. Traditio libri Sanhedrim non est Eliæ ex Thebis Arabum, ut visum Stratonico Cumano Episcopo apud Sixtum Senensem lib. 2. Bibliothecæ, sed Rhabbini Cabalici ejusdem nominis, qui floruit anno a restituto secundo Templo 154. ut observavit Genebrardus initio Chronicorum, Vossius disp. xviii. Th. 6. & Justus Venturinus Abbas Camaldulensis in Florentina Academia Professor Theologorum Dogmatum in Decis. dub. in Gen. pag. 7. Prior hujus traditionis ratio petita ex Psalmo 89. superius explosa est, cum mille anni ponantur pro annis omnibus hujus sæculi, *ut perfecto numero notetur ipsa temporis plenitudo*, ait Augustinus de Civit. Dei libro nuper laudato. Deinde eodem Psalmo comparantur mille anni non solum diei hesternæ, sed etiam vigiliæ noctis. Est autem vigilia trium horarum spatium, ut in versum quintum ejusdem Psalmi scribunt ipsemet Augustinus, Hieronymus, & Beda. Erit ergo ætas mundi, si ita nugari fas est, non 6000. annorum, sed 24000. cum numerentur in diebus creationis vigiliæ xxiv. Præterea non est idem annorum intervallum ab Adamo ad Legem, & inde ad Christum, sed illud comprehendit annos 2513. istud an. 1491. aut si nomine Legis accipiatur fœdus initum, primum est annorum 2083. alterum 1921. Atque ita divinare non possumus, an dies Messie futuri sint pares diebus Legis. Neque sex primi Patriarchæ æquis annis vixerunt: sed Adam 930. Seth 912. Enos 905. Cainan 910. Malael 895. & Jared 962. Ergo neque paria erunt decantata sex millenaria. Lactantius videtur cum Millenariis sentire. Liber quæstionum non est Justinii: atque in hujus, aliorumque Græcorum sententia, qui sequuntur Chronologiam lxx. sunt anni illi 6000. a pluribus sæculis transacti. Hieronymus Comment. in Psalm. 89. Augustino consentit comparans mille annos non solum uni diei, verum etiam uni vigiliæ noctis. Ex præmissa demum Chronologia de futuris annis non possumus judicare: jam enim anni Christianæ Æræ superant tempora legis Mosaicæ, & hæc præcedentibus sæculis non æquantur.

A Christo ad mundi finem numerandos esse annos 4000. probant ex Oratione Habacuch cap. i. v. 2. *Domine opus tuum, in medio annorum vivifica illud, &c.* Philip-

pus Venuti Cortonensis in 111. Georgicorum Virgilio, & Cornelius a Lapide Comment. in Habacuch scribunt etiam Virgilium eandem mundi ætatem indicavisse, dum ait:

*Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
Cæsaris: & nomen fama tot ferre per annos
Tithoni prima quot abest ab origine Cæsar:*

Ubi Poeta optat nomen Augusti, quo imperante Dei Filius factus est homo, celebratum iri usque ad finem sæculi per tot annos, quot aberat ab origine solis, itaut Cæsar Augustus regnaverit media mundi hujus ætate.

Dictum supra hanc opinionem fundamento destitui, faciliusque dilabi. Et quidem verba Habacuch Lxx. reddiderunt ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθῆσε, *In medio duorum animalium cognosceris*; vel ob mysterium Nativitatis Christi, qui apparuit inter duo Testamenta, vel ob transfigurationem in medio Moïsi, & Eliæ, vel ob mortem Crucis in medio Latronum. Legite Augustinum lib. xviii. de Civit. Dei cap. 32. & Hieronymum in Habacuch. Ex Hebræorum consuetudine & phrasi verba illa בקרב שנים *Bechereu Scianim, in medio annorum*, idem valent, ac *interea temporis*, videlicet, in tribulationibus paullo antea prædictis. Præterea literaliter Habacuch exponendus est de captivitate Hebræorum. Incepit hæc anno

M. 3398. perduravit annis 70. scilicet usque ad annum 3468. Ergo medium annorum erit annus 3433. cum cœpit a Deo puniri Babyloniorum idololatria; nam anno 3435. Nabuchodonosor jam a Deo percussus agebat vitam more bestiarum. Tunc vero respirare Judæos, reviviscere, & ad spem erigi.

Virgiliana carmina nec ad faciendam fidem idonea sunt, nec forte a laudatis Commentatoribus recte exposita. Augustus ex Octavia gente Veliterna testamento avunculi fuit in familiam Cæsarum cooptatus. Hæc a Julio Æneæ filio, Julius a Priamo, Priamus a Laomedonte originem habere dicuntur. Laomedontis, Tithonique idem genus est a Dardano filio Jovis, & Electræ. Verosimilius est igitur Maronem eo loco nec verbum de Mundi longævitate proferre: atque affirmare tantum, fore celebrandam memoriam Augusti æque, ac genus nomenque Jovis; a quo erat familia Julia, & dignitas Cæsarum. Atque hæc de rerum spectabilium principio, ætate, atque interitu: de quo alter Latinorum Poeta in 1. Metamorph.

*Esse quoque in fatis reminiscitur, affore
tempus,*

*Quo mare, quo tellus, correptaque regia cœli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.*

Finis Libri Undecimi.

SECUNDI VOLUMINIS

PROPOSITIONES.

- I. **A**dversus Judaeos, Haeticosque ex pluribus veteris Testamenti locis divinarum Personarum Trinitas demonstratur. 2
- II. Hanc tamen expressius evincunt textus ex novo Testamento deprompti. 10
- III. Inter illos germanus est, non adscitius neque dolo, vel oscitantia intrusus versus VII. quinti capitis Epistola primae Joannis. 14
- IV. Hujus etiam auctoritatem agnoverunt complures Ecclesiae Patres. 15
- V. Nullius ponderis sunt argumenta, quae Sociniani ex novo Testamento adversus fidem Trinitatis producant. 19
- VI. Traditione quoque Patrum divinarum Personarum numerus comprobatur. 22
- VII. Neque inspecta humana ratione Catholicum de Trinitate dogma seipsum everit. 24
- VIII. Filius Dei fuit in aliqua substantia, priusquam conciperetur ex Virgine. 35
- IX. Is a Deo Patre genitus est, ac Filius dicitur non adoptione & gratia, sed generatione & natura. 40
- X. Habere ipsum Filium eandem cum Patre substantiam pluribus argumentis evincitur. 48
- XI. Vocabulum *σπῶς* rite atque opportune a Sacrosancta Nicæna Synodo fuit receptum Symbolo, additum, & consecratum. 61
- XII. Spiritus Sanctus vera est, ac subsistens Persona. 66
- XIII. Macedoniana adversus ejusdem Spiritus Sancti divinitatem nefaria haeresis apertissime a Catholicis impugnatur. 72
- XIV. Procedit autem idem Spiritus Sanctus a Patre, & a Filio. 78
- XV. Immerito Latini de corrupto Symbolo redarguuntur a Graecis propter additam particulam Filioque. 85
- XVI. Admittitur jure, meritoque a Theologis Missio Filii a Patre, & Spiritus Sancti a Patre, & a Filio. 89
- XVII. Recte etiam a Scholasticis usurpantur Graeca, & Latina vocabula quorum in disputationibus de Trinitate frequens est usus. 91
- XVIII. Ignatii Martyris septem Epistolae opus illius sunt purum ac genuinum. 95
- XIX. In eisdem vero Ignatianis Epistolis Verbi divinitas apertissime traditur. 98
- XX. Etiam Justinus Martyr aeterni Verbi affirmavit, & credidit Divinitatem. 99
- XXI. Nec Arianis, nec Sabellianis praelusit Athenagoras in sua pro Christianis Apologia. 101
- XXII. Propugnat quoque Verbi divinitatem in libris adversus Haereses Irenaeus. 103
- XXIII. Injuste S. Clemens Alexandrinus a Joanne Clerico, aliisque impostoribus insimulatur Arianismi. 104
- XXIV. At Origenem Adamantium a labe hujus haeresis omnino purgare non possumus. 106
- XXV. Perperam advocarunt Ariani Epistolam Dionysii Alexandrini in sua haeresis patrocinium. 109
- XXVI. Iniquum est Wolzogenii judicium de sententia Athanasii: quem esse Auctorem Symboli ipsius nomine inscriptis, nequit evidenter probari. 110
- XXVII. Basilii Magni nunquam dogma Catholicum violavit. 114
- XXVIII. Sententia est probabilior, nec Tertullianum Verbi improbasse divinitatem. 116
- XXIX. At Eusebii Pamphili fides pendet in ambiguo, & pluribus argumentis accusatur, pluribus etiam defenditur. 118
- XXX. Liberius Papa subscripsit uni ex tribus Sirmiensibus formulis, quae interpretative potest Ariana appellari. 124
- XXXI. Non tamen subscripsit tertiae, ut opinantur Valesius, & Pagius. ibid.
- XXXII. Et muto minus probavit secundam formaliter haeticam, sive absolute, ut putat Blondellus, sive in una tantum parte, quomodo visum Petavio. ibid.
- XXXIII. Hosius cessit tandem Arianis, illorumque impietati consentit. 127
- XXXIV. In Arianica tamen perfidia nequam obiit. 128

- xxxv. Catholicam de Trinitate fidem profite-
tur Ecclesia in Hymno Te Deum lau-
damus, quem jure Ambrosio, atque Au-
gustino tribuimus. *ibid.*
- xxxvi. Nemo acie naturalis ingenii potest
Trinitatis mysterium percipere, nec fide
imbutus illud humanis tantum argumen-
tationibus demonstrare. *131*
- xxxvii. Datur in Deo verum aliquod, ac
proprium generationis principium. *135*
- xxxviii. Hoc autem principium non est so-
la hypostasis, aut relatio. *ibid.*
- xxxix. Neque sola natura principium est pro-
cessionum divinarum. *136*
- xl. Admittendum non est aliquod principium
quo a principio quod sensu complexo
distinctum. *136*
- xli. Cur solus Filius sit genitus, reddi a
nobis evidens ratio non potest. *140*
- xlii. Laudandi tamen sunt Scholastici, qui
divinas processiones tanta doctrinarum
varietate conati sunt illustrare, & sin-
gulorum sententia aliquo sensu vera
est. *141*
- xliii. Si Spiritus Sanctus a Filio non procede-
ret, essent ambo una, eademque persona. *142*
- xliv. Si relationes accipiantur concrete, id-
est pro relativis, quæ dicuntur ad invi-
cem, sunt in Deo realiter; si pro for-
ma aliqua, per quam constituuntur rela-
tiva, non sunt res aliqua complexe si-
gnificabilis, sunt tamen res extra ani-
mam significabilis incomplexæ. *145*
- xlv. Si accipiantur relationes concrete, &
pro relativis, sunt in Deo tantum tres;
si vero pro respectu & ordine possunt
quatuor admitti. *ibid.*
- xlvi. Quomocunque accipiantur in Deo re-
lationes, sunt infinita quædam perfectio,
incomplexæ cum divina essentia signifi-
cabilis. *ibid.*
- xlvii. Accepto subsistentiæ vocabulo pro mo-
do peculiari existendi, quo constituitur
persona plenarie individua, tres sunt in
Deo subsistentiæ. *147*
- xlviii. Accepto autem prout significat ra-
tionem existendi per se, atque in sensu
grammaticali, una tantum est in Deo
subsistentia. *ibid.*
- xlx. Differentibus de Trinitate observan-
dum est, ne has propositiones enuncient,
Essentia generat, Pater est aliud a Fi-
lio, Filius est unus cum Patre; atque
ut vitent tam vocabula, quæ persona-
- rum pluralitatem excludunt, quam illa,
quæ innuere videntur distinctionem sub-
stantiæ. *148*
- L. Retinendum est autem ipsum Trinitatis
vocabulum, necnon servandæ locutiones
illæ, Trina Deitas, Trina Unitas,
Trina Majestas. *149*
- li. Ab uno Trinoque Deo disputationem ad
Angelos convertentes, hos existere adver-
sus Sadduceos probamus ex sacris lite-
ris, omniumque plane hominum sensu. *152*
- lii. Hæc tamen Angelorum existentia certis
naturalibus argumentis probari nequit. *153*
- liii. Idem Angeli nulla extensione corporeâ
suapte natura præditi sunt. *155*
- liv. Appellari possunt Angeli mortales mul-
timodis. *159*
- lv. Verum, in quantum immortalitas idem
est ac permanentia substantiæ, quæ nul-
lam habet intrinsecam potentiam incli-
nantem se ad non esse, dicendi sunt im-
mortales. *160*
- lvi. Non repugnat plures Angelos in eadem
specie multiplicari. *161*
- lvii. Imo videtur probabilior, ac Patribus
magis consentanea sententia eorum, qui
affirmant omnes Angelos esse unius
speciei. *162*
- lviii. Videtur numerum Angelorum non esse
multitudine hominum ampliorem; sed
incerta res est, neque debet temere de-
finiri. *164*
- lix. Est probabilior sententia eorum, qui pu-
tant Angelos una cum rebus corporeis
fuisse creatos. *165*
- lx. Ad fidem tamen sententia illa non spe-
ctat. *166*
- lxi. Neque ad fidem spectat, imo nullate-
nus est certa vulgaris opinio Angelos in
cælo Epyreo fuisse productos. *167*
- lxii. Habuerunt Angeli in prima sui con-
ditione actualem gratiam, quam S. Pa-
ter appellat adiutorium sine quo. *170*
- lxiii. Fuerunt etiam gratia sanctificante
exornati: quamvis id non sit plane cer-
tum, & absque ullo fidei detrimento
possit negari. *ibid.*
- lxiv. Juxta Augustinum Angeli conditi fue-
runt absque perfectâ, ac plena superna-
turali beatitudine. *174*
- lxv. Sed in beatitudine tamen supernaturali
inchoata, quæ gratiam, & amorem ca-
stum complectitur. *175*
- lxvi. Receperunt etiam Angeli in prima
con-

- conditione naturalem beatitudinem. 176
- LXVII. Peragitur ipsorum Angelorum cognitio per ideas ingenitas, & innatas, atque participatione lucis aeternae. 177
- LXVIII. Certissimum est Angelis manifesta nequaquam esse secreta cordium. 179
- LXIX. Datur quaedam inter Angelos allocutio. 183
- LXX. Eaque probabilius perficitur certis signis spiritualibus. ibid.
- LXXI. Futura contingentia, & libera ab Angelis certo cognosci, & praeiudicari non possunt. 185
- LXXII. Deprehenditur certis notationibus, quam fallacia fuerunt Idolorum oracula. 187
- LXXIII. Praediti quoque fuerunt Angeli libero voluntatis arbitrio. 189
- LXXIV. Non videtur voluntas Angelica in eo quod semel elegerit, suapte natura immutabilis. 190
- LXXV. Vera interdum Angeli assumunt corpora. 191
- LXXVI. Sunt certo, ac definito loco praesentes. 193
- LXXVII. Et quidem ratione substantiae suae. ibid.
- LXXVIII. Quamquam constituentur in loco per contactum operatione, & appellatione virtutis. 194
- LXXIX. Angeli peccare, & mereri potuerunt, antequam intervalla morarum temporalium percurrerent. 196
- LXXX. Non tamen potuerunt mereri, vel demereri in primo instanti operationis Angelicae. 197
- LXXXI. Verisimile est Satanam fuisse ceteris spiritibus nobiliorem. 199
- LXXXII. Superbia Angeli Apostatae peccaverunt. 200
- LXXXIII. Ignis, quo demones, & damnati torquentur, erit perpetuus ac sempiternus. 203
- LXXXIV. Est proculdubio idem ignis materialis, atque corporeus. 211
- LXXXV. In Sanctorum Angelorum Hierarchia novem ordines sunt dispositi. 215
- LXXXVI. Atque ex unoquoque Ordine Angeli interdum ad nos mittuntur. 216
- LXXXVII. Suam instituerunt rempublicam, & exercitus disposuerunt etiam iniqui spiritus. 217
- LXXXVIII. Deputatur Angelus custos a Deo omnibus fidelibus, & probabilius ceteris etiam hominibus. 218
- LXXXIX. Etiam malus Angelus deputatur universis a Principe demoniorum. 220
- XC. Prodigia ac portenta patrata virtute demonum, si verum causae dignoscerentur, mira non censerentur. 223
- XCI. Homines etiam improbi aliquando vera operantur miracula. 224
- XCII. Vera autem a falsis miraculis certis characteribus distinguuntur. ibid.
- XCIII. Et quae vera sunt, & naturalem superant facultatem, fieri nequeunt in confirmationem erroris. 225
- XCIV. Datur aliqua magia, per quam vel arte, vel naturali scientia plura efficiuntur praeter consuetum naturae ordinem. 230
- XCV. Atque datur aliud genus magiae; cuius effectus naturaliter non eveniant. 231
- XCVI. Opera, quae ad hanc magiam pertinent, ab iniquo & contaminato spiritu efficiuntur. ibid.
- XCVII. Habent idcirco istiusmodi opera in se crimen idololatriae, demonisque cultum nefarium. ibid.
- XCVIII. Ars magica a posteris Cham cepit primum disseminari. 232
- XCIX. Est itaque scelus summopere detestabile artem ipsam magicam exercere. 233
- C. Post disputationes de spiritibus, de mundo aspectabili differentes debent ceteris Historiis praeferre Mosaicam narrationem. 236
- CI. Audacia vitio notari debent qui carpunt Augustinianam de simultanea creatione sententiam. 240
- CII. Est enim hac non tantum ab omni animadversione immunis, verum etiam probabilis, & prope certa. ibid.
- CIII. Opposita tamen tanquam aperte falsa ab Augustiniano Theologo non debet refelli. 244
- CIV. Augustiniana doctrina fulcimentum est contractus de operibus sex dierum Commentarius. 247
- CV. Paradisus voluptatis fuit locus quidam verus, atque corporeus. 250
- CVI. Situm arbitramur in planicie supra vertices montium Ararat. 251
- CVII. Extiterunt revera inter arbores Paradisi lignum vitae, & lignum scientiae boni & mali. 254
- CVIII. A Deo omnia producta fuerunt in tempore. 255
- CIX. Et forte nulla res creata potuit produci

ci ab aeterno.

256

CX. Verno tempore Deus mundum condidit,
non autumnali.

259

CXI. Mundi aetas in certas Epochas distri-
buita comprehendit usque ad Christi na-

tivitatem circa annos MMMM.

262

CXII. Nullus mortalium potest cognoscere fi-
nem saeculi, & tempus consummatio-
nis.

267

SECUNDI VOLUMINIS

L I B R I

Cum suis capitibus.

DE TRINITATE

LIBER SEPTIMUS.

In quo adversus hæreticos pro fide individuae
Trinitatis pugnatur.

C APUT I. Trinitatem divinarum personarum ex veteri Testamento adversus Judæos, hæreticosque probari. 2.	stantialem. 48.
Caput II. Judæorum, ac Sabellianorum solvitur argumentum, & demonstratur non posse illos accusationibus dogma Christianorum impetere. 10.	Caput XII. Solvuntur contrariae opinionis argumentationes. 54.
Caput III. Divinarum personarum Trinitas ex tribus novi Testamenti locis contra hæreticos asseritur. 12.	Caput XIII. An Synodus Nicæna jure definierit, Filium esse Patri consubstantialem. 60.
Caput IV. Expenduntur hæreticorum objecta ex novo Testamento petita. 19.	Caput XIV. Quod Spiritus Sanctus sit res subsistens, sive Persona. 65.
Caput V. Traditione Patrum divinarum personarum numerus comprobatur. 22.	Caput XV. Macedoniana hæresis impugnatur. 72.
Caput VI. Denegandum non esse Trinitatis mysterium, quod illud humana ratio capere nequeat: nec dogma Catholicorum seipsum evertere. 24.	Caput XVI. Ad reliqua in contrarium argumenta. 76.
Caput VII. Superiores responsiones exemplis, ac rationibus illustrantur. 32.	Caput XVII. Num Spiritus Sanctus a Patre, Filioque procedat? 77.
Caput VIII. De Verbi divini ante Incarnationem præexistentia. 34.	Caput XVIII. Continet Græcorum contra Latinos argumentationes. 81.
Caput IX. Dei Patris esse Filium unicum, verum, proprium, & naturalem. 40.	Caput XIX. Haud rectè Latinos de corrupto Symbolo a Græcis redargui. 85.
Caput X. Joannis Ludovici Wolzogenii adversus divinam generationem sophismata. 45.	Caput XX. Quo sensu Filius, & Spiritus Sanctus dicantur missi. 88.
Caput XI. Filium Dei esse Patri consubstantialem. 48.	Caput XXI. De Græcis, Latinisque vocabulis, quorum disputantibus de Trinitate frequens est usus. 91.

LIBER OCTAVUS.

In quo aliquorum Patrum, præsertim Antenicænorum texitur Apologia. 95.

CAPUT I. Ignatius Martyr suis in epistolis

<i>lis Verbi divinitatem asseruit.</i>	195.
Caput II. <i>Justini Fides contra Sandium, & Simonem Episcopium defenditur.</i>	99.
Caput III. <i>De Athenagoræ Philosophi præstantissimi ad M. A. Antonium, & L. A. Commodum pro Christianis Apologia.</i>	101.
Caput IV. <i>De Irenæo Lugdunensium Episcopo.</i>	103.
Caput V. <i>Contra Joannem Clericum, aliofque impostores S. Clemens Alexandrinus ab Arianismi nota purgatur.</i>	104.
Caput VI. <i>Origenem Adamantium a nota Arianismi vix posse excusari.</i>	106.
Caput VII. <i>Perperam Arianos in sue hæresis patrocinium advocasse Epistolam Dionysii Alexandrini.</i>	109.
Caput VIII. <i>Exploditur Socinianorum de sententia Athanasii insignis hallucinatio; & de Symbolo nomine ejusdem inscripto variæ recitantur opiniones.</i>	110.
Caput IX. <i>Basilium cognomento Magnum numquam dogma Catholicum violasse.</i>	115.
Caput X. <i>Agitur de Fide quorundam Occidentalium, scilicet Tertulliani, Cypriani, Lactantii, & Arnobii.</i>	115.
Caput XI. <i>Eusebii Pamphili fidem adhuc in ambiguo pendere.</i>	118.
Caput XII. <i>Liberium Papam non subscri-</i>	

<i>psisse Arianorum blasphemiam.</i>	122.
Caput XIII. <i>De miserando lapsu, & penitentia Hosii Episcopi Cordubensis.</i>	127.
Caput XIV. <i>Absolvitur liber Apologeticus nonnullis adnotationibus in Eucharisticum hymnum Te Deum laudamus.</i>	128.

LIBER NONUS.

<i>Qui resolvit quedam dubia Scholastica, & modum tradit loquendi de Trinitate.</i>	131.
CAPUT I. <i>Non posse intellectum creatum naturali facultate certam Trinitatis comparare sibi notitiam.</i>	ibid.
Caput II. <i>Quinam sit divinarum Processionum numerus, & quale principium.</i>	134.
Caput III. <i>Solam processionem Verbi esse generationem, sed hujus rei causam aperitissimam non proferri.</i>	139.
Caput IV. <i>Queritur an Spiritus Sanctus esset alia a Filio persona, si ab eo non procederet.</i>	141.
Caput V. <i>Agitur de relationum divinarum existentia, numero, ac perfectione.</i>	144.
Caput VI. <i>Quot sint in uno, Trinoque Deo subsistentiæ.</i>	146.
Caput ultimum. <i>Præscriptiones quedam ad scite differendum de Trinitate, vitandumque fallaciloquentiam.</i>	147.

DE ANGELIS

LIBER DECIMUS.

In quo de Angelorum natura, dotibus, meritis, officiiisque pertractatur.

CAPUT I. <i>An existant Angeli, idque manifesta possit demonstrari ratione.</i>	151.
Caput II. <i>Angelos non esse ex spiritu, & corpore simul conflatos.</i>	155.
Caput III. <i>Quo sensu Angeli mortales, & immortales dicantur.</i>	159.
Caput IV. <i>Quanam differentia sit inter Angelos statuenda.</i>	161.
Caput V. <i>De Angelorum numero, & multitudi-</i>	164.
Caput VI. <i>Quo tempore, & loco a Deo Angeli producti sint.</i>	165.
Caput VII. <i>De gratia, quam in prima sui conditione Angeli receperunt.</i>	170.
Caput VIII. <i>Quatenus juxta Augustini doctrinam Angeli etiam cum beatitudine facti sunt.</i>	173.
Caput IX. <i>Explicatur quomodo juxta Augusti-</i>	

<i>stinianam Theologiam Angelica peragat</i>	<i>cognitio.</i>	177.
Caput X.	<i>Angelos non intueri occultas aliorum cogitationes.</i>	179.
Cap. XI.	<i>Quomodo unus Angelus alteri cogitata sua manifestet, atque spiritus inter se colloquantur.</i>	183.
Caput XII.	<i>Quenam sit in Angelis futurorum eventuum naturalis cognitio: ubi de Idolorum Oraculis, & Daemonum divinatione.</i>	185.
Caput XIII.	<i>De altera Angelorum proprietate, idest flexibili voluntatis arbitrio.</i>	187.
Caput XIV.	<i>Quomodo Angeli assumunt corpora, & certo in loco constituuntur.</i>	191.
Caput XV.	<i>De merito, atque de lapsu An-</i>	

gelorum. 195.

Caput XVI. Quis fuerit desertorum Angelorum princeps: in quo deliquerint: quo sine post culpam detrusi. 199.

Caput XVII. De eterno igne, qui Diabolo, & Angelis ejus paratus est. 203.

Caput XVIII. De Sanctorum Angelorum, Demonumque exercitibus. 214.

Caput XIX. Quo pacto Angeli ad animarum custodiam vigilant, & Demones ad perditionem illarum. 218.

Caput XX. Possint Demones naturali facultate mirabilia patrare. 222.

Caput XXI. De licita, & superstitiosa Magia; hujus origine, usuque execrando. 230.

DE RERUM CORPOREARUM PRODUCTIONE.

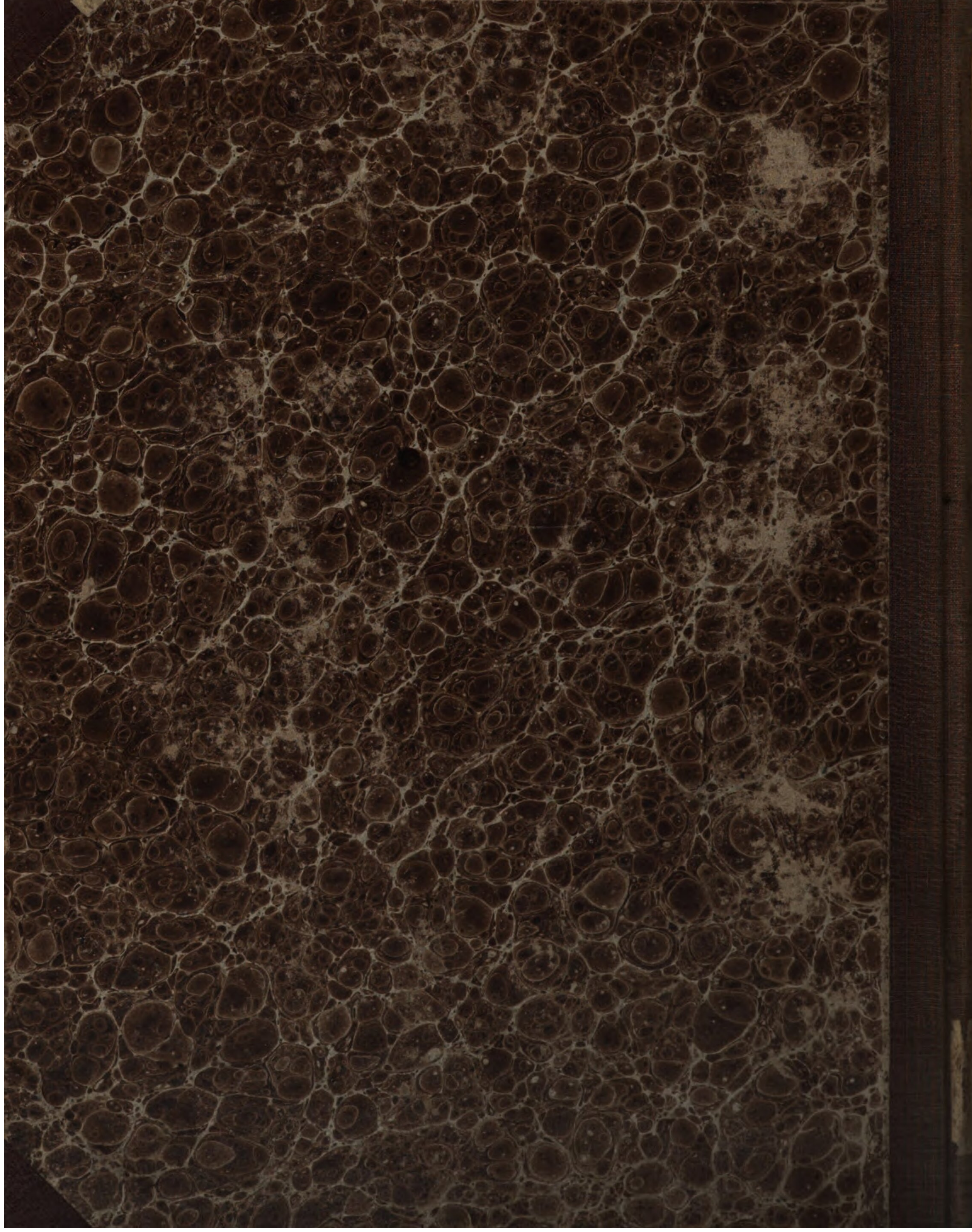
LIBER UNDECIMUS.

In quo de rebus aspectabilibus, earumque productione, atque ætate, quid Candidatis nostris tenendum sit, aperitur.

C APUT I.	<i>Historiam Creationis ex libris Mosis, non ex Ethnicorum fabulis esse deducendam.</i>	235.
Caput II.	<i>De acuta, & ingeniosa sententia Augustini exponentis dies Geneseos per varias Angelorum perceptiones.</i>	239.
Caput III.	<i>Exhibet contractum in Genesim Commentariolum.</i>	247.
Caput IV.	<i>Paradisum corporeum fuisse locum, & aliqua Mundi plaga ab initio plantatum.</i>	251.

Caput V.	<i>Aspectabilem Mundum non esse Deo coæternum, sed procreatum in tempore.</i>	255.
Caput VI.	<i>Mundi natale ad æquinoctium vernum, non ad autumnum probabilius referri.</i>	259.
Caput VII.	<i>De Mundi ætate, & distributione omnis ævi.</i>	262.
Caput VIII.	<i>De Mundi Conflagratione, atque mortalium omnium interitu.</i>	266.

Finis Tomi Secundi.

Berti, Giovanni Lorenzo, 1696-1766

Opus de theologicis disciplinis ...

Bd.: 2. 1776. - 269 S.

Neapoli 1776

Dogm. 1236 e-2

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10400177-8